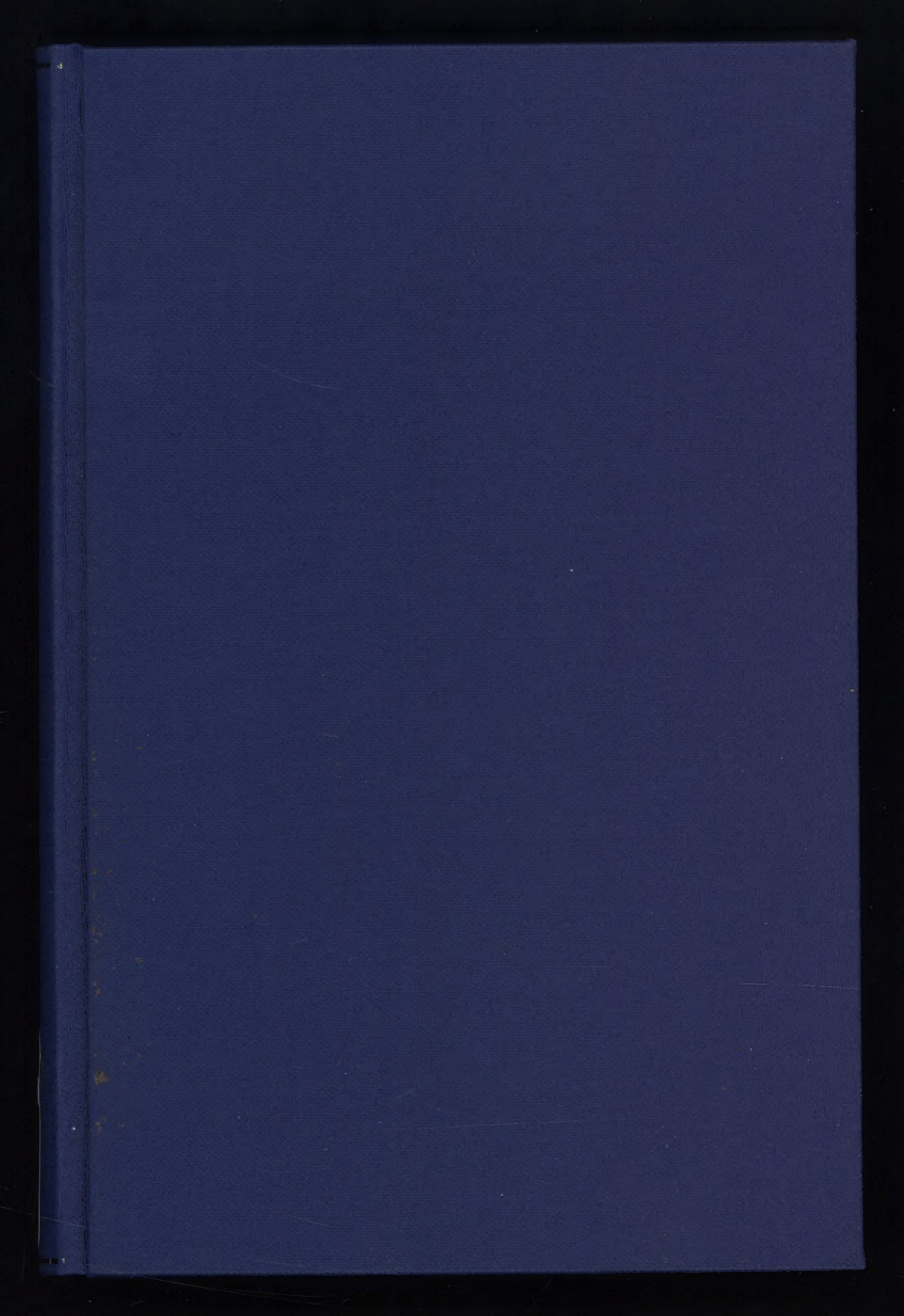
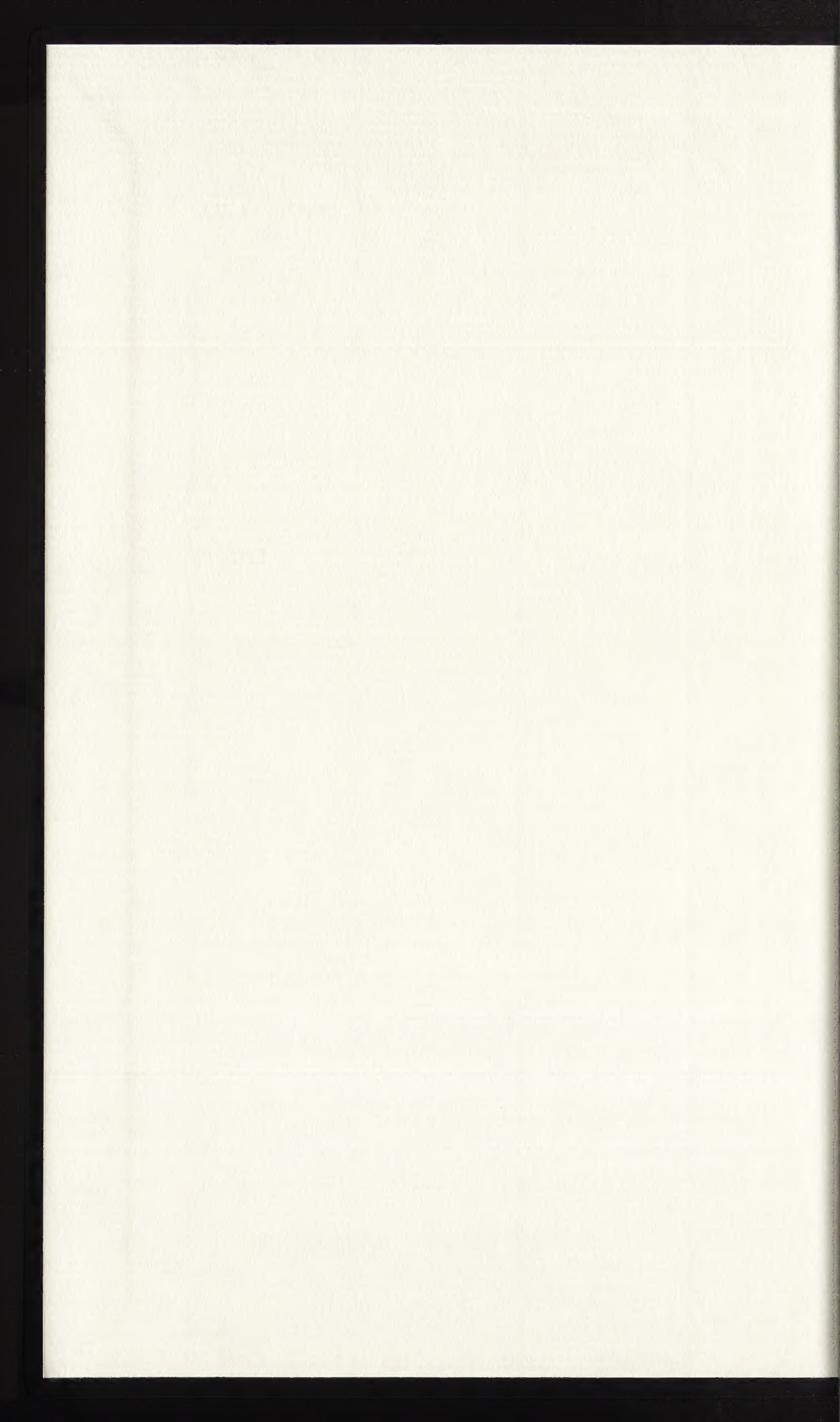

ČASOPIS
Matice Moravské.

Redaktor:
Vácslav Royt.

ROČNÍK PRVNÍ.
1869.

V Brně 1869.
NÁKLADEM MATICE MORAVSKÉ.

Tiskem národní knihtiskárny Jos. Šnaidra v Brně.

Obsah celého ročníku.

Příspěvky k historii práva českého.

Podává *V. Brandl.*

I.

Kmeti v právě českém.

Historii českého práva nevěnováno až do nejnovější doby té bedlivosti, kterou tato část řízení společenského a vědy lidské zasluhuje. Veliký nedostatek, do kterého skoumatel dějin práva českého si stěžovati musí, jest ten, že v naší literatuře posud jest jen pramálo článků před rukama, v kterých by si badatelé byli obrali za předmět svého badání jednotlivá řízení právní a soudní, aby na jisto se postavila jejich přesná povaha vniterná i souvislosť jejich s ostatními články práva a řádu soudního. Pokud takových zvláštních čili specialních pojednání míti nebudeme, potud historie práva českého zápasiti bude s nesnázemi a překážkami, jichž uniknouti žádnému zpytateli nelze. Vydávejž se on sebe opatrněji na cestu, uvidí předce, že bez právě dotčených pomůcek na nezvratné pravdě jen s tíží se ustaví a že mnohokráte na místě nepopíratelné jistoty jen dohádek a důměnek, ač snad duchaplných, se dočiní. A čím dále obor badání zasahuje nazpět do temné doby starobylosti, tím těsnější a tmavější stává se pouť skoumatele a on se přesvědčí, že bez přípravných prací, osnovaných na nepohnutých základech zdravé kritiky, téměř není možné, pojednou před očima našima v pořádný celek a v soustavu vědeckou postaviti historii práva, v níž by všechny jeho články a řády jasně jako bílý den osvětleny byly. Takové práce přípravné, ač v sobě zajímavé a nad míru důležité, jsou nicméně nesnadny; neb tu nelze vyhýhati se obšírnému a pracnému ohledávání všech zevrubností, nýbrž sluší vážiti svědomitě každé okolnosti, každého slůvka, někdy, ovšem jen zdánlivě, nepatrného a malicherného, a to proto, jelikož věc, o kterou při průpravných pojednáních běží, jest velká, záležející totiž v tom, aby od mnohočetných spoludělníkův pevné a co možná v sobě dokonalé

stavivo se snášelo k budově práva českého pro toho, který v dovršení, upravení a vyšlechtění této budovy buď již se uvázal neb uváže. —

Tou jsa myšlenkou veden míním v různých článcích některá zřízení práva českého rozebírati a především pokusiti se o to, abych na základě všeho materialu, jehož u věci té dostihnouti možno, jednal o těch zřízencích v právě českém, kteří nazýváni byli *kmeti*. Vysvětlení zřízení kmetův jest proto nesnadné a posud nedostatečné, jelikož slovo *kmet* náleží k oné ovšem malé řadě slov, která vývojem společnosti a činnosti politickosoudnické v ní rozličný rozum na sebe brala a tudíž k naznačení rozličných pojmů pak se propůjčovala.[1]) Tu především jest nápadno a k rozjímání hloubavému vybízí, že slovo *kmet* vrstevníkům 12. 13. 14. 15. století znamenalo selského hospodáře i přisedícího velikého soudu zemského, čili jinými slovy (kterým se dalším rozvojem našeho pojednání porozumí) řečeno, znamenalo slovo kmet sedláka i člena stavu panského, tedy dva stavy, které podlé socialního postavení velmi od sebe vzdáleny a odděleny byly. Kdyby jazykozpyt nás učil, že slovo „kmet“, znamenající rolníka, jest rozdílné od slova „kmet“ znamenajícího soudce zemského, pak ovšem bylo by vysvětlení snadnější; jelikož však slovo „kmet“ v obojím významu jest samo v sobě jedno a totéž, nezbývá jiného, leč na cestě historické indukce styky mezi oběma významy vyhledávati a především na jisto postaviti, který význam slova „kmet“ jest starší čili původní?

Máme za to, že slovo „kmet“ znamenalo původně rolnického hospodáře, to jest člověka, který zřízenou měl a držel samostatnou domácnost, vládna polnostmi i náležitou čeledí k obdělávání rolí rodinných. Jelikož pak pozemkový majetek jest základem veškeré společnosti staroslovanské vůbec a české zvláště, slul každý samostatný hospodář bez ohledu na vyšší nebo nižší stav *kmetem;* a teprv během časův vzalo slovo „kmet“ na sebe užší smysl a znamenalo povýtečně hospodáře stavu selského, který měl vlastní majetek, ač pánu svému poplatným byl. Pro tento prostý význam slova kmet ve smyslu venkovského, selského hospodáře, uvedeme několik dokladů. Na prvním místě máme svědectví z 13. století v písni rukopisu Kralodvorského „Beneš Hermanóv“:

---

[1]) N. p. kněz, vládyka, župan, sok atd.

Netužte, kmetie, netužte,
Už vám travička vstává ...
Tak dlúho stúpaná ...

A pak v téže písni: Shlučiechu sě kmetští ludé ..., z kterýchžto slov jde patrně, že „kmeti“ zde jsou lid rolnický, venkovský.

Jiný doklad, že „kmeté“ byli původně polními hospodáři, máme z r. 1229 v tak zvaných statutech Otonových, jichžto svědectví o kmetech pro tu okolnosť, že se odvolávají ku knížeti Kunratovi (zemř. 1191), zasahuje až do věku 12.; praví se totiž v těch statutech, že každý půhončí, když pohání, má míti s sebou posla župana a „insuper duos probos viros de circumsedentibus villis.“ Že pak pod těmito „dvěma muži z okolních vesnic“ vyrozumívati se mají „kmeti“, jde ze čtení jiného sepsání týchž statut, ježto zní: „et insuper duos *kmetones* de circumsedentibus villis“.[1]) Rovněž mluví o „kmetech ve vsech“ kniha Rožmberská v kap. 43: „sudí, viztež na kmetiéch, jestli póhon ssšel, že mě odtad sehnal, jež má dědina nenié“; pak v kap. 48: „a s jeho dědiny potom požeňta, ač i tu nesedí dvorem ledno dajta tej vsi kmeti najstaršiemu[2]) věděti, že pohonita k tomuto roku“.

Jasný důvod, že kmeté byli venkovskými hospodáři, jest také v básni „Desatero kázaní božích“, která ze 14. století pochází, z nížto klademe několik slov sem náležitých:

Některý pán, jmaje svého
čsného kmetě bohatého,
rádby jeho zbožie vydřel ..,
i die: chlape! proč si to směl
učiniti, žes viece měl
dědiny, než jiný mój kmeť?

Zde patrně se míní venkovský hospodář v poddanství postavený, ač vlastní statek mající; nejinak se to má v listu daném l. 1404: „že sme... les náš... prodali... našim šlechetným i ctným lidem a kmetóm;“ — anebo v listu l. 1454; „znamenavše, kterak listové lidí a kmetóv našich a poddaných v naši vsi v Mi-

---

[1]) Cod. dipl. V. 224. — [2]) Slovo „najstaršiemu“ v Arch. Č. I. 457 není přijato do kontextu a udává se dole v poznámce co čtení exemplářův B2, N2, kdežto B píše „kmetóm“. Podlé svrchudotčeného citatu ze stat. Oton. odporučuje se čtení „kmetóm“ aneb „kmeti najstaršiemu“, jelikož zde nemyslí se na hodnost soudnickou kmetův, nýbrž na kmety ve vsi t. j. na hospodáře rolnické.

lavcích . . . scházejí".[1]) Sem též náležejí výrazy: „kmetské hospodářství" a „kmetcí dvůr" znamenající selské hospodářství a selský dvůr.

Další důvod pro tento význam slova „kmet" jest, že na Moravě, kdež věku 14. a 15. již na místě slova „kmet" se užívalo slova „hospodář", nicméně vdova po hospodáři selském nazývána byla „kmetična" n. př. „že vzal kmetičně mé odpuštění ode mně. . . a dala mu z toho vinu, že jí její muže zabil v ty časy, jakož pode mnú byla"[2]). Jasněji ještě jde to z kn. Drnovské: „když sirotci osiří, mají se jich peníze opatřiti tak, aby věděli, kde své najíti. Kmetična má uručena býti za kmetičnu páně a na postavení, až se vdá a když se vdá . . . má jí její díl vydán býti jako sirotkóm".[3]) Ač slovo „kmet" významu rolnického člověka během času pozbylo a na jeho místo slovo „hospodář" v Čechách i na Moravě nastoupilo,[4]) předce ze svrchudotčených dokladů vysvítá jasně, že kmet původně byl samostatným rolnickým hospodářem.[5]) Jelikož pak vždy nejstarší syn v dědičný statek otcovský se uvazoval, vzalo pak slovo kmet také na sebe smysl člověka starého čili starce,[6]) ač tento pojem slova kmet jmenovitě při kmetech soudu zemského není absolutní, nýbrž relativní, jelikož stáří vždy potahovati sluší poměrně k členům ostatních rodů, z nichž kmeti se brávali.

Než-li k rozboru věci samé, kterou jsme si vytknuli, přistoupíme, jest nám ještě dotknouti krátce příčiny, za kterou slovo kmet také přišlo do řeči soudnické. Jakož hlavní články práva českého základ mají v pospolitém zřízení hospodářském lidu našeho, taktéž statek nemovitý v právě našem po všecky věky veliké vážnosti požíval. Platila v českém právě zásada, že v soudě sedati může jen ten, který statkem nemovitým vládne, že žádný nemohl úředníkem býti zemským, leč statkář a vlastnost ta znamenala se slovy: „k právu usedlý." Avšak české právo šlo v tom ještě dále, anoť

---

[1]) Arch. Č. IV. 236. 239. — [2]) Půh. Brn. 1406 fol. 109. — [3]) Kn. Drn. str. 97. — [4]) Až posud říká i matka vdova o synu, který po smrti otcově ve statek se uvázal: „náš hospodář". V Polsku zůstalo slovo „kmieć" ve smyslu sedláka. — [5]) V tomto smyslu spojiti lze naše slovo „kmet" s řeckým: κωμήτης = venkovan, vesničan naproti obyvateli města; κωμῆτις = vesničanka, κώμη = ves. — [6]) Již nejstarší žaltář český z 13. stol. překládá „senes" na „kmety" a známať jest báseň ze 14. stol. „řeč kmetě starého". Výb. lit. Č. I. 386.

žádalo, že žádný ani svědkem býti nemůže při právě leč ten, který statek pozemkový má, jakož dokladů toho hojnost máme, n. př. „má míti devět svědków k zemi usedlých“ (Řád pr. z. č. 66); — „sedm vládyk usedlých“ (Ond. z Dubé, č. 30); — „sedm zeman, dobrých lidí usedlých.“ (Půh. Ol. 1437, fol. 2b). Z této potřeby, že svědkem může býti jen člověk usedlý t. j. pozemkový statek mající, vysvětluje se, proč statuta Conradi žádají, aby svědci, provázející půhončího, byli kmeti, dále, aby v právním zřízení „osady“ též byli vedeni lidé usedlí t. j. kmeti.

Po těchto několika slovích úvodních již přistoupiti můžeme k jádru naší rozpravy, k vysvětlení totiž toho, co byli kmetové v právě českém?

Ač konečný výsledek naší rozpravy shrnouti se dá v několika slovích, nicméně jest zapotřebí, abychom bedlivě prošli všecky ty posud temné dráhy a stopy, které ku poznání pravého smyslu „kmeta“ vedou, abychom přijdouce na pravou stopu náležitě vysvětliti mohli pojem slova kmet, který ono stranu práva českého v sobě mělo.

Nesnáze při vysvětlování slova kmet stává se tím větší, že právě dva staří znalcové práva českého. ač kmetův dotýkají, nás nejen nezpravují o pravém významu kmetů co zřízenců velikého soudu zemského, nýbrž že jeden z nich sám ještě pochybnosti v nás vzbuzuje. První, totiž pan Ondřej z Dubé, praví v 60. kapitole výkladu svého na právo země české: „panského potazu nemož žádný pán vynésti, než na kohož sudí podá; a ten má býti kmet ot svých předków. A co jest kmet, to páni vědí“ Druhý, pan Oldřich z Rosenberka, zaslal list, daný 15. ledna r. 1447, k ouřadníkům desk zemských, v němž několik otázek vznáší na ně, z nichžto druhá zní v tato slova: „kolik kmetóv má býti a z kterého pokolení kmeti vzati mají býti? Ti-li sami mají súditi v lavicích a nálezy vynésti, či-li všichni páni mají súditi, kteříž by tu koli k súdu přijeli, či-li jedině těch dvanácte kmetóv?“ Fr. Palacký, psav r. 1835 v Musejníku o kmetech, pronáší se o obou těchto zprávách takto: „Kýž pak byl nám (Ondřej z Dubé) to také pověděl a nepotahoval se toliko na vědomí pánův! Že kmetů na soudu zemském bývalo dvanácte, že od krále s radou panskou (tedy na sněmu) k soudu zemskému jmenováni byli a k němu zvláště přisahali, to ze všech zpráv se jeví... Ale když pan z Dubé praví, že kmet má býti kmetem po svých předcích a když pan z Rosenberka ptá se, z kterých rodů kmetové bráni býti mají, tu již hned vidíme, že

řád tento i takové stránky na sobě měl, kterých my již neznáme a protož ani celého významu slova kmet domysliti se a vyměřiti nemůžeme."

Avšak ač ani Ondřej z Dubé ani Oldřich z Rosenberka nás nepoučují tomu, čím byli kmetové, nicméně slova jich vedou nás na stopu, kterou vysvětliti lze právní zřízení kmetův, a tu nám především držeti jest v paměti, že za prvé: *kmeti podlé Ondřeje z Dubé i Oldřicha z Rosenberka náležejí k pánům čili k stavu panskému;* za druhé, *že podlé pana z Rosenberka kmeti se brali z jistých pokolení* a že za třetí: *podlé pana z Dubé hodnost kmetův v některých rodech byla dědičná.*

Vyslídivše tyto stopy kráčejme po nich dále a tu vidí se nám potřebno, abychom vážili, jakého způsobu byly ony veřejné hromady, na kterých země česká se scházívala? Veřejné tyto hromady byly za doby rozvoje stavovské ústavy dvojí: *sněmy* ku vyřízení záležitostí politickosprávních a *soudy* ku líčení pří a vynášení rozsudků na ně. Avšak v době starší bylo pro hromady obojího druhu jedno jméno, „sněm", tak sice, že ve starší době slovo „sněm" také znamenati mohlo veřejné shromáždění, na kterém pře se rozsuzovaly. Taktéž nelze pochybovati, že podlé analogie s jinými národy na sněmích původně také mezi Čechy všichni svobodní mužové i ve přech soukromých hlasy své dávali a rozsuzovali.[1]) Kdežto sněmy, které byly povahy politické, valně navštěvovány bývaly ode všech k tomu povolaných tříd obyvatelstva, jelikož veřejné záležitosti všech vrstev se tykající také všechny zajímaly; nepoutaly sněmy, na kterých se soudilo, pozornost ostatních, jelikož při soudě se jednalo o narovnání soukromých pří, do kterýchž ostatním obyvatelům nic nebylo. Tu snadně se státi mohlo a také, jakž níže doložíme, se stávalo, že se nesešel dostatečný počet soudců práva znalých. Za tou příčinou zdálo se býti radno, jistý počet mužů vybrati a jmenovati, na které se pak práce soudcovské a jmenovitě vynášení nálezů vložilo; potřeba ta cítila se tím více, čím článkovitější se stala společnost a čím zapletenějšími se tím také stávaly příčiny a případy sporného práva. Usazení zvláštního sboru práva znalých mužův vymáhalo sice každé, nad jiné ale české právo, jelikož bylo věcí velmi nesnadnou, osvojiti si důkladnou

---

[1]) Tak v Libušině soudě soudili „lěsi a vládyky" a praví se zřejmě, že se provolal rozsudek „v národ k rozsuzeniu na sněm sboren".

znalost práva staročeského. Neb právo české nezakládalo se na žádném kodifikováném zákonníku, nýbrž jsouc právem zvykovým hledáno a nalezáno bylo podlé líčení pře a rozsudků, které v podobných pádech dříve činěny byly. Znalosti takové nabyti nebylo snadné, zvláště v době starší, kde nálezové od soudu vynášené spisováni nebývali; ještě Ondřej z Dubé v kap. 58. praví, že „páni dříve svých nálezóv nikdy nepřipustili ve dsky zemské klásti, nechtíce tím haněni býti, že o jednu a túž věc neb velmi podobnú jiné a jiné nálezy činili“.[1]) Při takovýchto okolnostech nelze tedy se diviti, že skutečně bylo zapotřebí mužův, kteří po mnoho let docházejíce k soudu a jej vysedajíce nabyli zkušenosti náležité, aby na základě zvykového práva rozsudky čili nálezy ve věcech soudních vynášeti mohli. Že pak do sboru takového přijati jen byli mužové ti, kteří slavným rodem a rozsáhlými statky vynikali, leží tím více na snadě, jelikož veliké právo zemské, při němž desky veliké se chovaly, především rozhodovalo o sporech, kteréž se týkaly velikých statků zemských a jich držitelův, jimiž právě byl stav panský a vládycký. Nemůžeme zde sledovati všecky příčiny, za kterými stav panský na první místo ve společnosti a tudíž také ve státě staročeském se vyšinul; musíme přestati zde na pouhém factum, že veliké právo zemské osazovalo se osobami stavu panského a od té doby, kdy se to stalo, nazývala se shromáždění veřejná, při kterých politické věci se jednaly, *sněmy zápovědné* v Čechách a *sněmy obecné* na Moravě, kdežto hromady soudní nazývali se v obojí zemi *sněmy panské*[2]) čili *soudy panské*, poněvadž zřízenci při nich jedině ze stavu panského se brali. A tito zřízenci sluli v českém právě ***kmetové***. Kterak to přišlo, že jen z některých rodů se vybírali, uvidíme hned.

Ač na sklonku 13. století všecka právomocnost soudní při velikém právě na hradě Pražském soustředěna byla, měl před dobou tou každý kraj svůj vlastní soud čili *popravu* svou, při níž zemské desky krajské se chovaly; a jakož později k velikému soudu Pražskému sjížděli se pánové ze země celé, tak scházívali se dříve ku soudům krajským pánové v tom kterém kraji usedlí, aby soud za-

---

[1]) Srovn. Kornel ze Vš. str. 65. Ve vydání Hankově stojí „honěni“ čtení to, jež povstalo buď nedopatřením opisovatele neb omylem tiskovým. — [2]) Na Moravě jest do sklonku 15. stol. stálá formula v půhonech: „pohoním . . . . . k prvnímu panskému sněmu“. Ještě kn. Tov. v kap. 37. praví: „a druzí pohoní i ku prvnímu panskému sněmu.“

hájili a spravedlnosti lidské řídili. Důležitá se nám o tom zachovala zpráva v listu krále Vladislava z l. 1493: „nachází se, že před lety dávno minulými na rozličných místech dsky a práva byla jsú po krajích téhož markrabství,[1]) ale potom toliko do dvú krajuov jakožto do Olomúckého kraje a do Brněnského na dvě místě snášeny jsú a na ta místa a k těm právóm krajové se sjížděli.“ Ač tato zpráva jen o Moravě mluví, předce nelze pochybovati, že také v Čechách podobný vývoj byl, jelikož kn. Rožmberská zřejmě o soudech krajských se zmiňuje. Při těchto krajských soudech dostaly největší vliv rody ty, které stářím t. j. mnohověkým přebýváním v kraji a v zemi a statky nad ostatními vynikaly; stalo se zvykem, že zřízenci soudní jen z nich se vybírali, až konečně, jakož veškeré právo staročeské bylo zvykové, i tento zvyk právem se stal, na základě kterého pak onino rodové za jedině spůsobilé a povolané se uznávali, aby právem a soudem vládli a ostatní třídy obyvatelstva ze řízení práva vyloučeny zůstaly. Když pak desky krajské spojeny byly na hradě Pražském v jeden celek při právě velikém zemském, tu pak sjíždělo se panstvo z celé země k velikému právu do Prahy a ti rodové, z kterých se brali zřízenci při popravách krajských, podrželi toto právo i při velikém soudě zemském, že výlučně z nich vybíráni a jmenováni byli *kmeti zemští.*

A zde jsme se octli na místě, kde vysvětliti máme, že slovo „kmet zemský“ zahrnuje v sobě smysl *hospodáře* i, pokud se týče, *starce.*

Co se týče prvního významu, že kmetové totiž byli samostatnými hospodáři a tím zároveň hlavami rodu, toho hlavní důvod vážíme z práva moravského, v němž také jen jistý počet rodů staropanských soudní moc vykonával, pročež také, jak svrchudotčeno, veliké právo zemské také sněmem panským nebo soudem panským slulo.[2]) Ač všichni členové těchto rodů k soudům dojížděti právo měli, nicméně bylo zase jen několik osob, které vlastními zřízenci soudu byly a ty sluly *hospodáři zemskými.* Několik dokladů z kn. Tov. to místněji vysvětlí; tak se praví v kap. 51.: „všickni páni hospodáři, kteříž v stolicích seděti mají a súditi, mají se do Olomúce sjeti“; — v kap. 18.: tu ten dvú pánóv, *zemských hospodářóv* prosí“.

---

[1]) Sem náleží zpráva z r 1303: in tabulas publicas olomucensis zude, ad quam universe provincie Moravie se reclinant.“ Cod. dipl. V. 167. —
[2]) Protož praví ještě Karel z Žerotína: „soud zemský od starodávna jest soud panský a páni v něm sedati mají.“ (Záp. o s. p. I. 236.)

Že pak hospodářem byl vždy jen hlava rodiny, jde nad bílý den jasněji ze snešení sněmu Olomúckého r. 1515: „jestližeby kdo dětí svých odemřel a jedny by byly dorostlé a druzí mladí a ten, *kterýžby se v statek po otci uvázal a hospodářem byl* . . . .“ Z toho dokladu vidí se, že mohlo býti více členů rodiny i rodu, ale že jen jeden, totiž ten, který v řízení statku se uvázal, býval hospodářem. Jak mile bratři však se rozdělili a každý o svém pak chlebil a samostatnou domácnost zřídil, stal se i on hospodářem; doklad toho jest kap. 78. kn. Tov.: „také mohú páni nehospodáři, starší i mladší v šrancích býti, učiti se a poslúchati, ale v potaz nechoditi, ani se k čemu přimlúvati, dokudž svých oddíluov nemají, neb na ukázaných statcích sobě nechlebí a do súdu přísah nečiní“. Když pak onen hospodář toho rodu, který v soudě sedal, zemřel, nastoupil na jeho místo hospodář ten, který po něm nejstarším v rodu byl.[1]) Tento význam slova „hospodář“ zůstal v Čechách a na Moravě nyní jen v stavu selském; avšak jakož hospodář ve stavu selském slul dříve kmetem, taktéž vyvozujeme důsledně z té okolnosti, že hlava panského rodu v Moravě slul hospodářem, že také slovo kmet při panských rodech v Čechách znamená tolik, co moravský hospodář, a dále, že, čím v moravském právě byl hospodář, tím byl v českém právě kmet t. j. přísežný soudce velikého soudu zemského, na kteroužto hodnost jen samostatní hospodáři rodin panských se dosazovali. *Hospodář zemský při právě moravském jest tedy tožný s kmetem zemským při velikém soudě v Čechách.*

Dokázavše, že slovo kmet má význam „hospodáře čili hlavy rodu a rodiny“, vážiti musíme, pokud se slovem kmet spojiti se dá smysl: „starce“?

Ve všech starověkých právích má *stáří* a *zvyk* velikou důležitost do sebe; zvyk dědí syn po otci a pokolení po pokolení, a dlouhověká dávnost dává zvykům pak vážnost zákona a práva. Jakož Livius mluví o lex *paterno more* sancta, jakož lex ripuaria praví: *paterna traditione* et legis consuetudine jubemus, tak praví v Libušině soudě Ratibor od hor Krkonošských, že u Čechů to jest právem, co předkové jakožto zákon z pravlasti s sebou přinesli.[2]) Z toho také jde, že staří lidé v nejdřevnějších dobách byli důleži-

---

[1]) „Potom z každého nahořepsaných roduov má býti vzat jeden najstarší . . . Dopustil-li by pan Buoh smrt na kterého z těch panských roduov, tehdy z téhož rodu má vzat býti opět najstarší . . . Kn. Tov. kap. 54. — [2]) U nás pravda po zákonu svatu, ju-že prinesechu otci naši . . .

tými činiteli v řízení právním, neb podlé zkušenosti své snadněji věděli, co v které příčině za minulosti právem bylo. Protož i v pozdější době vyřizovaly se spory o meze nejvíce podlé vyznání starožitných lidí, a soudcové, zachovávajíce staré právo zvykové, v případech, kde na rozpacích byli, brali rady u starších pánův, aby od nich poučeni byli.[1]) Nelze také pochybovati, že v nejstarším času také skutečně soudili staří lidé, jakž to dosvědčuje mnohé právo starověké;[2]) avšak při kmetech zemských v Čechách nelze pouze mysliti na stáří vyměřené řadou dlouhou let jednotlivé osoby, nýbrž raději na stáří rodů, z kterých kmeti se vybírali. Bylo totiž v Čechách a na Moravě jen několik rodů, z kterých kmeti ustanovováni byli; byli to nejstarší rodové stavu panského, kteří proto také sluli „staří páni“. Kmet v tomto smyslu nebyl tedy starým člověkem a priori, nýbrž jen hlavou rodu staropanského a mohlo se tudíž dobře státi, že poměrně mladý muž byl kmetem čili přísežným soudcem zemským, jelikož hlavou rodu byl, kdežto jiný, věkem starší, nejsa kmetem čili hospodářem samostatným v rodě, nemohl proto také kmetem v soudu panském býti. V tento rozum pojímati sluší slova listu krále Jana z l. 1325: „hereditatem . . . que nobis per barones et Kmetones sive Seniores terre Moravie in generali judicio terre sive cuda est adjudicata“.[3]) Nemíní se zde totiž páni (barones), věkem a lety svými staří, nýbrž hospodáři čili hlavy rodů staropanských, kteří soudci zemskými byli. Tyto hlavy rodin nejmenovaly se tedy při právě kmety, poněvadž se stali přísežnými soudci, nýbrž přísežní tito soudcové měli jmeno kmetův, poněvadž, jsouce hlavami čili kmety v rodu, jen tím nárok měli, státi se přísežnými soudci zemskými. Že tomu tak jest, že ne stáří podlé let života některé osoby, nýbrž stáří rodu rozhodovalo, jde také ze slov Kor. ze Všeh. (str. 61): „a vždy staršího a prvnějšího *ne lety, než urozením* prvé jmenuje“. Další důvod pro to, že kmetové zemští se brali jen z rodů staropanských, jest ten, že při právě menším, na kterém seděli soudcové ze stavu rytířského, nikdy a nikde řeči není o kmetech.

Dokázavše, že slovo kmet, znamenajíc soudce zemského, proto má v sobě smysl stáří, poněvadž znamená hlavu rodu staropanského, dokázali jsme zároveň, že hodnost kmetská čili soudcovská

---

[1]) Viz úvod k mému vyd. kn. Tov. str. XXIV. — [2]) I jedna národní píseň Rusínův pěje: „Staryi lude usim sudyly“. — [3]) Cod. dipl. VII. 829.

při velikém právě zemském v několika rodech panských byla takměř dědičná. A nyní již sobě vysvětliti můžeme slova Ondřeje z Dubé svrchupoložená: „panského potazu nemóž žádný pán vynésti než na kohož sudí podá: *a ten má býti kmet ot předkóv svých*“ t. j. ten pán, který potaz panský vynáší, musí býti členem rodu staropanského, z kterého kmeti čili přísežní soudci zemští se od starodávna brávali, jakož on sám jen, jsa toho rodu členem, na kmetství povýšen býti mohl. To jest smysl slov: „kmet ot předkóv svých“. Že pravý jest a ne jiný, dosvědčuje se také rozepří o kmetství mezi Jaroslavem z Heřmanova Městce a Janem Michalcem, o kterémž nález r. 1408 praví, že on „praví se a *dovozuje se býti kmetem*“ (Zř. Vlad. č. 288) t. j. on dokazoval, že předkové jeho již bývali přísedícími přísežnými soudu zemského.

Panští rodové, z nichžto v Čechách kmeti zemští vybíráni byli, jsou tito: Kunstati (Poděbrad), Zajícové, z Šumburka, z Riesenburka, ze Skály, Švihovští, Švamberští, z Janovic, Vilhartičtí, Strakoničtí, z Rožmitála, z Rosenberka, z Ústí, z Hradce, z Kolovrat, z Landšteina, z Lichtenburka, z Chlumu, z Choustníka, Opočenští, z Žirotína, Veselští, Boskovci, z Michalovic, Zviřetičtí, Berkové, z Dubé, Valdšteinové, Sternberští a Vartemberští.[1]) Jmena ta vzali jsme z rukopisu Talenberského a z výpisů ze starých desk zemských v Archivě Č. II. 341—392, pak III. 311—346 vydaných, kdež udáni jsou ti páni, kteří během let 1380—1463 potaz panský vynášeli, kteréžto vynášení, jak níže ještě se uvidí, náleželo kmetům zemským.

Počet kmetův při českém právě byl ustanoven na dvanácte. Příčiny, proč jich právě bylo dvanácte, s jistotou udati neumíme; číslice 12 nachází se ve starém právnictví u mnohých národů; připomínám jen leges duodecim tabularum, duodecim scabinos a zwelf schepfen v rozličných právích německých,[2]) jakož i to, že král Jan zřídiv r. 1343 znovu zemský soud ve Vratislavi také ustanovil duodecim scabinos provinciales.[3])

---

[1]) Porovnání těchto jmen s rozvětvením nejstarších rodů od Palackého v II. odděleni I. sv. dějin str. 462—486 popsaným, ukazuje, že všecka téměř jmena svrchudotčená shrnouti se dají do rodů od Palackého vypsaných. — [2]) Viz Grimm RA. str. 777. — [3]) Cod. dipl. Mor. VII. 335. I v právu vesnickém bývalo 12 konšelův: „úředník rozkaž všechněm dvanácti konšelům do lavic sednouti“. Velesl. Hosp. 156.

Avšak jedné okolnosti zde zamlčeti nemůžeme, poněvadž ona snad jest ve spojení s počtem dvanácti kmetův. V té době totiž, když poprvé zmínka se děje o *dvanácti* kmetech zemských, t. j. za Ondřeje z Dubé, byla země česká rozdělena na dvanácte krajův, kteréžto rozdělení zachoval nám rukopis Talenberský.[1]) V tomto rozdělení jest při každém názvisku kraje udáno několik rodů panských, z kterých kmet vybrán býti měl.

Pro důležitost zprávy podáváme zde vyňatek z rukop. Tal. celý: „Krajuov jest dvanácte. I. Najprvé *Kúřimsko:* kmet purkrabí pražský, nebo Kunstat, nebo jeden z Dubé, nebo Sternberk. II. *Slansko:* v tom kraji kmet některý z Zajícuov. III. *Žatecko:* v tom kraji Šumburk anebo Boreš kmet. IV. *Plzensko:* v tom kraji kmet Skalští, Švihovští, neb Švamberk. V. *Prachensko:* v tom kraji Vilhartičtí, Strakonický, Rožmitalský. VI. *Písecko:* v tom kraji některý z Ruoží neb Ústie páni. VII. *Bechynsko:* pan z Rosenberka, Hradecký, neb Landstein kmet. VIII. *Čáslavsko:* některý z Lichtenburka, z Chlumu kmet. IX. *Hradecko:* Chústníkové, neb Opočenští, neb Veselský kmet. X. *Chrudímsko:* pan Lacembok, neb někteří z Chlumu, neb Boskovec. XI. *Boleslavsko:* pan Michalec, Zvířetický, Berka, Valdštein, Vartenberk. XII. *Litoměřicko:* také někteří z Berek, neb Děčínští; a dříve sú byli Škopkové, ale toho rodu není, než slovú Dubští“.

Jelikož zde zřejmě se praví, že má z těch rodů býti kmet jeden a nepraví se nic o popravcích krajských, jichž bylo více, lze se domýšleti, že pokaždé, kdy soud se osazoval, což se stávalo při nastoupení nového krále, z těch rodů a sice z každého kraje bral se jeden kmet od krále podlé rady stavu panského a zemanského, tedy na sněmě, a když ten umřel, usazen na jeho místo jiný hospodář toho kraje Na takový spůsob také se vysvětliti dá počet dvanácti kmetův.

Kterak kmeti zemští se usazovali, nejlépe viděti z jednání pánův českých s králem Václavem r. 1395: „aby to kmetovstvo, jakož jest bylo najprvé s královú Mstí a se pány i zemany obstaveno a přiseženo, aby to bylo konáno a před se šlo; a ti kmetové aby přijmúc jiné pány, kteřížby k tomu hodni byli a *přirozeni od starodávna,* aby mohli súditi mocně bez příkaz. . . . . A kteříž jsú kmetové sešli, aby jiní s panskú radú byli vydáváni.“[2])

---

[1]) Čas. Mus. r. 1835 str. 446. — [2]) Arch. Č. I. 56. Z poslední této věty

V tomto právě výlučném, veliký soud zemský kmety osazovati, zůstal stav panský v Čechách do válek táborských; když v těchto válkách stav rytířský vynikati počal, činili rytíři nárok, aby několik přísedících velikého soudu zemského také ze stavu rytířského se bralo. Zdá se, že různice a strky o tu věc mezi stavem panským a rytířským trvaly několik roků; nemohouce se pak o to mezi sebou narovnati, žádali r. 1437 císaře Zykmunda, aby mezi nimi o tu věc výpověď učinil. Císař neučinil sice konečné výpovědi, než vyřknul takto: „aby najprv komorník a sudí byli z pánóv, kteréž jim k tomu hodné vydáme a zemský písař aby z zeman byl, kteréhož také vydáme hodného; a pak jiných pánóv k súdu vybraných aby bylo dvanácte a zeman osm, kteřížby se nám k tomu hodni zdáli“.[1]) Výpověď tu učinil císař prozatím na dvě léta a po uplynutí těch dvou let umínil si konečnou výpověď vynésti; avšak nedošlo k tomu, jelikož ještě téhož roku umřel. V bouřích, kteréž pak v Čechách po smrti Zykmunda a jeho nástupce Albrechta nastaly, zdá se, že také osazování soudu zemského znova na přetřes bráno bylo; možná, že stav rytířský činil nárok, aby také z něho kmeti se brali, aneb že mladší rodové panští žádali, aby též oni k hodnosti kmetské připouštěni bývali. Jen tak sobě vysvětliti můžeme otázku, kterou, jak svrchudotčeno, l. 1447, tedy deset let po výpovědi císaře Zykmunda, pan Oldřich z Rosenberka na úředníky desk zemských vznesl: „kolik kmetóv má býti a z kterého pokolení kmeti vzati mají býti“? Nepochybně stáli po vypršení oněch dvou let páni na starém právu svém, nechtíce přístupu dáti do soudu stavu rytířskému, a staří páni, kteří k hodnosti kmetské byli „přirození od starodávna“ zdráhali se, mladším pokolením přiřknouti právo ku kmetství. Od výpovědi císaře Zykmunda zůstala záležitost osazování soudu na své váze: z l. 1454 máme zprávu, že při osazení soudu skrze krále Ladislava na rozkaz jeho nejvyšší zprávce království Českého, Jiří z Poděbrad, kromě dvanácti pánův od krále jmenovaných ustanovil také osm rytířův za přísedící soudu zem-

jde, že osazení soudu s radou pánův a zemanův čili na sněmě zápovědném stávalo se jen tehda, když celý soud při nastoupení nového krále osazen a kmeti všichni jmenováni byli, že však po tomto dokonalém a úplném dosazení soudu a kmetů, kdykoli nějaký kmet smrtí sšel, na jeho místo postaven byl jiný od krále pouze podlé rady pánův bez zemanů t. j. na soudě panském. Podobně mělo se to na Moravě.

[1]) Arch. Č. III· 452.

ského, avšak na dobu šesti let; taktéž stalo se po vypršení těchto šesti let, když Jiří z Poděbrad, co král Český, r. 1460 soud znova osadil.[1]) Podle výpisu ze starých desk zemských vidí se, že těch osm rytířů, v soudě sedících, nemělo práva, vynášeti potaz a nález panský; neb osoby potaz a nález vynášející, které v těch výpisích pojmenovány jsou, náležejí vesměs stavu panskému a jest tedy jisto, že stav panský, přijav do soudu osm rytířův, právo si vyhradil, že jen jeho členové nález vynášeti mohou. Tak zůstaly věci až do krále Vladislava, který r. 1487 s přivolením celé země ustanovil, aby veliký soud zemský se skládal z nejvyššího purkrabí Pražského, z nejv. komorníka a nejv. sudího, pak z dvanácti pánův a osmi rytířův. Tímto svolením země pozbyl stav panský privilegia svého a řád kmetský původního rázu svého jest zbaven, jelikož nyní ve výkonech kmetů také účastenství měli rytířští členové soudu. Pan Ondřej z Dubé, psav dílo své okolo r. 1400, mohl praviti, že pán vynášející potaz soudu má býti „kmet ot předkóv svých“, jelikož za něho kmety mohli býti jen páni staří; Kornel ze Všehrd ale, který dílo své po r. 1487 sepsal, praví na str. 61. v téže příčině: „za právo jest, že žádný potazu panského nemóž vynésti než ti, na které sudí podá; a ti mají býti kmeti“. Kornel již nepřičiňuje slov „ot předkóv svých“, aniž to více učiniti mohl, jelikož za něho dědičnost kmetství v několika rodech starých pominula a kmety bylo oněch dvanáct pánů a osm rytířův, kteří co přísežní soudci do soudu od krále jmenováni byli. *Do r. 1437 brali se tedy kmeti zemští jen z rodů staropanských; od tohoto roku až do r. 1487 připouštěli páni k sobě do soudu také osm rytířův, kteří ale žádného účastenství v potazu panském a u vynášení nálezu neměli, tak že do r. 1487 jen o dvanácti kmetech zemských stavu panského mluviti lze, a teprv r. 1487 rozšířen počet kmetů zemských na dvacet, mezi nimiž bylo osm vládyk a od tohoto roku tedy byli při velikém soudě zemském kmeti panští a rytířští.* Protož také praví Kornel ze Všeh. na str. 90: „Kmetem, totižto *pánem* nebo *vladykú* z lavic,“

O kmetech rytířských níže ještě více pověděno bude; nyní jest na místě, vysvětliti, čím kmetové od ostatních přisedících soudu se lišili a které výkony v soudě na ně vloženy byly?

Pravebo již, že veškerý stav panský k soudu dojížděti právo měl.[2]) Jelikož ale takové jízdy s obtížemi a s výlohami spojeny

[1]) Arch. Č. III. 310, 329. — [2]) Později, když jisté osoby za soudce voleny

byly, stávalo se, že mnozí páni k soudům ani nejeli, což právu a spravedlnosti bylo na ujmu, poněvadž zvykové právo poznati jen lze bedlivým posloucháním a proskoumáním jednotlivých sporných případů. Z tohoto nedocházení nastala potřeba, aby ti rodové, jenž výhradné právo měli, potaz a nález při soudě vynášeti, také se zavázali, že povinnostem soudcovským zadosti učiní. Jakož české právo, jsouc zvykové, spočívalo na tradici od otcův k synům, taktéž měla znalost tohoto práva zvykového v rodech k soudu povolaných státi se tradicí; ačkoliv jen kmetové jednotlivých rodů práce soudců vykonávali, předce docházeti k soudům měli také mladší členové rodů těch, aby poslouchajíce líčení pře a rozmluvy kmetův v potazu osvojiti si mohli potřebnou znalost práv, která je uspůsobila, aby oni, stavše se kmety, náležitě spravedlnosti lidské říditi mohli. Protož, jak již svrchu dotčeno, ustanoveno jest v kn. Tov., že také nehospodáři, starší i mladší v šrancích býti mají, aby se „učili a poslouchali.“ [1]) Žádalo-li se však na mladších pánech, aby v šrancích byli, muselo se to tím více žádati na těch, kteří, jsouce kmety, nálezy činiti měli. Aby pak tuto povinnost svědomitě vykonávali, vzati jsou pod přísahu, že úřad soudcovský věrně zastávati chtí bez ohledu na přízeň a nepřízeň. A touto přísahou, které ostatní páni, ježto kmety nebyli, nečinili, lišili se kmetové od ostatních pánů, kteří podlé urození svého k soudům dojížděti právo měli. O přísaze kmetův máme několik dokladů, tak z l. 1395: „aby to kmetovstvo bylo obstaveno a *přisěženo*“; [2]) — z l. 1399: “ ex adverso Ota actor dixit, quod citatus non esset kmet, nec unquam

---

byly v Čechách tedy od r. 1487 a v Moravě od r. 1492, obmezeno i toto právo panské; tak se praví v listu krále Vladislava, kterým nový způsob osazování soudu Morav. a počet šesti rytířův k čtrnácti soudcům panským ustanoven byl: „že více mimo osoby vybrané nemá žádný pán, buď kterého koli urození, při zahájeném súdu do stolic vstupovati, ani v nich sedati buď k soudu aneb poslúchání jako prvé obyčej byl.“

[1]) Krásně, ač vzhledem ku pracím sněmovním, pronáší se o tom Karel z Žerotína: „Napomínám zvláště mladších, ... aby jste tolikéž spolu s námi těchto prácí se dotýkali ..., tak aby jste budoucně, dostanouce se na místa naše, ráčili moci a uměti svou vlast zastávati a v podobných příčinách místo a osoby naše zastupovati“. Sněm l. 1612 str. 8. Rovněž praví list krále Vladislava l. 1471: „aby úřadové zemští vyšší byli opatřeni a osazeni vedle práva pány zemskými starými, kteřížby práva uměli a znali, kteříž jsú prvé zemi súdili a prvé na súdech sedali ... a páni mladí aby se od nich učili“. Arch. Č. IV. 445, 446. — [2]) Č. Arch. I. 56.

v kmetstvo juravit;"[1]) — a Kor. ze Všeh. praví na str. 81: „kmetové, kteříž v súdu sedají. nemají přisahati, jako jiní.... než: beru to na svú *přísahu kmetskú*, kterúž sem k právu učinil."

Již podlé té přísahy, kterou kmeti k soudu činili, poznati lze, že oni byli nejdůležitějšími osobami v soudě panském. Avšak další vážení jejich činnosti při soudě ukáže, že na nich záležela výhradně právomocnost soudnická. Když totiž pře líčení obou stran ukončeno bylo, svolal sudí soudce, aby potaz vzali t. j. aby o té při se radili. V tom potazu nemohl žádný pán se přimlouvati, leč který kmetem byl; neb praví zřejmě Kornel stran potazu na str. 59, že v potazu „takoví odporové mezi *kmety* přicházejí .,., aby se žádnému nic na jeho spravedlivosti neukrátilo a aby vedle přísah svých vysokých, bohu, králi i vší zemi... každého spravedlivost.. věrně a pilně vyhledali." Když kmeti v potazu o povaze pře se urovnali, ustanoveni jsou dva páni, aby na základě potazu nález zformulovali a napsali; když se to stalo, četl se nález kmetům a ti „slyšíce, jest-li co opuštěno, káží připsati... pakli jest co přidáno, káží ujíti a smazati, aneb jak se *kmetóm* zdá, opraviti."[2]) Avšak k vynešení nálezu bylo zapotřebí přítomnosti dvanácti anebo sedmi kmetův; praviť o tom Ondřej z Dubé: „co pánóv jest třeba k nálezu? Čím více, tím lépe; ale podlé starého práva dvanácte, mimo úřad, aneb nejméně sedm, větší polovice."[3])

Z toho, že jen kmetové v potazu se přimlouvali a jen kmetové nález zformulovali a jej pak veřejně před celým soudem t. j. před králem, úředníky, ostatními pány a před spornými stranami vynášeli, jest viděti, že kmetové v českém právě byli skutečnými soudci, že oni právo nalezali, že tedy byli tím, čím v německém právě byli „Urteiler." Tím se také vysvětluje a zodpovídá otázka pana Oldřicha z Rosenberka r. 1447 na úředníky desk zemských vznešená: „Ti-li (t. j. kmeti) sami mají súditi v lavicích a nálezy

[1]) Arch. Č. IV. 528. — [2]) Kor. ze Všehrd, str. 61. — [3]) Arch. Č. II. 503. O sedmi kmetech má zmínku Ord. jud. ter.: „baronibus terrae, quorum numerus septenarius aut major esse debet" Arch. Č. II. 111. Od r. 1543 ustanoveno, aby při nálezu bylo nejméně deset kmetův přítomno. Viz Zříz. z r. 1564, fol. 23b. Ustanovení nejmenšího počtu bylo důležité proto, aby soudcové tím pilněji docházeli; neb za nedocházením dostatečného počtu nařídil císař Karel r. 1378 že, kdyby nebyl počet soudců dostatečen, souditi mají úředníci s těmi soudci, kteří dojeli, a nedojel-li žádný soudce, aby soudili úředníci sami. Toto nařízení obnoveno r. 1437 císařem Zykmundem. Viz Arch. Č. II. 340, III. 452.

vynesti, či-li všichni páni mají súditi, kteřížby koli k súdu přijeli, čili jediné těch dvanácte kmetóv?" a zodpovídati se musí v ten smysl, *že jen těch dvanácte kmetův soudilo a nikoli ostatní páni k soudu přibylí.* Kmetové, majíce právo, konečný nález ve při na základě nálezů v podobných přech již učiněných vynesti a tím při samu rozsouditi, jsou tedy rozdílní od porotcův, kteří nevynášejí nálezův, nýbrž v každém zvláštním případě podlé líčení pře své přesvědčení o vině či nevině obžalovaného vyjádřují, na základě kterého pak teprv konečný nález od soudu se činí. V této vlastnosti své, co skuteční soudcové, rovnají se kmetové zemští v Čechách rachinburgiům[1]) Frankův a ostatním německým „schöpfen" nebo „schöffen"; za tou příčinou překládá se slovo „kmet" v latině na „scabinus" a list císaře Zykmunda z l. 1396 praví: „Lantscheppfen, die man nennet Kmety."

Až do r. 1487 vynášeli nález panský pouze kmeti stavu panského; neb ačkoli již od r. 1437 také osm rytířův do soudu přijato bylo, předce žádný z nich připuštěn nebýval k vynášení potazu a nálezu, jakž poznati lze z jmen osob vynášejících nálezy v starých výpisích z desk v Arch. Č. zachovaných, kterážto jmena všechna stavu panskému náležejí. Když ale r. 1487 svolením celé země osm rytířův co dokonalých a stejně oprávněných soudců čili kmetů do soudu zemského přijato bylo, ustanoveno takto: „Kdyby potaz panský a vládycký vynešen býti měl, tehdy o vynášení potazu najv. sudí královstvie Českého má kázati dvěma z pánuov a jednomu z vládyk. A tak ti tři spolu, kteří povoláni budú, panský a vládycký potaz vynésti mají, však to vždycky dskami má znamenitě zapsáno býti, že tito dva z pánuov a tento z vládyk panský a vládycký potaz vynesli."

Mimo to, že kmetové jakožto soudcové v potazu panském své hlasy dávali a nálezy vynášeli, náleželo jim také dozor k deskám zemským vésti. R. 1395 ustanoveno v příčině té: „více také o dskách zemských . . . aby nebylo kladeno než při pániech při *kmetech* a zvlástě při třech najméně".[2]) Takoví páni, kteří při vkladu

---

[1]) Rachinburgius jest consilium, sententiam ferens. Viz Grimm RA. 293, 294, 775. Bylo jich také sedm: tunc grafio collegat secum septem rachineburgios . . . Waitz „Das alte recht der sal. Franken" pag. 259. Zajímavé jest, že Erbacher „Weisthümer" praví: das han die „altherrn" also herbracht und gewist zu recht. kteřížto „altherrn" rovnají se našim kmetům v obojí příčině: co staří páni i co soudcové. — [2]) Arch. Č. I. 56. Z toho také se vysvětluje jinak temné místo listu z r. 1278

do desk v jistých případech býti museli, sluli v Čechách i v Moravě „posli ke dskám“ čili „relatoři“ a že se brávali z rodů staropanských čili kmetů a hospdářů, jde nejen z jmen těchto poslů v Archivě Č. II. 341—366 a z Mor. desk zemských, kterážto jmena výhradně stavu panskému náležejí, nýbrž máme o tom také přímé svědectví v 18. kap. kn. Tovačovské, kdež se o vkladech spolků praví: „tu hajtman odpoví, k čemu ty právo máš, na toť já spolku přeji; prosiž pánuov, ať jsú poslové ke dskám. Tu ten dvú pánuov *zemských hospodářuov* prosí . . . račte poslové ke dskám býti.“ Ještě patrnější doklad toho jest kap. 55. téže knihy: „což se roduov jiných dotýče, kterýchž jsú předkové dokonalé panství nepožívali a *ke dskám poslové nebývali* . . . nyní proto se jim žádná křivda díti nemá, než též *poslové ke dskám* buďte.“ A nejmenší pochybnost v té věci mine slovy listu císaře Karla IV. z l. 1359: „ipse marchio unum nuncium ad tabularum . . . officium constitutum, *Kmethonem* vulgari boemico nominatum, *illius nobilitatis* virum, cujus in Boemia ad hoc officium assumi sunt soliti, ad notarium terrae dirigeret.“ Tito poslové ke dskám byli původně bráni jen ze starých panských rodů; od r. 1487 stala se v Čechách (od r. 1492 na Moravě) i v tom změna a ustanoveno stran poselství čili relatorství k deskám takto: „že komužkoli relací my neb budúcí . . . králové Čeští poručíme buď z pánuov nebo z vládyk, kdožby byl naše rada přísežná, ten aby mohl poslem ke dskám býti . . . . a relací od úředníkuov desk . . . od takového od nás poslaného má přijata býti . . . Však to také úředníci desk opatřovati mají, kdožby kolivěk relací ke dskám udělal, byl-li by stavu panského, aby to tak dskami znamenali: „Posel ke dskám tento z pánuov. Pak-li by byl stavu vladyckého, aby bylo zapsáno: Posel ke dskám tento z vládyk.“[1]) A Kor. ze Všehrd (str. 172) píše: „Nemóž žádný relatorem býti, ktož radú královskú přísežnú, nebo *kmetem*, nebo úředníkem zemským není.“

Vyznamenané postavení, které kmeti při právě měli, označovalo se také tím, že pro ně byly uchystány zvláštní lavice, ve kterých seděli: „když páni súd osadie a popsáni budú ve čtyřech laviciech“ (Ond. z D. kap. 59). Za tou příčinou nazývají se kmetové také „páni z lavic;“ tak píše Kor. ze Vš. na str. 73: „všickni *kme*-

v dipl. Mor. IV. 207, kdež pře deskami se rozhodnouti měla: „ut Pardus deberet intentionem suam probare testimonio trium beneficiariorum, qui Knietye vulgariter nominantur.“ — [1]) Arch. Č. IV. 519.

tové, kteří v *laviciech* sedají", a na str. 90: „kmetem, totižto pánem nebo vladykú z lavic"; a rovněž praví zříz. Vladislavské (kap. 56) a zříz. z r. 1564 (fol. 36b): „jestližeby kto pohnal . . . kmetem, z pánuov z lavic".

Jiná úloha kmetův při soudě byla, že oni jisté osoby k soudu poháněli. Kdež totiž poháněli obyčejně půhončí, bylo několik osob, které pro vážnost svou poháněni byli od kmetův. Osoby tyto byly, 1. biskup Pražský. Kn. Rožm. praví: • „biskupa pohnati kmetem zemským"; a Ord. jud. terrae: „kdyžby kto chtěl pohoniti arcibiskupa k súdu zemskému . . . má prositi najv. komorníka i sudího, aby jemu vydali pána zemského šlechtice, aby jej pohnal". (Arch. Č. II. 127). 2. Nejv. purkrabí Pražský, nejv. komorník a nejv. sudí, jimž také náleželo jméno kmetův; r. 1408 nalezeno: „že kmeti učinění páni mají býti pohoněni komorníky, krom tří kmetóv, totiž purkrabí Pražského, komorníka najvyššího a sudího najvyššího, a ty kto chce pohoniti, aby je pohonil v laviciech pánem přísežným popravcí".[1]) Obsah tohoto snešení jest také v Kor. ze Vš. na str. 101: „najv. purk., komorník a sudí najv. ti vedle práva ne komorníkem, jako jiní, ale kmetem z lavic jedniem tu v laviciech mají býti pohoněni . . . než má vědíno býti, že jiný žádný kmet, žádný úředník královstvie Českého nemá kmetem pohoněn býti". K těmto třem úředníkům zemským, kteří kmety poháněni byli, přišel pak v tak zvaném „zůstání Prešpurském" r. 1499, kteréž také do zříz. Vlad. vešlo, také písař zemský; jelikož tento úředník ale za doby té vybrán býval z rytířův, ustanoveno, „že najvyšší písař zemský má pohánén býti jedním kmetem z vládyk, kteří v súdu sedají."[2]) Zdá se, že spor, zdali i kmeti mají býti poháněni jako nejvyšší úředníci, několikráte před soudem uvažován byl; tak se čte n. př. k r. 1399 v Arch. Č. IV. 528: „Petrus citatus locutus est contra citationem dicens, quod est kmet, et quod non est debite citatus, *prout kmet debere citari*". Spor ten nálezem panským r. 1408 svrchudotčeným ukončen jest při té příležitosti, když Jan Michalec naproti Jaroslavovi z Heřmanova Městce pravil, že jsa kmetem neřádně od Jaroslava pohnán byl; příčinou této pře páni nalezli, že jen tři nejvyšší úředníci, a žádný jiný kmet, mají poháněni býti

[1]) Arch. Č. II. 368. Kterak sem přichází výraz „přísežný popravce" na místě slova „kmet", níže se vysvětlí. Zříz. Vlad. praví pouze: „aby jej pohonil v lavicích pánem přísežným." — [2]) Arch. Č. V. 497. Viz také zříz. z r. 1564 fol. 36b.

kmety.[1]) Tu však přednost měli všickni kmeti, že majíce přisahati nepřisahali jako jiní obyvatelé, nýbrž věrováním bez zmatku na přísahu tu, kterou k soudu a k právu byli učinili.[2])

Povýtečná činnost kmetů v soudě, vedle které oni byli skutečnými soudci, nálezy svými pře rozhodujícími, jest příčinou, že slovo kmet vzalo pak na se význam soudce vůbec; protož se mluví o kmetech také v městských právích.[3]) Hlavně ale to platí stran popravců po krajích, o kterých kn. Rožmberská praví, že majíce přisahati vzíti to mají na své kmetstvo t. j. na úřad soudcovský: „vezmetež oba popravci na své kmetstvo . . . pakli nepostaví druhého k sobě popravce, svého tovaryše, ale sám vezmi na své kmetstvo.“ Že pak kmet při soudě zemském v nálezu l. 1408 nazván býti mohl „přísežným *popravcí*“, má příčinu dvojí. Za prvé znamená slovo „popravce“ v starém právnictví soudce vůbec, jakož také na místě „k pražskému soudu“ neb „k brněnskému soudu“ se užívalo výrazu „k hradské“ neb „k Brněnské *popravě*“; za tou příčinou píše také Václav z Michalovic p. Oldřichu z Rosenberka roku 1446: „K VM. se utiekám jakožto k najvyššímu purkrabí od starodávna pražskému a k popravci této země České najvyššímu.“[4]) Druhá však a hlavní příčina leží v tom, že staří rodové panští krom těch popravců, kteří zvláště pro trpné právo v každém kraji od krále a země ustanovováni byli, měli pro sebe taktéž právo popravy. Soudíme tak z odpovědi, kterou p. Oldřich z Rosenberka dal p. Alši ze Sternberka. Pan Aleš psal totiž mezi jiným: „Daj mi tomu rozuměti, odpieráš-li nám té popravy, kteráž nám přísluší v zemi nad neřádnými lidmi? Nebť já jiného neviem, než že mně i synu mému, též jako i jiným pánuom zemským, poprava nad neřádnými lidmi přísluší.“ (Arch. Č. II. 28.) Načež p. Oldřich odpověděl: „Slýchal sem, jakž sem živ, žeť jsú páni ze Sternberka ***starodávní*** páni v Čechách a že práv též jako jiní páni vedle řádu země této i poprav požívati mají.“ (ibid. str. 32.) Rozdíl mezi popravci kmetskými a od krále jmenovanými jde z Ondřeje z Dubé: „Z té žaloby a přísahy jsú vyňati všickni popravce, konšelé zemští *i ti páni, jižto popravu mají a jsú kmetové.*“ (Arch. Č. II. 495.)

---

[1]) Viz o tom také zříz. Vlad. kap. 288. — [2]) Ond. z Dubé kap. 26, Kor. ze Všehrd, str. 81. — [3]) n. př. v listu l. 1487: „my Jan Rešt richtář, Sigmund Černý etc. kmeté města Litoměřického . . . známo činíme . . . že N. spolukmet a přísežný s námi atd. Čas. Mus. 1835 str. 441. — [4]) Arch. Č. III. 37.

Avšak rozbor obšírné látky o popravcích a popravách odložiti musíme k jinému místu; zde raději se zmíníme ještě o jednom významu slova kmet.

Kmetové, pocházejíce z nejslavnějších a nejbohatších rodů země a číníce přísahu zeměpánu i celé zemi, že úřad svůj věrně zastávati budou, zajisté již záhy obdrželi vliv i na mimosoudní, politické záležitosti zemské, což tím snadněji státi se mohlo, i také stalo se, jelikož ve staré době sněmy soudní od zápovědných se neoddělovaly, anoť i v době pozdější i na sněmích soudních jak v Čechách tak i na Moravě jiné potřeby zemské krom soudních se odbývaly a to sice jen v přítomnosti nejv. úředníků a soudců čili kmetů zemských. V tento rozum pojímati sluší, když Ondřej z Dubé, praviv, že při nálezu panském má býti nejméně sedm pánů, pak dokládá: „ale to jest o věci póhonné. Ale o ty věci, kteréž jdú o zemské dobré, měli by všichni rodové býti podlé starého práva, leč by kto svú volí nechtěl, neb pro nemoc, neb pro nepřízeň, neb pro službu nemohl. A to by vždy každý měl ohraditi přede pány podlé starého práva; pak-li by neohradil, než to svú hrdostí vedl častokrát a najvíc přes léta zemská,[1]) tehda by nebyl hoden svého místa, ani potom potazu panského vynositi.“ Takovou radu si představovati musíme čtouce slova Dalemilova v kap. 27.:

Drahomíř sě v syna uváza,
A na kmetiech práva vztáza:
Komu zemiu oprávěti,
Doňudžby kněz ňemohl sobě rady zdieti?
Když sě kmetie potázachu,
To jie za právo dachu atd.

Tak to přišlo, že kmetové, ač byli vlastně soudci, také vliv dostali na jiné záležitosti zemské a že považováni jsou *za radu krále i země.* Za tou příčinou mluví král Vladislav o kmetech t. j. soudcích zemských, jako o radě přísežné,[2]) a když král Matyáš r. 1611 soudcům Moravským uděliti chtěl tytul „královských rad“, žádali nejvyšší úředníci a soudcové, aby král do listu majestátního vložil tato slova: *poněvadž soudcové zemští bez toho rady naše zemské jsou a my zemi s radou jejich spravujeme.*“[3])

Nemůžeme končiti rozpravu svou a nezmíniti se o velebné památce naší literatury, o Libušině soudě, v kterém poprvé slovo *kmet* se

[1]) t. j. tři léta. — [2]) Arch. Č. IV. 519. — [3]) Záp. Žer. o s. p. II. 50.

naskytuje. Podlé všeho, co jsme zvláště v první části našeho pojednání pravili, nemohli kmeti, v Libušině soudě uvedení, ničím býti jiným, než-li hlavami rodů, kteří stářím i statky nad jiné lěchy vynikali. K slovům Libušina soudu, kde se jmeny vyčítá sedm lechů, pro které Libuše poslala, by zasedli v sněmu soudném, a po pojmenování oněch sedmi se dokládá:

Po vsie kmeti, lěchy a vládyky . . .

máme několik parallelních míst v dobách pozdějších, kde se jmena pánův došlých k soudu do seznamu spisují; tak n. př. r. 1365 uvádí se v takovém seznamu jedenadvacet pánův zvláště po jmenech a dokládá se pak: „ceterique barones et kmetones judicio praesidentes".[1]) Zde tedy také jako y Libušině soudě vypisuje se jen několik jmen a jako tam se pak dokládá: „a ostatní páni a kmeti." Ovšem mohlo by to býti s podivením, že právě v těch místech Libušina soudu, kde se jedná o nejdůležitějším výkonu soudců, o potazu totiž a nálezu, není řeči o kmetech, anobrž jen o leších a vládykách. Když totiž kněžna vyzvala hromadu soudní, aby kmeti, leši a vládyky buď její výpověď schválili, buď jiný nález učinili, praví pak báseň, o kmetech se nezmíňujíc:

Klaněchu sě lěsi i vladyky,
I počechu ticho govoriti . . .
I chváliti vypovědi jeje.

Po schválení vstal „Lutobor s Dobroslavska chl'mca", jeden z těch lechův v úvodě básně zvlášť jmenovaných a praviv, že výpověď kněžny uvážili, žádal, aby dala hlasovati. Když pak hlasy sebrány byly, daly dvě súdné děvy „je lěchóm provolati." A většinu, čili nález. provolal „Radovan ot Kamena Mosta", taktéž jeden v úvodě zvlášť jmenovaný lech. Dle toho jest ovšem podivné, že v poselství jmenují se kmeti, že kněžna oslovujíc shromáždění, taktéž uvádí kmety, a že, kdykoli o kmetech řeč jest, oni vždy se kladou na prvním místě, kdežto pak při nejdůležitějším výkonu soudu, při potazu totiž a nálezu, o kmetech není řeči. Avšak věc ta vysvětluje se tím, že v stavu lechů (pozdější to stav panský) již také zahrnuti byli kmeti, kteří ani později nebyli zvláštním stavem, nybrž tvořili jen několik rodů nejstarších v stavu panském, z nichžto se přísežní soudcové (kmeti) vybírali. Vždyť i později

---

[1]) Arch. Č. II. 340. Podobně se to má s těmi zápisy jmen v půh. knihách Moravských.

říkalo se jen „potaz *panský*“ a „nález *panský*“ a nikoli „*kmetský*“, ač při činění a vynášení nálezů hlavními činiteli byli kmetové. Že pak již v době, do které děj v Libušině soudě líčený se klade, totiž na začátku 8. století, rozdíl činěn býval mezi rody zemskými podlé stáří jejich, jde ze slov básně, která sama ze sklonku 9. neb ze začátku 10. století pochází, „roda *stara* Tetvy Popelova.“ Ale tito rodové staří, z nichž kmeti se vybírali, nečinili, jak již dotčeno, nějaký zvláštní stav,[1] nýbrž zahrnuti bývali ve všeobecném názvisku „lěsi“ a později „páni nebo stav panský.“ Z toho také se vysvětluje ta okolnost, že v Libušině soudě kněžna posílá pro kmety, lechy a vládyky a pak se praví: „kda sě sněchu lěsi a vladyky“, aniž kmeti se zvláště připomínají: neb zvláštního připomenutí nebylo zapotřebí, jelikož mezi lechy také kmeti již zahrnuti byli, jakož také později prostě se říkalo: „páni sjeli se na soudě“, aniž zvlástě (ač se to někdy stávalo) kmeti se uváděli, poněvadž kmeti k panstvu náleželi. Vážným důvodem pro tento náhled zdají se nám býti slova Dalemilova v kap. 66:

„*Páni* když to znamenachu,
K královicu sě sebrachu
I jechu sě s niem raditi
A potom králu mluviti
Řkúc: králu rač svých *kmetóv* slovo slyšeti . . . .“

Zde také se mluví, že *páni* se sešli k poradě a konec té porady *pánův* ohlašují kmeti, kteří tedy do sboru pánův náleželi.

Jestli tento náš výklad s pravdou se nechybil, pak by jím byla dána odpověď na otázky, které kladli Palacký a Šafařík v díle: „Die ältesten Denkmäler der böhmischen Sprache“, pravíce na str. 89: „Wenn wir demnach, allem obigen zu Folge, schon für jene alte Zeit . . . die drei verschiedenen Rangklassen der wählbaren, den fürstlichen Rath bildenden Kmeten (consiliarii, seniores, Landesälteste), der erblichen reich begüterten Lechen (proceres, optimates), der minder begüterten freien Hausältesten oder Vladyken genau sondern; wenn wir ferner in den Lechen die Vorfahren der späteren Páni, mithin schon die Keime eines höheren Adels erkennen zu müssen glauben: so gestehen wir doch, dass wir über das Verhältniss derselben einerseits zum Landesfürsten, anderseits unter

[1]) Taktéž nebyli rachinburgii u Franků zvláštním stavem. Viz. Grimm RA. 775.

sich selbst und über den Umfang ihrer Rechte und Pflichten aus den Quellen zu wenig wissen, um die Beantwortung aller Detailfragen, die sich hier, sogar aus Anlass unseres Gedichtes, darbieten, eingehen zu können, wie z. B. warum Vers 78 nur Lechen und Vladyken, Vers 89 nur Lechen genannt werden.“ V době Libušině chodili k soudu všichni svobodní, žádnému nezavázaní mužové, kteří tehdáž roztříděni byli na dva stavy: na vládyky a lechy. O povaze skutku a podstatě sporné věci radili se oba stavové, ale nález vynášeli jen lechové, t. j. ti z lechů, kteří rodem svým byli kmeti. A v příčině té nezdá se to nám býti pouhou náhodou, že lechů v básni zvláště jmenovaných jest sedm, onen totiž počet, kterého později nejméně zapotřebí bylo, aby nález soudní se učiniti mohl. Také to nezdá se býti pouhou náhodou, že onen lech, který ohlásil, že leši a vládyky potaz o výpovědi kněžny ukončili, pak onen lech, který větsinu hlasů t. j. nález celému shromáždění pronesl, jsou z těch sedmi, kteří v úvodě básně zvláště pojmenováni jsou. Tito lechové totiž byli kmety a jelikož kmeti jakožto skuteční soudcové a hlasatelé nálezů soudních jen ze stavu lechův (ze stavu panského) se vybírali, státi se mohlo, že během časův, ovšem také spolupůsobením i jiných socialních příčin, stav panský k velikému právu zemskému sám dojížděl a stav vládycký z hodnosti soudcovské při velikém právě zemském vytištěn byl.[1]) — —

Končíce rozpravu svou o kmetech sloučiti můžeme výsledek její v tyto články:

1. Kmet znamená původně toho, který má samostatné hospodářství bez ohledu na stavy společenské; jelikož pak samostatným hospodářem bývá nejstarší rodu, znamená kmet také muže staršího, starce.

---

[1]) Zajímavo jest, kterak v ostatních mluvách slovanských slovo „kmet“ tytéž významy má, jako v češtině; v starosl. znamená „kmet“ magnas, procer; moravký hospodář (= náčelník rodů staropanských čili prvních) odpovídá bulharským: kmetove pr'vi gospodevi“; v slovinském jazyku znamená kmet celolánika, v srbském starješinu i soudce. Viz Mikl. Lex. psl., kdež velmi případně český „kmet“ se převádí na latinu: pater familias, na toho tedy, který vlastní domácnost měl. I později žádalo se aby „pán“ ženat byl; jinak jeho dvůr t. j. jeho domácnost nebyla úplnou, celou; praví kn. Tov. kap. 176: „ale ten pán musel býti ženatý; nebo dvuor panský celý počten nebýval, kterýž pán ženatý nebyl; než to panský dvuor dokonalý, kterýž ženu měl.“

2. V stavu šlechtickém znamená kmet hlavu rodů staropanských, a v tomto smyslu rovnají se kmeti v Čechách Moravským pánům zemským hospodářům.

3. Jelikož z těchto staropanských rodů brávali se nejvyšší úředníci zemští a ostatní zřízenci soudní k právu přisáhající, znamená pak kmet zemský přísežného člena soudu zemského vůbec a tři nejvyšší úředníky zemské zvláště.

4. Do r. 1487 (pokuď se týče do r. 1437) byli jen kmetové panští; když pak od tohoto roku zákonem zemským také osm rytířův přístupu do sboru soudců zemských obdrželo, mluví se již také o kmetech stavu panského i vládyckého ve smyslu tom, že byli přísežnými soudci zemskými.

II.

O přísahách v českém právě.

V mysli starožitných národů jest hluboce zakotven názor, že právo původ svůj má ve vůli boží; jakož Zelenohorský rukopis mluví „o zákoně věkožizných bohův“ neb „o zákoně svatém“, taktéž praví Ilias, že zákony od Jova pocházejí. O tomtéž názoru krásně píše Tomáš ze Štítného a v moravských knihách půhonných mnohokráte co stálá formula se nalezají slova označující zlý skutek: „bez boha a bez práva.“[1]) Vykonávání spravedlnosti a nalezání práva od Boha daného jest zůstaveno rozumu lidskému; kde však důmysl lidský v soudním řízení nepostačuje k rozeznání mezi pravdou a křivdou, tam se navracuje soudnictví starověké k prameni práva, k Bohu, aby on buď rozsudek učinil mezi spornými stranami, buď vzýván byl za svědka, že ta neb ona strana pravdu mluví: v oné příčině mají místo soudy boží (ordalie), v této jdou před se přísahy.

Přísaha vždy se vztahuje k nějakému činu lidskému, který se již vykonal, neb právě koná neb teprv vykonán bude; a v tomto právnickém smyslu dotvrzuje přísaha tedy pravdivost děje či činu minulého i přítomného, neb stálost budoucího. Z povahy práva jde, že přísaha ku ztvrzení pravdivosti děje minulého má nejvíce

---

[1]) n. př. že mi a mým dětem drží bez boha a bez práva v Rovečném dvě hřívně platu; také mi drží bez boha a bez práva v Chlumě dvór“ Ph. Brn. 1406 fol. 25. srovn. ibid. 53. 56b. pak Ph. Ol. 1412 fol. 3b. 74 a t. d.

místo v právě trestném a ve věcech sporných, kdežto přísahy k dojištění stálosti budoucího činu nejvíce se užívalo v starém právnictví při smlouvách mezinárodních i soukromých, pak ve rčeních a slibech.

Mimo vlastnost právního důkazu zavírá přísaha v sobě také povahu vniternou, náboženskou; a ve směru tom jest přísaha vzýváním božstva, které přisahající za svědka beře, pronášeje se slavně, aby nad ním pomstěno bylo, kdyby křivě přisahal. Slovo „přísaha" nezahrnuje ovšem v sobě toho smyslu; slovo to, jsouc všem Slovanům obecné[1]) pochází od toho, že ten, který Boha za svědka bral, sáhnul nebo přisáhnul rukou nebo prsty k nějakému předmětu, za kteroužto příčinou již staroslovanština zná slova: prisjaga, prisjaža, prisjažati, prisjašti. Vniterná však povaha přísahy, záležející v tom, že přisahající vyzýval na sebe trest i pomstu Boží v případě tom, že by křivě přisahal, naznačena jest slovem: starosl. *kljatva* čes. *klatva*, čili *klatba* neb *kletba* polsky: *klatwa.* Přisahající totiž *klel*, čili jak se posud říká *zaklínal* sám sebe a volal na sebe pomstu nebes, kdyby věrně nestál v tom, co v přísaze pravil.[2]) Tak psáno jest ve smlouvě učiněné r. 945 mezi Rusy a Řeky: „jest-li že kdo z knížat nebo lidí ruských, budiž křesťan nebo nekřesťan, toto přestoupí, co na tom listě napsáno jest, bude hoden, aby umřel svou zbraní i ať bude *proklet od Boha i od Peruna, že přestoupil svou přísahu*" (Nestor v překl. Erb. 37.). Taktéž praví Nestor: „Olega vedše i lid jeho na přísahu po ruském zákonu; i *kleli se* Rusové zbraní svou a Perunem, bohem svým, i Volosem, bohem dobytka a stvrdili pokoj". (Překl. Erb. 21).

Toto volání bohův za svědky a vyzývání pomsty jejich na křivopřísežníky nalezáme již v Iliadě, kdež Atreovec se modlí:

Svrchovaný Jove otče, velebný vládyko z Idy,
Slunce co obhleduješ vesmír a vše všude slycháš,
Země, pramáti milá, řeky, též vy tam u zpodu země,
Strašní, ješto mstíte i po smrti nad věrolomci,
Buďte vy na svědomí a chovejte přísaze víru . .

Překl. Vlčk. (III. 272.)

---

[1]) Sr. Mikl. lex. palaeosl. sub „drn". [2]) Kdežto v slovanštině máme pro zevnější i vniterný moment přísahy slova dvě, jichžto význam jest dokona znám, neví se posud, co vlastně znamená německé slovo „eid". Taktéž nevysvětlen posud prvotný čili pravý význam latinského „jus jurandum", kdežto řecké slovo ὅρκος všem již náležitě vyloženo jest.

Anoť i Here sama
Zapřisáhla se, jak žádal jemu u všech u božstev,
Ješto slovou Titáni a jest jim Tartar obydlím.
I kdy se zavěrujíc vysokou mu zavázala kletbou (XIV. 276)

Rovněž římský fetialis, uzavíraje smlouou s Albany, aby rozepře valečná mezi Římany a Albany rozhodla se soubojem tří Horatiů a tří Curiatiů, vyzývá pomstu Jovovu na Římany, kdyby smlouvu zrušili řka: „tu illo die, Jupiter, populum romanum sic ferito, ut ego hunc porcum hic hodie feriam: tantoque magis ferito quanto magis potes pollesque." (Liv. I. 24).

Ač symbolů v starém právnictví velmi často se užívalo, tak že téměř žádná záležitost při právě a soudě bez symbolů před se nešla, předce jest symbolika nejbujněji vyvinuta při přísahách, kdež náboženství a právo nejvíce se stýkají. Nelze se tomu diviti; neb symbol neměl pouze účel, buditi rozvážlivost v osobách nějaký výkon před se beroucích, nýbrž měl především spůsobiti, aby výkon sám co nejvíce možná důtklivě na smysly dorýval a tím aby zároveň hluboce rozechvěl duši těch, kteří tomu právnímu výkonu se podrobili. Z toho snadně vysvětluje se, proč nikde v starém právnictví symbolika tak valně se nevyvinula, jako v přísaze, v níž ten, který ji činí, Boha za svědka volá a zároveň krutými tresty se zaklíná, kdyby křivě přisahal. Všechny okolnosti, za kterých přísaha se konala měly působiti k tomu, aby přisáhajícímu přivedly na mysl důležitost a svatost výkonu, který podstupuje; měly mu připomenouti, že Boha samého sobě na pomoc volá, jehožto jmeno opovážlivě bráti se nemá. Za tou příčinou spojoval věk pohanský přísahy s obětmi božstvu přinášenými, zvláště při smlouvách; příklad jeden položili jsme svrchu o Římanech a podobný příklad uvádí Xenophon, pravě, že Řekové a Peršané činíce smlouvu obětovali býka, berana a vlka. Smysl těchto obětí, při kterých přisáhající někdy dotknul se těla zabitých zvířat, nebyl jiný než ten, že rušitel smlouvy a přísahy od božstva na životě trestán býti má, jako ta oběť bohu přinesená. Krvavé tyto oběti z práv minuly, když křesťanství víry pohanské zapudilo, ač mnohé symboly z doby pohanské pocházející i v křesťanství se zachovaly, které jim pak křesťanský smysl podkládalo.

Jest nám litovati, že o spůsobech a symbolech při přísahách v právě českém z doby pohanské téměř žádných zpráv nemáme. Ač letopisové fuldští na několika místech vypravují, že Moravané

přisahou vešli v mír s Franky, předce bohužel nikdy nevypisují se místněji obřady při tom zachovávané; letopisec klade vždy jen lakonické: pacem nebo fidem juramento firmaverunt. O Slovanech polabských aspoň to víme, že uzavírajíce smlouvu o mír, činili to ostříhajíce vlasy a podávajíce trávu a pravice.[1]) V Kralodv. rukopisu jest jediné místo, kteréž o slibu mluví: „*Kruvoj Neklanu oběce vieru i podáše věrnu ruku.*“ Při tomto nedostatku zpráv z nejstarší doby musíme v naší rozpravě obmeziti se na psané památky ty, z kterých žádná třinácté století nepřesahuje.

Každá přísaha nalezala se při právě českomoravském na plném soudě, s tou však při tom výhradou, že páni moravští také na posudku přísahu nalezti mohli, jakž z několika příkladů níže položených se uvidí. A nalezala se přísaha tehdáž ve sporných věcech, když strana neb strany jiných důkazův a průvodů k své při neměly. Protož praví Kornel ze Všehrd na str. 70: „tu sú přísahu staří našli pro ty, ktož na zřetedlných próvodiech scházejí, aby své spravedlnosti užiti mohli. Z toho známo jest, že což světlými próvody nemóž provedeno býti, to má přísahú v kaple dovedeno býti.“

Každá přísaha, která od zemského práva v Čechách nalezena byla, činiti se měla v kaple Všech Svatých na hradě pražském v pátek na ty suché dni, které nejprvé přišly po soudě tom, na kterém přísaha nalezena byla, anebo na ten den po sv. Jeronýmě. V jiný čas žádný nepokládala se přísaha od velikého práva zemského.[2]) Na Moravě konaly se přísahy na posudku, tedy po vzdání soudu, ač někdy také v nálezích se praví, že přísaha se konati má hned t. j. než-li soud se vzdá; teprv r. 1531 snesl se sněm moravský, že „všelijaká přísaha, kteráž by nalezena byla, má vykonána býti před vzdáním soudu a v neděli aby žádný přísahy nečinil.“[3]) Taktéž nekonány při právě moravském přísahy v postě a sice proto, aby, jakž zřejmě se pravilo, svatost času se nerušila.[4]) V této zápovědi v postě vězí starý názor o přísaze co kletbě a zaklínání, kteréž, jak známo, katolická církev zvláště v čas sváteční a postný za veliký hřích pokládá.

---

[1]) Pacem abraso crine supremo et cum gramine datisque affirmant dextris. Thiet. Mers. apud Pertz III. 812. — [2]) Kornel ze Vš. pag. 75. — [3]) Sr. pam. kn. I. 102b. srovn. Knih. Drnovskou LIX a 121. — [4]) „že v póstě práva nečiní.“ Ph. Brn. 1417 fol. 165b. — „a to odložení stalo se, že v póstě přisahy nejdú.“ Ph. Ol. 1437 fol. 4.

Jakož ráno t. j. před polednem se jen soudilo, taktéž jen ráno mohla přísaha se odbývati; nebyl-li ten, kdož přisahati měl, lačným, odložila se přísaha k druhému dni.[1])

Obřady, které při skládání přísahy v právě českomoravském se zachovávaly, byly podlé druhu přísahy (o kterém níže se zmíníme) neb podlé stavu a pohlaví přisáhajícího rozličny. K těmto obřadům náleží přede vším:

Vzývání Boha. Pohanstvo vzývalo v přísahách buď jednoho Boha, kterýž ve zvláštní péči měl věc, pro kterou se přisahalo, buď více bohů, jakž lze poznati z výše uvedených příkladů z Iliady. Jakož od Litvanů Perkunas vzýván byl, tak přisahali pohanští Slované zvláště Perunovi, ač ovšem i jiným bohům k. p. jak svrchu dotčeno Volosovi. Věk křesťanský ustanovil přísahu *Bohu, Matce Boží i všem svatým.* Ve formulách přísah čili v rotách stojí tato slova *vždy* na konci: „tak mi pomáhaj Bůh etc.“ a na větším díle také na začátku, ač také jsou přísahy k. př. na kříži, kde na začátku se nekladou slova: „Pánu Bohu M. B. i všem sv.“ Někdy stojí prostě: „*Pánu Bohu* n. př. „na tom přisahám, že jsem pro svú nemoc nemohla státi na těch rocích. Tak mi Buoh pomáhaj.“ (Půh. Brn. 1447 fol. 62b.)

Bratři však vynechávali slov: *Matce Boží i všem svatým.* Tak praví Karel z Žerotína v zápiscích o soudě panském I. 3. o sobě, když co nový soudce přísahu do soudu učiniti měl: „přísahu .... hlasitě jsem vykonal, toliko to opustě, co proti slovu Božímu a čistému učení křesťanskému v ní se zdržuje.“ O ta slova byly mnohé strky mezi katolíky a jinověrci a jmenovitě nalehal kardynal Dietrichstein na to, aby každý bez ohledu na své náboženské vyznání *Matce Boží a všem svatým* přisahal; niceméně však snesl se sněm Olom. r. 1608 na tom, že k přísaze „Matce Boží a všem svatým“

---

[1]) „optal jsem se ho, jedl-li jest již dnes co neb pil? Odpověděl že jedl. Tak mu přísaha do pondělka odložena a poručeno, aby se o osmi hodinách bez jídla a bez pití dal na horu najíti; neb to jest za pořádek.“ Žer. Záp. o s. p. I. 24. Kn. Tov. kap. 112. Tento požádavek, aby přisáhající byl lačným, zajisté pochází teprv z doby křesťanské. Zajímavé jest, že v řeckém právě ze zvířete, při výkonu přísahy zabitého, nic vzíti se nesmělo, aby se kus nějaký v žertvu bohům spálil, aneb snědl od lidí, nybrž celé tělo mrtvé se buď zakopalo, neb do moře hodilo, neb jinak zničilo. Viz Schömann, Gr. Altherth. II. 221.

žádný nemá pro svědomí nucen býti. Obnovené zřízení z r. 1628 uvedlo zase nucenou přísahu k Matce Boží a všem svatým.

Zdá se, že výraz: *přisahati živým bohem*, který v obecné mluvě a v národních písních se nachází, jest původu křesťanského, jelikož živý Bůh na protivu se staví bohům pohanským, křesťanstvím takořka usmrceným.

Z tohoto vzývání Boha, vyjádřeného ve slovích: *přisahám Bohu*, povstal zkráceninou spůsob mluvení: *přisámbůh*, podobně jako v němčině na místě: so mir Gott helfe se říkalo: *sammir gott*, neb prostě: *sammir* neb *semmir*.

(Pokračování.)

Příbuznost jazykův indoevropejských.

Sepsal *A. Matzenauer.*

Kmen jazykův indoevropejských, méně správně indogermanskými nazývaných, záleží z oddělení *asiatského* a *evropejského*.

I. K *asiatskému* oddělení náležejí obě rodiny jazykův 1) *indických*, 2) *irânských*, správněji *erânských*. — Nejstarším zastupitelem rodiny *indické* a nejstarším známým indoevropejským jazykem vůbec jest jazyk *staroindický*, jak se jeví v nejstarších částech Vêd.[1]) Později byl v uhlazenější formě dle jistých pravidel co správný jazyk spisovný ustálen a naproti nářečím prostonárodním *sanskritem* nazván.[2]) K této rodině patří četné dialekty novoindické. — Společné prvotní tvárnosti řečí *erânských* neznáme; nejstarší nám známé řeči erânské jsou: a) řeč *staroperská* (západo-erânská), b) řeč *starobaktrická* či *zendská* (východo-erânská). Zendskou řečí sepsána jest Zend-Avesta, zákon náboženský, svaté písmo Parsův, za

[1]) Vêda, m. etymologicky tolik co věda, náuka, od kořene vid (věděti). Jménem Vêda poznačují se čtyry nejstarší sbírky indických písem náboženských, které pocházejí z rozličných věkův i od rozličných spisovatelův. Vêdy jsou nejstarší památkou indické osvěty a nábožné poesie (hymniky.)

[2]) saṅskrta značí tolik co lat. confectus vzdělaný, dokonalý a ohledem na řeč klassický.

jehož původce se pokládá Zarathustra, obyčejně Zoroaster, jenž se ale zdá býti osobností mythickou.[1])

Ze živých řečí erânských uvedeny buďte: *novoperská*, *afghanská*, *kurdská*, *arménská*, kteráž se už za dávné doby od prvotního jazyka erânského odštěpila a nám teprva z pozdější doby známa jest, pak *osetská* v Kavkazu.

Příbuznost obou rodin jest obzvláště blízká i poukazuje k delšímu společnému vyvinování-se obou národův Indův i Erâňanův. — Největší shoda řeči starobaktrické i sanskritu záleží ve tvarech; individualnosť zendské řeči ale jeví se v syntaktických vazbách i ve slovníku. Obě rodiny, indická í erânská, tvoří skupení *arické*, tak nazvané proto že staří Indové i Erâňané jmenovali se čestným jménem Ariové.

II. V Evropě potkáváme na jihozápadě skupení *pelasgické*, záležející 1. z rodiny *řecké*, od starodávna četnými osadami též na pomoří malé Asie zastoupené; během času vyvinula se řeč *novořecká*, v níž jest značná přísada slov tureckých a slovanských; za odnoží jazyka řeckého dosti porušené lze považovati řeč *albánskou* (škipetarskou, arnautskou); 2. z rodiny *italské*, která zaujímala staroitalské řeči mezi sebou blízce příbuzné: *latinskou*, *umbrickou*, *oskou;* sem náležejí dcery latiny, nové řeči románské: *vlaská*, *španělská*, *portugalská*, *francouzská*, *rumunská*, v jejíž zásobě slov nalezá se mnoho slovanského; konečně malý prostor zajímající raetho-románská.

III. Skupení *litevsko-slovanské*, k němuž náležejí: 1. rodina *litevská*, jejíž členové jsou řeči a) *litevská*, kteráž podnes žije v severní části pruské provincie východních Prus a v pohraničných částech Ruska: mezi všemi živými jazyky kmene indoevropejského vyniká nejvíce starobylostí zvukův i forem, proto jest pro porovnávající jazykozpyt nadobyčejně důležitá; zvláštní cenu ale má ohledem na jazykozpyt slovanský, neb nám v jistém spůsobu padává obraz tvárnosti jazyka slovanského v době předhistorické; b) *pruská* (prusiskan acc. lit. prúsiszkas nom. pruský, Prúsas, Prus, pl. Prúsai Prusy, pruská země), zaujímala pomoří mezi řekami Vislou a Němnem, zanikla teprva ve druhé polovici XVII. století. Pozů-

---

[2]) Řeč Gâth, zpěvův, druhé části Avesty nazvané Jašna odchyluje se v některém ohledu od obyčejné řeči ostatních dílův Avesty. Nářečí nacházející se v Gâthách pochází ze severo-východního Iránu a považuje se za starší než obyčejná řeč Avesty.

stalé písemné památky jsou skrovné: hlavními prameny ku poznání této řeči, která v některých věcech i nad litevskou starobylostí vynikala, jest nesprávně psaný překlad Lutherova katechismu, z r. 1561, shotovený z rozkazu vojevody Albrechta; pak něm.-prus. slovník z počátku 15. stol. obsahující 802 čísla, teprva v nejnovější době (r. 1868) G. H. F. Nesselmannem v Královci na světlo vydaný. Řeč pruská, nebo, jak ji někteří jmenují, staropruská, byla ostatně litevské tak blízká, že by se mohla považovati za nářečí litevštiny.

c) Třetím údem rodiny litevské jest řeč *lotyšská*, kteráž se jeví ve mladší tvárnosti jazykové i má se ku řeči litevské asi tak, jako řeč vlaská k latině. Mluví se v Kuronech a ve větším díle Livonska. V litevské řeči rozeznává se dvoje hlavní nářečí a) *horno-litevské* či litevské v užším smyslu a b) *dolno-litevské* či *žemaitské* (žemaítis obyvatel dolní Litvy, obyvatel nižiny, žemaítiszkas dolno-litevský — od žémas nízký; žémė země).

2. Rodina *slovanská* zaujímá řeči *jihovýchodní* a *západní;* k *jihovýchodním* náležejí a) *bulharská*, co do času dvojí α) *staro-bulharská*, tato zachovala se mezi všemi slovanskými řečmi na nejstarším stupni jaz[illegible]ového vývoje i ukazuje v jistém spůsobu nejstarší tvárnost jazyka slovanského, proto ji možno nazývati i staroslovanskou; její dcerou jest β) nynější *bulharská*, v grammatickém ústrojí značně porušená; b) *srbsko-charvátská*, c) *slovinská*, d) *ruská*, s trojím nářečím velko-, malo- i bělo-ruským; velkoruská jest spisovnou řečí; k *západním* řečem slovanským náležejí a) *polská* s nářečím *kašubským* b) *československá* s nářečím *slovenským*, c) *lužicko-srbská* se dvojím nářečím: *horno-* a *dolno-lužickým*, d) *polabská* vymřelá; známa jest nám pouze jedna větev její, nářečí drevanské, ze skrovných a velmi nesprávně psaných písemných památek.

IV. Rodina *germanská*, k níž náležejí řeči a) *gotská*, co nejstarší representant řečí germanských. b) *staro-skandinavská*, s nynější řečmi skandinavskými *(islandskou, švédskou, dánskou)* c) *anglo-saská* s nynější *anglickou.* 4. *staro-saská*, 5. *staro-friská*, 6. nynější *dolno-německá*, k níž vedle nářečí nizo-německých náleží *hollandská;* tyto řeči zůstaly na prvním stupni proměny zvukův; na druhém stupni proměny zvukův nachází se řeč *horno-německá*, co do času trojí: staroněmecká, středověká a nynější, s četnými dialekty.

V. Nejzápadnější větví kmene indo-evropejského jsou řeči *celtické* 1. *britanská*: a) *kymrická* ve Walesu, b) *kornická* vymřelá v minulém století, byla domovem v Cornwallu, c) *armorická*, též

bas-breton jmenovaná, v Bretagni ve Francii. 2. *gaedelská*:[1]) a) *irská*, stará i nynější. b) *gaelská* v horách Škotských. Nejvíce zachovanou řečí rodiny celtické jest staroirská.

Jazyk celtický nejvíce se stýká s řečmi staro-italskými s jedné i germanskými s druhé strany.

Největší příbuznost jeví se mezi větvemi, které jsou též zeměpisně sebe nejbližší. — Co se jazyka slovanského týče, tu pozorujeme, že nejvíce souhlasí s litevským. Tyto jazyky odloučily se teprva pozdéji od sebe, než od ostatních jazykův kmene indoevropejského i shodují se ve mnohých částech grammatiky i v zásobě slov tak, že mnozí je za členy *jedné* rodiny považovati chtěli; mnohá slova, mnohé kořeny jsou jen těmto jazykům společné, jako na př. stslov. *baba* anus, avia, obstetrix, v jiných též baba, lit. *bóba* anus; rum babъ vetula, nřec, *βαβά* avia, sřněm. bâbe vetuta pocházejí ze slovan. — stslov. *cěditi*, cěždun[2]) (cěždą) percolare, bulh. cedè (cedím), slov. chrv. cěditi, srb. cijediti, rus. cědíť, pol. cedzić, cedzę, čes. cediti, stč. cedu M. V. správněji cědu, inf. byl by cěsti, hluž. cydźić id., lit. *skědu*, skěsti diluere. kořen skid, v příčině *s* před *k* srov. stslov. čistъ purus čistý s lit. *kystas* purus, castus i *skýstas* clarus, limpidus, čistý (o tekutinách): stslov *divъ* miraculum, portentum, čes. div miraculum lit. *dýwas* id. kořen *div* se nalezá i v jiných řečech, skr. div (1. sg. praes. dîvjâmi) splendere lesknouti se; slov. *deget*, čes. dehet, pol. dziegieć, rus. dëgetь, t. j. djogoť pix liquida Theer; lit. *degùtas* i *dagùtas*, lot. deguts id. kořen *deg*, původně *dag*, lit. *deg-mì* i degù, inf. dèg-ti ardere hořeti, skr. *dah*, z dagh: dáhâmi, uro, comburo pálím, dáhjâmi ardeo hořím, ir. *daighim* uro; stslov. *dikъ* ferus divoký, pol. dziki, rus. díkij, stslov. děkanije furor, lit. *dykas* ferus, isz-dýkėlis petulans, insolens, arrogans rozpustilý; stslov. *dědъ* avus, slov. děd, dědej, chrv. děd, srb. djed, v západ. stranách did, rus. děd, čes. děd id. pol. dziad 1. id. 2. senex. čes. dědek též tolik co starec, bulh. dědá, dědo senex,

[1]) Starší forma toho jména zdá se býti gaidal, gaidel; u Girald-a Cambrenského (ap. Camd. p. 737) nacházejí se tato místa: „dicti sunt Gaideli, dicti sunt et Scoti“ — „hibernica lingua, quae et Gaidelah dicitur.“ V nynější řeči irské Gaoidheal (Hibernus, Ir.)

[2]) Ku poznačení nosových hlásek stslov. vlastně starobulhar. užívá se tu písmen: 1. aņ, na př. paņta calx, 2. uņ, na př. ruņka manus; jiní poznačují první z těchto nosovek písmenem ę t. j. eņ: pęta, druhou písmenem ą j. t. oņ: rąka.

avus; lit *dëdas* senex, avus, lot. *dêdis* senex; souvisí jak se zdá, s lit. *dìdis* velký, srov. co do významu něm. Grofsvater; stslov. *gasnunti, gasnun* exstingui, *gasiti, gašun* exstinguere, bulh. gasnъ exstinguor, gasè, místy gasъ exstinguo, slov. gasnôti, gasiti, srb. gasiti, rus. gásnuť, gasíť, gašú, pol. gasnąć, — nę, gasić, gaszę, čes. hasnouti, hasiti, hluž. hasnyć, hasyć; dluž. gasony exstinctus, drev. woygassena exstincta. lit. *gēstù*, praet. *gesaú*, inf. *gèsti*, lot. *dzist* exstingui, lit. *gesaú*, *gesýti*, lot. *dzešu*, *dzēst* i *dzest* exstinguere; stslov. *glasъ* vox, bulh. glas id. slov. chrv. srb. glas vox, fama, rus. gółos vox, sonus, votum, mrus. hołos, pol. głos id. čes. hlas, hluž. hłós. gen. hłosa, dluž. głos; rum. glas vox ze slovan. Kořen *glъs:* čes. hlesnouti sonum edere, prohlesnouti (Leg. o 12. apošt. inclytum fieri) jest souhláskou *s* rozšířen; lit. *gàrsas* i *galsas* vox, sonus, fama a proměnou souhlásky *g* v *b: bàlsas* hlas; glasъ vzniklo tedy přesmyknutím hlásek z galsъ; *l* přetvořeno z *r*, prvotní kořen jest gar. skr. gar sonare, gir vox hlas atd. stslov. gležnь m. talus kotník, též glježna, glezna, glezno, gleznъ, glěznь, glezьnь m. i glezьnja, slov. gleženj, m. chrv. srb. gležanj, rus. glézna ze stslov. stpol. glezna dle Jung. slovn. — dle Dobrovského Instit. glozna, — čes. zastar. hlezen i hlezno; lit. *slĕsnas* m. i *slĕsnė* id. V příčině *g* a lit. *s* srov. slov. srb. *gnjed* fuscus, rus. gnĕd, gnĕdyj pol. gniady, čes. hnědý vedle *snědý*, stslov. *smědъ* pol. śniady i śmiady fuscus; rus. *grib*, pol. grzyb fungus houba čes. hřib boletus, hluž. hrib fungus, boletus arborarius, hribica spongia, lit. *grýbas* (v lit y = î) lot. *grîbas* fungus; stslov. *gruda* gleba, gruda rosna gutta roris, krůpěj rosná, slov. chrv. srb. gruda gleba, massa, rus. grúda acervus, turma, multitudo hromada, pol. gruda gleba, čes. hruda, hrouda id. 2. massa rei siccae, hruda zlata, stříbra, soli atd lit. *grúdas* granum, nucleus, zrno, pecka, gutta roris, *grůdas*, dol.-lit. *grodas* gleba congelata; kořen grud s významem tlouci: lit. grúdžu, žem. grudu, praet. grúdau, inf. grústi pinsere contundere; stslov. *gruša* pirus, slov. gruška i hruška pirus, pirum. rus. grúša id. dem. grúška pirum, pol. grusza pirus, gruszka pirus, pirum, čes. hruše pirus, nyní užívá se hruška pirus, pirum, drev. graussóy pirum, pl. graussway, grauk pirus, pl grautsay; stslov. *krušьka* pirum, bulh. krušè, chrv. kruška, hruška, krušva, pirus et pirum, srb. kruška id. hluž. krušej i krušwa pirum, krušeń pirus; lit. *kriáuszė* pirum, pirus, kriauszis m. pirus; — žem. *gruszė*, jak se zdá, ze slovan. — stslov. *gunba* spongia, gunbavъ leprosus trudovatý, malomocný,

vlastně houbovatý, pol. gąbka spongia, bulh. gъbа, id. slov. gôba spongia, lepra, gumba tumor, tuber boule, chrv. guba, lepra 2. boletus igniarius hubka, srb. guba lepra malomocenství, žaba gubavica rana buffo chrastavá žaba, rus. gúba, gúbka spongia, česk. houba fungus, spongia, hubka spongia, boletus igniarius, hluž. huba fungus. — maď. gomba fungus ze slovan. — lit. *gùmbas*, *gumbė* tumor, tuber, nodus, fungus boule, houba; srov. též lit. *kemp-inė* spongia, boletus arborarius hubka. Koř. *gunb*, ze staršího *ganb* nalezá se i v jiných řečech, skr. *džamb*, z gamb, oscitare, prvotní význam byl tedy spongia, okatice; stslov. *jezero* lacus, ezero Izv. 569. bulg. slov. chrv. srb. čes. jezero, pol. jezioro, hluž. jězor, rus. ózero id. lit. *ěžeras* m. dial. *ažeras*, lot. *ezars*, *ezers* id. Kmen *jez* (slov.) agger hráze, čes. jez, pol. jaz das Wehr, srb. jaz der Ableitkanal neben dem Wehr, rum. jaz potok — stslov. *konь* equus, bulh. kon (kon-ьt), slov. chrv. srb. rus. konj, pol. kóń, gen, konia, čes. kůň, g. koně, hluž. kóň, jen. konja, lit. kùinas kůň, obzvláště špatný kůň caballus vilis; stslov. *kъrь* m. radix „podъzemьnyja kъraņ“ Io. - Clim. polsk. kierz, gen. krza, česk. keř, gen. kře, hluž keř, dluž. kerj frutex — lit. *kéras* Baumstumpf, lot. *cers* locus concrescendo aggeratus in palude, žem. i - si - kierieti vkořeniti se; slovan. *lipa* tilia, lit. lěpa, lot. lêpa id. stslov. *luska* involucrum, folliculus seminis „plodъ v luskachъ pokrytъ“ Ex. rus. pol. łuska, čes. slov. lusk siliqua, slov. chrv. ljuska squama srb. ljuska testa, putamen, bulg. ljuspa squama; kořen lusk: česk. lusknouti, louskati, stslov. lusnuņti místo lusknuņti strepere — lit. *luksztas* putamen, siliqua, *szt* místo slovan. *sk*, a *k* před szt vsuto, jako častěji, srov, stslov. *ploskъ* latus, rus. płoskyj, pol. płaski, čes. ploský s lit. *ploksztas*, planus aequus; čes. *lýko* liber arboris Bast, pol. hluž. dluž. łýko id. rus. łyko liber tiliaris, bulh. liko, slov. lika, srb. liko, lik liber — lit *lùnkas*, m. *lùnka*, f. lot. *lûks* id. — stslov. *lěcha* area, ager, cespes, bulg. lěcha (lěchъ) area, slov. lěha, léha, srb. lijeha a lija (lira) proměněním *h* v *j*, což v srb. dosti často se stává, pol. lecha, stčes. lěcha, nyní lícha, dluž. ljecha, area, areola — alb. leha, jak se zdá, ze slovan. — lit. *lýsė* area; *ch* ve slovan. ze staršího *s*, jak často; lat. *lira* mohlo by příbuzno býti, neb *r* mezi samohláskami stává v lat. často místo staršího *s*, jako na příklad v *auris* ucho naproti lit. *ausìs*, lot. *aus's*, got. *auso* ucho atd. nebo lat. *aurum* místo ausum, stprus. *ausin* acc. lit. áuksas zlato, *k* vsuto; koř. *us* lat. uro, ustum lit. aúsz-ti svítati,

lot. aus-tu, praet. aus-u, inf. aus-t illucescere, skr. koř. *uš* místo *us* urere, lucere páliti, svítiti, (1. sg. praes. ôšâmi, prvotní tvar ausâmi) — zdali mezi ags. *läsu* f. pascuum, pastura pastvina a slovan. *lěcha* jaká příbuznost, jesti pochybno; stslov. *měchъ* pellis, pera, uter, dem. měšьkъ saccus, bulh. měh uter Schlauch, slov. chrv. měh, uter, follis Blasebalg, vesica, srb. mijeh id. rus. měch 1. id. 2. pellis Balg, měch lísej (liščí kůže, srst) měch medvěžij, kůže medvědí, pol. miech saccus, follis, čes. měch uter, „kožený měch“ Dal. follis; saccus hluž. měch saccus, dluž. mjech id. lit. maíszas, lot. maiss; *ch* ve slovan. ze staršího *s* neb *š*; stslov. prьstъ digitus, prьstъ, pьrstъ, pьrъstъ Ostrom. bulh. prъst them. — nom. prъs, slov. chrv. srb. čes. prst, rus. perst, v pol. bylo parst, soudíc dle na-parstek Fingerhut, hluž. porst digitus — lit. *pìrsztas*, lot. *pirksts* digitus, *k* před *s* vsuto, stprus. *prei - pîrstans* acc. pl. prsteny; kořen zdá se býti prьs ve významu dotýkati se, skr. *sparś, sprś* tangere, spršáti dotýká se, pa-spárša. 1 & 3 sg. perf. — srov. též stprus. po-prestemmai cítíme; stslov. *panta* calx, bulh. slov. chrv. srb. peta, rus. pjatá, pol. pięta, čes. pata, hluž. pjata, drev. pjunta id. lit. pentis f pata; kořen jest, jak se zdá pant calcare, ire šlapati, jíti, skr. path, panth ire, prvotně snad též šlapati, pošlapati, jak svědčí řec. πατέω calco, eo, což souvisí s prostějsí formou skr. path: pathâmi eo jdu; stslov. rogъ cornu, bulh. rog, rog-ъt, slov. chrv. srb. rus. rog, mrus. rih, gen. roh-u, pol. róg, gen. rog-a, čes. hluž. roh — lit. *rágas*, lot. *rags*; stslov. *ranka* manus, bulh. rъka, slov. rôka, chrv. srb, čes. hluž. dluž. ruka, rus. ruká, pol. ręka, drev. ruuka id. lit. *rankà*, stprus. *rankan* acc. sg. lot. *rôka* id. koř. rank: lit. renkù i rinkù, inf. rìnkti, iter. rankioti colligere sbírati, stprus. sen-rinka sbírá; stslov. *zvězda* stella, bulg. zvězda, zvězdъ, slov. chrv. zvězda, srb. zvijezda, zvezda, rus. zvězdá, pol. gwiazda, drev. djozda, lit. *žwaigždė*, lot. *zweigzne* id. stprus. swaigstan splendori, koř. gvid svítiti; srov. skr. śvid, śvind ze kvid, kvind lucere; stslov. *zunbrъ, zunbrь* bos jubatus, urus; pygargus (Deut.) jistý druh antilop, rus. zubrь urus, pol. zubr id. z rus. nebo v pol. by mělo býti zębr, čes. zubr urus, bison jubatus, 2. zastar. tigris — M. V. zubar renter, hluž. zubr urus — rum. zъmbru; lit. *stùmbras*, stumbris, lot. *sumbrs* urus.

Někdy se ale řeč litev. odchyluje od slovan. i v takových věcech, ve kterých ostatní jazykové indoevrop. — neb aspoň většina jich — se slovan. souhlasí.

Skupení litevsko-slovanského nejblíže stojí rodina germanská. Řeči germanské jeví, abychom jen o zásobě slov promluvili, v nejedné části slovníka společnou majetnost buďto *jen* se řečmi slovanskými, nebo vedle těchto *jen* ještě s litevskými.

Ukázky výlučné společné majetnosti řečí slovanských a germanských: stslov. *blědъ* pallidus, bulh. bleden, f. blědna, slov. chrv. blěd, srb. blijed i bled, rus. blědnyj, pol. blady, čes. bledý, hluž. blědy, id. — ags. *blât* lividus, stněm. *pleizâ* livor, nynější něm. blass pallidus; stslov. *gvozdij*, *gvozdъ* clavus hřebík bulh. gozdij id. slov. za-gvozda, zagojzda i zaglozda cuneus klín, gojzditi verkeilen, chrv. za-gvozda klín, srb. gvozdac fibula, sem náleží, jak se zdá, i gvoždje železo; rus. gvozdь clavus, gvozdíť hřebík vraziti, přibiti, pol. gwóźdź, goźdź, slk. hvozd, hvozdík. hluž. hózdź id. got. gazds aculeus, stimulus osten, skand. gaddr clavus, švéd. gadd aculeus. stněm. kart, gart stimulus — stněm. *rt* = got. *zd;* stslov. *gvozdъ* m. silva, slov. gozd, gojzd, čes. hvozd id. srb. Za-gvozd vlastní jméno vesnice, okolo níž se nachází planina, t. j. hora lesnatá; stněm. *hart*, *hard*, *stsas.* hard silva, *rt*, *rd* místo staršího *zd*, jako v předešlém; ve *gvozdij* i *gvozdъ* zdá se *v* býti vsuto; stslov. *o-gavije* molestia, o-gavьnostь id. o-gaviti molestiam inferre slov. o-gaven acerbus, austerus trpký, srb. guviti se nauseare, čes. ohava foeditas, abominatio, macula, o-haviti foedare. turpare, fastidium creare. stněm. ur-gawida fastidium; stslov. *gatati,*- ajuų conjicere, vaticinari hádati, *gatъka* divinatio, conjectura hádání, věštba, bulh. gatanka aenigma pohádka, hádanka, slov. gatati conjicere, srb. gatati divinare, gatnja narratio vypravování, gatar magus, fatidicus; skand. *gâta* aenigma, švéd, *gåta*, dán. *gaade* id. srb. *glom-ot* strepitus, čes. hlomoz tumultus, skand. *glama* strepere. garrire, *glamm* strepitus; stslov. *gluma* impudicitia nestydatosť, slov. gluma jocus, insania žert, šílenství, chrv. gluma comoedia, čes. zastar. hluma mimus, stslov. *glumъ* scena, jocus, rus. glum, rum. glum id. — skand. glaumr, strepitus, laetitia hluk, veselosť, glumr strepitus, glymr resonantia, gleymr laetus, ags. gleám laetitia. stslov. *glumiti są* garrire, irridere tlachati, posmívati se, slov. glumiti se, rus. glumíť jocari žertovati, skand. glymja strepere; stslov. *gomonъ* strepitus, rus. zastar. gomón id. mrus. homon tumultus, pol. gomon id. 2. rixa svár, čes. homon rixa, turba rus. gomoníť inquietare nepokojiti, čes. homoniti, hamoniti blaterare tlachati, rus. u-gomón quies. recreatio pokoj, obveselení, u-gomoníť placare, quietum reddere ukojiti, upokojiti; skand.

gaman jocus, ludus ags. gamen id. stsas. gaman gaudium radosť stněm. kaman id. 2. jocus, ludus, angl. game 1. id. 2. verb. jocari; co do významu v. glumъ; slov. chrv. srb. *grana* ramus, frons gen. frondis; skand. *grein* f. švéd. dán gren ramus větev, stslov. *klъvati*, klъvuņ i *kljujuņ* rostro tundere, bulh. klъvъ 1. sg. praes. slov. kljuti, kljunoti kljuvati, srb. kljuvati, kljujem, rus. kleváť, kljujú, pol. klwać, kluć, čes. klvati, kluvati, klivati, morav. též kluju id. ags. *clavjan* scalpere, angl. claw, stněm. klawjan id. — slov. *komina* Hülse, Schale folliculus, gluma, chrv. srb. kom. komina, dem. komuška id. 2. cortex nucis, čes. kominy pl. — vinné vinacea, srb. o-komiti, jak se zdá, místo od-komiti decorticare; kořen: kom pokrývati — got. *ga-hamôn* tegere, induere, stněm. *hamo* cutis, indumentum, stsas. hamo tegmen pokrývka, obálka ags. hama, homa id. ve složených též ham tegmen, vestis, hamjan tegere, skand. hamr cutis kůže; stslov. *kraduņ*, *krasti* furari, kradu, krásti; chrv. zastar. kredom clam, kradmo — ags. *hreddan* rapere, eripere, *h* řečí germ. stává přečasto slovan. *k* naproti; stslov. *lebedь*, gen. -di cygnus, bulg. lebed, slov. labod, labud, z labąd, chrv. srb. labud, rus. lébeď m. f., pol. łabędź m. čes. labuť id. stněm. *alpiz*, sřněm. albez, ags. elfetu (elfet, ylfet), skand. âlft olor, cygnus; ve slovan. slabika *lab* z *alb* jako ladija navis loď ze staršího alъdija, neb jako Labe z Albe, uvážíme-li lat. Albis, v pozdější lat. Albia, Alba, řeč. Ἄλβις Ἄλβιος stněm. elba, z albia, sřněm, elbe; to slovo značilo původně tolik co řeka: ags. elf, skand. elf, elfa, švéd. elf, dán. elv fluvius; s tím souvisí jak se zdá i labuť; stslov. *omuliti saņ*, durat.-muljati saņ adfricari, atteri, slov. *muliti* Laub abstreifen, srb. muljati contundere, conterere (uvas) Trauben stampfen, stněm. *muljan*, skand. *mylja* contundere, conterere; čes. *mýliti* in errorem conjicere, pol. mylić, hluž. mólić, mulić, piše se: mylić id. sřněm. *mülle* decipio šidím, klamu; ststlov. *na-prasьnъ* subitus, praeceps, severus, vehemens, náhlý, prudký, přísný, naprasьnije iracundia náhlosť, slov. na-prasen iracundus, praeceps náhlý, srb. na-prasan id. naprasni čovjek, naprasna smrt, rus. na-prasnyj vanus, injustus, subitus, repentinus marný, nespravedlivý, náhlý; lit. no-prosnas, nůprosnas vanus, inutilis, bez pochyby ze slovan. — skand. *brass* procax, svévolný, rozpustilý, drzý, ags. bräs procacitas, *bräsen* procax superbus, potens; germ. *b* naproti slovan. *p*, jako ve skand. *bâl* rogus, poët. ignis, žároviště, oheň, ags. bael incendium, ignis funebris, rogus požár, žároviště naproti stslov. *pal-ežь* rogus, incendium, *paliti* urere, stslov. *rebro* costa, bulh. chrv. srb. rebro, rus. rebró, pol. żebro, čes. řebro,

nyní obyčejně žebro, hluž. rjebło i lobro, dluž. rjobło — ags. angl. *rib*, stfris. *reb*, skand. rif, švéd. ref, holland. rib, ribbe, stněm. rippi, sřněm, rippe, nyní Rippe; stslov. *snop'ъ* fasciculus, ligatura, manipulus, bulh. slov. chrv. srb, rus. pol. čes. hluž. snop fasciculus, merges; skand. *hneppi* merges, hneppa connectare svázati *hnappr* globulus, turba, *hnappa* conglobare; *h* řečí german. stává často na proti slovan. *s;* stslov. *strup'ъ* vulnus, hernia, vibex, morbus rána, kýla, mozol, bulh. strup pustulae, crusta vulneris, slov. strup venenum jed, srb. strup porrigo kraste u děce (dětí) po glavi, rus. pol. čes. strup crusta vulneris, hluž. trup id. 2. porrigo, dluž. tšup; ags. hreóf callosus, scabiosus, leprosus, hreóf, — e f. scabies, skand. hrufa scabricies, stněm. hruf lepra, pustula, crusťa vulneris, hriupi, hriubi scabies, ve slovan. jest *t* mezi *s* a *r* vsuto, jako čaště; slslov. *vrěditi* laedere, nocere, affligere slov. vréditi laedere, chrv. u-vrediti laedere, offendere, srb. u-vrijediti offendere vulnus, rus. vredíť to co stslov. odkud i vzato jest, pravá rus. forma veredíť offendere vulnus, čes. zastar. vřediti nocere, sem náleží i vrěd'ъ (stslov. lepra, damnum, iactura, vulnus) čes. vřed ulcus atd. — *vrěd* přesmyknutím hlásek z *verd*, got. fra - *vardjan* perdere, laedere, ags. *verdan* corrumpere, spoliare, â-verdan laedere, stsas. â-werdian corrumpere, stněm. wartjan laedere, vulnerare; rus. *ščeká*, *ščoká* gena, mala líce, tvář, pol. *szczeka*, *szczoka*, méně správně szczęka maxilla pa-szczęka, čes. po-štěka bucca, ščeka ze skeka — ags. *ceáce, cêce* mala, maxilla, angl. cheek gena. mala, švéd, kek, vyslov: ček, maxilla, stfris. tziake, holland. kaak gena, mala; stslov. *štirъ* integer, ze skirъ, rus. ščíryj purus, mundus, elegans, veruš, pol. szczéry purus, genuinus, sincerus, verus, čes. čirý, čírý purus, verus, sincerus. M. V. sciri t. j. ščirý sincerus: got. *skeirs* clarus. perspicuus, skand. *skîrr* clarus, purus, probatus, skîra purgare, švéd. skir clarus, perspicuus, purus, ags. scîr purus, limpidus, lucidus, stsas. skîri clarus; stslov. *žasnųti* stupefieri, *žasiti* terrere, *žasati san* perterreri, mirari, srb. žasnuti se exhorrescere. rus. u-žasnúť. dur. u-žasať terrere, —sja perterreri, vyskýtá se i u-žachnuťsja id. ú-žas terror, horror, mrus. žach terror — *ch* místo *s* jako v morav. ďách místo ďas, pol. zastar. prze-rzasnąć się perterreri, *rz* místo *ž,* čes. žasnouti, užasnouti, úžas, dluž. žěsyś terrere — *ž* ze staršího *g:* got. us-*geisnan* obstupescere us-*gaisjan* perterrere, ags. *gaesan* percellere, gaesan adj. agitatus, tristis, dan. *gys* horror, gyse horrere: zdali skr. jas bullire a ostatní, které s ním spojovány bývají, sem náleží, jest pochybno.

2. Ukázky výlučné společné majetnosti skupení litevsko-slovanského a řečí germanských:

stslov. *alъdija, aldija* navis, později přesmyknutím hlásek *ladija*, ladij, slov. chrv. srb. ladja, rus. lodьjá, též ládija, kteréž pochází ze stslov. pol. łodź čes. lodí, loď, hluž. łódź, dluž. łoż; lit. *eldija* id. — stejného původu jest pravdě podobno i skand. *alda* unda, srov. co se významu týče stčes. vlť unda ve vltořěčný undifluus LS. s lit. waltis loďka; stslov. *alъkati, alkati* jejunare, esurire, alъkota, alkota, alъča, alъčь fames hlad, alъčьnъ, alčьnъ jejunus, později přesmyknutím hlásek lakati, laknunti, lakota, lačьnъ, pol. łaknąć, čes. laknouti, lačný atd. lit. *álkti* esurire, *alkis* f. = slovan. alčь fames, *álkanas* = slovan. alčьnъ esuriens, jejunus lačný; stněm. *ilki* fames, stridor dentium, *i* stenčeno z *a;* stslov. *blъcha*, bulh. blъha, slov. bolha, buha, rus. błocha, čes. blecha, chrv. srb. buha, pol. pchła místo błcha. hluž. pcha, *l* po *ch* vypadlo, pulex, lit. *blusà, blùsė*, lot. *blusa, bluse* — slovan. *ch* stává často litevskému *s* naproti, srov. mucha s lit. musė; stněm. flôh, sřněm. vlôch, nyní Floh; lat. pulex, gen. -icis, kteréž někteří sem potahují, vzdaluje se formou, ještě menší podobnosť jeví řec. *ψύλλα*; pocházíli řec. a lat. název ze stejného kořene jako slovan. lit. a german. pak by v těchto řečech mezi *l* a předcházející retnou byla samohláska vypadla; stslov. *luža* palus, slov. luža, rus. łuža, pol. ług. ługowisko, łužyna, čes. louže. hluž. łuža, lit. *lugas*, m. *lugė* f. palus. ags. *luh*, gen. lug-es stagnum, fretum; stslov. *ljudъ* populus, *ljudinъ* homo, laicus *ljudije* m. pl. homines, populus, slov. ljud populus ljudje, ljudi, chrv. srb. ljudi, rus. ljúdi homines, ljud (zastar.) pol. lud, hluž. lud, čes. lid. stčes. lud populus, pol. ludzie, čes. lidé, hluž. ludźi, ludźo homines; lit. *laudis*, f. (Beitr. I. 235.) správněji *liaudis*, lot. *ljaudis* homines, populus; stsas. *ljud* populus, stněm. *liut* id. *liutî* pl. m. homines skand. *liod* f. populus, homines, ags. *leod* m. vir muž, leod, f. gens, leode m. pl. homines, got. jen ve složeném junga-lauths mladý člověk, kořen *ljud* roditi se, růsti, množiti se: got. *liudan* crescere, skr. *ruh*, z původního *rudh* prodire nasci, crescere; ljudъ značilo též narození, rod; stslov. *strěla* sagitta, obelus, arcus, bulg. strěla Pfeil, Donnerkeil, slov. chrv. strěla šíp, chrv. strělá nebeska fulmen, srb. strijela sagitta šíp, — gromovna fulmen, rus. stréła, pol. strzała čes. střela sagitta; lit. *strëlà, strëlas* m. id. stněm. *strâlâ* sagitta, jaculum, obelus, donar-strâla fulmen, sřněm. *strâle* sagitta, nyní Strahl radius solis, ags. *strael*, m. sagitta, skand. *striäli* radius luminis, švéd. *strila* id. stslov. *strě-*

liti, strěljati sagittas jacere, jaculari, slov. strěliti, strěljati schießen, chrv. strěljati, srb. strijeljati, rus. strěljáť, strělьnúť, pol. strzelić, strzelać, čes. střeliti, střileti, id. drev. strele; lot. *strēlēt* telum mittere, ags. *straeljan* sagittare; stslov. *sьrebro. srebro,* bulh. srebró i strebro. slov. chrv. srb. srebro, rus. serebró, srebró, pol. śrebro, čes. stříbro, *t* k vůli libozvučnoeti vsuto, hluž. slěbro, dluž. srjobro, slobro argentum; stprus. *sirablan* acc. sg. lit. *sidabras*, lot. *sudrabs;* ježto lit. řeč obyčejně starší zvuky i formy zachovala, lze se domnívati, že *r* ve slovan. a stprus. vzniklo z *d,* jako na př. lat. meridies z medidies nebo pomístné čes. herbáví z hedbáví; got. *silubr*, ags. silfor, stněm. silapar, nyní Silber, skand. silfr, stfris. selofer — *l* řečí german. má se k lit. *d* jako *l* lat. *lacryma* (lacruma) slza, k řec. *d* v *δάκρυ*, *δάκρυμα* id. jméno to jest etymologicky temné, všecky dosavádní výklady neposkytují nic jistého; stslov. *tysųšta* mille, též *tysąšta, št* z *tj*, slov. tisôč, tiseč, tisuč, chrv. srb. tisuća, rus. tysjača, pol. tysiąc, čes. tisíc, star. tisúc, nemá-li se správněji tysúc čísti, hluž. tysac; stprus. *tusimtons* acc. lit. *túkstantis,* lot. *tûkstoši* — *k* před *s* a *t* po *s* vsuty; got. *thusundi* f. skand. thûsund, ags. thûsend, stněm. dûsunt, nněm. tausend; stslov. *voskъ* cera, bulh. osъk, *v* odsuto, slov. vosek, srb. vosak, rus. pol. čes. vosk, mrus. visk, hluž. vósk, lit. *wászkas,* stněm. *wahs,* nněm. Wachs, ags. veax, skand. vax cera, švéd. vax id.

Posud byly podány ukázky společné majetnosti, o které se dle dosavádního stavu jazykovědy domýšlíme, že náleží *výlučně* 1. řečem *slovanským* a *litevským*, 2. *slovanským* a *germanským*, 3. *germanským* a skupení *litevsko-slovanskému*. Nyní podáme několik příkladův, ze kterých vysvítá, že taková výlučná společná majetnosť též mezi jazykem slovan. a ostatními jazyky kmene indoevropejského, s nimiž nemá tolik společného jako s jazykem litevským a germanským, se objevuje, ač v menším rozměru:

1. *slovan. i sanskrit:*

stslov. *gramъ* caupona vel domus, skr. *grâmas* vicus, pagus; stslov. *griva* juba, prvotně bez pochyby šíje, krk, jak dosvědčuje stslov. grivьna collare, monile, slov. srb. griva, rus. gríva, pol. grzywa čes. hříva, hluž. hriva, hriha, hriheń juba; skr. *grîvâ* collum, cervix — stslov. *ilъ* lutum, slov. il argilla hlina, chrv. ilo, srb. ilovača id. rus. ił Schlamm, pol. ił argilla pinguis. čes. jíl, hluž. jił; skr. *ilâ* terra; možná však, že i řec. *ἰλύς* limus, coenum, sedimentum sem náleží; stslov. *kalъ* lutum, bulh. kal coenum, slov. kal Lache, čes.

kal, hluž. kał, stslov. *kalЪnЪ* luteus, slov. kalen, čes. kalný turbidus, čes. kaliti turbidum reddere, stslov. kaljati inquinare — skr. *kalana*, n. macula, *káluša* turbidus, *kala*, n. semen virile, srov. čes. *výkal* id. M. V. — stslov. krЪkЪ cervix, čes. krk, pol. kark collum, skr. *krka-s* m. gula, fauces; o stněm. *krago* gula, sřněm. *krage* collum jest za příčinou *g* pochybno, zdali sem náležejí; stslov. *kydati* jacěre, is-kydati ejicere, evacuare, dissipare, rus. kidáť, kinuť, čes. kydati jacěre; kořen *kyd*, skr. kořen *khôd* (*ô* z au) jacěre, conjicere; stslov. *kųsati*, *kųsajųn* mordere, *kųsiti kųšųn* ědere, bulh. kЪsam lacero, scindo, slov. kôsiti, -im lacero, disseco, dirumpo, rus. kusáť kusáju i kusíť, kušu, pol. kąsać, -am, čes. kousati mordere, skr. kořen *kans* caedere dle Lex. II. — v Boppově glossariu skr. *kaṅs* destruere; stslov. *sųkЪ* surculus, sųčЬcЬ surculus, festuca, slov. sôk nodus in ligno, čes. suk id. zastar. ramus haluz, rus. suk ramus, surculus, nodus arboris, pol. sęk nodus arboris, dem. sączek, sęki pl. die Zacken am Hirschgeweih — skr. *śaṅkú-s* m. palus, stipes kůl, peň, Miklosich v Lex. II. uvádí též skr. śankhâ ramus, kteréž se nenachází v Bopp. gloss. skr. — stslov. *šaka* manipulus, slov. chrv. srb. šaka palma, manipulus, (hrsť), bulh. šaka, souvisí bezpochyby se skr. kořenem śâkh occupare, complecti, implere, sebrati, shrnouti, naplniti; stslov. *timěnije*, *timěno*, tЬměnije, tЬměno coenum, lutum, bahno, bláto, též tina id. jak se zdá místo timna, jako pol. truna místo trumna; bulh. tina, rus. tina id. hluž. tymjo palus Quellsumpf. dluž. tymeńca palus čes. tęmenec, temeniště = vlhké, bahnité místo; skr. têma, m. humor, mador, koř. tim humidum esse mokrým býti; stslov. *jandro* 1. nucleus 2. testiculus, častěji pl. jandra, bulh. jadko nucleus, slov. jedro, jeder id. rus. jadró nucleus 2. pl. jadra testiculi varlata, pol. jądro nucleus, testiculus, čes. jádro nucleus, pl. jádra testiculi animalium hluž. jadro nucleus, testiculus, *-ro* jest přípona; skr. *'anda*, n. ovum, testiculus.

2. *slovan,-litev. i sanskrit:*

pol. *kudła*, čes. kudla villus, kudliti zausen, lit. *kudlà* villus, kudlótas, kudlatý, souvisí, jak se zdá se skr. *čûdâ*, z *kûdâ* cincinnus singulus in vertice, crista; něm. prov. (slez.) *kûdlig* wirrhaarig, *kudeln* kudliti nezdá se býti od pravěku příbuzným, nýbrž ze slovan. převedeným; stslov. *sila* vis, robur, virtus, crassities, slov. chrv. srb. sila, pol. siła. rus. sila, čes. síla, hluž. syła; lit. sylà, vis, stprus. seilin acc. sing. Ernst, Fleiss, seilins acc. pl. die Sinne, skr. śîla natura, indoles, praesertim bona indoles, boni mores, vir-

tus vloha, přirozená povaha, zvláště dobrá, dobré, mravy, cnost, ku konci složených slov studium, vůle; stslov. *sokol*ъ falco sokol, lit. sákalas, skr. śakunas; stslov. *socha* fustis, vallus, bulh. soha, slov. soha lignum dentatum, furca, srb. soha pertica bifurca pol. socha id. rus. sochátyj adj. los cervus alces, od parohův, sóška dem. gabelförmige Stütze, čes. socha columna hluž. socha palus, pertica furcillata, stslov. *rasocha* místo raz-socha furca, furcis innixa trabs, slov. rasoha Baum mit kurz behauenen Ästen, furca čes. rozsocha atd. lit. *szakà* ramus, *száké* furca, *a* pravidelně na místě slovan. *o*, *sz* přečasto na místě slovan. *s*, *k* místo, *ch*, proto že Litvané *ch* nemají, skr. *śâkhâ* ramus; stslov. *ungl*ь carbo, bulh. vъglen i jъglen id. slov. ògelj, vogelj, voglen, voglin, srb, ugalj, gen. uglja, rus. úgolь, úglь, pol. węgiel, węgl, též wągiel, stpol. wągl, čes. uhel, hluž. wuhl, wuhel, dluž. nugl. nugel, *n* předsuto, drev. wundjil carbo, lit. *anglis*, lot. *ôgle*, skr. *áñgâra*, m. n. id.

3. *slovan. i řeči erânské:*

stslov. *briti*, *brijun* tondere, kořen *bri*, slov. briti, brijem id. věter brije (řeže), srb. brijati brivati, rus. brit, brijú i brějú, čes. bříti, břiji, břiju id. odtud slov. britek, srb. britak čes. břitký acutus, stslov. po-brij tonsor holič, slov. brivec, srb. brijač, rus. brado-brěj id. stslov. bričь i britva novacula, slov. srb. britva, rus. brítva, pol. brzytwa, čes. břitva id. souvisí se zend. *brî*, vedlejší formou kořene *bar* schneiden (Beitr. IV. 435.); lit. britwa jest bez pochyby ze slovan. vzato; slov. *garje* f. pl. scabies Krätze, garjav, garjast scabiosus prašivý; pers. *gar garî* scabies koř. *gar* terere, scabere, nalezá se i v jiných řečech; stslov. *ov*ъ hic ten, slov. ov, ovaj, ovi m. ova f. ovo n. chrv. ov, ovaj m. ova f. ovo n. id. srb. ovaj, ovi m. ova f. ovo n. id. pol. ow, owa, owo ille onen — zend. stpers. *ava* ille; slovan. kořen *tru* nutrire krmiti, živiti: stslov. *truti*, *trujun* i *trovun* absumere, *na-truti*, — *trujun*, *-trovun* nutrire, na-*troviti* alere, traviti absumere, pol. o-truć, -truję, srb. truti, trujem, rus. dial. o-trut intoxicare otráviti, stslov. čes. otrava venenum, vlastně něco sežírajícího, trava (stslov.) gramen, herba čes. tráva atd. zend. *thru* erhalten sustentare, servare *tu-thrujê* er hat erhalten (Bopp, gramm. II 525. i 531.); slov. chrv. srb. mrus. *vatra* ignis oheň. stčes. vatra fulmen M. V. srodné jest pravděpodobno zend. *âtar* (them.), nom. âtars oheň, ve slovan. zdá se *v* býti předsuto, srov. slov. apno i vapno calx čes. vápno; rum. alb. *vatr*ъ focus bez pochyby ze slovan.

4. *slovan. nebo slovansko-litev. a indo-erânské řeči:*

stslov. *bogЪ* deus, bulh. slov. chrv. srb. bog, rus. bog, vyslovuje se boh, mrus. bih, gen. boha, pol. bóg, gen. bog-a čes. bůh, gen. boha, hluž. bóh, gen. boha dluž. bóg id. skr. *bhaga-s* venerabilis, vêd. deus, stpers. *baga* deus bůh, koř. skr. *bhadž*, ze staršího *bhag*, colere, venerari ctíti; 2. skr. *bhaga-s* bona fortuna, felicitas, beatitudo štěstí, statek, téhož původu, s ním souvisí stslov. *bogatЪ* dives bohatý, ze zaniklého *bogЪ* divitiae, jako na př, *rogatЪ* rohatý z *rogЪ* roh, co do významu srov lat. *dives* bohatý, divitiae bohatství, kteréž souvisí s *divus* božský a *deus* bůh; stslov. *zЪvati*, *zvati*, *zovun̨* clamare, vocare, bulh. zovЪ volám, nazývám, slov. chrv. srb. zvati, zovem vocare, rus. zvať, zovú vocare. nominare, invitare pol. zwać, zwę, zowię, čes. zváti, zvu i zovu id. skr. *hvájâmi* voco, *džôhavîmi* id. s reduplikací koř. *hû*, *h* ze staršího *gh*, *â-havâna* n. advocatio, invitatio, zend. *zbajêmi* invoco. stslov. *vЬsЬ* omnis, integer, vЬsЬ mirЪ mundus, slov. ves, vsa, vse omnis, omne, chrv. srb. vas, vsa, vse a přesmyknutim hlásek sav, sva, sve rus. vesЬ, vsja, vse, čes. ves, veś id. vesmír mundus, lit. *wìsas*, *wisà*, f. stprus. *wissas*, m. *wissa* f. *wissan* i *wissa* n. lot. *wis*, skr. *višva-s*, m. them. višva. zend. *vîśpa* (them.) id. *p* po *ś* místo původního *v*, jako ve *śpenta* sanctus naproti stslov. svan̨tЪ, pol. święty čes. svatý atd. lit. szwèntas id.

5. *jazyk slovan. a řecký:*

stslov. *broštЬ* purpura, coccinum, broštiti rufare, broštenje rubor *o*-broštiti tingere, — san̨ rubefieri, *št* z *tj*, bulg. brošt (them.) slov. broč, méně správně brošč, srb. broć rubia tinctorum, broćiti rubiâ tingere, čes. brot rubia tinctorum místo organického broc, kteréž bylo ve stčes (M. V. brohcs t. j. broc), zbrotiti, pol. broczyć, inquinare, contaminare, broczą ziemię krwią, zbroczyć, dur. zbraczać id řec. *βρότος* sanguis, *βροτόω* mit Blut besudeln krví brotím; stslov. *grachЪ* faba, bulh. grah pisum, slov. grah id. 2. faba, faseolus, grahor, grašica vicia, srb. grah pisum, faseolus vulgaris, rus. goróch pisum, pol. groch, čes. hrách, hluž. hroch, drev. gorch pisum; alb. *grošЪ* lens; řec. *ἄρακος ἀρακίς* i *ἄραχος* eine Hülsenfrucht, jak se zdá, místo *γάρακος γάραχος* nřec. *ἄρακος, ἀρακᾶς* pisum; *γράχος* ale ze slovan; grachЪ přesmyknutím hlásek z garchЪ, kořenem zdá se býti *grЪch* terere, conterere, pinsere tříti, potříti, tlouci, skr. kořen *gharš, ghrš* fricare, terere, conterere; podobným způsobem souvisí řeč. *πίσον πίσος*,

πίσος, lat. *pisum* hrách s kořenem skr. *piš* conterere pinsere, lat. *pis*: piso, pinso, „pisum *πίσον* ita dictum, quod semper pisitur, antequam coquatur.“ — slov. *gruliti* sonum edere, murmurare. rudere, *hlas vydávati* atd. slk. grúliti gruliti, grunnire hrochati, chrv. kruliti id. řeč. *γρυλίζω γρυλλίζω* grunnio; stslov. *kopъtьnъ* fuliginis stat. jméno bylo by *kopъtь*; rus. kópoť fumus, fuligo, též *kop* v průpovědi: kłasť v kop in den Rauch hängen, pol. kopeć, gen. kopća, čes. kopet, gen. koptu, zastar. *kop* Jung. slov. řec. *καπνός* kouř, dým, kořen *καπ*; stslov. *kros-no* liciatorium, textura, bulh. krosno Weberbaum chrv. srb. krosna f. machina textoria, stativa, stav tkalcovský rus, krósny f. pl. id. pol. krosna pl. n. čes. zastar. krosna pl. n. slk. krosna, hluž. krosna pl. id. řec *κρόκη* Einschlag beim Gewebe, pl. Gewebe tkanina, *κρέκω* 1. sg. praes. schlagen, die Fäden des Gewebes festschlagen, weben; ve slovan. stává často *s* na proti staršímu *k* příbuzných jazykův; stslov. *lonьcь* olla hrnec, slov. lonec, chrv. srb. lonac, vlastně demin. staršího zaniklého *lonъ*, příbuzným zdá se býti řec. *ληνός* alveus, alveus panarius, lacus, cupa, sinus, labrum, Trog. Kufe, ač se významem poněkud odchyluje, stslov. *lěsъ* silva, slov. lěs id. 2. lignum, materia, chrv. lěs materia Bauholz, srb. lijes silva, materia, tigna, rus. lěs silva, materia, pol. las, čes. les silva, hluž. lěs, dluž ljeso, drev. ljos; alb. ljiss-i strom (Beitr. II. 414.) dle Lex II. ljiss-i silva, lis arbor, zdá se pocházeti ze slovan. — řec. *ἄλσος* nemus, silva háj, les, — dle toho tedy lěsъ přesmyknutím hlásek z alsъ, jako Labe z Albe, srov. lat. Albis atd. lakati ze staršího alkati a j., stslov. *mazati* ungere, pinguefacere, *maža*, *mazь* unguentum masť, slov. mazati ungere maz unguentum, srb. mazati ungere, demulcere, čes. mazati, maz atd. řec *σμήχω* ion. 1. sg. praes. schmieren, streichen, einreiben, salben, *σμῆγμα* Mittel zum Abwischen, Reinigen, co do řec. počátečného *s* srov. řeč. *σμύραινα* i *μύραινα* muraena; *μικρός* i *σμικρός* malý — mazati se obyčejně stavívá ku skr. koř. *madždž* mergi. submergi, caus. submergere pohrouziti; jest ale velmi pochybno, zdali má s ním něco společného; stslov. *chobotъ* cauda ocas, rus. chóbot proboscis, čes. chobot cauda, v tom významu zastar. 2. sinus kout vstupující hluboko do nějaké plochy, 3. sinus maris, lacus zátoka, 4. Zipfel, koř. *chob*; řec. *σόβη* cauda equina *σοβέω* celeriter moveo, agito, pello; sem náleží jak se podobá i stslov. *o-šabъ* cauda; řec. *s* naproti slov. *ch* jako na př. v *σαυσαρός* vedle *σαυχμός* suchý, křehký, lit. saúsas skr. śušká suchý atd.

6. jazyk slovan. i latinský:

ststov. *bobЪ* faba mrus. bib, pol. bób, gen, bob-u, v ostatních bob id.-rum. bob, mad. bab, ze slovan.—lat. *faba*; lit. lot. *puppa* jest, jak se zdá, přetvořeno z fin. *pappu*, kteréž pochází ze slovan.-kymr. *ffa*, breton. *fav*, *faô*, *fa*, ir. *seib* jsou z lat. vzaty; ir. *s* na proti lat. *f* svědčí o cízím původu; ststlov. *glЪtiti* deglutire, bulh. glЪtnЪ, glЪtam deglutio slov. goltati, goltnoti po-golnoti, chrv. srb. gutati, gunuti místo gutnuti, rus. głotáť, głotáju i głočú, głonúť místo głotnuť, deglutire głot avidus, rapax, čes. hltiti, hltnouti, hltati, obyčejně s předlož. po, hluž. hiltać deglutire, lat. *glutio* i *gluttio*; slov. *golt* gula, chrv. gut fames, gula, stslov. by bylo glЪtЪ, kteréž by krásně souhlasilo s lat. *glutus* Schlund; *glЪt*, lat. *glut* jest kořen povterný; prvotní a prostější tvar kořene nalezá se i v jiných řečech, skr. *gar*, *gr* deglutire: girâmi i gilâmi deglutio; stslov. *matorЪ* senex starý, slov. matoren adultus dorostlý srb. mator, a, o senex, čes. zastar. matoren serius, vlastně dospělý, lat. *maturus*; stslov. *palЬcЬ* pollex slov. palec, srb. palac id. rus. pálec, pol. palec užívá se ve významu prsta, pol. palec wielki, rus. bolЬšój palec tak jako řec. μέγας δάκτυλος pollex, čes. palec hluž. palc id. pol. paluch Däumling, rus. bezpáłyj bezprstý — lat. *pollex*, gen. *pollicis*.

7. řeči slovan. a celtické:

stslov. *dlЪgЪ* debitum, bulh. dlЪg, odtud dlЪžnik debitor, slov. dolg debitum, srb. dug, rus. dołg, pol. dług, čes. dluh, hluž. dołh id. staro-ir. *dligim* debeo, *dliged* debitum, pl. *dligetha*; got. *dulgs* id. kteréž v german. řečech osamělým jest, pochází ze slovan. stslov. *mějno* dos věno, *směјna* id. *směјno* debitum conjugale, recte dos; srov. staro.-ir. *máini* dona praetiosa drahocenné dary; stslov. *padun*, pasti cadere, abire, *padati*, *padajun*, cadere čes. padnouti, padati atd. star.-irsk. *fadam* conj. cadam, *ro-fadatar* exciderunt; *pad* přichází i v skr. avšak jen ve významu jíti ire; stslov. *pelynЪ* *pelynЬ* absinthium, bulh. slov. srb. pelin rus. połýnЪ, pol. piołun, piołyń, čes. pelun, pelyn, peluň, morav. polýnek, slk. polynjek, hluž. połon, dluž. połyń; alb. rum. *pelin* ze slovan. rovně tak zdá se i lit. *pelinos* pl. ze slovan. pocházeti, neb jinak by po *l* bylo asi *u*; korn. *fuelein*, armor. *vuelen* id. Kořen se nalezá i v jiných řečech; stslov. *slězena*, *slezena*, *slězina* splen, slov. slezena, slezeno, též slizena, suzana, chrv. slizena, srb. slezina, rus. selezёnka, t. j. selezjonka, pol. śledziona, čes. slezena, slezeno, zastar. i slezeň, hluž.

dluž. słozyna id. — slezena povstalo, jak porovnávající jazykozpyt učí, přesmyknutím hlásek ze *selzena*, kořenná slabika *selg*; ir. *selg* splen; skr. *plihan* lien, řec. σπλάγχνον obyčejně pl. σπλάγχνα vnitřnosti, σπλήν lat. splen i lien slezina, kteréž Miklosich v Lex II. srovnává se slovan. sotva jsou srodné; rus. *slízeň* limax plž, slimák, ir. *slige*, *sligean* concha, star.-ir. *slici* pl. ostreae; stslov. *vladъ* f. coma, capillus, capillamentum vlasy, star.-ir. falt caesaries, nynější ir. a gael. falt capillus, kymr. gwallt, star. gualt id. počát. f. ve staro-ir. místo původního *v* a *t* místo *d*, na př. kořen *vid* (věděti) jeví se v ir. co *fit*; stněm. *walt* ve složeném *walto-wahso*, sřněm. *walte-wahse* nervus Halsnerv, Fleischader mohlo by sem též náležeti, různí se ale významen; kořen skr. *vardh*, *vrdh* crescere růsti.

Z uvedených tu příkladův viděti, že někdy mají větve, které jsou značným prostorem od sebe odděleny, něco společného, čeho se větvem mezi nimi ležícím nedostává; v takovém případu volno, domýšleti se, že prostřední části pásma časem se vytratily.

Není pravdě nepodobné, že jazykozpyt neustále pokračující později objeví, že to neb ono, co nyní považujeme za výlučnou majetnosť dvou větví nebo dvou skupení, širšímu kruhu přináleží.

V následujících sešitech ukážeme, že příbuznost odvěká jeví se přečasto ve většině řečí tu rozebíraných a v jistých kusech na všech větvech kmene indoevropejského.

Vysvětlení skratkův.

ags. anglosasky. — alb. albánsky či škipetarsky. — angl. anglicky. — armor. armoricky. — arm. arménsky. — Beitr. Beiträge zur vergleichenden Sprachforschung. — bulh. bulharsky. — celt. celticky. — čes. česky. — Dal. Dalimilova chronika. — dán. dánsky. — dluž. dolnolužicky. — dněm. dolnoněmecky. — drev. drevansky. — fr. francouzsky. — gael. gaelsky, rodiny celtické. — hluž. hornolužicky. — chrv. charvátsky. — ir. irsky. — isl. islandsky. — Izv. Izvěstija imperatorskoj akademii nauk. — Jung. Jungmannův slovník. — kašub. kašubsky. — Kat. legenda o sv. Kateřině. — korn. kornicky. — kymr. kymricky. — lat. latinsky. — LS. Libušin soud. — leg. legenda. — Lex. II. staroslovanský slovník Miklosichův, vydání II. — lot. lotyšsky. — mad. maďarsky. — M. V. Mater verborum. — mrus. malorusky. — nněm. novoněmecky. — nřec. novořecky. — oset. osetsky. — pers. persky. —

pol. polsky. — řec. řecky. — rum. rumunsky. — rus. rusky. — skand. staroskandinavsky. — slk. nářečí Slovákův. — slov. slovinsky. — slovan. slovansky. — sřlat. latina středověká. — sřněm. řeč německá středního věku. — *st* před počátečným konsonantem uvedených tu skrácených slov značí staro —, na př. stbulh. = starobulharsky, stsas. starosasky, stslov. staroslovansky. — star.-ir. staroirsky. — špan. španělsky. — švéd. švédsky. — umbr. umbricky. — vêd. v řeči Vêd. — vlask. vlasky. — Z. Zeuss, mluvnice celtická, římské číslo poznačuje svazek.

„Časopis Matice Moravské“

má dle záměru „Výboru Matice Moravské“ v obor svůj pojímati rozpravy obsahu vědeckého, a jakkoli žádnému odvětví vědy zůstati nemá nepřístupným, má předce přede vším na zřeteli míti badání taková, jež by přispívala obsahem svým k vyjasnění minulosti českého národu po celém rozsáhlém jevišti jeho. V historické části této má se vedle dějin politických a církevních zvlástě přihlížeti k prostrannému oboru dějin vzdělanosti národu našeho, jako: k historii práva, umění, písemnictví, městského a venkovského života, korporací a p. — zkrátka ke všemu, čímž možno osvětliti nějakou temnou stránku společnosti české v minulosti a takto přispěti k hlubšímu poznání dějin ducha českého. Mimo to nemá časopis pominouti topografie, zvláště užší vlasti naší Moravy, jakož i zpráv o rodech panských, rytířských a proslulých měšťanských, taktéž i vypsání životů oněch osob, jež zvláště vynikaly v národu našem.

Zakládaje „Výbor Matice Moravské“ první časopis se směrem vědeckým v jazyku českém na Moravě hodlá tím vyhověti mnohému přání se strany obecenstva, aby totiž i na Moravě bylo organu, který by soustřeďoval činnost literarní a přispíval k rozhojnění vědeckého písemnictví českého. Žádají se tudíž snažně pěstitelé vědy v národu našem, aby dle možnosti propůjčovali sil svých ve prospěch podniku tak důležitého; každá i sebe menší zpráva, zvláště z oboru historicko-topografického, jeli ztvrzena svědectvím listinným nebo jinou hodnověrnou památkou, bude vítaným příspěvkem pro obohacení obsahu těchto listů.

Redakce.

Tiskem národní knětiskárny J. Šnaidra v Brně. — Nákl. Mat. Mor.

Příspěvky k historii práva českého.

Podává *V. Brandl.*

II.

O přísahách v právě českém.

(Pokračování a dokončení.)

Obrácení tváře k slunci. Zda-li zvyk ten z dob pohanských pochází, nedá se určiti; avšak v době křesťanské mělo slunce nemalou důležitost v rozličných výkonech práva a soudu. Tak k. př. mohl soud se zahájiti a zasedati jen předpolednem, půhon musel býti dodán za slunce, odpuštění lidí poddaných státi se mohlo jen za bílého dne t. j. ani před východem ani po západě slunce. Názor ten, že slunce jest obrazem boha vševidoucího a vševědoucího, jest příčinou, že přisahající s tváří se obracel k slunci, zvyk to, který v mnohých zemích, a jmenovitě v našich zemích českých se udržel až do 17. století. Obrácení tváře k slunci mělo v přísaze zvláště tehdáž místo, když přísaha se konala bez dotýkání nějakého předmětu, ku př.: „má zdvihnúti dva prsty proti slunci“ (Kn. Tov. kap. 115); — „stojecí proti slunci dva prsty zdvihla“ (Půh. Brn. 1447 fol. 62b). Avšak i v přísaze s dotýkáním nějakého předmětu žádalo se někdy, aby předmět, kterého přisahající se dotknouti měl, obrácen byl k slunci; tak praví Kn. Drn. na str. 60: „a prostrúc na vymýtěné zemi koberec proti východu slunce mají položiti naň krucifix“. L. 1463 nařízeno v Čechách, že přisahající svědek stavu zemanského má zdvihnouti dva prsty proti východu slunce.[1]) Taktéž obraceli nejvyšší úředníci zemští, konajíce přísahu k úřadu, tvář proti slunci: „má státi proti slunci a východu tváří . . . a zdvihnúti dva prsty proti východu slunce“. (Zříz. Vlad. Arch. Č. V. 119. 120.)

---

[1]) Quicunque nobilium deberent testari . . . . poterint juramentum . . . . (facere) elevatis duobus digitis contra ortum solis. Arch. Č. III. 348.

Dotýkání nějakého předmětu. Nelze pochybovati, že dotýkání nějakého předmětu při přísaze jest původu prastarého, anoť jméno „přísaha“ u Slovanů odtud původ vzalo; byl to předmět takový, který přisahající buď ve veliké vážnosti měl, buď s věcí, pro kterou se přisahalo, v nějakém styku neb spojení byl. Z Iliady známo, že Achilles zapřisahl se berlou panovničí (1. 233.), a že Antilochus dotknouti se musel koňstva na důkaz, „že nepřekazil vozu naschvál“ (XXIII. 578). Rusové, jak svrchu dotčeno, zapřisahali se meči svými, spůsob to, který také u germanských národů, pak u Skythův, Alanův i Římanův oblíben byl. Také Kosmas klade knížeti Vlastislavovi tato slova do úst: „per capulum ensis mei juro“ (Script. rer. boh. I. 25), a Řád pr. zem. vyměřuje, že, komu by byl kůň ukraden a on by chtěl dosvědčiti, že jest jeho, „má položiti dva prsty na čele neb na hlavě toho dobytčete a přiséci, že jest jeho“. (Arch. Č. II. 126). Dotýkaje se předmětu a vzývaje při tom boha vyjádřoval přisahající, že úplně ví, oč se jedná a, znaje se býti práv, že přísahu spravedlivou vykonává.

Dotýkání stávalo se tak, že přisahající vložil na předmět, na kterém přisahal, pravé ruky dva prsty, které v příčině té sluly *dváky* t. j. *dva háky.*[1]) A jelikož v přísaze, kterou se měla dosvědčiti *pravda* nějakého tvrzení a tím i *právo* získati pro přisahajícího, užívalo se ruky té, kterou nyní nazýváme *pravou* neb *pravicí,* protož leží důměnka na snadě, že tato ruka proto obdržela jmeno *pravice* neb *pravé,* jelikož jí se užívalo při nejdůležitějším výkonu právním, kterým přísaha byla.[2])

Rozumí se samo sebou, že v křesťanské době byly to zvláště předměty svěcené, na kterých přisahající prsty své kladl, ač i v době té některých nesvěcených předmětů se užívalo. K takovým předmětům náleželo:

1. *Čtení svaté* nebo evangelium, na kterém povýtečně králové čeští přísahu korunovací činili, na př. „A král na svatém čtení

---

[1]) „Dváky pravú rukú položiti“ (Kn. Rožm. Arch. Č. I. 469); — „aby na něm dva háky položil“ (Arch. Č. II. 103); — „dva háky, jinak prsty na prsy vložic“ (Arch. Č. II. 495). — [2]) Známo, že v staroslov. pravá ruka slula „desnica“. v staré češtině „desnice“. kterézto slovo se rovná sans. „dašina“, lit. „dėšine“, řec. „δεξιά“, lat. „dextra“. Rovněž nastoupilo v němčině na místo goth. „taihsvô“ a staroněm. „zesava“ slovo: die Rechte t. j. Hand, jako u nás: pravice. Srovn. Bopp, Vergl. Gram. II. Auflage pag. 82.

ruce své polože . . . přísahu činí". (Kn. Tov. kap. 8. 9.). Rovněž praví markrabí Jan: „per juramentum, quod ad sacrosancta dei evangelia, corporaliter per nos tacta, praestitimus". (Desky Brněn. VI. 101.)

Též opatové a abatyše, přisahajíce za dluh kláštera svého, kladli prsty na čtení svaté, ač před koncem 13. století v téže příčině opat a abatyše kladli „dváky pravú rukú na prsích svých". (Arch. Č. I. 468. 469.)

2. *Kříž nebo boží muky.*[1]) O této přísaze níže více mluveno bude; zde jen podotýkáme, že Rusům znamenalo „*líbati kříž*" tolik co přisahati a „*přestoupiti kříž*" tolik, co přísahu zrušiti.[2]) Vévoda Břetislav vložil ruku na *hrob* sv. Vojtěcha a vyzval Čechy své, aby zdvihnouce pravice přísahu učinili, že bohabojně žíti budou. (Script. rer. boh. I. 110.)

3. *Prsa lidská.* Při tomto spůsobu přísahy byli rozliční obyčejové. Přisahala-li ženská, položila ruce křížem na prsích svých: „má jemu práva býti, položící ruce na prsích na kříž má příseci" (Půh. Brn. 1406 fol. 24b); — „poněvadž se Kateřina nezná, má Mikulášovi práva býti s kléskú, položící na kříž ruce na prsech" (Půh. Ol. 1412 fol. 210.). Někdy kladly ženské dva prsty pravé ruky na obnažený levý prs: „každé ženské pohlaví, činíc přísahu, má své dva prsty u pravé ruky na holý prs levý položiti a tak přísahu konati" (Ruk. v Mus. Brn. č. 349 str. 101.). K tomuto spůsobu přísahy vztahuje se nález: „poněvadž Kateřina se nezná, zprav to přísahú na prsi svém tú, kteráž jí vydána a čtena bude." (Ruk. v Mus. Brn. č. 384 str. 174b.)[3])

Kladouce dva prsty na prsa přisahali také popravci, konšelé a kmeti zemští (Arch. Č. II. 495). Sem též náleží nález z r. 1437: „že se jemu má Hanuš zpraviti starým právem, jako popravce polože ruku na prsech svých". (Arch. Č. II. 388.).

4. *Drn a byliny.* Drnu čili trávy s hlinou vytržené aneb bylin vůbec v starém právnictví velmi často co symbolu se užívalo. Při smlouvě mezi Římany a Albany donesl Fetialis „čistou bylinu" (herba pura) z hradu a ustanoviv druha svého, aby výkon přísahy

---

[1]) „Debet jurare super sancta sanctorum" (Cod. Mor. II. 211.) — [2]) Nestor v překladu Erben. str. 137. 138. 173. 182. 189. Srovn. Čas. Čes. Mus. na r. 1868 str. 183. 184. 185. 188. 189. 191. — [3]) Jak starožitný tento spůsob přísahy zenské jest, jde ze slov leg. Alam. 56. 2.: „liceat mulieri jurare per pectus suum."

a smlouvy provedl, dotknul se hlavy a vlasů jeho vrbinou čili železníkem.[1]) O Polabských Slovanech již svrchu dotčeno, že utvrzujíce smlouvu o mír podávali trávu a pravice. Zvláštní obřad zachovávali staří Slované, když přísahu konali na mezech: obcházejíce totiž meze vložili kus drnu na hlavu a přisahali.[2]) Upomínku, ač velmi vybledlou, na ten prastarý obřad v přísaze o meze, máme v Českomoravském právě též při sporech o meze; bližší vysvětlení toho viz v Kn. Drnovské str. LXXIV.

O zvláštním způsobu přísahy s dotýkáním prstů zmínku činí Řád práva zemského (Arch. Č. II. 103); kdo totiž z násilí učiněného pohnán byl a svou nevinu dovésti chtěl přísahou, musel na rozežžené železo dva prsty položiti a za nevinu přisahati: „a to jest ustanoveno pro strach, aby sě násilé tím méně dálo, bojíce sě horkého železa. A kdyžby nezdržal prstóv na tom železe, dokudžby přísahy nedokonal, tehdy tu při ztratil i hrdlo“. V tom jest tedy spojeno ordale ferri candentis s přísahou; nezdá se však, že by této zostřené přísahy se bylo často užívalo.

Jiný zajímavý příklad o přísaze s dotýkáním prstů jest v listu, který Vilém z Pernštejna poslal roku 1520 králi Ludvíkovi: „poněvadž jsem VM. za pána přijal, *na korunu VMti dva prsty vložil*“. (Arch. Č. I. 75.).

Zdvížení dvou prstův pravice zůstalo povýtečným znamením přísahy, tak že za našeho věku přísahy téměř jinak se nekonají. Symbol ten vyjadřuje, že přisahající Boha volá za svědka, a protož prsty do výše se drží, jakoby k Bohu ukazovaly. Ve smyslu tom klade Kosmas Břetislavovi na hrobě sv. Vojtěcha tato slova v ústa: „pozdvihněte, bratří, zároveň se mnou vaše pravice k Pánu a posluchejte řečí mých, o kterých chci, aby jste je přísahou na vaši víru ztvrdili“. Zdvihnouti dva prsty znamená v obecné mluvě tolik, co přisahati, jakož na př. se praví v jedné národní písni:

Pokud ti neklekne
Před oltář na kamen . . .
A zdvihne ti dva prsty. (Sušil 307.)

Mimo již uvedené případy konala se také přísaha s vyzdviženými prsty zvláště tehdáž, když množství osob přisahati mělo.

---

[1]) „Verbena caput capillosque tangens“, Liv. I. 24. — [2]) K tomu se vztahují slova Šafaříkova v Starožit. 52: „staří Slované v rozepři o meze vydávali svědomí držíce kus drnu nad hlavou“. Srovn. Mikl. Lex. pal. sub „drn“.

Stávalo se to, když stavové slibem věrnosti zeměpánu se zavazovali; nejpřednější ze stavův skládali slib ten osobně do rukou krále a z ostatních měl každý dva prsty zdvihnouti a hlasitě říci: „slibuji JMti podlé jiných věrnost a poslušenství“ (Kn. Tov. kap. 11). Na podobný spůsob přisahala města česká i moravská zeměpánu: „má každý dva prsty zdvihna přiséci přísahu“ (Kn. Tov. kap. 24); „a města Pražská . . . se zdviženými prsty přísahu slavnú učinili jsú . . . Též také město Vratislav, Svídnice, Gorlice a mnohá jiná města . . . králi . . . s zdviženými prsty jsú přisahaly“ (Arch. Č. I. 270.).

Zajímavý příklad o přísaze se zdviženými prsty, kde celá obec na svědomí od sebe vydané přisahala, nalezá se v Půh. Ol. 1475 fol. 113, když obec Přerovská svědčila o příslušenstvích k statku Přerovskému, jakáž byla za markrabí Jošta: konec onoho svědomí zní: „a potom všecka obec naše města Přerovského *křikli hlasem velikým, pozdvihajíc prsty zhuoru,* že to jinak není“.

Svatost přísahy vyžadovala, aby přisahající již na zevnějšku svém všechnu uctivost ukazoval. Přisahající měl býti prostovlas, čili, jak to Kornel ze Všehrd vysvětluje, měl „přisahati s odkrytú hlavú, kuklu, klobuk, čepici, čepec i všeliký hlavy oděv nebo ozdobu dělanú dolóv s hlavy sejma“. Dále, přisahající měl zbraň i pás odložiti na znamení, že se samovolné pomoci vzdává a výroku práva podrobuje; jen v přísaze se svědky nebylo odpásání a tudíž odložení zbraně potřebí. (Kn. Tov. kap. 117.).

Nejvyšší úředníci zemští a noví členové soudu činili přísahu na plném soudě v lavicích, rovněž úředníci menší, ač od těchto přísaha také u desk bráti se mohla. R. 1463 nařízeno, že šlechtici, vydávajíce svědectví od sebe, přisahati mají stojíce proti východu slunce a zdvihnouce dva prsty, obecný lid však, t. j. měšťané a sedláci, aby klečeli a kladli dva prsty na kříž (Arch. Č. III. 348), kteréžto ustanovení vešlo také do zříz. Vladislavského (Arch. Č. V. 121). Co se týče přísahy chromého, stalo se za gubernatorství Jiřího z Poděbrad r. 1456 snešení, že chromý, kdyby mu možné nebylo, kleknouti, přisahati má sedě nebo leže, jakžby při něm potřeba shledána byla od úředníků (Arch. Č. III. 323); které ustanovení vešlo i do zřízení Vladislavského. (Arch. Č. V. 121).

Přísaha se ukládala v těch přech, kde stranám nebylo lze jiných důkazů ku př. desky, listy atd. ve prospěch svůj vésti. Odpíral-li pohnaný původu čili žalobníku, nalezal soud pohnanému pří-

sahu: stávalo se to při moravském právě obyčejně těmito slovy: „Poněvadž N. se M. v tom nezná, má mu to zpraviti na posudku“, neb: „má mu práv býti“ neb: „má mu právo učiniti na posudku“. Nechtěl-li pohnaný přísahy učiniti, ztratil při. Kterak nezachování rozličných formalit při výkonu přísahy působilo na ztrátu pře, o tom podáme níže zprávu; zde přede vším podotknouti slušno, že důkaz přísahou vedený v českém právě pozbýval své jistoty tím, že oběma stranám, pohnanému totiž i žalobníku, lze bylo na dojištění líčení svého přísahu konati a že úřad obě strany pak k přísaze připouštěl; provedly-li obě strany i jich očistníci přísahu tak, jak právo ji předpisovalo, nemohl soud pak žádné straně při přiřknouti. Nedostatek ten ovšem byl cítěn a Kornel ze Všehrd zjevně se o tom pronesl (str. 71).: „ale jest pochybnost a veliká, když obě straně, kterýmž přísaha se zmatkem jest nalezena .... přísahu provedú, kdež každému známo jest, že obě straně spravedlivy býti nemohú, než vždy jeden práv a druhý křiv“. Následek toho byl, že obě strany, když na přísaze prošli, od lidí za spravedlivé se považovati musely, jakž Kornel praví: „Když sú pan Heralt z Kunstatu a pan Šumburk za mé paměti oba přísahu provedli, oba sú právi před lidmi zóstali“. Ondřej z Dubé, jednaje o případě tom, žeby obou stran svědci na přísaze prošli, praví: „Když obě straně svědky vedeta a jestliže oboji svědci projdú, tehda niktož z nich v ničemž“. (Arch. Č. II. 496). V tomtéž nedostatku nachází se české právo ještě v zřízení Vladislavském, ustanovujíc stran pří o sliby ústní: „jestližeby kto komu slibu ústnímu odpíral a on neměl čím provésti, tehdy oba zpraviti mají vedle práva v kaple všech svatých bez zmatku. A napřed původ zpraviti má, že jest mu slíbil a pohnaný má se odpřiséci, že jest neslíbil. A když oba zpraví, tehdy ta pře mezi nimi mine beze všech škod“. (Arch. Č. V. 122.)

Nedostatku tomu hledělo právo ovšem odpomoci tím, že přísahu učinilo v skutku nesnadnou k provedení, žádajíc a předpisujíc ouzkostlivé zachovávání rozličných zapletených formalit a řídíc se zásadou, že nespravedlivému Bůh na přísaze projíti nedá. Ovšem že bázeň, pocházející z nábožné mysli, tomu, který se necítil býti práv, nedopouštěla, aby přísahu konal; na druhé straně pak zase bylo možné, že spravedlivý, jsa svatostí obřadu dojat, snadně něco opominul, co zachovati měl, čímž přísahu zmátl a při pak ztratil. Měli sice, jak Kornel praví, soudcové zkušenost, že zřídka obě strany

v přísaze prošly; avšak tím nepozbývá důkaz přísahou v právě českém nedostatočnosti a neúplnosti.

V příčině té bylo starší právo, ač tvrdší, předce důslednější, jelikož odstraniti hledělo nedostatek vycházející z toho, že obě strany na přísaze projíti mohly. Tak jde z Kn. Rož., že v některých přech, kde původ i pohnaný přisahali, pohnaný po své přísaze ještě se podrobiti musel božímu soudu. Tak se měl pohnaný očistiti ze žaloby z plenu přisahaje sám třetí; nalezeno-li však původu, aby dříve velikost škody své přísahou ztvrdil, pak musel pohnaný nejen se odpřisahati, nýbrž po přísaze byl ještě zkoušen uvržením do vody. Soudíme tak z ustanovení, kteréž o tom Kn. Rožmb. (Arch. Č. I. 460) podává: „potom za *vodu* dva pomocníky otpřisezta, že je nevinen, z něhož popřisiéžen". Z toho tedy, že Kn. Rožmb. ustanovuje na místě *vody* dva pomocníky, kteří jeho přísahu očistiti měli, soudíme, že dříve pohnaný skutečně po přísaze své ordale vody ještě podstoupiti musel. Podobně mělo se při žalobě z ohně; v tom případě očistil se pohnaný přisahaje buď sám sedmý, anebo, dotvrdil-li dříve původ škodu svou přísahou, odpřisahal se pohnaný pak také, avšak muselo zároveň šest pomocníkův jeho přisahati za *železo*, z čehož zase souditi lze, že dříve pohnaný také zkoušen býval ordalem žeřavého železa. Zkouška ta stávala se původně po přísaze pohnaného; v žalobách z násilí učiněného musel, jak již svrchu dotčeno, pohnaný, když přisahal, dva prsty na žhavém železu držeti.

Když v přísahách zmatečných obě strany, původ i pohnaný, na přísaze prošly, podrobeny jsou pak obě strany soudu božímu. Píšeť o tom Kornel ze Všehrd (str. 71): „Co po té pak od obú provedené přísaze má býti, nalezl jsem v knihách pro starost shnilých, kdež jeden, ode sta let o tom píše, takto jest pověděl: Že za starých do vody sú brodili, anebo železo hořící brali; ale že to jest minulo a zdviženo. A co by v tom za právo bylo, ještě není zemí a kmety nalezeno. A z té příčiny praví, že neví, co by dále mělo po tom býti. A při tom jeho nevědění i já toho nechávám; neb když jsú pan Heralt z Kunstatu a pan Šumburk za mé paměti oba přísahu provedli, oba sú právi před lidmi zóstali".[1])

---

[1]) Kornel zde patrně se odvolává na Řád práva zemského, který v českém textu (Arch. Č. II. 113) praví: „Pakliby oboji prošli, tehdy póvod má do vody břísti a pohnaný za ním. tři kročeje vzdálí. A kdyžby póvod utonul v těch třech kročejích před ním, tehdy pohnaný má se vrátiti a

Přísaha v českém právě byla dvojí: bez zmatku a se zmatkem. Přísaha bez zmatku byla ta, v které přisahající slova roty čili formule po odstavcích říkal, jak mu předčítána byla.

Přísaha se zmatkem slula v právě moravském: *přísaha s kléskou;* jelikož pak české právo v tom od moravského se lišilo, vylíčíme každé zvláště.

Podlé Korn. ze Všehrd nalezala se přísaha se zmatkem vždy oběma stranám a v nálezu pak se pravilo: „To aby zpravili vedle práva v kaple všech svatých“ a dokládá pak Kornel: „To slovo *vedle práva* tolikéž jest, jakoby bylo se zmatkem“ (str. 69).

Hlavní povaha přísahy ležela v tom, že rota přisahajícímu od písaře na jednou se četla a on ji pak doslovně taktéž na jednou říkati musel; pochybyl-li neb změnil-li něco na pořadě slov, četla se po druhé i po třetí: pochybil-li po třetí, ztratil při. Z Tomáše ze Štítného víme, že rota přísahy zmatečné až do císaře Karla byla dlouhá a že se srovnati musela se slovy žaloby; praví o tom (vyd. Erben. str. 148): „Potom opět císař Karel ustavil to, že kratšími slovy již přisahají. Neb dříve ten, ktož pohonil, učinil žalobu velmi dlúhú a nesnadnú a sám se jí učil několik neděl, neb jeho řečník, aby ji uměl prožalovati . . . a druhý pak, jen třikrát ji uslyše, měl přiséci týmiž slovy a jakž chybil na jediném slovu, tak vše ztratil“. Dobu, kdy ta kratší přísaha zmatečná ustanovena byla, dovídáme se z kronyky Beneše z Weitmile, který zprávu o tom klade k roku 1368, kterou zde, poněvadž se tím příčiny změny té objasňují, v původním znění klademe; „Eodem tempore dominus imperator . . . advertit sapienter et invenit, quod circa formam juramenti in jure terrae Boemiae, quae quidem forma longa et nimium periculosa erat, multae committebantur malitiae atque fraudes. Volens igitur ipse obviare hujusmodi malitiis et fraudes malorum destruere, de communi consilio et consensu Baronum, Nobilium et Wladikonum regni Boemiae, hujusmodi formam juramenti abbrevi-

---

toho nevinen býti. Pakli póvod přebrde, tehdy pohnaný má za nim břísti; a přebrde-li také, tehdy jest jeho prázden; pakli utone, tehdy ty dědiny i život ztratí“. Ze slov latinského textu: „et si omes jurejurando processerint, quid ultra faciendum sit, hoc ignoro; quia prius citatus super aquam mittebatur, quod jam abolitum est, et quid juris sit pro eo, per barones nondum est inventum“ — když se porovnají k slovům Kor. ze Všehrd svrchu položeným, jde patrně, že pod těmi knihami pro stáří shnilými rozuměl Řád pr. z. (Srov. Čes. Mus. 1861 str. 245.)

avit et sic abbreviatam statuit in judicio terrae perpetuis temporibus observandam. Et est forma haec: *de quibus me talis inculpat, de hiis sum innocens; sic me Deus adjuvet et omnes sancti Dei.* Prior veri forma et antiqua juramenti formabatur secundum formam querelae propositae et ita longa erat, quod paucissimi poterant pertransire. Unde necesse fuit hujusmodi fraudibus obviare".[1]) (Script. rer. Boh. II. 398). K této zkrácené přísaze zmatečné vztahují se dva nálezy soudu zemského; první z r. 1414: „Quod juramentum non sit aliud, nisi istud coram beneficiariis in hoc regno Bohemiae: *na tom přísahám, jímž mě Kujal viní v této žalobě, tím jsem jemu ničímž nevinen; tak mi buoh pomáhaj i všickni světí.* A změte-li ztrať; pakli nic, ale buoh pomohl" (Arch. Č. II. 379). Druhý nález jest z r. 1437: „že přísaha ta krátká, jakož jest byla prvé pány nalezena a ustavena, aby ta šla před sě se zmatkem, jakož staré pvávo jest a jménem tato: na tom přisahám, jímž mi Petr viní v této žalobě, tím jsem jemu ničímž nevinen; tak mě buoh pomáhaj a všickni světí" (Arch. Č. II. 381). Obě tyto roty uvádí také Kornel ze Všehrd na str. 70.

V přísaze zmatečné všechno směřovalo k tomu, aby co možná nesnadnou učiněna byla, zvláště pro pohnaného, jehož přísahu ještě dva očistníci očistiti museli. Když pátek suchých dní, neb den po sv. Jeronýmě přišel, — v kteréžto časy soud zemský zahájen býval — musely strany, jimž přísaha nalezena byla, dostaviti se ku kaple všech svatých na hradě pražském v tu chvíli, když starosta půhončích rozkázal zvoniti primu, kteréžto zvonění trvající celou hodinu se započalo, když soudcové k svědčení půhonů šli.[2]) Nežli se dozvonilo, musely již obě strany, majíce všecky potřeby své připraveny, přede dveřmi kaply venku státi a na úředníky čekati,

[1]) Z toho, že český text Řádu pr. z. zmínky nečiní o zkrácené přísaze zmatečné, kdežto latinský o tom zmínku činí, potvrzuje se náhled Dra. H. Jirečka v Čas. Mus. na r. 1861 str. 236 pronešený, že totiž český text jest původním a latinský pouhým překladem, k čemuž my nyní dokládáme, že překlad ten zhotoven býti mohl teprv po r. 1368. — [2]) Kor. ze Všeh. vysvětluje na str. 82 primu takto: „a slove prima ta hodina, kterúž celú na kaple všech svatých v pátek o suchých dnech neb na zajtří sv. Jeronýma zvoní, když se póhonové vysvědčují. A to od starodávna jest nalezeno a drží se až do dnešního dne a to ne bez pčíčiny, než aby ti, kterýmž jest přísaha se zmatkem nalezena, věděli a znali, kdy mají k přísaze státi a čekati před kaplú, že tehdáž, když se prima odzvoní". — Srovn. Arch. Č. II. 111, 496.

kteří po vysvědčení půhonů ke kaple se odebrali, nežli soud sám zasedli.[1]) Zmeškal-li se kdo a přišel teprv, když již úředníci byli v kaple, ten nebyl více připuštěn k přísaze a ztratil při, což se mu oznámilo slovy: *„zmeškals primu“* . Když úředníci v kaple byli, kázali skrze jednoho z menších úředníků stranám, aby se opovídaly; na tento vzkaz odvětila každá strana: „stojím k svému právu“, a žádala zároveň, aby do kaply vstoupiti mohla. Kdo se neopověděl, aneb opověděv se nežádal dříve vstupu a vstoupil hned do kaply, již učinil své při zmatek a nebyl k přísaze více připuštěn a ztratil při. Mimo to musel míti pohnaný při sobě dva očistníky a také za vstup těch žádati, načež úředníci řekli: „jmenuj očistníky“ a jmena jejich hned se zapsala.[2]) Nejmenoval-li dříve očistníky a nežádal-li dříve, aby vstoupiti mohli a vstoupil-li hned do kaply, již mu to nejmenování a nežádání za zápis jmen svědkův každé o sobě bylo zmatkem; taktéž bylo mu zmatkem, když měl jen jednoho očistníka, neb více než dva. Žádali-li očistníci sami vstupu, aniž toho činil pohnaný, měl taktéž zmatek, jako i v tom případě, když oni před ním anebo bez něho do kaply vstoupili; neb právo žádalo, aby on první a očistníci zároveň s ním, ale za ním jdouce, do kaply vstupovali. Strany musely pravou nohou napřed do kaply vkročiti; tak aspoň praví Ondřej z Dubé (Arch. Č. II, 496) o svědcích; vkročil-li svědek levou nohou napřed, měla strana jeho již zmatek. Protož strany velmi bedlivě se pozorovaly, a kteráž na druhé jen nejmenší nedostatek proti zachování formalit právem předepsaných znamenala, hned volala na úředníky, aby ji vedle práva opatřili, t. j. úředníci museli věc vyšetřiti a uznáno-li od nich, že strana nějakým nedopatřením zmatku se dopustila, nebyla více připuštěna k přísaze a ztratila při.

Když obě strany, zachovavše všecko, co právo žádalo, do kaply vstoupily, měly toho vůli, proti sobě mluviti, jakoby před soudem stály; jmenovitě mohl žalobník vyptávati se očistníků, jsou-li lidé zemanští, statek mající; dovedl-li, že který očistník není šlechticem, aneb jsa šlechticem, že statku pozemkového nemá, nebo že byl kdysi na cti nařčený, neb že jest příbuzným, nebo služebným, nebo svědkem pohnaného, již měl pohnaný zmatek a ztratil při. Nemluvily-li strany k přísaze stojící nic proti sobě, pokoušeli

[1]) Korn. ze Vš. str. 15. — [2]) Zříz. Vlad. Arch. Č. V. 124.

se úředníci, aby je smířili a k smlouvě přivedli, představujíce jim nebezpečenství duše a nesnadnosti u provedení přísahy.

Když konečně k přísaze přišlo, volal písař žalobníka, který podlé práva první přisahati musel a kázal mu, aby klekl, ukazuje mu, kde na kříži a jak prsty položiti má; klekl-li dříve, než byl zavolán, aneb položil-li prsty jinak a jinde, nežli mu kázáno bylo, měl zmatek. Pak četl písař rotu přísahy svrchudotčenou od počátku až do konce a sice na jednou; proměnil-li přisahající něco, postavil-li na př. slova v jiném pořádku, neb vynechal-li slovo, neb zajíkal-li se, četl písař rotu podruhé a stal-li se podruhé nějaký zmatek, četl rotu potřetí; když i potřetí zmatek se stal, řekl písař: *„vstaň neprovedls přísahu“*. Avšak i tehdáž, když přisahající rotu naležitě po písaři odříkal, ještě měl se obávati zmatku; vstal-li od přísahy, nežli mu písař řekl: *vstaň*, neb odtáhl-li ruku od kříže dříve, nežli mu písař kázal, aneb promluvil-li co kromě slov roty — to vše mu bylo zmatkem.

Všecky tyto zmatky právě uvedené týkají se žalobníka rovněž jako pohnaného; i v tom oběma byl zmatek, když zapoměli, hlavu odkryti, neb zbraň kteroukoli odložiti. Když všem těm věcem dosti se stalo, řekl písař přisahajícímu: *„vstaň, provedls přísahu“*.

Neprošel-li žalobník na přísaze, nemusel pohnaný více přisahati, jelikož původ neprovedením přísahy považován byl za křiva a při ztratil. Když pohnaný přísahu neprovedl, nebyli jeho očistníci k přísaze připuštěni, jelikož oni pak za pravost přísahy pohnaného přisahati nemohli; provedl-li však pohnaný přísahu, byli očistníci k přísaze voláni a přisahali jeden po druhém a sice bez zmatku.[1])

Dotknouti však sluší, že podlé práva českého ten, který na přísaze neprošel, v té při ani o škody žádného půhonu učiniti nemohl. Původ měl právo, že z toho, co v líčení pře provedl proti pohnanému, aneb k čemu se pohnaný znal, přisahati nemusel, nýbrž jen z toho, co neprovedl, nebo k čemu se pohnaný neznal. Naproti tomu mohl pohnaný, když ku př. byla pře o peníze, tu část, ku které se znal, položiti a jen za zbytek, o kterém pravil, že jím povinen není, přísahu učiniti.[2]) Původ mohl pohnaného z

[1]) „Očista má býti bez zmatku“. Ond. z D. č. 31; — „očistníci bez zmatku přisahají“. Korn. ze Vš. str 82. — [2]) Sem náleží nález soudu Brněnského: „v čem se Adam sezná, to aby zaplatil a v čem se nesezná, to aby zpravil na posudku“. Půh. Brn. 1447 fol. 59.

přísahy propustiti a vyplnil-li pohnaný původu to, oč pohnán byl, byl přísahy prost. Kdož však, když přísaha soudem nalezena byla, přisahati nechtěl anebo k přísaze se nedostavil, budsi pohnaný neb původ, ztratil při. Nastává zde otázka, co se stalo, když obě strany k přísaze nepřišly? Tato otázka rozřešuje se nálezem panským z r. 1408: „Kdyby stranám obojím byl rok položen do kaply ku přísaze a obadva k tomu roku složenému nestáli, tehda ten, ktož žaluje, muož znovu pohnati, chce-li“. (Arch. Č. II. str. 368).

Z tohoto vylíčení přísahy zmatečné snadně vyrozumí se, že bylo v skutku velmi těžko ji provesti. Neb myšlenka, že člověk Boha vševědoucího beře za svědka, mocně rozechvěla mysl toho, jenž přisahal a v tomto rozechvění snadno státi se mohlo, že zanedbal a přehlídnul nějakou formalitu právem předepsanou; protož Kor. ze Všehrd nazývá přísahu se zmatkem „těžkú, hroznú a strašlivú, aby žádný, spravedlnosti nemaje, nesměl se o spravedlivého na ten poslední próvod přísahy tak těžké pokúšeti“ (str. 68). Této rozechvěnosti mysli lze také přičísti, že případy jen zřídka přicházely, aby původ i pohnaný v přísaze byli prošli a mělo se za to, jak Kor. ze Všehrd praví, „že ztěžka křivý přísahu provede“. Tento nedostatek při právním důkazu skrze přísahu, jiř svrchudotčený, cítil již onen spisovatel český, který pravou humanitou smýšlení všecky vrstevníky převyšoval, Tomáš ze Štítného, jenž v kn. čtvrté praví: „a však ještě jest to proti božímu přikázaní, že přísahú hledají zmatków, Boha pokúšejíc a řkúc: „bude-liť práv, Bóhť jemu pomóž“. A kak-li to móž dobře býti, když svědky vedú: stúpí-li levú nohú prvé, aby tím ztratil!“ Podlé Řádu práva zemského, (Arch. Č. II. 89) měl zmatek v přísaze pohnaného, když se jednalo o vraždu, pro něho následek ten, že ztratil při i život, kdežto žalobník, neprošel-li na přísaze, jen při ztratil. Prošel-li pohnaný v přísaze, pak nastal mezi oběma boj na život; později zmírněn trest pohnaného, neprošel-li, v doživotný žalář.

Přísaha zmatečná slula na Moravě *„přísaha s kléskou“* [1]) a liší se v mnohém od přísahy zmatečné práva českého. Kdežto v Čechách přísaha zmatečná obyčejně se nalezala tehdáž, když obě

---

[1]) Slovo „kléska“ neb „klíska“ vysvětluje se z Řádu pr. z. „et se purgare debet per proprium juramentum sine cespitatione qualibet“. Cespitatio jest naše „kléska“, český „zmatek“, jelikož také v latinském překladu onoho místa stojí: „za to přisáhna bez zmatku“.

strany přisahati měly,[1]) nalezala se na Moravě i jedné straně, obyčejně pohnanému. Též v tom se lišila přísaha s kléskou od přísahy zmatečné, že přisahajícímu neřekla se rota najednou, nýbrž písař nebo purkrabí, když přisahající se dostavil v Olomúci v kaple na ambitě, neb v Brně před hlavním oltářem v kostele Dominikanském, četl rotu po kusích a sice takto: „na tom přisaháš“ a pohnaný odvětil: „na tom přisahám“, — purkrabí: že, čímž tě Pavel viní“ a pohnaný: „že čímž mne Pavel viní“, — purkrabí: „že jemu tím vinen nejsi“, — a pohnaný: že jemu tím vinen nejsem“, — purkrabí: „tak tobě Pán Buoh pomáhaj a tento svatý kříž“ a pohnaný: „tak mi Pán Buoh pomáhaj a tento svatý kříž“. Pochybil-li jednou, nebo po druhé, mohl se opraviti po písaři, pochybil-li však po třetí, ztratil při. Přisahající musel dva prsty položiti na kříži a sice mezi kolenem a nártem na místě hnátu; dotkl-li se jiného místa, aneb jinými prsty, aneb odtáhl-li ruku, nežli mu purkrabí kázal, to vše bylo o sobě kléskou a on neprošel tím na přísaze. Příklady o neprovedené přísaze s kléskou viz v Knize Drnovské ode mne vydané, str. LX.

Krom přísahy pohnaného žádalo staré právo České v jistých příčinách, aby pohnaný se opatřil také *pomocníky a očistníky.*

Význam právnický slov: *pomocník a očistník* jest poněkud zapleten. Říkalo se o soudech božích, že jsou očistou, pravilo se o svědcích, že jimi pře se očisťuje; a taktéž čistil nebo očisťoval se statek tím, že se sprošťoval rozličných na něm závad. Co se týče přísah, tu nelze pojem očistníka na jisto postaviti bez porovnání k slovu pomocník, které se rovná německému Eideshelfer (conjurator, consacramentalis, coadjutor).

Nelze pochybovati, že v nejstarší době, kde víra v pravdomluvnost muže ještě neporušena byla, také přísaha jednoho samého postačovala, a že tudíž nebylo zapotřebí, aby krom něho i jiní přisahali. Když pak soudové se přesvědčili, že mnohý křivé přísahy se neleká, žádalo se v důležitých příčinách, aby obžalovaný podporován byl v přísežném tvrzení svém také jinými. Ač Kn. Rož. několik pádů uvádí, kde pohnaný přisahati mohl *sám svú rukú,* předce také uvozuje mnohem více případů, v kterých pohnaný k pomoci své přívesti musel několik jiných mužův, kteří jej přísahou svou podporovali. A osoby takové nazývá Kn. Rožm. *pomocníky.*

---

[1]) Viz Řád práva z. Arch. Č. II. str. 95, č. 34.

Vizme několik příkladů: „Právo otpoviédači otpřisiéci sě; potom za vodu dva pomocníky otpřisezta, *že je nevinen*, z něhož popřisiéžen“. (Arch. Č. I. 460. č. 69.). — „Z ohně právo zpraviti sě, komuž vinu dávajú, samému sedmému. Ale bylo-li by pravějšé, pôvod popřisez napřed svú škodu: tehda otpoviédač otpřisiéhá sě také a za železo šest pomocníkóv otpřisezte, že *nevinen*“. (ibid. č. 71.) — „Potom kak svědectvié vésti nebo pomocníky všech řečí, vin i všech nárokóv zpraviti sě“. (ibid. 475). Z těchto příkladů jde patrně, že pomocník v přísaze přisahal za to, že pohnaný jest nevinen činem tím, z kterého původ jej pohnal.

Pomocník lišil se podstatně od svědka; neb svědek byl u práva tázán na rozličné skutečné události, na různé okolnosti a činil přísahu tedy na to, že jeho výpovědi pravdivy jsou. Svědek tedy bezprostředně přisahal sám za sebe a jen prostředně pro stranu tu, které svědčil, kdežto pomocník nejsa od soudu po ničemž tázán přísahou svou nevinu obžalovaného zasliboval. Pomocníci do českého práva uvedeni byli především za tou příčinou, aby důkaz neviny pohnanému znesnadněn byl, jelikož v staré době pro strach a hrůzu před přísahou těžko bylo dostati žádaný počet pomocníkův, poněvadž pravidelně každý se vyhýbal přísaze i ve při vlastní, nerci-li že by rád byl za nevinu druhého přisahal. Druhá příčina byla ta, že, když v několika přech ordalie odstraněny byly, na místě těchto žádán byl jistý počet pomocníkův.

Jinak se to má podle našeho zdání se slovem *očistník*, jenž v latinském překladu sluje „expiator“. Pojem veškerého soudnictví co nějaké očisty obžalovaného vleče se celým právem českým; svědčí o tom pojmenování soudu slovem c ú d a, s v a t o c u d n á voda Libušina soudu, č i s t o t n é v ordaliích (Cod. dipl. Mor. II. 296, l. 1235), očistění pohnaného skrze svědky, očistění statku ze závady atd. Avšak slovo očistník vzalo v českém právě na sebe obmezenější čili užší význam. Očistník byl totiž ten, který přísahou svou tvrdil, že přísaha druhého jest pravá a ne křivá. Kdežto podlé kn. Rožm. pomocník přisahal za nevinu přisahajícího pohnaného, čímž zároveň přísaha jeho se vztahovala ke skutku, z kterého pohnaný viněn byl, nebyl při přísaze očistníka skutek pohnaného předmětem, nýbrž pohnaný přisahal sám za nevinu svou a očistník očistoval jen tu přísahu, kterou pohnaný konal, nikoliv ale skutek ten, pro který obžalovaný pohnán byl a přisahal. Příklad nejsnadněji rozdíl přísahy pomocníka od očistníka vysvětlí. Kn. Rož.

(č. 71) ustanovuje, že pro vraždu pohnaný má míti tolik pomocníkův, kteří, když sám již odpřisahal, za jeho nevinu přisahati mají jako ten, který z ohně pohnán jest, t. j. šest pomocníkův. Toto ustanovení vysvětluje se Řádem práva zemského, kdež se jedná o to, kdyby člen stavu nižšího pohnal člena stavu vyššího pro vraždu; v tom případě mohl pohnaný souboj odmítnouti, ustanoveno ale, že „svú nevinu má prokázati přísahú na kříži sám sedm se zmatkem; a kdyžby všickni prošli, má prázden býti; a pakli by jediný zmátl, tehda tu při ztratí“ (Arch. Č. II. 95.).

Z porovnání tohoto místa Řádu p. z. k ustanovení Kn. Rožm. jde patrně, že v Řádu uvádí se přísaha pomocníkův, kteří za nevinu pohnaného přisahají, a zdá se, že přísaha pomocníků se zmatkem bývala. Při přísaze s pomocníky není o očistě čili očistnících řeči, kdežto výslovně se o očistnících praví, že přísaha jich má býti bez zmatku.

Již při vypisování přísahy zmatečné svrchu zpomenuto bylo, že pohnaný musel míti dva očistníky, kteří, když on sám na přísaze zmatečné prošel, předvoláni byli a po písaři tuto rotu říkali: „Na tom přisahám, že ta přísaha, jižto Jan z Krp přisahal proti Pavlovi z Luže, jest prava a čista; tak mi Bóh pomáhaj a všickni světí“. (Ond. z D. č. 36). Avšak nejen přísaha pohnaného se očisťovala, nýbrž také přísaha svědkův: „a potom tři (t. svědci) mají přisahati a dva jich přísahu očistiti“. (Ond. z D. č. 30).

Počet pomocníkův řídil se podlé povahy pře, očistníkův nesmělo více ani méně býti nežli dva; pomocníkem mohl býti kdokoli, anoť podobá se, že podlé spůsobu germanského zvláště krevní příbuzní aneb jinak zpřátelení bývali pomocníky, jmenovitě při přech o vraždu, na místě kterých v nejdřevnější době panovala krevná pomsta; očistníkem však nemohl býti žádný příbuzný, žádný přítel, žádný služebník, žádný, který již svědkem v té při byl, žádný člověk nařčený, žádný psanec, žádný cizozemec, vůbec musel býti člověkem zemanským, na cti a dobré pověsti zachovalým.[1]) Původ čili žalobník měl právo, o všecky ty vlastnosti očistníka se tázati a nalezl-li na něm toho nejmenšího nedostatku, nebyl onen pak za očistníka přijat. Protož bylo velmi nepříjemno, očistníkem býti; pravíť Všehrd: „Očistiti přísahú svú přísahu pohnaného a očistníkem býti, i těžká i ponížená poněkud věc jest. Těžká, neb

[1]) Kor. ze Vš. 81. zříz. Vlad. Č. V. 141.

dobrý člověk v své při sám za se sotva přisahá, znaje se spravedlivým býti a jsa sebe najsvědomitější, a bude-li kdy k tomu připraven, s strachem k tomu, s rozmýšlením a příliš nerád přistúpá. Ale očistníku, kterýž ne za se samého, než za jiného přisahá, a nemoha v pravdě svědom býti, právě-li přisáhne, mnohem tíž přísaha přichází. Jest také ponížené, očistníkem býti, protože otázky o svém urození, o svém zachování, o svém mínění očistník musí pó- vodu vytrpěti a k nim odpovídati a jiného mnoho nelibého snésti, vedle starého přísloví: *„nevíš-li cos, buď svědkem neb očistníkem, zvíš"*. Otázky, které se očistníku kladly, neměly jiného účele, než na jisto postaviti jeho bezúhonnost a mravní zachovalost, jelikož tak snadněji předpokládati se mohlo, že s dobrým svědomím přísahu očistí.

Krátkými slovy řečeno, liší se přísaha pomocníků od přísahy očistníků tím, že přísaha pohnaného a pomocníků jeho očisťovala *při*, očistník však přisahaje očisťoval jen *přísahu* pohnaného. —

Kdežto prameny českého práva dosti často očistníky připomínají, není o nich v moravských pramenech jiné stopy, leč při přísaze o svědky, o níž dole se poví.

Přísaha rytířská. Ta se nalezala při moravském právě lidem šlechtickým, velmi zachovalým, nejvíce v těch případech, kde podlé názorů rytířských místo mohl míti souboj pro uražení na cti. Přisahající zdvihl dva prsty proti slunci a říkal prostovlas rotu: „na tom přisahám, že jakož mne Petr viní tímto etc., že tím vinen nejsem. Tak mi" atd. (Kn. Tov. kap. 115.). Tato přísaha byla vždy bez klésky čili zmatku. Dva zvláštní případy přísahy rytířské viz. v úvodu Kn. Drnovské str. LXI.

Přísaha sirotčí čili právo sirotčí. Čím větší nebezpečenství rozličná byla, kterým sirotek ve společnosti ostaven byl, tím větší bylo ochranné dobrodiní, kteréž právo sirotkům propůjčovalo a ukazovalo. Největší nesnáze vycházely sirotkům z nárokův, které se činily na jmění otců jich se strany věřitelův. Kdežto původně pře o dluhy také se rozřešovaly přísahou svědků a vodou,[1]) užíval sirotek té právní výhody, že za otcův dluh postačovala přísaha sirotka sama jediného, aby při a nárok očistil. Praví o tom Kn. Rožm.: „když sirotek otpovídá za otcóv dluh, že dí: „ani vědě, ani mi přikázal platiti", tehdy jemu vinu dávajú, ten otpřiseže se sám svú rukú;

---

[1]) Kn. Rožmb. č. 70.

z toho více práva není, to je sirotčí právo". Sirotčím právem byla tedy ona přísaha, která se konala od jedné osoby, aniž při ní bylo zapotřebí pomocníků neb očistníků, neb v starší době ordalií; jmeno to přešlo pak od právního dobrodiní sirotka na každou při, ve které přísaha jediné osoby k právnímu důkazu postačovala. Několik dokladů to jasněji vysvětlí; Kn. Rožm. č. 129: „Ledno, jenž sě praví nevinen, ten se otpřisez *sám svú rukú, to je sirotčím právem*, jakž sě v otpovědi zpravuje"; — č. 72: „zrady právo sě otepřieti *samému svú rukú*, jemuž vinu dávajú; *sirotčie právo*"; — č. 117: „právo sirotčie, aby sě otpřisáhl . . . sám svú rukú"; — č. 138: „z dluhóv opat *sám* zprav *sě sirotčiem právem"*.

Krom sirotčího práva ve smyslu přísahy přichází také význam „sirotčí právo" v Řádu pr. z., a vyrozumívá se tam tím názvem, že, když sirotek žaloval z vraždy otce svého, řečník jeho musel mu právo sirotčí ohraditi, kteréž záleželo v tom, že, když pro tu vraždu k boji soudnímu přišlo, někdo jiný boj ten na místě sirotka s vrahem podstoupiti musel. (Arch. Č. II. 93. č. 32).

Přísaha svědkův a věrování v ní. Tato přísaha se nalezala nejvíce ve přech, v kterých se pohánělo k svědomí, avšak i tehdáž, když, jak Kn. Tov. v kap. 117 praví, přísaze jednoho samého se nevěří. K této přísaze bylo zapotřebí sedm lidí zachovalých, kteří pozemkový statek měli.[1]) Obyčejně jmenoval ten, kterýž důkaz vésti měl, těch sedm svědků, a strana druhá vyvolila tři z nich, kteří přisahali, kdežto ostatní čtyři věrovali, na př. „páni nalezli, poněvadž Blažek se nyní nezná k slibu, má Jiříkovi práv býti podlé póhonu, tak že má Blažek sedm zeman . . . ku přísaze vystaviti a Jiřík tři z těch má vybrati, ti aby za to přisáhli, že tím vinen Blažek není, a čtyři mají věrovati, že jsú ti tři právě přisáhli" (Ph. Ol. 1437 fol. 2b.).

Vyvolili jsme z mnohých příkladů, obsažených v knihách nálezových, právě ten, jelikož ze závěrečných slov *„čtyři mají věrovati, že jsú ti tři právě přisáhli"*, poznati lze, že toto věrování bylo podobné přísaze očistníkův v českém právě, ač při tom rozdílu šetřiti sluší, že věrování nebylo formální přísahou, kdežto očistníci skutečně přisahali; taktéž byli v českém právě očistníci dva, kdežto při Mor. právě věrovali čtyři.

---

[1]) „Sedm vládyk usedlých a zachovalých" Ond. z D. č. 30; — „sedm vládyk dobře zachovalých a usedlých" — „sedm zeman, dobrých lidí usedlých, zachovalých". (Půh. Brn. 1406 fol, 134b; Olom. 1437 fol. 2b.)

Přísaha svědkův, kde tři přisahali a čtyři věrovali, konala se na kříži, ale bez klésky,[1]) kdežto svědci v českém právě, jak svrchu dotčeno, přisahali se zmatkem a jen očistníci bez zmatku. Rota přísahy zněla: „na tom přisahám, že mi jest známo a dobře vědomo, že tento v tomto práv jest. Tak mi“ etc. (Kn. Tov. kap. 117).

Tento způsob přísahy svědků byl při moravském právě od starodávna; nejstarší příklad máme z r. 1255, kdež opat Hradišťský ve při své o les vystavil sedm svědků „qui interrogati super fidem catholicam et in animam suam protestati sunt ... quorum tres idoneores jurare fecerunt super sancta sanctorum“. (Cod. dipl. III. 194).

Když ti tři z těch sedmi svědků odpřisahali, věrovali ostatní čtyři, že přísaha oněch tří jest prava. Toto dotvrzení přísahy slulo proto věrováním, že věrující to, co pravili, brali na svou *víru* a duši, z čehož jde, že toto věrování povstalo teprva za doby křesťanské.

Bylo však také *prosté věrování* bez přísah, jež Kn. Tov. v kap. 116 takto líčí: „bývá také z příčin hodných, že se nalezá bez přísah ve přech věrování ... takovýmto obyčejem: „beru to k své víře“ neb „k své duši“ neb „k své cti“, z toho trého, což rozkáží páni, jedno, neb dvé neb všechno tré. A tím se také dosti činí a pře očišťuje“.

Jakož věrování na víru a duši pochází z doby křesťanské, tak pochází věrování na česť z doby rytířské; věrovati na svou víru a duši mohli i sedláci, na svou česť jen šlechtici.[2])

Prosté věrování nalezalo se ve přech méně důležitých na př. Kn. Rožm.: „ze psa když žaluje, že ukradl, není právo přisahati, ale vzíti na svú *víru*, že nevinen“ (č. 133). Zajímavá jest formule věrovací v téže Kn. Rožm.: „ze psa ... právo za přísahu vzieti na svú vieru, rci: „to beru na mú vieru i na mú duši, sem-li ten pes ukradl, bóh daj abych opsěl, jako ten pes“ (č. 176).

V tom jeví se zaklínání sama sebe, kteréž v nejstarších přísahách obyčejné bylo, jakož se dotvrzuje svrchu přísahou Rusův a jakož jmenovitě obsaženo jest v přísahách židovských ve středověku.

---

[1]) Kn. Tov. kap. 117; pak nález r. 1408: „Z těch sedmi tři mají přiséci bez klésky“. (Půh. Brn. 1406 fol. 85). — [2]) (Lidé z Oslavan) „svědčili jsú berúc to na svú víru“. (Půh. Brn. 1417 fol. 85).

Rozdíly mezi přísahou a věrováním jsou na snadě: není tedy potřebí, jich zvláště zde vypisovati.

Věrování mělo mnohokráte místo, když úřední osoby něco tvrdily, kterým pak na místě přísahy věrovati bylo, na př. Kn. Rožm. č. 150: „to berú na svú duši i na vieru“. Zvláštního však povšímnutí zasluhuje místo Kn. Rožm., kdež se praví o kmetu, že to béře na své kmetstvo“ (č. 152).

Tento způsob věrování blížil se velice přísaze samé, jakž především jde z č. 142 téže knihy, kdež se o popravci, viněném ze zájmu čili objetí čeho, praví, že má postaviti tovaryše svého v popravě a „vezmětaž oba popravci na své kmetstvo, jakž rotu vydadie, že vše vrátil. Ale doniž neprojdú, dotud vezdy beřta na své kmetstvo, dváky zdvihnúce bez kříže, že nelze ztratiti přísahu proto. Pak-li nepostaví druhého k sobě popravce, svého tovařiše, ale sám vezmi na své kmetstvo, do třetice sě opravuje, nebo na kříži zpravuj sě, doňuž neprojdeš, dotuď sě zpravuj“. Z tohoto místa patrně jde, že takové věrování kmetův a popravcův bylo takměř přísahou, anoť že v případě tom, kde jen jeden popravce věroval, se mu četla rota se zmatkem, ačkoliv zmatku nepodlehal tím, poněvadž se mu tolikráte předříkala, až prošel. Protož později ustanoveno, jakž Ondřej z D. vykládá (č. 26), že všickni popravci a kmetové nemají přisahati se zmatkem, „než jedno na své kmetství konšelství neb na svú popravu, dva háky, jinak prsy, na prsy vložíc, vzíti bez zmatku; a toho jim má věřeno býti“. Že však i toto věrování v Ondřeji z Dubé uvedené velmi se blížilo přísaze, jde nejen z toho, že svědčící kmet vložil ruce na prsa svá, jako se stávalo při některých přísahách, nýbrž také z nálezu, jenž učiněn byl v té příčině r. 1437: „že se jemu má Hanuš zpraviti starým právem jako popravce, polože ruku na prsech svých, má řéci: *beru to na svú přísahu*, kterúž jsem ku popravě učinil“ etc. (Arch. Č. II. 388, Kor. ze Vš. str. 81). Podobně ustanovuje zřízení Vladislavské o soudcích zemských, že svědčiti mají s odkrytou hlavou, tvář obracujíce k slunci a dva prsty kladouce na prsy své; praví pak zřízení zřejmě, že soudcové v příčině té přísahu činiti mají: „a písař menších desk má jim *přísahu* dávati těmito slovy: pravím to na tu přísahu, kterúž jsem učinil . . . k tomuto soudu, že etc. Tak mi buoh pomáhaj a všickni světí“. (Arch. Č. V. 120).

Tímto ustanovením z. Vl. mine každá pochybnost, že věrování soudců čili kmetů zemských mělo úplně váhu a podobu přísahy. Na

tentýž způsob vykládati slušno slova Kn. Rožm. č. 138, kdež se praví o opatu, že mu bylo „za klášterský dluh dváky pravú rukú na svých prsiech položiti i *vzieti na svój zákon*, jakž rota vydána“ [1]) (srovn. Ord. jud. t. Arch. Č. II. 120).

Zavírajíce rozpravu svou o přísahách, ještě podotknouti musíme, že kdykoli někdo pohnán byl k přísaze, aby svědčil, co komu řekl, učinil, slíbil, vzal neb daroval, a ten zatím byl umřel, nebyl pohnaný tou přísahou povinnen; soud činil nález v té příčině slovy: „že za mrtvého nemá přisahati“, n. př. „jakož pohání k přísaze, že za mrtvého Heraltický nemá přisahati“ (Ph. Brn. 1417 fol. 106b. 108 atd.).

Na koho dosvědčeno bylo, že křivě přisahal, tomu uťaty jsou ty dva prsty, kterými přisahal. (Kn. Drn. 89). Velmi přísný trest se ustanovuje v Kn. Tov. kap. 114 na ty, kteří umějíce přísahu s kléskou provésti těm láli a je hanobili, kteří je k přísaze připravili: kdož se toho dopustil, ztratil při, byl pod pranéř veden a tu mu ruka byla uťata a zavržena.

O Brně za nejstarší doby.

Od *V. Royta.*

O hradě Brněnském, co středišti župní správy, děje se teprv na sklonku panování Břetislava I. r. 1052 zmínka. O původu jeho dá se rozněž tak málo tušiti, jako o počátcích jiných hradů župních; vznik těchto starých sídel lidských souvisí s prvotinami zřízení státního a tratí se tudíž v temnu pohanské dávnověkosti.

Název „Brno“, jenž přislušel prvotně nepochybně místu u paty pahorku, na němž později hrad vystavěn a jenž přešel i na hrad, jest téhož původu jako u jiných jmen místních, jimiž dle obyčeje slovanského často označeny jsou přírodní poměry místa. Jako na př. „Znojmo“ významem svým poukazuje k podnebí, tak slovem „Brno“ jest povaha půdy označena. V jazyku staroslovanském zna-

---

[1]) Způsoby věrování jsou u různých národů také různé; mnozí berou věrování na hlavu otce, nebo matky, Muhamedané na bradu čili vousy prorokovy. — Zajímavo jest, že srbské dívky zapřisáhají bratrem svým: „ako mi brat“, kterýžto způsob přísahy příčinu má ve veliké lásce, kterou k bratřím svým mají. Z toho se vysvětluje prosba carice Milice, aby jí car Lazar, k výpravě na Kosovo pole se chystající, jednoho z devíti bratrů nechal „pro přísahu“.

mená brъnije bláto, hlinovatinu, (srov. slovin. brno, brnja) brъnodělatelь hrnčíře: tudíž chová Brno v sobě asi ten význam, jako Hlinné, Hlinsko, Hlinky a p. Tento starý název podržela i jiná místa až podnes na Moravě jako: Brníčko, Brňany, Brňov. Výklad tento nabývá i tím poněkud podstaty, že v starém podhradí Brněnském nebo blízko něho byla od nepaměti osada takých „brnodělatelů“, jimž zvláštní půda k užívání vykázána byla; r. 1229, při vznikání města, děje se výslovně zmínka o nich.[1])

Starý hrad podržel až do 14. věku své staré jmeno („castrum Brunense“, ještě r. 1287), načež když Němci počali pahorek, na němž hrad stál, v 13. století nazývati Spielberg („mons Spilberch“ r. 1279), přešlo jméno toto brzo i na hrad („castrum Spilberch“, ponejprv r. 1317).

Ačkoliv hrad tento co sídlo údělných knížat po více než stočtyřicet let důležitostí svou před jinými vynikal, jsou předce zprávy o něm tak chudé, jako o jiných župních hradech našich; ze starých dějin jeho nezbylo více než několik jmen úředníků a knížat, která ani pro poznání chronologické souvislosti nepostačují. Z doby před založením města zachovala se pamět toliko o následujících úřednících: Mezi župany jmenují se Mojek (1174) a Tas (1226); mezi komorníky Léva z Klobouk (1203—1210), jenž r. 1213 připomíná se i co sudí. Vedle něho jmenuje se co sudí Ratibor (1222); z vládařů znám je Dětřich (1321); taktéž z písařů, náleževších obyčejně stavu kněžskému, známe pouze Kunrata (1222—1239), jenž složiv úřad písařský, stal se farářem Prostoměřickým.

O někdejším podhradí, o jeho poloze a osudech nedostává se výslovných zpráv, avšak tu z pamětí o nejstarších kostelích možná předce poněkud poznati rozsáhlost a některou stránku dějin jeho.

Při úpatí výšiny, na níž strmí kostel sv. Petra a Pavla, nejstarší to památka křesťanské zbožnosti v krajině této, tu kde později město se rozkládalo, ležela hlavní část starého podhradí. Nejsouc žádnými zdmi otočeno a záležejíc po většině ze stavení pro polní hospodářství založených, podobalo se toliko větši vesnici trhové. Tržiště jeho rozprostíralo se od nynějšího Velkého náměstí až někam k bráně Měnínské; toto prostranné tržistě připomíná se

---

[1]) Cod. dipl. Mor. II, p. 208. Cum in amplianda civitate nostra Brunnensi essemus intenti, hortos quosdam secus fundum figulorum unacum curia cambivimus etc.

ještě r. 1293 co „forum antiquum“ v pozdějším městě v této rozsáhlosti; nynější Velké náměstí jest tudíž jen malý zbytek tohoto druhdy rozsáhlého prostranství. Druhá část podhradí, méně důležitá, bylo nynější Staré Brno, jež mělo společné tržiště s podhradím u sv. Petra.

Obyvatelé podhradští záleželi prvotně nejvíce z čeledi, odvádějící buď výrobky řemeslnické nebo úroky z polí neb zahrad jim propůjčených vládaři na hradě sídlícímu. Byla to společnost chudičká, bez všeho obecního zřízení, v níž jednotlivec nebyl prvotně vlastníkem statku nemovitého. Výdělek řemeslníkův byl pouze požitek z nějakého pole knížecího, neboť za tehdejších časů záležela obyčejně mzda za práce neb odměna za služby v užívání nějakého hospodářství; řemeslník v podhradí měl rovněž jako úředník na hradě svou výsluhu čili „beneficium“, tento dvůr, ves nebo újezd, onen nějaké popluží nebo aspoň část jeho. A ješto tehdáž úplná svoboda člověka zakládala se na držení vlastní půdy, pozbýval tudíž každý svobodný člověk v podhrádí, beroucí požitek z knížecího statku za nějaké práce, něco ze své prvotní volnosti; neboť i pouhým nájmem octnul se člověk za onoho času již poněkud v poměru poddanském. Obyvatelstvo v podhradí osedlé nezáleželo ovšem z otroků, ale nepožívalo také úplné volnosti.

Společnost podhradská neměnila po celá století tvářnost svou, ani sídlo Přemyslovců na hradě nepřivábilo bohatých kupců z ciziny do lůna jejího; tehdáž jen podhradí Pražské a Vyšehradské vynikala živým obchodem, jsouce navštěvována od kupců z dalekých krajin.

To vysvítá poněkud ze slov u souvěkého Kosmy uvedených, jimiž výmluvná Vilburka ukojila rozhněvaného svata svého, krále Vratislava, jenž r. 1090 před podhradím Brněnským táborem se položil, aby potrestal bratra svého Kunrata. „Nikde“ pravila k svatu svému „se více neobohatíš jak v podhradí Pražském a v třídě Vyšehradské. Tam jsou Židé, zlatem a stříbrem oplývající, tam kupci ze všech národů přebohatí, tam peněžníci nejzámožnější, tam tržiště, na kterém až na zbyt kořisti pro tvé bojovníky. Nebo tě-

[1]) Při vyměřování hranic mezi farou Svatopetrskou a Jakubskou r. 1293 vedena byla čára hraniční Dolní ulicí (nynější Dominikánskou, prodlouženou až na Velké náměstí) k tržišti a odtud na rovno až ke bráně Měnínské, anižby se o nějaké jiné ulici zmínka činila. (Cod. dip. Mor. IV, p. 405.)

šíli tě podívaná, jak oheň z Troje plápolal, neuvidíš nikde sopku děsněji zuřiti, jako když obě města uzříš v plamenech".

Praha byla tehdáž skutečně jediné důležité tržiště s rozvětveným obchodem v zemích českomoravských a zůstala jím až do sklonku 12. století; teprv na počátku 13. věku, když následkem velikého ruchu v jihozápadních zemích evropských válkami křížovými zbuzeného, počaly se měniti poměry i v společnosti české, tu i podhradí naše pozbývala znenáhla bývalou tvářnost svou. Žádná událost od času velikého stěhování se národů nezanechala stopy tolika převratů v společnosti evropské, jako výpravy do Palaestiny, a mnohé změny v našich zemích, jejichž následky až do dnešního dne tak živě pocitujeme, souvisí s tímto světovým hnutím.

Oživený obchod a průmysl průběhem výprav křížových způsobily až posud nevídaný ruch v državách výlučně rolnických; touha po nabytí movitého zboží, jež teprv za této doby počalo býti důležitým členem v oboru národního hospodářství v střední Evropě, budila v lidech odvahu k výpravám do dalekých krajin. Nyní opouštěl často kupec navždy domov svůj a octnul se z daleké ciziny v krajích našich, aby si v nějakém podhradí hledal nové a stálé sídlo. Příchodem cizích kupců a průmyslníků proměnila se v krátké době naše společnost podhradská, až posud slovanská; tu a tam vítězil cizí živel průběhem několika desítiletí počtem svým nad domorodci.

Usazování se cizinců v podhradí Brněnském v dosti velkém počtu znamenáme teprv za markrabí Vladislava Jindřicha (1197 — 1222); přistěhovalci byli dílem Němci z rozličných krajin, dílem Valoni z někdejší Dolní Lotharingie. Půda, na níž podhradí leželo, až posud knížecí, přecházela nyní zákupem v držení cizinců jak pomorodců.

Němečtí osadníci obrali si severní část podhradí za sídla svá, tu i zbudován pro ně kostel sv. Jakuba; Valoni, uhostíce se v sousedství Němců, obývali v domích kolem nynějšího Velkého náměstí ležících. Pro tyto byla založena kapla sv. Mikuláše, při níž ustanoven zvláštní valonský duchovní, „ješto měšťané" jak praví listina z r. 1231 „kolem ní sídlící byli Români a ani řeči Moravanů ani Němců nerozuměli.[1])

---

[1]) „Romani" (Cod. dip. Mor. II. p. 233) neznamenají zde Římany nebo Vlachy, nýbrž Valony; valonska řeč nazývala se v Nízození vůbec „lingua romana".

Není žádných důkazů, žeby noví osadníci již za Vladislava Jindřicha byli požívali zvláštní immunity, žeby byli měli svobodnou obec se zvláštním rychtářem jako Němci Pražští od času Soběslava II. (1173—1178); podobá se více ku pravdě, že cizinci jak domorodci žili za tohoto času v poměru svobodných censualů čili úročníků, slušících pod správu a soud úředníků hradských.[1])

Jižní část podhradí zaujalo nejvíce obyvatelstvo slovanské, jež za toho času ještě počtem svým cizince převyšovalo; neboť z rozdělení obou farností, Svatopetrské a Jakubské, dle národností za markrabí Vladislava učiněného, dle něhož české obyvatelstvo slušeti mělo k proboštství u sv. Petra a Němci a Valoni k faře Svatojakubské, souditi můžeme, že většina obyvatelstva byla tehdáž slovanská. I po založení města nezměnil se tak rychle tento poměr národností, neboť proboštové Svatopetrští spokojili se tehdáž ještě s tímto rozdělením, které i papež Alexandr IV. potvrdil; teprv za Otakara II., jímž živel německý nabyl nové posily, ztenčil se patrně počet obyvatelů slovanských. Z hádky mezi proboštem Svatopetrským a farářem Svatojakubským, pro meze jejich farností r. 1293 vzešlé, jasně vysvítá, že mnoho domů druhdy Slovanům náležitých přešlo do rukou Němců, pročež i upuštěno od bývalého rozdělení dle národností a učiněno omezení místní.

Kostel sv. Petra, jehož původ položiti můžeme až do doby svatých bratří Soluňských, byl až do přistěhování se cizích osadníků jediným farním chrámem v celém podhradí; neníť aspoň žádných dokladů, žeby v druhé části podhradí, v nynějším Starém Brně, nějakého farního kostela za této doby bývalo. Tato část byla vůbec jen nepatrnou třídou někdejšího podhradí a nabývala teprv v 13. století, po založení města, stavši se zvláštním městysem, větší důležitosti.

Farářové při kostele sv. Petra, jenž nejen svou starobylostí nébrž i hojným záduším před jinými vynikal, nazývali se již od starodávna probošty, ačkoliv zde proboštství vlastně teprv r. 1296 založeno bylo. Již r. 1084 připomíná se probošt Z. (Svatobor?),

[1]) Brno bylo za této doby pouze důležitější místo trhové, „burgus“. Slovo „burgus“, ačkoliv se ho místo „civitas“ v několika knížských listinách ještě tehdáž užívá, když již Brno dávno svobodným městem bylo, neznamená za této doby městskou immunitu, a v královských listinách týkajících se Brna užíváno toho slova jen jednou (1210) a to v době, když také Brno ještě městskou immunitou nebylo.

po něm teprv až r. 1214 za markraběte Vladislava Jindřicha, Zdislav, jenž nepochybně byl prvním proboštem, vedoucím správu nad farníky výlučně slovanskými. Podací kostela Svatopetrského náleželo až do r. 1240 zeměpánům, toho roku daroval je král Václav I. na upomínku své matky královny Konstantie klášteru od ní založenému v Tišnově. Kostel Svatojakubský, jemuž podřízena byla i kapla sv. Mikuláše, byl, jak již nahoře zpomenuto, teprv na počátku 13. století při rozšiřování podhradí za příčinou německých osadníků založen a od biskupa Roberta, brzy po založení svém na farní povýšen, načež ok. r. 1228 podací jeho král Otakar pro spásu duše své a bratra svého Vladislava daroval klášteru Oslavanskému.

Z doby podhradí pocházejí nepochybně i školy Svatopetrské („scholae ecclesiae S. Petri“), nejstarší to učiliště Brněnské, o němž se od r. 1237 až do 15. století zmínka činí. Jsouc nadáno zvláštními statky zaujímalo zajisté přední místo mezi tehdejšími školami na Moravě. Zboží těchto škol připomíná se r. 1237, když totiž probošt Zdislav směnil statky k těmto školám náležité v Medlanech a Březovicích s králem Václavem I., za kteréž mu král veškeré zboží, jež měl v Bosonohách, postoupil.

V starém podhradí nebylo žádného kláštera, nebylo také tehdáž v obyčeji zakládati budovy tyto na místech, jež by přerušovala poklid lidí, ponořených v nabožná rozjímání a studie. Volena pro ně místa buď osamotnělá nebo, aby předce vyhovovaly potřebám obyvatelstva na hradech a v podhradích, opodál těchto. Tak byly nedaleko podhradí založeny kláštery Břevnovský, Hradištský, Loucký. I na blízku bývalého podhradí Brněnského bylo na Luhu (na Luzě), v nynějším Komárově, neví se kdy a kým, založeno proboštství Benediktinů, slušící ku klášteru Třebickému. Jeho zboží sahalo až k samému podhradí a překáželo později šíření se města na této straně. Paměť o proboštství Lužském sahá do roku 1195, do času tedy posledního údělného knížete Brněnského Spytihněva, jenž rozmnoživ záduší jeho, daroval mu i kostel sv. Martina u Brna. R. 1210 připomíná se probošt Havel a r. 1215 Arnold. Taková poloha, totiž nedaleko podhradí, zvolena byla i pro opatství Praemonstratské v Zabrdovicích, jež na počátku 13. věku bohatý velmož, nahoře zpomenutý komorník Léva z Klobouk, společně se svou chotí založil. První zmínka o tomto opatství děje se roku 1205, načež r. 1209 uvádí se ztvrzení veškerého jeho zboží papežem Innocencem III. Téhož roku jmenuje se Arnold co pře-

vor, a r. 1211 vyskytuje se v listinách první opat, jmenem Bohobud.

Jakkoli není určité zprávy, kdy podhradí Brněnské vysazeno bylo právem městským, dá se předce ze všeho souditi, že nedlouho před r. 1229 vznikla tu teprv svobodná obec městská. Prostranství bývalého podhradí nepostačovalo však pro volné rozšíření se města na jižní straně, zahrady a dvorec proboštství Lužského vadily tu novému městu; protož získal král Otakar I. jmenovaného roku pro město toto klášterní zboží. Dalť za ně tehdejšímu opatu Třebickému Zvěstovi zahradníky na Luhu, potom dva lány, slušící ke kostelu sv. Martina, a dva dvorce zeměpanské, z nichž jeden držel hrnčíř Káta a druhý šípař Bohuš. K přímluvě královny Konstancie přidal král ještě statek v Manicích u Brna k náhradě této.

V ohradu města pojato mimo tuto část pouze bývalé podhradí Svatopetrské, druhá část podhradí, nynější Staré Brno, podržela právo trhové, jež měla druhdy společně s podhradím u sv. Petra, i pro budoucí časy. Zůstala tudíž tato část pouhým městysem, „burgus“,[1]) jehož obyvatelstvo nepožívajíc výhod městské immunity záleželo z úročníků (censuales) a nikoliv z měšťanů (cives). Od tohoto času nazývána jest ona část někdejšího podhradí, jež zůstavena byla při svých starých právních zvycích, „Staré Brno“.

O robotách lidu sedícího na statcích pánů z Pernšteina v 16. století na Moravě.

Podává dr. *J. Reichert.*

Statky selské záležely v Čechách, na Moravě a ve Slezsku v 16. století z celých, polo- a čtvrtlánů, jejichž držitelé, jsouce v poměru poddanském, zavázáni byli vrchnostem svým dle velkosti hospodářství ročními platy, naturálními dávky a jinými povinnostmi, buď ke dvoru v dědině ležícímu aneb ke dvoru hradskému, neb k panským rybníkům, lukám a jiným majetkům panským, jakož i ke hradům, klášterům a mlýnům. Tyto povinnosti nazývaly se obyčejně roboty, neboť zakládaly se nejvíce na práci hmotné buď ruční aneb s potahem.

---

[1]) Cod. dip. Mor. IV. p. 409. Ingredientibus civitatem Brunam per portam, quae burgum respicit, qui antiqua Bruna dicitur etc.

Ruční práci podléhali hlavně ti osadníci, kteří potahu neměli, tak zvaní zahradníci, robotní práce s potahem konali sedláci.

Poměr právní mezi pánem a poddanými jeho, osobně svobodnými, byl až do husitských válek dosti uspokojivý, neboť selský lid měl právo, když jej pán robotami a daněmi velmi obtěžoval, statky jeho opustiti a u jiného pod právem zákupním se usaditi.

Musiliť tudíž velcí statkáři jak světští, tak i duchovní, aby statky jejich nezpustly, s lidem svým poddaným aspoň snesitelně nakládati; avšak předce dosti často slyšíme, že lid selský od dob císaře Sigmunda počínaje, dosti velikých útisků raději snášel, než aby dědinu, v níž byl zrozen, vychován a živnost svoji si byl zařídil, opustil a jinde u nového pána o přijmutí se ucházel.

V Čechách vymohli si od dob husitských velmi mocní pánové a druzí stavové na slabém králi Vladislavovi r. 1487 ztvrzení nálezu, že žádný poddaný nesmí bez vůle pána svého lán neb jinou živnost opustiti a se u jiného pána usaditi. „Kdožby kolivěk je přechovával a mocí u sebe držel a gleitem jej (t. uteklého) zastíraje, (jak stojí v nálezu r. 1487 v desky vepsaném), že by mu gleit dal, ten jistý, číž jest čeledín byl: má bez omluvy všeliké jemu jej vydati, nikam jeho nevysílaje; pakli-by kdo nevydal, aneb jej pryč vyslal, tedy aby (žalobník) jej mohl pohnati od 10 až do 20 hřiven stříbra, buďto z pánův, z rytířstva nebo-li z měšťan“. Tímto nálezem klesl sedlák český v úplnou porobu pána svého.

Lid selský na Moravě byl v tomto ohledu v 16. století šťastnější a postavení jeho snesitelnější než v Čechách, neb vlivem a zásluhou nejvyššího hejtmana Ctibora z Cimburka, v druhé polovici 15. století, udrželo se zde volné stěhování lidu selského jak v 15. tak i 16. století za slabé vlády Jagellonců, ano i později; neboť stavové moravští přijavše za kodex moravských práv knihu Tovačovskou panem Ctiborem z Cimburka sepsanou, v níž stěhování se lidu selského žádných překážek se nečiní, v 16. století proti tomuto ustanovení opačného nálezu neučinili. Lid selský tudíž na Moravě, maje volnost odstěhovati se bez velkých obtíží od pána svého, nesnášel tolik útisků jako v Čechách, k čemuž nemálo přispěli též lidumilní, hospodářští a velmi bohatí držitelé rozsáhlých statků jak v Čechách, tak zvláště na Moravě, pánové z Pernšteina, kteří rozličnými spůsoby, jako udělováním práva odúmrtí, rozdáváním polností, luk a pastvin a osvobozováním od robot, od hlásky atd. blahobyt lidu na svých statcích množili.

Kniha „privilegií Tovačovských“, chovaná v archivu Brněnském podává nám některé příklady o spůsobu a množství robot lidu sedícího na statcích pánů z Pernšteina v 16. století. Nejobšírnější zachovaly se tu zprávy o robotách lidu sedícího v dědině Troubkách, Opločanech a Věrovanech, které s dědinami Biskupicemi, Bolelicemi, Čehovicemi, Čelčicemi, Črtoryjí, Ejvaní, Hrděbořicemi, Klopotovicemi, Lobodicemi, Rakodavy, s městečkem Klenovicemi a městem Tovačovem rozsáhlé panství Tovačovské v druhé polovici 16. století tvořily.

Jednotlivé tyto obce měly jak rozličný způsob, tak i nestejné množství robot, nicméně k některým robotám byli všichni občané na panství usedlí vázáni, jako sena hrabati, žíti a na hon choditi, od kterýchžto robot ani obyvatelé města Tovačova osvobozeni nebyli, ač pánové Pernšteinští rozličnými výsadami město to obdarovali a takto blahobyt jeho rozmnožovali.

Způsoby jakož i množství robot lidu Troubeckého, Oplockého Věrovského byly r. 1569 následující:

1. Všichni obyvatelé Troubek povinni byli robotovati k stavění zámku Tovačova, pivováru, mlýnu a dvoru Troubeckého, jakžby kdy toho potřeba nastala, k pivováru však mimo stavění jinými robotami povinni nebyli.

2. Dále museli rolníci neb sedláci téže obce na roli ke dvoru Troubeckému náležitě každého roku na ozim tři dni a na jař dva dni orati a podmítati a každý jeden den v roce na roli, když se jim rozkáže, vláčeti a jeden den ze dvora hnůj na roli voziti, a zahradníci nakládati, dvůr vystrouhati a hnůj na poli rozmítati. Věrovští rolníci měli touž robotu, na ozim a na jař totiž každého roku jeden den každý z nich 14 dní orati a hnůj všecek, pokudž toho potřeba, na roli ke dvoru Výkleckému ze zámku Tovačova vyvezti.

3. Všecka obec Troubecká povinna byla každého roku na ozim dva dni a na jař jeden den žíti a když by se malé obilí zrodilo, mají kosami síci a svázati, pokudž toho potřeba káže, a každý jeden den z pole obilí do dvora Troubeckého voziti. Osil-li se rybník Majetínský, musela celá obec Troubecká dva dni žíti. O Věrovských se praví, že byli sedláci při dvoře Výkleckém povinni, ve žních dva dni obilí vázati a na jař a ozim 12 dní, zahradníci[1]) však jen dva dni žíti.

---

[1]) Věrovští zahradníci byli r. 1565 od roboty ve mlatební ve dvoře Tovač-

4. Všecka obec Oplocká byla povinna u Troubek na louce panské seno na mesle[2]) svém obraceti, kolikrát toho potřeba nastane, i shrabati a do kup sklásti i také z toho mesla svého ke dvoru panskému Výkleckému seno svézti. Dále povinni 30 kop konopí panského močiti, setříti a v kytách na zámek Tovačov přivezti.

5. Věrovští zahradníci povinni byli jeden den na poli zelí okopávati, jeden den sekati a jeden den řepu kopati, jakož i dále musela celá obec jeden den konopě trhati, a každý, jak kdo sedí, po dvou žemničkách nití k hadrům napříst.

6. Troubečtí rolníci museli každého roku 4 klády dubové veliké k pile k řezu z lesů panských, jakož i jiného dříví 8 povozů k opravě zámku neb dvoru, neb rybníku přivážeti. Opločtí, kteří drželi 4½ lánů rolí, dávali do r. 1568 dřevních povozů 90, od kteréžto roboty je však Vratislav z Pernšteina osvobodil, neboť měli při tom veliké obtíže a živnosti své zanedbávali; za každý však povoz dřevní museli ročního stálého platu 1½ gr. pánu na Tovačově odváděti, avšak robota doubec, totiž dvě dubové klády z lesů panských k pile Tovačovské voziti, jim zůstala.

7. Jak Opločtí tak i Troubečtí povinni byli k terasům rybníkův Tovačovských z lesů panských k meslu svému dříví voziti a to meslo opravovati.

8. Všecka obec Troubecká povinna byla dříví na uhlí k milici sekati a to dříví rolníci tam, kdež má milic pálen býti, odvezti a potom od milice uhlí na zámek Tovačovský svézti, kdykoliv toho potřeba nastane, a od sekání dříví k jednomu milici uhlí dávati, a platiti se jim má po jednom zlatém (1 zl. = 30 gr.)

9. Táž obec povinna byla do rybníka Majetínského nebo zase z rybníka toho ryby, kdykoliv se jim rozkáže, přivážeti a odvážeti, a od jedné každé má se jim dáti a platiti od jedné míle po 4 gr. bílých.[3]) Obec Oplocká měla tutéž robotu, Věrovská pak musela na rybníce Hradeckém v zimě prohlubně prosekávati.

10. Troubečtí svášeli dříví a kamení a osobně opravovali na stavu, kterým se voda na mlýn panský u Troubek vedla.

---

ském osvobozeni, jeden každý se však zavázal ročně 6 gr. na zámek odváděti. — [2]) Meslo = vyměřený kus pole neb rybníku. — [3]) Vilém z Pernšteina již r. 1516 na ulehčení lidu svého ustanovuje, aby se lidem panství toho, když by ryby neb plody rozváželi neb les k terasům vozili, bylo placeno za takové povozy od každé míle 4 gr. české, od ½ m. 2 gr. č., od ¼ m. 1 gr. č., a od ⅛ m. 1 gr. míšenský.

11. Oploční museli přivážeti 25 povozů kamene vápenného k vápenici Tovačovské od skal vápenných nejblíže ležících; jakož i dále povinni šranky panské u Tovačova dřívím proti poli svému opravovati a klády na pile, kdykoliv se jim rozkáže, navalovati.

12. Zahradníci Troubečtí museli tyče k chmelnici a hole k obručím sekati, a rolníci pak obé na zámek odvezti.

13. Byli jak Troubečtí tak Věrovští a snad i Opolští povinni, kdykoliv se jim rozkáže, na hon jíti.

Poněvadž obyvatelstva v dědinách usedlého čím dále tím více přibývalo, ustanovili pánové Pernšteinští, aby nový rolník neb sedlák, který se v dědině přistaví, roboty sedláka nesl; zahradník pak zahradníka. Když pak některý dvůr panský, k němuž dědina robotou povinna byla, ke zkažení přišel, hlavně rozprodáním mezi sedláky aneb jiným způsobem, tož byli robotníci buď úplně robot, však pod jistý roční plat, osvobzeni aneb k jinému dvoru s robotami připojeni, jakž toho důkazem jest ustanovení v dědině Troubkách: „Jestliže by se těch všech robot napřed psaných zouplna ke dvoru Troubeckému nepotřebovalo, aneb že by ten dvůr kdy ke zkažení přišel, tehdy mají a povinni jsou takové roboty ke dvoru Tovačovskému vykonávati“.

Úvaha o spisu „O stycích a poměru sekty Valdenské k někdejším sektám v Čechách. Psal dr. František Palacký.“

Podlé slibu svého, že temnější posud doby dějin českých novým badáním objasnovati bude, vydal nyní slavný dějepisec český pojednání „o stycích a poměru sekty Valdenské k někdejším sektám v Čechách“, kteréž vzácné příspěvky k církevním dějinám českým obsahuje a mnoho nových myšlenek pronáší. Účel hlavní p. Palackého jest ten, aby dokázal, kterak Valdenští na české bratří a tito na ony působili a kterými příčinami to přišlo, že jmeno Valdenských dáváno mimo jiné sekty také bratřím českým, které někteří i nejnovější historikové cizozemští nazývají Valdenskými českými pro rozdíl od *romanských.* Za tímto účelem dotýká p. Pa-

lacký všech stop kacířství v Čechách a počíná s oněmi kacíři, kteří r. 1244 za krále Václava I. v Čechách se zjevili a které, poněvadž *svého* papeže sobě volili, za Katary pokládá. Druhá stopa objevuje se r. 1257, když král Otakar II. žádal na papeži Alexandru IV., by mu poslal kazatele proti bludařům, v nichž p. Palacký poznává sektu Valdenskou, opíraje se o to, že v té době přívrženci Valdenských v sousedních zemích a sice v Bavorsku a v hořejších Rakousích skutečně byli, a že v pozdějších dobách sekty české v učení svém se blížili Valdenským a nikoli Katarům. Dále dotýká p. Palacký žaloby, kterou kanovník Vyšehradský, Fridrich ze Šoenburka vznesl na papežskou stolici, vině biskupa Pražského, Jana z Dražic, že mimo jiné nenáležitosti kacířům velice hoví. Na základě tohoto udání, kteréž pokud se týče osoby biskupovy po jedenactiletém vyšetřování (1318—1329) v Avinioně ukázalo se býti lichým, praví Dubravius, že to byla sekta Dulcina († 1307) čili *bratří apoštolských;* kdežto p. Palacký (str. 13) praví, že by spíše hádal na Katary, ač byla-li obžaloba Fridricha z Šoenburka vůbec na pravdě založena, v kteréž sobě stěžoval do biskupa svého, jemuž ostatně také kardinal Bernard vytýkal, že také „quasdam religiosas, appellatas Magdalenitas“ v ochranu bral.

V dalším rozvoji svého pojednání uvádí p. Palacký svědectví Frankovice, pravivšího, že za krále Jana zavedena byla přísná inkvisice proti *Valdenským* v Čechách i v Polště[1]), odkudž prý vycházeli přívrženci Valdenských do Lombardie, aby tam známosti o nauce Valdenské nabyli. Na základě těchto zpráv, pak že Mikuláš z Velemovic r. 1408 byl viněn z bludu Valdenského, jakož i Husovi samému r. 1414 vytýkáno bylo, že hoví Valdenským, pak na zjevení se Valdenských r. 1418 v Praze — které však Vavřinec ze Březové nazval Pikardy —, dále na snešení synodu církve Franské r. 1432, že Valdenští v Delfinatu penize sebrali a do Čech poslali, — soudí p. Palacký, že sekta Valdenských v Čechách skutečně byla. Přicházeje pak (str. 19) na *Jednotu bratří českých* rozebírá p. Palacký příčiny, za kterými bratřím českým dáno jest jmeno *Valdenských* nebo i *Pikardův.* Ač bratři sami rozhodně od sebe odmítali tato jmena, pravíce, že nikdy nic společného s Valden-

---

[1]) Udání Frankovičovo o inkvisici v Čechách a v Polště za krále Jana okolo r. 1330 (Pal. 13) potvrzuje se papežským listem z r. 1327 v Dudíkově Iter Rom. II. 194 a druhým listem z r. 1335. Cod. Mor. VII. 83.

skými neměli, praví p. Palacký nicméně s dobrou rozvahou: „Čechové husitští byli oboje, i učenníci i učitelé Valdenských; ale více toto, nežli ono“ (str. 23).

A nyní probíraje nejnovější literaturu o Valdenských a sice díla Diekhoffa, Herzoga, Zezschwitza dovozuje, že věrouka bratří českých, ač v ní nacházejí se některé články také od starších Valdenských vyznávané, jest původní a že spisy Valdenské teprv na základě věrouky a katechismu bratrského shotoveny jsou. Na konci svého pojednání shrnuje p. Palacký výsledek svého skoumání v desíti článcích.

Toť jest krátký obsah pojednání, jímž slavný dějepisec náš znovu naši historickou literaturu obohatil a některé posud temnější stranky objasnil.

Chtíce nyní vážiti ono pojednání, pravíme přede vším, že před soudem kritiky nepohnuta zůstávají tvrzení všechna, kteráž p. Palacký vyslovil, a přičiníme-li něco v naší rozpravě, děje se to k vůli těm, kteří čtouce pojednání p. Palackého pramenů před rukama nemají, aby místněji v nich se poučiti mohli.

Ač všecky sekty, které v druhé polovici 12ho a v 13tém století povstaly, mezi sebou různými a různými bludy se lišily a sebe nenáviděly i pronasledovaly, v jedné zásadě všechny se snášely a srovnávaly, totiž, že upíraly moc papežovu. To činili Bogomilci, Kataři, Albigenští a později také Valdenští a jiní sektáři.

Tímto upíráním moci papežské dá se poněkud vysvětliti, že v době velikého boje mezi mocí císařskou a papežskou, tedy hlavně za Bedřicha I., Bedřicha II. a v 14. století za Ludvíka Bavora, sekty takové snadněji mohli míti vzniku, jelikož v zásadě to vyslovovaly, co císaři skutkem prováděli, jakož na př. císař Bedřich II. od papežův viněn byl, že jest přívržencem Katarův. Známo, že v několika zemích se tvořily strany, které v boji mezi papežem a císařem buď k onomu, buď k tomuto stály; strana ta, která papeži odporna byla, snadněji pak byla přístupna sektářství, které papežově moci se protivovalo. Tím ovšem netvrdíme, že boje mezi císařskou a papežskou mocí byly příčinou a původem sektářství; na opak, příčiny ty leží stranou od těchto bojů a byly mnohonásobné; my tvrdíme jen to, že následkem těchto bojů sekty snadněji se šířiti mohly. Za podobnou příčinou mohla povstati první sekta v Čechách za krále Václava, který jak známo, pro své horlivé straněnı́ papeži i s trůnu na čas svržen byl. P. Palacký pokládá tuto

sektu za Katary, poněvadž k ní náleželi i velmožové země (principes et potentes); neb bohatí páni čeští sotva by byli přijali učení Valdenské, jelikož Valdenští, jakožto „pauperes de Lugduno" vlastního majetku neuznávali a tudíž přívržence své obyčejně z chudší třídy dostávali. Dále tomu nasvědčuje, že onino kacíři čeští „papeže" měli; neb o Katařích známo, že měli mezi vyvolenci dvanáct učitelův a jednoho, který jejich hlavou či papežem byl, jemuž 72 biskupův podřízeno bylo. I to zde snad vážiti slušno, že Kataři měli také jednu slovanskou obec, která pak snadněji učení katarské mezi Slovany šířiti mohla; jmeno pak „Bulgari", které jedna část Katarů měla, naráží na to, že i tento slovanský kmen mimo Bogomilce také přívržence Katarů zahrnoval. Odkud rozliční sektáři z jižných zemí na západ se dostávali, dovídáme se ze zprávy, kterou slavný biskup Olomúcký Bruno, r. 1273 papeži Řehoři X., zaslal: „In eodem regno (Ungariae) manifeste haeretici et schismatici confoventur terrarum profugi aliarum .... isti sunt parietes nobis proximi, in quibus cum ardeat, rem nostram agi sine dubio jam videmus". (Cod. Mor. VI. 366).

Jest to věc nad míru těžká, ne-li nemožná, v této bohopustě sekt se vyznati; neb mnohé z nich, jako Bogomilci, Kataři a Albigenští velice sobě podobny jsou: ač ohněm i mečem hubeny byly, nicméně zbytky z nich dlouho se zachovaly, jako na př. Katarův, jejichžto přívrženci ještě za krále Jana Lucemburského v Lombardii úplně nebyli vyhynuli. Někdy se stávalo, že zbytky sekty jedné spojily se s druhou, působíce pak vlivem svým na věrouku této a měníce zásady její. Někdy zase nakazila se společnost nábožná učením nějaké sekty, jako na př. *Begardi a Beginy*, kteří v druhé polovici 13. století osvojili sobě zásady sekty montanisticko-pantheistické *„bratří a sester svobodného ducha"*, a byvše dříve od církve trpeni pak za kacíře vyhlášeni jsou. Toulavý život mají společně Valdenští, bratří a sestry svobodného ducha, bratří apoštolští čili Dolcinisté a Begardi; jelikož učení všech těchto sekt, vyjmouc Valdenské, na jakémsi lichém mysticismu se zakládalo, kterým až do nejkrajnějších neřádů smilnosti a necudnosti tělesné zabíhaly, nelze se diviti, že přísných rozdílů mezi nimi vždy se činiti nemůže, jakož níže ještě se uvidí.

O vážné důvody se opíraje mám za to, že velice bedlivě a zevrubně skoumati musíme spůsoby a učení Begardův a pozorovati, které jiné sekty s nimi se spojovaly, chceme-li dobře porozuměti

oněm sektám, které nám církevní historie česká v první polovici XIVho století líčiti má. Původní účel společnosti Begin byl, že ony nejsouce vázány sliby řeholnými nicméně žily v společných dvořištích, v nichž každá Begina měla svůj zvláštní domeček; sestry se zanášely šitím, praním, vychováváním mládeže a opatrováním nemocných. Podlé příkladu těchto ženských společností povstaly okolo r. 1215 podobné spolky mužských. Každá společnost měla šatstvo zvláštní barvy, tak že i zevnějšek je označoval. Avšak nezachovaly tyto spolky původní čistotu svou; asi v druhé polovici 13. století mísily se k nim rozličné bludy, zvláště bratří a sester svobodného ducha, Dolcinistův, bratří apoštolských a jiných, kteří, chtíce ujíti pronásledování inkvisitorův, k tomu neb onomu spolku Begardův se přidružili a tak zárodky rozličných bludařství mezi ně přinášeli. Že pak i elementy katarské s Begardy se spojily, soudíme podlé toho, že ve Francii jedna část Katarův byla nazvána Texerans, tkadlci, z kterýchžto řemeslníků Begardi nejvíce záleželi. Protož představují Begardi na sklonku 13. století divnou směsici kacířských bludů a náhledů; podlé příkladu Albigenských zavrhovali manželství, kdežto nicméně podlé bratří svobodného ducha hroznému smilstvu se oddávali, pravíce podlé učení Valdenského, že hříšný kněz svátost oltářní platně udíleti nemůže, dospěli k tomu, že tuto svátost konečně buď úplně upírali, buď si sami mezi sebou ji udělovali. Největší pohoršení však dávali necudností tělesnou a když v druhé polovici věku 13. ve Švábsku mnichy a jeptišky sváděli, aby řeholnictví se zřekli a jen „svobodnným duchem“ vésti se dali, obrácena jest k nim pozornost církve, a od té doby přísněji stíháni byli.

Stopy těchto Begardů a Begin spatřujeme v zemích českých v poslední čtvrti 13. století a sice již v svrchu dotčené zprávě biskupa Bruny r. 1273. Praví on: „Sunt etiam *quidam* et *quaedam* apud nos *religiosorum* sibi *habitum* et nomina vendicantes, quos et quas, cum eorum non sit religio per sedem apostolicam confirmata, sectarum credimus nomine comprehendi, qui passim, *ut jugum evadant obedientiae*, habentes velamen malitiae *libertatem*, quasi *liberius* Domino servituri, dominos et dominas habere nolentes; fugientes etiam obedientiam sacerdotum, seu etiam coercitionem *conjugii maritalis* et *per aliquem ordinem se astringi;* foeminae juvenes in statu viduitatis se ponunt,[1]) illectae forsitan ab aliqui-

---

[1]) Tím se naráží na Albigenské, mezi nimiž jedna část zavrhovala man-

bus, per quos nubere prohibentur .... Certe istae sunt illae religiosae, quae sub nomine honestatis, sicut olim contra Barnabam et Paulum, seditiones contra *clericos suscitare sueverunt, a quibus etiam in confessionibus fugiunt nec recipiunt ecclesiastica sacramenta* et inuentes tacite, *quasi sacramenta in eorum manibus sint polluta*. Consilium autem de hujusmodi aliud non damus, nisi quod tales nuberent, vel in approbatis religionibus retrudantur". (Cod. Mor. VI. 369).

Podlé této zprávy nelze pochybovati, že v ní slovem „sectarum" míní biskup Begardy a Beginy, ano i bludaře ty, kteří k nim se přidružovali. Že tomu tak, dotvrzuje i okolnost, že r. 1318 o podobných sektářích se mluví a že ještě r. 1334 pode jmenem Begardů a Begin v kronikách českých přicházejí. Velmi podobně mohl tedy Dubravius psáti, že za času krále Jana hned na začátku jeho panování byla v Čechách „spurcissima haeresis, cujus originem ad Dulcinum et Margaretham Lenones Novarienses referunt"; neb v té době byli Begardi a Beginy již dávno se vytrhli z prvotného čistého zřízení u podobali se ovšem přívržencům Dulcina čili apoštolským bratřím. Když pak zvláště Beginy bezúzdnostem smyslným se oddávaly, dána na ně na patnáctém ekumenickém conciliu v městě Vienne (od 16. října 1311 až do 6. máje 1312) klatba, která také zastihla tak zvané Fratricelli a Dolcinisty. Tomu conciliu byl také přítomen biskup pražský Jan z Dražic (Dobn. Mon. V. 324). Za tou příčinou vystupovaly pak ony Beginy, které chyb ostatních prázdny zůstaly, ze sekty církví zavržené a vstupovaly do zřízených domů kajicnic, jimž říkali Magdalenitae, které rovněž žádnou určitou řeholou vázány nebyly. Protož také vytýkal kardinal Bernard okolo r. 1315 biskupu Janovi, že Magdalenitkám dovolil na blízku Minoritů se usaditi, kdežto je raději odtud měl zahnati. Ostatně papež Jan XXII. sám byl tomu nakloněn, aby ty Beginy, které nákazou mravní nebyly trpěly, způsobem kajicnic se zachovaly. (Dobner Mon. V. 367).

Doba od sklonku 13. století až do Karla IV. byla šíření se kacířství v zemích českých za rozličnými příčinami velmi přízniva. Nehledíce k tomu, že okolní země nátěstkem bludů dokona nakvašeny byly, znamenáme, že bylo v Čechách samých dosti příčin, kterými sektář-

---

želství co smilství; druhá část zase dovolovala manželství, avšak jen s pannou; ale po zplození prvního dítěte museli se manželé rozejíti.

ství vláha se dávala. Chci mlčeti o vniterných příčinách, jež v duchu lidském leží, a podotýkám jen, že veliká vina padá na mnichy žebravé. Když r. 1282 veliký hlad a mor v Čechách zuřil, jmenovitě v Praze, kdežto bez toho celá země loupeží Braniborských tížena byla, zmocnilo se téměř zoufalství celého obyvatelstva. V této bídě neujímali se mniši žebraví lidu umírajícího, ti mniši, kteří v bezpečných dobách, kde nákazy od nemocných obávati se nemohlo, dotíravě a drze i proti zápovědi biskupův do duchovní správy farářům se vkládali. Pokračovatel Kosmy v té příčině praví: „O ubi erant viri religiosi his temporibus, *qui se alias fingunt eximiae devotionis,* qui ecclesiastica sacramenta in tantis periculis et afflictionibus, imo in hora mortis, vel ut apertius dicam, in morte ipsa constitutis saltem paucis exhibuissent, cum ad hoc deputati sint sacerdotes ex officio sui ordinis. Quis pro hiis negligentiis culpabilis existat, cum tot millia hominum sine sacramentis ecclesiasticis decesserint, disputandum est, determinandum vero, cum venerit filius hominis in sua majestate“. (Script. rer. boh. I. 461). Tito mniši, jsouce od papežské stolice hojnými privilegiemi obdarováni, vypínali se brzo nad jiné kněze i nad biskupy samy; když biskup Jan Sulislava z Pnětluk r. 1314 v klatbu dal, neostýchali se Minorité, kletého všemi obřady katolickými ve svém klášteře v Žatci pochovati, načež biskup kněžstvu arcidiakonatu Žateckého nařídil, aby každou neděli v kostelích farních kněží tuto zlovůli Minoritův lidu obecnému kázali, „ut postquam ipsi fratres Minores sic ab universalis ecclesiae et fidelium societate se dividunt, fideles etiam ipsi se ab eis in elemosynarum exhibitione disjungant“. (Pal. über Formelb. II. 173). Když Minorité, hlavně k vyhubení kacířův zřízení, kletého v klášteře svém církevními obřady pochovali; když biskup pak o nich praví, že od předpisů církve se uchylují, — načež zase oni ve spojení s kanovníkem Šoenburkem biskupa před papežem viní, že kacířství hoví. Když tito mniši žebraví proti zápovědi papeže samého ustavičně do duchovní správy na ujmu farářům se vtírali, a když tito farářové klatbu nad nimi vyřknutou r. 1334 vyhlásiti chtěli, a mniši pak do farních kostelů se sběhli a surovou rvačku počali; když ve sporu mezi papežem a Ludvíkem Bavorem kněží vyjma Dominikány klatby papežovy si nevšímali a císař pak papeže nazýval kacířem; když v Čechách král Jan sám tak málo si vážil svatého místa, že stříbrné sochy dvanácti apoštolův u hrobu sv. Vácslava návodem svého německého komonstva v pravém slova

smyslu ukradl: když takové věci v křesťanství se děly, kdož se může tomu diviti, když rozličné sektářství za takových okolností nemohlo býti potlačeno, nýbrž že tím jen bujnělo?

Avšak nebyl biskup Jan první, který proti mnichům žebravým pozdvihl hlasu svého, činil to asi 40 roků před ním již obezřelý biskup Olomúcký Bruno, na němž nikdy podezření nelpělo, že hověl kacířům. Píše totiž papeži Řehoři, aby jen ti žebraví mohli kázati, kteří od biskupa dioecese k tomu povolení mají; aby, co se týká zpovědi, žebraví mohli sice dávati radu, avšak ne rozhřešení, kteréž, jakož i pokání, udíleti mají jen farářové, a praví biskup pak: „Videtur etiam, quod cum ordines isti super paupertatem et mendicitatem penitus sunt fundati, nihil propriis manibus laborantes, cum hoc sine magno mundi praejudicio stare non possit, quod, qui non laborat, manducet, et hoc in multitudine nimium effrenata prohibere merito debeatis, et etiam episcopis, ut prohibeant, potestatem dare, ne conventum accipiant in locis omnibus, ubi placet. Ubi autem hoc fieri possit, debeat, fiat requisita et accepta episcopi voluntate“. (Cod. Mor. VI. 368).

Byly tedy vážné příčiny, které biskupy proti zlořádům mnichů žebravých popuzovaly, a s druhé strany pak dá se zase pochopiti, že tito užili každé příležitosti, aby si v Římě do biskupů stěžovali. Takové příležitosti užili Minorité čeští a obžalovali biskupa Jana v Římě u kardinála Bernarda, který horlivým zastavatelem a milovníkem řádu toho byl, že biskup hoví Magdalenitkám, které žádnou řeholou ztvrzeny nejsou, a že se chová k Minoritům proti privelegiím papežským. Hlavní však žaloba vzešla na biskupa skrze kanovníka Bedřicha z Šoenburku, následkem které biskup správy církevní 1. dubna r. 1318 byl zbaven a do Aviniona k zodpovídání povolán, kamž se také dne 9. máje na cestu vydal (Dobner Mon. V. 366) a teprv po 11 letech se do biskupství svého navrátil. S touto obžalobou souvisí táké tři bully papežské, dané dne 1. máje r. 1318 a v dipl. Mor. VI. str. 101—106 vytištěné, v kterýchžto ustanovuje papež Jan XXII. inkvisitory proti kacířství v Čechách, v Slezsku a v Polsku, jmenovitě v městech a dioecesích Pražské, Olomúcké, Vratislavské a Krakovské, žádaje zároveň dotýčné biskupy a velmože světské, aby inkvisitory podporovali.

Vztahujíce sem zprávu biskupa Bruny z r. 1273 nebudeme pochybovati, že r. 1318 sekta Begardův v Čechách byla, a to tím méně, jelikož i Franciscus i Petr Zbraslavský k témuž r. 1318 píší,

že ona sekta v Čechách rozšířena byla. Onen totiž praví: „Eodem anno dominus Johannes papa delevit Bekardos gyrovagos et Beginas, quorum secta omnes fere civitates in magna multitudine repleverat". (Script. rer. boh. II. 120). Obšírnější jest zpráva Petra Zbraslavského: „Hiis temporibus Beghardos gyrovagos et Beginas, . . . dominus Johannes papa sub anathemate reprobat et condemnat . . . Sacramenta ecclesiastica respuunt, arcana sancte Trinitatis, ultra quam licet homini loqui, frivola perscrutatione indagari gestiunt, et nihilominus se ultra se levare volentes in pessimas carnalitatis spurcitias, jumentis insipientibus facti similes, turpiter se demergunt. Fuerunt autem *istorum sectae plures*, quemadmodum clare continent constitutiones papales". (Dobn. Mon. V. 367).

Poslední větou dotvrzuje Petr Zbraslavský, že mezi Begardy byly různé sekty, čemuž nepochybně tak se rozuměti má, že rozličné části nebo tlupy těchto kočujících (gyrovagi) bludařův zásady různé měly, že totiž v jedné převyšovalo učení Valdenských, v druhé učení Katarův, v třetí učení bratří apoštolských nebo bratří svobodného ducha atd., o kterých všech známo jest, že, byvše pronásledováni, v společnostech Begardův se ukrývali, kteří pak od nich rozličné bludy přijímali. Petr Zbraslavský praví o nich, že zavrhují svátosti církevní, že upírají Trojici a že hovadské smilnosti oddáni jsou. Bruno, biskup Olomúcký, vytýká jim, že oltářní svátost od kněží přijímati nechtí, pravíce, že by tím tato svátost poskvrněna byla; dále jim vytýká, že zavrhujíce manželství nicméně tělesně se poznávají a že žádnému v poslušenství státi nechtí.

Z obojí zprávy, Petra a Bruny, jde na jevo, že bytí sektářův Begardských okolo r. 1318 v Čechách zapříti se nedá. Jelikož pak rozličné tlupy Begardův také různými bludy nakvašeny byly, může obžaloba kanovníka Bedřicha z Šoenburku spočívati na pravdě, pokud se týče věci a ne osoby biskupa Jana. Hleďme dříve k článkům obžaloby, které se týkají věci.

Především se vytýká od Bedřicha těm sektářům: quod jurare, quantumvis licite, sit peccatum; to jest zásada Valdenských, kterou později také přijal Chelčický, duchový původce jednoty bratrské.

Za druhé se vytýká: „inter sacerdotes et laicos in audiendis confessionibus et absolutionibus impendendis differentiam nullam esse" — taktéž zásada Valdenských; — „et quod rebaptizari possunt, licet rite et a catholicis baptizati", — zásada podobná Katarům, kteří křest jen při dospělých dovolovali. Pro touž zásadu, lidi do-

šlé rozumu křtíti podruhé, káral později Rokycana také bratří české.

Za třetí: „resurrectionem mortuorum negant", zásada Bogomilcův a Katarův, jíž se poněkud blíží učení Valdenských, že orodování za dušičky jest směšné.

Za čtvrté: „essentiae divinae negant unitatem", učení Katarův, k nimž později také Valdenští v této příčině přistoupili.

Za páté: „salvatorem nostrum dominum Jesum Christum non corpus humanum sed phantasticum praedicant habuisse", — učení Bogomilcův a Katarův.

Za šesté: „quod suum habent archiepiscopum et septem episcopos", — biskupy měli též Kataři i Valdenští.

Za sedmé: vytýká se jim, že v nočních schůzích hroznému smilství se oddávají, — totéž vytýkáno Albigenským, Bogomilcům, bratřím svobodného ducha a apoštolským.

Za osmé: „tenent etiam inter supradictos errores, adhuc Luciferum regnaturum", — to jest Satanael Bogomilcův a Lucifer Katarův a Albigenských.

O věci samé, že totiž mezi Begardy přívrženci jednotlivých sekt byli, nechceme a nemůžeme pochybovati; jinak se to však má se žalobou kanovníka Bedřicha, že biskup Jan totiž těmto kacířům hověl a že je nazval „bonos viros". Všichni kronikáři čeští, Franciscus, Petr a Beneš z Weitmile nazývají biskupa Jana mužem řádným, poctivým, ve víře pevným; kanovníka Bedřicha však pessimum Theotunicum de omni malitia et nequitia sua, quas in ore diaboli, patris sui, adversus virum innocentem confinxerat, convictum" (Script. rer. boh. II. 234). Hlavně však padá zde na váhu, že biskup od papežské stolice po jedenáctiletém vyšetřování za nevina uznán byl. Zdá se tedy, že osobní záští pohnulo kanovníka Bedřicha, aby okolnosti té, že v Čechách bylo sekt rozličných, užil k žalobě, jakoby biskup Jan sektám těmto hověl. A že kanovník příčinu k osobnímu záští měl, praví bulla sama, kterou biskup Jan správy biskupské zbaven byl: „quod etiam eundem praepositum (t. j. Bedřicha) praepositura sua Lutimaricensi . . . non tam permisit, sed . . . fecit per violentiam spoliari". (Dudík, Iter Rom. II. 139.).

To ovšem jest možné, že biskup Jan, když církev zapověděla Begardy a Beginy, se přičiňoval, aby lepší z nich se vázali řádem řeholním v tom smyslu, aby ženské se staly Magdalenitkami anebo aby, jako mužští, vstupovaly do třetího řádu sv. Františka, jakož

to pak Begardi i Beginy skutečně činili. Tím ale nepochybil biskup proti rozkazům concilia Viennského, nýbrž činil totéž, co papež sám, který vstoupení Begardův do třetího řádu sv. Františka nezamezoval, jakož Petr Zbraslavský praví: „erat enim Papae studium eradicare, quod noxium, rigare, quod sanctum.“

Avšak, ač concilia, papežové, biskupové i moc světská se vynasnažovali, aby Begardi a Beginy vyhubeni byli, nicméně trvali tito sektáři dále; v některých zemích udrželi se ještě v 15. století, ač jmenovitě císař Karel IV. přísné rozkazy proti nim vydával. V Čechách činí se o nich zmínka k r. 1334. Když totiž napomínání papežské stolice, aby mniši žebraví do duchovní správy se nemíchali, bylo marné a mniši ti zjevně a zpurně proti tomu rozkazu papežskému se chovali, dáni jsou pražští mniši žebraví do klatby, kteroužto klatbu farářové pražští v kostelích předčítati chtěli (dne 24. července). Tu vrazili žebravci do kostelů těch, chtíce papežskou bullu kněžím násilím odejmouti; z čehož povstala strašná rvačka, v kteréž někteří farářům, někteří žebravcům stranili. Petr Zbraslavský, očitý svědek toho výstupu, připomíná při té příležitosti Begardy a Beginy řka: „cerneres hic *Beginas* aliquas et *Beghardos*, et cives adjuvare fratres, illic vero confortant clericos feminae seculares“ (Dobn. Mon. V. 470.) Ohyzdný tento spor trval až do sv. Mikuláše; farářové zaklínali mnichy a mniši zase faráře; lid však na větším díle odvrátil se od žebravcův a držel se svých duchovních správců. Nicméně ale přispívaly tak ošklivé výstupy k tomu, že sektářství ustavičně se udržovalo. Zvláště tím utrpěla autorita Říma; neb když ti, kteří především povinni byli poslušností naproti papežské stolici, rozkazy papežovými opovrhovali, kterak se jest diviti, když sekty v neposlušenství svém tím se viděly utvrzeny? Již rok po tomto výstupu v Praze, r. totiž 1335, zase se potkáváme v dějinách našich se zprávou o kacířství: papež Benedikt XII. ustanovil totiž minoritu Petra z Načeradu za inkvisitora v městě a dioecesi Olomúcké, odporučiv jej zároveň biskupu i králi. (Cod. Mor. VII. 53.) Jakého spůsobu to kacířství bylo, nelze ustanoviti. Jasnější světlo poněkud přichází na tyto sekty bullou Benedikta XII., danou dne 6. března r. 1340, v níž papež Oldřichovi z Hradce udílí tytéž odpustky, jako křižákům, když proti kacířství v Čechách a na Moravě bojovati bude: „petitio tua continebat, quod in terris tuo dominio temporali subjectis, in Pragensi et Olomucensi dioecesibus consistentibus et etiam in toto regno Boemie infiniti heretici, com-

muniter *Theutonici et advene*, non absque infectione cultorum fidei orthodoxe, periculose proh dolor in magna multitudine pullularunt, et quod dicti heretici, cum inquisitores heretice pravitatis auctoritate apostolica in illis partibus constituti, volunt procedere contra eos, fugiunt et latitant, ac catholicos capiunt, mutilant, expoliant et aliter proditionaliter offendunt, eosdem eorumque bona incendio ignis supponunt et quod licet per dilectum filium Gallum, fratrem ordinis predicatorum inquisitorem pravitatis predicte in illis partibus deputatum, nunc presentem in Romana curia, multi infecti pravitate predicta abjuratis erroribus devote redierint ad agnitionem et observationem fidei orthodoxe, tamen post ejus absentiam in errores pristinos sunt relapsi, conventiunculas illicitas cum magistris eorum, *quos vocant apostolos*, faciendo, qui etiam in tantum numerum excreverunt, quod te tuosque subditos catholicos ausi sunt temere diffidare.“ (Cod. Mor. VII. 190.)

Máme za to, že zde jsou míněni ti sektáři, na které také bije Maj. Carolina; neb jakož papež praví o Němcích a jiných cizozemcích, kteří kacířství do Čech přinášejí, taktéž praví Maj. Car. Arch. Č. III. 79.: „Contra tales itaque deo et hominibus infestos, *quorum quidam ex exteris nationibus accedentes*, regnum nostrum . . . haereticae pravitatis tenebris maculare conantur, continere non possumus“.

Jakého spůsobu to kacířstvi bylo, toho máme dvojí stopu; první jest v slovích bully papežské: „*cum magistris, quos vocant apostolos*;“ druhá Maj. Carol., která před svrchu položenými slovy klade slova tato: „Hi dum *sanctaë et individuae Trinitatis essentiam denegant* . . . offendunt . . . Deum, cum dei fidem et filium unigenitum non agnoscunt“.

Tím, že papež učitele sektářův těch jmenuje apoštoly, poukazuje se na sektu bludu Katarského, o nichž známo, že učitele své jmenovali apoštoly; i to, že Maj Car. jim vytýká, že upírají Trojici, není tomu na odpor, vykázati jim místo mezi sektami Katarskými; žeby však byli Valdenskými, tomu odporuje tvrzení papežovo, že se násilí dopouštěli a vražd (mutilant), které, jakož každé prolévání krve, u Valdenských zapovězeno bylo.

Nemineme se tedy snad s pravdou tvrdíce, že onino sektáři byli nějací toulavci, snad Katarským učením nadchnutí Begardi, jichž tehdáž v Čechách i v okolních zemích ještě dosti bylo. Že pak rozličné sekty v Čechách úplně potlačeny nebyly, dokazuje list

papeže r. 1356 ku císaři daný, v němž si stěžuje, že Zděnek z Lipé jednoho měšťána Olomúckého, pro kacířství v klatbu daného, chrání a oň se zasazuje; (Dudík, Iter Rom. II. 167) dokazují to pozdější nařízení synodů i císaře Karla.

Jak důležitou roli Begardi, ježto jsme s dobrým rozmyslem nazvali směsicí sekt rozličných, v Čechách a v Moravě měli, jde také z toho, že když v druhé polovici 15. století nová sekta — jednota bratrská — na základě učení Petra Chelčického povstávala, dáno jí jmeno Pikard-ův, ježto utvořeno jest ze slova Begard podobně, jako české slovo *kacíř* aneb německé *Ketzer* z cizého Katar. Jmeno to jest velevýznamné; učení Chelčického zahrnuje v sobě mnohé zásady podobné bludům Valdenským, za kteroužto příčinou bratří také nazýváni jsou *Valdenses*, a jelikož na místě jmena Valdenských jim dávána přezdívka „Pikardi", lze se domýšleti, že Begardi — Pikardi —, pokud až do dob Chelčického se podtají udrželi, nejvíce byli přilnuli zvláště působením nauky Husovy k učení Valdenskému. Bratří byli stejně nenáviděni od katolíků jakož i od strany pod obojí; a přezdívka „Pikard" stala se největší nadávkou a potupou věku 16. i 17.[1]) Bratři nejsouce zjevně trpěni scházívali se tajně; tyto tajné schůze a jméno „Pikardův", byly pak příčinou, že mimo Čechy se myslelo, jakoby v těchto schůzích necudné neplechy tropili, podobné asi těm, jichžto se dopouštěli Pikardité čili Adamité francouzští. Že pak také po té době, když bratří se zřekli učení Chelčického (r. 1491 a 1495), pokud se týkalo moci světské, spisy jeho nicméně zvláště v Moravě čítány byly, jde hlavně ze spisu, který v Olomúci 1502 v latinském jazyku vydán byl od jakéhosi doktora Heinricha, jenž r. 1500 od papeže Alexandra VI. za inkvisitora v biskupství Olomúckém ustanoven byl a pak knihu „sancte romane ecclesie fidei defensionis clippeus adversus Waldensium seu Pickardorum heresim" atd. vydal. Z bully, na listě 3. této knihy vytištěné a dané dne 5. února r. 1500 dovídáme se, že práce Heinrichova měla směřovati přede vším proti knize Chelčického: *Obraz ancikrista*, která podlé nadpisův jednotli-

---

[1]) Totéž nařídil sněm r. 1508: „Všech učení a psaní jejich bludův, zjevná i tajná, mají zastavena býti a zkažena, knihy jejich všecky spáleny i žádný pán a rytířský člověk i město těch knih a takových traktatů psáti a tisknouti pod sebou dopustiti nemá". Opatření ta měla výsledek, že spisu „Obraz ancikrista" zachoval se, pokud nyní známo, jediný exemplár v Olomúci. Viz Gind., Gesch. d. böh. B. I. 97.

vých kapitol „kopyto“ neb „kopyta“ nazývána byla. (Srov. Pal. Děj. IV. 1. str. 409 poz. 381.) Praviť papež mezi jiným: „Intelligamusque quemdam librum seu codicem, quem *copita* ipsi nominant, multos errores non minores illis, qui vulgatissimi sunt, continentem assidue lectitari, peroportunum quin imo necessarium arbitramur hujusmodi codicis seu libri et aliorum quorumcunque errorum venenum de medio tollere... Quo circa volumus et tibi committimus et mandamus, ut hujusmodi libros diligentissime procures et ubicunque inventi fuerint, ad venerabiles fratres nostros episcopos locorum et precipue ad fratrem nostrum Stanislaum episcopum Olomucensem, cujus dioecesim manifeste in magnam (sic) fidei detrimentum occupant, deferri et delatis (sic) publice cremari et igni tradi facias.“[1])

Tato kniha Dr. Heinricha jest pro dějiny a učení Jednoty bratrské velmi důležita; protož z ní nejdůležitější místa zde položíme.

Dr. Heinrich ujal se horlivě svého díla; ještě r. 1500 měl v Olomúci v klášteře Dominikanův disputaci s Vavřincem Krasonickým z Litomyšle (fol. 7), jehož nazývá „supremum illorum perfidorum defensorem, moribus satis conspicuum, sufficientisque literature, fide tamen corruptum“ (Fol. 86b). V rozmluvě té, která však bez výsledku zůstala, doráží již na *kopyto*, jehož také na jiných místech svého díla dotýká, na listě 95b jmenuje je: „diabolico instinctu collectum“, a na str. 99b: „diabolicus liber copitorum“. Dále se dovídáme, že hlavním sídlem bratří byly Litomyšl a Přerov (list 91. 92. 99b.).

Důležité pro nás jest, že spis Heinrichův podává důkaz, že jméno Valdenských a Pikardův se nedávalo bratřím českým proto, jakoby byli úplně totožní se sektami téhož jmena, nýbrž že bylo takořka conventionální. Neb papež na začátku bully, dané 5. února r. 1500, užívá slova „Valdenses“ a přicházeje pak na knihu *kopyto*, praví o bludech „non minores illis, qui vulgatissimi sunt“; tím tedy činí papež sám rozdíl mezi pravými Valdenskými a mezi

[1]) Ještě Karel z Žer. v zápisích o soudě panském praví r. 1600: „aby pro mé náboženství soud v nějaké domnění nepřišel, že se, jakž oni mají obyčej říkati, Pikhartům namluviti dal“ I. 237. A k roku 1608: „potom se obořil (t. j. kardinál Dietrichstein) na nás všecky a pravil, že z něho chceme učiniti Pikhartského faráře, což toliko na mne se vztahovalo, neb na ten čas žádného jiného z jednoty v soudu nesedí kromě mne“ I. 278.

těmi sektáři, kteří na sklonku 15. století povstali. Že pak za doby Heinrichovy i mimo Čechy již jmeno nové sekty: *bratři* totiž (kteréž oni sami již od r. 1457 sobě dávali) známo bylo, dokazují slova listu, který dr. Heinrich biskupu Olomúckému, Stanislavu Thurzovi, poslal: „in speciali tamen adversus Waldensium *fratres*, quos vulgo Pikardos vocant *insultus*“ (list 3b), kterýmžto posledním slovem dr. Heinrich dává na jevo, že jmeno Pikardův dávalo se bratřím na potupu. Znaje a véda to nicméně sám toho slova ustavičně užívá, jakož i slova Valdenses, ač i to věděl, že bratří od učení Valdenského se lišili; že jména bratří: Valdenses nebo Pikardi byla conventionální, v obyčej přišlá, z nichž druhé mělo příchuť hany a potupy, jasně jde ze slov dr. Heinricha na str. 98b: „Sed vos ipsi Valdenses, Leonistae, Pauperes de Lugduno, *jam* Pikardi nominati, ecclesiam reliquistis“. Totéž se dosvědčuje na jiném místě (list 99), kde dr. Heinrich mluví o „modernis Pickardis“ dávaje tím na um, že tito novověcí Pikardi byli rozdílní od starších. Nicméně věří však i on pověstem, které na základě jmena „Pikardi“ o bratřích povstaly, že bratří byli oddáni smilstvu: „quod non sit differentia inter nuptas et virgines et quod omnibus indifferenter licitum sit uti carnalibus spurciis“ (list 99), čímž bratřím ovšem křivdil, jelikož známo jest o nich, že velikou cudností se vyznamenávali. Za touž příčinou přikládal dr. Heinrich víry pověsti nemotorné o spůsobu, na který bratří ve smysl písma vnikají; praví totiž na str. 9b: „Sed quia vestra miracula reprehensione digna sunt, ideo rectore diabolo occultantur, nec possunt dici miracula, sed potius mira diaboli opera, ex quibus unum fertur ab his, qui tuam sectam relinquentes ad veram reversi sunt catholicam fidem sub juramento prestito referebant, quod dum ignari penitus ad legendum literas fuissent, tuam sectam assumentes, subito omnem scripturam ad literam legere sciebant, redeuntes vero ad nostram catholicam fidem ad priorem ignorantiam rediernnt. Et quare redierunt nisi quia modum addiscendi perpendebant fuisse diabolicum. Nam talis tuorum complicum sectam assumere volens os aperire versus orientem habuit et, ut nullo modo signo crucis se muniret, injunctus fuit, sed tantum modo adventum cujusdam muscae aperto ore expectaret, quae cum subintraret corpus ejus obsidendo omnem literam legeret“.

Vliv učení Valdenských na učení jednoty bratrské skrze spisy Chelčického jest nepopíratelný; Chelčický sbíral příspěvky k svému

učení, kde jich vůbec nalezti mohl, a že mnohé zásady Valdenských jeho blouznivému duchu se líbily, dá se snadno pochopiti. Přísné rozeznání však, které články sekty Valdenské v dalším rozvoji jednoty v učení jejím zůstaly, jest velmi obtížné; neb známo, že Valdenští v prvních stoletích trvání svého učení své v spisech neb vyznáních víry neukládali, anoť že se tím před světem tajili. Ty spisy pak, které Valdenské později vydali, povstaly, jak p. Palacký dokázal, již vlivem učení bratrského, kterým tak prosáknuty jsou, že učení a vyznání víry v nich obsažené jest více bratrské než Valdenské. Kdybychom jistoty u věci té dojíti chtěli, museli bychom probadati spisy jednající o Valdenských ze XIII. a XIV. století, zvláště spisy Raineria, který dlouho jich učitelem byl, a inkvisitora Monety; tím by na jisto se postavily zásady ty, které původními byly v sektě Valdenské a tak poznalo by se také, které články Valdenské přijaty jsou do učení bratrského, které z nich bratří po všechny časy zachovali a které z těchto článků z učení svého prodlením času vymýtili. Že touto věcí pro církevní historii českou předůležitou hnuto, děkujeme badavému duchu p. Palackého, který vylíčiv nám osudy národu našeho v díle nesmrtelném, nepřestává skoumati v minulosti české, aby temné posud stránky její buď sám objasnil, buď cestu klestil, po které žádoucího světla dosíci lze. A když muž ten, který obrovským duchem svým pronikl staré doby historie české, sám jsa svým učitelem a nyní mistrem nedostíženým, praví, že to jest nyní jedna z nejpilnějších a nejdůležitějších úloh našich, „sbírati všecky ještě pozůstalé písemné památky úsilí a práce ducha českého jak vůbec, tak i zvláště na poli bohoslovném v XV. a XVI. století“, — jest tím vykázán směr, kterým kráčeti mají pěstitelé a badatelé vlastenských dějin, aby takto látkou se všech stran snešenou vysvětliti se dalo, co posud ještě temné jest v dějinách národu českého v Čechách i v Moravě. Jest tu věru ještě amplus campus agendi! *V. Brandl.*

Do pokladnice „Matice Moravské" složili od 1. ledna až do 31. března 1869:

1. Zakládající údové:

Akademický čten. spolek v Praze 10 zl. P. t. pánové: Bauer Otto šl., továrník a cís. konsul francouzský v Brně 100 zl. Belcredi Richard hrabě, c. k. tajný rada etc. v Gmunden 80 zl. Brázdil Ondřej, duchovní správce v Hradšovicích 5 zl. Fürstenberg Bedřich lantkrabě, kníže arcibiskup Olomoucký 100 zl. Kalivoda Vintíř, praelat v Rajhradě 15 zl. Kaunic Albrecht hrabě, úd panské sněmovny 100 zl. Königsbrunn Arthur svob. pán, praelat v Olomouci 20 zl. Lachnit Jan rytíř, dr. pr., mor. sl. zemský advokát v Brně 40 zl. Lichnovský Robert hrabě, děkan kapitoly Olomoucké 10 zl. Poetting a Persing Em. hrabě, kanovník v Olomouci 20 zl. Procházka Matěj, rada konsistoriální a c. k. prof. gym. v Brně 10 zl. Schaffgotsche Antonín Arnošt hrabě, biskup Brněnský 100 zl. Šnajdr Josef, majitel knihtiskárny v Brně 10 zl. Štillfried Filip svob. pán 50 zl. Štulc Václav, kanovník na Vyšehradě 20 zl.

2. Činní údové:

Beseda měšťanská v Kroměříži 5 zl. Cyrill a Method, zpěvácký spolek v semeništi v Kroměříži 10 zl. Čtenářský spolek ve Valašském Meziříčí 5 zl. P. t. p.: Dragoni J., školní rada při c. k. místodržitelství ve Vídni 5 zl. Fetter Josef, konsistoriální rada a farář v Tišnově 5 zl. Hlávka Jan, továrník v Brně 5 zl. Hošek Frant., dr. v Brně 5 zl. Kučera Albin, učitel hl. školy norm. v Brně 3 zl. Lavička Frant., stud. slov. gym. v Brně 5 zl. Materna Vincenc, dr. pr., m. sl. zemský advokát ve Vyškově 5 zl. Max Otto dr., krajský lékař v Uher. Hradišti 5 zl. Neff J., obchodník v Praze 25 zl. Nezval Josef, farář v Ratiškovicích 5 zl. Novotný Jan, kaplan v Tištíně 5 zl. Poimon Frant., ředitel hl. školy v Slavkově 10 zl. Poldauf Martin, majitel uhelných dolů v Lebedici 25 zl. Pouchlý Martin, c. k. správce hl. pošty ve Vídni 5 zl. Procházka Matěj, dr. c. k. notář v Mikulově 5 zl. Straka František, kooperator v Újezdě 2 zl. Šmídek Karel, prof. něm. gym. v Brně 5 zl. Špatinka Ed. dr. pr., m. sl. zemský advokát v Mor. Budějovicích 5 zl. Šula Václav, farář v Šitbořicích 5 zl. Vyhnal Frant., c. k. ingenieur v Brně 10 zl. Wurm Josef, starosta v Kloboukách 5 zl.

3. Přispívající údové:

Beseda občanská v Královicích 2 zl. Čtenářský spolek v Holešově 2 zl. Čtenářský spolek v Napajedlích2 zl. Dědická obecní knihovna 2 zl. Obec Velko-Týnecká 2 zl. Svatopluk, čten. spolek ve Žďáře 2 zl. P. t. p.: Andrlík Josef, úředník státní dráhy v Brně 2 zl. Badiura J., lokálník v Kunovicích 2 zl. Bartoš Jakub, kaplan v Oslavanech 2 zl. Bébar Matouš, učitel v Loučanech 2 zl. Bílý Jan dr., farář v Předklášteří 2 zl. Brandl Vincenc, zemský archivář v Brně 2 zl., darem 5 zl. Brožek Jan, c. k. telegrafista v Brně 2 zl. Brunner Maxm., adjunkt při zemském soudu v Brně 2 zl. Bříza Karel, soukromník v Kounici 2 zl. Bříza Leopold, soukromník v Kounici 2 zl. Burschwal Ferd., statkář v Opatovicích 2 zl. Buřínský Alois, kaplan v Kroměříži 2 zl. Bystřický František, kaplan v Telči 2 zl. Coufal Frant., kaplan v Tišnově 2 zl.

Čámek Jos., zámecký kaplan v Lišni 2 zl. Čáp Jan, správec v Mikulovicích 2 zl. Čermák František, farář v Přibyslavicích 4 zl. Černoch Josef, redaktor Olomouckých Novin 2 zl. Dočekal Karel, zemský úředník v Brně 2 zl. Dokoupil Jan, kooperator v Renotách 2 zl. Dostal Frant., kaplan v Mor. Budějovicích 2 zl. Dressler Bartholoměj, kněz řádu Barnabitů, kooper. v Mistelbachu 2 zl. Duda Flor., děkan a farář v Litenčicích 2 zl. Dvořák Frant., kanovník v Kroměříži 2 zl. Dvořák Jak., kand. prof. gym. v Příměticích 2 zl. Dvořák Jind., redaktor Mor. Orlice 2 zl. Elgart Dominik, farář v Měříně 2 zl. Fáborský Jan, farář v Pohořelicích 2 zl. Fandrlík Jos. dr. pr., mor. sl. zemský advokát v Prostějově 2 zl. Fiala Jan, kap. děk. a farář v Kroměříži 2 zl. Fiala Jos., prof. slov. gym. v Olomouci 2 zl. Fiša Pelhřim, purkmistr v Bystřici nad Pernštejnem 2 zl. Fišer Vilém, farář v Příměticích 2 zl. Florian Antonín, kaplan v Ždánicích 2 zl. Fusek Josef, koop. v Koslovicích 2 zl. Gardavský Frant., mistr kožešnický v Kroměříži 2 zl. Gottwald Dom., kaplan v Nové Vsi 2 zl. Gregr Tomáš, kanovník v Kroměříži 2 zl. Hadiger Ant., kaplan u sv. Jakuba v Brně 2 zl. Hájek Frant., stud. na vys. školách v Praze 2 zl. Hájek Tomáš, farář v Záhlinicích 2 zl. Halla Antonín, farář v Kunštátě 2 zl Hanáček Karel, dr. pr., zemský sektetář v Brně 2 zl. Hanáčík Jos., c. k. prof. něm. gym. v Brně 2 zl. Hanslian Antonín, farář v Čechovicích 2 zl. Hanuš Ig. dr., bibliotekář v Brně 2 zl. Helcelet Ctibor, dr. pr., koncipient v Brně 2 zl. Hohn Karel, zemský úředník v Brně 2 zl. Hoch Josef, rolník v Hrubčicích 2 zl. Holman Frant., supl. prof. gym. v Brně 2 zl. Holoubek Jan, farář v Šlapánicích 2 zl. Holub Frant., prof. gym. slov. v Brně 2 zl. Hon Josef 2 zl. Hoppe Bedřich dr. pr., m. sl. zem. advokát v Telči 2 zl. Horák Ed., továrník v Prostějově 2 zl. Horák Jan, uč. hl. školy v Nov. Městě 2 zl. Horálek Fr., prof. reál. školy na Starém Brně 2 zl. Hrdlička Josef, c. k. prof. slov. gym. v Olomouci 2 zl. Hrudička Alois, kaplan v Břeclavi 2 zl. Hybl Josef, lokaj v Král. klášteře na St. Brně 2 zl. Chlup Karel, kooperator ve Velké Polomi 2 zl. Chmelař Eduard, továrník v Prostějově 2 zl. Illner Josef, dr. pr., koncipient v Brně 2 zl. Januška Jos. ryt. řádu Frant. Josefa, okr. hejtman ve Vyškově 2 zl Ječmínek Frant., farář v Plesné 4 zl. Jelínek Dominik, mlynář v Skalách 2 zl. Jurnečka Jos., stud. v Brně 2 zl. Jursa Frant., učitel v Ratiškovicích 2 zl. Kandus Karel, čestný kanovník v Cvrčovicích 2 zl. Kašpar Karel, obchodník v Brně 2 zl. Kaštyl Karel, farář v Palkovicích 2 zl. Kleveta Alois, mlynář v Dědicích 2 zl. Konečný Ig., farář v Žilošicích 2 zl. Kopečný Vácslav, farář v Zhoři 2 zl. Kopka Jan, koop. u sv. Tomáše v Brně 2 zl. Kopřiva Frant., starosta v Dědicích 2 zl. Kosina Jan, ředitel slov. gym. v Olomouci 2 zl. Kotsmích Vojtěch, prof. slov. gym. v Brně 2 zl. Koudela Jan, kaplan v Jemnici 2 zl. Kouřil Ant., kaplan ve Frenštátě 2 zl. Kratochvíle Frant., duchovní správce v Sulikově 2 zl. Kubes Ondřej, měšťan v Kroměříži 2 zl. Kulda Beneš, vikář na Chlumě v Čechách 2 zl. Kunc Konrad, zemský úředník v Brně 2 zl. Kytlica, dr. lék., v Brně 2 zl. Lavička Jan, kaplan v Rosicích 2 zl. Ladislav Vácslav, úřed. spol. Buštěhradské 2 zl. Lazar Jan, koop. v Nov. Městě 2 zl. Lazar Theodor, prof. c. k. slov. gym. v Brně 2 zl. Liebner Frant., farář v Zubří 2 zl. Loucký Jos., koop. v Tvrdonicích 2 zl. Mánek Augustin, učitel v Renotách 2 zl. Martilík Frant., kaplan v Kunovicích 2 zl. Materna Jan, farář v Želeticích 2 zl. Mezník Ant., dr. pr., advo-

kát v Praze 2 zl. Mildšuh Vilib. dr. pr. koncipient v Kroměřízi 2 zl. Mráček Leopold, zem. úředník v Brně 2 zl. Nejedný Jak., duchovní správce v Adamově 2 zl. Novák Florian, purkmistr v Prostějově 2 zl. Novák Leopold, farář v Čučicích 2 zl. Novotný Jan, farář v Sokolnicích 2 zl. Novotný Jos., farář v Nov. Hvězdlicích 2 zl. Novotný Vácslav, ředitel hlavní školy v Ivančicích 2 zl. Nutz Antonín, kooperator v Brumově 2 zl. Obdržálek Pelhřim, exp. v Tiché 2 zl. Oharek Vácslav, kaplan v Bojanovicích 2 zl. Oujedníček Jan, kooperator ve Vsetíně 2 zl. Palíšek František, kooperator v Lišni 2 zl. Paravicini Albert, koncipient v Brně 2 zl. Pavlíček Jan, farář v Štěpánově 2 zl. Pazderka Josef, koop. v Opavě 2 zl. Peka Ant., c. k. ingenieur v Brně 2 zl. Peychl Josef, agent v Prostějově 2 zl. Pinkava Frant., theolog v Olomouci 2 zl. Poláček Frant., děkan v Nové Vsi 2 zl. Pražák Vladimír, stud. v Praze 2 zl. Prchla Vincenc, kaplan v Zdounkách 2 zl. Pruček Jan, c. k. okr. sudí v Bystřici 2 zl. Roškot Jan, kaplan v Sedlčanech v Čechách 2 zl. Rotter Karel, úředník v Brně 2 zl. Royt Vácslav, c. k. prof. slov. gymn. v Brně 2 zl. Rudolecký Frant., čtvrtník v Slatině 2 zl. Rupprecht Frant., uč. náb. hlavní školy v Brně 2 zl. Rybička Antonín, c. k. sekretář dvorský ve Vídni 2 zl. Salnický Ondřej v Kroměříži 2 zl. Sauer Ig., koop. v Napajedlích 2 zl. Sedláček Jan, kaplan v Bihařovicích 2 zl. Sedláček Matěj, uč. ve Vyškově 2 zl. Sellner Emanuel dr., děkan v Kuřímě 2 zl. Silný Frant., stud. v Brně 2 zl. Skopalík Frant., rolník v Záhlinicích 2 zl. Sokol Vincenc dr., advokát v Hranicích 2 zl. Spáčil Čeněk, zahradník v Brně 2 zl. Strouhal Ig. farář v Domášově 2 zl. Studený Frant., theolog v Olomouci 2 zl. Sleč. Sudická Františka v Ždánicích 2 zl. P. t. p.: Suchánek Jan, hostinský v Obřanech 1 zl. Sušický Jakuk, biskup. rada a farář v Bistrci 4 zl. Sušil Raimund, mlynář v Branovicích 2 zl. Svítil František, měšťan v Novém Městě 2 zl. Svoboda František, kaplan v Kuřímě 4 zl. Svoboda František, lékárník v Tišnově 2 zl. Svoboda Josef, regens chlapeckého semeniště v Brně 2 zl. Sytko Josef, prof. slovanského gym. v Olomouci 2 zl. Šebek Jan, zemský úředník v Brně 2 zl. Ševčík Jan, učitel v Otrokovicích 2 zl. Schwarz Jan, učitel v m. sl. ústavě slepých v Brně 2 zl. Škoda Jakub, prof. slov. gym. v Olomouci 2 zl. Šmehlík Alois, kancelářský ve Vyškově 2 zl. Šolc Rudolf, farář v Bohuticích 2 zl. Špaček Frant., kaplan ve Sloupě 2 zl. Steiniger Josef, farář v Tlumačově 2 zl. Šuderla Robert, děkan a farář v Modřicích 2 zl. Tomášek Kazimír, farář ve Velké Polomi 2 zl. Valtr Karel, ředitel národní kněhtiskárny v Brně 4 zl. Vašek Vincenc, farář v Kvasicích 2 zl. Vávra Vácslav, priv. úředník v Brně 2 zl. Vlk Josef, koop. v Bohdalově 2 zl. Vojtěch Karel, kaplan v Jedovnici 4 zl. Vojtěch Ubald, kvardián kapucinů v Sušici 2 zl. Vrba Ig., kaplan v Vrchovicích 2 zl. Vychodil Vácslav, farář v Benešově 2 zl. Vykydal Josef, farář na Velehradě 2 zl. Waňa Tomáš, kaplan v Ivančicích 2 zl. Weinbrenner Emil, kaplan v Šlapanicích 2 zl. Winkler Jan, ev. farář na Návsi 2 zl. Wittek Karel, řed. slov. gym. v Brně 2 zl. Wurm Ig., vikář a konsist. sekretář v Olomouci 4 zl. Zabranský Jos., poštovní úředník v Hranicích 2 zl. Zdráhal Vincenc, koop. v Ptení 2 zl. Žaloudek Jan, kaplan v Černé Hoře.

Tiskem národní kněhtiskárny J. Šnaidra v Brně. — Nákladem Mat. Mor.

Výklad některých věcí z Libušina soudu.

Píše *V. Brandl.*

I. Kterak se má „Libušin soud“ k pověsti zachované v kronikách Kosmy a Dalimila.

Onen kruh starých pověstí historických národu českého, jehožto středištěm jest skvělá postava Libuše, zajímá naši mysl hlavně proto, že v něm líčí se snaha, opatřiti zemi českou stálými řády práva. Ovšem že toto opatření se nestalo tak, jak se zjevuje v básni a pověsti; nelze pochybovati, že vývoj práva českého byl zcela jiný. Jest na bílední, že právo české se neutvořilo na jednou, nýbrž že se ponenáhlu vyvíjelo podlé potřeby lidu a doby. Nejstarší právo české bylo toho spůsobu, jako právo u jiných národů; socialní poměry byly zdrojem práva a starověké obyčeje, zvyky a mravy měly moc zákonů. Kdokoli se těmto obyčejům protivil, prohřešil se také proti zákonu, a věcí práva to bylo, přestupek proti starodávným zvykům narovnati tím, že se těmto zvykům k opětné platnosti dopomohlo.

Zvykovým zůstalo právo české až do 17. století. Víme zajisté, že prodlením a postupem 14. 15. a 16. století všecky výpovědi panské, tak zvané „všeobecné nálezy“ neb „nálezy na věčnost“ bedlivě se zapisovaly a mnohé z nich také tiskem ve zřízeních zemských se vydávaly; podobný spůsob musíme sobě, ovšem mutatis mutandis, také v nejstarší době naší historie představovati. Pravidla práva za té doby ovšem se nezapisovala, nýbrž zachovávána byla v paměti lidí k tomu zvláště povolaných; jelikož lid pak považoval za zdroj práva samé božstvo, pokládal také všecky nálezy práva za výpovědi božské a soubor těchto výpovědí byl mu zákonem od Boha daným. jímž již praotcové jeho se spravovali, a který potomkům dochovati povinna se cítil. Čím více národ od věku k věku pokračoval, čím článkovitější společnost se stávala,

tím snadněji mohl dospěti k tomu, svou vlastní činnost ve vyvíjení práva zobraziti v jedné osobě neb v jednom rodu a výsledek mnohostaletého vývoje vtěsnati v jednu poměrně krátkou dobu.

Naivní stav, v kterém se každý národ v prvotních dobách své historie nachází, nepřipouští žádného rozumování, žádných abstrakcí; v tom stavu naivnosti své zosobuje národ všecku činnost a připisuje to, na čem mnoho pokolení pracovalo, tvořivosti jedné osoby. Tak povstávají rozličné pověsti, které, ač šatem básnickým přioděny jsou, nicméně na jakési skutečnosti se zakládají. V pradobě své jest národ básníkem. Básnický genius národu pracoval bezděky na osnově svých hrdinských zpěvů, svých „věšteb vítězových“ a svých pověstí; děje a příběhy skutečné odívaly se v proměněný a proměnlivý šat tím více, čím větší prostor času odděloval dobu básnící od doby té, v které některý děj konán byl. Tak vymřela znenáhla paměť na děj skutečný, a pověsť, kterou tvořivý genius národu čili národ sám si vymyslil, považována pak za čirou pravdu.

Jakož všecky národní pověsti rozličným změnám podrobeny jsou ujímáním nebo přičiněním v ústech lidu, tak se také pověsť o Libuši zachovala ve trojí spůsobě a sice ve zlomku Zelenohorském, pak v podání kroniky Kosmy a Dalimila. Obmezujíce svou rozpravu na „Libušin soud“ nemíníme porovnávati celou pověst o Libuši v třech právě dotčených pramenech, nýbrž jen tu část, o které báseň „Libušin soud“ jedná. Předpokládajíce, že obsah básně jest každému znám, vytkneme v rozboru svém jen věci ty, kterými jeden pramen od druhého se liší.

Tu nám především jest nápadno, že báseň udává za příčinu svády spor o dědiny otcovské, kdežto Kosmas a Dalimil uvádějí spor o meze. Podlé toho praví také báseň, že soudící se mužové jsou rodnými bratry, kdežto Kosmas a Dalemil o příbuzenství jich mlčí, ani jmen jich nepřipomínajíce. V básni pohání Libuše oba bratry k prosbě sestry jich před soud, v Kosmu a Dalimilu přicházejí dobrovolně bez všelikého pohnání. V básni nesoudí Libuše sama, nýbrž lid skrze kmety; kdežto v Kosmu a Dalimilu činí kněžna rozsudek sama. V tom se shodují všechny tři prameny, že Libuše od toho, který při prosoudil, pohaněna byla; avšak, kdežto v básni lech Ratibor se ujímá kněžny uražené, přizvukují v Kosmu a v Dalimilu všichni přítomní mužové haniteli, nechtíce dále snášeti, aby žena jim vládla. Okolnost ta vysvětluje se tím, že v

básni chce starší bratr na základě práva prvorozenství, kteréž Ratibor nazývá německým spůsobem, tedy na základě útoku na domácí řád, bratra mladšího z dědictví vytisknouti: Libuše hájíc práva domácího proti vetření cizího zasloužila si tedy vděk od národu. V Kosmu a Dalimilu však nemá příležitosti zastávati se práva domácího proti cizímu, jelikož tu není spor o dědictví, nýbrž spor o meze, který urovnán byl řádem domácím.

Toť jsou hlavní rozdíly mezi básní a oběma kronikami. Mimo to jsou však ještě některé známky, z nichž na jevo jde, že podání v básni zachované jest starší a přesnější, nežli pověst obou kronik. Tu především přehlídnouti nelze, jak ozdobně a vážně báseň líčí celý průběh sporu, jak jemně pojímá šlechetnou ženskosť Libuše; kdežto obě kroniky užívají jakéhosi humoru méně slušného, jenž jest následkem názoru změněného. Co se týče především osoby Libušiny, jeví báseň jí naproti jakousi úctu, která jí co kněžně a věštkyni náleží, jež bdíti má nad zachováváním zákonů „věkožizných bohův.“ Ne tak Kosmas a Dalimil; ti oba obdrželi pověsť o Libuši změněnou názory křesťanskými. U nich neměla platnosti výpověď Tacitova o „sanctum et providum“ věštkyň pohanských; jim byla Libuše pohanskou prorokyní, která dar proroctví obdržeti mohla jen vlivem bezbožným, zlým. Ač Kosmas o ní praví, že byla „in consilio provida, in sermone strenua, corpore casta, moribus proba, omnibus affabilis, sed plus amabilis, feminei sexus decus et gloria“, nicméně dokládá: „heu dira conditio humana, fuit Pythonissa“ a přirovnává ji pak k Medei a Circi. Kosmovi a Dalimilovi nepřichází tedy Libuše v oné vznešenosti, kterou na ni viděl básník staropohanský; anoť co věku pohanskému bylo příčinou. aby k Libuši s úctou pozíral, to bylo křesťanskému názoru pohnutkou, aby ji považoval za nadchnutou zlým duchem. Z této rozdílnosti názoru vysvětluje se také rozdílnost, s kterou báseň a kronikáři povahu a chování se Libuše líčí.

Když Libuše po vynešení nálezu od Chrudoše pohaněna a uražena byla, tu ji líčí báseň co útlocitnou ženu, která jsouc sobě vědoma, že podlé práva soudila, nemá jiné zbraně proti urážkám jí činěným, leč té, vzdáti se vlády nad muži, kterážto vláda příčinou jejího pohanění se stala. Jednoduchými slovy vyzývá muže v témž okamžiku, kdy uražena byla, aby zvolili sobě rovného, který by jim vládl, jelikož dívčí ruka na ně jest slaba. Ne tak v obou kronikách. V těchto nevidíme na Libuši čirou ženskosť, která

ví, že ústupnosť jí sluší; nébrž kroniky obě líčí nám Libuši co vládychtivou pletichářku, co zchytralou ženu, která pomocí svého prorockého umění buď moc svou zachovati, buď nad muži se mstíti chce tím, že jim za kníže vyvolí muže tvrdého, železného. Kosmas poněkud méně ubližuje povaze Libušině; praví sice, že byvši uražena a slyševši, že muži chtějí míti vladaře, jim před oči stavěla tvrdost a krutost mužské vlády; avšak v tom ji spravedlivěji posuzoval nepraviv o ní, že sobě vyžádala delší čas k rozmýšlení, jak to činí Dalimil. Dalimil totiž vypravuje, že Libuše, byvši uražena, haniteli nic neodpověděla, nýbrž valný sněm zapověděla a na tomto valném sněmě teprv svého pohanění žalovala a od vlády mužské zrazovala. Viděti tedy, že báseň líčí průběh spůsobem přirozenějším a povaze Libušině přiměřenějším.

Rovněž jsou ostatní motivy v básni pravdivější, nežli v obou kronikách. Báseň líčí Chrudoše, staršího bratra, co muže vášnivého, jenž zakládaje si na svém prvorozenství dědiny otcovské sám držeti chce. Avšak ani slovem nepodotýká báseň, žeby se dopustil nějaké sprostoty, ani o bratru jeho, kdežto obě kroniky vypravují o soupeřích, že rvačka mezi nimi se strhla. Dalimil to činí krátce slovy: „dobře sobě přibista“, kdežto Kosmas vypravuje o nich, že se tahali za vousy a sprostě si spílali.

Tutéž protivu mezi básní a oběma kronikami spatřujeme tam, kde se o urážce Libuše vypravuje. V básni totiž volá Chrudoš, vědom jsa své síly a hrdosti mužské, v rozhorlenosti, že žena nad ním, nad prvorozeným, rozsudek vynesla: „Gorě ptencem, k nimže zmija vnori, gorě mužem, im-že žena vláde. Mužu vlásti mužem zapodobno!“ Jinak v obou kronikách. V Kosmu praví Chrudoš o Libuši, že jest femina rimosa (!), že úskočně vynáší rozsudky nad muži, a rozšiřuje pak hanu s osoby Libušiny na celé pokolení ženské, praví, že ženské mají dlouhé vlasy, ale krátký rozum; že Čechové stali se posměchem ostatních národů, jelikož vládu ženské snášejí.

V Dalimilu praví Chrudoš, že nechce, aby jej Libuše soudila, že žena umí lépe jehlou šíti než souditi, a potom prý haněl Chrudoš celé pokolení ženské takovými slovy, že prý je kronikář raději mlčením pomíjí. V básni nevykračuje tedy vášnivý Chrudoš z mezí slušnosti, kdežto v obou kronikách vášeň zabíhá do krajnosti své, do sprostoty. Nemůže to také jinak býti; v básni vládne ještě bezprostřednost citu, ona sama jest ještě prodechnuta duchem tím,

který províval ony poměry skutečné, jež ona líčí, kdežto v kronikách jeví se duch křesťanský, který pokořenému pohanství se posmívá; v básni representuje Libuše moudrou vládkyni, pozdější kronikáři však, jimž na mysli tane také pověst o dívčí válce, vidí v Libuši a její vládě původkyni a počátek války této, která prý na muže mnoho svízelů uvalila.

Nelze tedy pochybovati, že báseň pojímá poměry hlouběji, poetické pravdě i skutečnosti přiměřeněji, než-li obě kroniky. Avšak i co se týče výkonu soudu samého, musíme dáti básni přednost. V básni pohání Libuše bratry před soud a k vůli tomu svolává všechny kmety, lechy a vládyky na Vyšehrad; jest to tedy slavné shromáždění representující celý národ. Na tomto slavném soudě vynáší se rozsudek v rozepři obou bratří. Avšak urážka Libuši učiněná jest tím citlivější, jelikož se stala v tak slavném sboru lidu, takořka vůči národu. Z té okolnosti vysvětluje se také, že v básni Libuše ihned si může stěžovati pro urážku jí učiněnou; ne tak v obou kronikách. Neb v těchto předstupují oba soupeři před Libuši, soudu ona nesvolává, nýbrž rozsuzuje sama při jejich. Tím se stává, že v kronice Kosmy jest jakási mezera ve vypravování jeho; neb Kosmas napraví ničeho o osobách jiných soudu přítomných kromě Libuše a obou soupeřů, a protož jest nám čtoucím s podivením, kterak Chrudoš najednou může mluviti jmenem celého národu a kterak Libuše se tak pronášeti může, jakoby mluvila k valnému shromáždění. Opatrněji sobě počínal Dalimil; v jeho kronice ovšem také se praví, že Libuše sama jediná soudila a že od Chrudoše uražena byla; avšak on nenechává Libuši mluviti ihned o urážce jí činěné, něbrž dokládá, že ona dříve valný sněm zapověděla, na kterém pak teprv národu si stěžovala.

Bedlivým porovnáním a uvážením všech tří pramenů této pověsti nabýváme tudíž přesvědčení, že báseň naše prýštila se ze zdroje nezkaleného, že básník čerpaje bezprostředně ze zdroje tohoto, nám vylíčil poměry pravdivěji, než-li kronikáři, k nimž se zdroj jen dostal skrze rumy několika století, napolo vyschlý a zkalený. Báseň patrně pochází z doby, která ještě ve svěží paměti chovala obsah duchový života národního, ač snad již minulého; ona s oblibou mešká při líčení soudního jednání podlé zákona bohů domácích, kdežto kroniky nám podávají jen vybledlý obraz života, jemuž věk jich již nerozuměl, jelikož křesťanství vypudilo pohanské formy života zašlého. V básni vidíme věřící pohanstvo, jež s úctou pozírá

na soudní jednání, kterým právu podlé zákona věkožizných bohův průchod zjednati se měl; křesťanský názor v této snaze, ač o sobě chvalitebné, vidí předce jen pohanství a rouhání se Bohu jedině pravdivému, jelikož řízení práva zůstaveno modlám neživoucím. Odtud ten spěch v obou kronikách, dostati se rychle dále ve vypravování, odtud ona nepozornosť, která důležité momenty pomíjí a vynechává, odtud ona lhostejnosť, která minulý život za nic neváží, jelikož byl protivou křesťanství. S vírou pohanskou vymřela také víra v krásu života pohanského, a jest to věcí přirozenou, že za doby Kosmovy názor ten, který zvítězil, i posměchem a humorem se vynášel nad názorem tím, který překonán byl. V tom leží vniterný rozdíl mezi básní a pověstí zachovanou v kronikách, a na základě tohoto rozdílu vniterného různí se celé líčení příběhu v básni od vypravování, kteréž kroniky obsahují.

II. Kterak báseň líčí soudní jednání.

Může se poněkud odvážným zdáti pokus, vysvětliti soudní jednání doby, která závojem báje téměř zakryta jest a do níž jen málo světla historického zabřeskuje. Nicméně ale jest to povinnosť učeného badání, k tomuto pokusu se odvážiti. Vůdcem na této pouti do šerých dob dávnověkosti českého práva musí býti znalosť vývoje soudnictví národního; z dob pozdějších uzavírati se může na řády dřívější a když také všechno se nedá na jisto postaviti, předce se může částь poněkud objasniti.

Především podotýkáme, že báseň zachovává zvyk prastarý práva českého, vedle kterého soudu bez půhonu býti nemohlo. Ovšem měl podlé práva pozdější doby poháněti ten, kterému křivda nějaká se stala a který tedy žalovati před soudem chtěl; král nebo soud o své ujmě nepotahoval nikoho před soud, a taktéž nebyl žádný povinnen k soudu se dostaviti, leč dříve podlé předpisu práva skrze půhončího pohnán byl. V nejstarší době zdá se ale, že zeměpán měl v příčině té větší moc, než-li později; soudíme tak proto, že práva Kunratova zřejmě ustanovují, že k soudu dostaviti se má jen ten, který ve svém domě řádně pohnán byl Dle toho se podobá, že v dřevních dobách, kde moc zeměpána byla větší, on také měl právo, samovolně rušitele práva před soud zapohnati. Tím snáze takové pohnání může se naskytnouti v básni, v které se nám zákonoznalá Libuše co soudce veškeré země české představuje; protož se také dostavují k jejímu povolání všichni kmeti, leši a

vládyky i bratři soupeři, onino aby soudili, tito aby souzeni byli. V tomto případě však kněžna předce nepohnala zcela o ujmě své; neb byla zpravena o rozepři obou bratrů a požádána, aby je pohnala. Zpráva ta od sestry učiněná podobá se pozdějšímu ohlášení poškozeného u starosty komorníků čili půhončích.

Soud zahajuje kněžna, vyzývajíc kmety, aby rozsudek učinili mezi oběma bratry, kteří o dědiny otcovské v rozepři byli. Ona znajíc povahu pře předkládá kmetům zároveň ony zákony bohův, vedlé kterých pře rozsouzena býti má. Zákon stran dědin otcovských předpisuje, aby synové buď společně dědiny drželi a na nich hospodařili, buď aby je rovnou měrou mezi sebe rozdělili. Kněžna tedy co znalkyně zákonů božských zvěstuje ten zákon, který podlé jejího vnuknutí k této při se vztahuje; avšak ona nesoudí sama, nepovažuje sebe také za neomylnou vykladatelku vůle boží, nýbrž vyzývá kmety, aby výpověd její uvážili, ji buď schválili, buď jiný nález ustanovili, kdyby výpověd její jim po rozumu nebyla.

Na tuto řeč radili se leši a vládyky mezi sebou právě tak, jako při pozdějších soudech soudcové, když vyslyšeli vedení pře, odešli v *potaz*, v kterém stran nálezu se uradili. Uradivše se schválili leši a vládyky výpověd Libuše a požadali ji, aby dala hlasy sbírati. Na základě sebraných hlasů učiněn rozsudek, kterýž provolán jest od lecha Lutobora, jenž kmetem byl. Nález zněl v ten smysl, že oba bratří společně dědiny otcovské držeti mají.

Krátce může se soudní řád v básni obsažený takto vysloviti: ohlášení pře, půhon, zahájení soudu, výpověd kněžny podlé zákona, potaz lechů a vládyk, ohlášení skrze jednoho kmeta, že potaz ukončen jest, a vyzvání, aby hlasy se sbíraly, sbírání hlasů skrze děvy soudné, vynešení nálezu na základě většiny hlasů skrze jednoho kmeta. Že v hlavních rysech tento soudní řád zůstal nezměněn, přesvědčíme se, když takže krátce sloučíme řád soudní při pozdějším zemském právě, jenž byl tento: ohlášení pře u starosty půhončích, půhon, zahájení soudu (v určitých dobách roku), vedení pře, potaz panský, na základě potazu učiněný nález podlé většiny hlasů kmetských, vynešení nálezu skrze kmeta zemského. I v tom se shoduje pozdější právo se starověkým, že král sice předsedal soudu, ale sám souditi nemohl, nýbrž že soudili jen kmetové zemští; jako Libuše jen výpovědi činí o zákonu, při tom ale kmeti vůli mají, i jiný nález učiniti; taktéž v pozdější době neměl zeměpán práva, nález zemského soudu změniti, aneb odvo-

lání se k němu od výroku tohoto soudu přijíti. Po celou dobu české historie vidíme tedy, že soud zemský, ač složení jeho v rozličných dobách bylo rozlíčné, zachoval úplně svou svrchovanost u vynášení nálezů. Zde jest na místě, abychom hned pojednali o dvou věcech, které náležejí ještě do soudního řádu a sice: 1. o kmetech, leších a vládykách; 2. o děvách soudních.

Co se tyče *kmetů, lechů a vládyk*, můžeme vysvětlení krátce odbyti, jelikož jsme to, čeho o nich v té příčině pověděti umíme, uvedli již v prvním sešitu tohoto časopisu, k jehožto str. 21—24 laskavého čtenáře poukazujeme. Zde jen krátce podotykáme, že v lidu českém za doby, o které naše báseň jedná, vynikali dva vyšší stavy; první stav tvořili *leši* t. j. oni slavní rodové, kteří v jednotlivých krajích a župách usedlí jsouce rozsáhlými dědinami nad jinými vynikali. Nejstarší členové těchto lešských rodů sluli kmeti, kteří hlavní úkol v soudě na sebe brali. *Kmeti* nečinili tedy o sobě žádného zvláštního stavu, nýbrž byli jen hlavami lešských rodů. Z toho se vysvětluje, proč v básni v některých verších se uvádějí kmeti, leši i vládyky, v některých jen leši a vládyky, a ve verši 80. jenom leši. Kmeti, později přísežní, přimlouvali se v potazu a vynášeli nález. Protož odevzdávají děvy soudní sebrané hlasy lechům a jeden z nich, Radovan, který v úvodě básně jest mezi lechy zvláště jmenovanými, co kmet vynáší nález. Kmetů bylo za Ondřeje z Dubé dvanáct a k vynešení nálezu bylo zapotřebí přítomnosti nejméně sedmi z nich, kterýžto počet se srovnává s počtem oněch sedmi lechů, které báseň podle jmen uvádí.

Vládykové, jsouce v socialním ohledu níže postaveni než lechové, byli hlavami volenými rodů méně zámožných.

Lechové a vládyky byli tedy šlechtou v národu; oni representovali lid na sněmích. Roztřídění šlechty na vyšší a nižší za té doby nemá nic podivného do sebe; kdo jen poněkud vývoj společnosti státní zná, ten ví, že tam, kde hlavou státu jest vladař, také šlechta jest nevyhnutelnou částkou vývoje toho a zároveň důležitým činitelem v životě veřejném. Tento vývoj jest tak úzce spojen s ideou monarchie, že v minulých dobách bez šlechty rodové monarchii ani nelze sobě mysliti; a kde v monarchii rodové šlechty nebylo, tam panovala surovost a despotismus, který přirozenému vývoji vzniku nedává.

Co se však týče *děv soudních*, tu není vysvětlení tak snadné, jelikož v pozdějších dobách nenalezáme tak patrných stop o nich, které by na ně tak jasné světlo vrhaly, jako na zřízení kmetské. Podlé obsahu básně pochybovati nelze, že na děvy soudné vloženy byly důležité výkony soudní. Báseň o nich praví, že byly vyučeny *věštbám vítězovým*, t. j. svatým zpěvům mythickým (carmina heroica), v kterých zjevena byla vůle bohů věkožizných, od nichž, jak báseň sama praví, pocházel zákon, vedle kterého právo otcovské řízeno bylo. Že tyto věštby vítězové, kterým děvy soudné vyučeny byly, ve spojení s právními výpovědi uvesti, úplně pochybeno není, dokazují všecky okolnosti, pod kterými báseň je líčí a z nichž jde, že v ústrojí soudním důležitými zřízenci byly. U jedné jsou desky pravdodatné, u druhé meč křivdy karající, proti nim jest plamen pravdozvěsten a pod nima svatoudná voda. Všecky tyto věci jsou odznakem soudní právomocnosti, a když právě vedle děv soudních se nalezaly, jde z toho, že tyto děvy v jakémsi poměru k těmto odznakům práva byly. Netřeba dotýkati, že plamen a voda v básni narážejí na ordalie, čili na soudy boží, kterými Bůh sám nevinnému pomáhal, aby nevina jeho dokázána byla. Za tou příčinou byly také ordalie výkonem náboženským a výkon ten prováděl se proto také od osob zasvěcených, které zvláště v službě božstva postaveny byly. Ještě práva Kunratova ustanovují na sklonku 12. století, že ten, který má podstoupiti boží soud vody, nemá od jiného do vody vržen býti, leč od kněze. Dle toho soudíme, že ve věku pohanském, kde soudy boží ještě u větší vážnosti byly, než za doby křesťanské, taktéž osoby posvěcené výkon božího soudu na osobách obžalovaných prováděly. A to byly podlé básně naší děvy soudné. Ze statut Kunratových se dovídáme, že ještě v 12. a 13. století při božích soudech ženské konaly služby jisté; ovšem to nebyly děvy věhlasné, nýbrž byla to „vetula“, o jejížto působnosti ve výkonu soudu božího dále zpraveni nejsme.

Kdežto této činnosti děv věhlasných jen domysleti se můžeme, zpravuje nás báseň výslovně o druhé jich činnosti v soudě, která záležela v tom, že sbíraly hlasy do osudí svatého. Výkon ten na ně vložen byl snad proto, že ku sbírání hlasů se užívalo osudí *svatého*, tedy nádoby posvěcené, kteréž co načiní k svatým obřadům určeného nezasvěcencům dotknouti se nedopouštěno.

IV. Vysvětlení některých věcí.

V. 1. *Aj Vltavo, če mútíši vodu?* Báseň počíná s krásným oslovením řeky Vltavy, po jejížto březích sláva českého kmene v „svatém“ Vyšehradě se soustředovala. Z tohoto oslovení zároveň dovídáme se, že zpráva o svádě obou bratří, z nejslavnějších rodů pocházejících, již po celé vlasti se roznesla, jen sestra bratří posud o rozbroji domácím neví. V tomto oslovení zjevuje se hluboký básnický instinkt, který národní poesii slovanskou vyznamenává, pocházeje z lyrického naladění mysli, které cit vniterný na zjevy zevnější přírody přenáší a takto přírodu činí soucitnou s radostí neb s žalostí lidskou. Vltava, tato zvláště řeka česká, moutí vody své, jelikož cítí s celým kmenem českým žalosť nad počínáním Chrudoše, který se posvátným obyčejům otcovským protivuje, starý řád dědičný zrušiti a na základě cizího práva mladšího bratra z dědin otcových vytisknouti usiluje. Podobných míst, kde lyrické naladění duše styky s přírodou vyhledává, obsahují slovanské národní písně veliké množství. V Sušilově sbírce k. př. pod č. 328 jest píseň, v které děva nemohoucí milého uviděti se ptá:

Krajino, krajino, krajino,
Co jsi tak neveselá?

Krajina ovšem není neveselou, nýbrž trudná jest mysl ta, která na tu krajinu pozírá. Ještě patrnějším jest toto vnášení soucitu do přírody zevnější v písni téže sbírky pod č. 189 str. 193., v které děva vrahem sklíčená o pomoc volá:

Jak ponajprem hlasem zavolala,
Hned se v černym lese chvojka lamala.
Jak po druhej hlasem zavolala,
Hned bystra vodička z Dunaja lela.

V. 10. *Priletieše družná vlastovica.* Zprávu o záští v rodě přináší sestře obou bratří *družná vlaštovice.* I tento spůsob, přinášeti zprávy skrze ptáky vůbec a vlaštovice zvláště, zachovává se ve mnoha národních písních. Uvedeme několik příkladů.

Ach laštověnko černičká
Přeleť polečko z nizučka.
Přeleť mi ono stavení,
Hdě je moje potěšení. (Suš. str. 197.)

Co ten ptáček jařabáček
Nad námi lítá?
Co to nese za novinu,
Že nic neříká?
Nene, nese, novinečku,
Ale takovou,
Že mi ze všech nejmilejší
Chodí za jinou. (Suš. str. 216., srovn. Kol. I. 96.)

Tento spůsob, přinášeti a rozšiřovati zprávy a noviny skrze ptáky, jest tak obyčejný v národních písních, a lid si tak přisvojil názor ten, že k. p. v písni č. 196 Sušilovy sbírky zrovna se praví: „Ach maměnko, maměnko, zlá novina *letí*.“

Vzhledem k naší básni však musíme upozorniti na výklad prof. Hattaly, který v té příčině v Čas. Mus. Č. r. 1860 str. 77 -80 učinil. Tam totiž prof. Hattala velmi důmyslně líčil, že verše 10—16 naší básně obsahují tak zvanou antithesi, v prostonárodním básnictví slovanském velmi často užívanou: „Uvádí se totižto nějaký předmět z přírody tak, že se předně o něm něco poví, potom totéž zapře a konečně se přejde na předmět, kterýž básník oním co podobenstvím vlastně objasniti chce.“ Na příklad úplné antithesi uvádí Hattala píseň 46. ze sbírky Vukovy: „Poletio soko, tica siva, od svetinje od Jerusalima, i on nosi ticu lastavicu; to nebio soko lica siva, veće bio svetitelj Ilija, on nenosi tice lastavice, veće knjigu od Bogorodice.“ Též v české národní poesii jest tato antithesis dosti oblíbena, k. p.

Rojily se včeličky,
Nebyly to včeličky.
To byli dobří ludé,
Dobří ludé měščané. (Suš. str, 100.)

Zabil jsem já holubičku,
Sedávala v okenečku.
Nebyla to holubička,
Byla to naše sestřička.
(Suš. str. 192., srovn. Suš. str. 284. Erb. II. 132.)

Vyšla hvězda na kraj světa,
Osvítila do půl světa;
Nebyla to hvězda jasná,
Než to byla panna krásná. (Suš. str. 50.)

Někdy v této antithesi záporná slova se vynechávají a předmět sám bezprostředně se připojuje:

Či to sú mrakavy,
Či zore červené?
Oj pro tebja idú
Koče zostrojené. (Suš. str. 148.)

Zde totiž vynecháno: „to nejsou mrakavy“ atd. Podobně praví prof. Hattala, že v naší básni vynechána jsou záporná slova: „to nebyla družná vlastovica“ atd. Ač s tímto výkladem prof. Hattaly úplně se shodujeme, nebude předce od místa, když poukážeme také na jiný výklad, který v této příčině připustiti lze. V národních písních znamenáme, kterak jmenovitě ptáci jsou obrazem jistých osob, nejčastěji milé a milého, aniž se vysvětluje, že pod obrazem ptáka má se vyrozumívati milý neb milá.

Tak zní jedna slovenská píseň!

V širom poli *holubička*,
Oplakává šuhajička;
Prečo že ho oplakává?
Že on k jinej až pristává. (Kol. I. 111.)

Rovněž se to má s písní v Sušilově sbírce č. 299, str. 250, kde též se uvádí holubička, kterouž se vyrozumívati má milenka a č. 332, str. 269 téže sbírky předvádí nám holuba, jenž obrazem jest milého. Podobně se to má i s družnou vlastovicí naší básně. Ona představuje poselkyni čili poselství k sestře rozvaděných bratří; že pochází z kraje, kde bratři sídleli, to dosvědčují slova; „priletieše družná vlastovica . . . . ot Otavy krivy“, z kraje tedy, kde „lutý Chrudoš“ bydlel, a že snad také rodu Popelovu přítelkyní neb snad příbuznou byla, zdá se jíti z toho, že poselkyně se líčí v podobě družné vlastovice, tedy onoho ptáka, jenž rád v domech obydlených hnízdí a jakoby věren chtěl zůstati útulku svému, každého jara své staré hnízdo vyhledává. Také proto hodí se vlastovice k obrazu poselkyně, že ustavičně štěbetá, jako by vypravovala, co kde viděla a slyšela; tuto vlastnost vlastovice zná také národní píseň, pějíc o ní: „lepší byua moja nebožčička, ščebotaua jako uaštovička“. (Suš. str. 238.)

V. 23. *Běduje a narícaje mutno.* Těmito slovy naznačuje báseň, že poselkyně sestře obou bratří přinesla smutnou zprávu o rozdvojení v rodě. Více báseň praviti nepotřebuje, jelikož ona zpráva podána jest hned na začátku. — Podobný obrat řeči nachází se

často v národních písních, k. př. „co pláčeš, naříčeš, moje potěšení“ (Suš. 378); — „já plaču, naříču, nemám pomoci“ (Suš. 568, srov. str. 569, 576, 598, 681.)

V. 27. *Na popravu ustaviti pravdu.* Verš tento přeložil Šafařík r. 1840 v „Aelteste Denkmäler“ do latiny takto: „In causae discrimen ponere judicium“. V poznámkách však, kteréž učinil k svému pojednání, držanému dne 19. pros. r. 1859 v učené společnosti české, píše o tomto verši:[1]) „Tento verš má se co nejdokonaleji přeložiti na německo i latinsko.“ Podlé této poznámky zdá se, že r. 1859 Šafařík již spokojen nebyl s překladem r. 1840 podaným. A věru nesnáze při náležitém a přiměřeném překladu nejsou malé. Protož bude zapotřebí, abychom dříve ohledali každé slovo zvláště.

Slovo *poprava* má smysl víceronásobný; znamená 1. okres soudní, v kterémžto smyslu často v knize Rožmberské přichází; 2. právomocnost soudní, zvláště hrdelní; na jednom příkladu ukážeme obojí tento význam: „jestližeby sám své popravy neměl, aby beze vší odpornosti vydal takového k popravě, k kteréž by popravě přiležel . . . a tento popravce aby popravu pustil“. (Arch. Čes. V. 454.) 3. Znamená poprava následek hrdelního práva t. j. usmrcení zločince; 4. napravení křivdy, přivedení do stavu právu přiměřeného, v kterémžto významu Šafařík slovo to ve svrchudotčeném díle, Die ält. Denkmäler, na str. 55 převádí na: compositio controversiae.

Slovo *ustaviti* znamená vůbec něco naříditi, constituere, statuere, festsetzen, zvláště pak ve věcech zákonodárství se týkajících; n. př. „jenž jsi ustavil zemiu“ (Žalt. Výb. I. 61); „kak ny jest bóh v to ustavil“, — „žej na to bohem ustaven“ (Výb. I. 179); — „každý sobě vlasť ustaví“ (Dal. kap. 1); — „protož tohoto ustavení moci opatřili jsme = hac igitur constitutione providimus ordinandum“ (Maj. Car. A.Č. III. 90); „i kdaž bě den ustavený“ (Kral. ruk. Lud. a Lub.); „ať v tom nehledají mimo staré ustavení . . . neb jsút od tebe . . . ustaveni“ (Ond. z D. A.Č. II. 483, 484); — „také ustavili páni“ (Kn. Tov.); — „a jej hejtmanem ustavujeme“ (Kn. Tov. 18). Z tohoto smyslu vysvětluje se význam odvozených slov na př. „kterak *ústavně* úmysl náš pracuje = quam

[1]) Viz Sebrané spisy P. J. Šaf. str. 159.

assidue mens nostra laborat“ (Maj. Car. A.Č. III. 91); — „ústavným panováním = consueto dominio“ (ibid. 96.)

Největší obtíž překladu přesnému tohoto verše činí slovo *pravda.* Mat. verb. vykládá slovo *pravda* co fas, lex divina, a slovo *právo* co jus humanum. Prvější význam patrně k překladu slova „pravda“ v básni naší se nehodí, jelikož mimo verš 27. také tomu odporují verše 51. 53. a zvláště pak 57. 102. a 109. Slušno tedy bedlivě uvážiti a ohledati, v kolikerém smyslu slova „pravda“ v právnické řeči české se užívalo.

Jest patrno na první pohled, že slovo „pravda“ podobně jest tvořeno od kmene „*prav*“, jako „křivda“ od kmene *křiv*; pravda tedy jest protivou křivdy, a jelikož „křivda“ znamená uchýlení se od předpisů zákona a tím učiněné bezpráví, znamená zase „pravda“ zachování se podlé zákona.

Mimo tento původní smysl bralo slovo pravda také jiné významy na sebe, jak několika příklady dotvrditi hodláme. Především znamená také „pravda“ tolik co právo subjektivní; každý totiž, který se hlásí k soudu, má přesvědčení, že jemu křivda se stala, a toto jeho přesvědčení vzhledem k činu, pro který žaluje, jest jeho *pravda*, o níž ale jisto není, zdali od soudu za *právo* uznána bude. V tomto smyslu pojímati sluší slovo „pravda“ v těchto příkladech: „Václav pohoní Lacka . . . . že mne odvedl od *práva* od panského nálezu v Brně, ješto mi se měla *pravda* státi“ (Půh. Olom. r. 1412, fol. 47); — „a nechtěl mi u malého *práva pravdy* učiniti“ (ibid. 82); — „že mi listu pří, kterýmž bych já měla svú *pravdu* šířeji provesti“ (Půh. Brn. r. 1459, fol. 44b.). V tomto smyslu podobá se pojem slova „pravda“ slovu „spravedlnost“: „že mi listy drží, kterými bych já měla svú *spravedlnost* provesti“ (ibid.) Nejpatrněji vidí se tento význam subjektivního práva v těchto příkladech: „Páni tu věc odložili do Brna a tu chtí dsky slyšeti a podle desk chtí *pravdu* súditi“ (Půh. Ol. r. 1412 f. 64); — „častokrát *svú pravdu* jedna strana řečí podobnú . . . . přede pány vyvede . . . a častokrát také druhá strana túž aneb podobnú *pravdu* majíc . . . v svém líčení nevýmluvně přede pány povede . . . . že páni o túž při jej ke ztrátě naleznú . . . Neb v každém *právě* tomu, ktož své věci jest opatřen a bdí, právo jest pomocno, a ktož své *pravdy* netbá, právo jemu také nerádo spomáhá“ (On. z D. A. Č. II. 502); — „jež sú těm bratřím podlé jich *pravdy* tu při přisúdili“ (A. Č. I. 139,) V těchto příkladech jest pojem sub-

jektivnosti tak ostře vytknut, že by téměř slovo pravda přeložiti se mohlo na latinské: causa a na německé: der Rechtsfall, t. j. vzhledem k sporné straně, ale nikoli vzhledem k soudu.

Dále znamená slovo „pravda“ stav zákonům přiměřený, Rechtszustand; u př.: „chceme a máme zemského dobrého hledati a *pravdu* v zemi ploditi . . . ažbychom zemi ku *právu* a *pravdě* postavili, tak jakož jest dříve za našich předkóv v *pravdě* stála“ (A. Č. I. 52); — „ať *pravdu* božskú vedú a v té pravdě i k té *pravdě* *právo* staré obyčejné vedúce bez zámyslu nových práv“ (Ond. z D. A. Č. II. 483). Pravda jest tedy jedna, ať se pojem její vztahuje buď k jednotlivé osobě, buď k celé veřejnosti; práva ale mohou býti rozličná; neb slovo *právo* hlavně ten v sobě chová smysl, že právo posuzuje, zdali nároky z pravdy jednotlivce pocházející se srovnávají s tím, co zákon ustanovuje. Pravda jest tedy v právnickém smyslu to, co právem nalezeno a k platnosti přivedeno býti má. V nejstarší době ovšem znamená pravda totéž, co později znamenalo slovo právo; neb i v pozdějších dobách jsou obě slova synonima; u př.: „když měšťané Olomúčtí učiní *pravdu* od Petra . . . . tehdy Mabka má také jemu *právo* učiniti podlé panského nálezu“. (Půh. Ol. ř. 1412 fol. 67). V tomtó smyslu přichází také slovo pravda u jiných Slovanů, u Rusů, Poláků, Chorvatů a Slovinců, a v tomto smyslu, t. j. ve významu *práva*, má se také slovo pravda pojímati v naší básni. Desky jsou pravdodatné t. j. ony obsahují pravidla právní, plamen jest pravdozvěsten t. j. soudem božím se ukazuje vina neb nevina, bratřím má še rozřešiti pravda (v. 57) t. j. soud má ustanoviti, který z nich práv jest, prvorozenému dáti dědiny žádá pravda t. j. právo atd.

Ustaviti pravdu znamená tedy tolik, jako *právo* ustanoviti, najíti v rozepři rodných bratrů, kdo z nich pravdu má, vyřknouti soudem, kteréhož tvrzení a nárok se zákonem se srovnává. A „na popravu ustaviti pravdu“ znamená, k vůli napravení rušeného zákona, tedy pro vyrovnání, polepšení křivdy právo ustanoviti. Na jazyk latinský převedli bychom tedy tento verš takto: ad corrigendam injuriam statuere jus[1]) a na německý: zur Besserung der Missethat das Recht festzustellen.

V. 46. *Prokní stúpi rozenia-dle svégo.* V Ält. Denkm. str. 94

---

[1]) Překládajíce takto měli jsme zření ku středověké latině; statuta Conradi praví: jura statuimus, pak rex suo jure corrigat.

se praví; „Unseres Bedünkens bedeutet der Ausdruck soviel, als nach den Jahren der Geburt, also nach dem Alter, nicht wie man es bisher gedeutet, nach dem Geburts- oder Standesrange“. Uváží-li se však, že báseň sama zná šlechtu vyšší a nižší, nebude snad pochybeno, slovu *rození* zde rozuměti ve smyslu pozdějšího *urození*, že leši a vládyky vstupovali podlé řádu a hodnosti své, t. j. leši napřed a za nimi vládyky. Neb ještě Dalimil v kap. 6. užívá slova „rození“ ve smyslu pozdějšího „urození“: „otka suchá jest znamenie mého chlapieho rozenie“, a místo z Ludiše a Lubor: „za předlúhé stoly sedú, prokní rozenie-dle svého“, k němuž Ält. Denkm. se táhnou, zdá se nám pro rytířský obsah básně více svědčiti proti náhledu slavných vykladatelů, než-li pro něj. V tom ovšem nevadí, že leši a vládyky mezi sebou seděti neb státi mohli podlé let svých, jak také později členové stavu panského a rytířského místa při sněmech a soudech podlé let si ustanovovali; avšak stávalo se to vždy tak, že páni mezi pány a rytíři mezi rytíři místa brali.

V. 48. . . . *v sněmě.* Slovo *sněm* znamená každé shromáždění veřejné; i v 14. a 15. století ještě užívalo se toho slova také ve smyslu soudního shromáždění, jak v Čechách tak na Moravě. Na Moravě se pravilo: *sněm s póhonným právem* t. j. soud, *a sněm bez práva póhonného* t. j. sněm pro politické a zákonodárné záležitosti.

V. 49. 50. . . . *dvě věglasně děvě, vyučeně věščbám vítězovým.* Oba tyto verše dotýkají se tajemné dávnověkosti nejen národu českého, nýbrž téměř celého člověčenstva a Indoevropanův zvláště. Podlé výsledků srovnávací vědy, jmenovitě jazykozpytu a bájesloví, nelze pochybovati, že jednotliví kmenové Ariův obdrželi od společné matky své také podobné vlohy a společné názory o božstvu a světu. Názory ty vzali pak jednotliví kmenové, když se od matky odlučovali, sebou co věno, čili co hřivnu, s níž každý z nich podlé zvláštnosti, ku které se postupem věkův vyvíjel, hospodařil. První duchová stránka, která s neodolatelnou mocí pučela a květy tvořila, bylo náboženství a pocit, že člověk závislým jest od vyšší moci, která osudy jeho řídí. S tímto pocitem zrodilo se zároveň množství jiných citů a názorů; víra se stala pramenem lásky k bytostem vyšším dobrotivým, k nimž doufající oko s úctou pozíralo. S tímto naladěním duše a srdce již jest spojena ona hlubokost citu, která jest pramenem a původcem vší poesie: první modlitba

byla prvním hymnem, byla první básní. U všech národů počíná básnictví s nábožným i s náboženským obsahem; neb prvotný jich život jest naplněn a proniknut naboženskými ideami, které sobě z bouří, ježto je od neznámé kolébky do vzdálených krajin širošíré země rozmetaly, co zárodek duchového a duševního vývoje zachovali a uchránili. Avšak tyto idey náboženské přetvořují a mění se tou měrou, kterou jednotliví kmenové, zde podporováni, onde zase zdržováni jsouce zevnějšími příčinami a okolnostmi, ve vzdělanosti prospívají. V tom pak jsou všichni kmenové kteréhokoli národu k sobě podobni, že v pradobě v nich vrch má *kmenové* vědomí nad vědomím *národním;* i božstvo jest prvopočátečně božstvem kmene v době té, když samostatný vývoj jednotlivých národů arijských počal. Pod jeho záštitou a obzvláštní ochranou jest kmen, který *svému* bohu oběti přináší. Z božstva arijského stali se kmenní bohové, a jakož božstvo pozbylo své původní jednoty, tak také se stavělo v popředí vědomí kmenové, kteréhož prostřednictvím duch národní si klestil dráhu, aby on sám k platnosti přišel. Jakož však duch veškerého člověčenstva jenom se zjevuje a pracuje duchem jistého národu a národní duch zase jen duchem jednotlivců, taktéž se zjevuje v prvopočátcích vývoje duch a osobnost kmene na jednotlivých osobách vynikajících, které důrazným a prospěšným jednáním svým takořka vykonávají úlohu, ježto vytknuta jest kmenu t. j. která obsahem a cílem jeho vývoje jest. Jelikož pak na těchto osobnostech kmenové vědomí nejjasněji se ukazuje a na zevnějšek činy mohútnými vystupuje, protož representují ony kmen, ony jsou vůdci a správci lidu. Doba, v které vývoj tohoto stupně dosáhl, jest věk heroický, hrdinský, jenž ještě pološerem mythickým zahalen jest. Každý kmen má více heroův, *vítězův*, t. j. v každém kmenu naskytlo se více osob vynikajících, které v určitých dobách kmenové vědomí a snahy k dosažení cíle representovaly; každý heros jest takořka mezníkem, jenž naznačuje uzavřenou dobu vývoje postupného, za kterým nová doba začíná. Všechny tyto doby vývoje činí dohromady postup a objem vzdělanosti, které kmen ten do jistého věku dostoupil; taktéž činí občasné vědomí jednotlivých heroův, dokromady společné vědomí kmenové a velečiny jednotlivých heroův, kterými se proslavili, činí v souhrnu obsah veškerých dějin kmenem vykonaných do jisté doby. Činy heroův z paměti nevymírají; neb duch kmene, který také v budoucích pokoleních činným jest, vidí v činnosti a úspěchu jich

8

obraz sebe sama. Oni nekonají sice nic jiného, než to, co jest úlohou celého kmene, jež záleží v tom, duchu kmenovému pomoci k platnosti v obřádech posvátných, ve zřízení společenském a v ustavení práva; nicméně je však považuje lid za samojediné původce a tvůrce jeho vzdělanosti, za zřizovatele společenského života, za své zákonodárce. Zásluha jejich záleží v tom, že oni vyslovují a ustavují pravidla, jejichžto zárodek v potřebách lidu samého ukrytý leží. Moudrosť jejich, která je vede k poznání potřeb lidu, udatnosť, kterou oni vlast brání, spravedlnosť, která ve výpovědích jejich se ukazuje, — tyto vlastnosti vzbuzují v lidu úctu k nim a jsou zároveň příčinou, že lid o nich se domnívá, jakoby zvláštní milostí božstva obdařeni byli, jakoby skrze ústa jich božstvo vůli svou projevovalo. Za tou příčinou dochovává pokolení ku pokolení výpovědi jejich a snadně dá se pochopiti, že v pozdější době, když dávno již věk heroický pominul, lid každé důležitější zřízení politického neb právního života považuje za výpověd neb nález heroův. Nelze se tedy diviti, že obsah těch výpovědí přioděn jest šatem náboženským; neb veškerý život doby té prodechnut byl náboženskými obřády a myšlenkami. Rovněž jest pochopitelno, že heroové čili vítězi oslavováni jsou v pověsti, která v nejstarších dobách vždy ve formě poetické se ukazuje. Vítěz bývá veleben pro nějaký znamenitý skutek, a jakož skutek ten činí částky dějin kmenu, taktéž činí píseň jej oslavující část národní pověsti čili básnictví národního. Tak splývá skutek v jedno s poesií, a čím další jest doba heroická, tím více beře poesie na sebe obsah přispůsobený a přeměněný obrazotvorností básnickou, tak že původní jádro děje skutečného s těží jen poznati lze. Děj minulých dob stává se mythem a místo dějepisu zastává bájeslovné básnictví. V těchto zpěvích tedy zachována jest pamět vítězův, a jelikož v nich se vypravuje o činnosti jejich co kněží, co hrdin bojovných, soudců a správců lidu, vedlé které výpovědi jejich se staly pravidly zákona, protož obsahují zpěvy tyto, co naše báseň jmenuje *věštbami vítězovými.* Věštby vítězovy obsahovaly tedy veškerou tradici kmene, ony byly v malém tím, čím byl indický a řecký epos pro oba národy, když jednotliví jich kmenové v jeden veliký celek byli splynuli. Tomuto výkladu nevadí význam, který podlé Mat. verb. má slovo věštby: vaticinia poetarum carmina; neb i vaticinium, proroctví, jest příznakem doby heroické, v které vůle boží se vyzpytovala ze vnitřností obětovaných zvířat, z letu ptactva a z ji-

ných příběhů, a podlé toho pak budoucnost se zvěstovala. Takové zvěstování vůle božstva a předpovídání budoucnosti náleží ovšem do eposu národního i do tradice kmenu; a že tímto zvěstováním zanášeti se mohli jen ti, kteří výtečností svou a postavením svým takořka božstvu blížšími byli, jest na bílém dni. Byliť to vítězové, kteří hledajíce cestu, po níž národní duch bráti se má; vůli božstva zpytovali a vyzpytovavše ji věštbou svou, lid na dráhu, kterou nastoupiti má, poukázovali. Oni se cítili za jedno s vůlí božstva a protož byli i s to, v době nejvyšší roznícenosti citu vznesti se nad přítomnost a prozíravým okem proniknouti budoucnost. V nich zosobil se duch kmenu, jenž tedy vnitřním okem vítězův sám sebe v budoucnosti viděl a skrze ústa jich budoucnost zjevoval. I tyto výpovědi, či věšťby nebo proroctví v obyčejném slova smyslu náležejí k bájesloví, k věštbám vítězovým; ač u jiných národů s věšťbami se zanášeli kněží (μάντις, augur atd.), nevadí tato okolnosť nikterak našemu výkladu vzhledem k Čechům. Již to, že slovo kněz znamená nyní sluhu božího, kdežto původně znamenalo panovníka, výtečníka vůbec, ukazuje k tomu, že panovník prvopočátečně zastával zvláště úřad ten, jenž později na zvláštní třídu obyvatelstva vložen byl. Tím více se podobá k pravdě, že v nejstarší době vykonával úřad ten vítěz, heros, aby věštby lidu zjevoval, které pak věštbami vítězovými sluly.

Věšťby vítězové jsouť tedy carmina heroica, hrdinské zpěvy, ovšem ne ve smyslu obyčejném, nýbrž ve smyslu národní tradice, zachovávané v mluvě vázané. Do této tradice náležejí všechny velečiny minulosti kmenu; náleží tam pověst o Čechu, o Kroku, o přibytí Čechův do vlasti, zprávy o vítězích a slavných rodech, které v dějinách vynikaly. Vždyť sama báseň naše naráží na Truta, jenž „pogubi saň lutu“ a připomíná nám jmena dvou slavných rodů Klenoviců a Popelovců, kteří zároveň s Čechem do této žirné vlasti přibyli. Do této tradice náležejí pak také výpovědi soudní vítězův, z kterýchžto výpovědí tradice zákona a právních pravidel se vyvinula. Takovou výpovědí, vyňatou z věšteb vítězových, zdá se býti oněch devět veršův Zelenohorského rukopisu, které obyčejně známy jsou pode jmenem „sněm“, dále pak výpověd kněžny v Libušině soudě: „budeta im oba v jedno vlásti, či sě rozdělíta rovnú měrú“. I forma, v které tyto výpovědi se pronášejí, nese na sobě ráz vysokého stáří; vázanost řeči čili verš snadněji utkví pro rythmus v paměti, kteráž ještě tím se podporuje, že každý téměř verš

pro sebe činí celek. V tom podobají se tyto výpovědi legibus XII tabularum, v nichž téměř každé ustanovení větu o sobě činí, u př. ustanovení *de votis:* „Sancte vota redunto. Poena violati juris esto. Quo circa ne quis agrum consecrato. Auri, argenti, eboris sacrandi modus esto.“ Avšak ještě i jiná zdá se mi býti příčina, za kterou tyto právnické výpovědi byly v řeči vázané, a to jest ta: jelikož při právním ustanovení záleží na slově, protož volila se k nim vázaná forma, aby pro nerušení rythmu snadněji to slovo se zachovalo, které do veršovaného pravidla se hodilo. Vázanost formy měla tedy také poněkud zaručiti, že autentické znění právního předpisu se zachovává.[1])

Tvrdíme, ovšem jen potud, pokud podlé domyslů k takovému tvrzení oprávněni jsme, že ve všeobecné tradici kmene českého také obsažena byla tradice práv. Nějakého utužení v té příčině nalezáme v 110. a 111. verši básně samé: „u nás pravda po zákonu svatu, ju-že přinesechu otci naši v sie-že (žirné vlasti přěs tri rěky)“. Zde lech Ratibor patrně míní tradici zákona dávnověkého od otcův k synům dochovanou; avšak leží na bílém dni, že ne každý jednotlivec tuto tradici znal, nýbrž hlavně ti, kteří k zachování té tradice ustanoveni byli. Neměla-li totiž tradice ta vymříti anebo forma její postupem času porouchána býti, bylo nevyhnutelně zapotřebí, aby ti, jimž zachovávání její svěřeno bylo, i jiné osoby této tradici vyučili, které zachovávajíce pak znění její zase jiné k tomu vybrané osoby tradici učily, aby nikdy z paměti nevyšla. Že tomu tak, poučuje nás veřš 50. naší básně, kterýž praví, že děvy byly *vyučeny* věštbám vítězovým t. j. ony se jim naučily od těch, kteří před nimi věštby ty v paměti dochovávali.[2]) Výraz děvy *vyučené* zdá se také nasvědčovati tomu, že na tomto místě slovům „věščby vítězové“ nemá se rozuměti ve smyslu „věštbám *prorockým*“, jelikož poroctví v pravém slova smyslu t. j. zírání do budoucnosti bez ohledání jistých znamení, jest i bylo také

[1]) Caesar též o Keltech praví, že věštby jich byly ve verších; že tyto verše byly krátké, o sobě každý zvláštní smysl mající, jde ze slov Diogena Laert. prooem 5.: *φασὶ τοὺς μὲν Δρουίδας ἀποφθεγγομένους φιλοσοφῆσαι.*

[2]) O Keltech v podobné příčině praví Caesar bell. gall. VI. 14: „multi in disciplinam conveniunt et a parentibus propinquisque mittuntur. Magnum ibi numerum versuum ediscere dicuntur; itaque annos nonnulli vicenos in disciplina permanent.“

věku pohanskému vnuknutím božstva, jemuž ovšem žádný se naučiti nemohl, jelikož v okamžiku duch na proroka přišel.[1]) Děvy byly tedy vyučeny tradici, a podlé obsahu básně dá se souditi, že se tu míní ona část tradice, která chovala v sobě výpovědi právní. K tomu také ukazují odznaky soudní u děv se nacházející: desky, plamen, voda a meč.

Že pak právě podlé básně děvy vyučeny byly věštbám vítězovým, to na rozličný spůsob vykládati se může. Především z okolnosti té, že hlavou lidu jest ženská, která tedy také družky svého pohlaví při sobě míti chce, aby tyto posvátné obřady při soudě vykonávaly. Druhá příčina leží v povšechném názoru starých národů plemene indoevropského, dle něhož panna zvláště povolána byla, tušiti budoucí věci. Veštkyně nebyly pouze u Germánů, nébrž také i u Keltův; Vopiscus vypravuje, že cisař Aurelian gallické druidky se tázal o trvání panství svého, že Diokletianovi druidka zvěstovala budoucí jeho hodnosť a že druidka Alexandru Severovi prorokovala porážku a zrádu vojska jeho. Nejslavnějšími z druidek gallických byly ty, které na ostrově Seně naproti Armorice přebývaly; tichem nocí jasných zaznívaly posvátné jich zpěvy, a plavci okolo plující nezameškávali, o věštby je žádati.

Že pak mezi Čechy děvy podobné úcty požívaly v nejstarší době, toho svědectvím jest pověsť o Libuši a o věhlasných děvách, které věštbám vítězovým vyučeny byly. Ač nemáme žádné zprávy, že by jako druidky gallické byly žily ve sboru společném, nicméně z národního podání jest jisto, že také český kmen zachovával v nejstarší době velikou úctu k pannám věhlasným. Podobá se ovšem, že tyto děvy české nikdy neměly toho vlivu, jako u Germánů Veleda nebo u Keltů druidky: avšak jelikož podlé analogie jisto jest, že také kmen český ve větší dokonalost nedotknutého panenství věřil,[2]) vysvětluje se tím také možnost, že v naší básni

---

[1]) Takovou prorokyní byla Libuše. Svědčí o tom Kosmas na místě, kde jedná o proroctví Libuše strany Prahy, Václava a Vojtěcha: plura locutura erat, si non fugisset spiritus pertilens et prophetans a plasmate Dei.

[2]) Ztrátou panenství pozbývají věhlasné ženské vyšší dary své „cubito subnixa, ceu puerum enixa" praví Kosmas, a v německé pověsti pozbyla Brunhilda povahu Valkyry, když manželem přemožena byla pomocí Siegfrida.

věhlasné děvy súdné přicházejí a významné postavení jim vytknuto jest. Znalost věšteb vítězových, kterou tradici slavnou o předcích, o hrdinách kmene a svatých zákonech zachovávaly, propůjčovala jim jakousi vážnost vyšší; a lesk posvátnosti, kterým tyto svaté zpěvy se skvěly, odrážel se také na osoby děv, které ústy svými obsah svatých zpěvů pronášely. A jelikož v těchto věštbách vítězových výpovědi práva božského obsaženy byly, proto jest to věcí přirozenou, že při nalezání toho práva hlavní roli hrály ty, jimž svěřeno bylo, aby znění toho práva zachovávaly; zvláště v případech těch, kde rozum lidský nebyl dostatečný, pravdu vyskoumati, a kde tedy nastoupil boží soud čili ordale, nastala jim významná činnost, obžalovaného podrobiti božímu soudu, jakož již svrchu dotčeno bylo.

Mohlo by se zdáti, že s tímto svým výkladem nestojíme na půdě skutečnosti, nýbrž že se ve vzduchu domyslů pohybujeme. Na tuto námitku odpovídáme takto. I v pozdějších dobách stávalo se, že právní pravidla, pokud ještě zapisována nebyla, vycházela z paměti lidí, tak sice, že i mezi soudci ustanovenými jen málo se nacházelo těch, kteří pravidla zvykového práva českého znali. Protož praví Ondřej z Dubé: „mním, *že jest málo pánóv českých, by pomněli, co sú jich otcové měli za právo,*“ a ještě sto let později (1480) píše Ctibor z Cimburka, že jedná o právích zemských, „kterak jsú řízena a je spravovali pamětí svú pan Jan z Cimburka a pan Jan z Pernsteina, *ješto jiným pánóm poněkud již to z paměti bylo vyšlo.*“ Když ve věku čtrnáctém a patnáctém, jehožto společnost rozvinutější, jehož vzdělanost rozsáhlejší byla, než-li doba nejstarší, bylo nebezpečí, že znalost právních obyčejův by se vytratiti mohla, a když za tou příčinou mužové toho práva zvykového znalí zásady jeho písmem ustáliti za potřebu uznali: nebylo-li za doby starověké tím více zapotřebí, na prostředky pomýšleti, kterými by znalost právních výpovědí, věšteb vítězových, se zachovala? A jakož tradice práva zvykového později se zachovávala zvláště mezi členy soudu zemského, podobně v nejstarší době schován byl poklad právních výpovědí od osob takových, které obřady právní, náboženskými výkony protkané, obstarávaly. Z toho ovšem nejde, že mimo děvy súdné žádný neznal zásad těch čili výpovědí vítězových, kterými domácí právo se spravovalo; naopak jde z básně samé, že jiní také tyto zásady znali; kterak by jinak lech Ratibor co kmet mluviti mohl proti Chrudoši, že podlé zákona od otcův do vlasti

české přinešeného prvorozenec nemá většího práva k dědictví než-li mladší? Ratibor tedy ten zákon znal ze zkušenosti a věděl tedy, že výpověd Libuše s tímto zákonem se srovnává; on znal obsah jeho, kterýž vykonáván viděl při každém dělení dědictví, neznal však věštby vítězové v doslovném znění a v souvislosti té jako děvy, které těmto věštbám vyučeny byly.

V. 51 . . . . . *desky pravdodatné.* Dobrovský v útoku svém na pravosť Libušina soudu učiněný při tomto výrazu velmi se pozastavil; nyní ovšem již nemůže býti příčiny, pro výraz ten báseň bráti v pochybnost, naopak on ztvrzuje pravost její. Ovšem si zde představovati nesmíme desky v obyčejném slova smyslu, do jejichžto kněh se zapisovaly a zase z nich vymazávaly vklady statků, kupy, smlouvy, závěty atd., nýbrž spojiti zde máme se slovem desky smysl podobný k tomu, který ve výkladu Ondřeje z Dubé obsažen jest: „a což páni otsúdí... to píší v *knihy*, ježto slovú *dsky.*“ Desky se jmenují v básni naší *pravdodatné*, jelikož v nich obsaženy jsou právní pravidla čili ty z věšteb vítězových, které práva se dotýkají. Okolnosť ta, že tato pravidla zaznamenána byla, nemá nyní nic podivného více do sebe, kde dokázáno, že staří Čechové taktéž, jako Germáni a severní národové, užívali run. Tajemné známky, jichžto význam nezasvěcencům zakryt zůstával, zvyšovaly vážnost, v které tyto desky pravdodatné byly. Jako v době staré desky pro posvátnost obsahu od věhlasných děv střeženy byly, tak i v pozdější době neměl pro důležitost jich žádný přístupu k nim mimo nejvyššího komorníka, a vážnost k deskám v té době nebyla věru menší než-li v době staré. Jako desky v naší básni na soudě slavném vystaveny jsou, tak i v pozdější době desky mimo soud otevříti se nesměly; jako ve starší době desky chovaly věhlasné děvy, tak v pozdější době chovány jsou alespoň v Moravě v kostelním sklepení, z něhož při zahájeném soudě s velikou slavností do soudnice přinášeny byly. A kdož medle by si nepřipomenul slov Libušina soudu „desky pravdodatné“, když čte slova Ctibora z Cimburka: „dsky . . . všeho práva konec a všech jistot jistota jsú?“ [1])

V. 52 . . . . *meč křivdy karajúcí.* I proti tomuto výrazu brojil Dobrovský, avšak podobně mylně. Neb meč od nepamětných dob jest symbolem nejvyšší právomocnosti, hrdelního práva, a domnělý falsifikator nepotřeboval se ohlížeti po mečníku ruské pravdy

[1]) Srovnej zde desky Mojžíšovy a leges XII tabularum.

ani polského pravdodavstva, neb známo, že také při moravském soudě meč králův neb hejtmanův koncem vzhůru držán byl „k znamení popravy a práva obrany“ (Kn. Tov. kap. 63). Mimo to sem vztahovati sluší zprávu Kn. Tov. o odkladu hlav, jehožto obřady patrně ráz starožitnosti na sobě mají; když totiž vrah příbuzného toho, kterého zavraždil, za milost prosil, držel příbuzný zavražděného meč mezi plecema vraha a tázal se ho: „již-li jsem tak mocen hrdla tvého, jakož ty byl bratra mého“? Zde meč taktéž nic jiného neznamená nežli to, že život vraha jest v moci bratra zavražděného.[1])

Slovo *křivda* znamená, jak již svrchu dotčeno, protivu pravdy čili práva. Obě slova, pravda i křivda, jsou obrazná; názor rozličných národů spojuje pojem toho, co nyní nazýváme právem, s pojmem *rovného* (rectum, Recht, droit), a pojem toho, co nyní nazýváme bezprávím, s pojmem *křivého*. Zákon totiž jest vodítkem čili pravidlem, vedle kterého kroky uspořádaného života říditi se mají; kde toto pravidlo se zachovává, tam jsou cesty veřejného života prosty všech překážek, jsou rovné jako veřejné cesty a dráhy; cesta pravá vede k cíli, cesta křivá od něho odvádí, a taktéž vede zachovávání zákona k právu a k pravdě a odchylení se od předpisů zákona činí křivdu. Za tou příčinou sluje také ve starší právnické řeči ten, který bezpraví se dopouští anebo odsouzen byl, *křivým*, n. př.: „Z toho vychodí, že často *pravý* ztratí a *křivý* zíště“ (Ond. z D.); — „by pak věděl, která strana *pravá*, která *křivá* jest“ (Zap. Žerot. I. 75); — „ani jednoho mezi námi nebylo, který by Jankovského za *křivého* neodsoudil“ (ibid. 99.) Naproti tomu znamená *rovné* tolik co spravedlivé, právu přiměřené, a jest synonymum slova *práv*, u př.: „mú služebnú dívku otjal a o to mi slíbil *roven* býti před úředníky“ (Půh. Olom. 1412 fol. 84b); — „a o to byl se mnú přišel na lidi, aby mi se od něho *rovné* stalo“ (ibid; 41); — „že jsa se mnú v příznivé míře nepožádav *rovného* ode mně i pohnal mne“ (Půh. Brn. 1406 fol. 158); — „a chceme vše *rovné* přijíti od něho“ (Arch. Č. I. 273); — „vznesl na Kr. M., aby se jemu stalo *rovné*“ (ibid. II. 45.)

V. 53. 54 . . . . *plamen pravdozvěsten, svatocudná voda.* Těmito slovy báseň naše patrně míní boží soudy čili ordalie. I v těchto

[1]) Kterak právní a soudní obyčeje houževnatě se udržují, vysvítá z toho, že tento meč královský neb hejtmanský při panském svudě moravském držán býval ještě za Marie Terezie.

slovích viděl Dobrovský příčinu, pro kterou Libušin soud považoval za podvržený, praviv, že ordalie věrojatně od Němců k Čechům se dostaly. Tomu však jest na odpor okolnosť ta, že ordalie byly nejen u Němců, nýbrž také u Keltů, Řeků, anoť byly také často užívány u Indův. Indové znali více spůsobů ordalií; zkoušeli obžalovaného 1. *váhou;* při tomto ordalu musel obžalovaný při druhém zvážení býti lehčí, jinak byl vinen; 2. *žhavým železem*, při kterémž ordalu obžalovaný nesl buď žhavé železo listy omotané sedm kroků zdálí, aneb musel jazykem se dotknouti žhavé radlice, spálil-li se, byl vinen; 3 *vroucím olejem*, z kterého obžalovaný kus zlata vytáhnouti musel; 4. *zrny rejžovými*, které obžalovaný rozkousati musel; krvácela-li mu při tom dáseň, byl vinen; 5. *jedem*; onemocněl-li aneb zemřel-li vypitím jedu, byl vinen atd. Podle toho zdá se ovšem, že užívání ordalií při soudech jest zřízením, kteréž všem Indoevropanům společné bylo; že by pak k Čechům se bylo dostalo teprv křesťanstvím, jak Maciejowski v I. sv. str. 308 staršího vydání svého známého díla tvrdí, docela s pravdou se nesrovnává. Ordalie se totiž nikterak nesrovnávají s učením křesťanským, anoť jsou mu na odpor; protož také církev záhy již proti nim byla, jako n. př. Agobard, arcibiskup Lyonský († 840), který dvě knihy proti ordaliím sepsal. Avšak marné bylo dlouho namáhání církve; neb ordálie byly tak pevně ukotveny v názoru lidu, že tak snadno nebylo lze je vypuditi, a houževnost, kterou lid ordalií se držel, jest svědectvím pro vysoké jich stáří. Ordalie mají původ svůj v názoru tom, že právo sice pochází od bohů, že však hledání práva zůstaveno jest rozumu lidskému; kde pak rozum ten jest nedostatečný k nalezení práva, tam se zůstavuje božstvu, aby nějakým znamením samo zjevilo, kde pravda jest a kde křivda. Protož jest plamen pravdozvěsten a voda jest svatocudná. Že pak Čechové staří sami považovali boží soudy za zřízení z pohanské doby pocházející, toho důkazem jsou slova Ondřeje z Dubé: „právo zemské české jest dávno nalezeno, ještě ot pohanství.. neb mnoho *obyčejóv pohanských* v něm jest držáno, jako *očista železem horúcím,* aneb *uvržení na vodu.*“ I v Čechách to bylo zásluhou církve, že ordalie zrušeny byly, zvláště přičiněním slavného arcibiskupa Arnošta z Pardubic, ač čeští páni proti tomuto zrušení reptali; tehdáž ustanoveno, aby na místě ordalií se užívalo pouze přísahy co právního důkazu. Druhy ordalií, kterých v Čechách se užívalo, byly: 1. *železo žhavé* buď v rukou nesené (judicium ferri candentis) aneb

žhavé radlice, na kteréž obžalovaný vstoupiti musel (vomeres calcandi); 2. *voda*, do které obžalovaný vržen byl; prameny mluví jen všeobecně o judicium aquae, někdy také o judicium aquae frigidae a i ferventis, z čehož patrno, že i vody vroucí, z které nějaký předmět se vytáhnouti musel, užíváno bylo; 3. *souboj* buď mečem, buď kyjem. H. Jireček v Slov. práv. I. 187 pravý, že by výraz „meč krivdy kárajúcí" také se mohl vztahovati k ordalu souboje; ku kterémuž náhledu však přistoupiti nemůžeme, neb bylo by nápadno, když plamenu a vodě báseň dává epitheta, která se s božími soudy srovnávají, proč také meči podobné epitheton dáno není a proč jen kárající moc meče t. j. právomocnost hrdelní soudu vytknuta jest. *Svatocudný*. Slova *cuditi* v staré řeči právnické často se užívalo; znamenalo původně božím soudem, zvláště vody, vinu se sebe smýti, nevinu svou dokázati; voda jest živel čistý podlé názoru všech národů; starým Čechům byla svatocudnou t. j. očisťující, Ilias ji nazývá „svatou."[1]) Jakož voda zevnější skvrny odstraňuje, tak smývá soud vody vinu vnitřní. Soud vody musel býti velmi oblíben; neb vedle něho znamenalo pak „cuditi" souditi vůbec, a slovo *cúda* znamenalo soud vůbec, n. př. cúda Brněnská, cúda Olomúcká. *Očista*, taktéž slovo odvozené od cúditi, cíditi, znamená 1. důkaz neviny: „*očista* horúcím železem" (Arch. Č. I. 482. 487. 496); — „na *očistu* svú vstúpí a s ním šest svědkův" (Arch. Č. III. 159); 2. právní důvod vůbec: „že ten zápis ne k škodě dílu našemu, ale na nějakú *očistu* byl mezi mnú a bratrem mým" (Kn. ouzká 27). Protož se říkalo vůbec: „při očistiti". 3. Sproštění závad statku: „neb jest to základ jeho k očištění statku onoho, kterýž peníze položil". (Kn. Tov.)

V. 61. 62. *Budeta im oba v jedno vlásti, či sě rozdělíta rovnú měrú*. Těmito slovy činí Libuše výpověd, kterak zákon věkožizných bohův právo dědičné ustavuje: dědicové mají totiž buď hospodařiti, bud dědictví na rovné díly mezi sebe rozděliti. Zásada tato platila až do šestnáctého věku téměř bez výminky; ano v šestnáctém století nebyli ještě majoráty v obyčeji. Hospodařili-li bratři spolu, nemohl žádný o své ujmě na statek se dlužiti; bylo-li z toho statku pohnáno, museli všichni společní držitelé hnáni býti a naopak, hna-

---

[1]) Že Slované považovali vodu za živel posvátný, toho svědectví máme z Prokopa (bell. goth. III., 14) a z Helmolda (I. 47): „lucorum et „fontium" ceterarumque superstitionum multiplex error apud eos habetur".

li-li oni, muselo se jmenem všech hnáti. Byli-li bratři nedílní, spravoval nejstarší bratr dědictví a byl-li mrhačem, musel zeměpán nebo hejtman jeho dítek se ujímati, taktéž i sester, aby o věno nepřišly; žádný nedílný bratr nemohl ze statku něco odkázati, nýbrž i movité věci spadly na ostatní bratry. Dělili-li se bratři, tu ustanovoval nejstarší bratr díly, mladší volili dříve a co zbylo, bylo dílem nejstaršího.

Při tom dělení nesmělo býti zapomenuto na sestry; všichni dílové museli k výživě sester přispívati až do vdání jich, a taktéž muselo se jim dáti věno i výprava. Toto právo dědičné bylo tedy již v platnosti v starší době, a že v době té převládala ještě snaha, aby dědiny otcovské byly zachovány v celku a neděleny, to jde z nálezu soudu, který ustanovil, aby oba bratři dědiny společně drželi a je nedělili. Tato zásada byla také u jiných Indoevropanův v platnosti. Tak ustavuje zákon Manu-ův, že po smrti otcově synové v dědictví se děliti nemají, pokud matka žije, která však nejstaršímu synu se podrobiti musí, jenž na místě otce jmění rodinné spravuje; když matka zemře, mohou synové rovnými díly se děliti, avšak lépe jest, když synové nedělí a nejstaršího bratra za hlavu rodiny uznávají. Když pak dělí, nedostává nejstarší bratr nějaký větší díl, leč v případě tom, že byl ctnostnějším a učenějším, nežli ostatní. Podobné poměry byly dle badání Mommsenových (I. 67. 176) také u Římanů. Avšak z toho, že již zákon Manu-ův připouští dělení, že ustavuje v jistém případě větší díl pro nejstaršího bratra, vysvětluje se, kterak vývoj dědičného práva u rozličných národů byl rozličný. Jedni, jako Slované, zachovali nejdéle původní zřízení arijské, druzí vyvinuli fakultativní přednost nejstaršího bratra k nejvyššímu stupni, jako někteří germanští národové, zvláště Sasové, kteří bratry mladší jen odbývali, kdežto nejstarší bratr dědiny nedělené držel. O německém právě dědičném bude ještě níže jednáno.

V. 64. *Rozřěšite moje výpovědi.* Slovo výpověď zachovalo se až do nejpozdnějších dob v právnické řeči české. Slovo výpověd jest latinské edictum, německé Ausspruch a užívalo se ho zvláště tenkráte, když soud sám nálezu neučinil, nýbrž jiné lidi ustanovil, aby soupeře srovnali, u př. „má upomínati ubrmany, aby mezi nimi vypověděli, a což vypovědí, aby sobě to plnili, než dokud jsú nevypověděli, Dobeš nemá co plniti“. (Půh. Olom. r. 1412 fol. 86.)

Dále se užívalo slova „výpověď“, když soud nebo sněm ustavil jakési pravidlo stálé, jenž nepřetrženou platnost míti mělo; v tomto smyslu se zde užívá v naší básni slova toho: kněžna ohlašuje výpověď, kteráž stran dědictví obsažena jest v zákoně; tato výpověď její nemá však ještě zavazující moci, nýbrž národ na sněmě shromážděný má ustanoviti, zdali tento zákon se vztahuje k té při, k jejíž rozsouzení svolán byl. A tato vůle národu, po líčení a uvážení pře projevená, teprv rozsuzuje při, kterýmžto rozsudkem v tomto pádu výpověď Libušina schválena byla. Národ měl, jak verše 66. 67. svědčí, toho vůli, i jiný nález ustanoviti t. j. v tomto pádu ten, že mohl uznati právo prvorozeného; tím by ovšem se byl uchýlil od posavadního obyčeje po otcích zděděného a byl by ustanovil nové pravidlo právní.

V. 67. *Ustavite ima nový nález.* Slovo *nález* jest úplně přiměřené starému spůsobu rozsuzování pře, kteréž záleželo v tom, že pravda se hledala, jakož také verš 109 praví: iskati pravdu. Prostředky, pravdu naleznouti, byly: vyznání obžalovaných, svědkové, přísahy, boží soudy (později ještě desky a listy rozličného druhu), a tato pravda těmito prostředky nalezená čili právo, vyřknuté na základě pravdy objevené, slulo *nálezem.*

V. 72. *I chváliti výpovědi jeje.* Slovo *chváliti* ve smyslu ztvrditi, potvrditi, souhlasiti (confirmare, ore laudare) přichází také ještě v pozdější řeči právnické: „a což ten škod povede, na jich *schválení* . . . . to má jemu dáno býti“ (Arch. Č. V. 503); — „a ten spuosob a obyčej *schválili*, oblíbili . . . . jsme“ (ibid. 464); — „a svědomím to provesti mohl na *schválení* panské“ (ibid. 444). Srovn. polské uchwalać = potvrditi (sancire), uchwała, snešení (Beschluss), a „pochválichu pravdu po zákonu“ v prvním zlomku Zelenohorského rukopisu.

V. 76. *Výpovědi tvoje rozmyslěchom.* I tento výraz přichází v pozdější řeči právnické: „s dobrým rozmyslem a s zdravú knížat . . . . našich radú“ (lantfrid r. 1417).

V. 83. *I věčinu provolati v národ.* Slovo *věčina* neznamená zde nic jiného než větší počet hlasů; k tomu ukazuje především verš 82., kde se o sčítání hlasů mluví; pak také přirozený ode všech národů zachovávaný způsob, že vždy většina rozhoduje. Při tom všem zůstává temný spůsob, kterým hlasy pro a proti se odezdávaly. Nemajíce žádných známek, podle kterých bychom onoho spůsobu se domysliti mohli, můžeme jen poukázati k tomu, že hlasy

se naznačovaly buď štěrbinami, buď kuličkami, buď kamínky, buď kousky dřeva, a sice tak, že buď barva kamínků, buď znamení nějaké na štěrbině neb na dřevě učiněné ukazovaly, v kterém směru, zda-li pro nebo proti kdo hlas svůj dává. Ilias nás poučuje, že při metání hřebí každý hřebí své poznamenal; hřebí pak dala se do přilby, metáno jimi, a ten, jehož hřebí vypadlo, musel to podniknouti, oč losováno bylo. Užívání černých a bílých kuliček při hlasování, když se má vynesti rozsudek smrti, jest známo; při božím soudě vody házejí Tibetané bílý a černý kámen do vroucí vody, obě strany sáhají pak zároveň do vody, která vytáhne bílý jest pravá, která černý jest křivá.

Ač s jistotou dotvrditi nemůžeme, kterak věk Libušin hlasy poznamenával, předce soudíce dle obdoby nepochybíme, že spůsob u starých Čechů obvyklý nerůznil se velice od toho, jenž zachováván byl u Řeků.

V. 84 V *národ k rozsúzeniu na sněm sboren.* Slovo „rozsúzení“ ovšem také v pozdější řeči právnické přichází: „pakli by puovod k rozsúzení té pře nestál“ (Arch. Č. V. 504).

V. 17. 88. . . . . *přěs tri rěky.* Marné by bylo namáhání, ustanoviti jmena těch řek, které se zde míní. Zdá se také, že zde číslice „tři“ nemá znamenati skutečný počet, nýbrž že užíváno číšlice této ve smyslu poetickém, jelikož ona často v životě nejen slovanském ale i u jiných národů přichází. Krok má tři dcery; půhon se opovídá *třikráte*, roky, které právo dává, jsou *tři*, brániti se může v líčení pře *třikráte*, lhůta promlčení v českém právě obsahuje léta *tři* (a osmnáct neděl t. j. *třikrát* šest), užívání nějakého práva državného propůjčuje se obyčejně do *tři* životův (Půh. Brn. r. 1447 fol. 3), muž odvěnuje ženě o *třetinu* výše; při odkladu hlavy bratr zavražděného ptá se *třikráte* vraha, zdali jest mocen hrdla jeho; při soudě se volá *třikráte* na pohnaného; soud se ohlašuje *tři* neděle před zahájením jeho; při vkladu spolku do desk ptá se komorník *třikráte*, zda-li to jest vůle společníka; zmatečná přísaha mohla se opravovati *třikráte*; v národní písni (Sušil str. 86) vyhazují rybáři *třikrát* udici a po třetí vytahují mrtvolu milého; v jiné (Sušil str. 193) zjevuje se dceři o pomoc volající matka po *třetím* volání atd. Tak se zdají i zde byti postaveny řeky tři; i Grimm uvádí „drei wasser“. (Rechtsalt. 209). — Že také Němcům číslice tři byla oblíbenou, dosvědčuje se mnohými pořekadly, n. př. „drei gäste, drei huben, drei eichen, drei marken, drei rufe,

drei jahre atd. Neméně byla oblíbenou tato číslice u Řeků, zvláště Ilias a Homerovy zpěvy vůbec rády jí užívají; na mnoha místech znamená v Iliadě neurčité množství, u př. „*po třikráte* se naň s zábojčím zápalem oddal; odrazil ousvětným *třikráte* ho štítem Apollon“ (V. 436 srovn. VI. 435, XXII. 165). Srovnejme ještě k tomu indickou *Tri*murti, *troj*nožku věštkyně Delfické, počet *tří* Horatiů a *tří* Curiatiů římské pověsti, *tri*gorky (mohyly) polabských Slovanů a časté užívání této číslice v ruských a jihoslovanských národních písních a pověstech, pak se přesvědčíme, že číslice „tři“ náleží k těm, které se obyčejně nazývají *svatými* číslicemi; za tou příčinou vyjadřovali Řekové a Římané nejvyšší stupeň štěstí a blaženosti slovy τρίσμακαρ (Odys. VI. 154), ter beatus.[1])

V. 96. *Mužu vlásti mužem zápodobno*. Výraz „podobný“ přichází také ještě později v právnické řeči české; pocházejíc od slova „doba“ (forma) znamená „podobný“ to, co po jisté době, po jisté formě tvořeno jest (= similis); pak to, co povýtečně formou se vyznamenává, tedy jako latinské „formosus“: „co je mňa po tobě, po tvojej *podobě*, co mňa do tvej krásy“ (Sušil 214); — „nadešel ju Janek, *nádobný* šuhajek. Co tu děláš Anko, *nádobná* galanko?“ (Sušil 101). Jelikož však forma má jen býti zjevením vniterné bytosti a tedy této bytosti přiměřenou, znamená pak „podobný“ shodu mezi formou a myšlenkou, tedy vše, co jest slušné, co s rozumem se srovnává, co harmonii neruší; opak „podobného“ jest *potvorné*. Protož také znamená „podobný“ v právnické řeči to, co před zákonem obstojí, co s právním citem se srovnává; v tomto smyslu jest u př. půhon „*podobný*“ ten, jehožto obsah právnímu vědomí se nepříčí, a půhon *potvorný* ten, jenž všelijaké zmatky pohnanému zamýšlí neb na jiný spůsob s právním obyčejem neb vědomím se nesrovnává: „páni nalezli, žeť ten póhon není *podobný* . . . že není *podobné* z takých věcí tak malých pohnati ze dvú stú“ (Půh. Olom. r. 1437 fol. 33); — „páni našli, že to *potvorný* póhon i kázali Počenskému zaručiti pod pěti sty, aby se markrabině milosti a pá-

---

[1]) Jest nápadné, že ve starším věku národů se téměř výhradně užívá číslic nerovných; základným číslem u Slovanů (a také u Němců) jest třetice, z níž násobením ostatní čísla hustě užívaná pocházejí. Tak především číslice „sedm“, t. j. dvakráte tři a (pro náklonnost k nerovné číslici) jedna; sedm jest svědků čili očistníků v přísaze, půhon se má odevzdáti pohnanému nejdéle do sedmi dní, milá čeká na milého sedm let (Sušil 87) atd. Méně oblíbená byla číslice devět.

nóm o to postavil, aby potom žádný *potvorných* póhonóv nestrojil“ (ibid. fol. 3); — „pakli by toho neshledali, jakož jest on žaloval, chtí k Ješkovi popraviti, aby potom tak *nepodobných* věcí nevedl“ (Půh. Ol. r. 1412 fol. 66). „jakož někteří smyslivše sobě řeči *nepodobné* a velmi vší zemi škodlivé“ (Arch. Č. I. 274); – „aby *podobní* rokové těm dluhóm protaženi byli“ (ibid. 279). — Na novou češtinu verš ten tedy převesti se může: „muži vlásti mužům slušno“ a na jazyk latinský: viro imperare viris convenit“.

V. 98. *Prvencu dědinu dáti pravdu.* Verš tento se musí spojiti s veršem 109: *nechvalno nám v Němcěch iskati pravdu*, aby se poznalo, že Chrudoš chce, by k vůli němu německé právo nad domácím ustaveno bylo. Tu ovšem se jednati musí o to, zdali původní německé právo takovou přednost prvorozenství znalo? Odpověď na tuto otázku není tak snadná; v pozdějších dobách panovalo u Němců ovšem právo prvorozenství, o tyto doby však zde se nejedná, nýbrž o to, zda-li asi před osmým stoletím po Kr. takové právo mezi Němci bylo. Báseň naše ovšem k tomu ukazuje a ztvrzuje, že národ český sobě vědom byl, kterak jeho domácí právo dědické od německého se liší; neb Chrudoš ani slovem se nedotýká, že se na právo německé táhne, on jen vyřknul, že prvorozenec sám děditi má a předce Ratibor hned věděl, že se tu míní právo německé.

Viděli jsme již svrchu, že již v zákoně Manu-ově se nacházejí zárodky, z kterých výlučné právo prvorozence k dědění vyvinouti se mohlo. Přechod od společného držení dědictví k možnosti rovného dělení mezi všemi bratry a odtud až k vyloučení mladších nestal se náhle ani násilně: neb společné držení i výlučné dědění bratra nejstaršího, obojo má tutéž snahu za základ a příčinu, t. j. dědictví otcovské zachovati celé, nerozdělené. Avšak, ač příčina jest tatáž, jest nicméně vliv, kterým každá na společenské zřízení působí, veliký a rozdílný. Společné držení neb dělení po rovných dílech ukazuje hluboký cit pro rodinu a rodinný život, kdežto právo prvorozenstva nebere ohled na všecky členy rodiny, nýbrž jen na nejstaršího, kterýž povolán jest zachovati moc a slávu *rodu* a za tou příčinou přenášejí se naň všecky prostředky hmotné, aby tím snáze slavné jmeno rodu zveleboval a rozmnožoval. V nedílnosti představuje tedy celá rodina právo dědické, v prvorozenství jedna toliko osoba. Jest patrno, že právo prvorozenstva hlavně jen v takovém národě se vyvinouti mohlo, v kterém nadvládá snaha, osob-

nost k platnosti přivésti. Takovou snahou se vyznamenávali staří Germáni; a protož nelze se tomu diviti, že u nich, alespoň u jednotlivých kmenů, již záhy společné držení anebo společné dělení dědictví ustoupilo právu prvorozenstva. O Normanech dokázal již G. Phillips, Deutsche Geschichte I. 142. 166, že u nich právo prvorozenství mělo platnost, kteréž pak do Anglie přinesli, a vůbec se shodují učenci, že u Germánů již záhy se vyvinulo právo prvorozeného k výlučnému dědění. Avšak nám se zde musí jednati o to, dopíditi se, zda-li nějaký německý Čechům blíže bydlící kmen právo prvorozenství znal, aby se vysvětlilo, kterak snadně znalost o tom do Čech již asi v sedmém století přijíti mohla. Na úplné jistotě, aspoň nyní, nebudeme moci se ustaviti, avšak aspoň možnosti a pravdě podobnosti se domůžeme.

Tacitus (Germ. c. 32) praví o Tenkteřích: „mimo čeleď, domy a ostatní předměty práva dědičného odevzdávají se koně, které nepřijímá, jako ostatní věci, nejstarší syn, nýbrž ten, který jest pružným v boji a nejudatnější.“ Z tohoto místa jde, že kmen Tenkterův uznával právo prvorozence k věcem nemovitým, a jest možné, že znalost o tom do Čech se dostala. Neb Tenkteři bydleli vedle Kattův a s těmito hraničili Durynkové, jejichžto území Slovany velmi zalidněno bylo; říše jich obsahovala nynější Bavory severně od Dunaje, nynější Durynsko, velkou část Míšně a krajinu okolo Wittemberga na Labi. Z krajiny Durynkův, v níž Slovanstvo záhy poněmčeno bylo, mohla snadno zpráva o právu prvorozenství do Čech se dostati: a že vzájemné styky mezi Čechy a Durynky již ve starší době panovaly, toho svědectvím jest, že kníže Neklan (okolo roku 820) nezletilému synu Luckého knížete Vlastislava dal za vychovatele jednoho Durynka, jehož Kosmas jmenuje Srbem, Dalimil ale Němcem. Avšak na spůsobu, kterým znalost německého práva prvorozenstva do Čech se dostala, nezáleží, postačujeť důkaz, že od kmene sousedního k Čechům přijíti mohla. Není ani zapotřebí domněnky, že klidnou cestou do Čech tato znalost přinešena byla; neb také válkami rozšiřují se znalosti o zřízeních i nepřítele. Mohla-li zpráva o právě prvorozenství Tenkterů se rozšíšiti až k Tacitovi do Říma, mohla také během několika století dostati se do Čech. A jest to přirozený běh věcí, že zprávy o takových zřízeních a obyčejích nejvíce utkvívají v paměti národů, kterými cizina od domácích řádů se liší.

V. 102. *Sudte sami po zákonu pravdu.* Slovo *zákon*, jež také

přichází ve verši 29. 60. 110. a v 9. zlomku „Sněmu“, jesť původu prastarého a zachovalo se u všech slovanských národů.[1])

Slovo *zákon* patrně pochází od slova *konati*, ve smyslu *jednati*, agere. Zvláště se ho v tom smyslu užívá v právnické řeči ještě v století 15.; kap. 186. knihy Tovačovské ustanovuje obecné pravidlo: „kterým právem kto začne, tím *konati* má“; v tom smyslu znamená v právnické řeči slovo *konec* urovnání, uzavření sporu: „když Václav svój díl na ten list splní, má jemu Philipp listu pójčiti, aby také se svého doupomínal, na komž ví, a když o všecko *konec* budú mezi sobú míti, tehdy list má rukojmím vrácen býti“ (Půh. Olom. V. r. 1412, fol. 63); — „poněvadž Ješek pohnal k tomu listu, má sobě *konec* učiniti a Rusovi odpovídati nemá; učiní-li sobě *konec*, tehdy Rusovi má list vrátiti, pak-li sobě nebude *konce* učiniti (sic), má svého tím listem dotíhnúti, kdež ví. (ibid. 62.) Znamená-li slovo *konati* tolik co *jednati*, znamená pak slovo *zákon* výsledek toho jednání, to, co tím jednáním docíleno býti mělo. A ve směru tom jest slovo *zákon* velmi poučné pro historii práva slovanského; neb slovo to znamenalo, jak hned dokázati hodláme, původně vlastně *úmluvu*. Na tento prvotní význam vede nás více stop. Především podotýkáme, že starší prameny našeho práva: rozličné listy čtrnáctého století, Kniha Rožmberská, Řád práva zemského, Majestas Carolina, Ondřej z Dubé, Ctibor z Cimburka, Viktorin ze Všehrd, Zřízení Vladislavské a ostatní zemská zřízení česká a moravská nikdy a nikde neužívají slova *zákon* ve smyslu tom, který my nyní s ním spojujeme, nýbrž na prosto ho jen tehdáž připomínají, když o řehole nějaké řeč jest nebo o zřízení

---

[1]) Zachovalo se nám mimo Libušin soud ve třech téměř současných zprávách, a sice ve dvou smlouvách učiněných mezi Rusy a Řeky z roku 912. a 945 a pak ve spisu císaře řeckého Konstantina Porphyrog. (945 — 959) „De administrando imperio“ v kapitole 8. a 38. Místa ta zní: „*καὶ ὅτε ποιήσουσιν οἱ Πατζιναχῖται τοὺς ὅρκους κατὰ τὰ ζάκανα αὐτῶν* = když však Pečenězi přísahy podle svých zákonů vykonali (cap. 8); druhé místo v kapitole 38. obsažené zní: *ὃν καὶ ἄρχοντα κατὰ τὸ τῶν Χαζάρων ἔθος καὶ ζάκανον πεποιήκασι, σηκώσαντες αὐτὸν εἰς σκουτάριον* = kteréhož také knížetem podlé zvyku a zákona Kozarův učinili, zdvihnuvše jej na štít. Z těchto zpráv jest patrno, kterak slovo z á k o n na jihovýchodě evropském v 10. století zobecnělo; neb ačkoli na těch místech Konstantin o slovanských kmenech nemluví, předce užívá slova slovanského, aby veřejně platné zásady právní neslovanských národů naznačil.

církevním. Naproti tomu velmi jest poučné, kterak na jazyk český se převáděla slova: arca legis (foederis, Bundeslade) a vetus et nova lex (testamentum); onano totiž přeložila se na: stan *úmluvy* a tato na: starý a nový *zákon;* vidno zde, že totéž slovo latinské „lex" do češtiny přeloženo jest dvěma slovy: úmluva a zákon. Avšak nalezl jsem v Půhonných knihách Brněnských z r. 1406 na str. 16b slovo *zákon* v takovém spojení, kde též *úmluvu* znamená: „Anna z Králic pohoním Ješka z Králic, že mne jest vyhrozil z mého a odtud z Králic mne vyhnal ... a — tomu již na páté léto — z mého věna ... a z těch všech požitkóv ... a z toho *zákona*, co by mělo na páté léto na 30 hřiven spravedlivého úroka býti ..." Že zde slovo „zákon" znamená skutečně "úmluvu", dokazuje půhon téže Anny, který v půhonné knize hned po právě dotčeném zapsán jest: „Anna dřéveřečená pohoním Bluda z Králic z mého věna, že mi jest slíbil za to za 30 hřiven z těch úrokóv, což by mělo přijíti za 30 hřiven spravedlivých požitkóv, a již tomu na páté léto, a z těch *úmluv*, cos jsú se mnú učinili."

Z toho jde, že zákon, obsahující právní pravidlo všechny zavazující, vyšel z úmluvy, ze společného rokování lidí k tomu povolaných a oprávněných: konec té úmluvy, zakončení toho společného rokování byl *zákon*, t. j. to pravidlo právní, kteréž podlé té úmluvy budoucně platnost míti mělo. V tom smyslu rovná se slovo „zákon" úplně římskému slovu *lex*, jehož původní význam Mommsen, Röm. Gesch., I. 73. takto vykládá: „Darum ist den Römern das Gesetz nicht zunächst, wie wir es fassen, der von dem Souverain an die sämmtlichen Gemeindeglieder gerichtete Befehl, sondern zunächst der zwischen den constitutiven Gewalten des Staates durch *Rede und Gegenrede* abgeschlossene *Vertrag*". K tomu dokládá slavný učenec v poznámce: „*Lex*, eigentlich der Spruch (von λέγειν sprechen) bezeichnet bekanntlich überhaupt den Vertrag, jedoch mit der Nebenbedeutung eines Vertrages, dessen Bedingungen der Proponent dictirt und der Acceptant einfach annimmt oder ablehnt, wie dies z. B. bei öffentlichen Licitationen vorkommt. Bei der lex publica populi Romani ist der Proponent der König, der Acceptant das Volk". Příklady, které Mommsen pak uvádí na dotvrzení svého náhledu, mají také plastnost pro slovanské právo vůbec a pro Libušin soud zvláště; Libuše zjevuje sněmu právní pravidla dědictví se týkající, vedle kterých pře bratří rozřešena býti má. Kdyby národ však v tomto pádu jinak soudit

chtěl, má toho vůli, a nález ten, ač byl-li by učiněn, ustavil by nové pravidlo pro dědění, čili novou úmluvu mezi kněžnou a národem, — nový zákon. S tím úplně srovnává se, co jsme svrchu položili o věci té při výkladu „věšteb vítězových“ a „desk pravdodatných“, že totiž v nich obsažena byla tradice právních a soudních výpovědí, které dohromady činily zákon, jenž předpisujíc konání vůle Boží v životě národu pod zvláštní ochranou bohů věkožizných postaven byl.

V. 105. 106. *Ký by vládl vám po železu, děvčie ruka na vy k vládě slaba.* Srovnej k těmto veršům slova Kosmy: „quia vos non in virga *ferrea* judico“, a Dalimilova: „lehčejieť tepe dievčie ruka, od mužské rány bývá veliká muka“; — „bude vy mój rod *železnú* metlú kázati.“

V 109. . . *iskať pravdu.* Slovo *iskati* ve smyslu hledání jest posud u Slováků běžné; avšak ve složení *získati* t. j. hledáním nabyti, zachovalo se dlouho v právnické řeči, znamenavši: při obdržeti, vyhráti, u př. „onen smyslem a snažností *zíště* (t. j. při) a druhý nedomyslem a leností ztratí. a protož sám sobě laj ztrativ, a onen sám sobě děkuj *získav*“ (Ondřej z D. Arch. Č. II. 502); — „o těch, kteří pře ztratí neb zíští“. (Kn. Tov. kap. 119.)

O včelařství českém za starých časů a o bývalém tovaryštvu medařů Valašsko-Mezřických a Rožnovských.

Od *V. Royta.*

Již za nejdávnějších časů, když člověk ještě neměl stálého sídla, bylo vedle chovu dobytka medařství oblíbeným závodem jeho; med a mléko byly mu tehdáž nejvzacnějšími statky v oboru jeho hospodářství. Požehnanou zemí byly mu krajiny, jež netoliko skotu jeho poskytovaly tučné pastviny, než i takové, jež oplývaly zvěří, ptactvem a včelami. A později když se byl odřekl svého těkavého života a již co rolník hledal si nový stálý domov, pokládal vždy ještě vedle žirné půdy i hojnost včel za důležitou podmínku hmotného blahobytu v nové své vlasti. Zvláště Slovany, již s větší čilostí přilnuli k včelařství nežli jiní národové, poutaly krajiny takové, jež se jim zdály býti i příhodné k živému provozování tohoto závodu. Praotec Čech, dříve než byl počal brázditi podchlumí

Řipské, obzíral prý s výšiny novou zemi a znamenav krásu a bohatství její, velebil ji čeledi své i pro její na včely hojnost.

Nejstarší medaři byli brtníci, v dutinách lesních stromů čili brtích hledal již kočovník usedlé roje včel a loupil je ze zásob jejich; teprv když se byl octnul co rolník v stálých sídlech, počal se obírati také včelařstvím čili chováním včel v oulech. Slovan již za doby nepamětné připoutal včelu k bytům svým, a včelař slovanský ubíral se tytýž se svým oulem daleko za Smrčiny a šířil tu v Pomohaní v krájích německých zvláštní svůj způsob u provozování své živnosti. Němci k východu sedící teprv po živějším stýkání se se Slovany počali se zaměstnávati i včelařstvím, obírajíce se druhdy pouze brtnictvím; avšak nenabylo u nich včelařství nikdy takového rozšíření jako u Slovanů, což se i shoduje s názorem jejich, zvláště Sasů, v přísloví: „Die Biene ist ein wilder Wurm" označeným, dle něhož včela za divoké zvíře byla pokládána, kdežto u Slovanů více zdomácněla a s polním hospodářstvím v úzké spojení přišla. To se také srovnává se zákony Kunratovými, které při odcizení včel týž právní průvod stanoví jako při odcizení potahu, totiž soud boží žhavými radlicemi.

O starém slovanském pravu včelařském, v Čechách a na Moravě platném, nedostává se určitých zpráv, neníť jimi ani zjištěno, kdo vlastně oprávněn byl k provozování medařství. O nějakém obmezení této živnosti nenalezáme ovšem žádné výslovné zmínky; avšak z mnohých míst listinných dá se tušiti, že právo toto příslušelo vlastně jen statkům knížecím, panským a zádušním, a že medařství jen následkem knížecího neb panského svolení i od menších hospodářův, zavázaných za to k odváděuí včelného, provozováno býti mohlo.[1]) Včelníci jakož i brtníci náleželi tudíž k oné třídě prvotně více méně nevolného lidu, v kteréž tehdejší nevolnou čeleď ratajů jakož i řemeslníky, vinaře, rybáře, dušníky, zvoníky a j. spatřujeme a v listinách před 13. věkem „ministeriales" nazýváni bývají.[2]) Medaři měli jako ostatní ministerialové dle teh-

[1]) O takových svobodných censualech děje se okolo r. 1057 zmínka: Insuper VI rusticos, qui nobis singulis annis mel solvere consveverunt, ecclesiae assignamus. (Erben, Reg. p. 52.)

[2]) Sive mellis solutores, sive campanarii, aut sutores albi et nigri, seu etiam quuliscumque artificii homines (ibid.), praví listina Litoměčická, třeba podezřelá, předce důležitá a platná pro naše poměry společenské za starých časů.

dejšího obyčeje své výsluhy, záležející z nějakého popluží od pána k výživě jim propůjčeného, a odevzdáváni s výsluhami svými jakož i s potomstvem svým záduším co služebná čeleď.

Z listin sborů duchovních vysvítá jasně, v jak rozsáhlé míře provozováno u nás medařství za dávných časů. Úroků z včel, medu a vosku totiž, odváděno hojně správcům hradským; na hradě Pražském opatroval zvláštní knížecí nadsklepní (cellarius ducis) zásoby medu, z nichž i korporacím duchovním jisté části odváděny, jimiž od mnohých knížat nadány byly. Tak k. p. dostávala kapitula Vyšehradská každoročně 26 medovnic ze sklepa knížecího; mimo to darován jí i desátek medový za chlumem Osěckým, kdež velmi živě provozováno medařství; neboť i kněžna česká měla zde své včelíny, z nichž každá 3. medovnice taktéž odváděna do důchodů dotčené kapituly.

Velká spotřeba vosku a medu za starých časů byla příčinou, že v tak rozsáhlé míře provozováno včelařství.[1]) Doba křesťanská přispěla nemálo ku zvelebení jeho, zvláště když i se strany kněžstva, zvláště mnichů, k němu pilněji přihlíženo a přísné zákony počaly chrániti výrobu neunavného zvířátka. Oloupení včel stíháno tu a tam tehdáž tresty jako při svatokrádeži. Včele, z jejížto dílny pocházelo světlo pro svatyně a všechny slavné a vážné úkony v životě lidském, pojištěna jest již tenkrát jakási šetrnost se strany člověka, jež se až do dnešního dne v lidu udržela.

Spotřeba vosku pro kostely a kláštery jakož i při rozličných slavnostech toho času byla tak veliká, že v některých městech západní Evropy zákony přikazováno, aby se neplýtvalo voskovicemi při jistých slavnostech. Neméně vzácný byl med, jednak co sladidlo, nahražující náš cukr, jednak že z něho připravována medovina, jež za staré doby, zvláště v severovýchodní Evropě, k nejoblíbenějším nápojům náležela. Medovina nahražovala za onoho času kromě piva a vína všechny naše ostatní lihové nápoje, z čehož souditi lze na velikou po ní tehdáž poptávku. Západní krajiny, kde nepěstováno medařství s takovou živostí jako ve východních zemích evropských, nemívaly vždy tohoto nápoje s potřebu a zaopatřovány jsou jím z medovarů slovanských. O velikých zásobách medoviny v krajinách slovanských svědčí dostatečně zpráva, dle kteréž v Míšni, v zemi druhdy slovanských Glomáčů, r. 1015

[1]) Aug. Menzel, Bienenwirthschaft des Mittelalters, str. 21.

jali se tamnější obyvatelé vypuklý požár hasiti medovinou. Při takové hojnosti tohoto nápoje bylo u nás i v obyčeji, že při válečných výpravách byl dopravován za hranice za vojskem; náš Dalimil zpívaje o pokleslé statečnosti českých pánů za Otakara I. stěžuje si do nich, že „když na vojně medy vypíjechu, domóv sě beze cti vracechu.“ Rovněž nescházely i krčmy, v nichž výhradně medovina se prodávala; biskup Olomúcký Robert zjišťuje r. 1232 novému kanovníku plat z takové krčmy (taberna medonis) v Kroměříži.

Včelaři a brtníci zůstávali až do šíření se řádů korporačních v poměru služebné čeledi, teprv když v 13. století počala se měniti společnost česká a práce druhdy poutaná stávala se volnější, a velká část někdejších ministerialů domohla se volnosti přidružením se k nějaké korporaci nebo tovaryšstvu, tu i medaři časem nabyli výsady volného provozování své živnosti. Z někdejší čeledi služebné byli řemeslníci první, již uchýlením se do lůna městských korporací vymanili se z poddanství; později i mimo města jiný lid druhdy poddaný, jako vinaři, včelaři a j. vstupoval s povolením pánů svých v tak zvaná bratrstva; neboť věk tehdejší neviděl jinde ohrady pro uhájení svobody člověka a zdaru nějaké živnosti nežli v uchýlení se do nějaké korporace. Vznik řádů korporačních hledati dlužno mimo vlast naši; z jihozápadních zemí, kde byla kolébka jejich, šířily se v rozličných obměnách po sousedních zemích německých, odkud přecházely i do krajin našich. Prvotně jsou to města, jež tvoří zvláštní svézákonné korporace, ale průběhem času rodily se dle vzoru jejich podobná tovaryšstva v samém lůně jejich a brzy i v ostatních vrstvách společnosti; druh korporační vnikal časem neodolatelně až do nejnižších a nejužších kruhů a budil na všech stranách moci pojediné, čilost a zvláštnost.

První stopy o ujímání se korporačního života vedle svobodných obcí městských zjevují se ponejprv u nás v právu od biskupa Bruny r. 1266 vinařům Kroměřížským uděleném, dle něhož jejich soukromé právní záležitosti slušely k soudu „perkmaistra“ čili rychtáře od biskupa jim ustaveného.[1])

O nějakém tovaryšstvu medařů v Čechách a na Moravě nemáme žádných zpráv z doby této; teprv v 16. století vyskytují se zprávy o takových pořádcích medařských, mezi nimiž vedle Lito-

[1]) H. Jireček, Codex juris bohemici I., p. 159.

myšlského zasluhuje zvláště onen povšimnutí, jejž zřídil pan Bernhart z Žerotína, pán na Mezříčí a Rožnově;[1]) avšak že v listině řeč jest o starodávném soudu medařském, položiti můžeme vznik tovaryštev těchto u nás do doby daleko starší; lze se domýšleti, že již ve 14. věku u nás v obyčeji byla.

V Německu děje se zmínka o takových tovaryšstvech medařů r. 1350 a 1398, a to v krajinách, v sousedství Slovanů ležících, kde druhdy včelař slovanský počal šířiti závod svůj. Roku 1350 ztvrzuje totiž císař Karel IV. medařům (Zeidler) v říšském lese u Normberka stará práva jejich, dle nichž měli svého zvláštního rychtáře (Zeidelmeister), jenž úřad svůj držel co léno říšské a ve Feuchtu odbýval soud nad medaři. Nechtěl-li podržeti svůj úřad, mohl na své místo jiného rychtáře po radě a vůli medařů ustaviti. Medaři tito požívali celní svobody po celé říši, byli ale zavázáni, sloužiti jí v dotčeném lese co lukostřelci. O jiném podobném tovaryštvu medařském zpraveni jsme z r. 1398,[2]) jež Normberský purkrabí Jan dle staršího pořádku Goslarského v Smrčinách zřídil, a jehož stanovy v mnohých článcích s pozdějšími pravidly našich medařů Mezřických a Rožnovských se srovnávají.

Pro lepší poznání celého ústrojí této společnosti, jež jako Goslarská z brtníků a včelařů záležela, podádáme tuto stanovy její v úplném znění. Listina pana Bernharta z Žerotína zní, jak následuje :

„Já Bernhart z Žerotína a na Mezříči, pán a pravý dědic panství Mezřického a Rožnovského, oznamuji tímto listem obecně přede všechněmi, kdož jej uzří aneb čtoucí slyšeti budou, že jsú přede mně předstúpili lamffogt a jiní medaři, kteří včely své na panství Mezřickém a Rožnovském mají, poddaní moji, snažnú prosbú mne prosíce, abych jim artykule, kterak by v dobrém řádu státi, se zříditi a spravovati měli, vydal; znajíc já jejich slušnú žádost býti tak činím a tyto nížepsané artykule, kterýmiž se na budoucí časy spravovati mají a povinni budou, jim dávám.

Nejprvé. Aby sobě lamffogta volili a jiné osoby k ouřadu a správě, s vůlí mú aneb ouředníka mého a ti přísahú aby zavázáni byli, kteřížto budou povinni, ač jestližeby který medař jeden proti druhému z nížepsaných artykulů v čem vystoupil, aneb jaké škody

[1]) Památná Kniha města Mezříče Val. fol. 33.
[2]) J. Grimm, Weisthümer, III. 609, 897.

činil a na ně to vznešeno bylo, je bedlivě slyšeti a spravedlivé výpovědi, jedné ani druhé straně nenakládajíce, činiti a na kom by se co všetečného našlo, toho i podlé provinění trestati.

Item. Kdožbykoli medařem býti chtěl a brti sobě v horách a gruntech mých dělati chtěl, ten každý má se lamffogtu ohlásiti a ku právu medařskému připověděti a připovědného před nimi 2 groše dáti a za cejch, kterýmž dřevo cejchovati bude, devět peněz bílých aby dáti povinnen byl a ty všecky pořádky jako i jiní podstoupiti.

Item. Co se pak nových brtí dotýče, tu jeden každý medař můž sobě dřevo na místě příhodném ohlednúti a je znamenim svým znamenati, v kterémž dřevě bude povinnen brtí pro usednútí včel v roce a ve třech dnech pořád sběhlých udělati; a jestliže by se toho nestalo a takového dřeva do toho času vyměřeného nedělal, bude povinnen pokuty medařům 4 groše bílé dáti, a to dřevo může jiný medař dělati, znamením svým je znamenaje, týž sobě bude moci zátvor, snět, vihu, ostrev na dřevo k lezení a včel zavírání svobodně utíti, i dřevo zelivé krom lípy pro oule s vůlí hajného sobě stíti bude moci, a jestližeby pak medař co jeden proti druhému při brti vzal, neb jakú škodu učinil, a na něj to ukázáno bylo, ten aby od medařů podlé uznání buď pokutú a jinak trestán byl; hejní pak povinni budou, k tomu bedlivě dohlídati, aby blízko brtí, v kterýchž by včely byly, pasek dělati a oplaňovati nedopouštěli, tolikéž lípy, javoří, rokytí, střešňoví a jiného dříví, s kterého včely počitek berú a pastvu mají, na škodu medařům bez dovolení jejich rubati; kdožby se toho všetečně dopouštěl a škodu na tom zoumyslně činil, a na něj to ukázáno bylo, trestání i pokuty sobě podle vůle své pozůstavuji.

Item. Brti ty konečně do téhodne po sv. duše aby se otvíraly a o Matce Boží zase otvíraly, do kteréhožby včely by nesedly, k čemuž lamffogt a jiné osoby přísežné aby dohlídaly, a kdožby se tak nezachoval, takového nedbanlivého aby trestali. Přitrefilo-li by se pak, že by to dřevo aneb brt, v kterémžby včely byly, uschlo, bude povinnen ten, číž včely jsú, lamffogtu oznámiti, a lamffogt přivezma jiné medaře má tam jíti a očitě spatřiti; porozuměl-li by, že by to dřevo nehodné bylo, tomuž aby se škoda státi měla, mají jemu k tomu dovoliti, aby takové včely, jak nejlépe bude moci rozuměti, sobě k oužitku svému obrátil a opatřil.

Item. Kteří by pak koli z medařů jeden brti aneb včely buď kupem, freymarkem, dáním neb jakýmkoli spůsobem dostal, ten

bude povinnen konečně do třetího dne takové brty nejvýše nad jiným znamením znamenati znamením svým, a kdoby sobě toho tak lehce vážil a skrz to nějaká různice povstala, takový má od medařů trestán býti podlé uznání i pokutován.

Item. Medaři budou povinni, mě a erbům a budoucím potomkům, držitelům panství Mezřičského a Rožnovského z jednéch každých včel starých, které v brtěch mají, po 1. gr. bílém každý rok dávati a v tom spravedlivě, kdo co včel má, k tomu přiznati: našlo-li by se pak na tom, že více včel má, než-li by opověděl, takové včely, což by nadbývalo, aby lamffogt a jiní medaři k ruce mé vzali a toho dostatečně jakožto podvodníka trestal. Tolikéž i ti, kteříž včelíny v gruntech mně náležitých pod platy na ně již sázenými mají, takové platy bez většího na ně prosazování mně ani erbům a potomkům budoucím mým aby dávali, a chtěl-li by kdo více vnově sobě včelín dělati, ten bude povinnen, prvé se mnú o plat se umluviti a na míře postaviti.

Item. Kteří pak koli jiní medaři na tom panství poddaní moji včely při gruntech v zahradách aneb včelíny po svém vlastním roli, k gruntům dědičně náležitém, mají, z takových včelínů anebo včel nemají erbům ani budoucím potomkům mým žádných platů dávati.

Item. K soudu medařskému od starodávna nařízenému medaři ti, kteří včelíny a brty pod platy na ně uloženými mají, aby se pod pokutú uloženú scházeli a také platy v témž čase vyberouce u přítomnosti ouředníka mne odvozovali; než jestli-že by jaká potřeba obzvláštní lamffogtovi a jiným medařům nastala, kohož by chtěli z medařů obeslati k sobě, beze vší výmluvy k nim se najíti povinnen bude; kterýž by se pak neposlušně choval, mají mně neb ouředníkovi mému oznámiti; več jemu to obráceno bude, v moci své zanechávám.

Item. Kdyby komu z medařů roj ušel a do brti nevsedl, než někde jinde, a kdo by koli takový roj našel, bude povinnen lamffogtu oznámiti neb jinému medaři, o blízce sedícímu, a on přivezmúce k sobě, koho se jemu bude viděti, povinnen bude s ním jíti, ten roj k ruce mé, jakž se při tom od starodávna chovali, vzíti a do včelína mého donésti; a jestliže by kdo sobě takový roj zkořistoval a na něj to ukázáno bylo, ten dostatečně podlé uznání trestán býti má.

Item. Jakož pak toho těmito časy mnoho se přitrefuje, že mnozí, kteříž včely mají, jsou uznávali nákazu jich býti, v tom se před jinými nezjevujíce, tak že jest drahně včel pro nečasné opatření jich k zkáze a záhubě přijíti muselo; protož bude povinnen lamffogt i s osobami přísežnými to tak bedlivě opatřiti a všem medařům přísně poručiti: jestližeby kdo jakú nákazu na včelách věděl, má lamffogtu o tom časně oznámiti a on bude povinnen, osoby k sobě obeslati a vzíti, kteříž by tomu rozuměli, tam jíti a to bedlivě shlednúti a uznal-li by, nehodné zlomiti aneb, jak se jim bude viděti, za dobré učiniti, tak aby jiní škody ujíti mohli, opatřiti. Našlo-li by se pak na kom, že by toho mlčením pominul, lamffogtovi takové nákazy neoznámíc pominúti chtěl, a od jiného naň to proneseno bylo, trestáni i pokuty sobě pozůstavuji.

Item. Jestližeby pak mimo tyto artykule, ode mně jim medařům vydané, jaké svolení aneb mezi sebú snešení, však s vůlí mú, učiniti chtěli, to jim tak platné, jakoby v tom listu psáno bylo, býti má. A protož připovídám za sebe sám, i erby a budoucí potomky své, pány a držitele statků svrchupsaných, jich tak při těch všech artykulích držeti a zachovati: tomu na svědomí a jisté zdržení pečeť svú vlastní s mým jistým vědomím k tomuto listu přivěsiti jsem dal. Jenž jest psán a dán na Mezříči před sv. Janem Křtitelem. Léta Páně 1591“.

O spůsobu peněžitých a naturálních dávek lidu poddaného na panství Jemnickém na začátku 17. století.[1])

Od dra. *J. Reicherta.*

Panství Jemnické náležející od r. 1617 c. k. radovi Jindřichu Zahradeckému ze Zahrádek prodáno jest po smrti jeho ve jmenu nezletilých dítek jeho Karla Bohobuda a Alžběty smlouvou ze 3. července 1628, v Znojmě učiněnou, panu Bedřichovi z Vlašimi a na hradě Bítově za 70000 zl. Vynášelo však panství toto veškerého užitku v peníze uvedeného ročně 8932 zl. 23 gr. $4^1/_2$ peníze bílého,[2]) z čehož připadal na stálý užitek 641 zl. 24 gr. $2^1/_2$ p. a na běžný 8290 zl. 29 gr. 2 p.

---

[1]) Dle urbáře Jemnického, chovaného v archivu Brněnském XII. č. 19.

[2]) 1 zl. měl 30 grošů a 1 gr. = 7 bílých penízů.

Koupí touto připadlo na pana Bedřicha z Vlašimi: „zámek a město Jemnice s kollaturami a kostelními poddacími (však s tou znamenitou výminkou, aby na faru Jemnickou žádní jiní faráři podle J. M. C. vyměření než toliko katolickeho římského jednospasitelného náboženství nyní i na budoucí časy dosazováni nebyli, a od pánů držitelů města Jemnice biskupům Olomúckým s náležitou praesentací před ně se představovali), s pivovárem a vinopalnicí, s předměstím, jež slove Podolím Jemnickým, se dvorem poplužným, ovčírnou, cihelnou a vápenicí; ves Palovice se dvorem poplužným, tak jak téhož dvoru někdy dvořák v držení a užívání byl; ves Vostejkovice; ves Baňovice; ves Lhotice, což k statku Jemnickému v též a při též vsi náleží s pustou vsí Račicemi; ves Třebelovice, ves Menhartice se dvorem poplužným a ovčírnou; mlýn, slove Červený, s pilou, olejnou; mlýn, slove Tejnec, se dvorem poplužným, ovčírnou a valchou; mlýn, slove Hradkovský, pustý; s desátky obilními ozimnými a jarými; s lidmi ano i židy usedlými a neusedlými, platnými i neplatnými, s robotami všelijakými; se sirotky přítomnými i sběhlými; s platy stálými i běžnými; s kury, vejci, slepicemi, husími, s osepy, poplatky též s platem a povinností dvořáka ve vsi Dančovicích; s šenky vinnými i pivními, rolími, oraninami i neoraninami, s lukami, palouky, zahradami, štěpnicemi, lesy, háji, chrastinami, porostlinami, pastvinami, pastvištěmi, hony, lovy, čižbami, rybníky, rybništěmi, řekami, potoky, vodami tekutými i netekutými, tak jak registra správně zpečetěná to všecko šíře obsahují a uzavírají.“

Dle udání listu tohoto náležely k statku Jemnickému mimo město Jemnice, dvory, mlýny a jiné panské majetky též vsi Palovice, Vostejkovice, Baňovice, Lhotice, Třebelovice, Menhartice, Louka a předměstí Podolí.

Vedle vykonávání rozličných robot, podobných robotám lidu sedícího na statcích pánů z Pernšteina v článku předešlého sešitu vypsaným, byly v dědinách těchto usedlí lidé i s pustými povinni ročně stálé peněžité a naturální dávky pánu svému odváděti.

Peněžité dávky záležely v tom, že se platil ročně z rolí úrok, a sice z celého lánu 1 zl. 20 gr., z $^3/_4$ lánu 1 zl., z $^1/_2$ lánu 20 gr., z $^1/_4$ lánu 10 gr. a z podsedku přes 5 grošů. V některých vsech se však platilo o něco málo více neb méně úroků z lánu atd., dle hodnoty role.

Úrok tento odváděl se buď v jedné roční lhůtě, a sice o sv. Martině, jak to činili lidé poddaní z Podolí, Palovic, Vostejkovic, Baňovic a Menhartic, kdežto z Třebelovic a Louky ve dvou ročních lhůtách, a sice jedna polovice úroku se odváděla o sv. Jiří, druhá pak o sv. Václavě.

Lidé usedlí i s pustými v Podolí, jsouce v držení domů s rolemi neb bez rolí, chalup, padělků, kopanin, luk, humen, stodol, zahrad a kusů rolí odváděli též o sv. Martině ze všeho toho povinný úrok. Konečně všickni tito Podolští bez výminky ať již domkář, chalupník, zahradník neb padělkář byli povinni po 5 gr. 1½ b. p. ročně za hlásku odváděti, kteroužto dávku peněžitou u jiných k statku Jemnickému patřících poddaných nenacházíme. Naturální dávky záležely v odvádění ročně slepic, vajec, hus a obilí.

Slepice a vejce odváděti byl každý poddaný ve jmenovaných všech vsech i s předměstím usedlý povinnen, jenž byl nejméně ¼ láníkem. V Podolí domkáři bez rolí a chalupníci odváděli však jen po jednom kuřeti. V Podolí, Palovicích a Vostejkovicích odvádělo se ročně z celého lánu 4 slepice a 20 vajec, z ½ lánu 2 sl. a 10 vajec, z ¾ lánu 3 sl. 15 v., z ¼ lánu 1 sl. a 5 vajec: v Třebelovicích z celého lánu 5 slepic a 20 vajec atd.; v Menharticích z lánu celého 10 slepic a 32 vajec z ½ lánu 5 sl. a 16 v.; v Louce z celého lánu 6 slepic a 30 vajec, z ½ lánu 3 slepice a 15 vajec.

Za list odúmrtní odváděli předměstští, ves Palovice, Vostejkovice a Baňovice jistý počet hus, jednou v roce o sv. Martině.

Třebelovští odváděli pšenici k setí a oves při vánocích, a sice z celého lánu 3 míry pšenice a 3 míry ovsa, z ¾ lánu 2 m. p. a 3 m. o., z ½ lánu 1½ m. p. a 3 m. o., z ¼ lánu ¾ m. p. a 3 m. ovsa.

Z kopanin Jemnických, z niv Třebelovských, z niv Jemničky zvaných, však v gruntech Menhartických ležících, z Chobotu (pusté vsi tehdáž) který Vranínští drželi, z Baňovic, z Hotarnice, z rolí Javorských a jednoho poddaného ze Lhotic, připadal k zámku Jemnickému desátek obilní, totiž pšenice, žito, pohanka, ječmen, hrách, a žito jaré. Třebelovští odváděli na zámek Jemnický „čestného“ o vánocích z vola krmeného masa ¾ a o velikonoci 3 telata.

Kdokoliv v těchto obcích rychtářem byl, ten byl buď ode všech aneb jen od některých platů a dávek osvobozen.

Stanislav ze Znojma a jeho rod.

Na počátku patnáctého století, za času velikého zápasu myšlenek na učení Pražském, vyniká mezi tamnějšími mistry učeností a horlením pro náboženské novoty Stanislav, neb jak jej Čechové i nazývali, Staník ze Znojma. Jsa na onom učení předním pěstitelem, ano zakladatelem realismu, protivné to nauky jiného směru v oboru filosofického badání za onoho času, totiž nominalismu; náleží muž tento bez odporu mezi největší myslitele tehdejší university Pražské. Na universitě měl jeho hlas v národu českém tím větší váhy, an tento jak známo přilnul celkem k realismu, kdežto ostatní tři národové cizí přiznávali se k zásadám nominalismu. V šíření učení svého nepřestával Stanislav na přednáškách v kolleji Karlově, kde již r 1391 co professor se připomíná; nébrž i nemalou činností literarní hleděl pojistiti zásadám svým rozsáhlejší a trvalejší platnosti. Tak hájil v hlavním díle svém „universalia realia“ hlavní myšlenky všeho realismu, „že totiž všeobecné idey nejsou pouhé výtvory myslícího ducha lidského, pouhá slova, jak tvrdili nominalisté, nýbrž že mají svůj skutečný byt i bez ducha lidského, jenž netvoře jich pouze je pojímá.“

Ve sporu tehdejších theologů Pražských o články věroučné octnul se Stanislav z počátku v řadách nejsmělejších horlitelů pro novoty a převyšoval v ohledu tom žáka svého mistra J. Husa. Ve valné schůzi university r. 1403, v níž čteno 45 článků vyňatých ze spisů Wiklefových, jal se je hájiti s takovým důrazem, že prý mnozí ze starších mistrů opustili shromáždění, nemohouce snášeti líčení jeho. Pro šíření svého učení, zvláště pro traktát o velebné svátosti ve smyslu Wiklefově sepsaný, přišel nedlouho na to do nemalých nesnází jak doma, kde jej stíhal soud arcibiskupův, tak i v cizině, když se r. 1408 ubíral do Pisy, kam jej král Václav s několika údy university Pražské pro vyjednávání strany svých záležitostí k shromážděným tam kardinálům poslal. S ním konal tu cestu i známý Štěpán Paleč, tehdáž rovněž horlivý přívrženec novot náboženských. Pověst snad, jež oba předcházela, že u víře dobře nesmýšlejí, nebo že se snad netajili svým novotářským učením na pouti své, bylo příčinou, že z rozkazu kardinala Baltasara Cossy byli v Bononii jati a do vězení uvrženi. Universita Pražská, zpravena jsouc o osudu jejich, nemeškala ihned prositi kardinálů

za propuštění jejich; žádosti její bylo i vyhověno a příštího roku jsou oba z vazby propuštěni.

Svornost mezi českými theology, usilujícími o opravy v církvi, potrvala až do příchodu plnomocníků papežských do Prahy (1412), ohlašujících bullu Jana XXIII., jíž udíleny jsou odpustky těm, kteří by nápomocni byli papeži Janu proti Ladislavovi králi Neapolskému, hlavnímu příznivci s papežství složeného Řehoře XII. Stanislav, druhdy ohnivější zastavatel pověstných 45 artykulů než Hus, opustil nyní a s ním i Paleč tábor svých přátel, když horlení počalo čeliti proti papeži samému. Činíce to oba snad více ze strachu než z přesvědčení, neboť „mnohé z těch pětačtyřiceti artikolóv mistr Staník a mistr Paleč dříve jsú drželi a bránili, dokudž v bázeň světskú neupadli“, neušli za to výčitkám se strany, jež byli opustili. Stanislav jiż před několika lety, když byl sepsal svrchu zmíněný traktát o velebné svátosti, zapřel jej ze strachu před soudem arcibiskupovým, tvrdě, že od něho nepochází; nyní prý jinak mluvíval v soukromí než u veřejných shromážděních. Nic neprospěly již disputace, obě strany rozcházely se v prodlouženém zápasu čím dále tím více; ani synoda, r. 1413 v Praze odbývaná, nemohla tu nějakého sblížení v zásadách theologů docíliti a rozešla se beze všeho výsledku. Král Václav, chtěje zjednati pokoj v království, ustanovil na to komisi ze čtyř údů, mezi nimiž byl i arcibiskup Albík a rektor university, mistr Křištan z Prachatic, aby po vyslyšení obou stran učinila výrok, jenž by uspokojil obě strany. Při tak velikém rozdílu v zásadách obou stran minula se komise rovněž jako synoda s příznivým výsledkem a vinila pak stranu Stanislavovu z neustupnosti, načež král Václav, hněviv jsa, že zmařen poslední pokus jeho, ukojiti rozčilené mysli, vypověděl (1413) Stanislava i Palče ze země co původce různic a nepokojů. Paleč, jak známo, objevil se později co nebezpečný nepřítel Husův v Konstancii, Stanislav však odebral se k panu Janu mladšímu z Hradce, jenž mu poskytl útulku, a zemřel brzy nato v Jindřichově Hradci.

Věci tyto a působení Stanislava jsou obsaženy ve spisech našich učených badatelů;[1]) méně však jest znám rod, z kterého muž tento pocházel, pročež nebude zbytečno, tuto něco sděliti o něm.

---

[1]) Palacký, „Dějiny národu čes.“ III. 1. a „Documenta M. Joannis Hus vitam, doctrinam etc. illustrantia“; Tomek, „Děje university Pražské.“

Rodina Stanislavů[1]) usadila se někdy na počátku 14. věku ve Znojmě, v době, když město toto bylo již bohaté a mocné. První Stanislav, o němž se zmínka činí, byl tu kupcem a jmenuje se r. 1324 co přísežný v Znojemské městské radě. Tento Stanislav byl původem slovútnosti tohoto rodu; neboť od té doby, co se ponejprv připomíná jmeno jeho, slyne rodina tato velikým zbožím a vládne i úřady městskými, tak že ji za nejpřednější toho času ve Znojmě pokládati můžeme. Rod Stanislavů požíval v krátké době takové moci a vážnosti ve Znojmě, jako rod od Věže čili Velflovici v 13. a 14. století v obci Staroměstské v Praze. Již tento první známý Stanislav rozmnožil jmění své koupí vesnice Práče se vším příslušenstvím; neboť měšťané Znojemští obdrželi již od Jindřicha Korutánského, přilnuvše věrně ku straně jeho proti domu Rakouskému, práva měšťanstva Pražského, tudíž i výhodu, že vedle statků pod právo městské slušících čili šosovních mohli býti i v držení zboží, jež později slulo deskové. Takové zboží, rovnající se panskému, bylo i Stanislavovo v Práči, jež byl od Sezemy, pána na Jevišovicích koupil. Král Jan zjistil mu i dědicům jeho zvláštním listem r. 1331 vlastnictví dotčeného zboží, což i markrabí Karel r. 1344 učinil. Věhlas a jmění přešly na syna jeho, jenž r. 1363 držel úřad rychtářský ve Znojmě a byl nepochybně otec onoho Pražského realisty, o jehož osudech jsme se v krátkosti zmínili. *V. Royt.*

Do pokladnice „Matice Moravské“ složili:

1. Zakládající údové:

P. T. pánové: Salm Hugo kníže v Rájci 100 zl. — Skřivan Antonín, majitel a ředitel obchodního ústavu vyučovacího v Praze 10 zl. — Stillfried Filip, svobodný pán, ve Vyzovicích 50 zl.

2. Činní údové:

P. T. paní: Belcredi Kristiana hraběnka v Líšni 50 zl. — Serenyi Henrieta hraběnka v Luhačovicích 50 zl. — P. T. pp.: Domluvil František dr., rada c. k. finanční prokuratury v Brně 5. zl. — Domluvil dr., soudní adjunkt v Příboře 5 zl. — Ganzwohl Josef, c. k. notář v Uh. Hradišti 50 zl. — Halabala Method, kněz řádu sv. Benedikta v Rajhradě 5 zl. — Heyl Josef Lad., obecní písař v Lomnici 3 zl. — Hoch František, farář v Pavlově 5 zl. — Chu-

[1]) Srov. Cod. dip. et ep. Mor. VI. p. 192, 332. VII. p. 3, 409. a Znojem. „Stadtbuch“ z 2. polovice 14. století.

doba Frant., kooperator v Střílkách 5 zl. — Kadláček Jan, ředitel bis. chlp. semináře v Kroměříži 5 zl. — Klíma František, theolog v Brně 5 zl. — Křížkovský Pavel, řeholník Král. kláštera na Starém Brně 2 zl. — Kučera Albin, učitel hl. školy v Brně 1 zl. — Linkenheld Adolf, theolog v Brně 5 zl. — Maška Karel, žák vyšší školy realné v Brně 2 zl. 50 kr. — Nešpor Jan, theolog v Brně 5 zl. — Poimon František, ředitel hlavní školy v Slavkově 10 zl. — Regner Alfred, rytíř z Bleilebenů, prof. v Brně 5 zl. — Stillfried Augustin, svobodný pán, c. k. podmaršálek v Králicích 5 zl. — Straka František, kooperator v Újezdě 3 zl. — Šembera Václav, řeholník Král. kláštera na Starém Brně 5 zl. — Šluga Rudolf svob. pán. c. k. konceptní adjunkt při hejtmanství v Hradišti 50 zl. — Špaček Adam, farář v Studené 10 zl. — Zahradník Josef, žák 6. třídy gym. v Jindř. Hradci 10 zl.

3. Přispívající údové:

Obecní knihovna v Hrubčicích 2 zl. — P. T. paní: Serenyi Ilka hraběnka v Luhačovicích 2 zl. 50 kr. — Serenyi Irma hraběnka v Luhačovicích 2 zl. 50 kr. — P T. pp: Blažíček Frant., c. k. cestmistr v Ostrovačicích 2 zl. — Černý Ant., far. v Olbram Kostele 2 zl. — Dědek Frant., far. v Rožné 2 zl. — Demel Jan c. k. prof. v Olomouci— Dostal Kar. dr., adv. ve Vídni 2 zl. — Droběna Jos., kap. v Klinkovicích 2 zl. — Eichler Kar., theolog v Brně 2 zl. — Embert Frant., koop. v Jaroměřicích 2 zl. — Hanák Jos., far. v Horních Dubňanech 2 zl. — Havránek Jan, farař a děkan v Jimramově 2 zl. — Holzbach Antonín, obchodník v Brně 2 zl. — Horčica Antonín, obchodník v Habrovanech 2 zl. — Hrubeš Jan, theolog v Brně 2 zl. — Chvátal Jan, koop. v Jaroměřicích 2 zl. — Indra Ferdinand, theolog v Brně 2 zl. — Jančík Frant., theolog v Brně 2 zl. — Janoušek Jiří, theolog v Brně 2 zl. — Jurnečka Antonín, theolog v Brně 2 zl. — Kment Ferdinand prof. náb. na dív. škole v Brně 2 zl. — Konečný Jan, kooperator v Doubravníku 2 zl. — Křivý Jan, kaplan v Tvarožné 2 zl. — Kříž Josef, koop. v Olešnici 2 zl. — Kyjánek Jan, theolog v Brně 2 zl. — Lakomý Frant., dr., advok. koncipient v Olomouci 2 zl. — Mahel Jan, theolog v Brně 2 zl. — Martinů Barthol., theolog v Brně 2 zl. — Marzy Jan, správce v Jimramově 2 zl. — Mikšánek Frant., theolog v Brně 2 zl. — Mittner Frant., ředitel statku Hradištského u Znojma 2 zl. — Moravec František, důchodní v Jimramově 2 zl. — Náprstek Vojta, měšťan v Praze 2 zl. — Nohel Jakub, krejčí v Blažovicích 2 zl. — Novotný Jan, kooperator v Jimramově 2 zl. — Ondráček Josef, theolog v Brně 2 zl. — Otava Cyrill, theolog v Brně 2 zl. — Porázek Frant., solicitator v Zdounkách 2 zl. — Pospíšil Josef, theolog v Brně 2 zl — Risch Josef, theolog v Brně 2 zl. — Stelzl Antonín, theolog v Brně 2 zl. — Stiller Frant., farář v Domamili 2 zl. — Stürzenhofer Jindř., farář v Obranicích 2 zl. — Sušický Jakub, bisk. rada a farář v Bysterci 5 zl. — Šimbera Tomáš, farář v Myslibořicích 2 zl. — Šimeček Antonín, farář v Moutnici 2 zl. — Škorpík Xaver, farář a děkan v Kučerově 2 zl. — Valouch Frant., farář v Hostímě 2 zl. — Veselý Josef, farář v Babicích 2 zl. — Volf Alois, kooperator v Krhově 2 zl. — Vrzal Jan, farář v Kněžicích 2 zl. — Zelinka Emanuel, dr., koncipient v Brně 2 zl.

Tiskem národní kněhtiskárny J. Šnaidra v Brně. — Nákladem Mat. Mor.

Stav panský a rytířský.

Píše *V. Brandl.*

I.

Stav panský.

Kdokoli se v starších listech a jiných spisech českých přebírá aneb dějiny našeho národu čítá, toho tajno není, že rozhodný vliv na veřejné záležitosti, politické i soudní, měl sbor několika rodů, které nazývány jsou *stavem panským.* Na výsluní slávy a moci své stál stav panský od druhé polovice patnáctého století, ač i dříve on to byl, bez něhož nic důležitého v koruně české se nekonalo; jen že činnost a moc jeho za dřívějších věků na oko tak nevystupuje, jelikož stav rytířský ještě se byl neodvážil, hlásiti se v jisté míře k užívání částečnému práv těch, která do první polovice patnáctého století nedotknutým a takořka nedotknutelným vlastnictvím stavu panského byla. Hlubší vnikuutí do řízení politických a veřejných poměrů staročeských vůbec usnadní se tedy, když bedlivě pozorujíce všechny stopy a stupně vývoje stavu panského obraz věrný si nakreslíme toho, čím stav panský byl, kterak v řízení veřejných záležitostí účastenství měl a na jakých základech k takovému řízení oprávněn byl.

Byloby marné a dosti všetečné namáhání, kdybychom do pravěkých dob předhistorických našeho národu vnořiti se chtěli, abychom pouhými domysly tam počátky stavu panského a ostatních tříd lidu hledali. Máme tudíž tuto pouze dobu historickou na zřeteli, v kteréž ovšem hned na počátku, jak mile totiž světlo dějepisné nad zemí českou se rozbřeskuje, společnost její spatřujeme organicky roztříděnou. Co před tím bylo, zahaleno zůstane temným závojem, jenž jen poněkud odestřen býti může poukázáním k pokrevným plemenům národu našeho, jako jsou Indové, Řekové a Římané, o nichž se ví, že mezi nimi dávno před narozením Kristo-

vým několik předních rodů nad ostatními vrstvami národu vynikalo.[1])

Chtíce se tedy vyhnouti zbytečným, ač snad zajímavým domyslům, jest nám přestávati na dobách těch, z kterých již poněkud jisté a spolehlivé zprávy k nám zaznívají.

Veškerý běh české historie nás poučuje, že vykonávání politických práv záleželo na držení statku pozemkového; i v době pozdější, kde již vedle *stavu* šlechtického byl se vyvinul pouhý *řád* šlechtický, byly některé příčiny, v kterých pouhý *řád* šlechtický bez statku pozemkového nepostačoval k vykonávání úřadů: kdo nevládl takovým statkem, nemohl se státi ani soudcem ani úředníkem zemským; musel býti poháněn k soudu zatykačem a tam, kdež nalezen byl, na závazek vzat býti, že k soudu se dostaví; anoť v starší době nemohl ten, který statku pozemkového neměl, ani svědkem býti. Šlechta česká byla původně *pozemková*; ten který statek držel, byl *zemanem*, který se lišil od pozdějšího šlechtice dle řádu. Ovšem že zároveň se šlechtou zemanskou vyvíjela se šlechta *rodová*, neb statek dával rodu moc a podstatu; jakož stát český se zakládal na řízení rodinném, tak rody a rodiny založeny byly na hospodářství statkářském, a v opanování půdy ukazovala se síla státu i rodu. Toto spojení obou vlastností, výtečného rodu totiž i velkého statkářství, vyjadřuje případně Kosmas slovy: „cives, *opibus* et *genere* eminentiores“.

Ráz šlechty pozemkové i rodové zároveň ukazuje na sobě panský stav již v starší době té, z které nám první zprávy o něm se zachovaly. Míníme Letopisy franské a Einharda, především pak zlomek Zelenohorský „Libušin soud“, v němž zmínka se činí mimo vládyky — o nichž níže jednati budeme — o *lešich.* Z celého obsahu básně jde, že slovem *lech* naznačuje se v politickosocialném směru osoba důstojnější a povýšenější, než-li byl vládyka: leši se uvádějí vždy před vládykami, lech počítal hlasy od děv soudních sebrané, a lech provolal většinu hlasů čili nález soudu.

Že pak v slově *lech* obsažen jest předně pojem šlechty pozemkové, dokazuje slovo ono, s kterým slovo lech příbuzno jest:

---

[1]) Mimo zpěvy Homerovy jsou dokladem toho indické Vedy, z nichž na jevo jde, že jisté rody před jinými k vykonávání bohoslužby a k zachovávání právní tradice povolány byly. Indický kmen Vridši v Poganží spravován byl několika šlechtickými rody, mezi nimiž osm rodů soudní moc vykonávalo. Lassen, Ind. Altertk. II. 80.

starosl. lěcha, polsk. lecha, mor. lecha, ljecha, staročes. lěcha, t. j. nynější lécha, lícha neb i líha, jež znamená jistý výměr pole, veliký záhon;[1]) lech jest tedy ten, kdo léchy t. j. polnosti v držení má.[2]) Jest-li toto odvozování jest pravé a náležité, pak znamenalo slovo lech původně tolik, co slovo statkář, zeman; a vzalo teprv průběhem času na sebe význam velkého statkáře, k němuž se při pojil pojem šlechty rodové.[3])

Ač se toho podle analogie s pozdějšími *pány*, z lechů pošlými, již domýšleti můžeme, nicméně lze několik míst v Libušině soudě považovati za přímé svědectví, že lechové byli šlechtou rodovou. Především vážiti slušno verše 14. a 15.: „oba bratry, oba Klenovica, *roda stara* Tetvy Popelova", kdež zřejmě se ukazuje na starý rod Tetva, jenž již s Čechem do Čech se přistěhoval. Taktéž nepříčí se pravdě, že oněch sedm lechů, které báseň uvádí, totiž Svatoslav, Lutobor, Ratibor, Radovan, Jarožír, Strězibor a Samorod, považovati lze za hlavy starých rodů lešských, jelikož oni měli na sobě úřad kmetský, tedy ten, jenž až do první polovice věku patnáctého výhradně stavu panskému příslušel. Rody lechů rozvětvovaly se mnohonásobně; již Libušin soud praví, že oba bratři soupeři byli *Klenovci* t. j. náleželi k rodině Klena, ale k rodu Tetvy Popela, jakož také později panské rody na mnoho větví se rozkládaly, k. p. rod Hronovců na větve pánův z Lichtenburga, z Lipé, z Dubé, z Ronova, z Náchoda atd.

Postavení lechův v národě za doby nejstarší zevrubněji určiti jest zhola nemožné; ví se, že z nich brali se kmeti při soudě, že mimo to byli vůdci družin a že ve válce veleli plemenům svým. O praotci Čechu praví Dalimil, že byl lechem, jenž měl velkou

---

[1]) Čí pak je to líha neoraná? Erb nár. pís. II. 97. O slově lícha viz tento časopis str. 35.

[2]) Kdyby se nekončil kmen řeckého slova *λαχ-ή* (= *λάχ-ος*) hrdelní hláskou ch, jemuž dle přísných pravidel odpovídá v slovanštině sykavka s, (také g), přirovnali bychom naše lěcha řec. *λαχ-ή*, jež znamená úděl, část losem neb dědictvím obdrženou; neb polnosti při prvotním osazování se rozdělovaly losem. Pak bylo by naše slovo lech také podobné k řeckému: *ὁ λαχ-ών*, ten, který losem obdržel, losem zvolen byl. Srovn. *λαχ-αίνω* kopati, lechovati, *λάχ-ανον* zelenina atd.

[3]) Takové změny ve významu slov nemají nic podivného do sebe; v prvním sešitu tohoto Časopisu ukázali jsme, jak význam slova „kmet" se měnil, a v dalším rozvoji tohoto pojednání uvidíme, jak proměnlivé co do významu bylo slovo „vládyka".

čeleď, s kterou se vystěhoval; o vůdci válečném, jenž byl lechem, píší Letopisy franské k r. 805, že Frankové zabili vůdce Čechů jmenem *„lech“* [1]), v kteréžto zprávě jmenu lech nemá se rozuměti ve smyslu vlastního, osobního jmena, nýbrž naznačena tím hodnost vůdcova [2]) a řád jeho šlechtický. Avšak také v politických věcech měli lechové veliký vliv; jde to z kapitoly 27. kronyky Dalimilovy, kdež Drahomíra se táže kmetův t. j. hlav rodů lešských, kdo za mládí knížete Václava zemi spravovati má?

Kromě svrchudotčených tří míst: z Libušina soudu, z letopisů franských a kronyky Dalimilovy nenaskytuje se více slovo „lech“ v domácích našich pramenech, ani v cizích, které se Čech dotýkají. Obyčejný název pro lechy jest v latinských pramenech: duces, primores, optimates, comites, [3]) kteří vždy po boku panujících knížat se uvádějí, aniž z toho jde, že by snad lešské rody byly suverénní bývaly. To ošem jisto, že jimi moc panovničí obmezena byla, až konečně Boleslav I. sílu jich zlomil, která někdy panovníkům i v pozdějším věku nepříhodnou se stávala. Za Boleslavcův vynikali nad jiné lešští rodové Slavníkovců a Vršovců, kteří krutě mezi sebou zápasili; Vršovci vyhubili Slavníkovce, až pak sami r. 1108 k rozkuzu knížete Svatopluka děsně zahynuli. K znamenitým lešským rodům starší doby náleží také rod Munici a Teptici, které Kosmas k r. 1037 uvádí.

Ač nám podrobnosti převratu socialního, v kterém staří lechové veliké části moci své pozbyli, známy nejsou, předce naskytují se co hlavní příčiny tohoto převratu tyto: Předně utužení oustřední moci panovníkův a utvoření dvorské šlechty, která dvorskými

---

1) „Ducem eorum nomine lechonem occidit“. Einhardi Ann.

2) Nepřizvukujeme náhledu těch, kteří míní, že slovo lech ve významu šlechtice vzato jest z národního jmena polského „lach“, „ljach“, „lech“; neb nosovka v starosl. (lęchъ), v lit. (lénkes) a v mad. (lengyel) ukazuje dříve na kořen *Λίγγαι*, jmeno národu na Visle bydlivšího, než na kořen lech. — Ostatně se nachází slovo lech ve smyslu vůdce také u Rumunův a Arnautův, u oněch ve formě „leahu“, u těchto ve formě „liach“.

3) R. 895: „omnes duces Boemaniorum — quorum primores erant Spitignewo, Wratisla“; — r. 845: „Hludowicus XIV ex ducibus Boemanorum cum hominibus suis baptizari jussit“; — r. 864: „Rastizes cum universis optimatibus suis“. Mezi takové „duces“ počítati sluší hraběte Tacholfa, r. 849 připomínaného, a Libického knížete Slavníka, otce svatého Vojtěcha.

úřady a rozličnými výsluhami nadělena bývala. Pyšné jmeno comes, dux, již za věku Kosmy nedávalo se více lešským rodům, nýbrž začaly se jmenovati nobilis, miles primi ordinis, baro, primas, magnas, princeps.[1]) Od druhé polovice třináctého století téměř výhradně naskytuje se jmeno *baro*, a když patrimoniální moc nad lidem poddaným i formálně utvrzena byla, obdržely staré rody lešské jméno: *dominus*, *pán*, kteréž nové socialní vítězství starých rodů zvěstuje. Kdež totiž dříve jméno „lech" povýtečně naznačovalo držitele velkého statku pozemkového, poukazovalo nyní slovo „pán" hlavně k té vlastnosti mocných rodů, vedlé které jiným panovali, dosahnuvše mimo panství nad poddanými také rozhodný vliv na záležitosti veřejné, jichžto řízení po několika století v jejich rukou bylo.[2])

Ač pochybovati nelze, že slovem „pán" záhy již naznačoval se poměr výše postaveného k nižšímu, předce povýtečně náleželo příjmí „pán" té třídě socialní, která později zahrnuta byla v *stavu* panském. V básni „Ludiše a Lubor", tedy v druhé polovici třináctého století, přichází slovo „pán" vedle slova „zeman", a oboje znamená šlechtice, aniž se vidí, že by báseň mluvící o týchž mužích mezi názvem „páni" a „zemané" nějakého rozdílu činila;[3]) avšak ve verších: „za předlúhé stoly sedú, prokní rozenie dle své-

---

[1]) R. 1048, 1144, nobiles Boemiae et Moraviae; — 1052, principes; — 1056, 1131, 1160, 1174, 1213 primates, — 1268 magnates; — 1180, 1222, 1236, 1249, 1294, atd. barones. U Kosmy přicházejí často nobiles primi et secundi ordinis, t. j. páni a vládyky (rytíři).

[2]) Slovo „pán" pochází od sanskr. kořene pa, znamenajícího „chrániti", „vládnouti", kterýžto kořen se objevuje v sansk. „pa-tis" = pán, „patni" = paní, v lit. „wèszpats" = pán (lidu), v staroprus. „waispati" = paní, v řec. πα-τήρ, v lat. pa-ter atd. I řecké πό-σις zdá se sem náležeti. V písemných památkách českých přichází poprvé v evang. sv. Jana: „Pane, chcemy Jesus viděti". Co se týče druhého slova, jež tentýž význam do sebe má, jako „pán", „hospoda" totiž, přicházející v Kn. Rožm. a Dalemilu, nelze s úplnou jistotou na čem se ustanoviti; že souvisí se starosl. gospodь, jest na bíledni. Avšak právě stran slova „gospodь" rozcházejí se náhledy; tak ku př. Benfey spojuje „gospodь" (lit. gaspada) se sansk. jâs-pa-ti, Pictet zase se sansk. goshpada, jiní s řec. δεσπότης; a pro všecky tyto náhledy dají se uvesti i zvukoslovné i věcné důvody. Míníme podruhé obšírně o tom jednati.

[3]) By sě páni všici sněli: — páni ku kněžu sě hrnu; — i káže kněz zemanóm svým; — Lubor na zemany zývá; — okluči Lubora panstvo.

ho," vyjádřuje se, že ovšem činěn byl rozdíl mezi pány a zemany.[1]) Teprv v kronyce Dalimilově přichází slovo *páni* ve smyslu první korporace šlechtické v zemi, jejížto hlas nad jiné vážil a slyšen býti musel,[2]) ač tím ovšem nikterak netvrdíme, že dříve té korporace nebylo; naopak, slovo „barones" v listech dvanáctého a třináctého století dokazuje, že již tehdáž pánův co *stavu* bylo. Avšak právě v době Dalimilově, tedy na začátku čtrnáctého století, ukazovaly se následky škodlivého vlivu, jímž uvádění cizích způsobů *rytířských*, zvláště německých, na domácí *zemanskou* šlechtu českou působilo. Kdežto staré zemanstvo čili panstvo české především na péči mělo záležitosti zemské, vtíral se do země, od krále Václava I. počínajíc, řád rytířský z Německa, který na zemanskou šlechtu domácí neblaze působil. Panstvu českému znechutily se práce předkův, jež záležely v přiblížení k hospodářství, v účastenství na sněmích a soudech; páni oblíbili sobě bohatýrský život podlé příkladu ciziny a na místě do sněmů a soudů chodili raději na turnaje, které dobrodružným libůstkám hověly. Práce *stavu* ustupovaly rozličným tintěrám *řádu*, zevnější lesk šel jim nad vnitřní podstatu. Do doby té padá bedlivé vyhledávání a zachovávání erbů a štítů; avšak zároveň zanedbávání prací důležitých jakož i nevázanost mravů, která od Čechů pojmenována jest jmenem tím, jež hlavním odznakem řádu rytířského bylo.[3]) Protož Dalimil vším právem kárá pachtění se českých pánův po turnajích s veli-

---

[1]) S tím se shoduje, co jsme svrchu pověděli, že od druhé polovice 13. st. přichází v latinských pramenech téměř výhradně slovo „baro", jímž stav panský ještě v 16. a 17. stol., kdykoli latinsky se psalo, se jmenoval.

[2]) Páni když to znamenachu, k královicu sě sebrachu; i jechu sě s niem raditi, a potom královi mluviti... kap. 66; — Král posla tři pány nelenĕ Hrona z Náchoda, Smila Světlického, (t. j. nepochybně z Lichtenburka), pana Havla Jablonského ... kap. 88; — Jsa kněz chtěše pány zbiti, ktož tomu nechce věřiti, otěži Jana Strážského nebo Jindřicha Lipského ... kap. 99; — Již vidíte, kdož na vysokém stavu jmá výhledie, vždy kratochvíl jmaje na radě nesiedě ... kap. 102; — Aby miloval zemany, v svéj radě jměl české pány ... kap. 106.

[3]) Jest to slovo „helmbrechtný", u Štítného a jinde přicházející, ve smyslu nevázanosti, oplzlosti, k. př. helmbrechtní neb frejovné panny; — helmbrechtice zapalují ... k smilstvu. Slovo to jest zpotvořeno z německého „helmberechtigt", jímž se naznačoval ten, jenž oprávněn byl k turnajům, a že v češtině se užívalo pak v takovém smyslu, jak dotčeno, svědčí zajisté o nevázaných mravech rytířských.

kými hostinami spojených[1]), a v kap. 102. zrovna jim vytýká, že „čeští páni zlých obyčejóv sě přijechu“, ku kterýmž čítá hlavně hru v kostky o peníze, ustavičné vyhledávání rozličných kratochvil a dobrodružství v cizině, na místě péče o zemské dobro a blaho. Změna, kterou české zemanské panstvo proběhlo do začátku čtrnáctého století, záležela hlavně v tom, že velikou váhu počalo klásti na rytířské názory o původu rodu, že přísný činěn rozdíl mezi člověkem štít čili erb majícím a mezi tím, který erbu neměl. Řád šel nad podstatu pozemkové šlechty, a významné v příčině té jest ta okolnost, že právě tehda v obecné užívání vešlo slovo cizí, jímž se vynikající postavení ve společnosti na pouhém základě rodu čili původu znamenávalo, slovo *šlechta* a *šlechtic*.[2]) Slovem *šlechtic*,

---

[1]) On klánie do Čech přinese, tiem chudobu v zemiu vnese; jechu sě v turnej jezditi, a neužitečné stravy činiti. Kap. 84. Srovn. Ludiše a Lubor, kdež se popisuje turnaj: „nosichu jedenie divá, i nosichu pitie medná, i by hodovánie hlučné. i by hodovánie slavné“.

[2]) Šafařík v Starož. str. 753 a Jireček Slov. pr. I. 73 spojují slovo šlechta se slovem lech, jakoby ono od tohoto pochazelo. Avšak naše šlechta není než slovo staron. „slahta“ (rod, genus, prosapia) a středon. „slahte“; tím se vysvětluje měkká sykavka ve slově šlechta sama sebou, neb jak známo, vyslovuje se v němčině „s“ spojené s jinou souhláskou na začátku slov jako „š“ a přezvuk **a** v **e** (slahte — šlechta) má již podobu svou v němčině samé, kde v odvozených od „slahte“ slovích **a** v **e** se mění, ku př. geslehte, mannesgeslehte, vrouwengeslehte, ač i v češtině totéž přehlasování se spatřuje, k. př. Sezema na místě Sazema atd. Polská řeč zachovala v starší formě ślachta, ślachcić i v nové: szlachta, szlachcić původní **a**, kdežto ruské šlechta zase přehlasuje. Ostatně užívalo se slova šlechta v češtině v týchž významech rozličných jako v němčině, k. př. ve smyslu: plemenný dobytek (Zuchtthier), pak ve smyslu rodu, druhu: „jdi k jinému dřevu, kteréž té šlechty jest“. Že pak slovo šlechta mohlo se státi osobním jmenem, vysvětluje se z toho, že slovem tím naznačovala se osoba šlechtická, k. př. „chlubí se, že jest šlechta,“ — „obec šlechtův po sobě potahli“. — Odvozování našeho slova „šlechta“ od pravého kmene, ač cizího, vysvětluje je zcela přirozeně, kdežto snaha, udělati z něho ryze české slovo vede k všelijakému umělkování, věc více zatemňující než vysvětlujícímu. Tak praví Šafařík (Starož. 753. pozn. 42.), že ze slova lech povstalo dříve slovo „lechta“, z něhož se přičiněním přídechu s později v š změněného utvořilo slovo „šlechta“; avšak slovo „lechta“ nedá se nikterak nějakým dokladem ztvrditi, a pak **s** není zde přídechem, nýbrž hláskou kmennovou. — Podobných příkladů že, jako šlechta ve smyslu šlechtice, se užívalo abstraktních slov na místě konkretních, máme ve starší době dost, ku př. království, markrabství = statek komoře královské neb markrabské ná-

rozumíme-li pramenům dobře, jmenován byl každý, jenž *řádu* šlechtického užíval; jmenovitě šel šlechtic v důstojnosti před vládykou a zemanem, a můžeme tvrditi, že šlechticem, neznamenal-li člena stavu a řádu panského, jmenován býval ten, jenž na rytířství pasován byl. V tomto smyslu sluje šlechtic v latinských listinách „nobilis“. Několik příkladů věc tuto vyjasní: 1. „facta est baronibus et nobilibus = stala se pánóm a šlechticóm“ (Maj. Car. A. Č. III., 70), kdež šlechtic znamená člověka nižšího řádu než pána; 2. „s povolením našich šlechticóv a zeman“ (ibid. 81.), kdež šlechtic na vyšší stupeň se postavuje než zeman a rovná se tedy „pánu“, jakož o tom přímý doklad: „aby šlechtici a páni nižší království českého = quod barones et nobiles inferiores“ (ibid. 88). Taktéž praví Řád. pr. zem. v čl. 34: „když rovný rovného podlé urození, tocižto pán pána, vládyka vládyku pohoní .... a pakli by nižší vyššího tociž vládyka šlechtice pohnal = si par parem in genere citaverit .. si autem minus nobilis sive vladyka alium magnifice nobilem i. e. šlechticonem magnificum citaverit“ —, kdež šlechtic patrně znamená pána, rovněž jako v čl. 44. téhož Řádu: „kdyžby nižší vyššímu, tociž vládyka šlechtici, nebo měštěnín a sedlák vládyce dal políček“. Protož také praví Dalimil v kap. 32. o sv. Vojtěchu, synu lecha Slavníka: „syn zemský, *šlechtic* bohatý“. V pozdější době znamenalo (a znamená posud) slovo šlechtic každého člověka, jenž řádu nebo stavu šlechtického užíval, k rozdílu od toho, jenž erbu neměl a *chlapem* slul, ať si byl měšťanem nebo sedlákem.

Za krále Jana Lucemburského nastal znamenitý obrat k lepšímu mezi pány českými. Dobrodružná povaha tohoto krále, vedle které více v cizině meškal a do Čech jen přicházel, když peněz potřeboval, vzbudila odpor v panstvu českém, kteréž tím více na pořádek, jmenovitě finanční, v zemi naléhalo, čím více král záležitosti země zanedbával. Odpor ten došel až k brannému odporu, a známa jest činnost, kterou tehdáž pan Jindřich z Lipé proti lehkovážnému králi rozvíjel. Boj ten mezi králem a pány měl ten dobrý následek, že panstvo české v stavu svém se úplně zorganisovalo, a že se postavilo na stráž svobod země naproti králi a že si vydobylo prvního místa a hlasu ve správě země. Postavení, kterého

---

ležitý; svědomí = svědci: „vystavil živé svědomí jmenem Ješka, Viléma, Pavla, Vlčíka atd.“ (Půh. Olom., z r. 1412 fol. 68.)

panstvo české dosáhlo za krále Jana, bylo tak pevné, že za jeho syna Karla IV. nejen zvikláno nebylo, nýbrž se ještě více utužilo. Od této doby zůstaly poměry stavu panského až do bitvy bělohorské nezměněné, a nejvyššímu vlivu toho stavu na záležitosti zemské nekladly se více překážky.

Po těchto několika úvodních slovích přikročíme k zevrubnému vážení ústrojí stavu panského.

Stav panský v Čechách i v Moravě záležel z několika rodů, které i urozením i statky nad jiné vynikaly. On tvořil korporaci, do které přístup měli jen vlastní její členové: jiní, kteří k ní nenáleželi, stali se členy této korporace teprv tím, že zásluhami o zemi a stav panský jakož i statky svými tak se vyznamenali, že páni je mezi sebe přijali. Král, ač toho moc měl, člověka rodu prostého na šlechtictví vyvýšiti, předce nemohl žádného účastníkem stavu nebo korporace učiniti, ani panské, ani vládycké; to záleželo na korporaci samé. Rozumí se samo sebou, že novější členové, přijatí do korporace panské, neměli týchž praerogativ jako členové starší, kteří mladší rody v sezeních na sněmu i při soudě předcházeli a při listech veřejných pečeti své před mladšími přikládali, jakož vždy jmena starších rodů před mladšími v listinách uváděna byla. Tak stav panský se rozkládal na *staré* a *mladé* čili *nové* rody, čili na *staré* i *mladší pány*, kterýžto rozdíl níže vysvětlíme.

Významné postavení, které stav panský v zemích českých zaujímal, nepocházelo ze žádné milosti nebo z privilegia mocnářův, nýbrž mělo kořeny své v socialních poměrech národu našeho, jak se během mnoha století byly vyvinuly. Velikých statků dobyli páni ovšem také obdarováním králů a výsluhami rozličnými; nejvíce však nashromážďovali a rozmnožovali statky své přikupováním, jež velmi snadným bylo tím, že dílnost bratří také prodávání dílů připouštělo. Tak se stávalo, že někteří rodové prodlením let velké latifundie nakoupili a tím takového postavení ve společnosti dosáhli, že mezi pány přijati jsou; kdežto naopak zase některé linie nějakého rodu panského, které statků pozbyly za kteroukoli příčinou, do stavu vládyckého nazpět ustoupily.[1]) Páni, vládnouce velikými

[1]) Tak n. př. páni z Vlašímě náleželi v 15. a 16. století k stavu panskému, v 17. stol. k stavu vládyckému; jedna linie rodu Bavoroviců náležela k st. p., jmenovavši se „ze Strakonic“, druhá jmenem „z Vitějovic“ neb „z Pořešína“ náležela k st. vládyckému. Jiná příčina, proč některé linie nějakého rodu byly panské a některé vládycké, uvidí se níže.

statky, přijímali jiné menší šlechtice do služby své anebo dávali pozemky své jim v nájem; takoví sluhové, majíce nějaký úřad panský aneb pozemky nájemné, činili komonstvo pána toho kterého a byli povinni, kdykoli nějaká slavná příhoda se naskytla, buď při sněmu neb ve výpravě vojenské, neb v soukromém zášti panských rodů mezi sebou, v družině pána se nacházeti a k heslu[1]) jeho se hlásiti. Za tou příčinou sluli takoví velmožové zemští *korouhevními pány*, jelikož pod jejich korouhví nižší šlechta na výpravy válečné se vydávala. Jest na bíledni, že tento poměr mezi panskými rody a těmi, které u nich na výsluhách byly, měl přirozený následek ten, že stav panský vznášel se a vyvýšen byl nad tu třídu společnosti, jejížto členové do služby panských rodů vstupovali. Ač tyto rody zemanské nad nešlechtici čili chlapy t. j. měšťany a sedláky stály a jmenovitě k sněmům docházeti právo měly, nicméně snadně pochopíme, že politická práva stavu panského mnohem větší byla než stavu zemanského; příčilo se to celému ústrojí tehdejší společnosti, aby ten, kdož službu bral, měl stejného práva u řízení veřejných záležitostí s tím, kdož tu službu dával. Vždyť každý rod mohl podobného postavení dosáhnouti, jak mile jistou řadou let ve službě veřejné se vyznamenával a dosáhl statku takového, jenž jej uzpůsobil, aby taková břemena na sebe bráti mohl jako rodové panští; pokud ale toho nedosáhl, nemohl se rodům těm rovnati a do jejich korporace se dostati, i kdyby všichni potentátové země zaň se byli přimlouvali a na rytířství jej byli pasovali. Protož také nelze velikou moc a rozhodný vliv politický stavu panského považovati za pouhou usurpaci; panstvo české dospělo k mohútnosti své přirozeným vývojem běhu lidského a politického, aniž mu napomáhala k tomu nějaká zchytralost nebo výlučnost. Na stavu panském nejzřetelněji ukazuje se velká váha a vážnost, jež do sebe měl majetek pozemkový v starém československém státě a jeho společnosti: co otcové v čeledi, co vládyky v rodě, to byl stav

---

[1]) „Já Albrecht ze Sternberka, odjinud z Lukova, syn urozeného p. Ješkuov téhož hesla, ... že ctným a statečným panošim Janovi etc., ježto jsú ke mně přijeli v mú službu a k mé potřebě“ Arch. čes. I. 143. I členy rodů rytířských, jak mužští tak ženské, vidíme ve službě velmožných rodů panských; tak píše Vilém z Pernštejna r. 1520 rytířům Jiříkovi a Václavovi z Tetova: „Službu svou vzkazuji urození a stateční rytíři, oznamuji vám, že bratr váš pan Jan, jako služebník můj ...... Arch. čes. I. 137.

panský vzhledem k velké čeledi země, v jejížto správě a řízení nic se díti nemohlo bez rady pánův. Tento vliv panstva neukazoval se pouze na sněmích, při kterých stav panský zvláštní kurii činil a první hlas dával, nýbrž i mimo sněmy zjevoval panský stav svou činnost i vyznamenané postavení své. Jemu náleželo, zvláště za bouřlivých dob, o své ujmě na prostředky pomýšleti, kterými by pořádek v zemi zase uvesti se dal. V takových příčinách činil stav panský potřebná opatření a vyzval pak ostatní stavy, t. j. vládycký a městský, aby k němu přistoupily a tak zemi opět k právu a k pravdě přivedly. Z tohoto práva iniciativy to pošlo, že stav panský se stanoviska svého považoval ostatní stavy za „obec“, čímž se vyjádřovalo, že „páni“ činí vládu zemskou. Toť zajisté jest smysl listu daného dne 18. ledna r. 1400, v němž Zikmund, král uherský, Jošt, markrabí moravský, a páni čeští se zapisují sobě v jednotu pro řád zemský a proti Prokopovi, markrabí moravskému, v kterémžto listu se praví: „My Sigmund... a my Jošt... jakož jsú sie *páni* koruny české i *obec* v Praze byli sebrali“.. Jelikož se zde mluví o sněmu, na kterémž všichni tři stavové, panský vládycký a městský sedali, protož míní se zde slovem „obec“ stav vládycký a městský.[1] Z tohoto práva iniciativy stavu panského vyvinuly se tak zvané jednoty panské, z nichž nejznámější jsou v našich dějinách ty, v které vstoupili páni čeští za krále Václava IV. a Jiřího z Poděbrad. Učiněna-li konečně smlouva mezi jednotou panskou a králem, vyzváni bývali ostatní stavové, aby úmluvu tu ztvrdili a k ní přistoupili, jakož se stalo r. 1395, kdež uzavřen spor mezi králem Václavem a jednotou panskou tím, že páni několik článků ustavili, řádu zemského se týkajících, a obapolně, král i páni, se pronášejí, že věci jimi umluvené „mají zatvrzeny býti městy i zemany“.[2] Jiný důkaz toho, že na pánech záležela největší moc politická v zemi, jest obsažen v požádání stavu zemanského vznešeném na pány r. 1437 (Arch. čes. III., 455), z kteréhož podání patrně jde, že stav panský byl takořka vládou zemskou.

Politická moc, kterou stav panský měl, byla příčinou, že z pánův bráni bývali úředníci zemští k úřadům nejpřednějším, a toto

---

[1]) Arch. čes. I. 65. V témž listě slovo „obec“ ještě několikráte co protiva stav. pansk. přichází: „kázal pánuom zemským, i vší obci . . . tak žeť země česká, páni a obec . . .“

[2]) Arch. čes. 1. 58.

držení nejdůležitějších úřadů zemských bylo rovněž oporou trvalé moci panského stavu. Ač stav panský některé úřady během času stavu vládyckému postoupiti musel, jakž níže uvidíme, předce odjakživa dosazováni byli jediné členové stavu panského na úřad nejv. purkrabí pražského, hofmistra zemského, maršálka, komorníka, sudího a kancléře; v Moravě pak musel býti členem stavu panského hejtman, nejv. komorník, nejv. maršálek a nejv. sudí.

Ač král tyto úředníky jmenoval, předce měl stav panský na jmenování jich rozhodný vliv, jelikož král je jmenovati mohl jen s radou pánův, t. j. podlé návrhu stavu panského, ovšem i úředníky ty, kteří ze stavu vládyckého se brali.[1]) Právo k návrhu nejvyšších úředníků zemských vyhradil král Vladislav stavu panskému v témž listu, daném r. 1492, jímž rytířstvu povoleno, aby z něho šest soudců do soudu panského přijato bylo, praviv, že kdyby který z úředníků zemských umřel, král má nového usaditi *s radou panskou*. Avšak rytířstvo, majíc nyní právo, aby z jeho stavu šest soudců jmenováno bylo, domáhalo se také vlivu na osazování nejvyšších úředníků, a různice o to trvaly mezi stavem panským a rytířským až do r. 1520, kteréhož král Ludvík listem, daným dne 6. prosince, ustanovil, aby budoucně, kdyby nějaký úředník měl ustaven býti, soudcové zemští (jichž tehda bylo 14 pánův a 6 rytířův), přiberouce k sobě jednostejný počet ze stavu panského a rytířského, několik osob králi navrhli, z nichž on pak jednoho na ten který úřad jmenovati má. Jelikož soudců ze stavu panského bylo čtrnáct a rytířův jen šest, jest vidno, že stav panský v tom sboru, jenž úředníky navrhoval, měl vždy většinu osmi hlasů.

Jinak se poněkud věci měly, když král umřel a dědic nebyl zletilý, aneb když nový král voliti se měl. Tu nebylo žádného, který by úředníky jmenoval, a spůsob, jakým dosazováni byli, není úplně jasný. Z rozepře, kterou stav panský měl se stavem rytířským, když se po smrti krále Ludvíka jednalo na sněmě brněnském l. 1526 o volbu hejtmana, nejv. komorníka a nejv. sudího, vychází na jevo, že stav rytířský chtěl zároveň se stavem panským tyto

---

[1]) „Také aby písař zemský . . . podlé vědění panského byl obstanoven“; — „purkrabství pražské pán urozený zemský, jako od starodávna bylo, aby držel a na ten úřad sazen byl s panskú radú; i na jiné úřady také, jenž jsú je páni od starodávna drželi, aby vždy urozený pán vydán byl“. . . (Arch. čes. I. 57) — „úředníci s panskú radú usazeni býti mají.“ Kn. Tov. str. 24, 125, 126.

úředníky voliti, dokládaje, že rytířstvu „takové volení tak dobře náleží jako stavu panskému po smrti krále, pána země, aneb kdyby JM. dědicové v mladých letech pozůstali“. Stav panský rytířům toho práva popíral a chtěl jen připustiti, aby rytířstvo dvanáct osob volilo, které by s veškerým stavem panským úředníky volily; konečně se stalo shodnutí, že 24 pánův a 12 rytířův voliti má. Jak mile však oněch 24 pánův, kteří od svého stavu k volbě vypraveni byli, se sešlo, prohlásili se, že jim nenáleží, aby jen 24 osob st. panského úředníky volilo, jelikož všichni členové st. panského k tomu právo mají; avšak že pro nebezpečí od Turkův hrozící tentokráte rytířstvu vůli plniti chtějí, budoucně ale že všichni pánové při volbě býti mají.[1]) Nelze s úplnou jistotou se ustanoviti, jak vlastně věc se měla; Kn. Tov. sice v kap. 1. praví, že hejtman, když země osiří, má svolati pány do Brna a v jich ruce hejtmanství vzdáti, „kdežto páni moc míti budú sobě hajtmana svoliti a vsaditi, buď prvního neb jiného“; avšak v kap. 27. zase se praví, že „dokudž země bez pána jest, aneb pán dědičný let nemá, zemská správa stojí při svolení obecním, kohož sobě za hajtmana vezmú a kohož podkomořím ustanoví“.

Dle toho zdálo by se, že všichni čtyři stavové (svolení obecní) právo k volbě nejvyšších úředníků měli, a skutečně žádal také stav prelátský a městský při svrchudotčeném sporu mezi pány a rytíři r. 1526, aby také preláti a města k volbě připuštěni byli, což ale od stavu panského zhola se jim odepřelo, poněvadž prý toho nikdy nebývalo. K pravdě nejvíce podobno jest, že volení nejvyšších tří úředníků zemských po smrti královĕ dělo se na sněmě, že je volil stav panský, z něhož také vybráni bývali, avšak s radou několika rytířův.

Mimo správu politickou vykonával také drahně let stav panský moc soudní tím, že do r. 1492 ve velikém soudě zemském jen členové stavu panského zasedali, ač před tímto soudem se nevyřizovaly pouze pře pánův, nýbrž také rytířův, když věc sporná se týkala sumy větší devíti hříven bez věrdunku; i preláti a královská města museli k panskému soudu státi, když pře se týkala zemských statků v deskách zapsaných. Hlas a místo v soudě panském měli všichni samostatní hospodáři panských rodů, kteří za tou příčinou také *zemskými hospodáři* sluli. Na to však hlavní váhu klásti

---

[1]) Pam. Kn. Olom., z r. 1517, fol. 133b.

slušno, že vstoupení jich do soudu nevíselo na svolení neb vůli královĕ, nýbrž že oni vstupovali sami jen s vědomím ostatních pánů. Ač pro zemanstvo zřízen byl zvláštní, tak zvaný menší soud, předce mohl tento soud, jak právě zmíněno, souditi jen méně důležité spory; ve větších náleželo zemanstvo před soud panský, u kteréhož menší soud také naučení brával. Jakož od nálezu panského soudu nebylo žádného odvolání, ani ku králi, taktéž měli páni v soudě velikém úplnou vůli, nová pravidla právní ustanoviti a jen v nejdůležitějších případech bylo k tomu svolení krále zapotřebí, jakož Kn. Tov. v kap. 213. praví: „mohú svá zřízení opraviti, ujíti i přičiniti, jako lidé svobodní, ač jest všech k tomu vuole a svolení a u velikých věcech královské potvrzení". Tímto právem zákonodárství právního sahal vliv soudu a tudíž i stavu panského do všech oborů veřejného života, a to tím více, jelikož soud panský rovněž předpisy o policejních opatřeních, k. př. o zhoubcích zemských, o honění škůdců a nepřátel země, o ručnicích a lovech atd. vydávati mohl jako sněm sám. Tohoto práva svého, souditi ve velikém soudě zemském, hájil stav panský tak žárlivě, že biskup Olomúcký, ač on, kdykoli list od země se vydal, vždy na prvním místě stál, jen tehda podlé práva v soudě panském zasedati mohl, když sám pocházel z rodu panského: jinak seděl v soudě jen z milosti stavu panského, t. j. když páni mu místa v soudě dopřáli.

Zřízení velikého práva zemského bylo odjakživa povýtečně panským zřízením, a ráz ten velikému právu zůstal, i když r. 1492 rytířstvo právo dostalo, aby z něho šest členů do soudu vybráno bylo. Neb již způsob, jakým panstvo rytíře mezi sebe do soudu přijalo, ukazoval, že páni pro všechnu budoucnost rozhodný vliv ve velikém právě sobě zachovati hodlali; v listě totiž krále Vladislava r. 1492, v kterém nové zřízení soudu velikého se ustanovuje, praví se, že „rytířstvo ne z práva, ale z prosby a pokory pánóv jsú žádali a prosili", aby páni je mezi sebe přijali, a že páni, „vzdlédnouc na jejich přívětivé služby, kteréž pánóm činí s dobrú vuolí, též ve všem obecního dobrého s nimi spolu . . . pomáhají" — proto šesti rytířům mezi sebe přístup do soudu dávají. Povýtečný ráz velikého soudu ukazoval se již tím, že stav panský měl v soudě 14 členů, a že mu jmeno *panského* soudu po všecky časy zůstalo, i když již dlouho šest rytířův vedle pánů sedalo. I v dosazování soudu, když některý soudce zemřel neb za jinou příčinou ze soudu vystoupil, činěn rozdíl, zda-li usazen měl býti pán neb rytíř? Měl-li býti

dosazen pán, navrhl stav panský několik osob králi, a ten pak jednu z nich vybral;[1]) měl-li dosazen býti rytíř, předložil stav rytířský několik osob stavu panskému, a ten jednu z nich vybral, oznámiv pouze králi, že ten neb onen rytíř do soudu přijat byl.[2]) Nad těmito výsadami stavu panského bděli pánové velmi žárlivě a odráželi každý útok, vědouce, že tím odrážejí zároveň útok na neodvislost soudu či práva velikého, která pevnou hradbou celé ústavy zemské byla, jakož Ctibor z Cimburka praví, že „bez toho práva zřízení jiné za nic nestojí aniž jest trvavé". Uváží-li se, že stav panský měl rozhodné slovo na sněmích, že veliký soud, (v němž původně sami páni a později většina pánův seděla), když sněmu nebylo, přijímal všecky důležité spisy, zemské správy se týkající; anoť že sněm, započav nějaké jednání s jinými zeměmi, vyřízení takových záležitostí soudu zůstavoval, jakož i že vyhotovení důležitějších výkonů státních svěřeno bývalo nejvyšším úředníkům, jmenovitě hejtmanu, tedy zase osobám panským, — pak snadně pochopujeme, že nic závažného v zemi konati se nemohlo bez vědomí, svolení a provedení stavu panského.

Avšak politické působení nebylo od stavu panského samého považováno za pouhé právo, nýbrž z velké části i za povinnost, jíž každý povolaný konati musel a za jejížto neplnění kárán i pokutován býti mohl. Povinnost soudců panských, každého roku čtyřikráte k soudům dojížděti a dvě neděle při každém meškati, vymáhala mnoho času a nepohodlí, ano i útrat, jelikož každý na své útraty v městě, kde soud odbýván, žíti musel. Kdo se nedostavil a platně se neomluvil, aneb k hodině ustanovené do soudnice nepřišel, nebyl pouze kárán, nýbrž i penězi pokutován, anoť ad audiendum verbum ku králi poslán.

Nedá se ovšem upříti, že stav panský, čítaje v sobě r. 1480 jen patnáct rodů, tvořil jakousi oligarchii šlechtickou, v jejížto rukou téměř výhradně veřejná moc byla. Bylať to oligarchie, avšak oligarchie taková, jejížto politickému věhlasu obdivovati se musíme.

---

[1]) Viz Záp. Žerot. I. 162.

[2]) „Promluvil jsem ku pánům z rytířstva, aby podlé zřízení zemského osoby některé z stavu svého poznamenané Jich Milostem do soudu podali, aby páni ráčili moci jednu osobu z nich do soudu dosaditi". Záp. Žer. II. 78. — List z r. 1492 o tom praví: Pakliby který (rytíř) umřel a jiný místo toho vybrán býti měl, má oznámen byti prvé pánům tajně a oň se srovnáno, aby mu se žádná lehkost bezpotřebně nestala.

Páni ti nikdy nezapomínali na povinnost svou, spravovati věci zemské podlé práva a pravdy, podlé starodávných po otcích zděděných obyčejích a zvyklostech; ačkoli rod je oprávňoval, bráti účastenství ve veřejné správě zemské, předce dobře věděli, že pouhý rod je k tomu neuzpůsobuje, a protož dbali pilně toho, aby si dobyli náležitých vědomostí, kterými by postavení své se ctí uhájiti mohli. Neb v dobách tehdejších, kde všecko se konalo veřejně a ústně, kde záležitosti veřejné se nevyjednávaly v kancelářích, musel každý, kdož k veřejnému životu povolán byl, býti celým mužem, musel znáti spůsoby a potřeby života, nechtěl-li pro neznalost veřejných poměrů zahanben býti. Protož take páni přihlíželi k tomu, aby synové jejich záhy se učili poznávati práva a správu země, by ve zralém věku místa svá čestně vyplniti mohli; protož ustanovuje Kn. Tov. v 78. kapitole, aby mladší páni, pokud svých oddílův nemají a samostatnými hospodáři nejsou, soudům přítomni byli, by běh a řízení práva poznali a tak důstojně se připravovali na hodnost soudcovskou. Protož také napomínal Karel z Žerotína mladší členy panstva, „aby jste neráčili v hospodách zůstávati, a když my staří pracovati budeme, vy sobě za tím kratochvíle nějaké zamýšleti, než aby jste tolikéž spolu s námi těchto prácí se dotýkali a účastny jich se činiti ráčili, tak aby jste budoucně, dostanouce se na místa naše, ráčili moci a uměti svou vlast zastávati a v podobných příčinách, jako jest nynější, místa a osoby naše zastupovati.“ [1]) Takovým vychováváním dorůstajícího pokolení utvořila se jakási tradice znalosti práva a správy země v stavu panském, jenž povýtečně byl stavem politikův a státníkův z povolání. Za tou příčinou měla země vždy politikův a státníkův s dostatek, a každého času našli se mužové, kteří potřebám jejím vyhověti dovedli. Jest to věru skvělá řada výtečných státníků, kteří z rodů panských v Čechách a na Moravě pocházeli; stkví se co hvězdy první velikosti z rodu Cimburského: Ctibor (1358—1398), Jan a syn jeho Ctibor (zemř. 1494); z Pernštejnův: Jan, Vratislav, Vojtěch a nade všemi slavný pan Vilém na Pardubicích; z Kunstatů: Proček, Čeněk a Vilém Kuna; z Lomnických zvláště slavný hejtman: Jan (zemř. 1520); z Žerotínů: Bedřich, Jan, Karel, Velen, atd.: a že vliv Jindřicha z Lipé, p. Ptáčka z Pirkštejna, p. Jiřího z Poděbrad a pá-

---

[1]) Brandl, Sněm l. 1612, str. 7.

nův z Rožmberka daleko za hranice koruny české zasahoval a platným se učinil, žádného tajno není.

Duch šlechticko-stavovského řízení to s sebou přinášel, že páni, co první stav ve společnosti a ve státu, užívali jakýchsi vyznamenání, jimiž od ostatních stavů se lišili. Sem náleží přede vším, že jen páni červeného vosku při pečetích užívati mohli; taktéž jen pánům bylo volno, pečeti své krýti, kdežto rytíři toho činiti nemohli.[1]) Podlé statut Kunratových mohl pán, bylo-li mu nalezeno, aby při svou provedl božím soudem, na místě svém ustanoviti k tomu panoše[2]), a neprošel-li tento, platil pán pak dvé stě penízů. Taktéž měli páni právo, svá usnešení, i když se netýkaly celé země, nýbrž jen stavu jejich, zanášeti do kněh sněmovních, kdežto stav rytířský pro takové věci, jen stavu ryt. se týkající, měl zvláštní knihy.[3]) Taktéž mohli jen páni býti posly k deskám, v jejichžto přítomnosti jen jisté vklady se činiti mohly.[4]) Jen stavu panskému náležel původně tytul „Jich Milosti“, a za zabitého pána platilo se odkladného 500 hřiven, kdežto za zemana 50 a za sedláka 5 hřiven. Jen členům stavu p. se psávalo „urozený pán pan“, kdežto rytířům „urozenému a statečnému rytíři“. Při sněmích seděli páni před ostatními stavy, a když r. 1492 ustaveno bylo, že již ne všichni pánové, nýbrž jen čtrnáct z nich v soudě zasedati má, nařídilo se zároveň, aby pro pány, kteří při soudě co činiti mají, zvláštní místo se vyhradilo. Sedání ve sněmě a v sou-

---

[1]) Krytí pečeti záleželo v tom, že na vosk vložil se papír a pak pečet teprv se přitiskla. Stran toho stala se r. 1490 výpověď panská, „aby rytířstvo proti pánóm té pýchy nevedli, ani proti sobě, poněvadž prvé toho v této zemi nebývalo, aby rytířstvo kdy pečeti krylo, aby ještě toho nebylo; neb ač v které zemi ten obyčej jest, že pečeti rytířstvo kryje, ale v této toho není“. (Kn. ouzká fol. 157 b.)

[2]) Tak tuším rozuměti sluší slovu „puer“ v onom ustanovení statut Kunratových; neb „puer“ jest překlad něm. Knabe = Knecht. Edelknecht = panoše.

[3]) „(Artykule) jsou schváleny a dány místopísaři k přepsání do pamětí zemských, ač někteří chtěli, aby učiněna byla zvláštní kniha pamětí panských; ale vyvedl jsem je z toho, oznámiv jim, že jest to obzvláštní praerogativa stavu panského, aby svého stavu věci do rejster zemských zapisovati dali, ješto stav rytířský toho nečiní, majíce své obzvláštní knihy, ovšem pak jiní stavové“. Sném l. 1612 str. 137.

[4]) „Aby nebylo kladeno než při páních a zvláště při třech najméně“. Arch. čes. I. 56. Viz Kn. Tov. kap. 18. 55.

dě řídilo se podlé stáří rodu a podlé let osob; který rod starší byl v panství, ten předcházel jiné. Jelikož však z toho rozličné různíce a zaměstknání povstávaly, dávno již před hejtmanstvím Ctibora z Cimburka, umínil sobě uherský Matyáš co markrabí moravský těmto nesnázím k žádosti panstva konec učiniti a vynesl r. 1480 s radou Ctibora z Cimburka, biskupa Tasa, Pertolta z Lipé, nejv. maršalka král. čes., Václava z Boskovic, nejv. komorníka Olomúckého, Viléma z Pernštejna, nejv. komorníka Brněnského, pak Dobeše z Boskovic a Heralta z Kunstatu výpověd o tak zvaném *sedání panském*, v níž obsažen vlastně jest pořádek tehdejších rodů panských podlé stáří.

Tu ustanoveno přede vším, že za *staré pány* čili *pány rodů starožitných* považováni a ctěni býti mají páni: *1. z Cimburka, 2. z Lipé, 3. z Lomnice, 4. z Hradce, 5. z Pernštejna, 6. Sternberka, 7. z Boskovic, 8. z Lichtenšteina, 9. z Kunstatu, 10. z Lichtenburku, 11. z Valdšteina, 12. z Pesínku,*[1] *13. z Vlašímě 14. z Sovince, 15. z Krajku.* Mezi těmito rody, jelikož od starodávna v zemi usedlé a za pány pokládány byly, nemělo býti žádného rozdílu, a kdykoli sedání panské se zařídilo, vybraly se z nich nejstarší osoby a řaděny jsou podlé stáří let svých, tak sice, že nejstarší členové všech těchto rodů nepřetrženě vedle sebe seděli, a pak teprv ostatní jich členové. Těchto patnáct rodů tedy to bylo, jichžto starodávné panství v Moravě od nepamětných let uznáno bylo, a členové těchto patnácti rodů tedy řídili po několik století veřejné záležitosti moravské. Oni tvořili sbor, do kterého přístup dostávali jiní o vlast zasloužilí rodové, tak hned páni z Doubravice, z Tvorkova, z Ludanic, z Miličína, z Lantštejna, Jiřík Tunkl z Brníčka, Ludvík a Jiřík z Veitmile a Jan z Žerotína, tak že stav panský r. 1480 záležel z patnácti starožitných a z osmi rodů nových. Tito právě jmenovaní rodové sluli *mladší rody*, nebo *páni* teprv po třetím pokolení dosáhli práva, aby mohli mezi rody starožitné připuštěni býti. Tito noví rodové museli učiniti takovou přísahu, jako ku př. učinil Jiřík Tunkl: „Já Jiřík na tom přisahám, že od dnešního dne chci řád a stav panský vedle obyčeje a práva koruny české a země moravské velebiti a vedle nich pánóv ve všem sluš-

[1]) Páni tito se byli vstěhovali do Moravy, navrátili se ale brzo zase do Uher; protož praví také vklad Olom. desk o tomto sedání, že Pezinští mají starého panství užívati“, ač chti v zemi býti.“ Byl to rod hrabat „od sv. Jiří a z Pezinku.“

ném a spravedlivém státi, sám sebú, ani synem svým, ani od nás erby pošlými až do třetího kolena pánóm a rodóm starožitným v jich obyčejích nepřekážeti, ani se nad ně tříti. Tak mi pomáhaj atd."

Nové pány přijímal veškerý stav panský; noví rodové mohli, jsouce v třetím koleně, jen od starých pánů mezi rody starožitné přijati býti.

Toto přijímání mohlo se státi jen tehdáž, když sněm neb veliký soud zasedal; v jinou dobu ani páni ani rytíři do svého stavu přijímati nemohli.

Když kdo do stavu panského přijat býti chtěl, žádal několik pánův a jiných přátel, aby s ním v čas sněmu neb soudu před shromážděný stav panský předstoupili a prosbu jeho o přijetí podporovali, uvádějíce zásluhy jeho o zem i stav panský. Kn. Tov. v kap. 57. praví sice, že čekanec stavu panského má sám osobně žádost svou přednášeti; avšak příklady, které v sněmovních památných knihách a spisech Žerotínových zachovány jsou, ukazují, že žadatel provázen býval od jiných osob, a že některá osoba stavu panského zaň přímluvu činila. Tak ku př. když r. 1612 při sněmu Brněnském Günter Golc, nejvyšší velitel vojska zemského, za přijetí do stavu panského žádal, předstoupili s ním Dionys z Žerotína, Zdeněk z Roupova, Petr z Náchoda a Rudolf z Tiefenbachu, a pan z Žerotína učinil přímluvnou řeč za čekance.[1])

Po žádosti přednešené vystupovali žadatelé obyčejně ze síně, kdež stav panský zasedal, a páni se radili, jaká odpověď čekanci dáti se má, ač někdy ihned přívětivou odpověď dávali.[2]) Avšak v každé odpovědi šetřilo se ustanovení Kn. Tov. kap. 57, že páni čekance přijímají jen ze své dobré vůle a ze žádného práva, a v památných knihách nachází se nezměnná formule: „N. i s syny jeho A. B. C., kteréž nyní má anebo napotom řádně a manželsky míti bude, z své svobodné dobré vůle a svobody za pána přijali a přijímají, jeho v své tovaryšství, v řád a stav panský pouštějí". Přijatý učinil pak přísahu svrchupoloženou, a komorník mu vykázal místo mezi mladšími rody.

Řád a stav panský platil však jen pro toho, který přijat byl a nikoli všem členům toho rodu; z toho se vysvětluje, že někteří

[1]) Sněm l. 1612, str. 81.
[2]) Sněm l. 1612, str. 81, 82.

členové téhož rodu mají tytul „pán", kdežto jiní se jmenují pouze „vládyka"; tak ku př. přijata r. 1606 linie Morkovská rodu Zastřízlského do stavu panského a členové její měli pak tytul „pánův", kdežto linie Ždánská zůstala v stavu rytířském; rovněž přijata jedna linie rodu Dubských z Třebomyslic r. 1612 do stavu panského, kdežto druhá v stavu rytířském zůstala.

Kdo do stavu panského přijat býti chtěl, musel se vykázati, že rod jeho mezi starší rody vládycké nebo rytířské náleží, jinak se mu přijetí odepřelo. Avšak když také všechny podmínky, jichž k přijetí zapotřebí bylo, vyplnil, nicméně nebyl stav panský povinnen, jej přijíti, jelikož přijímal koho chtěl ze své dobré vůle a právem naproti žádnému zavázán nebyl. Když se proti nějakému čekanci odpor zdvihl v panstvu a on předce přijat byl, řeklo se mu to v odpovědi nějak šetrně, obyčejně slovy jako: „ač stran osoby Vaší nějaké odpory" nebo „nesnáze" byly. Poučný v té příčině jest případ, když r. 1612 Vilém Dubský, který v rozepři mezi stavy moravskými a Rudolfem II. k straně zlopověstného Berky proti svobodám a právům země pikle strojící stál, za přijetí do stavu panského žádal. Neměl mezi pány kromě nejv. komorníka Ladislava z Lobkovic zádného přímluvčího, a teprv na přímluvu arciknížete Maximiliana Tyrolského, který královským komisařem při sněmě byl, svolili páni k tomu, aby Vilém Dubský přijat byl; avšak stáli páni na tom, „že po přijetí měli mu všickni řádové jeho vyčteni býti zjevně, kdyžby na své místo dosazen byl"; a když mu k přímluvě nejv. komorníka i to prominuto i také od toho upuštěno bylo, aby tři osoby stavu panského jemu za jeho dřívější zemi nepřátelské chování důtku učinily, přijat konečně; avšak nařízeno hejtmanu, Karlovi z Žerotína, aby mu v odpovědi vyložil, že jen k přímluvě arciknížete a z ohledu na stav rytířský, který horlivě zaň se přimlouval, do stavu panského se přijímá.[1])

Když nějaký cizozemec za obyvatele země přijat býti chtěl, musel se o to hlásiti u toho stavu, kterému rodem svým náležel, a když stav svůj vyvedl, pak teprv na sněmě přijat býti mohl; avšak ani stav panský, ani rytířský nebyl povinnen někoho do korporace své přijíti, koho nechtěl, i když řád svůj panský nebo rytířský cizozemský provedl, t. j. jinými slovy: uznání cizozemského šlechtictví pro země české viselo na vůli stavu panského a rytíř-

---

[1]) Sněm l. 1612, str. 99, 100.

ského; mohl tedy býti někdo šlechticem ve vlasti své, aniž za člena stavu panského neb rytířského v zemích českých uznán býti musel.

Když mladý panský rod tři pokolení v stavu svém prožil, mohl pak u starých pánů žádati, aby mezi rody starožitné čili mezi staré pány přijat byl. Jen jediný příklad jest znám, kde mladý rod nevyčekal třetího pokolení, nýbrž že onen muž, jenž teprv přijat byl mezi mladé rody panské, přijat jest za několik let mezi staré pány. Byl to Jiřík Hodický z Hodic, který pro svou osobu i se syny Zdenkem a Bedřichem r. 1604 do stavu panského přijat byl. Když totiž Hodický arcikníželi Matyáši veliké služby proti Rudolfovi II. byl prokázal, žádal Matyáš, stav se markrabím moravským a čekancem království českého r. 1608 na starých pánech, aby jej mezi sebe přijali. Rodové staří vůli Matyášovu sice vyplnili, avšak učinili zároveň snešení, aby jim od arciknížete revers dán byl, „že toto svolení, k přímluvě JMK. učiněné, není a nemá býti nyní i na časy budoucí a věčné stavu panskému, rodům starožitným, řádům, právům a svobodám jejich na žádnou ujmu, škodu, ublížení a zlehčení“; dále se musel arcikníže v tom reversu zavázati, že ani on více, ani žádný z jeho potomků se přimlouvati nebude, aby někdo mimo starobylý řád, nevyčekaje třetího pokolení, mezi rody starožitné přijat byl, a že mimořádné přijetí p. Hodického nikdy za praejudicium bráno nebude. Dále ustanoveno, aby více žádný pán, nevyčekaje třetího kolena, se neosmělil žádati, aby mezi starožitné rody přijat byl; kdyby kdo nicméně toho na pánech vyhledával, „aby byl stavu svého panského, v kterýž byl přijat, zbaven a zase aby on ani potomci jeho v týž stav připuštěni nebyli“, a dále, „aby ani stav panský rodů starožitných, nynější ani budoucí, nikda více té moci neměli ani míti nemohli, kterého z nových pánův v rody své starožitné a právo jejich mimo předešlý starobylý pořádek přijímati“. A podobně jako sebe vázali staří rodové i nové pány, ustanovivše, aby v přísaze, která novým pánům se vydává, doloženo bylo, „že toho, aby v rody starožitné přijat byl, on ani potomci jeho potud, pokud třetího kolena nedojdou a nebudou, vyhledávati nemají“.[1]) Dle tohoto snešení změněna jest pak přísaha nových pánův svrchudotčená a zněla pak ku př. u p. z Golcenu takto; „Já Günter z Golcen na tom přisahám, že od dnešního dne chci řád a stav panský vedle

[1]) Viz o tom všem „Sněmovní pam. kn.“ IV. str. 201, 416, 419, 427, 428.

obyčeje a práva koruny české a země moravské velebiti a vedle jiných pánův ve všem slušném a spravedlivém státi, sám sebou ani synem svým, ani od nás erby pošlými až do třetího kolena pánům a rodům starožitným v jich obyčejích nepřekážeti, ani se nad ně tříti, *ani toho s potomky svými vyhledávati, nýbrž se ve všem spolu s erby svými chovati podlé nařízení panského na sněmě léta 1608 v městě Brně při času sv. Bartoloměje držaném stalého a reversu královského.* Tak mi etc.“ [1])

Viděti z toho, že staří rodové velice o to dbali, aby práva jich zůstala nedotknutá, a že při každém nově přijatém pánu zjistiti si hleděli, aby mezi staré rody před časem vtírati se nemohl. Stav panský nebyl uzavřenou kastou, nýbrž otvíral řady své zasloužilým rodům a mužům; avšak poněvadž je sám přijímal, aniž mu je král, povýšiv někoho třeba na knížete, vtírati mohl, proto musel býti tím opatrnějším v přijímání do stavu svého, zvláště od té doby, co cizozemci t. j. lidé mimo království české a markrabství moravské pocházející, do koruny české se vkupovali. Bylo ovšem nesnadno, rodům, které ve vlasti své dobré pověsti požívaly a mimo to od králův českých, již také jinými zeměmi vládli, odporučovány bývaly, přijetí za obyvatele odepříti; protož ale činilo se obyvatelství zemské (Landsmannschaft) závislé od jistých výminek, hlavně od těch, že ten, kdož za obyvatele přijat byl, ve třech letech statek v zemi koupiti a českému jazyku se naučiti musel; neučinil-li toho, pozbyl práva obyvatelství a považován zase za cizince. Chtěje tedy starou slávu a bezúhonnost rodů svých zachovati snesl se stav panský l. 1612 na několika článcích, které zárukou býti měly, že při přijímání lidí do stavu panského žádné chyby se nestanou, ježto by vážnosti tohoto stavu na ujmu býti mohly. V úvodě k tomu usnešení praví páni, že je vedla při tom snaha o zvelebování rodů panských, „tak aby skrze vtírání se mezi ně osob lehkých a nezasloužilých řád a stav jejich nebyl zlehčen a v tu potupu, která se v některých jiných zemích spatřuje, uveden“. Protož prý se snášejí:

„Předně: aby žádný do stavu JMtí přijat býti nemohl, kterýžby nebyl osoba rytířská, dobře zachovalá a zasloužilá, jakž při pánu, zemi a při stavu panském, tak aby ctné chování a zasloužení mělo předek před bohatstvím a přízní.

[1]) Sněm l. 1612 str. 82.

Za druhé: aby, kdožby tak podlé rodu a zásluhy své přijat býti mohl, byl povinnen, při nejmenším ukázati při přijímání do stavu panského osm štítův rodu svého rytířského a starožitného, čtyry po otci a čtyry po mateři, totiž dva dědy a dvě báby, čtyry pradědy a čtyry prabáby.

Za třetí: aby žádný nemohl přijat býti, leč by při uvažování strany přijetí jeho bylo osob panských přítomných léta svá a statky majících v počtu nejméně dvaceti, a když by větší počet jich na tom se snesl, aby přijat byl a teprv do lavic uveden.[1])

Za čtvrté: aby žádný nebyl přijímán ihned po první žádosti, než aby mu to bylo odloženo do dvou, do tří let, jakžby toho potřeba a příčiny ukázaly.[2])

Za páté: aby každý bez výminky byl povinnen, učiniti přísahu níže psanou.[3]) A kdož by ji neučinil, aby přijat býti nemohl.

Šosté. Byl-li by do země který cizozemec stavu panského přijat a bylby v prvním neb v druhém koleně, aby touž přísahu byl povinnen vykonati; totéž se rozuměti má na Slezáky a Lužičany.

Sedmé. Kdožby v král. čes. přijat byl a zde mezi námi místo míti chtěl, aby to vše týmž spůsobem podnikati povinnen byl, lečby přímluvu týmž spůsobem prvé v král. čes. učinil.

Takto hleděl stav panský odvarovati od sebe lidi takové, kteří by do slavného panstva českomoravského se byli nehodili; neb přijetí do stavu panského bylo prvním krokem, po vypršení jistého počtu let dostati se také mezi rody starožitné, z nichž od jakživa nejvyšší úředníci mark. mor. se brali. Toto právo zůstalo rodům

---

[1]) Již dříve stalo se podobné snešení stavu panského; neb r. 1606, když Bohuše ze Zástřizl měl přijat býti do stavu p., praveno, že nejméně 20 osob panských přítomno býti má. Viz Sněm l. 1612 str. 82. Že pak později přísně st. p. se podlé toho počtu zachovával, viděti z toho, že l. 1615 p. Vojskovi, Jindřichovi Zahradeckému, bratřím Jankovským a Václavu Vaneckému přijetí do st. p. odloženo bylo s tím podotknutím každému zvláště: „Poněvadž snešení JMti takové jest, že méně 20 osob stavu JMtí takových věcí vážiti neráčí, a když na ten čas 20 osob JMtí se nenachází, že neráčí moci té věci vážiti, nýbrž když by JMtí ten počet se nacházel, aby JMtem připomenutí učinil, že JMti ráčí chtíti jemu na žádost jeho odpověď dáti“. Sněm. pam. kn. V. fol. 82.

[2]) Tak se odkazali r. 1614 bratři Jankovští s tím doložením, „že každému, kdožby do téhož stavu přijetí žádal, po první žádosti toho užiti nemá: protož JMti toho až do budoucího sněmu odkládati .... ráčí“. Sněm pam. kn. V. fol. 71.

[3]) Viz svrchu přísahu Güntera z Golcen.

starožitným, ač rytíři dosti se namáhali, aby i k vyšším úřadům se dostali; po dlouhých vyjednáváních rozřešena sporná věc r. 1538 králem Ferdinandem I. tak, že hejtman, komorník a sudí jen z rodů starožitných panských, dvorský sudí, podkomoří a nejv. písař jen z rytířstva bráti se mají. Tím potvrzeno dávné právo starých pánů, ze oni povoláni jsou, aby nejdůležitější úřady politické a soudní zastávali.

Byl to mocný duch korporační, který ovšem všecky stavy pronikal, zvláště ale stav panský, jenž vrch a konec korporačního řízení společnosti tvořil a činil; avšak ani stav panský ani rytířský nestaly se kastou, nýbrž doplňovaly se svobodně a nebyli povinni, někoho do středu svého přijíti na pouhé jmenování panovníka. V tom byli úplně neodvislými, neznajíce mezi sebou žádného rozdílu jiného, než podlé stáří rodu. Protož nebylo v zemi žádného rozdílu mezi starými pány a mldšími, co se týče stavu, a nikdo nemohl v zemi a v stavu vyšší důstojnosti dosáhnouti, než-li státi se pánem: hrabat, knížat země a ústava neznaly. Kdo na podobném tytulu si zakládal, tomu nebyl platen; v zemi byl jen pánem, byl-li od pánův do stavu přijat. Dával se knížecím osobám tytul „osvícený“, aby jich řád šlechtický se naznačil, ale tím se neuvozoval do země nový stav, v níž nad stav panský vyššího býti nemohlo. Tuto zásadu vyslovili stavové r. 1614, když Karel z Lichtenšteina na knížectví povýšen byl, a ani obnovené řízení zemské ji nezrušilo, nařídivši, že do stavu panského náležejí také vévodové, knížata a hrabata. V tom ovšem učinilo obnovení zřízení velikou změnu, že několik rodů, a sice ze Stralendorfa, z Verdenberga, z Vřesovic, z Mitrovic, z Nostic, Michna z Vaizenhofu a Magni, rodům panským starožitným oktrojováno bylo, jakož vůbec od té doby panovníci si osobovali právo, členy stavu panského, které by se jim líbilo, jmenovati. Tím podstatně změněno starodávní řízení stavu panského, jelikož nyní se již nevyvinoval vniterným samosprávným zákonem, nýbrž vlivem zevnějším od něho nezavislým a z něho samého nepocházejícím. Protož také není panstvo českomoravské po opraveném zřízení více tím, čím až do té doby bylo; panstvo nezůstalo více prvním stavem, na který preláti povýšeni byli. Na té okolnosti by sice mnoho nezáleželo; hlavní váha leží na tom, že panstvo pozbylo podstatného práva svobodné korporace, jež záležela v tom, že ona sama sebe doplňovala přijímáním nových údů do tovaryšstva svého.

II.

Stav rytířský.

Poměry, v kterých se v zemích koruny české nacházel stav panský, dají snadně se vysvětliti: neb politická moc a činnost tohoto stavu tak zjevně do očí bije, že o jeho podstatě a řádu na rozpacích býti nelze. Tím více však jsou zapleteny a nejasny poměry šlechty nižší, kterou jsme uvykli nazývati stavem rytířským. Nesnáze povstává jednak z toho, že stav ten záležel z několika členů, jichžto význam posud úplně na jisto postaven není, jednak zase z toho, že na místě výrazu „stav rytířský“ mnohokráte se užívá slov „zemané“ neb „vládyky“, kterážto slova, ač jsou synonyma slova „rytíř“, předce každé zvláštní význam svůj má, jakož také slovo „rytíř“ samo zase se liší od zemana neb vládyky. I v tom jest nesnáz, že slova ta v rozličných dobách také rozličný smysl do sebe mají, a že někdy znamenají skutečný stav, někdy zase jen pouhý tytul.

Hromadní jméno, v kterémž se zahrnuje nižší šlechta naproti panstvu, jest 1. *zeman*: „páni a zemané mark. mor. na sněmu obecním vydali dvanácte pánóv a dvanácte *zemanóv*.[1]) Kdež patrně slovo „zeman“ naproti „pánům“ postaveno jest; další obsah listu obsaženého v 153. kap. Kn. Tov. ukazuje, že k zemanům náleželi *rytíři* a *panoše*, neb mezi těmi dvanácti zemany uvádějí se tři *rytíři* a devět *panoší*. 2. *vládyka*: „ruoznice mezi pány a *vládykami*“;[2]) 3. *rytíři*. Článek 227. Zříz. Vlad. obsahuje úřady „stavu vládyckému nalezené“, a čl. 230. téhož Zřízení praví, „aby žádný z pánóv ani z *rytířstva* dvú úřadóv zemských nemíval“, kdež slovo „rytířstvo“ patrně znamená tolik, co stav vládycký.

Z právě uvedených dokladů jde, že pro nižší šlechtu českomoravskou máme názvy čtyry: zeman, vládyka, panoše, rytíř. Jaký byl mezi nimi rozdíl?

Co znamená zeman, ukazuje slovo samo v sobě: zemanem totiž byl ten, který statek pozemkový držel a do stavu nižší šlechty náležel, bez ohledu na řád šlechtický, který mu náležel. V latinských listinách sluje zeman — terrigena; od dědinníkův a svo-

[1]) Kn. Tov. kap. 153. Viz také jiný příklad v Ondř. z Dubé: „Purkrabí pražský má moc zemany všecky súditi a dále, ač bude potřebí, na pány oteslati.“ Arch. čes. II. 284.

[2]) Arch. čes. V. 11.

bodníkův lišil se zeman tím, že tito do žádného řádu a stavu šlechtického nenáleželi, ač svobodné dědiny drželi a poddanstvím, aspoň ve starších dobách, žádnému zavázáni nebyli.[1]) Zeman tedy jest genus, k němuž náležejí species: vládyka, panoše, rytíř. Když panoše, vládyka, rytíř prodal nebo jinak pozbyl statek, zůstal mu sice tytul: panoše, vládyka, rytíř; avšak přestal býti zemanem t. j. skutečným držitelem statku pozemkového, který jej jediné oprávňoval, býti členem stavu vládyckého čili rytířského a účastenství míti v politických právech toho stavu, ač řád, tudíž i tytul, mu zůstal. Vládyka, panoše, rytíř, který zároveň nebyl zemanem čili statkářem, musel poháněn býti zatykačem a před právem uručen; ve starší době snad ani k sněmům docházeti nemohl.

Vládyky činili první třídu v nižší šlechtě české a nejstarší náš pramen, Zelenohorský rukopis, uvádí nám je zároveň s lechy, s předchůdci nynějších pánův. Podlé téhož pramene byli vládyky volenými hlavami čeledí,[2]) kteří nad jměním a prácemi hospodářskými bděli a co náčelníci čeledí hlas a místo na sněmích mívali. Z těchto náčelníků čeledí, které čeleď sama ze sebe volila, pocházeli tedy pozdější členové stavu vládyckého.

Podlé toho nelze jinak pojem slova „vládyka“ ustanoviti, než že byli vládyky svobodnými statkáři, kteří řádu šlechtického požívajíce žádnému zavázáni a poddáni nebyli.

Vývojem šlechtických řádů utužoval se také stav vládycký v jistých formách šlechtických, a náleželi k němu všichni šlechtici, kteří nebyli pány neb panoši. Protož již na začátku 14. století bývá stav vládycký postaven co celek naproti pánům, ku př. roku 1338: „de nobilibus aut bladiconibus“ (Cod. dipl. VII. 141, 152). Za touž příčinou praví se o těch, kteří od panovníků na šlechtictví povýšeni byli, že jsou *jednoštítní vládykové* t. j. v prvním koleně šlechtického rodu, jak Kn. Tov. v kap. 223. praví: „Také cí-

[1]) „A nemají vše vládyky býti, ale lidé usedlí a dobře zachovalí, ještoby měli na dědinách svobodných“. Ond. z Dubé čl. 15.

[2]) Vládyka pochází tedy od vlád-sti (kořen vlati), což totožné jest s německým „vald-an“, novoněm. walt-en; naše vlad-ař rovná se tedy úplně něm. walt-er. Slovo to objasňuje poněkud postavení vládyky v čeledi staročeské, které vládyka tedy vládnul; z toho se také vysvětluje, že slova toho se užívá ve smyslu „pán“ ve spojení se slovem „bůh“: „Vládyko Hospodine Bože náš“. (Jungm.) — I v jiných jazycích nachází se to slovo: lit. vadaú, valdýti, lot. waldit = vlásti, walten; kelt. flatho = vláda, val. gwlat = vlast, regio.

sař . . . král . . . pro zásluhu hodnú některého muož erbem a klinotem obdařiti a znovu chlapa za *vládyku* vyvýšiti. A takoví již chlapi nazváni býti nemají . . . a za *vládyky jednoštítné* zuostávají. A ktožby jim řekl, že jest chlapovo dítě, z toho se vyvesti nemohú; neb jsú prvé zrozeni, než jim spuosob stavu *rytířského a vládyckého* . . . potvrzen jest". V patnáctém století vešlo v obyčej, „stav vládycký" bráti v témž smyslu, jako stav rytířský: „muož také každý *panství neb vládyctví* své provesti" (Kn. Tov. kap. 220); — „pakliby toho neučinil, tehda, byl-li by *pán* nebo *vládyka*, aby *panského* nebo *vládyckého* řádu neměl a právo své *panské* nebo *vládyčí* aby ztratil" (ibid. kap. 31.) Mnoho dokladů o tom, že smysl slov „stav vládycký" a „stav rytířský" totožným byl, obsahuje Zřízení Vladislavovo, kdež „vládyka" vždy se převádí na „equester" (rytířský), ku př. „aby po věčné časy znamenitě rozdíl byl mezi stavem panským a stavem vládyckým = ut perpetuis temporibus clare discrimen foret inter statum baronum et statum *equestrium*" (Arch. čes. V, 13). Ostatní poměry a styky stavu vládyckého lze poznati jen, když sobě vysvětlíme pojem slov: panoše a rytíř.

Co se týče předně slova *„panoše"*, vedou nás mnohé stopy k tomu, že řád panošský se vyvinul ze spolku starých družin. Velmožové zemští totiž přijímali do družiny své čili do komonstva svého nezámožné lidi svobodné, dávajíce jim rozličné výsluhy za služby proukázané; stávalo se také, zvláště v dobách vnitřních rozbrojů, že menší zemané samovolně se dávali pod ochranu mocných pánův, čili jak se říkávalo, *přikázali se jim ve službu*. Že pak tyto *družiny* v šlechtě českomoravské v obyčeji byly, toho máme dokladů několik. První přímá stopa o tom jsou Statuta Conradi, kde slovem *druho*[1]) t. j. druh vyjádřuje se nižší řád šlechtický, nežli byl nobilis; druhá stopa, pokud mně známo, pochází sice teprv z 15. století; jelikož však zpráva kap. 176. Kn. Tov. o „vyvolání rukojmí" podává řízení řádu prastarého a s ostatními zprávami o poměru panošů k rodům panským, jak níže se uvidí, úplně

---

[1]) Slovo to znamená „průvodce", jako již v Záboji se praví: „Otsud k druhu spěcha" a v leg. sv. Václ.: „Nača igrati i veseliti se s drugi svoimi"; protož jest také „druža" (v Záboji) průvodkyně muže, manželka, a na základě smyslu společnosti utvořeno ze slova „druh" příjmí „druhý" místo „úterý". V starosl. zní to slovo drugъ (socius, alter, amicus) lit. draúgas druh, průvodce, goth. ga-drauhts vojín, dringan vojenské služby konati.

se shoduje, protož jí takovou váhu přičítati můžeme, jakoby pocházela upřímo z doby mnohem starší. Zpráva tato proto jest důležitá, poněvadž se v ní nachází slovo „družina“; zníť takto: „Aby jste vy, ty *pane* napřed, i všecka tvá *družina* i jiní dobří lidé se jeho vystříhali a jemu nic nevěřili“. Pojem družiny nachází se také v Ondřeji z Dubé v čl. 56: „neb mnoho jest *rot* přirozených, ješto jsú na se laskavi a jeden druhému pravdy umíněné pomáhá snažně“. Že zde slovo „rota“ znamená tolik co stará „družina“, jest jasno, a v témž smyslu přichází také v kap. 52. Kn. Tov.: „že někteří z pýchy, jsúc bohatší a něco podstaty a *roty* majíce, pod staršími *pány* sedati jsú nechtěli“.

Takoví šlechtici tedy, kteří v družině neb v rotě nějakého pána se nacházeli a v jeho službu se přikázali, sluli *panoše* a jmenují se velmi případně v latinských listech „*clientes*“; tak ku př. místo v listu krále Jana z l. 1311: „barones, nobiles, *clientes*“ jest převedeno v 15. stol. na: pány urozené, šlechtice, *panoše*“; anebo místo v listu krále Václava l. 1417: „mandamus igitur universis nobilibus: baronibus, militibus, *clientibus*, terrigenis = protož přikazujeme všem šlechticům: pánóm, rytířóm, *panoším*, zemanóm . . .“

Takoví panošové vykonávali rozličné rozkazy pánů, v jichž služby se přikázali, ku př.: „Když pojme komorníka na póhon póvod, jmá právo dáti *panošu*, aby dovedl komorníky, kde pohoní“ (Kn Rož. čl. 7): — „když komorník přijde ke dvoru a pohoně, právo mu vyzvati *panošu* nebo samého pána“ (ibid. čl. 25.)

Jak jsme se již svrchu zmínili,[1]) propůjčovali se panošové i rodům panským zvláště k službám vojenským; zajímavý toho doklad jest v Půhonných knihách Olomúckých l. 1412 na listě 243: „Viktorýn z Kunstatu pohoním Hynka z Letovic, že jest *panoším* otce našeho, i tudíž našim, hrozil, a otec náš i my po jeho smrti obsílali smy jej, mají-li naši *panoše* naň péči míti; on nám toho nikdy žádné odpovědi nedal, a my i naši *panoše* učinili smy na to veliké náklady vystříhajíce se jeho“. Aneb v týchž knihách na fol. 246b: „Jan z Jestřebí pohoním Smila z Kunstatu . . že mi je kázal přijíti s listem a slíbil mi peníze dáti ty, v kterýchž já jsem ten list měl, a já jsem dal ten list jeho *panoši* jeho kázaním, a ten *panoše* dal jej na tom místě panu Smilovi, ale on mně peněz nedal“. Podotknouti sluší, že kdykoli se o panoši služebném mluví.

[1]) Viz pozn. 17.

vždy to jest rod panský, v jehožto službě menší šlechtic stál. A pro toto postavení ve službě vojenské u rodů panských sluli panoši také prostě: *služební* (v latinských listech: militares), jelikož zaměstnání válečné za dob rytířských povýtečně slulo *službou*[1]), a takoví služební lišili se od poddaných čili chudých lidí tím, že nad těmito vrchnosti moc patrimonialní vykonávali, kdežto panoši k právu zemskému naleželi. Rozdíl mezi služebmým a poddaným viděti k. př. z Půhonu Olom. z r. 1412, fol. 242b.: „ješto mým služebným i poddaným lidem pobral“. A jací to služební a jaké to služby byly, jde z týchž Půh. kn., fol. 248b., kdež Zdeněk z Kokor pohoní p. Viktorina z Kunstatu: „že mi byl dlužen peníze za mú *službu* i za *koně*“; byli to panoši, jakož právě o tomto Zdeňkovi z Kokor dokázati lze, jelikož on se nachází v listu „dvanácti pánóv a zeman“ r. 1437 mezi panoši tam uvedenými.[2])

Co se týče *řádu* šlechtického, v kterém panoši postaveni byli, viděti již z rozboru posavadního, že oni zaujímali nejvyšší stupeň. Porovnání českých, latinských a německých listů, tohoto řádu panošského se tykajících, poučuje nás, že podlé řádu šlechtického rovnají se naši panoši úplně těm, kteří v německých listech slují *ehrbarer* neb *rittermässiger Knecht*, a v latinských: *cliens* nebo *famulus clientalis*. Nejvíce dokladů o tom podávají listiny, jež se týkají tak zvaného ležení;[3]) když totiž rukojmě vyššího stavu vlehnouti nechtěli, posílali místo sebe panoše. Tak se praví v listu jednoty panské z l. 1399: „Máme každý sám svým životem vjeti, nebo místo sebe *rytířského panoši* poslati každý s jedním pacholkem“;[4]) — „neb každý z nás místo sebe poslati panoši řádu rytířského[5])“. Tyto výrazy nacházejí se v německých listech stran ležení v tomto znění: „Gelobe ich .... einen *rithermezigin knecht* .... darinne legin[6])“; — neb: „So wol wir oder czwen *erber ritter-*

---

[1]) Viz Kn. Tov. kap. 206, 207.

[2]) „A slovútné panoše: Arkleba z Kunovic, Jana z Boskovic, Zdeňka z Kokor“. Viz Kn. Tov. kap. 153.

[3]) Ležení záleželo v tom, že rukojmí, když dlužník neplatil, do některého města a hospody zajeti a v hospodě potud ležeti museli, až dlužník dluh zapvavil; avšak mohlo ležení vyminěno býti i v jiných příčinách, k. př. při slibech, pokud vyplněny nebudou.

[4]) Arch. čes. I. 62. 64.

[5]) Kn. Tov. kap. 171.

[6]) Cod. dipl. Mor. VI. 87. 88.

massík diner an vnser statt gen Znoym invaren[1])", a v latinských: „Quicumque requisitus fuerit, cum uno famulo clientali Brunam nomine obstagii intrare tenebitur.[2])

Z těchto dokladů, jichž by se mohlo uvesti na sta, jde na jevo, že panoš původně znamenal šlechtice toho, který ve službě vyšší šlechty postaven byl, avšak ještě na rytíře podlé řádů rytířských pasován nebyl, rovněž jako německý „knecht". Avšak při tomto původním významu slovo panoše nezůstalo: nýbrž jako v Němcích slovo „knecht" ve spojení v stálé formuli „herren und knechte" znamená šlechtu nižší naproti vyšší, taktéž vzalo slovo panoše u nás na sebe hromadní smysl a znamenalo pak nižší šlechtu vůbec, tedy i vládyky, naproti vyšší šlechtě čili pánům.

To se mohlo tím snadněji státi, jelikož také vládyky, tedy členové staré zemanské šlechty, když byli schudli, do služby neb ochrany panstva se dávali a pak za rovné panošům považováni byli. Že takový poměr vládyk k panstvu již záhy se vyvíjel, toho dokladem jsou slova Ondřeje z Dubé v čl. 15: „Ale mají býti vládyky usedlé, bez příroka zlých vécí a *nenájemní*". Za tou příčinou uvyklo si panstvo, pojmenovati nižší šlechtu, vyjmouc rytíře, jediným jmenem „panoše", zahrnujícím v sobě také vládyky.

Tím se vysvětluje, že od sklonku 14. století až do druhé polovice věku 15. v úředních spisech téměř výhradně se potkáváme s jmenem panoše, čímž nižší šlechta se naznačovala.[3])

To však se týče jen postavení takořka officielního nižší šlechty naproti vyšší; když ale jednotlivý pán nějakému členu nižší šlechty anebo tito mezi sebou si dopisy činili aneb se ústně oslovovali, tu činěn přísný rozdíl mezi panošem a vládykou. V tomto smyslu byl panoše šlechtic nového rodu,[4]) jemuž od povýšení na šlechtictví,

---

[1]) Cod. dipl. Mor. VII. 366.

[2]) Cod. dipl. VII. 269.

[3]) Ku př. r. 1394: „i všech jiných řádóv české koruny, i panských i rytířských i panošských"; — r. 1395: „a též mají sami sobě slíbiti rytíři, panoše a města" (Arch. čes. I. 53. 58); — 1421: „páni, rytíři i panoše" (lantfrid kr. Zikmunda); — 1412: „který pán, rytíř neb panoše" (lantf. kr. Václava); — 1434: „nemá žádný pán, rytiř neb panoše" (lantfrid mark. Albrechta); — 1440: „jestližeby požádali kterých pánóv, rytířóv, panoší nebo měst" (Arch. čes. I. 251); — 1443: „pánóm, rytířóm, panoším a městóm v mark. mor." (Arch. čes. I. 280) atd.

[4]) „Také naň muož chlapství provedeno býti otcem jeho, kdyžby p a n o š í nebyl, by pak i od jiných všech tři štítuov panského nebo vládyckého rodu byl; poněvadž otce chlapa měl, chlapem zůstane". Kn. Tov. kap. 220.

avšak teprv když do stavu vládyckého čili rytířského přijat byl, tytul „slovútný panoše" náležel až do třetího kolena, načež teprv jeho potomkům se psalo: „urozenému *vládyce*". Soudíme tak na základě některých ustanovení ze sklonku 15. a ze 16. století pocházejících, o nichž hned se zmíníme, která se k starodávným zvykům odvolávají.

Při tomto způsobu měnivém, vedle kterého celý stav vládycký, vyjmouc rytíře, od panstva dostával tytul „slovútný panoše", kdežto vládyky mezi sebou a též páni v soukromých dopisech a řečech činili rozdíl mezi „slovútným panoším" a „urozeným vládykou", zůstaly poměry stavu vládyckého, čili panošů a vládyk, v Čechách do r. 1485, v Moravě do r. 1492. Podlé příkladu stavu panského který r. 1480 vnitřní své poměry urovnal, roztřídiv se na staré a mladé rody a ustanoviv, které rody za staré a které za mladé považovati se mají, hleděl také stav vládycký či rytířský s vůlí krále a panstva postavení své naproti pánům a mezi sebou urovnati. Stalo se to r. 1492 za té doby, v které také šest rytířův do soudu připuštěno bylo. Tehdáž ustanoveno, že páni všem vládyckým rodům mají psáti „urozeným vládykám" a již ne „slovútným panoším", t. j. všem rodům vládyckým, starším i mladším, kterýchž tehda bylo, přiřknut od panstva stejný tytul urozenosti, ale zapovězeno přísně, aby vládyky mezi sebou psali „urozenému pánu", kterýžto tytul výhradně měl se dávati jen členům rodů panských; psáti se mělo tudíž vládykám: „urozený vládyko, pane N.", avšak pánům: „urozený pane, pane N."

Co se psaní vládyk mezi sebou dotýče, ustanovuje list z r. 1492, že vládyky mezi sebou psáti mají „urozenému vládyce" neb „panoši". Poslední tytul, zdá se, že dáván měl býti od starších vládyk těm, kteří mladšího rodu anebo teprv na šlechtictví povýšeni byli; avšak v Moravě vyšlo to ze zvyku, neb roku 1556 snesl se sněm na tom, aby osobám, které erbem obdarovány a v stav rytířský přijaty budou, se nepsalo *„urozenému"* nýbrž toliko *„slovútnému* vládyce" a sice až do druhého kolena, „tak aby vždy napotom rodové staří od nových rozeznáni a držáni býti mohli".[1]) Zůstal tedy novým rodům tytul „vládyka", ale predikát „slovútný" přijat ten, který dříve spojen býval s tytulem „panoše". V Čechách byly poměry poněkud jiné; neb Zřízení z r. 1564 na fol. 5. vyměřuje, aby při nových rodech *starodávný* obyčej zachován byl, t. j.

[1]) Sněm Pam. kn. II. 90.

aby každému, kdož králem erb obdržel,[1]) bylo psáno „slovútnému *panoši*" a to ne dříve, než do stavu vládyckého přijat byl, a tento tytul měl rodu až do třetího kolena zůstati, načež teprv se členům jeho psalo „urozenému vládyce". Totéž ustanovuje pak obnovené Zřízení z r. 1628 také pro Moravu, tak že po tomto roce znovu tytul „slovútný panoše" na Moravě se obnovuje.[2]) Avšak v úředních spisech, kde se uvádějí stavové zemští, od r. 1485 v Čechách a z r. 1492 na Moravě, již nikdy více se nepřipomínají „panoše" nýbrž jen „vládyky". R. 1440 ku př. mohl český sněm o sobě říci: „Páni, rytíři, *panoše* a města"; avšak r. 1520 psal Vilém z Pernštejna témuž sněmu: „Urození páni, urození a stateční rytíři, urození *vládyky*, vzáctné opatrnosti páni Pražané a jiní poslové z měst"; taktéž mohl sněm český r. 1443 psáti stavům moravským: „Urozeným, statečným, *slovútným* a opatrným pánóm, rytířóm, *panoším* a městóm", ale po roce 1492 vždy se psávalo: „Urozeným pánům, urozeným a statečným rytířům, urozeným vládykám . . ."

Z listu r. 1492 vidíme, že také stav vládycký rozdělen byl na starší a mladší rody; k těmto náležely všichni znovu na šlech-

---

[1]) Podotknouti sluší, že erb byl jen tomu platen, kdo byl svobodným a žádnému pánu poddaným; praví o tom zříz. r. 1564: „Kdožby sobě erb na jeho M. K. zjednal, nejsa svobodný a pána dědičného by měl, ten každý takovým obdarováním a erbem pána svého dědičného zhoštěn není a býti nemá a nemóže."

[2]) „Wan einer von Uns oder Unsern Nachkommen . . von neuem nobilitirt und mit einem adelichen Wappen begnadet würd, so ist derselbe schuldig, sich zuforderst dem ihme hierüber ertheiltem königlichen Brief gemäss und dann ferners in seinem Stand und gegen seine Standsgenossen also zu verhalten, wie solches von alters üblich herkommen ist. Und sol auch demselben zuvor und ehe er in Stand an und aufgenommen würd, und dann von solcher Zeit an ihme und seinen Nachkommen bis in das dritte Glied exclusive anders nicht als auf böhmisch „slovútnému panoši" geschrieben und von keinem Ambt ihme oder ihnen der Titel: „dem Edlen, Ehrenvesten" oder auf böhmisch „urozenému vládyce" wie denen alten Geschlechtern aus der Ritterschaft (als denen sie nicht gleich zu achten) gegeben, sondern erst seine Nachkommen, so nach der Nobilitation oder Erlangung des Wappens sich im dritten Gliede befinden, mit jetzt berürtem Titel gewürdigt werden". Podotknouti sluší, že jen ten mohl na stav ryt. povýšen býti, kdo žádného pána dědičného neměl, protož musel se člověk prostého rodu znovu na šlechtictví povýšený vykázati výhostným listem, kterýmž z podannství se propouštěl. Nevykázal-li se listem takovým, zůstal poddaným pána svého i v tom případě, že již list královský na šlechtu jej povyšující měl.

tictví povýšení rodové až do třetího kolena, majíce až do r. 1492 tytul „slovútný panoše“, k oněm slušeli rodové ti, kteří z třetího kolena vystoupili, načež jim tytul „urozený vládyka“ náležel. Jako mezi panskými rody starými a mladými byl rozdíl v sedání při sněmích a ve psaní při lantfridech, taktéž staré rody vládycké předcházely mladší v sedání i v psaní.

Na základě posavadní rozpravy vysvětluje se tedy rozdíl mezi panošem a vládykou v ten smysl, že panoše byl novým od krále erbem obdarovaným šlechticem, vládyka ale že původně byl z rodu starého od nepaměti zemanského, anižby na něm se žádalo zvláštního obdarování erbu královského; teprv uvedením rytířských řádů mohli se z panošů státi také vládyky.

Vedle toho však znamenati sluší, že mimo řád vládycký byli také vládyky, kteří sice k stavu, ale nikoli k řádu vládyckému náleželi. Když totiž obyvatel královského města, neb nějaký člověk poddaný, obdržev výhostný list, z pravomocnosti vrchnosti jej propouštějící, statek pozemkový v deskách zapsaný koupil, mohl za přijetí do *stavu* vládyckého žádati, i když na šlechtictví povýšen nebyl; avšak bylo věcí jeho, za erb u krále prositi: byl-li takový obyvatelem královského města, musel se jurisdikce městské vzdáti a pod právo zemské se postaviti, aniž dále obchody městské provozovati směl. Kdo takový statek deskový držel, považován ipso facto za člena stavu vládyckého; poměr ten trval asi do začátku 15. století. Tu začali vyšší stavové překážeti těm., kteří panoši neb vládykami nebyli, statky stavovské do desk vkládati, a Kn. Tov. vyslovuje zásadu v kap. 106, „že kněžím a sedlákóm a těm, jenž vládyky nejsú neb panoše, ve dsky vkládati se nemá“. Teprv r. 1486 zase měšťanům královských měst staré právo deskové propůjčeno jest; ale vždy viselo přijetí do stavu takového člověka, statek deskový koupivšího, na svolení a dovolení stavu rytířského.

Když jsme byli poznali, v čem řád panošský a vládycký záležel, a že oba tyto řády náležely k stavu rytířskému, který také nazýván býval stavem vládyckým, jest nám nyní odpověď dáti na otázku: „*Kdo vlastně v zemích koruny české býval jmenován rytířem?*“

Z okolnosti té, že v *stavu* rytířském se uvádějí panošové, vládyky a rytíři, souditi lze, že v tom stavu byl mimo panošský a vládycký také ještě *řád* rytířský, který jistým členům téhož stavu náležel. V listu z l. 1492, v němž se ustanovil tytul panošů a

vládyk, praví se: „než což se *rytířóv* dotýče, těm psáno buď podlé starodávního obyčeje, totiž *urozenému a statečnému rytíři*, panu N . .“ Jelikož se psávalo „slovútný panoše“ a „urozený vládyka“, proto z tytule, který se rytířům dával: „urozený a statečný“, souditi lze, že rytíři v *stavu* rytířském či vládyckém užívali nejvyššího *řádu*. A *byliť rytíři onino šlechticové, kteří* jsouce původně panoši neb vládykami, žádnému dědičnému pánu nepoddanými, *od králův na rytířství pasováni byli*. Jde to jasně z nálezu, který učinil soud Olomoucký l. 1490 mezi statečným rytířem Tetaurem a slovútným panošem Húkvicem z Biskupic, a jenž zní takto: „na slova a listy Petra Húkvice z Biskupic páni nález učiniti jsú ráčili: poněvadž tato země ten řád z starodávna zachovávala jest, *že rytířství z milosti králóv a obdarování na nepasované pány i z rytířstva, vládyky neb panoše přichází*, a rytířství žádní lehci lidé než slavní králové dávati nemohú, a *v tomto markrabství rytíři vždycky váženi jsú a ctěni mimo nepasované lidi* v všech rytířských řádech i pro duostojenství královské a moc JMtí, — od Petra víc ani od žádného dotýkáno nebuď, než v své poctivosti zachováno buď“.[1]) Z tohoto nálezu patrně vysvítá, že hodnost rytířská visela na osobě, kteréž dáván tytul „urozený a statečný“ pro rozdíl od ostatních osob k stavu rytířskému náležitých.

Byl-li někdo, jenž již panošem nebo vládykou byl, na rytířství pasován, zůstal v stavu vládyckém, ač měl řád rytířský: jinak ale věc se měla, když nějaký člověk prostého rodu na řád rytířský povýšen byl; v tomto případě musel takto povýšený teprv od stavu přijat býti, než-li řád jeho platným v zemi se stal. To se stávalo zvláště v době té, když povýšení na rytířství již se nedělo pasováním, nobrž obdarováním listu a erbu šlechtického; pravíť o tom Záp. Žerot. II. str. 147: „Ukázal sice majestát císaře Maximiliana na stav rytířský, jemu a bratřím jeho daný, *ale poněvadž zde takoví majestatové jináč neplatí, leč ten, který ho má, od stavu rytířského do spolku jejich přijat jest*, aneb pokudž by byl cizozemec, že v své vlasti toho pořádně v užívání vešel, čehož nic se neukázalo, jest mu za tou příčinou oznámeno: poněvadž toho, aby osobou stavu rytířského byl, podle obyčeje země dostatečně neprokázal . . .“ V takovém listu však zřejmě udáno býti muselo, že král povyšuje na řád *rytířský*, jinak se mělo za to, že ten, který

---

[1]) Půh. Olom. z r. 1475 fol. 116b.

na šlechtictví povýšen byl, pouhou nobilitu obdržel: v onom případě dáván mu tytul „urozený a statečný rytíř“, v tomto do r. 1492 „slovútný panoše“ a později „urozený vládyka“.[1])

Jelikož rytíři v nižší šlechtě zaujímali řád první, a denominatio fit a potiori, protož nazýván onen stav, který všechny řády nižší šlechty: panoše, vládyky a rytíře v sobě zahrnoval, *stavem rytířským*, zvláště na Moravě, kdežto v Čechách, jmenovitě od dob krále Vladislava, zase se pravilo: *stav vládycký*, tak že obojím významem vždy se míní *stav* nižší šlechty na tři řády rozdělený.

Ohlédajíce se na posavadní rozbor našeho předmětu můžeme tyto věci za hlavní a závažné vytknouti. Především musí se v staročeské společnosti činiti přísný rozdíl mezi *stavem* a *řádem*; mohl totiž někdo náležeti k řádu, avšak ne do stavu, jakož to bylo jmenovitě při duchovních osobách a měšťanských; z oněch náleželo do stavu jen kapitola brněnská a olomúcká, pak všichni prelátové a mimo ně několik převorů klášterů, a nikoli všichni: k těmto, t. j. k městům stavu užívajícím náležela jen královská města, nečítaje k tomu zase předměstí, která do stavu nenáležela.[2]) Co se týče šlechty, mohl někdo býti povýšen na řád šlechtický od krále, aniž mu již ipso facto stav náležel, do kteréhož mohl přijat býti jen od stavu samého; s druhé strany pak mohl někdo pozbyti stavu za rozličnými příčinami, a řád mu mohl zůstati, o čemž se ještě zmíníme.

Co se týče nižší šlechty, můžeme řády její, opírajíce se o posavadní rozpravu naši takto ustanoviti:

1. Slovo *zeman* znamená po výtce nižší šlechtu, bez ohledu na stav a řád; protož ještě Kn. Tov. kap. 214 o menším soudě praví: „Pána žádného k tomu právu pohnati nemuož, než *zemana*.“

---

[1]) Průběhem let ztratil se však rozdíl mezi vládykami a rytíři, a jelikož oba do stavu rytířského náleželi, splynuly oba řády v jeden tytul: stav rytířský, der Ritterstand. Kdyby posud staré rozdíly trvaly, jmenoval by se ten, který vyvýšen jest na šlechtictví „mit dem Prädicate Edler“, v češtině „panoše“, jeho potomci v třetím koleně „urozený vládyka“; ti pak, kteří se povyšují do stavu rytířského (in den Ritterstand) byli by za starého řízení stavovského se jmenovali „urozený a statečný rytíř.“

[2]) „Ti, kteří mají dvory na předměstech, žádného práva k měšťanství nemají, jestliže v okršku města nic nedrží“. Záp Žerot. I. 90; — „usoudili jsme, poněvadž předměšťané poddaní jsou a žádného stavu neužívají, aby ho Olomúčané na místě poddaného svého právem vinili“.

Tomu ovšem nevadí, že „zeman“ nebo „zemané“ znamenají tolik co stav rytířský, jelikož tento název také nižší šlechtě příslušel.

2. *Panoše* jest nejnižší řád rytířský; slovo to znamenalo a) tolik co ehrbarer, rittermässiger Knecht, Diener, cliens, famulus clientalis, tedy takové osoby šlechtické, které u velmožů zemských v službu se přikazovaly; b) nové šlechtice erbem a listem od králův obdarované,[1]) jimž náležel, když do stavu přijati byli, na Moravě do r. 1492 tytul „slovútný“,[2]) později „urozený vládyka“; od r. 1556 nazýváni jsou až do druhého kolena „slovútní“ a v třetím koleně teprv „urození vládyky“, až zase obnoveným zřízením také na Moravě tytul „slovútný panoše“ do třetího pokolení ustanoven byl; c) zmohútněním stavu panského stalo se, že páni, zvláště v Čechách, slovem *panoše* nazývali nižší šlechtu vůbec až do sklonku 15. století, tak že v té příčině slovo panoše znamená totéž, co znamenaly výrazy: stav rytířský nebo vládycký: d) pokud panoše nekoupil statek deskový, nemohl přijat býti do *stavu* vládyckého, jelikož užívání práv politických, jež stavům náležela, na statku pozemkovém záviselo; avšak tytul panoše zůstal až do třetího kolena, a takoví panošové statek mající sluli pro rozdíl od těch, kteří pouze řád šlechtický, ale žádného statku neměli, „panoše usedlí“;[3]) s druhé pak strany nemohl žádný nešlechtic, vyjímaje obyvatele královských měst, statek koupený do desk vložiti.[4])

---

[1]) „Poněvadž od krále JMti list má a p. kancléř jemu to svědčí, že má při tom tak zachován býti, jakož jiní na takové listy zachováváni bývají“. Nález r. 1484 Půh. Ol. r. 1475 fol. 55.

[2]) Nižší v urození, ku př. města a sedláci, dávali panošům také tytul „urozený“; tak ku př jmenují se v listu daném v Ostroze od konšelů vsi Kvačic l. 1485 „urozené panoše pan Vítek z Valu, pan Jiřík z Houbic“ atd. a klade se před jmenem každého ještě tytul „pán“, kdežto r. 1474 Alžběta z Lantštejna, manželka člena stavu panského, píše v listu svém: „připrosila jsem urozených pánuov, pana Albrechta z Postupic atd. a slovútných panoší Hrocha z Převoz atd.“ — aniž by je jmenovala „urozenými“ nebo jim tytul „pán“ předkládala.

[3]) Tak žádali r. 1437 „zemané“ — „vás pánóv, aby súd zemský veden byl tak jakož od starodávna bylo jest, aby panoše v zemi osedlí před súdem nebyli urukováni, neb se to prvé nikdy nedálo“. Arch. čes. III. 455. Protož praví také Ond. z Dubé v čl. 91: „Páni i panoše jsú k zemi usedlí“.

[4]) „Těm, jenž vládyky nejsú neb panoše, ve dsky se vkládati nemá“. Kn. Tov. kap. 106. Dříve to podlé znění téže kap. býti mohlo.

3. *Vládyky.* Kdežto panošové teprv povstali, když řády rytířské z ciziny k nám se dostaly, náležejí vládyky k staré domácí šlechtě, a slovo vládyka znamená a) v nejstarší době volené hlavy čeledí; b) potomky těchto starých rodů, kteří za tou příčinou ode dávna za šlechtice uznáni byli; c) rody ty, které byvše do třetího kolena v řádu panošském mezi starší rody nižší šlechty přijaty byly a pak tytul „urozené vládyky“ obdržely; d) ve spojení se slovem „páni a vládyky“ znamená celou nižší šlechtu; protož znamená také e) stav vládycký tolik co rytířský[1]) t. j. nižší šlechtu politickými právy nadanou, a konečně f) řád nižšího šlechtictví, jakož se pravilo ku př. chlapa za vládyku povýšiti.

4. *Rytíř* jest, jak již slovo ukazuje, řád šlechty z ciziny k nám příšlý; slovo to znamenalo osobní v rodině dědičnou hodnost, s níž tytul „urozený a statečný“, v starší době jen „statečný“ (strenuus) spojen byl, kterážto hodnost se udílela pasováním na rytířství a později listy královskými, tak že panošové i vládyky jí dosáhnouti mohli. Byl to tedy původně jen řád a nikoliv stav, ač pro jeho urozenost pak veškeré nižší šlechtě co stavu dáno jmeno: *stav rytířský.* Z toho, že řád rytířský náležel jen tomu, který od krále na tu hodnost pasován byl, vysvětluje se, že rytířův bylo méně než vládyk; protož také jest v seznamu členů komisí při rozličných potřebách země ustanovených vždy mnohem více vládyk než rytířův.[2])

Končíce svou rozpravu přičiníme k ní jen ještě několik slov. Přemyšlejíce o zřízení starém šlechty v zemích koruny české poznáváme hlavní její ráz v tom, že ona se nacházela v ustavičném ruchu a pohybu a že se uvarovala šťastně všeliké zakrnělosti, která by z ní, jako se stávalo v jiných zemích, byla učinila mdlou, žádnému nepřístupnou kastu. Bylať to šlechta v pravém slova smyslu zemská, a cizinec, měl-li i na sobě kterýkoli sebe vyšší řád šlechtický, musel teprv do tovaryšstva šlechty českomoravské přijat býti, nežli práv šlechtických užívati mohl v zemích našich, a toto přijetí do spolku šlechty zemské bylo vázáno na takové podmínky, které šlechtě domácí poskytovaly náležité záruky, že nepřijímá nějakého poběhlíka, nýbrž muže takového, jenž zakoupením statku nomovitého sebe i osudy své k zemi připoutá. Jakož přístup do korporace

---

[1]) Taktéž v Polsku, kde nobilis se převádí na: szlachcic a miles na: włodyka. Viz Helcel, „Starodawna prawa polskiego Pomniki“ I. 287.

[2]) Tak v listu r. 1437 jmenují se 3 rytíři a devět panošů; l. 1535 rytířů 5 a vládyk 8, l. 1539 rytíř jeden a tři vládyky atd.

šlechty zemské volným byl pro ty, kteří na šlechtictví povýšeni byli, tolikéž vystupovali z ní zase ti, kteří pozbyli spůsobilosti, to dále plniti a konati, čím korporace celá povinna byla. To se mohlo státi samovolným výstupem neb vyloučením.

Co se týče prvého, tu nejvíce bylo příčinou výstupu ochudnutí rodu; máme příklady, že rodové, dříve k stavu panskému náležející, do stavu rytířského ustoupili, tak k. př. páni z Riesenburka v Čechách a z Vlašímě na Moravě, kteří oba v 15. století náleželi k panskému stavu, v 16. ale již k stavu rytířskému. Pravilo se ovšem, že starožitnost rodu má jíti nad chudobu a bohatství; avšak chudý rod nebyl nikdy s to, aby ta břemena nesl a tu nádheru provozoval jako rodové zámožní, a tak se stávalo, že panské rody zchudnuvše octly se mezi vládykami, jakož také vládyky, pozbyvše podstaty své hmotné, mezi lidem obecným se potráceli. To platí zvláště o těch vládykách, kteří obdrževše list královský na šlechtictví nikdy k tomu nedospěli, aby k *řádu* svému si byli opatřili prostředky, by do *stavu* přijati byli a v něm se udrželi. Taktéž se neudržel v stavu ten, který hmotných prostředků pozbyl; jakož ve starší době mnozí dědinníci, dobyvše větších statků pozemkových, vstupovali do stavu vládyckého, taktéž stávali se v dobách pozdějších z vládyk zase dědinníci, z nichž mnozí zvláště v 16. století dobrovolně v ochranu a poddanost velmožných rodů se přikazovali.

Vedle tohoto samovolného a v organickém vývoji zemanstva českého spočívajícího vystupování ze stavu a řádu šlechty byly také příčiny jiné, pro které osoby šlechtické řádu a stavu pozbyly. Především netrpěn nikdo v stavu, který za ktoroukoli příčinou cti pozbyl a za nectného považován byl: „a taký (cti) odsúzený, buď stavu kteréhožkoli, nemá s žádným člověkem dobrým obcovati ani v svém stavu státi“.[1]) Kdo zločinu se dopustil neb jinak lotrovsky se choval, tak že vězením trestán býval, vyvržen ze stavu; stávalo se to však vždy při nějaké příležitosti, v které práv svého stavu užívati chtěl, nejvíce při soudě. Tu se takovému člověku vytýkaly jeho záčiny, že ku př. pro zlodějství neb loupež, neb jiné výstupky u vězení držán býval, *a tak se ze stavu svého vyvedl.* Zajímavý příklad o tom mají Zápisy Žerotínovy o s. panském, kdež na str. 189 se o jakémsi Šonovi praví: „Toho jsme povážili, vyvedl-li se on z stavu rytířského a nalezli jsme, že vyvedl, a to pro tyto pří-

[1]) Kn. Tov. kap. 224.

činy: že ve věži a půtech sedával, což na rytířského člověka nenáleží; 2. že jsa nařčen šelmou a zrádcí, jakž to svědky ukazováno bylo, nestál po poctivosti své a právem zemským se z toho nevyvedl; 3. že jsa z gruntův vypověděn o to se neujímal a poctivosti své sobě málo vážil atd., *pro kteréž příčiny jsme jeho odsoudili býti osobou stavu rytířského* .... a pan Berka promluvil k Šenovi těmito slovy: „Šen, poněvadž tobě v těchto místech státi nenáleží, vystup z šranku ven".[1]) Kdo tak stavu svého odsouzen byl, nemohl více před soudem zemským ani žalovati ani žalován býti, nýbrž náležel pod pravomocnost tu, k níž bydliště jeho náleželo.

Jiná příčina zbavení stavu šlechtického byla, když šlechtici statku nemající v nějakém městě bydleli, a sirotci jejich jmění své v městských knihách zapsané měli, což když v několika pokoleních potrvalo, považováno za dobrovolné vyvedení ze stavu, tak že potomci takových rodů stavu otcův pozbyli.

Rovněž vyvedl se ze stavu šlechtic ten, který nemaje statku pozemkového městskými obchody se zanášel: „bratr starší toho Podstatského do Prahy se odstěhoval a tam živnost městskou provozujíc zchlapěl".[2]) K tomu se také vztahují slova smlouvy učiněné l. 1486 mezi vyššími stavy a městy: „a žádný pán ani zemanín, nesedě sám v domě v městě tom, nemá žádných šenků vinných ani pivných vésti k svému užitku, ani hospodář jeho, *leč se chce v městský řád dáti.*

Šlechtičny, které se za muže neurozené čili chlapy[3]) vdávaly, pozbyly stavu rodičův, jelikož zásada platila, že žena stav muže svého na sebe beře;[4]) nález r. 1544 zní: „Mezi Johankú Mračnovú a p. Janem z Krajku páni nalezli, *poněvadž Johanka z stavu panského jest vystoupila a manžela sobě syna soukeníkova z Litomyšle pojala,* s kterýmž sedí na purkrechtu na předměstí Ivančickém pod p. maršálkem a p. maršálek, pán její, nepohání, že pan Jan tomu půhonu odpovídati nemá". Za tou příčinou, že žena v stavu podlé muže ctěna byla, žádáno také, aby šlechtici si brali jen počestné osoby za manželky: a jelikož několikráte se bylo stalo, že členové

---

[1]) Jiné příklady viz tamtéž I. 80: „častým vězením se vyvedl"; pak 149.

[2]) Záp. Žer. I. 265; srovn. str. 80: „obchody se vyvedl ze st. ryt."

[3]) Slovo to nemá v tomto smyslu příroku potupy, nýbrž znamená jen nešlechtice.

[4]) „Pokudžby Nos osobou st. ryt. nebyl, že by Anna skrze vdání ze stavu svého se vyvedla a tak poháněti nemohla". Záp. Žer, I. 136.

vyšších stavů zjevné nevěstky si brali,[1]) snesl se sněm l. 1612 na tom, že ten, kdo by si takovou ženu vzal, poctivosti své zbaven a ze země vypovězen býti má. I to bylo tudíž příčinou, pro kterouž někdo stavu svého zbaven býti mohl.

Kdo nejsa k stavu oprávněn, do stavu rytířského se vtíral, býval s velikou hanbou veřejně kárán a vykázán. Zajímavý příklad toho uvádí Žerotínův spis „Sněm držaný léta 1612 na str. 109, kdež se popisuje vyvržení Jana Porta, který do stavu rytířského se vtíral. Klademe tu výňatek z onoho líčení, z kterého zároveň se pozná, jakých výminek bylo k přijetí do stavu rytířského zapotřebí, a jak výrazů „vládyka“ a „rytíř“ v totožném smyslu se užívalo: „A to jsi vše na zlehčení stavu našeho rytířského učinil, nad to výše list k lantfridu (nejsouc ty osobou stavu rytířského a nemajíc ty statku pozemského ani výhostu od vrchnosti tvé, pod kterou's se zrodil, aby's svoboden býti mohl) J. M. panu hajtmanu markrabství tohoto jsi odvedl, při sněmích obecních mezi stav rytířský se vtíral, i tytul rytířský na sebe jsi vztahoval, a to jsi vše z všetečnosti tvé před sebe bral. Za kterýmižto příčinami J. M. páni z rytířstva tebe za osobu stavu vládyckého vyznávati ani míti chtíti neráčí a v tom ti poroučeti ráčí, aby se ty osobou stavu rytířského nikda i s potomky svými od tohoto času více nehlásil“.

O instrumentale hmoty.

Příspěvek k české skladbě.

Od *Františka Bartoše.*

O instrumentale hmoty pojednává Zikmund ve své, jinak obšírné skladbě jen na třech listech, a i to ve spojení s instrumentalem nástroje a prostředku, tak že vlastně ani rozeznati nelze, které případy hmotou, které nástrojem a prostředkem rozumí. Že rozsáhlému užívání instrumentalu hmoty poměrně tak málo místa dopřáno, stalo se jednak tím, že některých jeho způsobů opomenuto, jednak proto, že některé jeho odrůdy k jiným druhům instrumentalu připočteny jsou. Podařilo-li se mně v následujícím pokuse všechno vytknouti, co sem náleží, a právě-li jsem všechno pojal

[1]) Viz o tom ku př. Záp. Žer. I. 206.

a vyložil, rozsudiž znalý té věci čtenář sám. Mně bude dostatečnou odměnou, podařilo-li se mi aspoň vhodného materialu poskytnouti, jehož by vnímavější mne a soudnější zpytatel použiti mohl k docílení konečné v té věci jasnosti.

Hmotou nazýváme vše, co prostor zaujímá i vyplňuje, nechť si jest pevné neb tekuté, kapalné neb vzdušné. Vzhledem ku grammatice rozeznáváme pak:

I. Hmotu vnější, značící věc, která činem vnějším k nějakému předmětu se přičiňuje, zaujímajíc jej tou měrou a tím způsobem, jak k tomu děj časoslovný ukazuje.

II. Hmotu vniternou, obsaženou bytně (immanentně) v ději časoslovném, a jím pak a skrze něj ven vyplývající, řekna, se prýštící.

I. Instrumental hmoty vnější klade se:

1. Po časoslovech činných, ježto značí:

a) vyplnění prostoru prázdného: naplniti, nacpati. naložiti, napustiti, zaházeti, zasypati, zakopati, zanésti, zamazati. zalíti, zaprášiti, zaplaviti, zalidniti, vymazati, a p.

Příklady: Návěští a znamení nám dávali, abychom tím vínem džbán jejich naplnili (Har. I. 95.) — Naplněna bude známostí Hospodina všecka země naše, jak moře vodami (Did. XVIII.) — Těšínskými jablkami měšec nacpává (Mudr. 524.) — Mnohý kupec v Indii má lodí 30 i víc, a časem všecky naloží rozličným zbožím (Har. II. 128.) — Jiný sobě vyčadil oči, aneb napustě je sobě kouřem uletěl (Lab. 98.) — Namočte mi šatku vínem (Zpěv. II. 11.) — Jazyk hořkým něčím napuštěný sladkosti nerozeznává (Did. 51.) — Ty stupně nyní rumem a prstí zasypané jsou (Pref. 279.) — Toho tak někdy slavného města nyní toliko zříceniny se nacházejí, kteréž ještě jako vrchové) okolo roviny pískem zavaté znáti se mohou (Har. II. 141.) — Archelaus pole, louky a zahrady vodou Jordánskou zalíval (Har. I. 166.) — Tou vodou zapouštějí pole a zahrady. (Pref. 134.) — Majeráník pleje, čo jeden opleje, slzami zaleje. (Zpěv. 149.) — Pravili, že Sigmund se zapřisáhl, krajiny české jiným národem zaliduiti. (Pal. 337.) — Naše bielé dvere vápnem vymazané. (Zpěv. 172.) —

Poznam. Časoslovo naplniti spojuje starší čeština též s genitivem oddílným: Račiž ny dnes nakrmiti, živé krmě naplniti. —

Tvéť jest tělo naplněno divóv. — Všaks všech hřiechóv naplněný. (Výb. 329. 327. 1171.) — Nabita biechu tato kola všady železných hřebóv. (Kat. 78.) —

I latina, kladouc po implere z pravidla ablativ, někdy též genitivu oddílného užívá: Celeriter adolescentem suae temeritatis implet. (Liv. I. 46.) — Implentur veteris Bacchi pinguisque ferinae. (Verg. Aen. I. 215.) —

b) Vyplnění povrchu prostorného, přimnožení prostoru. Časoslova sem hledící většinou složena jsou s předložkami: ob, po, pod, vy, jako: obložiti, obseti, obarviti, obsaditi, obvinouti, oplésti, obestříti, potáhnouti, přetáhnouti, povléci, posypati, popsati, pokryti, pobiti, pokropiti, podšiti, vysaditi a p.

Příklady: Ohněm tu modlu obkládali a své dítky pálili (Har. I. 204.) — Zákon nový podoben hoře Karmélu, úrodné a kvítím oseté. (Mat. 1.) — Kdož to zírá, zdoben rouchem šarlátovým, rouchem perlami posetým i drahými kameny. (Jab. 121.) — A to kaprádí zelené je její krví zbarvené. (Kyt. 31.) — Osadil všecka důležitější místa vojskem sobě oddaným. (Pal. 308.) — Dobře cesta povědomá, rozmarinkou opletená. (Pís. 20.) — Síň všecka drahými perskými čalouny a koberci, zlatem protkanými, obestřena byla. (Mitr. 56.) — I blíží se voji k úvalu, ozvučeni hlukem. (Výb. 23.) — Kterýmžto psaním jed medem pomazaný vypověděným strojili. (Bart. 304.) — Duše nečistá zajisté zrak duchovní má povlakem obtáhnutý. (Mt. 62.) — Střecha nad kostelem jest pěti okrouhlými báněmi olovem potaženými přikrytá. (Har. I. 17.) — Nebeská obloha černými mraky se povlačovala. (Har. II. 260.) — Jim tu neční pyramida horská, popsaná řadami krásných slov. (Jab. 327.) — Podlaha pokryta všecka sobolinou, stěny drahým jachontem vykládané. (Čel. 99.) — Ženy arabské majíce někam jíti, jdou s tváří plátnem přikrytou. (Har. II. 116.) — Střecha chrámu Jerusalémského jest olovem obita. (Har. I. 153.) — Milič obsypán jest poctami rozličnými. (Pal. 18.) — Byl liškou podšitý neměl mošny syty. (Har. II. 19.) — Na oltáři stojí tabule z stříbra a zlata slité, mnohými drahými kameny a perlami vysázené. (Har. I. 17.) — Zdali jedna a táž zahrada všelijakými vonnými bylinami, kvítím, kořením, stromovím vysázena býti nemůž? (Did. 18.)

c) Po časoslovech značících zhyzdění, kažení, zhoršení stavu prvotného ve smyslu hmotném i mravním, jako: pokáleti, pošpiniti,

poskvrniti, zprzniti, zhyzditi, nakaziti, nakvasiti, — obžalovati, na-řeknouti, obviniti, mieniti (stč.).

Příklady: Hříchem pokálena byla prvorodá pouhost duše lidské. (Mt. 39.) — Neušpíní se saze uhlím. (Mudr. 39.) — Poněvadž duše spolu s tělem hříchy se poškvrnila, také spolu s tělem za to pokutu nésti má. (Hos. 72.) — Křivdú křivý člověk viece ústa svá naprzní, než by byla plna červóv škaredých. (Výb. 346.) — Na témž vrchu Šalomoun vystavěl výsost Moloch modle, a jiným modlářstvím jej zprznil. (Har. I. 135. — Jak se zhyzdíš jednou vadou, nesmyješ se žádnou vodou. (Mudr. 25.) — Ó jisté, velké nebezpečenství, býti mezi takovými věcmi, aby se člověk tím zlým nenakazil. (Bart. 347.) — Na tom ostrově se trojí hadi nacházejí, ale by uštípli aneb ubodli, však jedem nenapustí a nenakazí. (Har. I. 70.) — Čech velkým nákladem a prací k ouřadům ten klíč německý sobě zjednati musí ve školách očkovaných němčinou. (Jung. I. 17.) — Ješčer smrdatým duchem vše povětřie zamútieše. (Výb. 301.) – Tím bludem Turci všickni jsou nakvašeni. (Har. II. 173.) — A tu sekretář knížecí dlouho četl obvinění jeho, kterýmž byl falešně obžalován. (Hos. 131.) — Nečiňte žádnému násilé ani koho obviňte křivdú. (Št. 153.) — Nešťastník, kterého tím zločinem vinili, potom za živa čtvercen. (Pal. 107.) — Když která manželka nevěrú mieněna, dává se jej ta voda píti. (Výb. 397.)

Poznam. 1. Instrumental po časoslovech viniti, nařeknouti a p. vykládá se v mluvnicích českých příčinou. Že však pravý jeho význam příčinný není, vysvitne tuším jasně z následujících příkladů:

Ó bratře mílý! proč tak činíš, že svú duši velmi viníš? — Prvé jest Božie kázanie: Nemějte Boha jiného kromě tvorce silného. — Proti tomu trój lid činí, jímž svú duši velmi viní. — Proti Bohu to činíte a svú duši tiem viníte. (Výb. 200. 232. 248.)

Nemúdr jest byl, kdož ji hřiechem vinil. — A komuž se nelíbí to, ježto píši, křivdú mne neviň. (Výb. 395. 647.) — Haněli, tupili a křivými řečmi nás naříkali. (Bart. 114.) — Že svej země netbajú, tiem svój rod sprostenstviem vinie. (Dal. 3.)

Ti křesťané ani jakou úhonu měli ani jakým nešlechetným a ohavným hříchem na soudu naříkáni a zmazáni byli. (Har. I. 255) Nemo non aliquid nobis vitium aut commendat aut imprimit aut inscientibus allinit. (Sen. Ep. 7.) — Contaminati facinore. (Caes.

b. g. VI. 4.) — Vatinius Miloni, clarissimo viro, nonnullam laudatione sua labeculam adspersit. (Cic. Vat. 17. 41.)

Z uvedených příkladů zajisté na jevo jde; 1. že se časoslov dotčených i absolutně užívá, ve smyslu „vinu, t. j. duchovní poškvrnu na něhoho uvaliti". 2. Že instrumental s časoslovy těmi spojený neznamená příčinu, nýbrž (ovšem ve smyslu přenešeném) hmotu hyzdící, kterou někdo sebe neb druhého przní „maže". 3. Že se příčina, udává-li se jaká, zvláště vytknouti musí. (Viz Dal. 3.) — Též rčení: „Lpí na něm vina, podezření", nasvědčuje tomu, že řeč instrumentaly dotčené za hmotu považuje, kterou na někoho „přilepiti"[1]) i opět „sejmouti" lze: Vypověděno šedesát osob, s kterýchž nyní ten nářek sňali. (Bart. 323.) — Jímž tě biskup nemúdrý vinie, že tvá žena jest bezdétkyně, chceť Buoh odjieti ten přírok. (Výb. 389.)

Poznam. 2. Viniti pojí se též s předložkou z, nařknousti s předložkou z a v: Mnohé ty artikule, z kterých nás viní, žeby ti kněži vypověděni kázali, Cahera sám jest kázal. (Bart 114.) — Hus osvědčoval slavně, že mnozí vinili ho ze článkův nepravých. (Pal. 115.) — Prvé nás z ničehož nevinili a nenaříkali. (Bart. 111.) — V nevěře a necti narčeni byli. (Jir. Anth. I. 79.)

d) Po časoslovech, jichžto vztah ku předmětu vzdálenější jest, jež znamenají „opatřiti sebe nebo jiného čím", jako: opatřiti, obdařiti, obmysliti, zásobiti, poděliti, poctiti, nadati, založiti, nasytiti, nakrmiti, napojiti, živiti, obléci, odíti, ozdobiti, okrášliti, oženiti a p.

Příklady: Tu jsme posnídali a vodou se na cestu opatřili. (Har. II. 63.) — Turecké hospody (pro poutníky) důchody obdařeny jsou. (Har. II. 15.) — Bozi nás vícestviem dařichu. (Výb. 18.) — Nahého rúchem obmysliti, jest skutek milosrdný. (Št. 251.) — Chciť velikou milostí tebe obmysliti. (Čel. 90.) — Vodou čerstvou zásobiti se hleděli. (Har. II. 255.) — Nemeškali páni a rytíři poděliti se statky biskupa Litomyšlského. (Pal. 204.) — Oni to vděčně přijmouce budou se také s tebou zlatem zdělovati. (Háj. 30.) — Bohuslav z Michalovic byl člověk velikými dary od Boha poctěný. (Prot. 206.) — Když Václav v radu přišel, nikto ho povstáním nepoctil. (Výb. 317.) — To sami o své ujmě činili, nebyvše od setníka takovým poselstvím pověřeni. (Mt. 103.) — Za rozličnými příčinami Pán Bůh církev svou křížem navštěvovati ráčí. (Prot. II.)

---

[1]) lpěti: lepiti, = bděti: buditi, = pněti: pnouti, = mříti: mořiti a p.

— Ten kostel císařová Helena vystavěti dala a císař Konstantin jej drahými čalouny a jinými dary od zlata a stříbra obohatil. (Har. I. 190.) — Vás všecky stříbrem a zlatem obohatím. (Háj. 52.) — Chci tuto klášter učiniti, zbožím a dědinami jej nadati. (Výb. 189.) — Bořivoj klášter k poctivosti sv. Janu založiti rozkázal a platy nadal. (Háj. 67.) — V čas drahoty slibovali obilím zakládati. (Prot. 302.) — Umnožil Bůh léto hmyzem a zimu mrazem. (Mudr. 451.) — Láskou sluha se nenasytí. (Mudr. 243.) — Strom se mízou země napájí a krmí. (Did. 77.) — Tehdáž ani dobytka vyháněti nemohou na pastvy ale jej pící doma chovati musejí a sebe živiti tím, čím se kdo prvé zásobil. (Har. II. 180.) — Arabové mlékem a masem živi jsou. (Har. II. 116.) — Běch oblečen silú jako rúchem. (Št. 273.) — Oblec se rúchem oslavy. (Výb. II. 187.) Již se jabloň květem přioděla. (Jab. 250.) — Opásal svých se slunci jasností. (Čel. 230.) — Hora dále s vyšším stojí čelem, ozdobena krásnou hvězdárnou. (Kol. 421.) Císařová Helena dala tu jeskyni ozdobiti oltářem a malováním. (Har. I. 163.) — Kublajevna věnčena bě kameniem i perlami. (Výb. 41.) — Viia věnec olívový a jetelíčkem a koukolíčkem proplítaný. (Pís. 36.) — Judas byl oženěn vdovú. (Výb. 173.)

Poznam. 1. Živiti se pojíme též s předložkou ze, neudáváme-li pokrm přímo, nýbrž pramen, z něhož výživu čerpáme: Živí se z práce svých rukou. (Us.) — Umění, řemeslo, a p., výživu poskytující, klademe do instrumentalu prostředku: Živí se řemesly všelijakými a kupectvím. — Cikáni řemeslem kovářským se živí. (Har. I. 282., II. 211.)

Obléci, odíti, obaliti a p. pojí se též s předložkou v a akkusativem: A to město má se obléci v rúcho slavnosti, t. j. v ctnosti. (Výb. II. 187.) — Hřích odívá v půvabný se často šat. (Jab. 102.) — Celá jsi jakby v roucho svatební strojena. (Čel. 179.) — Obalen bych ve tmy. (Jir. Auth. I. 52.) — Bieše obut v škorně. (Výb. 944.) —

Poznam. 2. Sem počítáme rčení: nazvati jmenem, poznamenati křížem (= opatřiti): Sv. Helena klášter pro jeptišky vystavěti a jej jmenem sv. Anny nazvati dala. (Har. I. 155.) — A potom znamenavše se svatým křížem spachme až do jitra. (Výb. 531.)

2. Po časoslovech stavoměnných a zvratných k udání hmoty, kterou podmět nějaký poznenáhlu v sebe neb na sebe pojímá, kterou se naplňuje, jako: nabobněti, nabubřeti, napáchnouti, načpěti,

natchnouti, naprähnouti, navlhnouti, navříti, podejíti, natéci, nalívati se, barviti se, zapadnouti, obrůsti, oprysknouti, bohatnouti, počíti (synem) a p.

Příklady: Srdce člověka jest jako houba říčná, která poněkud pije vodu čistou za jasna, avšak nabubří bahnem, jak brzy nebe vodu zkalilo. (Jung. 106.) — Ohavnostmi napáchla nevinné mládeže srdce. (Did. 180.) — Načichla ta láhev olejem. (Us.) — Má-li čtenář písmu svatému rozuměti, musí duchem svatým natchnouti. (Mt. 4.) — Čím hrnec za nova navře, tím zapáchá, až se rozbije. (Mud. 407.) — Zaběhly mu oči slzami. (Us.) — Kov ten zachází rzí. (Jung. Slov.) — Již každý dól krví natekl. (Výb. 1124.) — Višně se lahodou nalívá. (Čel. 195.) — Zalije se tvář mladistvá nachem srdce zplanulého. (Jab. 131.) — Obličej se barvil bledostí (Kol. 213.) — Panna se růží zarděla. (Květy V. 75.) — Všecky cesty, chodníčky sněhem zapadaly. (Čel. 147.) — Jakž kdo nohu z šlepěje vyvleče a málo poodejde, hned se pískem zavěje a zanese. (Har. II. 106.) — Nejsnáze jest pobožnost nejprvé štípiti v srdce lidské, dříve než se ono marnostmi nějakými zanese a zaplaví. (Did. 139.) — Poustevník sněhem tak opršel, jako by se v led obrátil. (Har. II. 110.) — Kámen často hýbaný neobroste mechem. (Mudr. 379.) — Město to zpohanělo a jako málomocenstvím oprysklo. (Mt. 128.) — Země česká zlatem a stříbrem nad míru bohatla. (Háj. 79.) — Travou zarostla cesta. (Kbk. 128.) — Prútik do rána zkvitne a ovocím obrodí. — Tento strom má každou noc zlatým ovocím dozierať. (Pov. 40, 223.) — Ze všech stromů požívejte, jednoho jen vynechejte, který roste prostřed ráje modrým kvítkem prokvetaje, červeným jabkem zasedaje. — Proč kalino neprokvetáš, malinami nezasedáš? — Šak som byla zarodila červenýma malinama (Suš. Písn. 38, 322.) — Dievka poče synem. — Nežasaj se Anna počneš dcerú. (Výb. 177. 390.) — Žena Pilatova počala synem. (Št. 10.) — Čistá panna synem počne i porodí. (Kat. 54.) — Avšak též: Nénie počneš syna. (Výb. 395.)

Smyslu podobného s časoslovy svrchu uvedenými jsou následující přídavná, pojící se rovněž s instrumentalem hmoty: hojný, plný, obtěžkán, těhoten, požehnán, bohat, proniknut, nadšen a p.

Příklady: Duben hojný vodou, říjen pivem. (Mudr. 446.) — Jedna truhla plna šatami. (Pov. 16.) — Ten peň bol plnučičký plný včelami. (Pov. 42.) — Hrůzou-lis obtěžkán, či křídla tvá kapají blaženosti manou? O jestli hrůzou křídla těhotna jsou, odlož

s mladistvých břímě také plecí. (Suš. 75.) — Bůh bohat milostí (Mudr. 3.) — Většina národu ukazovala se proniknuta opravdovým nadšením. (Pal. 309.) — Kromě apoštolův také jiní byli Duchem svatým nadchnuti. (Mk. 4.)

Poznam. Plný pojí se s instrumentalem vždy jen ve smyslu hmotném „naplněn, nacpán". Značí-li však tolik co „něco hojně obsahující", pojí se s genitivem. Do tohoto pádu kladou se z pravidla jména osob a jména odtažná.

Bohat též „na něco": Svatá Agata bývá na sníh bohata. (Mudr. 443.) — Domaslav byl zeman na dobytek bohatý. (Háj. 9.)

Hojný též „od něčeho" a s genitivem: Cyprus jest hojný od chleba, vína i rozličného ovoce i od dobytka. — Země svatá od chleba, masa, vína i jiných věcí dosti hojná jest. (Pref. 111. 413.) — V té zemi okolní neviděl jsem tak rozkošné a všech úrod hojné cesty, jako tato z Jeruzaléma až do Betléma byla. (Har. I. 199.)

II. Instrumental hmoty vniterné.

Kdežto hmotou vnější označujeme věc, která dějem časoslovným s jiným předmětem ve spojení vchází, byvši od něho před tím odloučena: jest hmota vniterná s předmětem jiným již spojena a odlučuje se od něho dějem časoslovným, aneb jest v ději časoslovém, bytně (immanentně) obsažena a z něho vyplývá, se prýští: Krokodilové, když utíkají, libou pížmovou vůní kadí a po sobě zanechávají. (Har. II. 166.)

Instrumental hmoty vniterné se zbíhá po časoslovech značících:

1. Hojnosť a oplývání, jako: téci, protékati, překypovati, přeplývati, oplývati, (fakt. plýtvati), pršeti, deštiti, kapati, prskati, chumeliti, potiti se, plívati a p.

Příklady: Byl žídlo živnou vezdy tekouc vodou. (Suš. 25.) — Rtové rajských kvítek medem, nektarem a manou tekoucí. (Kol. 125.) — Čím srdce jest přeplněno, tím ústa přetékají. (Mudr. 20.) A tak vzdy tekúc řeky vzdy mají odkudby tekly, a moře tím nepřeplyne. (Výb. 660.) — Tato země byla někdy velmi úrodná, mlékem a medem oplývající. (Pref. 413.) — Kdo štěstím oplývá, na mnohé se nepamatuje. (Mudr. 152.) — Čeho dosť, snadno tím plýtvati. (Mudr. 165.) — Láskou k bližnímu vřete. (Suš. 130.) — Pršelo kamením, krví. (Jung. Slov.) — I milosť nebes dobrotivých na národní roli blahou plodonosnou bude dšíti vlahou. (Kbk. 147.)

— Křídla tvá kapají blaženosti manou. (Suš. 75.) — Vynalezena střelba ohněm, kamením, železem prskající. (Did. 60.) — A když pak jest nejmenší větříček. tehdy tím pískem tak drobným, vzhůru jej vynášejíc, chumelívá. (Har. II. 106.) — Do té zahrady Kristus Pán s učedlníky svými chodíval a krvavým potem se potil. (Har. II. 156.) — A sien již mra krví vracie. (Výb. 1124.)

Poznam. 1. Druhdy hmota po časoslovech dotčených ve větě též podmětem (potahmo předmětem) se vyskytuje: Léta 1626 pršela v Praze sýra. (Prot. 336.) — Chci tobě tu zemi dáti, v niežto stred a mléko plove. (Výb. 231. — Liv. II. 41: Velut abundarent omnia, munera eius respuebantur.) — Oblak soptá rudý blesk. (Jab. 107.)

I genitiv se s instrumentalem střídá: Jakož všecka země vody byla oplývala, tak veškeren národ lidský byl v hřieše a smrti. (Výb. 773.)

Poznam. 2. I v latině sbíhá se po časoslovech smyslu obdobného ablativus materiae. Známa jsou v té příčině: abundare, redundare, affluere a p. Náležejí však sem i podobné případy jako: Signa Lanuvii ad Junonis Sospitae cruore manavere (Liv. XXIII. 31.) — Rorant sanguine vepres. (Verg. Aen. VIII. 654.) — Stillabat Syrio rore coma. (Tib. III. 4. 28.)

2. Zápach, vůni, smrad, dech, chuť: páchnouti, zapáchati, voněti, zaváněti, raziti, čpěti, smrděti, dýchati, chutněti a p.

Příklady: Hospodář má páchnouti větrem a hospodyně dýmem. (Mudr. 375.) — Patrné bylo, že Boží posel jest, tak nic světem nepáchl. (Lab. 134.) — Pod ochranou matky vládnoucí připravují včely pracovité douškou mateří med páchnoucí. (Kbk. 144.) — Zdá mi se, že mu mysl nábožností zapáchá. (Lab. 56.) — Ne všecko pižmem a kadidlem voní. (Mudr. 186.) — Anička, Anička, sivá holubička, už ti nevoňajú rozmarinom líčka. (Zpěv. 145.) — Sámť každý uzří, žeť vonějí něco tyto knihy svatým písmem. (Št. 6.) — Maž ty sedláka pižmem, předc on dehtem smrdí. (Mudr. 327.) — Voda z té studnice jest od pohanů velice vážená, pohanům kozlem smrdícím od smradu pomáhá. (Har. I. 205.) — Tu mouku cítiti stuchlinou. (Us.) — Fiala pode křem milou vůní dýše. (Kyt. 80.) — Jazyk náš nebeskou dýše svobodou. (Čel. 191.) — Víno chuť má sudem. (Jung. Slov.)

Sem hledí též faktitiva: kaditi, smraditi, kouřiti, dýmati, čím: Vzav na se oděv kněžský do svatyně všed, tam chtěl zápalem von-

ným na oltáři Páně kaditi. (Har. I. 202.) — Ďábelským větrem bez přestání dýmali. (Bart. 37.)

Poznam. 1. Instrumentaly s časoslovy vytčenými spojené pokládány jsou za přirovnávací, a Zikmund (str. 193) o nich učí, že je nyní obyčejně zastupuje spojka jako. Avšak mezi oběma způsoby mluvení jest značný rozdíl. Řekneme-li ku př. vstoupivše do pokoje: „Zde to zapáchá kadidlem“, pravíme tím, že tam skutečně kadidlo cítiti jest, že vůni tu za kadidlovou uznáváme. Řekneme-li ale: „Zde něco zapáchá jako kadidlo“, pravíme, že vůni tu určitě udati nevíme, že se podobá vůni kadidlové Kladou-li se pak dotčená časoslova ve smyslu přeneseném, tu instrumental nikterakž spojkou jako zastoupen býti nemůže.

Že však v podobných kvalitách čichu skutečně jakés přirovnání se jeví, tím není vinen instrumental sám sebou, nýbrž nedostatečnosť mluvy lidské vůbec, která pro jednotlivé kvality pocitů čichových zvláštních výrazů abstraktních ani nemá (jako při chuti: sladký, kyselý, hořký), nemohouc je jednak pro temnosť jich obsahu jednak pro sílu a zvláštnost jich tonu náležitě rozeznati. Proto táhneme se, kde povahu pocitů čichových udati třeba, k známému čichu podobnému, jejž vydávají známé předměty. (Srovn. Dastich, Psychologie str. 52.). Nevíme-li však ani předmětu, podobný ten čich vydávajícího, určitě udati, tu teprv porovnáváme pomocí spojky jako.

V konkretnosti té jde řeč ještě o krok dále, kladouc místo hmoty čichové zrovna ten předmět, při kterém se ona jeví, jíž nosičem tento jest: Smrdí čertem, kozlem, dudkem (= čertovinou.) Srovn. lat. hircum olere.

Instrumentaly dotčené jsou tedy prosté instrumentaly hmoty, čemuž i ta okolnosť nasvědčuje, že hmota taková druhdy i co podmět samostatně vystupuje, k. p.: Fuj ženo, člověčina páchne. (Pov. 131.) — Vlastní chvála z hrdla smrdí. (Mudr. 101.)

Poznam. 2. Časoslova dýchání pojí se též s akkusativem: Tam jako matky dušinka dýcháš vůni libou. (Čel. 260.) — Nesou plody krásné, růže vonné z nich svou sladkosť vanou. (Suš. 147.)

Po časoslovech zápachu klade se hmota druhdy i do genitivu s předložkou od: I tak prišli výborné jedla na stôl, čo len tak celý zámok od nich voňal. (Pav. 348.)

Poznam. 3. I v latině klade se po časoslovech olere, redolere a p. páchnoucí hmota do ablativu: Perque lacus altos et olentia

sulfure stagna fertur. (Os. Met. V. 406.) -- Fervet opus redolenque thymo fragrantia mella. (Verg. Georg. IV. 169.)

3. Lesk, kmit: hořeti, pláti, planouti, plápolati, hárati, sálati, zářiti, svítiti se, třpytiti se, skvíti se, lesknouti se, blyštěti se, rdíti se, pýřiti se, pstříti se, běleti se, zelenati se, zlatnouti, kvésti, prokvítati, hemžiti se, a p.

Příklady: Nyní na tom místě strašlivé jezero, kteréž ohněm, sírou a smolou hoří a vře, do dnešního dne stojí. (Har. I. 174.) — Jedieše na vozě visatém, a ten ves hořieše zlatem. (Výb. 1074.) — Hoří vroucí láskou k národu. (Kol. 95.) — A také abychom pláli velikú milostí k Bohu jest přeužitečno. (Št. 51.) — Jeho zraky věštčím ohněm plály. (Kbk. 7.) — Co prach Husův vržen do Rýnu, voda tato červcem tímto plane. (Kol. 210.) — Herodes na Jana zanevřel, ale větší záští a hněvem horoucnějším proti němu vzplanula Herodias. (Mt. 188.) — Taktéž vy viece jiných plapoléte Boží milostí. (Št. 124.) — Ty čistým ohněm plápoláš. (Čel. 191.) — A ten, jímžto's druhdy v světě háral sejmi oheň všechen. Však ne s ohněm, jímž jsi ty kdys planul, přijdi s ohněm, jenžto s Christa vanul. (Suš. 103.) Zrak temným, žhavým ohněm sálá. (Květy. VII. 115.) — Zlatem jen se svítí stěny, strop rubiny vyložený. (Kyt. 5.) — Krásou všechnou, již má kvítí, kamení se drahé svítí. (Suš. 11.) — Jedna koplice nejozdobnější byla, třpytící se zlatem a kamením drahým. (Lab. 64.) — Prokop poče sě čsnostmi třpytiti. (Výb. 182.) — Lilije na východě rozličnými barvami se skvějí. (Mt. 91.) — Křesťanská čeleď má se skvieti rozličnými šlechetnostmi. (Št. 106.) — Muž jeden mezi jinými silú a mužností se velmi stkvěl, jemuž bylo jméno Motol. (Háj. 16.) — Stěny zářmi stkviechu. (Kat. 30.) — Zlatem zalesklo se líce. (Hál. Práp. 81.) — Ukrutník byl, rdíce se krví svatých. (Prot. 190.) — Pleť jeho bílá rdí se ruměncem. (Jung. 159.) — Kraj slastí blahou zarudal. (Suš. 1.) — Spousta řeky šíří se co prostěradlo sněžné a pstře se na slunci všelikými barvami. (Jung. 142.) — Oděvem se bělí křovina. (Čel. 98.) — Leč duch pořád Božskou, co štěpný strom při vodách, zelenal svěžestí. (Suš. 25.) — Hory zlatnou jitrem řeřavým. (Kol. 336.) — Tvár moja, tvár moja kvitni mi růžičkou. — Zakvitla čerěšna samým bielým kvetom. — Nad potokom rokyta bielým kvetom prokvitá. — Klince, klince, biele klince, muožete už žltým kvitnút, muožete už i [s] růžičkou, muožete už i [s] fialkou. (Zpěv. 18, 111, 138, 147.) Nuž Praho, matko naše, tvá chlouba ne-

malá, že půl stem panovníků sama si zkvétala. (Čel. 179.) — Prokvétala krásou svatá Thekla. (Suš. 189.) — Mezi tím Konstantie již počala byla hemžiti se hosty všelikého stavu. (Pal. 159).

Poznam. 1. Instrumental po časoslovech svrchu uvedených se zbíhající vykládají grammatikové, kteří se té věci dotýkají, vesměs příčinou. Avšak příčinou jest instrumental ten jen tehdy, když jeho působením podmět zvláštní nějaký stav na se béře, který stav pak hlavní jest věcí, buď si již podmíněn příčinou jakou koli: Zlostí rděli se a bledli. (Čel. 278.) — Proč rděli se a bledli? — Zlostí. — Při instrumentale hmoty jest právě na opak to, co se dějem časoslovným objevuje hlavní věcí, časoslovo lesku pak jest jen konkretnějším výrazem pro všeobecné „objeviti se". Řekneme-li: „Zarděl se ruměncem", pravíme tím jen tolik, že na tváři jeho objevil se ruměnec. Příčina zde vytknuta není. Tážeme-li se, proč se zarděl, neoopovídáme zajisté: „Ruměncem", nýbrž „proto že se zastyděl" a p.

Rozdíl mezi instuumentalem hmoty a instrumentalem příčiny jest pak dále ten, že onen v téže větě místo podmětu zaujímati může, aniž by se smysl v nejmenším změnil, což patrným jest důkazem, že hmota ta skutečně bytně v časoslově obsažena jest, a z něho pak, jako paprsky ze světlé nějaké hmoty se prýští. S instrumentalem příčiny ale taková změna před se vzíti se nemůže.

Příklady: Vizte, kak na nich zlato hoří (= kak hořie zlatem.) (Výb. 1118.) — Na lícech rumenci ktviechu = líce ktviechu rumenci. Výb. 38.) — Jarota mu z žhavú zrakú pláše = Žhavá zraky pláchu jarotú. (Výb. 51.) — Z jeho tváře božského cosi se skvělo. (Lab. 134.) — A ta vaše falešnost vám se blýští z očí. (Pis. 61.)

Že pak pojíce rozličná hnutí mysle s časoslovy lesku onano skutečně co nějakou svítící hmotu si představujeme, to z názorňuje pěkně následující místo z Mickiewiczowa Pana Tadeusza str. 79. (Vyd. Lipské): W oczach świeciły jeszcze niezagasłe gniewy.

Poznam. 2. Kromě instrumentalu a nominativu pojí se hmota po časoslovech těchto též s předložkami v, od, a s porovnávací spojkou jako (stč. vnuž).

Příklady: Tak ta panna skví se v kráse. — Příroda jest rovna obelisku, na némž skví se písmo v zlatém blysku. (Suš. 5, 178.) — Půda postřena byla čalouny od zlata se třpytícími. (Lab. 183.) — I uzří město velmi krásné, ano se svietí od zlata a od drahého kamenie. (Výb. II. 49.)

Poznam. 3. Latina v té příčině rovněž svého ablativu užívá: Argenti bifores radiabant lumine valvae. — Purpurea velatus veste sedebat in solio Phoebus claris lucente smaragdis. — Arboreae frondes auro radiante virentes ex auro ramos, ex auro poma tegebant. (Ovid. Met. II. 4. 24, IV. 637.) — Saxum quoque palluit auro, (Ib. XI. 110.)

Poznam. 4. Tentýž instrumental hmoty zbíhá se po obdobných časoslovech faktitivných: Kněz dá po křestu dítěti svieci v ruku, aby svietilo dorosta, dobrými skutky a věrú k dobrému příkladu jiným. (Št. 211.) — Cnost-li tobě neroznítí prsa plápolem. (Jab. 304.) — Rozžžete útroby mé láskou ku pravdě nebeské. (Kbk. 55.)

4. Zvuk, hlahol: zněti, zvučeti, ozývati se, rozléhati se, hlaholiti, hučeti, řičeti, hřměti, (fakt hřímati) a p.

Příklady: I jakby ty kraje naše plesáním nezněly? (Čel. 178.) — Zlato vitých trub zvukem nezvučí. (Čel. 67.) — A ta řeka vzdechem ozývá se. (Suš. 97.) — Ozvětež se nářkem hory doly. (Kol. 121.) — Veškeren les ozývá se povykem. (Jung. 100.) — Město celé rozléhalo se jásáním nevýslovným. (Pal. 340.) — Zpíváním i pláčem nebe se ozývalo. (Prot. 159.) — Tisíce květin pukne najednou zvukem slavnostním, tisíce uvolněných hrdel skřivánčích zahlaholí plesem blaženým. (Květy III. 111.) — Zahučala hukom zlatá hora. (Pov. 533.) — Aj řičie les řvániem iz uvala. (Výb. 25.) — Severní hřměly kraje radostným hlaholem. (Čel. 179.) — Papež na Jiřího a Kališné zápovědmi, odsuzováním a klatbami hřímal. (Prot. 46.)

Sem hledí pozoru hodný obrat v R. K. (Výb. 17): Koni řehce vešken les = ozývá se řehtáním koňským. — Podobné metonymie užil Słowacki, Anhelli str. 35. (Vyd. Pař.): Chata jego ocieniona szeroką jabłonią i pełna gniazd gołębich i śpiewająca od świerszczów ustronna była i spokojna.

Pozn. 1. I tento instrumental Zikmund (str. 180) příčinným vykládá. Někdy ovšem instrumental s časoslovy těmi spojený příčinu označovati může. K lepšímu té věci porozumění pozorujme tyto dva příklady vedle sebe: Les zahučel náhlým pádem obrovského dubu, a: Hudbou ozýval se vešken les. — V prvním příkladě jest pád dubu příčinou, že les zahučel (kvalita zvuková udána není,) v druhém ale jest hudba hmotou (kvalitou) zvukovou, z lesa vyznívající. Tato hmota či kvalita zvuková i samostatně

podmětem ve větě jeviti se může: Úpění jich po lesích i po horách se rozléhalo. (Háj. 5. = hory rozléhaly se úpěním). — Slyš jak z útrob divotvorné hory dutý hřmot se slavně ozývá. (Jab. 326.)

Též předložka od po časoslovech zvuku se klade: Lesina rozléhala se od zpěvu křepelek. (Jung. 90.)

Liší pak se instrumental hmoty zvukové od obdobného instrumentalu způsobu tím, ze onde jeví se podmět věcí trpnou pojímající v sebe hmotu zvukovou působením zevnějším (Solis equi hinnitibus auras implent, Ovid. Met. II. 156.) a tuto pak opět ze sebe vydávající (Zpěv hladina nazpět dýchá — Hál. Práp. 46.) — kdežto při instrumentale způsobu podmět sám činným jest. Srovnej: Hory doly nářkem jeho se ozývali (Hory doly svým nářkem naplnil, který z nich opét vyzníval — hmota zvuková.) a: Plakal pláčem usedavým (jak? — způsob).

Poznam. 2. I v latině klade se po čašoslovech zvuku ablativ: Avia tum resonant avibus virgulta canoris. (Verg. Ecl. I. 6.) — Qua primum parte ferrent opem, quum omnia variis clamoribus streperent, satis scrire non poterant. (Liv. XXI. 11.)

Vysvětlení skrácenin.

Bart. = Bartošova Kronika Pražská, vyd. Erben.
Čel. = Čelakovského Básně.
Dal. = Dalimilova Kroníka, vyd. Hanka.
Did. = Didaktika J. A. Komenského, vyd. 1849.
Háj. = Hájkova Kronika, vyd. 1819.
Har. = Kristofa Haranta Cesta, vyd. 1854.
Hos. = Matouše Hosya Kronika Mozkevská, vyd. 1786.
Jab. = Jablonského Básně, vyd. 1856.
Jung. = Jungmanna Jos. Spisy, vyd. 1869.
Kat. = Život sv. Kateřiny, vyd. 1860.
Kol. = Kollár, Slávy Dcera, vyd. 1852.
Kbk. = J. P. Koubka Spisy, vyd. 1857.
Kyt. = Erben, Kytice vyd. I.
Lab. = J. A. Komenského Labyrint Světa, vyd. 1862.
Mudr. = Mudrosloví národu slov. vyd. Čel.
Mk. = Evangelium sv. Marka, vyd. Sušil.
Mt. = Evangelium sv. Matouše, vyd. Sušil.

Mitr. = Vrat. z Mitrovic Příhody, vyd. 1855.
Pal. = Palackého Dějiny III. 1.
Pís. = Písně národní v Čechách, vyd. Erben.
Pov. = Pověsti Slovenské, vyd Skulthéty.
Pref. = Voldřicha Preffáta z Vlkánova Cesta, vyd. 1786.
Prot. = Historie o těžkých protivenstvích církve české, vyd. 1756.
Sus. = Sušil, Básně, vyd. I.
Št. = Tomáše ze Štítného Knihy šestery, vyd. 1852.
Výb. = Výbor z literatury České, díl I.
Zpěv. = Zpěvanky vyd. Kollár.

Poznam. Cifra arabská znamená stránku, cifra římská svazek uvedeného díla, kde této není, rozumí se svazek prvý.

Do pokladnice „Matice Moravské složili:

Údové zakládající.

P. t. pánové: Gavalovský Karel, stud. gymnasia v Brně 10 zl. — Janoušek Jan, děkan v Třebíči 10 zl. — Svob. pán Königsbrunn Arthur, prelát v Olomouci 20 zl. — Hrabě Lichnovský Robert Maria, prelát v Olomouci 20 zl. — Procházka Matěj, rada kons., c. k. prof. gymn. v Brně 5 zl. — Hrabě Seilern Karel v Přílepích 50 zl.

Údové činní.

P. t. pánové: Dědek František, farář v Krucemburku 5 zl. — Duda Fr., kooperator u sv. Tomáše v Brně 5 zl. — Dudík Beda, dr., cís. rada a moravský historiograf 6 zl. — Hanel Jan, med. dr. v Třebíči 5 zl. — Hons Ant., kap. v Břeclavi 5 zl. — Chudoba Frant., kooperator ve Střílkách 5 zl. — Italy Josef, farář a děkan v Brtnici 5 zl. — Kerschner Ig., rada zemského soudu v Uh. Hradišti 5 zl. — Kučera Josef, kaplan v Novém Městě 5 zl. — Metyš Daniel, kaplan na sv. Kopečku u Olomouce 5 zl. — Mleynek Jiří, farář v Jenešově u Náměště 5 zl. — Müller Frant., měšťan v Třebíči 5 zl. — Nešpor Jan, kaplan v Roketnici u Třebíče 5 zl. — Páral Ant., farář v Ořechově 5 zl. — Potěhník Alois, kaplan v Malenovicích 10 zl. — Soukup Jan, farář v Doubravicích 5 zl. — Šimbera Matouš, farář v Červené Lhotě 5 zl. — Štolpa Josef, kr. uh. berní v Mezö Túr-u 5 zl. — Vojtěch Jan, konst. rada a prof. v Brně 10 zl. — Waněk Frant., c. k. prof. gym. v Olomouci 5 zl. — Faulhaber Karel, farář v Obřanech 5 zl. — Lavička František, stud. 20 zl. — Nezval Josef, farář v Ratiškovicích 5 zl.

Údové přispívající.

P. t. pánové: Bílý Jan, th. dr., farář v Předklášteří u Tišnova 2 zl. — Břehovský Jakub, c. k. podintendant ve vojště 2 zl. — Černý Antonín, farář

v Olbram Kostele 2 zl. — Černý Antonín, rolník v Holubicích 2 zl. — Dvořáček Emanuel, soukeník v Bystřici 2 zl. — Gregor Josef, koncipista u zemského výboru v Brně 2 zl. — Hartmann Jan, redaktor Moravské Orlice v Brně 2 zl. — Horák Martin, sklenář v Příboře 2 zl. — Janoušek Jiří, theolog v Brně 2 zl. — Kafka Gabriel, učitel v Dambořicích 2 zl. — Kaun Bedřich, zámecký kaplan v Hukvaldech 2 zl. — Kleveta Augustin, kaplan v Třebíči 2 zl. — Klíma Josef, prefekt pacholeckého semináře v Brně 2 zl. — Komárek Fr. kaplan v Brtnici 2 zl. — Korec Fr., theolog v Brně 2 zl. — Kouřil Antonín, kaplan ve Frenštátě 2 zl. — Křepelka Raimund, knížecí pojezdný v Hájově 2 zl. — Kubánek Josef, koop. v Kojetíně 2 zl. — Kyjánek Jan, kaplan v Kdousově 2 zl. — Mach Jindřich, právník v Brně 2 zl. — Merta Isidor, rolník ve Svinově 2 zl. — Mura Frant., koop. v Rohlí 2 zl. — Obdržálek Pelhřim, exposita v Tiché 2 zl. — Hrabě d'Orsay Anatole, farář v Kojetíně 2 zl. — Pecina Ig., koop. v Boskovicích 2 zl — Peřina Frant., měšťan v Příboře 2 zl. — Pur Josef, lékař v Příboře 2 zl. — Satora Frant., administrator ve Velkých Pavlovicích 2 zl. — Seký Rudolf, koop. v Kojetíně 2 zl. — Skočovský Josef, farář ve Velkých Němčicích 2 zl. — Stelzl Antonín, kaplan v Hustopeči 2 zl. — Svítil Josef, děkan v Loučkách 2 zl. — Svoboda Josef, dr. pr. ve Vyškově 2 zl. — Tesař Vincenc, farář v Lichnově 2 zl. — Vašek Vincenc, farář v Olbrechtičkách 2 zl. — Vávra Arnošt, kaplan na sv. Kopečku u Olomouce 2 zl. — Vyhlídal Jan, kaplan v Příboře 2 zl. — Vykydal Josef, farář na Velehradě 2 zl. — Weinlich Antonín, farář na Vranově 2 zl. — Winkler Jan, ev. farář v Návsi 2 zl. — Zatošil Ferd., farář v Rychalticích 2 zl. — Zavadil Antonín, učitel v Ivančicích 2 zl. — Zelinka Karel, farář v Nedvědicích 2 zl. — Topil Bedřich, sollicitator ve Velkém Meziříčí 2 zl. — Risch Josef, bohoslovec v Brně 2 zl. — Otava Cyrill, bohoslovec v Brně 2 zl. — Pospíšil Josef, bohoslovec v Brně 2 zl. — Martinů Bartoloměj, bohoslovec v Brně 2 zl. — Hrubeš Jan, kaplan v Bihařovicích 2 zl. — Pazderka Josef, kaplan v Opavě 2 zl. — Materna Jan, farář v Želeticích 2 zl. — Royt Václav, c. k. prof. gymn. v Brně 7 zl. 50 kr.

Opravy.

Na straně	1	řádek	6	zdola	místo	**vyhýhati**	čti	vyhýbati.
„	„ 19	„	5	„	„	**debere**	„	deberet.
„	„ 56	„	3	pod čarou		**omes**	„	omnes.
„	„ 57	„	14	zdola	„	**mi**	„	mě.
„	„ 67	„	10	shora	„	**objetí**	„	odjetí.
„	„ 67	„	17	zdola	„	**prsy**	„	prsty.
„	„ 70	„	3	shora po slově prostranství vlož ¹) pro poznámku pod čarou.				
„	„ 71	„	8	zdola	místo	**pomorodců**	čti	domorodců.
„	„ 71	„	2	pod čarou	místo	**Nizození**	čti	Nizozemí.
„	„ 83	„	17	shora	místo	**u**	čti	a.
„	„ 84	„	9	zdola	„	**Když**	polož	když (hoví, když).
„	„ 90	pod čarou náleží poznámka na stranu 91, a poznámka na str 91 na str. 90.						
„	„ 101	řádek	20	shora	místo	**napraví**	čti	nepraví.
„	„ 105	„	6	zdola	„	**domysleti**	„	domýšleti.
„	„ 106	„	1	shora	„	**IV**	„	III.
„	„ 107	„	23	„	„	**lioa**	čti	tica.
„	„ 117	„	3	pod čarou		**pertilens**	čti	pestilens.
„	„ 120	„	2	„	„	**svudě**	„	soudě.
„	„ 122	„	6	zdola	„	**buď hospodařiti**	čti	buď spolu hospodařiti.
„	„ 134	„	11	„	„	**druh**	„	duch.

ČASOPIS

Matice Moravské.

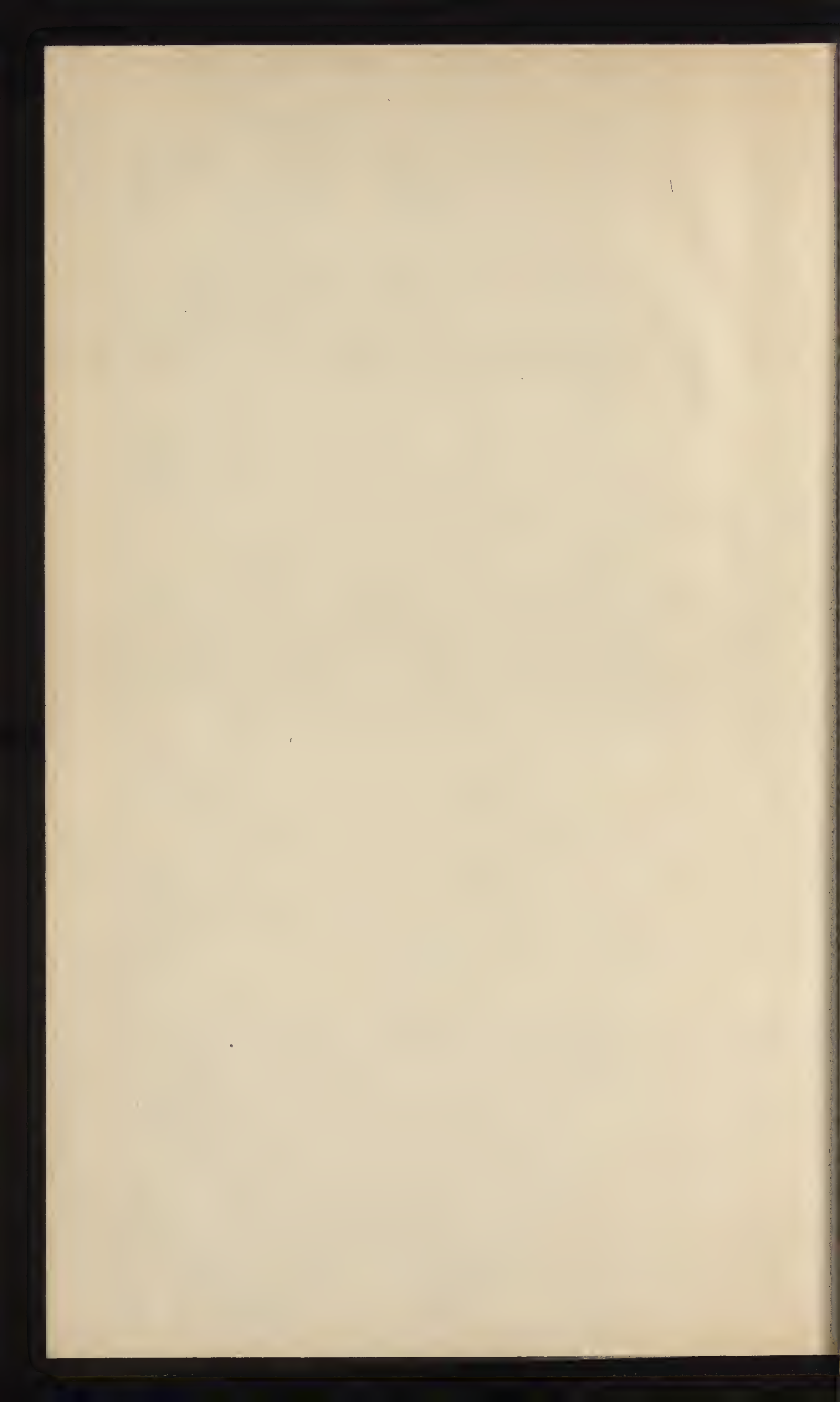
Redaktor:
Vácslav Royt.

ROČNÍK DRUHÝ.
1870.

V Brně 1870.
NÁKLADEM MATICE MORAVSKÉ.

Tiskem národní knĕhtiskárny Jos. Šnaidra.

Obsah celého ročníku.

Literární ruch na Moravě v novější době.

Podává *K. Šmídek.*

I.

Přečasto toho touženo, že se nám v českém písemnictví nedostává dosud dějepisu literatury, jenžby vniterní literární rozvoj, veškeré podmínky jeho vzniku a vzrůstu zračitě doličoval a jednotlivé literární zjevy v jich vniterním úvazku vytknul a naznačil. Podlé našeho zdání jest k dosažení tohoto cíle přede vším zapotřebí, aby se dříve jednotlivé literární výplody s tohoto stanoviska do podrobna rozebíraly, aby se ozřejmil vliv i zevnějších světodějinných událostí na útvary literární v té neb v oné době, aby se odhalil genius každé doby, průzračnou učinila ona duchová atmosféra, z nížto všelicí výtečnejší duchové v lůně národu povstalí mimovděk oddychují, a kteráž tolikéž s jakousi neodbytnou nutností jich útrobou zachvívá. A právě v tom tkví nejvábnější kouzlo pravého literaturního dějepisu, stopuje-li badavý duch ty jednotlivé nitky v osnově tak zvaného ducha času, jimiž při vší své tvůrčí síle a horující svobodě spoután jest sebe nadanější a výtečnější spisovatel. Netajíme toho, že v naší literatuře postrádáme dosud spisu takýmto duchem uspořádaného; mámeť co do dějin řeči a literatury naší českoslovanské více méně jen holé výpočty kněh a spisů v té neb v oné době vydaných, životy spisovatelův více dle zevnějších jich poměrův, méně dle vniterního jich rozvoje a souvislosti literárních jich prací s duchem času. Čestné tu výjimky jenom činí výtečná literární pojednání V. Nebeského, po různých ročnících musejního časopisu roztroušená.

Pátráme-li po posledních a nejhlubších příčinách, z nichž vykvetly a v nichž tkví snahy národní věku našeho, seznáme, že tytéž leží v nutném rozvoji samého člověčenstva, jakýmž se stále ku předu pohybuje na bezkonečné dráze své. Lze říci, že rázem našeho věku oproti staro- a středověku jest vláda individualnosti.

Jednotlivec touží ve věku našem rozvinouti život svůj ze vniterného vlastního, původního jádra svého; chce býti v pravdě svým, chce býti jak to ušlechtilá mluva naše tak hluboce projadřuje, v pravdě *osobou.* Duch ten, jenž nyní mohútně hýbá veškerým světodějinstvem a perutě své rozprostírá i nad poslední vrstvou společenskou, rozvinul se následkem rozšířenějšího vzdělání, vede jednotlivce více do hloubi, do nitra, tím pak podle nutných zákonův duševědných budí v něm sebecit; a že vše, čím nitro naše rozníceno, touží projeviti se i činem, probouzí týž sebecit veškeré síly jednotlivcovy, aby uznání sebe došel i u jiných. Což tu řečeno o jednotlivcích, platí stejnou měrou i o národech.

Jitřenku nové doby ohlašují věštným hlasem nadšení básníkové, jako slavík unylým klokotáním ohlašuje příchod růžolící vesny. Avšak neníť mohútné útrobou národa otřásající poesie bez filosofie. Největší básníkové němečtí, Göthe i Schiller, patří zároveň i mezi nejhlubší téhož národu myslitele. Bez velikých, nových, ze hloubi vědomí časového vynořilých myšlenek nedospívá i nikterak básnictví k té výši, s nížtoby hnulo útrobou veškerého národu, povzneslo jej k novým názorům a odtud oživilo a nadchlo vůli činoplodnou. Bez takýchto filosofických názorův odekrývajících záclonu se snah a tužeb světodějinných, můžeť ovšem rozvinouti se básnictví zvláště lyrické, mohouť se stromu jeho vypučeti dosti libé a něžné květy; poskytnouť nám chvílkovou milou zajisté a ušlechtilou zábavu, důraznou však a trvanlivou silou netknou se hrudi národu celého.

V době, o které nyní mluvíme, květla můžeme říci po celé téměř vzdělané Evropě, jmenovitě ve Francii (v nejnovějším čase téměř povšechně v Italii) měrou výhradní filosofie Hegelova (nar. 1770, zemř. v Berlíně 1831). Nemůže to býti úlohou naší, pustiti se v článku tomto do šírého rozboru této filosofie, kterážto zvláště od té doby, co byl Hegel se přestěhoval do Berlína, i po jeho smrti ještě drahná léta veškerý literární život v Německu takouto ovládala převahou, žeť nebylo tehdy vážnějšího spisu, jenžby byl nebyl prosáklý býval náhledy mudrce Berlínského. Ovšem připovídala táž filosofie stoupencům svým dosažení nejvyššího cíle, po němž prahne badavý duch lidský, absolutné totiž pravdy, tím konečným vítězivým se honosivši výsledkem, že kategorie tétéž filosofie nalezají se odůvodněny ve veškerém oboru skutečnosti i přírody i dějinstva, a tím že vyplněno, po čemž toužil Spinoza, aby bylo „connexio idearum eadem ac connexio rerum.“ Nám tu jenom jest poukázati, jak

filosofie tatáž souvisí se snahami národními, zdali jich podporovala nebo zdali s nimi ve zjevný vstoupila odpor. Hegel neuznávaje Boha mimo vesmír (*κόσμος*) dokládá, že duch ten jeví se nutně ve přírodě, vědomě pak a osvobozený jen ve člověku. Veškerý pak život světodějinný rozvinuje se byť i někdy cestou klikatou, konečně pak povždy k pokroku prostřednictvím národův výtečníky, z lůna toho neb onoho národu ku vykonání historických úloh povstalými. Různosti národní jsou kategorií zvláštnosti, jako člověčenstvo veškeré representuje kategorii obecnosti a jednotlivci, oslavenci to v dějinách člověčenstva, kategorii jednotlivosti. Již odtud zračito jest, že jako dotčené tři kategorie jsou popředním sloupem logiky Hegelovy, tolikéž i co do snah národních příznivě musela tatáž filosofie působiti na veškerý tehdejší rozvoj duchový; neboť určitelnosti Německa, Slovanstva, Romanstva atd. nutnými jsou; bez nich nelze duchu veškerenstva vtěliti se a oslaviti sebe uskutečňováním dobra, pravdy a krásy. Bezprávím jest to a hříchem ničiti určitelnosti tyto a různosti národní; avšak pěstovati jich a v život uváděti a samovolnými činy oslavovati, povinností jest a snaženstvím zcela oprávněným. I přilnuli zajisté mnozí ze Slovanův k filosofii této, jako k. p. hrabě August Cieszkowski, vydav r. 1838 spis pod názvem „Prolegomena zur Historiosofie", kdež myšlenky Hegelovy, jak jsme jich nyní stručně byli vytkli, obšírně v rozvoji dějinstva dolíčuje; a mezi Srby v Bělehradě vydána veškerá soustava filosofie na základě Hegelově.

Avšak i tehdejší básnictví tak zvané romantické školy mocnou bylo pro vzkvět národních snah pobídkou. Míníme tu romantickou školu v Německu vzniklou, nikoliv onuno ve Francii povstalou, za jiným poněkud a od německé různým směrem se nesoucí. Dotčená škola romantická kvetší asi od r. 1790 až k červencové revoluc 1830, nevynikalať ovšem básníky tak nadanými a výtečnými, jakými se byliť ve svrchované míře osvědčili tak zvaní básníci klasičtí, především oba dioskurové Výmarští; avšak myšlenky, jakými básníci školy romantické byli naladili struny svých varit, nové ty směry, jakéž byli vytkli svému básnictví, objevily se ve svých následcích na veškerý vývoj života národního býti předůležitými. Nemile toho jmenovitě u Schillera nesouce, že Musa jeho měrou přílišnou sobě libuje a se kochá v názorech antických, již sebe přežilých, vniterního v nynějším pokolení a upřímného ohlasu nenacházejících více, obrátili se snahami svými (především útlocitný

Novalis, oba Schlegelové a j.) ku věku, v němž nazírali uskutečněnou nejplamennější svou touhu, poesii ve spojení se životem pospolitým. Celý středověk, na nějž od stranických dějepisců nezasloužená metána hana, objevil se dotčeným básníkům v novém zářivém lesku, ukázalo se jim při hlubším badání tétéž doby, v nížto člověčenstvo prožilo takořka utěšená léta jásavého mladictví, že věda, víra, uma, básnictví s životem v libou splývaly shodu, že vše to ze života veškerou svou sílu čerpalo, do života však opětným proudem se vyřinovalo. Takýmto badáním odekryly se stoupencům dotčené školy bohaté a vzácné poklady staré literatury, památníky tehdejšího nepřekonaného, ku svému vrcholu dospěvšího zvláště církevního stavitelství, kdežto ještě Goethe s pohrdou byl pohlížel na budovy velikolepého slohu gothického. Povstalo pronikavým duchem nadanými zpytateli ojasňování starého právnictví, národních zvyků, staré mythologie, jazyka staroněmeckého, jmenovitě velikými učenci bratřími Grimmy, tak že starší z nich, Jakub Grimm zákony jazykové s takovou důsledností, průzračností a zevrubností byl odhalil, s jakovou Newton byl ojasnil kruhy těles na báni nebeské v odvěčném jich kolotání. Téhož pak příkladu následováno i u jiných národův; tím však způsobem na všech končinách Evropy probudil se duch nový, duch lnoucí ku svému, duch národní! A jako libodechá Vesna rozestřevši perutě své nad strnulou zemí tisíce a tisíce nových probouzí pukův a ztuhlou přírodu novými napájí žídly životodárnými: tak i v tehdejší době, jmenovitě po revoluci červencové vše v Evropě novým oddychalo životem, tisíceré se probouzely naděje, tisícero se rozpučelo květův, tak že píšícím tyto řádky, a takto zpomínky krásné té doby ve vnitru svém obnovujícím, zdá se nám, jakoby tytéž city radostné znova proudily roznícenou útrobou naší!

Toť hle obraz v nejpovšechnějších obrysech, obraz všech těch vlivův, všech těch směrův, myšlenek, snah a touh, jaké prochvívaly Evropou před vypuknutím červencové revoluce a několik let po této rozhodné katastrofě, jež oživila veškery zárodky čilejšího života v národech evropských! Jimi však odkájena bylať tu nevědomky více, tam s úplným vědomím cíle i prostředkův i u nás na Moravě idea národnosti.

Což pak národním snahám na Moravě zvláštního dodávalo rázu, že veškeré to hnutí národní a i veškerý ruch literární jevil se hned od počátku více méně všeslovanským. Musímeť ale hned předkem doložiti, že ve veškeré tyto snahy nevměšovala se politika, a dálo-li

se tak tu neb onde, dělo se zajisté měrou co nejskrovnější. Směr ten všeslovanský nalezal hojné i příhodné potravy ve velikolepé básni Kollárově ve „Slávy dceři“; i zpomínáme si živě, že měl-li mladík vznešenějšího letu k našim myšlenkám národním býti obrácen, podávána mu obyčejně co prvá kniha: „Slávy dcera“, a býval0ť jen potřebí přečísti elegický její prozpěv, aby se útroba útlocitného mladíka rozplamenila láskou k národu tak velikému, slavnému, klidnému a tak nešťastnému. Všechny listy, jež tehdy docházely spisovatele tohoto článku, majíť obyčejně v čele název: „Milý Slovane!“ Odtud my na Moravě všímali jsme si nejen literárních zjevů ve vlasti československé, nýbrž i u jiných Slovanův. Podáváme tu na důkaz výjimek psaní dne 17. bř. r. 1838 příteli odeslanému od jinocha asi devatenáctiletého. Píšeť mu takto: „Jak velmi ve vlastech slovanských působí básně Klácelovy (vydané r. 1836), poznáte z toho, že i Srbové jim k vůli naší řeči se přiučují, celé noci ve slovníkách ležíce. Toť jest vzájemnost! Nejenom Srbové tak krásný a následování hodný příklad vzájemnosti nám podávají, alebrž i Slováci touž kráčí cestou. Spolek učencův řeči československé ve Prešpurku vydá nové dílo, obsahovati mající nejvýbornější práce z celé slovanské literatury ve překladu. Kollár vydati hodlá svůj životopis, k němuž připojí všechna psaní, jichž co spisovatel obdržel. Jaká to bude zásoba myšlenek, rozmanitě se křižujících (bohužel — nestalo se tak). Lud. Štúr, horlivý Slovák, přišed do jednoho gymnasia v Uhrách jedním dnem 40 studujících Slovanstvu získal. Alumnat srbský, kdež i Illyrové studují, počítá asi 100 Slovanův, kteří ihned 500 zl. na bibliotéku složili. Že zprávy tyto budouť Vám potěšitelny, domysliti se mohu, věda, jak vroucího podílu béřete ve prokvétání Slavie; avšak k uskutečnění vzájemnosti potěšte i Vy mne listem, v němžby Vaše myšlenky o stavu národu v okolí Vašem mně byly nejmilejšími. Neboť silněji tluče mi srdce, patřím-li, že od ledového okeánu až ku horám alpským, od amerických pustin až k Uralu a Šumavě nový počíná život, jedna vlast se rozprostírá a jeden hlahol zaznívá. Duch Slovanstva se vznáší nyní co orel nad zemí a v dušech tisícův odráží se lesk zlatých perutí jeho.“ Mohou se nám slova tato zdáti nyní přepiatá, nabyvším zralejšího ve věcech těch rozmyslu; avšak odráží se v nich dosti jasně, čím oddychala tehdy útroba dorůstající mládeže.

Co zvláštní objev literárního ruchu u nás na Moravě hned při jeho vzniku musíme tolikéž vytknouti, snahy po tak zvaném *purismu*

v řeči. I zjev tento lze snadno vysvětliti z tehdejších okolností našeho národního života. Našemu slovanskému lidu nezbylo žádné veřejnosti, kdežby se byly ozývaly hlaholy materské jeho mluvy leč ve chrámě. O nějakých projevech politického života nebylo tehdáž ani řeči, ba ani pomyšlení. Nad to jeví se národní genius v jazyku co v nejvěrnějším a nejčistším svém obraze; pročež veškerá snaha vůdcův našeho novějšího literárního hnutí obrácena ku pěstování, studování, však i ku domnělému čistění mluvy materské. Odtud i zračito nám se stává, že největší a nejslavnější básníkové naši stávalit se v pozdějších létech filology, ovšem nikoliv stejnou měrou slavní a důkladní, jako Kollár i Čelakovský. Snahy tyto ve své podstatě chvalné zajisté minuly se však pro vývoj vědy samé se žádoucím úspěchem tou nejvíce příčinou, že při zpytování jazyka našeho československého nebralo se povždy, jmenovitě u nás na Moravě patřičného ohledu k jiným jazykům slovanským, aniž přede vším k jazyku staroslovanskému, jenž jest veškeré zdarné slovanské filologie nezbytným základem. Avšak i na tom ještě nebylo dosti. Muselo se přihlédnouti tolikéž ku jazykozpytcům jiných národův; jak to byl učinil nejvyšší genius v slovanštině, nesmrtelný Pavel Šafařík, při svém badání filologickém.

Dobu tuto purismu v rozvoji naší vlastenské literatury na Moravě representují přede vším dva mužové, Vincenc Žák a František Dobromysl Trnka, s nimiž nyní blížeji se nám bude zabývati. Hodláme zároveň podlé pramenův nám k rukám jsoucích sestaviti obšírnější životopisy spisovatelův na Moravě ku povznešení národního našeho jazyka působivších, při čemž projadřujeme snažnou žádost, aby známy-li jsou tomu neb onomu z našich rodákův důležitější nějaké okolnosti ze života mužův námi tutu v jich ušlechtilých snahách líčených, jich v časopise tomto sděliti ráčili.

II.

Prví buditelé národního vědomí na Moravě bylit nejvíce rodem Čechové, jako: *Dom. Kinský*, *Neděle*, *Trnka*, *Sychra*, *Kampelík* a j. Mělot se tehdáž na Moravě vůbec za to, že Moravané nejsou nikterak kmenem s Čechy totožným, ba zúmyslna hlásáno, že majít obyvatelé Morávy většího s Němci příbuzenství než s Čechy. S pohrdou tolikéž, ba s posměchem a s potupou pohlíženo k těm, jižto český jazyk pěstovali, jazyk to, jenž považován za jazyk vzdě-

laného člověka snižující a otrocký. Tím větší odvahu a i tím větší obětovnost a sebe zapírání osvědčovati musel skrovný ten hlouček vlastencův, jenž přese všechna osočování a přese všechny úkory zachovali víru v budoucnost národu našeho. Tak došel i *Žák* k nám ze sousední vlasti české; narodil se v Úsobě v Čechách r. 1797. Po dokonaných ve své vlasti studiích gymnasialních a filosofických došel ke studiím theologickým do Brna, kdež tato studia na ústavě biskupském r. 1818 s výtečným byl dokonal prospěchem. Neměv církevními zákony k dosažení důstojenství kněžského ustanoveného stáří dosáhl v srpnu r. 1818 vysvěcení na jahenství, a teprv roku 1820 na kněžství. Po svém vysvěcení ustanoven byl v témže roku 1820 co kooperator při faře sv. Magdaleny v Brně, avšak v témž ještě roce přesazen ku faře sv. Tomáše, odtud pak povolán byv v lednu r. 1832 opět ku faře Svatomagdalenské v Brně, kdež co kooperator ku blahu svých svěřencův působil až do 15. ledna r. 1836.

V tomto svém postavení na vinici Páně v brněnských předměstích co do obyvatelstva nejčetnějších a různých národností vynikal Žák stálou, neunavnou horlivostí a života kněžského bezúhonností. Plnil své povinnosti svědomitě ve chrámě i ve škole, v chorobnici na třídě Olomoucké, kterážto správě fary Svatomagdalenské jest podřízena; ve zvláštním lesku objevila se obětovnost jeho ušlechtilá, kladoucí i život za svého bratra v době cholery, kteráž r. 1830 v Brně zvláště v dotčené farnosti strašnou měrou zuřila.

Mimo tyto povinnosti, jichž ukládá důstojenství a povolání kněžské, jevil Žák i v jiných oborech blahonosnou činnost. Co kooperator u fary Svatotomské vyučoval chovance c. k. vojenského vychovacího ústavu týdně po tři hodiny v jazyku českém, kteréž učení uděloval s valným úspěchem týchže chovancův po sedm let, tak že dva učitele téhož ústavu co schopné k udělování téhož učení vypěstoval a odchoval. V nepřítomnosti polního kaplana bylotʼ mu i nad to udělovati v témže ústavě vyučování náboženství.

Po deset a půl roku byl tolikéž i zaměstnán duchovní správou u politických vězňův na Špilberku v Brně, jmenovitě v pozdější době, jsa italskéko jazyka úplně mocen u tak zvaných Karbonárův z Italie na Špilberk dopravených. Budeť zajímavo čtenářům našim, podáme-li jim tuto v doslovném překladě vysvědčení, jaké o tehdejší působnosti Žákově podává slavný italský spisovatel Silvio Pelicco, jenž tolikéž byl mezi dotčenými politickými odsouzenci. Píšeť o něm a o jiných knězích z diécese brněnské v duchovní

správě v té době na Špilberku se zúčastnivších ve svém spise „Le mie Prigioni“ v kapitole 90 takto: „Vrba“, (Jiří, čestný kanovník, děkan a farář v Kloboucích zem. 1869) „v Brně přebývající, byl s to věnovati nám valnou část svého pochvílí. R. 1829 onemocněl, načež musel zastávati jiné úřady nemoha k nám docházeti. Bylot nám toho velmi líto; avšak měli jsme to štěstí dostati za nástupce jiného učeného a výtečného muže, kněze Žáka (ma avemmo la buona sorte, che a lui segnisse altro dotto ed egregio uomo l' abate Ziak viscurato). Mezi různými kněžími, k nám odeslanými, nedostali jsme žádného zlomyslného, jenžby byl v nás zbudil podezření, jakoby se dával užívati za nástroj politiky, což ovšem ihned se zpozorovalo, žádného kněze, jenžby neměl všecbnu zásluhu důkladné učenosti, ryzé katolické víry a hluboké filosofie. Ach, jak jsou ctihodní takoví sluhové církve! P. Žák rozpřádal tolikéž se mnou dlouhé rozmluvy. Podal mi příklad a byl mi vzorem strasti mé s útěšnou myslí strádati. Ačkoliv sklíčen byv stálým tokem (flussioni) v zubech, v uších a v ústech musel mnoho strádati, setrval přece povždy bodrým jevě tvář usmívavou (ed era nondimeno sempre sorridente).“

Již co kooperator zastával Žák od 8. ún. až ku 15. říj. 1822 co supplent místo katechety na brněnské c. k. normální hlavní škole ku všeobecné spokojenosti, tak že když totéž místo povýšením Ant. Hamerského za ředitele tétéž školy bylot uprázdněno, Žák v lednu r. 1836 skutečným katechetou jmenován byl. Úřad tento zastával s takou svědomitostí, s tak neunavnou horlivostí a s tak povšechně zdařilým úspěchem, že od Exc. nejdůst. p. biskupa brněnského, Ant. Arnošta ze Šafgotschův, jejž v českém jazyku vyučoval, r. 1843 vyznačen byl čestným názvem konsistorního rádce.

Když byl dotčený ředitel Ant. Hamerský se přesídlil na faru Vršavskou (Fryšavskou), zastával jeho místo prozatímně od 1. srp. 1848 Žák, až pak v pros. téhož roku za skutečného ředitele tétéž normální školy ustanoven byl. Bylot mu mimo dosti valné ředitelské práce zároveň ještě zastávati učitelství katechetiky a methodiky na brněnské theologické fakultě. Hodil se k úřadům těmto nejenom za bohatými svými a všestrannými vědomostmi, jichž badavý jeho duch sobě byl v různých vědeckých odvětvích nastřádal, alebrž i za praktickým směrem a za chladnou, ku všem stranám pozírající rozvahou, jakovou zvláště vynikal. Těmi příčinami s valným úspěchem působil taktéž na vzdělání čekancův stavu učitel-

ského, kteřížto jeho péči byvše svěřeni, nejenom v podrobných vědomostech, nébrž i co do praktického návodu při vyučování a vychování dítek mnohému se od bystrého a obezřelého ředitele svého mohli přiučiti.

Pro tyto vzácné vlastnosti, kteréž jej měrou povýtečnou nejen co kněze, ale učitele zdobily, zvolen byl Žák co úd školní rady, kteráž roku 1848 sestavena byla k rozluštění těžké úlohy, jakby se totiž rovnoprávnost obou zemských řečí na gymnasiích moravských a slezských co nejvhodněji dala provésti. K takýmto pracem byl Žák pro svou klidnou a smířlivou mysl přede všemi jinými zvláště způsobilý. Musely̌t ovšem podobné práce konány býti nakvap, což mimořádný ruch téhož rozbouřeného roku sám sebou vymáhal; avšak upříti zároveň nelze, že návrhy od osvícených pravou láskou ke svému národu vedených mužův ku povznešení národního školství vůbec a ku žádoucímu provedení jazykové rovnoprávnosti tehdy učiněné majíť do sebe mnoho výborného a zdařilého, při čemž jedině litovati jest, že se všech dotyčných návrhův sešlo a rovnoprávnost jazyková na vyšších ústavech v létech nejblíže na to příštích značně nazad pošinuta; krajnosti, jakých se při prvém pokusu v tak důležitých záležitostech nelzeť ani uvarovati, bylyby se dalším rozvojem samy zmírnily a v pravou míru mohly přivedeny býti.

Když úmrtím Frant. Binka (zem. 13. srp. 1853) uprázdnila se fara Podivínská, žádal o ni Žák, byv pak skutečně r. 1854 v lednu co farář na faru v Podivíně starožitném a zpomínkami na sv. Cyrilla věhlasném investován. Pro své výtečné nadání a svou všestranně v různých oborech prokázanou zručnost byl hned po svém povýšení na tuto faru jmenován děkanem a školským dozorcem pro okres Podivínský, r. 1855 skutečným konsistorním rádcem, r. 1861 arciknězem arcipresbyteratu Mikulovského; roku pak 1863 čestným kanovníkem kapituly brněnské. Netřeba nám tu šířeji doličovati, že ve všech těchto důstojenstvích prokázal se Žák svědomitým a pečlivým pastýřem svých farníkův, otcovským přítelem podřízených mu kněží i učitelův, dobrosrdečným lidomilem, věrným a vládě oddaným občanem. Tak mnohonásobné a četné práce veškerých úřadův na bedra jeho vložené nezůstavovaly mu žádoucího pochvílí ku pracem literárním, v nichž se ve dřívějších létech po svědomitě vykonaných povinnostech svého úřadu s takovou zálibou kochával, k čemuž v poslední době účinného života jeho přidružila se jakási trudná rozkyselost mysli, tou nejvíce příčinou, že reformy jeho v

české grammatice nikdež ani na Slovensku, na něž při svých novotách nejvíce spoléhal, žádných nenalezaly stoupencův. Že se tak stalo, liboval sobě přičítávati důrazu činnosti Sušilovy, jak se k nám tento sám byl projádřil. Dne 30. bř. 1867 zesnul klidně v Pánu po životě na zásluhy o církev i vlast bohatém velmi.

Předeslavše obšírnější tento obrys života Vinc. P. Žáka přistupmež nyní ku stránce jeho činnosti, kteroužto nám tuto zvláště jest vytknouti, ku činnosti *literární*. Veškery spisy jím vydané jsou tyto: *„Böhmische Sprachlehre für Deutsche“*, von Vinc. P. Ziak 1842; gramatika dospěla ku čtveru vydání; učiněn z ní stručný výtah a vydán pod názvem: „Abgekürzte böhmische Sprachlehre für Deutsche“; *„Filotea“* či Bohumila od sv. Františka Saleského. Přeložil Vinc. P. Ziak. Ve Znojmě, 1843; *„Baruška a Tom“* neb doktor Jenner a neštovice. Povídka pro mládež od G. Nierica. Přeložil V. P. Ziak. V Brně 1844; *„Oswoboděný Jerusalém“*, báseň hrdinská od Torquata Tassa přeložená od V. Ziaka, v Brně 1853, kteréžto básně překlad (zpěvu 2. a 12) vydán v Kroku r. 1833—34, překladatel tam podepsán *Junica*; pak několik básní *Petrarkových* přeložených V. Ziakem tolikéž pod jmenem Junica v Týdenníku, Ohéralem v Brně redigovaném r. 1848 na str. 51 a 59. Že překládal i ze klassikův *latinských*, jmenovitě z Albia *Tibulla*, značito mi jest ze zápiskův zvěčnělého Sušila o Žákovi pro „Hlas“ původně určených, avšak nedokončených. Sušil dí: „Nové plody své básnické (z r. 1821) donášel jsem ku přečtení a posouzení ku Vinc. Žákovi co k dokonalému znateli a správnému posuzovateli. S trpělivostí, ano se zálibou čítal Žák pokusy ty, vyjádřil úsudek svůj o nich, navrhoval opravy a sám některé z nich připisoval. Tím zrostla přivinulost k muži tomu, jenž se snahám mladších přátelův ochotně propůjčoval a srdce ku pokračování na počaté cestě dodával. Některé z básní oněch byly potom v rozličných časopisech vytištěny; větší z nich díl byl zkáze odevzdán, ješto před ráznější kritikou neobstály. Musím ale všelijak vyznati, a činím to ze vděčnosti, že nejedna čercha v obraze vzdělání mého v té straně od přítele Žáka vedena jest. Ale i sám přítel ten na vzájem mně nejednou četl práce své. Činil to obzvláště při svém překladě osvobozeného Jerusaléma Tassova, jímž se po mnohá léta obíral v hodinách od povinností prázdných; ale i z jiných překladův svých z Tibulla nejednu částku mi čítával. Úsudek z mé strany vezdy učiněn ke chvále přečtené práce, cítil jsem při Tassově Jerusalému

z toho nevýslovnou radost, že tak výtečnou báseň v jazyk náš tak zdařile provedenou míti budeme. Porovnával Žák ten překlad svůj s polským překladem Jana *Kochanovského*, a nejednoho slova od něho použil a tak šťastně češtinu obohatil. Ke slovům takovým počítáme slova: *hydrý* = ohyzdný; *brudný* = škaredý; *pověv* (povívání); *drábiny* (po drabinách lézti) t. j. žebř; *štěble*, šprušle. Slova *zrutný*, *ozraný* = potvorný ze slovenštiny přijata jsou, jiná byla šťastně od Žáka tvořena, jako *prakovati* = z praku házeti; *únava* = unavení; *nábery* = řásy; *samopán; spik* = spiknutí; *drasný; ostnovati* a j." Tak Sušil. Překlady z Alba Tibulla vyšly v Čas. Čes. M. tolikéž pod jménem Junica.[1])

Mezi uvedenými spisy zasluhují největší pozornost spisové dva: *grammatika* a překlad *Tassova osvobozeného Jerusaléma.*

Grammatika sepsána jest ku prospěchu Němcův, již se přiučiti chtějí jazyku našemu. Sestavena jest na základě zkušenosti, ze mnohaletého vyučování čerpané. Posuzujíce ji ze stanoviska tohoto můžeme směle tvrditi, že není dosud žádným později vydaným dílem překonána. Nejzavilejší úlohou pro učitele, jenž má Němce žáka seznámiti s pravidly ušlechtilé naší mluvy, jest bez odporu české časoslovo. Usnadniti vědomí toho, co jest časoslovo jednodobé, trvací, opětovací, opakovací, žáku německému, nezdařilo se podobnou měrou žádnému dosud spisovateli české grammatiky, jakovou to provedl a příklady ojasnil Žák. Celé to pojednání o českém časoslově, vůbec o konjugaci jeho jest grammatickým mistrovským dílem. Nad to odporučuje se tatáž grammatika svými úlohami praktickými ku překládání z češtiny do němčiny, a opačně z němčiny do češtiny.

Pro Čechoslovany má spis ten jinou ještě do sebe důležitost. Míníme tu rozličné ty novoty a opravy, jakých ve spisovný jazyk uvésti po celý život svůj Žák byl usiloval. Ku zavedení takýchto novot a proměn ve spisovném jazyce českém puzena se Žák cítil za dvěma důvody. Jak svrchu dotčeno, bylot Žáku za dobu jeho pobytu v Brně často vyučovati ve veřejných ústavech i soukromě Němce jazyku českému, od nichž slýchati musel nářky a stesky nade tvrdostí a příkrostí mluvy české; samému pak při dalším a

---

[1]) V „Týdenníku" z r. 1848 nalézáme na str. 223 překlad dvou básní; jedna má název: Obvazek na ránu (podle Torquata Tassa), druhá Milek (z francouzského); co překladatel podepsán: Junica.

hlubším rozbírání grammatických forem naskytlo se přílišné *i*kání a *je*kání, jaké v češtině na ujmu libozvučnosti ba i určitosti a srozumitelnosti nemilou měrou zavládá, což byl i Kollár trpce vyčítal grammatikářům českým. Ze druhé strany zamlouvala se mu italština, jížto byl úplně mocen, s tím větší zálibou pro svou grammatických forem vybroušenost a uhlazenost, pro souladné rozvržení v ní vokálův a konsonantův, čím nevyrovnaná její lahodnost a libozvučnost snadno se vysvětluje. I vytknul sobě odtud, abychom tak projádřili se, *ideál* mluvy, za jejížto hlavní vlastnosti vystavil *určitost* a *libozvuk*. Podlé ideálu takého chtěl samovolně přistřihovati i formy jazyka českého, nalehaje na to stále, aby učenci čeští upustili v něčemž od přísnosti a ustálenosti forem grammatických, působil a horlil pro zamilovanou tuto myšlenku, na nížto byl téměř ustrnul až do smrti své, i tehdáž, když se byli popudem jmenovitě Kollárovým nejčelnější mužové našeho národu, Šafařík i Palacký, ve zvláštním českou Maticí vydaném spise, důrazně a rozhodně prohlásili pro nedotknuté zachování dosavadního spisovného jazyka, na zhoubné odtud pro veškerý rozvoj národní plynoucí následky se strohou myslí poukázavše. Druhý důvod, jenž ho při uvádění grammatických novot vedl, čerpal z důmění, jež ovšem v pozdějších létech objevilo se býti úplně bludným, že opravami dosavadní grammatiky české zdaří se získati Slováky v Uhersku, jižto zvláště po r. 1840 vždy zjevněji jali se odtrhovati v literatuře od Čechův, až konečně v úplném od češtiny se byli octli rozkolu. Poukazuje na to Žák sám ve předmluvě ku svému překladu osvobozeného Jerusaléma. „Kde grammaticky se liším, prosím čtenáře věřit mi, že různění slovanských spisovatelův od českých velmi mě rmoutí. Svornost obojích vlastimil toužebně žádá, ale jak jí dosáhnout? Po 70 lét se do toho sporu míchá han, kacířování a — neustupnosti přes dost. Co se tím potud dovedlo? Jakých prostředků užito, takový účinek dosažen. Stokrát opakovat „concordia res parvae crescunt“ není naplat, ba je směšné, když se činem nevyznává, že svornosti matka jest ústupnost. Ustupujme něco ze svého, přijímejme něco od strany druhej; to ke svornosti častěj vodívá než hana neb odvolávání se na jednostranný zvyk.“ Patrno ze slov těchto, jakož i ze častých výrokův ústně činěných ke spisovateli tohoto článku, že Žák ústupnost tuto ohledně grammatických forem za jediný považoval prostředek, smířiti Slováky v jazyku spisovném rozkolné s Čechy.

Zdar badání našich ve kterékoliv vědě visí především na nastoupení pravé methody čili vědochodu. Budiž badatel ten neb onen sebe pilnější, sebe vroucnější rozhárán touhou po vědeckém pokroku, snášejž co bedlivá včela látku pro svou vědu ze všech oborův; nezvolil-li při tom pravou, jedině ku žádoucímu cíli vedoucí methodu, nedospěje zajisté při svém badání k takýmto resultátům, jimižby dotyčná věda ku větším se pošinula pokrokům; ba často přihází se, že nahromaděným materialem jen ztemní se pravý a jasný názor věcí, věda místo co by pokročila, klesá nazpět, až nový vědec se jí uchopiv opětnou snahou za lépe zvolenou methodou žádoucí v ní pokrok zakotví a ubezpečí. Nelzeť dostatečným důrazem poukázati na tento náhled náš; naše právě literatura smutných nám podává důkazův o pravdivosti výroku našeho. Nechceme tu mluviti o vědách přírodnických, které tak zvanou filosofií o přírodě u hustší jen zmatek bylyť uvedeny, vedlo by nás to velice od cíle našeho; ale dostačuje poukázati jenom na filologická badání našich Kollárů, našich Čelakovských a j., kteráž úplně muselať se minouti cíle svého, že při jich konání neudeřeno na pravou dráhu. Jako ve přírodovědě, tak jest i ve mluvovědě jedině pravou methodou tak zvaná methoda induktivní, kterážto na základě konkretních zjevův, buďtež tyto zjevy přírodní neb formy grammatické, postupuje ku poznání pověčných zákonův, v nich se objevujících. Každý jazyk spisovný musí považován býti co historické faktum, jenžto se byl rozvinul za různými v rozvoji dotyčného národu zakotvenými okolnostmi, a nemožno, tudyž nemoudro jest, uváděti v ustálený již jazyk spisovný staré, sebe libozvučnější a určitější formy, jako nemožno přikázati proudu, aby řinul opět zpátky ke původnímu svému pramenu. Neníť tudíž úlohou právě vědeckého jazykozpytce, přistřihovati jazyk spisovný, jenž zároveň musí považován býti co viditelná různých kmenův jednota, nejvěrnější obraz obecného jim všem ducha národního, podle libovolných pravidel, a priori vytknutých a vystavených; alebrž toť jeho úkolem, úkolem zajisté uzlovatějším a více důmyslu a trvanlivější píle požadujícím, dopátrati se těch zákonův mluvnických, podle nichž ten neb onen jazyk spisovný dospěl ku svému nynějšímu útvaru, zákonův to přehlasování a přetvořování s takovou řekli bychom nutnou určitostí se objevujících, s jakovou od věčnosti kolují tělesa nebeská; takovou methodou kráčeli u Němcův Jak. Grimm, u Slovanův Šafařík. Žák tak do svých myšlenek se ponořil, že jich s každým omlouval, přetřasával až k omrzení, tak že Dominikovi

Kinskému musel se slibem zavázati, žeť v jeho přítomnosti o grammatice nebude mluviti.

Nemůžeme se v listech těchto pouštěti v širší rozbor oprávněnosti grammatických oprav a proměn Žákem navržených a ve spisech jeho provedených; uvedeme tu k lepšímu jich seznání některé příklady vzaté z jeho překladu Tassova osvobozeného Jerusaléma, nejdůležitějšího to spisu a nejposledněji jím vydaného. Co do jmena statného píše Žák: vůdca, duša, vůla, naděju, Greciu; co do jmena přídavného: mohútnej; co do zájmen: nímž (dat. plur.), nimi, ju, vašu; co do časoslova: zjevuju, vypravujou, mudruja, měti, osvoboděný, obrátěn, nekroťený; — ve vlunách, skroz; znamení změkčování nepíše nad hláskou, nébrž nad zvučkou: básňe, raďej a t. d. Toho však jenom k uvarování před podobnými pokusy doložiti chceme, že, odstoupí-li se jedenkráte od tradice ve grammatických formách, všeliké libovůli bude brána do kořán otevřena; kdož zajisté meze ustanoví, až kam by novoty tím nebo oním spisovatelem navržené jíti mohly? V skutku také souvrstevník Žákův, Trnka, rovněž opravovatel české grammatiky k různým od Žákových dospěl formám, jak dále místněji dokážeme.[1])

Nyní nám ještě několika slovy promluviti o druhém důležitějším díle Žákově, o jeho *překladu Tassova osvobozeného Jerusaléma.* Pokusili se téměř současně dva čelní mužové národu našeho o důstojný převod klassického tohoto a velikolepého díla, Jan Purkyně a V. Žák. Když byl již r. 1833—34 totiž zpěv 2. a 12. slovútné této básně podlé překladu Žákova uveřejněn ve vědeckém časopisu „Krok", Svat. Preslem tehdy vydávaném, projádřil se Jan Purkyně k Žákovi, že dotčenou báseň dokona přeložil a překlad ten že již k tisku chystá; k žádosti jeho slíbil mu Žák, že mu vydáním svého překladu v cestu nevkročí; po dlouhých však létech dosvědčil Purkyně, že si umínil svůj překlad nevydati, načež Žák v dalším překládání pokračoval, ku šťastnému jej doved konci. Překlad Žákův obsahuje v sobě 3111 veršův. Jaká to mnoholetá neunavná péče k dokonání tak obsáhlého díla vynaložená! I nebude soudný čtenář diviti se, že mnohý hexametr pokulhává, mnohý rým

---

[1]) Pojednali jsme o nutnosti jednoho spisovného jazyku mezi Čechy, Moravany a Slováky uherskými obšírně a všestranně ve příloze k 8. číslu „Hlasu", časopisu církevního námi vydávaného, r. 1860 proti dru. Radlinskému, co redaktorovi „Cyr. a Meth."

neodpovídá přísným pravidlům metrickým. Co do výbornosti překladu samého odvoláváme se ku svrchu dotčenému úsudku zvěčnělého Sušila, muže to, jenž přede všemi jinými s to byl, podobné věci důkladně a spravedlivě posouditi. Avšak co do formy nelze nám hlavní dotknouti se vady, že totiž Žák báseň Tassovu z nejvalnější části přeložil v hexametru. Lépe v ohledu tom sobě poradil Purkyně, zvoliv původní rozměr italského básníka, stance totiž čili ottavy. V časopise musejním r. 1834 vyšel 16. zpěv jako na ukázku podlé překladu Purkyňova. K porovnání podáváme tuto prvou sloku 16. zpěvu podlé obojího překladu.

Purkyně.

Okrouhlé skvostné stavení tam směle
Se v okol zhůru pne; u prostřed jesti
Sad přerozkošný, v němž prokvětá skvěle
Cokoli krásného kde vidno kvésti,
Jej zevšad Ďasi, jeho strojitelé
Svodnými komnatami na rozcestí
Obstavili, že neproniklý leží,
An oklikaté k němu stezky běží.

Žák (tolikéž v stancech.)

Je hrad to bohatý, staven do okrouhlosti
A v lůně svém uprostřed as, má zahradu,
V kterej rovnáno být nemůže v ozdobnosti
Co kvetlo kdy v slavném kterémkoliv sadu.
Ďelňíci démoni vyvedli ve skrytosti
Tu pokojů kolem tak motanou řadu
V tak křivolaké a mýlivé chodníky,
Že pronikat dají se jen pro důvěrníky.

V hexametrech k. p. počátek prvého zpěvu.

Spívám nábožnou braň a vojvodu, jenžto velebný
Osvobodil hrob Krista. Duchem mnoho a mnoho jednal
On pravicí v dobytí slavném mnoho snášel a peklo
Bouřilo darmo na ňej, naň různý Asie povstal
Darmo i Líbye lid; neb Bůh jemu přízeň udílel
A druhy bloudící ke svatým vedl spátky korouhvem.[1])

[1]) Budiž nám dovoleno ke hlubšímu věci této porozumění položiti vedle sebe prvou sloku originálu a překladu latinského v hexametrech.

Ve stancech přeložil Žák episodu ve zpěvu 2. (o Olindu a Sofronii), zpěv 16. celý (o Armidě a Rinaldovi), řeč kralevice anglického ve zpěvu 10., píseň kouzelnice ve zpěvu 14.

Velikolepá báseň Tassova opěvá hrdinskou dobu středověku, výpravy totiž křižácké. V těchto pak jevila se nejprudší a nejmohutnější protiva tétéž doby, boj totiž křesťanství a islamu. Čím však plamennější a čím rozšířenější tyto protivy a boje byly, tím větší měrou, tím horoucnějším zápalem muselyť roznítiti a rozbouřiti útrobu tehdejšího člověčenstva do nejhlubších hlubin. Zbortěny vítězným mečem hranice oddělující Východ od Západu, a veškerá luzna kouzla nového světa odekryla se tu oslněná báječným leskem duchům rozechvělým. Odtud zasvitlo nad Evropou čarovabné jaro omlazujícího básnictví; odtud četná ta dobrodružství rytířská, kteráž dojemnou obrazotvornost odkájela půvabem neodolatelným. A v popředí všech těch bojův hrdinných stkví se muž, jenž ve své osobnosti v nejlibějším pojí souladu nejušlechtilejší cnosti středověku, mysl právě mužnou, odvahu právě rytířskou, a při tom hruď pokornou, jemnou, tichou, Bohumír Bouillonský, popřední to hrdina i v epické básni Tassově. Již pak odtud jasně jde na jevo, že báseň tu nazvati musíme povýtečnou měrou básní romantickou; této pak nepříslušel i v překladu antický rozměr hexametru, alebrž měl podržán býti původní rozměr, stance totiž čili ottavy. Neplatí tu nikterak důvody, jakými Žák užívání hexametru ve svém překladu

---

Canto l' armi pietose e'l capitano,
Che 'l gran sepolcro liberò di Cristo.
Molto egli opro col senno et con la mano,
Molto soffri nel glorioso acquisto.
E invan l' inferno a lui s' oppose, e invano
S' armò d'Asia e di Libia il popol misto;
Chè il ciel gli die 'favore, e sotto ai santi
Segni ridusse i suoi compagni erranti.

Herois pia gesta cano, cui limina tandem
Exuviis Christi sacra pagani datum iniquo
Extorquere jugo populi. Magna ista labore.
Stabat et ingenio res; verum et multa tulisse
Forti animo juvit. Frustra conatibus omnis
Fert obices acheron, frustra concurrit ad arma
Asia, cui Libicae se conjunxere catervae;
Fortes illius quia numen promovet ausus
Et sancta errantes socios ad signa reducit.

omlouvá, že prý by Tasso, „kdyby teď žil a český hexametr znal, na českém překladateli by jej žádal, Vlachy nechaje překládat Homéra ve stancech;“ k tomu prý „naše rýmy záležejí nejčastěji jen v tom, co grammatika pádem a osobou jmenuje: ání, ení, osti, ého, ému, ými, ící, ať nemluvím o východech ům, ám, ým, ých.“ Neboť co do rýmův nelze podobné rýmy, na koncovkách toliko spolehající a planými nazvané, i v našem jazyku chváliti a co nejřídčeji jich užívati slušno; nébrž všelikého důrazu nám klásti jest na pravidlo, jakéž Sušil o rýmech pronáší ve svém spisu o prosodii české (4. vyd. str. 38 a násl.), aby rýmové byliť přede vším štěpní, v kořeně totiž ve samém slově ležící (duje — pluje, matka — sladká), a tito zajisté vyrovnají se svým libozvukem i italským rýmům Tassovým (di Christo nell' acquisto, alla speranza, dalla tardanza). Avšak platí tu ještě ohledy vyššího směru. Svrchovaná krása každého uměleckého díla spočívá v ouplném souladu obsahu i formy, tak že jedno s druhým nerozlučným téměř spojeno jest svazkem. Minerva vystoupila v celistvém hned obrnění ze hlavy Zeusovy: tak i všeliký idealní obsah, po uměleckém útvaru toužící, plodí ze sebe i příslušnou formu. Ba někteří krásovědcové naší právě doby nazírají krásu v uměleckých výplodech jen v souladné všech jednotlivých částek shodě, tudyž jenom ve formě, ačkoliv se s tímto náhledem úplně nesrovnáváme. Tou příčinou pochybil i sám Schiller, že se Eneidu jal překládati v německých stancech, jakož i nepříslušelo českému překladateli zvoliti ve překládání básně povýtečně romantické rozměr, jakoby v jedno srostlý s duchem antické epiky, a to tím méně v našem jazyku československém, jenž se s rovnou lahodou i mistrností pohybuje ve starých i moderních formách a slokách metrických. Zdá se nám, že uvedením hexametru v dotčenou báseň Tassovu setřen jest s ní jemný ten pel, jenž libodechou vůní celou tu ušlechtilou báseň ovívá. Přese to všechno nechceme ovšem v ničemž ujmu činiti velikým zásluhám Žákovým, a opětnému překladateli této epické básně cesta takto již jest ražena a práce usnadněna.

(Pokračování.)

Výklad některých věci ze zpěvu: „Záboj a Slavoj.“

Píše *V. Brandl.*

O zpěvích Rukopisu zelenohorského a kralodvorského posud od nejvýtečnějších spisovatelův českých tolik jednáno bylo, že by vlastně každý, jenž znova o nějaké části zpěvů těch psáti míní, již se omlouvati měl, že opět jich dotýká. Avšak, ačkoli mluvozpytná stránka výkladu oněch zpěvů s neobyčejnou důkladností provedena jest, zdá se mi předce, že věcnému výkladu nevěnováno posud té pozornosti a vytrvalosti, kterou zpěvy ty zasluhují. Pronášeje takovýto náhled jsem ovšem dalek toho, abych snad zkracovati chtěl zásluhy posavadních vykladatelů stránky věcné; míním jen říci, že věci v Rukopisu kralodvorském obsažené vysvětlovány nejsou s více stanovisk, abychom vidouce náhled o téže věci proti náhledu postavený, snáze pravou její povahu a podstatu poznati mohli. K těmto věcem náleží také modloslužba, anoť i bájesloví pohanských Čechů vůbec. Zvláště v příčině bohoslužby a hierarchického řízení pronešen jest náhled, že staří pohanští Čechové podle svědectví Rukopisu kralodvorského neznali a neměli žádných chrámů, žádného stavu hierarchického, že vyšší božstva jejich byla bezjmenná, že tudíž nebylo určitých osobností božských, že bohové neměli žádných chrámů atd. V příčině té hodláme pronesti opačný náhled a opírajíce se tu o srovnávací methodu obrátíme zřetel svůj k jiným slovanským i neslovanským národům. Úvahy své připojiti mínime k obsahu a k slovům zpěvu Rukopisu kralodvorského: „Záboj a Slavoj.“

Řekli bychom, že báseň tato nám zachovala kus vniterní historie našeho národu, odboj totiž, kterým pohanstvo nové učení náboženské od sebe odráželo. Protož vzbuzuje Záboj hněv lidu, protož sbírá ozbrojence po celé vlasti, jelikož přišel cizí násilně do země a bořil místa bohům posvátná, a protož volá vida zástupy nepřátelské: „ti jsou nám krušili bohy“ a má pevnou naději, že „bozi vítězství dají“ těm, kteří k jich slávě boj podnikli. V Záboji se vtělila energie pohanství domorodého, která odpírala novému učení, jež cizina násilně rozšiřovati počínala. Tento boj starého, domácího pohanství proti novému, cizímu křesťanství, jest hlavní myšlenkou celé básně, jejížto celý spůsob již ukazuje tu rozháranost citů

kterou pohanstvo tehdejší uchváceno bylo, když zbraně proti cizáctví se chopilo. Hledě k této nadšenosti, provívající celou báseň, každý se podiví, že v ní jen všeobecně se mluví o bozích, aniž by se uváděli někteří z nich zejmena, aniž by se připomínaly zvláštní obory, které ochraně toho neb onoho boha takořka svěřeny a zůstaveny byly, kdežto jmenovitě snad právě v této básni příležitost se naskytala, aspoň boha války jmenem uvesti. Jelikož však ani jediný bůh, ani v této ani v jiné básni, jmenem se nepřipomíná, má se za to, že bájesloví české individualisování božstva vůbec neznalo.

Ti, kteří to tvrdí, odvolati se mohou také na to, že Kosmas taktéž nezaznamenal jmena žádného boha, a že totéž neučinil žádný ze starších kronikářů německých, kteří předce o jiných slovanských kmenech a jich bohoslužbě dosti zpráv nám zachovali.

Jest ovšem pravda, že Kosmas nám nezachoval žádného jmena nějakého boha; avšak při tom slušno vážiti dvojí věc. Předně jest známo, že náš letopisec o nejstarší době pohanské vůbec málo mluví, že patrně chvátá, aby z pohanské doby se dostal do doby křesťanské. Avšak zdá se, že mlčelivost Kosmy má také jinou příčinu; podobá se totiž, že onen zdroj, jenž mu tane na mysli, „senum fabulosa narratio“ v příčině individuálností bohů pohanských jemu se neprýštil, že totiž ti starcové, z jichžto úst on zprávy a pověsti rozličné přijímal, sami již neznali osobnosti bohů pohanských, že nechovali již v paměti své zpomínky na zevrubnosti modlosložby staré a že sdíleli ctihodnému našemu letopisci jen to, co on sám jakožto zbytky starého pohanství viděl, že lid se klaní ohňům, vodám, stromům atd. Okolnost ta nemá do sebe nic podivného, uvážíme-li, že poměrně záhy již křesťanství po rozličných cestách do zemí českých vnikati počalo. Křesťanství nemohlo býti v devátém století již Čechům býti neznámým pojmem, když okolo r. 845 čtrnáct lechů českých v Řezně pokřtíti se dalo, a okolo r. 862 kníže moravský Rostislav za věrozvěsty v Cařihradě žádal, praviv, že jeho lid pohanství se odřekl, avšak že nemá učitelů takových, kteří by jazykem slovanským pravou víru hlásali. Takové zjevy, jako křest čtrnácti lechů a žádost Rostislavova předpokládají, že křesťanství již po delší dobu cestu do Čech hledalo a také nalezalo; neníť pochyby, že staré pohanství v druhé polovici devátého století již podvráceno bylo. Kněží, jediní pěstitelé literatury v době křesťanské, hleděli všecky upomínky na pohanství raději utlumovati, než ve

spisech zachovávati, a tak se státi mohlo, že v době Kosmově, tedy asi 200 let po křestu Bořivojově v skutku již paměť na staré bohy úplně vyhlazena byla, a že z pohanství se zachovalo pouze to, co obřady svými k národním zvykům a obyčejům náleželo. Nemůže tudíž býti divno, že Kosmas ničeho nenapsal, co by nějaké zevrubnosti modloslužby, jakož jsou jmena bohů, nám zvěstovalo.

Avšak i ta okolnost, že němečtí letopisci nám o českém pohanství žádných zpráv nenapsali, kdežto předce o bohoslužbě Polabanův tak zajímavé zprávy podávají, nemůže býti důkazem, že staré pohanstvo české nemělo božstev individuálních. Neb jest známo, že výbojní národové jen tehdáž dávají zprávy o zemích a národech v nich obývajících, když panství své nad nimi již byli založili. Čech Němci nikdy nedobyli, uvnitř země nikdy vítězně po delší dobu se nerozhostili, anobrž při každém útoku hned na hranicích odráženi bývali; protož také není čemu se diviti, když němečtí letopisci žádných zpráv ani o sociálním ani o náboženském životě starých Čechů nenapsali. Zprávy týchž letopisců o Slovanech polabských jsou rovněž kusé potud, pokud panství Němců nad nimi pevně se nezakotvilo; tak píše Widukind III, 68 k r. 963: „simulacro Saturni ex aere fuso, quod ibi inter alia urbis spolia reperit, magnum spectaculum populo praebuit“: porovnáme-li tu prostou zprávu s obšírnými popisy chrámů, model a bohoslužby Polabanův z pozdější doby, když panství německé nabylo již pevnějších základů, u Thietmara, Adama Bremského, Herborda, Helmoda a Saxona Grammatika, jaký to rozdíl? Pokud pohanství v Čechách ještě kvetlo, jako za doby Samovy, nemohli Němci Čech blíže poznati, a když pak obrácením rodu panujícího na víru křesťanskou stará víra pohanská smrtelnou ránu utrpěla, přišla tím méně příležitost, paměť na zevrubnosti víry té ve spisech zachovati.

Vyslovivše náhled, proč asi ani v Kosmu ani v německých letopiscích nenalezáme zpráv o individualitách božstva českopohanského, vážiti nyní musíme, zda-li na tom přestati máme, že Čechové více osobností božských neznali, či zda-li jinou cestou důkazu dojíti nemůžeme, že také starým Čechům idea božstva ve více osobách se vtělila a rozkládala. A tu především zapotřebí bude, abychom skoumali, jaký význam slovo „bůh“ původně do sebe má.

S původní, indoevropskou formou našeho slova „bůh“ potkáváme se v sanskritě. Jest totiž z indického bájesloví známo, že mezi těmi sedmi dobrými bytostmi, kterým se Ariové kořili, než

bohoslovná špekuluce brahmínův svou soustavu rozpředla, byla jedna, jež slula *Bhaga-s.*[1]) Slovo to pochází od sanskritského kořene *bhag* = rozdělovati, v staroperském baga-s = kus, podíl; jiní ztotožňujíce kořeny *jag* = ctíti a *bhag*, mají za to, že kořen *bhag* znamená ctíti, venerari, a bhaga-s byl by dle toho *venerabilis*. Avšak nezdá se, že by oba kořeny *jag* a *bhag* ztotožniti se daly; kořen *jag* stopujeme v řeckém tvaru *ἅζ-ομαι* = ctím, *ἅγ-ιος* = svatý, a kořen *bhag* tvořil se dále v staroperském *baga* a v slovanském *bog.*[2])

Držíce se těch, kteří smysl kořene *bhag* vykládají na: *díl*, *dělení*, máme i věcné důvody pro tento význam slova *bhagas* ve smyslu *rozdílce*, *dárce*. V jedné hymně Rigvedy se praví o Bhagovi: „Vzývejme mohútného Bhaga, vítěze ranního, syna Adityův, jenž všechno *rozděluje*; k němuž se modlí s důvěrou chudý i chorý i král, řkouce: *dej* nám *díl* náš.“ Tento původní význam můžeme také sledovati v názoru slovanském. Jelikož *bhagas, bog*, co dárce uděloval vezdejší potřebu, vezdejší chléb, protož sluje u Slovanů, kteří božstvo co dárce všeho dobra pojímali, polní majetek, jenž jest ploditelem obilí a chleba, povýtečně *zboží*[3]) ve smyslu dílu od boha propůjčeného. Bůh jest tedy udělovatel a zboží jest díl od něho darovaný.

Jakož původní význam slova „zboží“ také obsažen jest v mluvě našeho lidu, jenž chléb nazývá „boží dárek“; rovněž se zachoval původní význam slova „bůh“ co rozdělovatele ve způsobu mluvení: bůh nadělil, a zvláště tehdáž, když lid nemoha komu almužnu dáti jej odbývá slovy: „naděl Pánbůh“.

Že vytknutý původní význam slova „bhag“ a „bhaga-s“ pravým jest, dokázati se také dá ze slova: *bogat*. Kdož slovo *bhag* vykládají na deus, venerabilis, musí pak slovo *bogat* důsledně vykládati na toho, který jest bohem naplněný, neb mnoho bohů mající; tomu výkladu však skutečný význam slova toho se příčí, kdežto naopak berouce za původní vyznam: *díl, děliti*, vysvětlujeme

---

[1]) Jmena ostatních šest bytostí, Adityas nazvaných, byla: Varuna, Mitra, Aditis, Daksha, Asridha, Aryaman.

[2]) Zdá se, že jmeno frygického Zeusa, *Βαγ-ᾶιος*, též sem náleží.

[3]) „Že mně upadl v mé zboží a obilé pobral“ (Půh. Brn. r. 1406 fol. 41); — „pásla volečky ve zbožu“ (Suš. nár. p. č. 115); — „po trnovom hloží, po tom čertovom zboží“ (Kol. Zpěv. II. 13.)

snadně slovo *bogat* na toho, který mnoho dílů má, který štědře od boha nadělen byl.[1]) Protož vážíce slovo *bogat* ve smyslu tom stavíme je dle významu úplně na roveň s latinským *locuples.*[2])

Toto pojímání božstva co dárce potřeb vezdejších, kteréž Slované z pravlasti Ariův s sebou vzali a v mysli své zachovali, vysvětluje nám mnohou stránku duchového vývoje národů slovanských. Vysvětluje se z toho ona veselá mysl, která z vezdejšího života nad míru se těší, která ráda lahod života a darů země požívá, která ve zpěvu [3]) si libuje a dary přírody odbýváním veselých slavností přijímá, — ona veselá povaha Staroslovanův, kterou již v druhé polovici devátého století Ermenricus Augiensis naznačil slovy: Sclavus saltans. Jelikož slovanskému názoru byl Bůh především dárcem poživku pozemského, protož považovali to Staroslované (jak také Helmold v té příčině o nich píše, že u vítání hostí všichni jako z rozkazu horlivi jsou) za povinnost k božstvu, aby dary od něho obdržené nechovali pouze pro sebe, nýbrž je sdíleli s jinými, jakož oni sami jimi obdarováni byli. Z toho se vysvětluje ono až báječné pohostinství starých Slovanů, které se jinokmenovci dosti nadiviti nemohli; Herbord, životopisec sv. Oty, praví o nich, že v každém domě jsou na stole ustavičně připravena jídla a nápoje, a že volno jest hosti i domácímu jich požívati,[4]) a Helmold tvrdí, že pohostinství Slovanův jest tak neobyčejné, že k vůli častování hostí jest i dovolena krádež, a že kdo cizímu hosti častování odepřel, tomu že mohl majetek a dům jeho ohněm zničen býti.[5]) Za tou příčinou

---

[1]) Neb přípona „at" znamená naplněnu býti tím, neb míti povýtečně to, co kmen slova naznačuje, k. p. lesnat, bahnat, vlnat, krevnat, rohat, zubat, tělnat atd.

[2]) Kdož slovo „bog" vykládají na „světlo", musí pak tvrditi, že „bogat" známená toho, kdo mnoho světla má, s kterýmto vysvětlením pravý význam slova „bogat" se neshoduje. Tomu není na odpor, že v staroruském jmenuje se slunce „dažbog", kterěžto slovo někteří vykládají na: dárce světla; neb slunce jest zde zosobení bytosti božské, která polní úrodu podporuje a k zralosti přivádí, a protož i zde jest dažbog: dárce dobra.

[3]) Jak se praví v Záboji a Slavoji: „pěvce dobra milujú bozi".

[4]) „Mensa illorum nunquam disarmatur, nunquam deferculatur, sed quilibet pater familias domum habet seorsum mundam et honestam, tantum refectioni vacantem . . . Quacunque igitur hora reficere placuerit, hospites sint, domestici sint, omnia parata inveniunt intromissi ad mensam." II. 41.

[5]) Experimento didici, quod ante fama vulgante cognovi, quia nulla gens honestior Sclavis in hospitalitatis gratia; in colligendis enim hospitibus

nebylo, jak Helmold II, 12 praví, žádných chudých a žebravých lidí mezi Slovany; neb jakmile se kdo nehodil k práci, musel od příbuzných všemi potřebami opatřen býti.

Tato pohyblivost mysli slovanské a smyslnost, která ráda v radostech vezdějších se kochala, zavírá v sobě, že Slované nepřestali na původním božstvu, kteréž jim takořka v duchové věno od společné matky Ariův uděleno bylo. Duch slovanský podobně jako jiní národové rozkládal ideu božstva a tvořil si více osobností božských; neb smyslnost, která u Slovanů v požívání darů přírody se zjevovala, nemohla se spokojiti s pojmem neosobním, určitou osobou nepoznačeným, nébrž povýtečně lnouti musela k bohům osobním. Určité osobnosti božské spatřujeme u Slovanů polabských a ruských; Helmold upřímo tvrdí, že Polabané, ač jednoho Boha mají za nejmocnějšího, který nebem vládne, předce vzývají také více božstev onomu nejmocnějšímu podřízených, v jichžto ochraně pole, lesy a život lidský postaveny jsou.[1]) Vidouce, že bájesloví všech národů utvořilo více osob božských, že mezi Slovany Polabané a Rusové rovněž měli určité postavy bohův, nemůžeme to v mysli své srovnati, proč by právě Čechové nebyli znali božstev individualisovaných? K tomu se známe, že jmena těchto božstev nikde se nám nezachovala; avšak na jmeně samém nezáleží, jen když věc dojistiti můžeme, která záleží v tom, zda-li pohanstvo české neznalo určitých osob božských? A v příčině té odvoláváme se právě na zpěv „Záboj a Slavoj", na který se také odvolávají ti, jižto praví, že vyšších bohů individuálních staří Čechové neznali. Neb verš 44. toho zpěvu zní: „i rozhrušichu *vsě* bohy";[2]) z toho, že

---

omnes quasi ex sententia alacres sunt, ut nec hospitium quemquam postulare necesse sit . . . Sclavorum legibus accedens, quod nocte furatus fueris, crastina hospitibus disperties. Si quis vero, quod rarissimum est, peregrinum hospitio removisse deprehensus fuerit, hujus domum vel facultates incendio consumere licitum est, atque in id omnium vota pariter conspirant, illum inglorium, illum vilem et ab omnibus exsibilandum dicentes, qui hospiti panem negare non timuisset." I. 82.

[1]) Inter multiformia deorum numina, quibus arva, silvas, tristitias atque voluptates attribuunt, non diffitentur unum deum in celis ceteris imperantem, illum praepotentem celestia tantum curare, hos vero distributis officiis obsequentes, de sanquine ejus processisse et unumquemque eo praestantiorem, quo proximiorem illi deo deorum. I. 83. Srovn. Procop. de bell. goth. III, 14: unum deum, fulguris effectorem, dominum hujus universitatis solum agnoscunt.

[2]) Srovn. v. 122.

nepřátelé rozbili bohy, jde, že bohové byli představováni v postavách hmotných, že tedy každá socha byla obrazem určitého od jiných oddílného božstva; dále jde z toho místa, že bylo více takových bohů, jinak by se nemohlo říci, že rozbiti byli *všichni* bohové. Ač nám tedy jmena těch bohů zachována nejsou, předce jde ze zpěvu toho, že Staročechové určitých bohů individuálních znali, kteří osudy lidské řídili, proti nepřátelům vlast chránili a protož *boží spásy* sluli.[1])

Měli tedy také pohanští Čechové mimo Dii minorum gentium, jako byli u př. Skřítkové, Rusálky a j. i bohy vyšší, dobré i zlé. Důkaz o tom nemůžeme vésti bezprostředný, nébrž pouze cestou indukce, k čemuž nám zase zpěv „Záboj a Slavoj" pokynutí dává, a sice ve verši 35., kdež se uvádí *Vesna* a *Morana*.

Vesna, co bytost kosmická, znamená obrozenou přírodu jarní,[2]) osvobozenou z pout zimy; proměnu tu však nevykonává vlastní silou, nébrž vlivem postupujícího na nebi slunce. Spojení vzájemné mezi oživením přírody pozemské čili Vesny a postupujícím sluncem na nebi byl starým Čechům ovšem dobře znám; a když omlazenou sílu jarní přírody zosobovali v postavě ženské, kterak by nebyli také zosobili onu sílu nebeskou, která Vesnu do nového života probouzela? Vždyť tento kosmický zjev, zjaření přírody skrze paprsky postupujícího slunce jest podkladem báje, že sličná panna v hradě uvězněná od mladého bohatýra osvobozena bývá. Sličnou pannou v báji jest Vesna, a mladým bohatýrem jest jarní slunce, zosobené u polabských Slovanů pod jmenem *Jarovita*. Personifikace Vesny předpokládá tedy také personifikaci slunce co boha; neb příčí se to úplně logickému názoru, že by pohanstvo, zosobivši sílu jarní, nebylo zosobilo sílu nebeskou, která ona k životu probouzela. Ne-

---

[1]) Verš 236: „bohóm spasám dát obětí."

[2]) Slovo „Vesna" pochází od sansk. „vas" čili ze skrácené formy téhož kořene „ush", a znamená: svítiti, zářití, a poněvadž se světlem spojeno jest teplo, tedy znamená „vas" neb „ush" také: hřáti, oteplovati. Pojem teploty vede v přírodě snadně k pojmu navracujícího se slunce, tedy k té době roku, kterou nazýváme jarem, a v příčině té jest naše slovo „Vesna" totožné s řeckým ἔαρ, ἦρ, se sansk. vas-antas, lit. vas-ara, lat. ver. S kořenem „ush", který jest jen skratkou formy „vas", souvisí řec. ἠώς, lat. aur-ora (r místo s), lit. ausz-ra a starosl. u-tro, staročes. jutro. Pravdě podobno, že připočísti sem sluší také řec. Ἑς-τία a lat. Ves-ta. — Slovo „Vesna" zachovalo se až podnes na východní Moravě v pořekadle: z vesna = z jara, na vesno = na jaro.

boť naivní názor starých věků nepojímal síly přírody v abstraktném smyslu, nébrž každá síla byla mu zjevem působivosti jisté osobnosti nadzemské. Vědouce, že národ český posud báji o panně uvězněné (Vesně) a jejím osvoboditeli (Jarovitu) zná, pak nikterak pochybovati nemůžeme, že osobnosti Vesny odpovídá osobnost slunce, ač jmeno této osobnosti nám, pokud se vztahuje k Čechům, zachováno není. Kdo připouští, že Vesna byla zosobením jarní přírody, ten nemůže zapírati, že také zosobena byla síla ta, která přírodu tu zjařovala.

Vede-li nás Vesna k vyšším osobnostem božským světlým a dobrým, v jejichžto čele byl u Polabanů Svantovit, pak nás vede *Morana*,[1]) co protiva Vesny, tedy co neplodnost přírody zase na stopu vyššího božstva zlého či tmavého. Jakož Vesna osvobozena bývá z jara od mladého Slunce-boha, tak překonána bývá na podzim Moranou, jíž v kosmickém ohledu odpovídá bezmocné slunce zimní. Jelikož pak naivní názor starých národů vidí v každém zjevu přírody jen následek a účinek určité osobnosti božské, protož zosobuje umořenou sílu plodní pozemskou v postavě Morany a umořující sílu nebeskou v postavě tmavého, zlého boha, jemuž Polabané říkali *Černoboh.*[2]) Jako Vesna s jedné strany s mladým Slunce-bohem úzce souvisí v idei, s druhé pak strany také od Morany odloučiti se nedá, taktéž tedy nemůže světlý bůh, polabský Svantovit, myšlen býti bez protivy své, polabského Černoboha Osobnosti Vesny a Morany dotvrzují tedy, že Čechové pohanští měli také zosobené jarní nebo letní a zimní slunce; zda-li je jmenovali Svantovitem a Černobohem, naprosto tvrditi nechceme, majíce pouze za to, že oni vyšší bytosti božské, dobré i zlé, co určité osoby si představovali. Okolnost ta, že se nám nezachovala jmena těch bytostí, nemůže tedy býti příčinou tvrzení, že pohanští Čechové bytostí těch co určitých osob neznali; jsoucnost Vesny a

---

[1]) Pochází od kořene sansk. mr, mar, z něhož tvořena jsou slova sansk.: mrtas = mrtvý, mr-tis = smrt, lat. mors, morior, morbus, marceo, marcesco = mříti ve smyslu „vadnouti", řec. μαρ-αίνω = schnu atd. slov. mru, mor, smrt, mrcha, máry atd. — Slovo „Morana" a upomínka na ni zachovaly se v písních, které se zpívají při vynášení Morany, jíž se říká: Marena, Mařena atd. a v spůsobu mluvení: již jest na Moraně, t. j. na hřbitově. — Naší Moraně podobá se irská „Mor-riga".

[2]) Unde etiam malum deum sua lingua Diabol sive Zcerneboch, id est nigrum deum, appellant. Helm. I. 52.

Morany logickými důvody vede také na jsoucnost bytosti světlodobré a bytosti tmavozlé.[1]) Aniž to nám může býti závadné, že zpěvy Rukopisu kralodvorského mluví vůbec jen o bozích, nepřičiňujíce k určitému božstvu také určitý obor ochranné působnosti; neb nikde v těch zpěvích nepopisuje se nějaká ryze náboženská slavnost, celé veřejnosti se týkající, nébrž všudy jsou jen jednotlivci, kteří nějaký obřad nábožný vykonávají. Jiného způsobu byly za pravěku oběti jednotlivců a jiného oběti, kteréž kněz jmenem národu přinášel; kdo by z obětí, které řečtí heroové v Iliadě bohům dávají, souditi chtěl na obřady při slavných veřejných obětích vykonávané, zašel by na zámezí. Jako žádný proto, když v Iliadě se vzývají bohové, aniž by jeden z nich jmenem se uváděl, tvrditi nebude, že Řekové individuálních božstev neměli, taktéž nemůže se tvrditi, že Čechové podobných božstev neměli, poněvadž starší zpěvy naše o nich mlčí. Ovšem se namítati může, že o řeckých bozích máme hojné zprávy; avšak proti této námitce vytknouti lze, že, kdyby nám naše starší zpěvy úplně se byly zachovaly, nepochybně bylo by se dostalo i nám bližších zpráv, které by potvrzovaly to, čeho se jen cestou indukce nyní domýšleti můžeme.

Majíce za to, že pohanští Čechové znali také vyšších individuálních božstev, mínime nyní se pokusiti o důkaz, že oni také určitá místa posvátná měli, která bohům zasvěcena byla.

U všech národů dávnověkých to spatřujeme, že bohům posvátné byly *háje* (luci, nemora); když dávno již velkolepé chrámy bohům svým stavěli, zůstala nicméně úcta k hájům bohům zasvěceným neporušena. Světem obdivovaný chrám Artemidin v Efesu neodňal úcty háji Gargafie jmenem, v němž tatáž bohyně ctěna byla, aniž chrámy Poseidonovy zničily vážnost háje jeho v Korinthě. Ticho, které v háji se rozkládá, temnota, která v něm panuje, hodí se úplně k nábožnému rozjímání,[2]) a protož záhy již s oblibou vyhledávali starožitní národové taková místa, aby v nich bohoslužby

---

[1]) I „Perun" již se vyhání z Olympu českého, anoť i slovanského vůbec; praví se, že Slované jej přijali od Litvanův, jenž měli boha jmenem Perkunas; od Litvanův přešel prý k Polákům a od těch k Rusům a Slovákům Tatranským. Avšak naše slovo „Perun" má starší obdobu v řec. *κεραυνός* (**p** tedy místo **k**, jako kaprať a paprať), čemuž nasvědčuje stejná pověra u Řeků a Slovanů, že po bouřce jistý druh hub, jimž Řekova říkali *κεραύνιον*, rychle roste.

[2]) Velmi krásně líčí dojem hrůzy, kterým posvátné háje na mysl lidskou působily, Lucanus Phars. III, 399 sqq.

konali. K tomuto takořka vniternému důvodu přišlá však i příčina rituální, obřadů se týkající: šumění stromů použito k věštbám, a ptáci, z jejichžto letu předpovídána budoucnost, chováni jsou v takových hájích posvátných. Podobné příčiny pohnuly také jiné národy k úctě hájů čili k tomu, že háje považovali za oblíbená bydliska bohův. O Germánech praví Tacitus (Germ. c. 9), že podlé jich náhledu nesluší bohy vtěsnati mezi zdi, a protož prý ctí háje a lesy, jimž pak jmena těch bohů dávají, jimž posvátny jsou. Takové háje byly pak neporušitelné, žádná ruka, žádná sekera jich se nesměla dotknouti; protož Tacitus uvádí Germ. c. 40 *castum* nemus, a jmenovitě svědčí jeho zpráva v c. 39 o veliké úctě, kterou choval národ germánský k takovým hájům.

Podobné poměry spatřujeme také u starožitných Slovanů; i tito ctili bohy své v hájích, které pak za posvátné a neporušitelné považovány jsou. Tak praví Thietmar o Luticích, že oni ctí háj, Svatobor zvaný, jako boha, kterýžto háj prý od nepaměti poškvrněn nebyl.[1]) Přístup do takových hájů cizím byl přísně zamezen; anoť byly háje, do kterých ani domorodec vyjma kněze obětujícího vstoupiti nesměl, jako háj boha Prove v Stargradě. Tak veliká byla úcta k těmto hájům, že ten, kdo v nebezpečenství života byl, do něho se utekl, byť si i nepřítel, v háji takovém úplného bezpečí nalezal: neb nedopustili prý Slované, jak Helmold l. 83 tvrdí, poškvrnění háje posvátného ani krví nepřátel. Z této nábožné a bohabojné úcty vysvětluje se rozhorčenost Zábojova, když pěním svým pobádá lid proti nepřátelům, vytýkaje jim rouhání se domácím bohům tím, že zneuctili posvátné háje, že z nich vyhnali krahujce, že stromy v nich posekali a sochy bohů v nich postavené roztloukli.

Těchto několik slov postačiž k naznačení úcty, kterou starožitní národové vůbec a Slované zvlášť k hájům chovali.

Chceme-li však úplně pravou povahu hájův ve směru bohoslužby pohanské pochopiti a jmenovitě chceme-li dokázati, že tyto háje byly skutečně předchůdci chrámů výstavných, že totiž i při hájích prací stavitelských, ač ovšem jen u skrovné míře, vynakládáno bylo, pak musíme bedlivě skoumati, jaký význam slovo „háj“ původně do sebe mělo?

---

[1]) „Lucum Zutibure dictum ab accolis ut deum in omnibus honoratum et ab aevo antiquo nunquam violatum“. VI. 26.

Slyšíce nyní slovo „háj" představujeme si jisté množství stromů pospolu jsoucích, malý les čili lesík. Avšak původní význam slova „háj" nesouvisel s lesem, nébrž leží v něm pojem hrazení, oplocení. Stopu toho původního významu v našem jazyku nalezáme ve slově *hájiti*, jež znamená cestu neb kterýkoli prostor buď plotem neb tyčkami zahraditi na znamení, že chůze neb jízda cizím dovolena není, jakož jmenovitě mnoho snešení sněmů moravských o takovém „hájení cest" vydáváno bylo. Jelikož pak takové ploty nebo tyčky na kolích upevněné cizím vstupu do prostoru hájeného nebo zahraženého bránily, neb cestu zapovídaly, protož vzalo slovo „hájiti" na sebe význam odvozený, znamenajíc také tolik co *brániti*, *chrániti*. Původní význam slova „hájiti" zachoval se také v soudnické řeči: *soud zahájiti*, t. j. šraňkem místo, kde soudcové seděli, od stran odděliti.

Kořen slova „háj" ustanovil Mikl. v Rad. ve formě *ga* = sepire, circumcludere; kořen ten odpovídá německým slovům *hag*, *ge-hag*, *hag-en*, (z čehož ztažením novoněmecké *hain*) *heg-en*, *hec-ke*; v staré i nové franštině *haie* = třída, plot. I středověká latina zná slova: *haia*, *haga*; tak píše „charta pacis Valencenensis r. 1114: „si quis damnificet alium destruendo aut dissipando muros, fossata, sepes, *hagas* aut alias firmaturas . . ." Jelikož pak oplotení čili hájení nejčastěji se dělo při stromích bohům zasvěcených, protož slovo „háj" vzalo na sebe smysl: *lesík*, lucus,[1]) nemus, a to nejen ve slovanštině, nébrž také v němčině, ve franštině i ve středověké latině.[2])

Protož jsou slova: *háj*, *haie*, *hain* (t. j. starší *hag-en*) pro kulturní historii velmi důležitými; ona dokazují, že Slované, Keltové a Germáni původně bohy své ctili na místech, kde stromy bohům posvátné stály; stromy ty na znamení, že byly takořka

---

[1]) Tuším, že již žádný ono nesmyslné odvozování „lucus a non lucendo" zastávati nebude. Lucus věrojatně znamená původně místo v lese vymýtěné, paseku, Hauwald, kam tedy světlo denní zářiti mohlo. A poněvadž taková místa světlá jsou vždy menší než les sám, a v menších lesích čili lesících takové temno nebývá, jako v lese hustém, proto snad dáno pak menším lesům čili hájům jmeno „lucus", tedy skutečně: a lucendo.

[2]) „Balduinus autem et sui, ut „haiam", que de Carnieres dicebatur, transierunt, si potuissent, retrocessissent; sed quia difficile erat „nemus" illud transire . . . (Pertz XXI, 519), kdež patrně „haia" a „nemus" jsou slova totožná.

majetkem božstva, k němuž přístupu volného nebylo, ohražovaly se, a tak povstala ohrada čili háj, hag, haie. Protož praví Tacitus (Germ. c. 9) o Germánech: *lucos ac nemora* consecrant, rovněž mluví Caesar (bell. gall. VI, 13) jen vůbec, že Gallové mají loca secreta, nečině žádné zmínky o chrámech, a že také Slované i v době té, když již zděných a velkolepých chrámů měli, povýtečně ještě bohy své v hájích ctívali, dokazují slova Helmoldova I. 4, kdež bohoslužbu jich jmenuje idolatria *silvestris*.

Posvátné háje v bohoslužbě pohanské souvisí tedy úzce s úctou k stromům posvátným; ctění stromů posvátných jest tedy takořka podmínkou hájů posvátných. Máme několik dokladů, že, jako Řekové, Římané, Keltové a Germáni, také Slované považovali některé stromy za zvláště bohům milé. Tak praví Konstantin Porfyrogeneta de adm. imp. c. 9, že Rusové přirazivše s loďmi k ostrovu sv. Jiří nábožné obřady konali u velmi velikého *dubu*, obětujíce živé ptáky. Herbord, životopisec sv. Oty, vypravuje (II, 32), že ve Štětíně stál veliký, košatý dub, o němž lid pravil, že v něm se zdržuje božstvo, a protož prý dub ten u veliké úctě byl; sv. Ota dub ten nezmařil jen k veliké prosbě lidu, který slíbiti musel, že ani dub ani místo, kde stál, více ctíti nebude. V témže městě, jak tentýž životopisec III, 22 vypravuje, byl také ořešák podivuhodné krásy, jenž jakémusi božstvu posvátným byl. Lze snadně pochopiti, že to byly zvláště stromy mohútně vzrostlé, které lid bohům zasvěcoval, především duby, any sta let trvají.[1])

Od ctění jednotlivých stromův přecházeli naši předkové ku ctění hájův; skupiny bohům posvátných stromů totiž ohražovaly se, a uvnitř ohrady toho háje stály stromy, k nimž nábožná mysl pohanská s úctou pohlížela. Tak vypravuje Helmold I, 83 o háji v Stargradě, že mezi velmi starými stromy spatřil posvátné duby věnované bohu Provovi. Ohrady, kterými tyto stromy otočeny byly, byly někdy dosti řemeslně zhotoveny, tak že takový háj poněkud chrámu se podobal. O právě dotčeném háji ve Stargradě píše Helmold, že dubové ti obehnáni byli přededvořím a ohradou uměle z dřeva dělanou, jež měla dvé bran v průčelí vykrášlených;[2]) háj ten

---

[1]) Že by lípa byla nějakým posvátným stromem Slovanův, ničím se dokázati nedá; jest to básnický výmysl Kolárův, který, jako Klopstock beze všeho důvodu Němcům připisoval dub, taktéž beze vší podstatné příčiny Slovanům připsal lípu.

[2]) „Insignes portarum frontes."

byl všeobecnou veřejnou svatyní země, a vkročiti do nádvoří bylo volno jen kněžím a těm, již obětovati chtěli.

Čteme-li tedy o nějakém posvátném háji, slušno nám představovati si vždy svaté stromy nějakou ohradou opatřené, a nikoli snad celý les rozsáhlý; čemuž ovšem nevadí, že by háje nemohly býti v lesích, a že by pak celý les nebo celý háj a nejen svaté stromy zvláště ohražené považován býti nemohl za nedotknutelný. I toho příklad máme, že chrámy zděné, jejížto umělecké výstavnosti a ozdobě cizinci se obdivovali, stromy čili hájem otočeny byly, upomínka to na časy původní, kde méně pokročilé obyvatelstvo v umění stavitelském nebylo pokročilo. Vážíce totiž zprávu Thietmara VI, 17, že Ratihošť (něm. Retra), kdež chrám velkolepý Ratihosta stál, *celý* hájem posvátným otočen byl,[1]) a porovnávajíce ji se zprávami Adama Bremského (II, 18) a Helmolda (I, 16, 21, 23), máme za to, že ne celé místo, jež tito letopisci „urbs" nazývají, nobrž jen božnice, „celeberrimum illud fanum", hájem opatřena byla.[2])

Takového snad způsobu háje si představovati máme i ty, o kterých zpěv „Záboj a Slavoj" zmínku činí. Tím se vysvětlují slova Zábojova: „posěkachu vsě drva" (stromy); nepřátelé neposekali totiž všecky stromy lesní nebo v hájích, nobrž jen ty, které uvnitř ohrady, háje stály,jsouce pohanským bohům posvátné; dále uvnitř ohrady postaveny byly sochy bohů, jimž háj zasvěcen byl, kteréžto sochy ovšem zároveň s „drvy" zničeny jsou, za kterouž příčinou k verši právě dotknutému báseň připojuje bezprostředně verš: „i rozhrušichu vsě bohy". Možná také, že sochy bůžkův z dřeva shotoveny byly, jak Saxo Grammaticus v knize 14. vypravuje, že socha Rujevitova shotovena byla z dubu.[3])

Jakož tedy pohanstvo české mělo individuální bohy, taktéž mělo určitých míst, na kterýchž zvláště obřady bohoslužebné vykonávalo. Dotvrzují to tyto posvátné háje, dotvrzují to také slova v básni „Čestmír a Vlastav": „skála bohóm zmilená", tedy místo, jež bohům zvláště milým bylo.

Avšak znalo-li pohanstvo české v poslednějších dobách svého

---

[1]) „Urbs Riedegost, quam undique silva ab incolis intacta et venerabilis circumdat magna."

[2]) Zda-li s tím nesouvisí zjev ten, že zvláště při starých kostelích venkovských spatřujeme, jak stromy kolem nich nasázeny jsou?

[3]) „Factum quercu simulacrum".

trvání také jiná posvátná místa mimo háje, znaloť věrojatně i chrámy stavěné. Co pak jiného má znamenati výraz v Libušině soudě: „*svatý* Vyšehrad“? Slul zajisté *svatým* jen proto, že v něm se nacházela svatyně, snad hlavní země české; ač jiných zpráv o chrámích stavených nemáme, předce z onoho výrazu Libušina soudu zavírati můžeme, že pohanstvo české mimo háje také chrámy mělo, a toho tím více domýšleti se můžeme, jelikož z letopisů Fuldenských víme, že Moravané takové stavby vykonali, kterým se Frankové divili.[1]) Jako u Slovanů polabských a pomořských současně spatřujeme posvátné háje a chrámy, podobně měli také Čechové současně i háje i chrámy pro bohoslužbu svou.

Se ctěním hájův úzce souvisí úcta k ptákům, kteří jsouce božstvu posvátní v hájích chováni byli, rovněž jako koně posvátní, jichž k věštbám užíváno bylo, u Germánů v hájích a u Polabanův při chrámě Svantovita, krmeni byli. Mezi ptáky posvátnými uvádí Rukopis kralodvorský jen krahujce, kteří, jak se v Záb. a Slav. praví, od nepřátel z hájů zaplašeni byli. Chování krahujců na posvátném místě vede již k tomu, že jich užíváno bylo při bohoslužbě pohanské; podlé toho, že v básni „Jelen“ krahujci zvěstují krákotem vraždu jinocha, domníváme se, že ptáků také v modloslužbě slovanské užíváno bylo k věštbám, k předpovídání věcí budoucích nebo k vyzpytování vůle božstva, rovněž jako u Římanů augur pozoroval, s které strany ptactvo letí, nebo jako u Germánů, kdež pozorován let i hlas ptactva. Mimo doklad z básně „Jelen“ vzatý domýšleti se můžeme, že pohanstvo ptáků k věštbám užívalo, také z rozličných pověr, které se v lidu posud z pohanské doby zachovaly, jako ku př. ta, že z kukání žežhule počet let, který člověku ještě popřán jest, se předpovídá. Úcta k ptákům dá se také vysvětliti tím, že oni považováni jsou za posly boží, kterážto myšlenka úzce souvisí s ptakověštbou: v obojí totiž příčině zvěstují vůli božstva. Náhled, že ptáci jsou posly božími, zachoval se v pověře, že vrána děti přináší; vrána totiž ve smyslu tom jest poselkyní boží, která duše z ráje (ze zelené louky), kdež jich obydlí před narozením člověka jest, k zemi dopravuje.

Z toho, že ptáci jsou posly, kteří duše k zemi z ráje snášejí, vyvinul se realistický názor pohanský, že duše, když opouštějí tělo jim za bydliště vykázané, berou na sebe podobu ptačí. Až zpěvy

---

[1]) „Ineffabilis prius non audita Rastizi munitio“.

Rukopisu kralodvorského přímé nám o tom svědectví nezachovaly, předce v příčině té jsou velevýznamné verše 68 a 233 básně „Záboj a Slavoj“, kdež se praví, že duše z těla vyražené vyletěly a po stromích sem tam polétaly, k čemuž vztahovati slušno místo z Čestmíra: „duša vyletě na drvo“ a z Jelena: „duša vyletě pěkným hrdlem“. Slovem „letěti“ naráží se již na názor pohanský, vedle které duše podobu okřídlence měla; přímý doklad však, že předkové naši názor ten o duši měli, obsahuje píseň č. 110 Sušilovy sbírky na str. 110, kteráž líčí, jak manžel pochovaný žádá, aby choť mu dala nový úmrtní šat čili čechel, na místě starého již shnilého; žena tak učinila a

Jak se ten hrob otevřel,
Sivý holub vyletěl.
Ta paní se ulekla,
Hned na kolena klekla.
Nelekaj se paní má,
Šak to byla duše má.

Tentýž názor spatřujeme vyslovený v písni č. 17 Sušilovy sbírky:

Vylecěla duša z cěla,
Žaden něví, kaj lecěla.
Sedla ona na hajíček,
Na ten zelený tvavníček.

Názoru českopohanskému byla tedy duše hmotnou bytostí, která jsouc z ráje seslána tělo oživuje. Jsouc hmotnou leká se duše, když Záboj Luděka usmrtil; tentýž názor staropohanský o hmotnosti duše vyjadřuje také píseň č. 22 sbírky Sušilovy, kdež duše sobě *naříká, až louka zelená se rozléhala* a *prst* svůj podává matce Boží ji do očistce vedoucí, anebo v jiném čtení písně, kdež po ušlapané cestě *kráčely* dvě duše. Duše neráda opouští tělo, a protož lekala se duše Luděkova, když pocítila ránu mlatu, a protož jen po dlouhém boji křečovitém z těla Vlaslavova vyšla; podobně se těší v písni č. 22 sbírky Sušilovy duše, která se lekala, že tělo opustiti má, slovy:

Nelekaj se duše milá,
Už jsi se tu dost nabyla.

Duše, opustivši tělo, nemůže dojíti pokoje a musí sem a tam těkati, pokud mrtvé tělo není pochováno, buď pohřbeno, buď spáleno. Výslovně to praví báseň „Čestmír a Vlaslav“: „duša . . vyletě na drvo a po drvech sěmo tamo, doniž *mrtev nežžen*“. Podobný

náhled vysloven v „Záboji a Slavoji“, kdež se praví, že na šerém vrchu mnoho duší těká, a protož vyzývá Záboj, aby mrtvoly se pohřbily.

Zvláštního povšimnutí hodna jsou v této básni slova:

Tamo i věle duš těká sěmo tamo po dřevech;
Jich bojie sě ptactvo i plachý zvěř,
Jedno sovy nebojá sě.

Míní se to o duších, jichžto těla ještě pohřbena nebyla; z čehož jde, že duše nepohřbených těl podlé názoru českopohanského byly pobludnice, z nichž hrůza na ptactvo a živočišstvo vycházela, vyjmouc sovy, které se takových duší nebály. Proč právě jen sovy se nebály, to vysvětliti nesnadno jest. Zdá se, že sovy v jakémsi styku byly s Moranon, bohyní smrti; přicházím k té domněnce tím, že posud kuvík, jenž náleží k rodu sov, našemu lidu jest ptákem smrť zvěstujícím, jakož i tou okolností, že Dźuma, u Poláků bytost morové smrti, sprovázena bývala sovami a výry, které vůz, na kterém seděla, oblétaly. Sovy tedy, co komonstvo bohyně smrti a moru, nepotřebovaly se báti duší zemřelých.

Chtějíce nyní vážiti, zda-li pohanstvo české znalo zvláštního stavu kněžského, známe úplně obtíže, které takové skoumání do sebe má. Nemáme ani dosti malé zprávy o tom, kdežto o polabských Slovanech jich hojnost jest, že hierarchie tam znamenitě vyvinuta byla. Víme, že mezi Polabany kněží se lišili od ostatních obyvatelů dlouhými vlasy a vousy,[1]) že konajíce obřady posvátné slavnostně v bílá roucha oděni byli [2]) a okrouhlou hůl v rukou drželi,[3]) a v chrámech hlasitě k bohům se modlili.[4]) Anoť v některých krajinách vyvinula se téměř jakási theokratie, jako u př. na Raně, kde kněz dle svědectví Helmolda u větší moci a vážnosti byl než-li světský vladař,[5]) kde hlavnímu chrámu v Arkoně několik

[1]) Sacerdos praeter commune patriae ritum barbae comaeque prolixitate spectandus. Sax. Gr. lib. 14.

[2]) Sacerdotalibus candidis indutus. Herb. vit. Ott. III. 4.

[3]) Unus sacerdotum cambucam suam manu gestabat. Herb. vit. Ott. III. 18.

[4]) Sacerdos statuam veneratus tum sibi tum patriae bona civibusque opum ac victoriarum incrementa solemnium verborum nuncupatione poscebat. Sax. Gram. lib. 14.

[5]) Rex apud eos modicae aestimationis est comparatione flaminis; ille enim responsa perquirit et eventus sortium explorat, ille ad nutum sortium, porro rex et populus ad illius nutum pendent. Helm. II. 12.

kmenů bylo poplatných, které úroky k svatyni té odváděli.[1]) Nelze ovšem upírati, že některé z těchto obřadů vlivem ciziny povstaly, že v příčině té působil nával cizích národů kupeckých po baltickém moři i po pevnině do Volina a Retry se ubírajících, že jmenovitě vliv Prusů, sousedův Slovanů, v tamějších krajinách, zvláště v Pomoří nezůstal bez účinku na vývoj hierarchie, jakož ku př. neuznávati nelze, že postavení pruského velekněze „Krive“ velmi podobné jest k veleknězi Ranskému aneb onomu v Stargradě, jenž *Mik* slul.[2]) Avšak, ačkoli o Slovanech českých podobných zpráv nemáme, jako o Polabanech, nicméně pouze z té příčiny, že středověcí spisovatelé o hierarchii české mlčí, naprosto tvrditi se nemůže, že Čechové důstojnost kněžskou neznali. V ohledu tom poukazujeme k důvodům na začátku našeho článku pronešeným, že totiž v té době, v které zevrubnější zprávy o Polabanech psáti se začaly, v Čechách křesťanství již dvě stě let bylo trvalo. Ač pak přímé zprávy o kněžstvu pohanských Čechů nemáme, vede nás na stopu toho slovo „kněz“ samo.

Slovo „kněz“ společným jest všem jazykům slovanským; v nejnovější době nalezl Schleicher v rukopisech, že také Polabané slova toho ve formě *tjenangs* užívali. Slovo „kněz“ znamená původně mocnáře, panovníka, výtečníka a podlé Miklosiče má se považovati za slovo cizí z německého *cuning* (König) přijaté, kteréž odvozeno jest od *cuni*, rod, prosapia; podlé toho mají slova *cuning* a *kněz* do sebe význam urozenosti. Protož zdá se nám býti poněkud záhadné, kterak slovo „kněz“ nyní znamenati může sluhu božího, sacerdos. Ze zlomku evangelia sv. Jana víme, že kněží křesťanští nazýváni jsou *popi* podlé příkladu východních zemí, odkudž víra Kristova k nám přišla: „poznachu-že *kniazí popstí* = cogitaverunt principes sacerdotum, na kterémžto místě slovo kněz, kniaz ještě znamená: přední, první; tedy „kněží popi“ jsou předními čili veleknězi, hohe Priester. Výhradné užívání slova „kněz“ ve smyslu sluhy božího, kdežto dříve znamenalo vladaře, dá se však vysvětliti

---

[1]) Gentes, quas armis subegerint, fano suo censuales faciunt. Helm. I. 36. — Quin et de omnibus Sclavorum provinciis statutas sacrificiorum impensas illo transmittebant. Ibid. I. 52. — Numus ab unoquoque mare et femina annuatim ad hujus simulacri cultum pendebatur. Sax. Gram. lib. 14.

[2]) Nomen flaminis, qui praeerat superstitioni eorum, erat. Mike. Helm. I. 69.

jen tím, že buď vykonavatelé posvátných obřadů pohanských u Čechů jako u Polabanů byli ve stejné vážnosti s vladaři světskými, buď že tito zároveň s důstojností vladařskou důstojenství hierarchické měli. Jmeno „kněz“ buď přešlo tedy na sluhy boží křesťanské, když hierarchická hodnost vladařův pohanských s uvedením křesťanství přestala, načež ten, který pak obřady náboženské vykonával, také slul knězem, anebo zachoval se jen starý název vykonavatelův obřadů, který pak také dáván hlasatelům nové víry křesťanské.

Že z pohanské doby nemáme přímého svědectví o stavu kněžském, nemůže postačiti, abychom české minulosti pohanské kněžstvo zhola upírali. Jest pravda, že na těch několika místech, kde se v Rukopisu kralodvorském o oběti mluví, o zvláštní hodnosti kněžské zmínky se nečiní; neb na těch místech jedná se o soukromé oběti vojevůdcův a nikoli o slavnosti veřejné, při kterých u Polabanů kněz oběť vykonával. U všech národů vidíme, že soukromé osoby bohům oběti přinášely, u Řeků, Římanů, Keltů, Germánů; taktéž v našich zpěvích přináší oběť „otčík“, přináší ji Záboj po vítězství, i Vojmír před bojem. O tom však bohužel žádných zpráv nemáme, kterak se konaly obřady při výročních slavnostech, které celý národ světil a při kterých veřejné oběti se přinášely, jako ku př. u Polabanů obžinky,[1]) po nichž i u nás památka ve světských radovánkách zůstala. Nedá se téměř ani mysliti ani společnost se představovati, která by při veřejných slavnostech náboženských bez osoby jisté byla se obešla, ježto oběť jmenem všech bohům přinášela; s druhé pak strany zase jest na bíledni, že žádné náboženství bez veřejných slavností obřadních býti nemůže. Protož se podobá, že také Čechové měli zvláštní vykonavatele veřejných obřadů čili kněze, a že také k Čechům vztahovati sluší slova Tacitova o Germánech pronešená: „si publice consultetur, sacerdos civitatis, sin privatim, ipse pater familiae, precatus deos“.

---

[1]) Semel quotannis post „lectas fruges“ promiscua totius insulae frequentia ante aedem simulacri, litatis pecudum hostiis, solenne epulum religionis nomine celebravit . . . . Placenta mulso confecta, rotundae formae, granditatis vero tantae, ut pene hominis staturam aequaret, sacrificio admovebatur. Quam sacerdos sibi ac populo mediam interponens, an a Rugianis cerneretur, percontari solebat. Quibus illum a se videri respondentibus, ne post annum ab iisdem cerni posset, optabat. Quo precationis more non suum aut populi fatum, sed futura messis incrementa poscebat. Sax. Gr. lib. 14.

Oběti, o kterých nás Rukopis kralodvorský poučuje, jsou: pokrm od otcův rodin bohům dávaný; pak kravice, kterou Vlaslav obětoval, rovněž jako u Polabanů, o nichž Helmold I, 52 praví, že bohům svým obětují hovězí dobytek a ovce. Podlé povahy své byly oběti *prosebné*, aby božstvo totiž se naklonilo a nějakému počínání žehnalo, anebo *děkovací*, kterými božstvu se děkovalo za ochranu a vyplnění žádosti lidské. Onu přinesl Vojmír, když Čestmír do boje spěchal, tuto Záboj, když nepřátele porazil. Zajímavé jest při oběti Zábojově, že, jako vojevůdcové vítězní u jiných národů, také on bohům obětoval „oružie pobitých vrahóv", podobně jako podlé Helmolda I, 36 Ranové, když zvítězili, zlato a stříbro do pokladnice boha svého ukládali.

Tato okolnost, že také oruží pobitých nepřátel bohům se obětovalo, zdá se nám býti podporou pro náhled, že pohanští Čechové měli k chrámům podobná, chráněná místa; neb na otevřeném „šerém vrchu" oruží bohům věnovati, k pravdě se nepodobá. Oruží to mělo býti i znamením vděčnosti k bohům i vítězství dobytého; úcta k bohům to tedy vyhledávala, aby uloženo bylo na místo posvátné, jak to činili všichni pohanští národové, s druhé pak strany žádala snaha, takové památky vítězství co možná dlouho zachovati, aby uschovány byly na místě, které zhoubnému vlivu povětří méně přístupno bylo.

Nákres mluvnice staročeské.

Sepsal Josef Jireček. V Praze, 1870, nákladem B. Tempského.

Pan spisovatel „Nákresu mluvnice staročeské" znám jest již dřívějšími pracemi svými, jmenovitě výtečným svým spisem „Aechtheit der Königinhofer Handschrift" co důkladný a důmyslný badatel v oboru dřevní naší slovesnosti. Od let patnácti, jak v předmluvě „Nákresu" praví, pročetl valnou část rukopisův staročeských, neustále výpisky z nich čině. Z nastřádaného takovým během materialu sestavil „Nákres" tento, jejž rozdělil v části čtyry: hláskosloví, tvarosloví, rodosloví čili náuku o tvoření slov a skladnu.

O prvních třech částech nehodláme se šířeji rozpisovati. Nálezneť tam milovník starobylé naší řeči hojně výskumův nových, nebo s jiného, než se posud dělo, hlediska objasněných. Kde pan spiso-

vatel v systematickém seřaďování mluvnické látky od obvyklého posud systému zúmyslně odchází, což platí jmenovitě o jeho rozdělení časoslova, tu myslíme, u mnohých s odporem se potká. Nám alespoň zdá se roztřídění časoslova slovanského Dobrovským vynalezené a Miklosičem velmi důmyslně zdokonalené, ne-li v jiném ohledě, tož zajisté svou přirozeností a průzračností daleko vynikati nad rozdělení v „Nákresu“ zavedené. Avšak ponechávajíce soud o tom a podobných věcech jiným, důkladnějším znatelům českého zvuko- a tvarosloví, promluvíme poněkud šířeji o čtvrté části „Nákresu“, o skladně.

Za příspěvky ze skladny staročeské poskytnuté panu spisovateli tím povděčnější jsme, čím méně stránky této posud si všímáno a čím větší váhy a důležitosti právě skladně české nad ostatní části mluvnice přikládáme. Škoda jen, že se nevidělo panu spisovateli více materialu poskytnouti, aby se lépe posouditi mohlo, jak dalece ten nebo onen obrat v užívání byl a jak dalece oprávněni jsme tu neb onu vazbu za cizí neb ryze slovanskou pokládati. Pan spisovatel ve své skladbě jen takové kusy položil, kterými prý se stará od nové češtiny více méně rozchází. Určité soustavy, jak výslovně podotýká, při tom nešetřil, ač ovšem jistým pořádkem postupuje. Týmže pořádkem i my za panem spisovatelem bráti se budeme, doplňujíce, objasňujíce a opravujíce, kde se nám toho potřeba naskytne.

§. 275. Nejen určení místa, nýbrž jakékoliv příslovečné určení a to nejen pádem předložkovým, nýbrž i pouhým příslovcem vytčené, klade se druhdy ve smyslu attributivném mezi přídavné a podstatné, berouc na se tytýž význam a moc přídavného. Co nejhojnější sbírka takových případů byla by velmi důležita, poněvadž čeština v té příčině mnohem obmezenější jest, než-li řečtina a němčina, jelikož se jí členu nedostává, shoduječ se v té věci s latinou. Zde několik příkladů: I těmi *pod námi* hlubinami zmítáno bylo. (Kom. Lab. 31.) — Vidím divné malování: peřenou a křídlatou zvěř, nepeřené a *bez křídel* ptactvo. (Kom. Lab. 58.) — Hrad ten skvěl rozličným krásným *všude uvnitř* malováním. (Kom. Lab. 90.) — V tom hrobě leží pochováno tělo sv. Eusebia, učedlníka *někdy* sv. Jeronyma. (Pref. 249.) — Po stěnách uzřím obrázky jakési, pěkného *někdy* díla. (Lab. 107.) — Žádného *sem a tam* toulání nebylo. (Mitr. 56.) — To zvířátko jest velmi směšné svým *na horu na štěpí i zase s nich dolů* lezením. (Har. II. 11.) —

Někdy se takový přívlastek i bez pojidla adjektivného přímo k podstatnému přičiňuje: Udatný byl střelec *z lučiště.* (Troj. Let. 213.) — Jest tu v zemi *bez počtu* jam. (Pref. 479.) — Město Jerusalem bylo od osmi králův křesťanských 88 let *pořád* (= po sobě jdoucích) držáno. (Pref. 294.) — Uměti v čas mlčeti není *leda* umění (Mudr. 76.)

§. 281. Podstatné přívlastkem bez přídavného. Příklady zde uvedené jako: Máře panna, Kateřina děvice, Ezechiel prorok, nemají nic zvláštního do sebe, jen to, že podstatné jméno obecné za jménem vlastním osobním položeno jest přístavkem. Většího povšimnutí zasluhují takové případy, kde jméno druhové nebo jméno národů jménem druhovým určeno jest. V té vazbě nad jiné Prefát si libuje:

V zemi Morea sedláci a jiní *obyvatelé Turci* chovají mnoho vepřů. — Ten kostel drží *křesťané Řekové.* — *Křesťané Římané.* — *Turek pohan* jim v to nesahá. — Viděl jsem tam i několik *Turkův kupcův.* — Jakýs *sedlák Turek* nechtěl žádného do kostela pustiti. — Bylo na lodi asi deset *mnichův poutníkův.* — Jest obyčej těch *marynářův pacholkův*, že vždycky křičí. — Viděli jsme metati se *Delfíny ryby.* — Každý poutník koupil sobě svíci za *mejdymnu peníz.* — Jakýs *sedlák Řek* přinesl dvě kůže plně *vína mestu.* — (Pref. 541, 363, 483 XIII, 97, 262, 55, 54, 103, 169, 492.) — By *syn rob* královi čstnému. (Výb. I. 1093.)

§. 284. „Přisvojovací přídavná v staré češtině důsledně nalezáme užívána místo genitivu jiných jazykův.“ Nejen místo genitivu, nýbrž i místo jiných pádů: Král jeho kázal vyhnati a sto *kyjevých ran* dáti. (Výb. I. 240.) — Dám sobě *nožovou ránu* a pójdu k lékaři. (Štít. 184.) — Turci užívají balsamu proti *mornímu nakažení.* (Har. II. 59.) — Patriarcha s velikou ctí a zvonovým zvoněním nás přijev, do své sieni vede. (Výb. I. 537.) — Nějaká Marta pro *svědectví Kristovo* upálena. (Bart. 253.) — *Hra míčová.* (Kom. Did. 112.) — Čechové slíbiti měli za všecky spoluobyvatele své *poslušenství papežské.* (Bart. 136.)

§. 292. Kladení přídavných místo genitivu látky jest v češtině všeobecné. Velmi řídký jest za to genitiv látky sám, a tu třeba několik příkladů položiti: Imieše na svej hlavě *korunu zlata* světlého a *z kamenie* předrahého. (Výb. I. 142.) — Uzře v svej bělúcej ruce *prsten nebeského zlata.* (Kat. 31.) — Člověk jeden chudý pasa krávy na Křesné Hoře náhodou nalezl *prut zlata.* (Háj. 32, hned

na to: prut zlatý.) — Žádný nepřišívá *laty sukna nového* k rouchu vetchému. (Bibl.) — Střed Prahy taký boj vzechu, až *krve potoci* tečechu. (Dal. 47.) — (Srovn.: Ande *krvaví jdou potoci.* (Výb. I. 1122.)

§. 306. „Prostý genitiv jmen podstatných, nestojí-li při něm přídavné, číslovka neb zájméno, vyskýtá se jen tehdá, když poměr přísvojnosti, příčinnosti neb závislosti jen vůbec naznačen" jest velmi nejasný, a z připojených příkladů nikterak nevysvítá, jak vlastně pravidlu tomu rozuměti se má.

§. 309. Kakť stojí *sebe* široce není genitiv porovnávací, nýbrž genitiv odluky, jako při slovci daleko.

§. 313. Původní význam dativu jest cíl, směr někam. Takových dativů cíle naskýtá se hojně u Nestora: Olьga vъzrati sja Kyjevu. (Mikl. str. 32.) — Dvě časti dani ideta Kyjevu, a tretijaja Vyšegradu. (34.) — Olьga ide Novu Gradu. (34.) — I pride Smolensku. (84.) — Starodubu idochomъ na Olъga. (144.) — Rusь poidoša domovi. (15.) — Jděte domovi (30 — odtud naše domóv, domů.[1]) — Ovychь izbi a drugyja robotě předastь mužemъ svoimъ. (33.)

Ze staré češtiny uvádí p. Jireček toliko dva nepochybné příklady (oba již Zikmundem citované) *s jednoduchým* časoslovem pohybování — čtení „vracěsta sě *rozkošem*" není posud na jisto postaveno — totiž: Poče spáti dřevu sě kloně (Výbor. 138.) a: sv. Martina hrobu šel. (Pass.)

Příkladů dotyčných již v nejstarších památkách velmi po řídku se nachází, nám jen tyto přičiniti lze: Ottavad se pryč zdviže a *Britanii* se blíže. (Star. Skl. IV. 238.) — A protož nepozdvihuj se srdce vaše tak *vysokým věcem.* (Výb. II. 532.) — Bylo s námi několik Řekův z těch ostrovův, *kterým* jsme měli přistávati. (Pref. 57.) — Tehdy král bratru svému přistúpiv vece. (Pass. br. 51.[2]) —

Účelný dativ „ženě" výrokem položený, jehož p. Jireček dva příklady uvádí, jest tím zajímavější, že ho i z Nestora doložiti lze: Choštju tja pojati sebě *ženě* (34.) — choštju pojati dъšterь tvoju sebě *ženě.* (44.) — Že dativ ten v staré řeči nebyl docela neobyčejným, tomu nasvědčuje leg. Kat. str. 30. a 55.: Již tě moj syn *k choti i k sluzě* přijal. — Bóh Marju vzvolil svému tělu *k matcě.*

---

[1]) Passioual chovaný v archivu brněnském.

[2]) Forma „domovi" zachovala se k. p. Star. Sklad V. 69: k domovi jide.

§. 314. „Dativ příslušnosti místo genitivu.“ — Dativ a Genitiv jsou vůbec dva blíženci, střídajíce se velmi zhusta na vzájem. Vazba dativní má v takových případech význam mnohem ethičtější, kdežto genitiv jest pádem chladné rozvahy. Proto čím starší památky, tím hustěji vyskýtá se dativ na místě pozdějšího genitivu, proto jest dativ zvláště básníkům oblíbený. Odtuď též jde, že tatáž časoslova (jako učiti se, zvykati, chtíti a p.) v rozličných jazycích slovanských aneb v rozličných periodách téhož jazyka tu s genitivem tu s dativem se víží. Příkladů dotyčných naskýtá se veliká hojnost; přidáme několik z Nestora: Bogъ ne chotja smerti grěšьnikomъ. Domъ moj domъ molitvě prozovetъ sja vьsěmъ jazykomъ. — Vodoju očištju grěchy člověkomъ. — Postьnoje vrěmja očištajetь umъ člověku. — Stefanъ by prěžde igumenъ pešterьskomu monastyrju. (46, 60, 63, 115, 141.)

Zajímavá jest záměna dativu za *genitiv porovnávací:* Otьcь prěbyvajetь vъ otьčьstvě jediněmь neroždenijemь starěj sy *Synu i Duchovi.* (Otec přebývá v otcovství, jediným nerozením starší jsa Syna i Ducha — str. 68.)

§. 319. Dativ přísudku s býti jest vazba starým velmi oblíbena. Dativem přísudku může býti:

1. Jméno podstatné: Nesluší pohanu zárovnu býti křesťanu. — Takžto mohúc obrániti, dachu z mála vojsku býti. (Dal. 41, 17.) —

2. Partic. perf. pass.: Pak-li se komu přihodí kletu býti, a snad nevinně, tu sluší opatrnu býti. — Koho leč baba křstí, netřeba jest jemu býti druhé křstěnu. (Štít. 28, 240.) -- Lépe bylo by Palamedovi v svém království pokojně bydleti, než-li v cizím kraji zabitu býti. (Let. Troj. 368.)

3. Jméno přídavné neurčitého zakončení: Slušie každému skrovnu býti. — Ve všech kutiech hledá, mně práznu jíti nedá. — Nedajmež mu živu býti. (Výb. I. 747, 950, 1083.) -- Jeden druhému nedaj smutnu býti v túhách. — Třeba opatrnu býti každému. (Štít. 94, 160.) — Lidu všemu jeho poslušnu býti rozkázal. — Drahomíra poslala své věrné posly k Boleslavovi, aby nikterakž nedopouštěl živu býti Václavovi bratru svému. (Háj. 33, 71.) — Nedaj mi milý hospodine živu s kříže sstupiti. (Pass. br. 25.)

4. Jméno přídavné určitého zakončení: Nenie tobě snadné býti udatnému, mocnému nikoli. (Výb. I. 921.) — I já Bohu děkuji, že mi přítomnému býti dal. (Prot. 205.)

Výměnou klade se tu instrumental přísudkový: Slušie každému dobrým býti. (Dal. 128, 179.)

Poznam. 1. Co se týče gramatické shody, víže se dativ jednočtu jmen pod č. 2. a 3. uvedených též k dativu podmětnému v mnohočtu stojícímu: Ot nich vám pobitu býti. — Lépe by nám bylo ctně zbitu býti, než těm chlapóm na milost jíti. — Živu jim býti nelze bieše. — Pánóm razu múdru býti. (Dal. 19, 21, 47, 172.) — Nečistým kaž čistu býti a z svého kaž ščedru býti. — Jiež to prosby daj nám účastnu býti. (Výb. I. 253, 300.) — Priamus kázal všem býti hotovu. — Lépe jest nám v pokoji živu zůstati. (Troj. 87, 315.) — Mnohým lidem stýskalo se živu býti. — Bez svatého poslušenství nelze vám spasenu býti. (Bart. 20, 184.)

Poněvadž Buoh jest čistý, také nám slušie čistu býti. Nedaj jim býti obmeškánu. — Křesťanóm slušie býti pokornu. (Štít. 47, 87, 114.) — Snáze jim bylo pastvy zdravé nemíti, než-li ku pastvám jedovatým a vlkům na roztrhání vedenu býti. — Nepohnutá stálost jim přemoženu býti nedopustí. (Prot. 156, 316.) — Potřeba vrchnostem vycvičenu býti. — V tebe jsme doufali, bože, nedej nám zahanbenu býti. (Kom. did. 28, 189.) — Všichni jimžto bude spasenu býti, na pravici stanú. (Pass. br. 15.)

Jest-li dativ podmětný rodu ženského, víže se k němu dativ přísudkový přídavných neurčitého zakončení buď v rodě ženském buď v mužském: By mi bylo *živě* býti. — (Star. Skl. I. 138). — Hodnéť jest nebývati samé (vdově) *rádu* v kostele. (Štít. 86.) — Dajme my jí *živu* býti. (Star. Skl. IV. 113.)

Poznam. 2. Dativ podmětný, k němuž se dativ přísudkový táhne jest

1. výslovně vytknut, jako ve všech příkladech svrchu uvedených.

2. Vazba jest neosobná a dativ rázu obecného jest zamlčen, tak že přimysliti lze „člověku“: Potřebie býti snažnu a ústavnu na modlitvách. — Lépe by bylo nečestě bývati u mše, než z častého bývánie nebýti tbavu mše. — Tiežeť bude trpěti peklo, než zde býti oběšenu. (Štít. 70 225, 264.) — Není bezpečné v těchto časích na světě živu býti. (Bart. 347.) — Není-liž čistá věc, tak vyvýšenu býti. (Kom. Lab. 84.) — Kde naděje více nepozůstává, živu se býti nechce. (Mitr. 139.) — Libo jest, dobrým a statečným vzácnu býti a milu. (Výb. I. 770.)

3. Dativ přísudkový netáhne se k žádnému dativu podmětnému, ani vyslovenému, ani zamlčenému a jest pouhou obměnou nominativu a instrumentalu, s kterými pády přísudkovými se pravi-

delně střídá: Snažnu býti i v nižšiem stavu lépe mi se líbí, k chvále, než i sěho i onoho chytajíc, ničehož nebýti snažnu. — Velikaj' křivda, vezmúc od Boha jeho dary, i nebýti jich vděčnu. — Snažnosť přielišná chtieti býti bohatu oslepuje srdce lidská. — Boj se býti netbavu spasenie. (Štít. 176, 183, 277, 280.) — Nesluśieť déle živu býti. (Výb. I. 414.) — Uchovejž Bůh, od svatého tovaryšstva odloučenu býti. — Volili jsme rádějí umříti, než-li živu býti tak bídně a potupně na světě. (Prot. 197, 188.) — Kterýchž on povolává, ty blahoslavuje, jakžto je spósobil hodnu a slíčnu býti. (Jir. Anth. I. 53.) — Děvky žádají více umříti než-li *živy* býti. — Priamus na ručesť běží do chrámu Apollinova, mně hned od nepřátel *umrtven* býti. (Let. Troj. 413, 447.)

§. 325. „Na bábě kúzla ptají“ — kúzla není zajisté akkusativ plur., nýbrž genitiv sing., nebo ptáti pojí se pravidelně s genitivem. Příklad „jedno na to vždy ptaj,“ jenž jest na potvrzení uveden, nedokazuje ničeho, poněvadž „jedno“ stojí ve smyslu příslovečném.

§. 327. Uvedené zde příklady absolutního genitivu a dativu jsou nad míru zajímavy a v té příčině bylo by veledůležito, aby se nejstarší památky našeho písemnictví co nejbedlivěji proskoumaly, zda-li by se více stop absolutního pádu v češtině nalezlo. V staré slovanštině jest užívání absolutního dativu tak rozšířené, že bychom váhali vazbu tu za vetřelce cizího považovati. Ostatně budiž tomu jakkoliv, litovati zajisté jest, že se vazba ta u nás více nevivinula a neudržela, hodila by se nám více, než-li kterému jinému jazyku, neoplývajícím právě přílišnou hojností částic, najmě časových. — Klademe zde několik příkladů absolutního dativu z Nestora. Dáváť Nestor vazbě této místo, nejen když podmět věty pobočné rozdílný jest od podmětu věty hlavní, nýbrž i při stejných v obou větách podmětech, tak že dativ absolutní přímo podmětem věty jest, ano i ve smyslu latinského akkusativu s infinitivem:

Vlachomъ našьdъšemъ i nasiljajuštemъ imъ, Slověni ovi přišedъše sědoša na Vislě (když Vlachové vpadli a násilí jim činili.) — Načьnъšju Michailu cěsarьstvovati, nača sja prozyvati rusьska zemlja. — Cěsarju otъšьdъšju i došьdъšju jemu Černyja Rěky, posla k němu eparchъ. — Rizu svjatyja bogorodica vъ rěku omočiša, tišině sušti. — Slověnomъ živuštemъ kreštenomъ, kniazi ichъ poslaša kъ cěsarju Michailu. — Prišьdъšju Mojsijevi neposluša Faraonъ. — Bě že pjatъkъ tъgda, vъschodjajaštju solnьcju, i sъstu-

piša sja oboi. — I byvъši nošti, bystь tъma. — Jdoša na Vьseslava, zimě sušti veličě. — I byvъši nošti, podidoša protivu sebě. — I se jemu glagoljuštju, plakachu sja bratija. (3, 9, 10, 11, 13, 57, 89, 91, 103, 104, 117.)

Umoživъšemъ sja člověkomъ na zemli, pomyslyša sъzdati stolpъ do nebese. — Divno viděchъ vъ slověnьstěj zemli iduštju mi sěmo. — I prichodivъšju jemu kъ cěsarju, veliku čьstь prijalъ otъ cěsarja. — Kyjevi že prišьdъšju vъ svoj gradъ Kyjevъ, tu životъ svoj sъkonьča. — Umeršju Rjurikovi, prědastь knjaženije svoje Olьgovi. — Sima že prišьdъšema načasta sъstavljati pismena. — Igorevi vъzrastъšju choždaše po Olьzě. — Prišьdъšju jemu kъ Kyjevu prěbystь četyri lěta. — Těmъ že prišьdъšemъ vъ zemlju svoju, pověděchu kъždo svoimъ o ogni. — Jabramu že živъšju lětъ sъto i sedmь desjat i pjatь umre. (2, 4, 5, 5, 11, 13, 14, 20, 24, 55.)

Solnьce prěměni sja, i ne bystь světlo, nъ aky měsjacь bystь, jegože nevěglasi glagoljutь sъnědajemu suštju. (O němž nerozumní praví, že bývá snězen.)

§. 328 a 329. Jeden z nejnápadnějších úkazů slovanské skladby jest zajisté úplné skoro vymizení lokalu bezpředložkového. Nejsouť předložky původně než příslovce a přičiňováno jich k jednotlivým pádům, aby se rozmanité významy, jež ten který pád do sebe měl, určitěji a jasněji vytkly. Lokalu hned původně nejméně funkcí gramatických přiděleno, užívaloť se ho jen k určení místa (kde?), času (kdy?) a spůsobu (jak?), a předce již v nejstarších památkách jest pouhý lokal řídkým zjevem, v nynějších jazycích slovanských vyhynul až na skrovné zbytky vyjma příslovce na *ě*.

Příklady 1. Lokal místa: Jde Olьgъ na Greky, Jgora ostavivъ Kyjevě. — Svjatoslavъ bjaše Perejaslavьci. — Postavi cerkъvь srědě grada. — Stojaštemъ dole reče. — Posadi Vladiměra Černigově. (Nest. 14, 37, 71, 106, 127.) — Němci chtie doždati, by na mostě *Praze* nebylo viděti Čecha. — Ta se písmu v svej mladosti čísti naučila *Frankonskej vlasti.* (Výb. I. 166, 1149.) — Zle *porobenstvě* žíti. (Kat. 5.) — Hluboko *dole* jest studánka čisté a čerstvé vody. (Har. I. 206.) — Hrob boží byl za městem *vně.* (Pref. 299.) — *Kole* Dunaje chodila. (Suš. Písn. 156.)

2. Lokal času: Povelě toj nošti oblěšti sja vъ oružije. — Semь že lětě ide Jaroslavъ na Čjudь. — Tomьže lětě pride Olьgъ. — Tomь časě bystь jako i mertvъ. — Boujak zimě pobědi Torky.

(Nest. 75, 92, 140, 166, 179.) — Střely letie, jakžto kropě z deště *létě*. (Výb. I. 1132.) — *Létě* slunce má horkost velikú. (Star. Skl. I. 164.) — I měješe klobúk slaměný, neb bylo *létě*. (Star. Skl. IV. 379.) — *Zimě* dietě na led vede. (Dal. 38.) — *Zimě* ležíš na kamnách (Výb. I. 951.) — Trpěl mnoho hladu též *zimě*, jakožto i *létě*. (Star. Skl. IV. 274.) — Velit rajskému dřevu rovno býti, aby *zimě i létě* ovoce na tobě bylo. (Výb. I. 402.) — Snažně prosím vás, abyste *noci* se mnú měli kvas. (Star. Skl. IV. 323.) — Račte ležeti u mne *noci*. (Star. Skl. IV. 368.) — Vidím, že vesdy boj *jutře* ztratím. (Výb. I, 1083.) — Slunce vše dělá jedním a týmž pořádkem, jak *lůni*, tak letos, tak přes sto let. (Kom. Did. 113.) —

3. Lokal spůsobu: Rotě zachodiša meždu soboju (= přísahou se zavázali. (Nest. 49.) — Jsú mnozí obyčeji, s nimiž nelze na dlúze *čistotě* býti, tak pannám, jako vdovám. (Štít. 75.) — Říkal žalm *latině*. (Prot. 87.)

4. Lokal s časoslovy, jenž značí „držeti se něčeho“ a p.: Přilěpimъ sja gospodi, Bozě našemь. (Nest. 105.) — Tak sv. Hedvika klečiec, rukama sě *zmrzlej zemi* podpierajíc buohu sě dlúho modléše. (Výb. I. 1152.)

§. 331. Mezi instrumentaly místa dostal se zajisté jen nedopatřením příklad: „Prudkosť vyrazi Luděkem.“ Rčení to rovná se významem svým úplně následujícímu „i vyrazi Záboj“ a značí tudíž: Prudkosť mrštila Luděkem ven z vojska, prudkosť pudila Luděka proti Záboji, Luděk hnal se prudkostí puzen jsa. Luděkem jest tedy instrumental nástroje, jako při časoslovech: hoditi, vrci (kamenem). Též instrumentaly: domem, dvorem, bydlem jsou docela jiného druhu, než-li ostatní tam uvedené.

§. 333. „Instrumental původství.“ Z paragrafu toho vyloučiti sluší:

1. Bieše vodú telný, vodú jest instrumental hmoty. (Srovn. Čas. Mat. Mor. I. str. 190.)

2. Všech her nebuď pastýřem, jenž jest tak zvaný instr. přísudkový.

3. Komorníkem pohoniti, instr. prostřednictví.

§. 336. Byl člověk *urozením vysokým*, není instrumental vztahu, ten by zněl urozením *vysoký*. Instrumental ten rovná se svým významem úplně genitivu jakosti a latinskému ablativu nebo genitivu qualitatis; vyskýtáť se v starých památkách dosti zhusta: Nebyl ni v čemž myslú křivú. — Sv. Prokop byl jest člověk uro-

zeniem vysokým. — Mudrá slova jsú bláznóm slyšeti protivna, ty králi nebývaj myslú takú. — Jeden bieše člověk mladý, všeť bieše školskú postavú. — Sv. Jan tak přejasnú myslí přebýváše, že vše věci jsúcie i budúcie plně znáše. (Výb. I. 159, 205, 898, 943, 1162.) — O pane přemilostivý, kaks ty dobrý všem těm, již jsú pravým srdcem čistým. (Star. Skl. II. 42.) — Dobře jest panně od žádosti rúcha přieliš krojem lepým pustiti. — Rúcho, ač barvy vdovie, ale krojem lepým činili sobě. (Štít. 75, 84.) — Vedle té jeskyně jest hrob čtverhraný, na hoře čtverhraným špičatým krovem. (Pref. 269.) — Bě že Мьstislavъ develъ (tlastý) tělomь, červenъ licemь, *velikoma očima,* chrabrъ na rati. (Nest. 93.)

Též s jinými časoslovy takový instrumental jakosti se pojí: Svěsivši k zemi hlavu *jide* proti němu *smutnú postavú.* (Star. Skl. IV. 157.) — Moskvané na koni *skrčenýma nohama sedí.* (Hos. 86.) — My *stáli bosýma nohama,* majíce svíce hořící v rukou. (Har. I. 209.) — Přivykl jsem otevřenýma očima spáti. (Prot. 118.)

„*Tú mastiú* nebývá chyba," jest instr. prostředku, taktéž „toho chce *životem* dolíčiti." — „*Zlým* uživeš toho" instr. spůsobu (= zle).

§. 337. Instrumental míry, jehož p. Jireček několik pěkných příkladů uvádí, nyní až na skrovničké zbytky „mnohem, málem, čím, tím" úplně vymizel, čehož velmi litovati jest. Proč bychom nemohli i nyní mluviti a psáti: Bratr jest ode mne starší *pěti lety,* místo loudavého: „Bratr jest o pět let starší než-li já?"

§. 339. „Judáš by oženěn *vdovú*" není instr. společnosti (viz Čas. Mat. M. I. 188 d.) — Baby *skřietkem* k čertu vzletie, jest tak zvaný instr. porovnávací, jako orlem, kozelcem letěti a p. — Instrumental společnosti jest vždy opatřen předložkou *s.*

§. 341. „Instr. úřadu, povahy a pojmenování" proč ne jednoduše instr. *přísudkový,* jak se vůbec v mluvnicích nazývá?

§. 342. Zajímavý jest instr. s časoslovem klamati; přidáváme: Zdá-lo mi se, by ty *mnú* klamal zjevně. — Neb jest *jím* tak dlúho klamati nesměl. — Mohla-liť jest klamati *jím.* — Já jsem neklamal *jím.* — *Mnú* viece *nelžete,* jest-li živa toť mi povězte. (Star. Skl. IV. 132, 64, 391, 308, 116.) — A viec *těma svatýma* nesměl nikdy *mentiti* (= lháti). (Pass. 189). Съльstilъ jesi *nami.* (Nest. 45.)

§. 347. Pády na licho kladené přesmykem vazby:

a) Dobrým milá by byla pravda slyšeti i od oslice. (Štít. 2.) — Múdrá slova jsú bláznóm slyšeti protivna. (Výb. I. 898.)

b) Naučich sě čísti hodinám svaté Mařie panny. — Ta sě jest písmu čísti naučila. (Výb. I. 509, 1149.)

d) Jechu sě všichni pravdy tajiti. (Star. Skl. IV. 359.) Přijeda na hrad Pražský jal sě jest toho spolku trhati. (Blah. 4.) — Pomohl mu toho na horu přinésti. (Blah. 94.)

§. 354. „Znamenati sluší přídavná, ježto se tvoří od činného příčestí min. I. při časoslovech nepřechodných a zvratných.“ — Nesluší zde mlčením pominouti, že se taková přídavná též od časoslov *přechodných* tvoří, rovnajíce se významem úplně příčestí trpnému perf.: Znalé znamenie. — Vše zachovalé. — Člověk v rozkoši chovalý. (Výb. I. 866, 1003, 1091.) — Za hřiechy zapomenulé hojnéhoj' skrúšenie třeba. — Velmě užitečno tělo božie přijímati: ale těm, ješto želejí svých hřiechóv dopustilých. (Štít. 225, 224.) — Vězni ve zlém poznalí. — Víra vyznalá. (Bart. 88, 149.) — Hektor byl muž neslýchalé síly. (Let. Troj. 83.) — Pravda vyznalá. (Blah. 100.)

Druhdy takové přídavné trpnou možnost označuje: Nestíhlé tajemství. — Neobsáhlý jest soud boží. (Bart. 36, 225.)

§. 363 a 364. Vedle aoristu a přítomného času, ve smyslu historického praesentu užívaných, nelze mlčením pominouti čas budoucí: A když *bude připravena* hojnost drahých krmí a *kryti budou* stolové, pošle král pro dceru svou. — Kohoutové již pěti počnou a čeleď spat *chvátati bude.* — A když se pilně ptají, *bude* jim *povědíno*, že jest Paris, syn krále Priama. — A když se sběhnou, *bude* boj náramně litý. — A tak *bude vysvobozen* divnou mocí Hektorovou. — A tak bude Aegyptus přiveden před Oresta, maje ruce s zadu svázané. — V ta doby přijdou ku Pyrhovi tovaryši jeho a tehdáž bude Pyrhovi povědíno, že dva syny Akastova vjela do lesa lovit. — Tu křik bude velmi veliký od Trojanských. (Let. Troj. 26, 42, 120, 202, 259, 487, 503.) — Jakž sě zaň bohu pomodlil, tak ihned sv. Efren řeckým jazykem mluviti bude. (Pass. br. 164.) — Že vazba ta i v obecné mluvě běžnou byla, toho důkazem jest listina, daná v Ostroze l. 1485, na niž mne p. archivář Brandl laskavě upozornil. Zajímavá jest listina ona i tím, že se v ní vesmés užívá prvotné formy akk. sing. mužs. rodu zájmena *„ji“*, které v češtině nebylo dosud dolíčeno: My fojt a konšelé vsi Kvačic oznamujem tiemto listem, že přistúpil jest před nás Jan Táborský, vyznal jest před námi tak v ta slova dolepsaná: Co se dotýče nebožtíka Pitruna, že času jednoho *přišel jest* ke mně v noci

do Chýlec ubitý *i mne bude* prositi, abych *ji* k sobě do domu pustil a řka: Milý Jane, prosím tebe pusť mne tam, nebť jsem velmi bit a živ nebudu. A já *pustím ji* k sobě, *i budu* sě jeho *ptáti*, kto by jemu to učinil? A on mi otpovie: Jamrád mne bil. A když již den *bude*, šel jsem já na své dílo a v té mieře nebožtík Pitrun umřel jest. I šla jest sestra mé k Malíkovi s tú řečí, že již nebožtík Pitrun umřel, a Malík slyšíc tu řeč od mé sestry, šel a připravil jest mrtvé tělo, a já přišed z svého díla, vložíc mrtvé tělo na saně, vezl jsem je do Kvačic *kostelu* a tu jsem zvolal na Fojta a řka. Na teď *ji* máte, schovajtež *ji*, poněvadž jest zde u vás na dědině zabit. — A když se k tomu konšelé *sejdou* i *budou* se mne *ptáti*, co jsem to přivezl. — I *našel* jsem *ji* v lesi i *bude* se mne *ptáti*. — I *přišel jest* a *bude* konšel *prositi*. — I *šli jsú* konšelé na rózno, i *bude* mne Jamrád *prositi*. — I *dohonil se jest* jeho jeden náš spolusúsed *i bude se jeho ptáti*.

§. 367. „Budoucí čas podmíněný i prostý bývá složen z činného příčestí minulého I. a ze slovesa budu.“ Znamenalo futurum toto, jak se podobá, původně děj v budoucnosti dovršený: A bude-li stál na levici svú milostí, totiž bude-li světské dobré miloval, na súdě postaven bude. — Bude-li se co ku pšenici kúkole přimiesilo málo, tu nenie škodno. (Štít. 22, 213.) — Duše jest-li dobře zde slúžila, toho bude tam učila. (Kat. 58.) — Třiceti neděl bude minulo. — Bude ztratil. — Pak-li budeš pohnal. — Tehda bude škodu obdržal. (Archiv český I. 462, 470, 474, 480.)

V §§. 350—352, pak 373—375 uvádí pan spisovatel hojnost velezajímavých příkladů hledících k syntaxi participií. Že však překrásné tyto vazby vesměs za graecismy a latinismy prohlašuje, k tomu jeho náhledu nikterak přidati se nemůžeme. Co se jmenovitě vazby časoslova býti s příčestím času přítomného týče, jest vazba ta ve všech jazycích evropských tak rozšířena, že nelze než prohlásiti ji za vlastní každému z nich.

Viz.: Syntaxis priscorum scriptorum latinorum usque ad Terentium. Scripsit Fr. G. Holtze. Vol. II. pag. 5. — Reisig Vorlesungen pag. 745 not. 579. — Krüger Griech. Sprachl. §. 56, 3. — Vernaleken, Deutsche Syntax, I. Th. pag. 16. — Litevštinu p. Jireček sám uvádí.

Poněkud přenáhlené jest tvrzení p. spisovatelovo, „že graecolatinismy tyto v památkách vlastní národní slovesnosti *nikdy* a *nikde* se nenaskýtají,“ leč bychom spisy Štítného, Bartošovu kro-

niku a j. nepovažovali za památky národní slovesnosti, čtemeť tam zajisté: K to přijma v svátosti, nepřijme duchovně, *byl by* lepí i v svátosti *nepřijímaje*. (Štít. 53.) — Žádný tehdáž *nebyl* tomu *odpíraje*. — Nastanou časové nebezpečni a *budou* lidé sami *se milujíce*. (Bart. 67, 333.)

Ano vazba ta jest v staročeských památkách mnohem rozšířenější než-li v latině a nalezáme ji zhusta ve spisech, kde není přímého napodobení latiny. U Nestora naskýtá se nám skoro na každé stránce! Participium takové mělo původně význam adjektivný, označujíc vlastnost trvalou, ne činnost jen příležitostně projevenou, jak se neopsaným časem přítomným označuje. To nejlépe viděti z příkladů, kde se takové participium střídá s přídavnými a genitivy jakosti: Agamemnon byl muž *údův mocných*, *rád pracuje* a *nerád odpočívaje*, *smělý* a *krásných řečí*. (Let. Troj. 149.) — Bé že Izjaslavъ mužь *vъzoromь krasьnъ*, i. tělomь velikъ, nezlobivъ nravomь, krivьdy *nenavidja*, *lubja* pravьdu, *prostъ* mužь umomь. (Nest. 126.)

Ku spojkám přidáváme: Běhá *sudy* i *onudy*. (Star. Skl. II. 86.) — Sudy i onady. (Star. Skl. IV. 143.) — Tud — otňad (Arch. č. I. 454,) — ottad — otňadž, ot jinavad (Arch. č. I. 457.) — *Leč* jim libo *nebo* žel. (Star. Skl. IV. 47.) — Vece králová: *Veď* ona mi jest mila. — Král by tebe *veď* neživil. (Star. Skl. IV. 111, V. 571.) — Líce jmieše *ovšem* bielé. (Výb. I. 38.) — Na té cestě ani stezky, *ovšem* pak cesty, anobrž ani šlepějí, znáti nebylo. (Har. II. 68.) — Vítr *předce* (= ustavičně) trval, *nýbrž* popoledni se tužil. (Pref. 543.) — Byli jsme na té cestě tam i *zas* jedouc půl léta. (Pref. 682.)

F. Bartoš.

Tiskem národní knihtiskárny J. Šnaidra v Brně. — Nákladem Matice Moravské.

Zdik Jindřich, biskup Olomúcký.

Podává Dr. *H. Jireček*.

Sedmým biskupem Olomúckým stal se syn kronisty českého Kosmy, Zdik Jindřich, a zastával úřad ten po celé čtvrtstoletí, totiž od r. 1126 do r. 1150, zůstaviv po sobě památku tak znamenitou, že dobře slouti může dostojným následníkem sv. Methodia i sv. Vojtěcha.

O původu a pochození jeho svědčí netoliko jmeno Zdik, což jest rodový název rodiny, ku které náležel slavný dějepisec český, děkan kostela Pražského, Kosmas, ale i sám Kosmas, výslovně nazývá ho svým synem, píšíc r. 1123 o pouti jeho do Svaté Země: Cliens Henrici, filii mei; Henricus qui et Zdik. Stana se r. 1126 biskupem, přijal výhradně křestný název Jindřich, kterým slul hned r. 1123, tedy prvé než byl povolán na biskupský stolec Olomúcký (toho roku otec sám ho tak jmenuje, a otec povýšeni jeho za biskupa již se nedočkal). Náležel tedy Zdik k onomu rodu původně polskému, který se hned za Břetislava I. r. 1039 z Hedečska (nyní Poznaňského) s jinými Hedčany přistěhoval do Čech, a osazen jest na lesích knížecích při řece Litavě za dnešním Berounem, kdež podnes osadní název Zdice(t. j. Zdici) hlásá památku rodu Kosmova i Jindřichova.

Sám Jindřich narodil se v Čechách, z matky Božetěchy, věrné choti Kosmovy, která sama byla nepochybně rodilá Češka, ne Polka. Kterého roku neb času Jindřich na svět přišel, nikde není zaznamenáno, tak že jen z domyslu možné jest dobu tuto určiti. Že dosáhl vysokého stáří, o tom svědčí listy papeže Eugenia III. roku 1149 jemu dané; že zplozen jest prvé než-li otec Kosmas vysvěcen jest na kněžství, tedy před rokem 1094, záleží v povaze věci; avšak roku 1094 byl sám Kosmas dosti starý, maje věku svého 49 let, protož narození Zdikovo mnohem dříve položiti se musí. Nepochybně narozen jest okolo r. 1080, kdež otec čítal let 35; podle toho byl by Zdik býval 46 let stár, když vyvolen jest za biskupa

(1126) a 71, když zemřel (1150), což se dobře shoduje se slovy papežovými r. 1149, že jest „senio confectus, t. j. sešlý věkem, a se slovy kronisty Vincentia, že Zdik zemřel „in senectute bona“ t. j. u znamenitém stáří.

Vychování Jindřichovo bylo velmi pečlivé; což tím pochopitelnější, poněvadž sám otec byl muž vysoce vzdělaný a při tom majetný, ba bohatý.

R. 1123 podniknul Zdik s některými pány českými pouť do Svaté Země; šli s ním ze jmena pánové Dlugomil a Gumprecht, Gilbert a jiných drahně. Z Čech odešli v měsíci Marci a vrátili se v Novembru; ne sice všichni, neboť někteří zemřeli, a to sám pan Dlugomil, též i ze služebnictva Zdikova Pertold. Nebyla to první pouť z Čech do Palaestiny podniknutá, nebť již ten rok před tím byl tam pan Vznata, ale byla jedna z větších, po které následovaly jiné, jako r. 1130, kdež se tam odebral biskup Pražský Menhart, paní Přibislava a j., r. 1336, kdež sám Zdik, již biskup Olomúcký, podruhé tam putoval. Paměť o první pouti Zdikově zaznamenal ještě sám otec jeho, Kosmas, v kronice své.

Biskupem Olomúckým, následníkem Jana II., v řadě sedmým, stal se Zdik r. 1126 (Zdico praesul), v druhém roce panování Soběslava I. K té důstojnosti volen jest dle řádu církevního, tedy od kapitoly Olomúcké, (secundum instituta canonum electus) a ordinován v Mohuči dne 2. neb 3. Okt. 1126, po vítězném boji Soběslava I. s králem Lotharem. Jakožto biskup složil světský název Zdik a přijal výlučně jméno Jindřich (Henricus), a takž také ve všech listinách papežských, královských a knížecích se nazývá; zatím původní pojmenování nevymizelo, ba zdá se, že v zemi obecnější bylo nežli druhé Jindřich; kronisté dávají mu název obojí: Henricus qui et Zdik; listiny po jeho smrti psané jednoduše jmenují ho původním jmenem Zdik, na př. 1167: Quicquid vel Sdico episcopus emerat vel quod homines etc, 1176: Sdicone episcopo affirmante, 1232: Ecclesiam quam Sdico aedificavit etc.

První úkon nového biskupa na půdě české bylo vysvěcení kostelíka sv. Jiří na Řipu, jejž byl kníže Soběslav I., veliký milovník staveb a horlivý příznivec umění, okolo r. 1126, snad na památku svého vítězství u Chlumce, ze zřícenin k nové slávě vyzdvihnul.

Přijda do svého biskupství, jal se Zdik úsilovně pečovati o dokonání stavby kostela Svatováclavského na hradě Olomúckém, kte-

rouž byli započali knížata Olomúčtí Ota II. a Václav. Dílo toto r. 1130 došlo svého dovršení. Že pak posavadní biskupský chrám sv. Petra (na Předhradí) malý byl a nedostatečný, vymohl toho Zdik při metropolitě Mohučském a knížeti Soběslavovi, aby stolec biskupský přenešen byl od kostela Svatopetrského ke kostelu Svatovácslavskému a tento druhý aby uznán by lza hlavní chrám moravský, za máteř kostelů moravských. Spolu obnovena jest kapitola při novém chrámu biskupském, a to tak, že v celku ustanoveno dvanácte praebend kanovnických proti osmi posavadním, a z těch dvanácti že čtvero zůstaveno při kostele sv. Petra a osm přirčeno novému chrámu sv. Vácslava.

Podnes zachovala se v původním sepsání základní listina tohoto předního i hlavního kostela moravského z r. 1131, znamenitá tím, že je spolu jednou z nejdávnějších památek písemnictví moravského a úhelným kamenem moravského místopisu, neboť se v ní vypočítává okolo 200 osad v ryzích názvech jejich. Tolik dědin slušelo k záduší biskupského kostela, jichžto počet Zdik sám rozmnožil koupí a dáním tří vesnic v Čechách: Živanic v župě Hradecké, Lozic v župě Vratislavské a Křekovic v Litomyšlské. Ke vniternému vyozdobení chrámu nového věnoval Zdik kus sv. kříže, přinesený od něho z první pouti Jerusalémské, a veliké množství drahocenných rouch kostelních, ze jmena také zlatý rationál. Na přímluvu Zdikovu daroval kníže Soběslav clo knížecí „chomútné,“ jež vybíráno bylo z koní na dráze přes Brod Uherský do Uher vedoucí, aby výnos jeho slušel ke kostelu Olomúckému.

V území biskupství Olomúckého, ve dvorci biskupů Pražských, řečeném Sekyř-Kostel, zemřel dne 3. Junia 1134 biskup Pražský, trpce zkoušený a velikými strastmi navštívený Menhart. Byla na něho vržena obžaloba hrozná, že totiž věděl o úkladech proti životu knížete Soběslava I. strojených; avšak již r. 1131 očištěn jest přísahami biskupa Oty Bamberského a Zdika Olomúckého od viny takové, tak že smířen jest se knížetem. Na smrtelném loži v Sekyř-Kostele navštívil ho sám král uherský, též i kníže Soběslav, Zdik pak doprovodil mrtvolu do Prahy a pochoval ji při kostele svatého Víta, se slzami obdržev toho na knížeti a všem lidu, že zapomenuli na všecky třenice za života „cizince“ biskupa zběhlé.

R. 1136 měl Zdik sám půtku s knížetem Vratislavem Brněnským o dědinu Blansko, která spolu s Rájcem jmenována jest v biskupské listině z roku 1131 jakožto statek kostela Olomúckého.

Vratislav zatím dědinu tuto osoboval sobě a při schůzi spolu s Kunratem Znojemským v klášteře Rajhradském držané přímo zakazoval biskupovi, aby tam kostel, jakž tento mínil, nestavěl; obával se nepochybně, žeby takovým skutkem, jako stavbou kostela, nadešlo se domnělému jeho právu k dědině. Po mnohém prý hádání strany obě jakžtak se porovnavše z Rajhradu odjely. V tomto ději jeví se již poněkud základ oné hořkosti, kterou údělní knížata moravští v pozdějších létech měli ke Zdikovi.

Touha Zdikova po Svaté Zemi a po Hrobě Božím prvou jeho poutí nikoliv nebyla ukojena a znova i opět vábila jej svatá místa, tak že r. 1136 podruhé na pouť se odhodlal. Obdržev přivolení knížete Soběslava I., slavil den Božího Narození 1137 ještě v Praze na dvoře biskupa Jana, načež oba biskupové spolu se odebrali na Olomúc, aby tam slavili svátek Zjevení Páně (sv. tří králův). Brzo po tom vydal se Zdik na cestu a s ním mnoho zbožných poutníků z Moravy a z Čech, zejmena opat Silvester Sázavský, velký dobrodinec kostela Pražského Boleša, vládyka Ruzín a jiní. Cestu konali po suchu, přes Uhry na Cařihrad, chtějíce o Velikonoci býti v Jerusalémě. Že pak císař byzantinský válku vedl v končinách vzdálených, dostali se, an tím zdržáni byli, teprvé po Velikonoci na místo svých tužeb. Zdik zůstal na tom, že po celý rok až do budoucí Velikonoci pobude v Palaestině; ostatní poutníci zatím vykonavše svou pobožnost před hrobem Páně, vrátili se v létě do vlasti, a to cestou pomorskou. Tu jim mnoho bylo trpěti od bouří morských; jsouce hnáni hned sem hned tam, měli plavbu velmi obtížnou, tak že i někteří od toho zemřeli, zejmena Boleša, jehož pochovali „na pustém ostrově“, též i vládyka Ruzín. Jiní konečně dostali se do vlasti, mezi nimi opat Sázavský. Cesta trvala skoro půl leta, neboť zaznamenáno stojí, že se vrátili konec roku. Zdik zatím s dychtivostí navštěvoval památná místa Svaté Země.

Za svého celoročního pobytu v Palaestině Zdik oblíbil sobě řeholi sv. Augustina, na které založen byl řád klášterský Praemonstrátský, právě toho času vzkvětající a veliké jmeno v Jerusalémě mající; sloužiliť řeholníci ve svých sněhobílých řizách při samém hrobě Spasitelově, což přimělo Zdika, že hned v Jerusalémě nad hrobem Páně přijal roucho toto a v radostném pláči podvolil se tuhým pravidlům řádu Augustinského, odřekna se požívání masa a všeho pohodlí tělesného.

Tato pouť Zdikovi nemalého jmena zjednala po západní Europě, kde v ten čas panovalo veliké nadšení pro Svatou Zemi. Robert, spisovatel franský, dokonce dílo své obsahující vypsání Svaté Země, jemu věnoval, řka: „Poněvadž jsi ty pokorně a po katolicku, jak vůbec povědomo, přes moře putoval do Svatého Města ze vzdálených končin své vlasti české, a poněvadž jsi při tom naproti sobě střídmý, ale štědrý naproti duchovenstvu Bohu sloužícímu, proto tebe prosím: Neulev v předsevzetí svém, ale dokonej což jsi započal; vstup na horu Libanon, abys okusil z květu Nazarenského a vdýchal vůni Svatého Siona!"

Zdik nejsa milovníkem slov, ale skutků, hned jak se vrátil do vlasti, pomýšlel na to, aby zalíbeným řeholníkům svým, Praemonnstrátům, zjednal sídlo nějaké v Čechách. Získav knížete Soběslava i biskupa Jana Pražského, s jich podporou a pomocí založil první klášter té řehole v samém sousedstvě hradu Pražského, na pověstném do té chvíle Strahově. Zdá se, že poloha Strahova měla podobu nějakou se Sionem Jerusalémským, neboť klášteru dáno od Zdika jméno Sion, tak jako později Litomyšlskému název Hory Olivetské. Kníže i biskup s ochotou přispěli hmotnými prostředky k trvalému založení kláštera, dadouce a věnujíce mnoho vesnic a osadníků. Dům sám byl toliko dřevěný, za prvního správce pak uveden jest kněz Blažej. Toto všecko dálo se ještě přede dnem 8. Aug. 1139, kteréhožto dne biskup Jan Pražský zemřel.

Téhož ještě roku 1139 odebral se Zdik znova do ciziny, tentokráte do Říma. Příčina této cesty není dosti zřejmá; žádalť sobě nepochybně navštíviti prahy apoštolské, tak jako již dvakráte předtím byl navštívil svatá místa Palaestinská.

V ten čas co Zdik z pouti římské se vracel, stala se v Čechách proměna v osobě knížete zemského: Soběslav I. zemřel, a r. 1140 dne 17. Febr. posazen jest na stol český syn jeho Vladislav II.

Nastolení Vladislavovo šlo sice dle slibu pánů českých hned r. 1138 neb. knížeti Soběslavovi I. daného; ale pořádek tento nový čelel přímo proti posavadnímu zákonu následnickému dle stařešinstva. V tomto novém zařízení, podle kterého knížata moravští vyloučeni byli z následnictva na stolci českém, vězel počátek trpkých a zlých bojů. Sám Zdik byl s pořádkem tímto, jak z pozdějšího jeho chování vysvítá, úplně srozuměn, ačkoliv si tím odcizil knížata moravská, své vlastní diecesány. Ze jmena cítil se Kunrat

Znojemský ve svém právu zkráceným, i chýlila se i v Čechách strana k němu.

Přičiněním Zdikovým a jiných knížecích osob stalo se smíření mezi knížetem Vladislavem II. a Otou III., jenž byl od bitvy Chlumecké r. 1126 a po pádu otce svého Oty II. Olomúckého v cizině meškal, u knížat ruských. Vladislav II. propůjčil úděl Olomúcký Otě III., čímž Ota získán za přítele knížeti panujícímu a zjednána váha proti ostatním dvěma knížatům údělným, Znojemskému a Brněnskému (1140), Vladislavovi II. nepříznivým.

Toho roku 1140 stala se po mnohém smlouvání konečně směna mezi benediktinským klášterem Hradištským a biskupem i kapitolou Olomúckou o kostely v Olomúci. Opat Bohumil spolu se bratry řeholnými usilovali o to, aby v držení svého kláštera obdrželi dva kostelíky Olomúcké, jeden založení sv. Štěpána, druhý založení sv. Michala; pohnútka k tomu byla ta, že oba kostelíkové byli v sousedstvě anebo snad u prostřed majetku klášterského. Dosáhli konečně čeho chtěli, dadouce v záměnu za to svůj kostel sv. Mauritia na hradě s právem patronátným a se 13 domky i zahradami.[1]) U biskupa přimlouval se k té směně kníže Ota, příznivec kláštera Hradištského.

V osobě Vladislava II. a v choti jeho, kněžně Kedrutě, našel Zdik veliké a obětovné příznivce nově založeného kláštera Strahovského. Jich přízní započata jest stavba nového krásného kostela; klášter sám znamenitými donacemi dosáhl pojištění svého trvání.

Zatím co se Zdik staral takto o zvelebení církve, neustávaly v církvi moravské bujeti všelijaké nepořádky; rozkazy biskupovy nenacházely buď žádného neb velmi malého poslušenstva, tak že papež sám Innocent II., listem velmi ostrým napomenouti musel opatů, kanovníků a kněží moravských, aby se chovali podlé pravidel církve. Co se duchovenstvu ostatně vytýkalo, souviselo kromě všelikého pochybenství s postavením stran v zemi, ješto mnozí přáli Kunratovi proti Vladislavovi. Vytýkáno, že duchovenstvo proti zápovědi biskupově, jenž byl přítelem Vladislavovým, obcuje s osobami v kletbu danými, ano neostýchá se i svátostmi jim posluhovati, jakoby kletby nebylo.

Samého Zdika zmocnila se v ten čas touha, po příkladu sv. Vojtěcha jíti do Prus a litevským pohanům kázat evangelium.

---

[1]) Dudik, Mährens Gesch. Quellen I. 87 a 275.

Již v první polovici r. 1140 dal tento úmysl svůj stolci papežskému věděti; papež sice nenamítal ničehož proti tomu, ano dal i na počátku r. 1141 své svolení k podnětí takovému, doložil však tu výhradu, že vlastní církevní obec biskupova nesmí pro to být opuštěna nebo zanedbána, pročež že biskup má co možná brzo zase vrátiti se ke stádu vlastně sobě svěřenému. Když byl takto kříž obdržel s oltáře sv. Petra, aby jej k oslavě Kristově nesl mezi pohanské národy, zaplakal Zdik radostí velikou a zpívaje antifonu: Kdo chceš jíti za mnou, zapři sebe sám a vezmi kříž svůj na sebe . . . vsednul na kůň a v průvodu své čeledi vyjel do Prus, aby tam kázal a kázaje křestil. — Avšak prospěch této cesty byl nevalný; biskup marně pracoval a po nodlouhém čase vrátil se do vlasti. „Lépe prý jest — dí letopisec — pomlčeti o té jeho cestě, jelikož bez úspěchu pracoval, a radovati se z návratu jeho!“ (1141)

Nyní nastaly těžké bouře v zemi české. Odpor proti knížeti Vladislavovi II. dostoupil za těch dvou let, co panoval, takové výše, že protivníci jeho a přátelé Kunrata Znojemského, v jichžto čele stál český pán Načerat, známý hned z r. 1140, bez ostychu prohlašovali Kunrata za pána země české. Nebezpečenství rozmohlo se tím, že i druzí údělní knížata moravští, Vratislav Brněnský a Ota Olomúcký, přidali se ke straně Kunratově, tak že Vladislavovi II. nezbylo než něco málo věrných, mezi nimi Zdik, kterýž ovšem vážil za mnohé. I poslal Vladislav ke Znojemskému a k Brněnskému své pány věrné, napomínaje jich, aby u věrnosti drželi úděly své a nedávali místa protivníkům jeho; na Olomúckého působil zase prostřednictvím Zdikovým, slibuje mu přízeň a všelikou na budoucnost podporu. Avšak marné bylo toto úsilí. Knížata moravští s mohutným vojskem vrazili do Čech, chtějícc se zmocniti hradu Pražského i stolce knížecího. Vladislav II. s věrnými svými táhl jim naproti, až se potkali u Hory Vysoké (mezi dnešní Horou Kutnou a Zásmuky). Zdik byl při Vladislavovi II.

Strhla se bitva pod Vysokou (dne 25. Apr. 1142). Kunratovci brzo obešli postavení Vladislavovo, zaskočíce mu dráhu ke Praze. I nezbylo knížeti, než proraziti sobě dráhu prostředkem nepřátel; což se mu i podařilo. Se Zdikem pospíšil ke Praze, hrad odevzdal mladšímu bratrovi Děpoltovi a manželce své Kedrutě, druhého bratra Jindřicha poslal o pomoc vojenskou do Budišínska, na to pak se Zdikem a s panem Velislavem odebral se do Němec ke králi Kunratovi, švakru svému, aby získal jeho pomoci. Na té cestě pomeška-

Zdik dne 21. a 22. Máje v Praemonstrátském klášteře Wintberském, (na bavorské straně Šumavy), i světil tam oltáře, konec Máje pak byl u krále v Norimberce spolu s knížetem.

Král Kunrat III. bez meškání postavil se v čelo vojsk svých a osobně táhna do Čech uvedl Vladislava II. opět na Vyšehrad, kdež Kunrat, vida přesilu, ustoupil od hradu Pražského, marně ho dobývav.

Není pochyby, že největších zásluh o Vladislava II. získal sobě onoho času Zdik; neboť nejen že v nejhorší tísni neopustil knížete a že věrně sdílel všecky nesnáze s ním, ale i pomoc královu zjednal mu opatrným jednáním a moudrými radami;[1]) však i napotom zůstal Zdik u veliké přízni krále Kunrata. Než, čeho neodvrátil, aniž snad také při strannickém zápasu tak vášnivém odvrátiti mohl, byla msta Vladislava II. a stoupenců Vladislavových na údělných knížatech moravských, při čemž ovšem nejvíce utrpěla Morava sama, biskupství Zdikovo a lid jeho správě církevní svěřený. Kníže vítěz, o rok později, 1143, s velikým vojskem planoucím po pomstě a kořisti jako zuřivý nepřítel vrazil do Moravy, nejprvé do Znojemska, pak do Brněnska a konečně i do Olomúcka, tak že všecka země moravská zpustošena jest. Co se dálo mezi tím s biskupem? Země moravská byla pod kletbou církevní, příčinou boje na ni vloženou, tak že se biskup tam navrátiti nemohl; ale ani jako stranník Vladislavův v první době svou diécesi nesměl navštíviti, ač neměl-li se dáti v nebezpečenství. I pobýval v Němcích, ze jmena v Řezně (15. Dec. 1142), kde držán sněm říšský.

Již v měs. Aug. 1142 bylo v Římě ustanoveno, že na Moravu a do Čech má jíti legát papežský, aby urovnal řád církevní v obojí církvi zemské. Legát přišel také, v osobě kardinála Guidona, ale právě v ten čas, když na Moravě řádil Vladislav (v létě 1143); zemi samu navštívil teprvé, když byla zpustošena. I přijat jest s důvěrou dosti velikou, neboť všecka tři knížata, v klatbě jsoucí, žádali za absolucí, slibujíce zadostiučinění; načež legát přijav přísahu, odebral se do Pasova, kde se shledal se Zdikem, byvším dne 4. Sept. v Ulmu. Se Zdikem jel do Prahy, kamž dorazili konec Septembru 1143.

Tu zjednáno narovnání a smíření Vladislava se knížaty moravskými, nejprvé s Otou Olomúckým a Vratislavem Brněnským,

---

[1]) Henrico opiscopo, magni consilii viro, maxime tunc nesessario. Vinc.

potom, r. 1144, i s Kunratem Znojemským, kteří pokořivše se, nazpět obdržely úděly své, ovšem zpustošené a seslabené.

Dne 30. Sept. předsevzato jest nové svěcení kostela sv. Víta na hradě Pražském, při loňském obléhání pobořeného; slavnost vykonána jest ode tří biskupův, Pražského, Bamberského a Olomúckého. Téhož času obdržel Zdik návěští, že konvent Praemenstrátský ve Francii slíbil na Strahov vypraviti sbor řeholníkův; sbor ten skutečně také přišel, a sice z kláštera Steinfeldského v Poreyní. Z těch dob pochází zakladací list kláštera Strahovského, jenž podnes v originálu se zachoval, druhá to vedle listu Olomúckého památka listinná po Zdikovi, k posouzení jazyka i společenských poměrů nemálo důležitá.

Roku 1144 vsedl na stol sv. Petra papež Lucius II., kterýž o Zdikovi měl takové znamenité mínění, že jej brzo po svém nastolení zvláštními listy (dne 10. Jul. a 20. Aug. 1144) důtklivě vyzývá, aby do Říma se dostavil. Papež píše, že Zdika, jenž byl radost svou vyjevil z volby Luciovy, již před tím vroucně sobě vážil, nyní pak tím více po něm touží, poněvadž se jedná o povznešení církve římské. Patrně mínil papež Zdikovi, muži, kterýž dvakráte navštívil Jerusalém a osobně mezi pohany litevskými či pruskými pracoval o rozšíření víry, důležitou určit úlohu. V čem by sice úloha tato záležela, není zjevné; z pozdějších dějů jde na jevo, že se jednalo o nové tažení do Svaté Země, (Lucius byl přítelem Bernarta z Clairvaux), o výpravu na Pomoří baltické, konečně pak o sjednocení církve Cařihradské (východní) s Římskou (západní), při čemž při všem Zdik měl účastenství velmi vážné. Avšak trvalo to celý rok, nežli se vydal na cestu do Říma.

Jakož Zdik ve všem jednání svém jeví se co muž smíru a důkladného ve všem porovnání, tak pečoval i ku prospěchu svého stolce biskupského o vyřízení věcí posud sporných. Jmenovitě staral se o narovnání sporu, jehožto předmětem byl hrad moravský Podivín. Trval tento spor od samého založení biskupství Olomúckého, ješto se biskupové Pražští i Olomúčtí jednoměrně táhli k němu co ke svému majetku; pře vyjednávána jest dokonce i před stolcem papežským, ale přes to všechno žádného konce nedošla.

Tu Zdik, užívaje přízně, kterou měl u knížete Vladislava II., dovedl toho, že biskup Ota Pražský náhradou za Podivín-hrad a proboštství svatého Václava přijal újezd Želivský v Čechách, od knížete k biskupství jemu darovaný. Zdik postaral se o to, aby o

směně této, jakž tomu říkali, zdělána byla listina, jejížto originál podnes se chová u kapitoly Olomúcké (1144); nad to pak přičinil se, aby také král Kunrat II. vydal na to list potvrzující (1144). Důležito jest při tomto jednání, že Vladislav II. obnovil také staré právo mincovní, kteréž prý bylo na Podivíně; též uvolnil všechen lid poddaný na statcích a v dědinách biskupských po celé Moravě ode všech břemen zemských, od daní, od cel, od hradozdění, od hotovosti zemské i ode všech jiných robot zemských, a to na všech údělích moravských, jak v údělu Vratislavovu (v Brněnsku), tak v údělu Kunratovu (v Znojemsku), tak i v údělu Otovu (v Olomúcku). Avšak starý spor tímto pořízením nedošel konečného úklidu: v prvním konkordátě českém r. 1221 přirčen jest Podivín zase biskupům Pražským.

Jiná starost Zdikova byla, aby kostelu svému pojistil darování újezdu Libečského, knížetem Soběslavem I., r. 1126 darovaného; i na to vydal Vladislav II. list, zajímavý také proto, že se v něm vypisuje povaha tak zvaných stráží pomezných.

V zimě na počátku r. 1145 vydal se Zdik konečně na cestu do Říma; tentokráte šel přes Čechy, bera se z Olomúce po Konické dráze ke hradu Litomyšli. Společníkem byl mu Ota III. Olomúcký; mezi průvodci jmenuje se kněz cistercián Mukař (ten nepochybně, jenž r. 1141 s knížicem Spytihněvem a s pánem Miroslavem pouť konal do Jerusaléma). Na té cestě, a sice na cle při hradě Úsobrně, přišel ke Zdikovi Kunrat Znojemský i prosil ho před kostelem slovy lahodnými, aby ho dokonale smířil s Vladislavem II. Jakou radu Zdik jemu dal, neví se; na pohled rozešli se v přátelství dobrém. Ale sotva že nastala noc, vrátil se Znojemský, maje s sebou ozbrojenou chasu, a přiblížil se ke vsi biskupské, kde se Zdik uhostil noclehem, chtěje prý ho buď zabiti anebo zajmouti. Zdik spal již ve dvoře, kde meškalo též několik řeholníků Praemonstrátů. Tu kněz Mukař zaslechne pokřik na způsob ryku válečného; znamenaje nebezpečí, rychle probudí Zdika, vloží mu na tělo kožich a na nohy chatrné škorně, načež mu s některými jinými přes plot pomůže ze dvora do polí sněhem pokrytých. Tu několik kroků opodál ukryl se Zdik v chrastině a zahrabal se pokudž moha do sněhu. Zatím zástup Znojemského, nemoha se hned přepraviti přes potok dosti nepřechodný, zdržel se v postupu. U Znojemského byli té chvíle Vratislav Brněnský a Děpolt, mladší bratr knížete Vladislava, pak z panstva moravského Jurata (Taso-

vic), Domaslav, Slavibor (ze Švabenic), Hugo, Kuna a Mitul (z Kun·státu), Hroznata, Rodmil a Bohdan. Vrazíce jedni do dvora, hledají biskupa a chytnouce kněze Lukáše, kteréhož měli za biskupa, meči po něm sekou, až poznavše mýlku svou pohlavky a poličky ho ztrýzní a polomrtvého ostatním bratřím zůstaví. Jiní zatím s planoucími pochodněmi obstoupí dvorec, při čemž kopyta koní tlapala prý po rukou Zdikovi a oharky žhavé padaly na ubohého. Nevěda kam se Zdik ukryl, poručil Znojemský zapáliti dvůr, aby prý kdo tu schován, živ neušel. Zatím znamenaje, že biskup vyváznul, spokojil se s kořístí, pobera peníze na cestu do Říma určené, kaplu, koně nákladné, koně jízdné, ano i dobytek biskupských poddaných provázejících pána svého. Zdělán veliký oheň u prostřed dvora a zástup stoje kolem Znojemského, jako po nějakém vítězství posilňoval se pitím z číší biskupských, načež z místa toho odešli.

Zatím okolo půlnoci přiblížil se jeden z lidu kmetského k tomu místu, kde Zdik polomrtvý v houštině a sněhu ukryt ležel; hledal ten člověk své voly v té vřavě zahnané, až ho tu pozná biskup, že to jeden z jeho lidu. I dá mu znamení, žádaje, aby přivolal otce svého Gvozdlu s povozem nějakým nebo s koněm. Ti přijdou a biskupovi, žádajícímu aby ho převedli přes hranice do Čech, opatří nohy senem, dají naň šat sedlský, vloží ho na koně a tak zápolími po sněhových končinách s nemalou nesnází zavezou ho na Litomyšl. Tak byl Zdik zachráněn a drahý život jeho zachován.

Ota Olomúcký patrně nebyl přítomen, když se ono surové přepadení stalo; buďto že biskupa předejel anebo po něm následoval; letopisec alespoň ani slovem nedává na jevo, žeby býval ve společnosti Zdikově. Náramně rozhorlil se Vladislav II., an se ho zprávy donesly o těch věcech, jež se byly staly; bez meškání poslal na Lytomyšl koně jízdné a jiné potřeby po poslích, sám pak s čeledí vojenskou vyjel Zdikovi z Prahy naproti, aby ho na hrad Pražský dovedl.

Zdik cítil se být dosti silným, aby dalekou cestu do Říma bez pomeškání vykonal; skutečně byl také již dne 28. Apr. 1145 ve Viterbě, při dvoře papeže Eugenia III., následníka Luciova zatím zemřelého. O tomto pobytu Zdikovu u stolce papežského víme tolik, že klášteru Benediktinek Svatojirských, pak Praemonstrátskému klášteru Litomyšlskému zjednal u papeže apoštolské potvrzení jich práv a majetku, a že oba kláštery postaveny jsou pod obzvláštní

ochranu Sv. Petra a papežského stolce. Jiná záležitost tam vykonaná bylo uvržení kletby na knížata a pány moravské, jenž byli Zdika, biskupa svého, do Říma se ubírajícího, na té cestě přepadli; kletba vynešena jest na ně co svatokrádce (sacrilegi) o Božím hodu Svatodušním ve Viterbě, kde se toho času dvůr papežský pro neklid v Římě zdržoval. Listem ode dne 5. Junia 1145 oznamuje papež vyhlášení té kletby knížeti Vladislavovi a biskupovi Otě, aby také ve vlasti kletba ta byla vůbec oznámena a násilníci k pokoře donuceni. Záležitost tato došla ostatně po roce ukončení svého, ješto kněžic Děpolt, bratr Vladislavův, pokoru podniknul a Vratislav Brněnský, mrtvicí jsa raněn, milosti došel, sám Zdik přimlouval se za uvolnění knížat od kletby. Toliko Kunrat Znojemský v listě papežském od 25. Máje 1146 jmenován není; zdá se, že kletba při něm i nadále měla trvati, neboť tré kněží v údělu Kunratovu, jenž nedbajíce na kletbu konali služby Boží, složeni jsou s praebend svých a zastavena jim služba církevní. Že pak Kunrat pokořiti se nechtěl, podniknul Vladislav II. válečné tažení do údělu jeho Znojemského a zmocnil se hradu Znojma. Tu teprvé Kunrat hledal přímluvy u krále Kunrata, načež r. 1146 úděl svůj, ač spustošený, obdržel zase.

Roku 1147 nastalo ono pověstné hnutí křižácké, vzbuzené opatem Bernartem z Clairvaux, kdež spolu s jinými knížaty europejskými také Vladislav II. na pobudku Zdikovu kříž na se vzal a do Palaestiny táhnul. Sám Zdik neputoval do Svaté Země, za to však šel na Pomoří slovanské, kteréhož Sasové pod záminkou dokonalého pokřesťanění vlastně chtěli politicky sobě podmanit. Se Zdikem šli knížata moravští Ota III. Olomúcký, Svatopluk, mladší bratr Otův, a Vratislav Brněnský; duchovním průvodcem biskupovým byl tentokráte Jindrich, děkan kostela Pražského. Moravané přirazili až před Štětin, přepevný hrad Pomořanův, kteří vystavivše kříže na hradbách, vypravili posly do ležení, ptajíce se po příčinách takového nepřátelstva; jestliže Sasové přišli utvrdit víru křesťanskou, že měli přijíti ne se zbraní, ale s kázaním slova Božího. Avšak Sasům nešlo než o podmanění země. Zatím nepořídili ničeho a učinivše úmluvu s Pomořany, odešli zase, ne bez citedlné ztráty lidu. „Nebyla prý ta věc z Boha, proto prý také žádného zdaru neměla“; tak píše již souvěký kronista český. Celá výprava trvala tři měsíce v dobu letní.

Dílo ze všech nejvážnější, jenž připadlo Zdikovi, byly pokusy o sjednocení církve východní se západní. S velikou živostí ukládá papež Eugen podniknutí díla tohoto biskupovi moravskému, „aby prý všemi možnými spůsoby hleděl získati krále Kunrata pro připojení církve Cařihradské k církvi Římské (1147)“. Papež dílo toto nade všecka jiná podniknutí klade, an dí, „že by připojení církve Cařihradské jemu — papeži — a matce všech, t. církvi Římské, nade všecko bylo prospěšné (longe fecundissimum)“.

Zatím úsilí toto zůstalo bez výsledku: věhlas Zdikův, bystrý dovtip jeho ničehož neprospěly; obtíže zajisté nebyly ani tak v osobě krále Kunratově, jako spíše v okolnostech, sice by osobní přízeň králova k biskupovi jistě byla nejlepší zárukou zdaru.

Příchylnost papežova ke Zdikovi nezdarem toho podnětí dokonce nebyla zmálena; papež naopak sám uznává, že ta věc byla velmi trudná a že činnost Zdikova v ní všeliké chvály zasluhuje. Také ho papež nerad pohřešoval při velikém sboru církevním roku 1148 v Treviru slaveném, kam Zdik pro mnohá důležitá domácí zaneprázdnění dostaviti se nemohl; i zve ho papež, aby přišel jakmile bude jemu možné, „by spolu užili vzájemných a příjemných rozhovorů.“ Prostředníkem v té věci byl probošt Pražský, Daniel, slavný napotomný biskup Pražský, z čehož vidno, že s ním důvěrně obcovával Zdik.

Následujícího roku dostalo se Zdikovi té radosti, že téhož probošta viděl povýšena na stolec biskupský v Praze (1148).

Téhož roku navštívil Zdika kardinal Guido jakožto legát papežský, vypravený do Polan a do Prus, týž slavný muž, jenž před několika lety rovnal nepořádky v církvi česko-moravské. Šel Guido do Polan a do Prus, aby tam zastupoval místo papežské „v zemi světlem křesťanstva vnově ozářené.“ Z takového úspěchu jistě nemalou měl radost Zdik, neb i on byl se osobně přičiňoval o pokřesťanění Prusův litevských.

Téhož roku navštívil Zdik dvůr příznivce svého, krále Kunrata, vracejícího se z výpravy křižácké; shledání stalo se někdy ke konci roku toho a na půdě rakouské, nebť král vracel se přes Cařihrad a dává klášteru Světelskému kus lesa nad Chubí. Bylo to tuším posledněkráte, co se král a biskup osobně viděli. Zdik zajisté v zimě na to následující (z r. 1148 na r. 1149) churavostí byl utkán, která ho již neopustila, trvajíc po celý rok 1149 až do biskupova úmrtí.

Na závěrku svého života dočkal se Zdik té radosti, že lid moravský úplně se k němu přichýlil a v poslušenství jeho se navrátil, (populum qui se a tua subjectione subtraxerat, ad obedientiam tuam rediisse). Sám oznámil věc tuto papeži Eugeniovi, jenž listem od 1. Mart. 1149 potěšení své nad tím vysloviti neobmeškal.

Jeden z posledních skutků Zdikových bylo utvrzení Praemonstrátů v benediktinském kláštere Želivském. Klášter Želivský vzal počátek za knížete Soběslava I., kdež přišel benediktin kněz Reinart z Met, muž velmi umělý, a založil kostelík ke cti Sv. Petra a druhý ke cti Nejsvětější Panny. Sám biskup Ota Pražský (1140—48) světil oba. Biskup Daniel, Otův následník (1140) slyše stesky nějaké na Benediktiny, poslal tam Praemonstráty, opíraje se na právo patronátní, kteréž biskupům Pražským slušelo v újezdu Želivském. Benedlktini odešli na Sázavu, nechavše klášter tak pustý a prázný, že noví příchozí praničehož tam nenalezli. Že pak biskup Daniel o řeholníky tam vypravené dáleji se nestaral, ujal se jich Zdik; chtěje slavit Narození Páně konec 1149 v Jeníkově a slyše o bídě milených Praemonstrátů v Želivě, nechal cesty a poručil všecky zásoby na cestu připravené zavésti na Želivo, což bratry z největší nouze vysvobodilo. Tak jako Strahov nazván od něho Sion a Litomyšl Hora Olivetská, tak dal i Želivu — tuto podle příbuzenstva názvu — jmeno Siloe.

Zatím biskup velmi trpěl tělesně; bylť ve věku daleko pokročil, a již sám nedověřoval si dlouhého života. Hned na jaře r. 1149 oznamoval do Říma, že ho Bůh navštívil těžkostí tělesnou (molestia corporis). V měs. Okt. téhož roku psal mu papež: „Trudno nám bylo slyšeti, že sešlý jsa věkem nedomýšlíš se dlouhého sobě života, kterého bychom tak rádi tobě přáli; nicméně doufáme Bohu, že s pomocí jeho přece ještě spatříme líce tvé. Když bys pak předešel nás na onen svět, neopomeneme za tebe jakožto bratra nám přemilého, Bohu se modliti a na modlitbách svých častěji na tebe zpomínati.“ S týmž listem poslal mu papež také lék jeden, latině electuarium zvaný. Přání papežovo, že přece ještě spatří biskupa, nedošlo vyplnění: Zdik zemřel r. 1150, dne 25. Junia, „pln skutků dobrých a almužen,“ i pochován jest na Hoře Sionské, v klašteře totiž Strahovském, od něho založeném, kdež aby hrob svůj měl vezdy sobě žádal.

Ještě na smrtelném loži pamatoval zbožný stařec na kláštery své a na papeže: Opatovi Gotšalkovi Želivskému poslal na znamení a na památku nejupřímnějšího přátelstva dvé desk ze slonové kosti, jednu s překrásnými prý řezbami obraznými, druhou pokladenou voskem a jako ke psaní připravenou; papeži pak Eugeniovi III. poručil příhodná roucha kostelní, ke službě oltářní od jeptišek Svatojirských zručně a uměle zhotovená.

Opatovi Gotšalkovi, jehož patrně osobně velmi miloval, psal též dva listy, poroučeje se jemu a klášterním bratřím u modlitby a v paměť po smrti své. Text obojího listu zachoval se u chronografa Želivského. Gotšalk zachoval se podlé přání biskupova a nařídil v úmrtný den jeho netoliko službu zádušní, ale i hod, při němž bratřím slouženo medem, rybami a bílým chlebem.

O povaze a slovutném jmenu Zdikovu máme tato výslovná svědectva:

Proslavený biskup Ota Bamberský r. 1131 radí biskupovi Menhartovi Pražskému, obviňovanému z úkladův proti životu knížete Soběslava, aby sobě hleděl naklonit knížete i pány zemské, jmenovitě biskupa Olomúckého (praecipue Olomucensem episcopum).

Papež Innocenc II. r. 1142 osvědčuje výrazně důvěru, kterou má k biskupovi (pro magna, quam de persona tua habemus, fiducia), neboť stolec papežský že ví, kterak biskup od delší doby pilně a pečlivě na svých stranách pracuje o vykořenění nemravů, zvelebování cností a rozšiřování křesťanské víry.

Nástupce Innocentův, papež Lucius II., r. 1144 ohlašuje se ke Zdikovi pochlebnými slovy, řka, že sobě osobnost jeho hned před svým vyvolením za papeže obzvláštní láskou zamiloval a že ho nyní tím pilněji milovati a ve všem, což podlé Boha možného bude, ctíti chce a velebiti.

Papež Eugen III. r. 1145 nazývá Zdika mužem zbožným a ctným (religiosum et honestum virum), r. 1146 mužem moudrým a rozsudným (prudentem et discretum virum), kterýž prý ku knížeti Vladislavovi II. a kněžně Kedrutě opravdovou příchylnost má a všecko ke cti jejich činí.

Král Kunrat III., obcujíc se Zdikem hned od r. 1142, s obzvláštní vroucností odporučil jej papeži Eugeniovi, an r. 1146 putoval do Říma, načež papež odepsal králi, žeť to „muž zbožný a

Bohu libý, s kterýmž v největší úctě a lásce převelmi rád obcoval.“ Z listův téhož papeže vůbec vidíme, že Zdikův věhlas a rada (prudentia sagaxque ingenium), velikou platnost měly u krále Kunrata, (regis consilium in tua maximum prudentia et dispositione consistere novimus 1147), a že papež, chtěl-li čeho dosíci u krále, rád prostřednictvím Zdikovým toho vyhledával.

Po smrti své biskup Zdik neméně ctěn jest jako za živobytí; papež Eugen III. 1151, těše jeptišky Svatojirské pro smrt biskupovu, praví o něm, že „dokud živ byl muž ten, dobrotivý ochránce a dobrodinec kláštera, oddán byl stolci papežskému, a že na papeže pamatoval i na smrtelném loži svém, co věrný syn církve.“

Letopisci nazývají Zdika „mužem slavného života“ (vir clarus vita 1150), a chronograf Želivský vyznačuje ho, řka, žeť to byl „květ mezi biskupy onoho času, muž Bohu milý a známý na obojím dvoře, papežském i císařském, sloup a světlo Čech i Moravy za oněch dob, jemuž Morava neměla pastýře rovného.“ Biskup Rupert Olomúcký jmenuje ho r. 1232 „muže svaté paměti“ (vir sanctae memoriae).

Vůbec možno říci, že Zdik velikou měl podobnost s biskupem Vojtěchem, ano zdá se, že vezma sobě tohoto muže svatého za vzor hleděl se jemu podle zásluh připodobňovati. Do Svaté Země putoval, do Říma chodil, u dvora krále římského byl mocen radou, k pohanům pruským nesl evangelium, pro tvrdost lidu svého vzdaloval se z diécese své, tak že ho sám stolec římský žádal, aby pamatujíc na cizí národy nezapomínal na svůj vlastní lid, ačkoliv prý tvrdý a nepodajný, a tak jako sv. Vojtěch daroval i Zdik statky své kostelu svému.

Poznamenání. Skládajíce přítomný životopis slavného biskupa moravského, užili jsme, jak samo sebou se rozumí, všech pramenů přístupných, avšak na některé zprávy kronikárské a listinné neohlíželi jsme se z důvodů podstatných; takové jsou kusy v diplomatáři Bočkově I., podané pod čísly 235, 253, 272, 273 a 286.

Literární ruch na Moravě v novější době.

Podává *K. Šmídek.*

III.

Druhým representantem tak zvaného purismu v novějším rozvoji československé literatury na Moravě byl *František Dobromysl Trnka*[1]), ač co do vědochodu při svém snaženství obnoviti spisovný jazyk československý, jinou poněkud se ubíral dráhou než souvrstník jeho, V. Žák.

Trnka narodil se v českém městě Humpolci, v domě čís. 10 l. 1798 dne 13. února[2]) z rodičů Josefa a Rosalie[3]). Prvotného vzdělání svého nabyl ve škole rodného svého města, gymnasialní pak studia dokonal v Německém Brodě a filosofická na piaristském ústavě v Litomyšli. Po nějakou dobu oddal se i studiu theologickému ve Králové Hradci; vystoupiv však záhy ze dráhy této přijal vychovatelské místo u šlechtické rodiny v Polsce, přiučiv se takto důkladně jazyku polskému a později seznav toho pro filologická badání neodkladnou potřebu i jazyku ruskému. R. 1827 konal cesty po Slovensku, sbíraje národní písně, pořekadla, přísloví, usa-

[1]) Za sdělení zpráv ku sepsání životopisu tohoto laskavou dobrotou p. profesora Al. V. Šembery ve Vídni, bibliotékáře universitní knihovny v Olomouci, Dr. Fr. Skyby, a místoředitele biskupského Boromea ve Králové Hradci, Jana Bartáka, spisovateli odeslaných projadřujeme tu povinné díky.

[2]) Mylně udán jest rok jeho narození 1804 v Jungmannově historii literatury české na str. 643.

[3]) Matku ztratil v srpnu r. 1820 v Náměšti u Olomouce, ve sbírce svých básní „Vesna“ věnuje památce její útlocitou báseň v distichách, z nichž tu zároveň na ukázku tehdejšího básnictví několik slok podáváme.

„Upřímnou láskou vždy mě šetřila v smutku, v radosti;
   Na všem postavení mém brala věrně podíl!
Věčně ach odstraněná je nyní mé lásce účinné
   Ukrutným osudem; službu jenom vykonat
Poslední nebyloť mi dopřáno pro dálku potřebnou;
   Stydnoucí celovat v odchodu ústa její
Na věčnost, věrnou poslední touhu poslechnout,
   Hasnoucí oči vděk jí mile zatlačiti;
Ach nedopřáno, drahé ostatky zasejpati prstí
   By hrob se zvejšil mou i také ochotou.

div se po té co učitel českého jazyka v Brně. Životní jeho dráha nebylať ovšem, jako více méně každého, jenž byl život svůj zasvětil vyšší nějaké myšlence, poseta růžemi, jak toho sám bolnou projevuje předtuchu v básni nadepsané „pohádka“ (ve Vídni složené roku 1817):

Z pěti písmen utvořeno
Jest mé jméno:
První tři když vyřeknu,
Zočím obraz žalosti;
Posledních dvou když se dotknu,
Přichází mně k povědomosti
Štěbet ptactva známého;
A to vesměs význam jména celého.

V Brně přebýval v temné tak zvané Kozí ulici v nepatrné světničce u přízemí s nářadím velmi skrovným. Všeliké hlučnější společnosti zúmyslna se vystříhal obětuje všeliké své pochvílí nejvíce hloubáním gramatickým; nejčastěji docházíval k Josefovi *Novotnému*, proslulému tehdy v Brně violončelistovi a skladateli hudebnímu.

Co prvé průsvity probuzeného citu národního v hrudi jeho mladistvé uvésti nám tu jest plod básnický pod názvem: *Vesna či básně prvotinné*, ve Hradci Králové r. 1821[1]). Jestiť to zjev povšechný, v zákonech duševědných nutně zakotvený, že mysl, kteráž k vyššímu životu se proklubává, pociťuje hluboké všeho vnitra rozechvění; i na snadě jest, že horoucí toto veškerých pocitův víření, planoucí to v ideálech horování u nadanějších duchův touží vtěliti se v útvarech básnických a že právě z takéhoto mladistvé mysli naladění nejlibější a nejpůvabnější zvukové básničtí vynořili se. Zdeť má básnictví lyrické nejbohatší, nejširší pole; a jako vonný máj každým rokem opětně nivy a palouky pestrobarevným odívá kvítím, tak vyluzují se ze hlubin srdce našeho noví povždy a noví pocitové, jichž stále se měnících, jedva vzniklších a již odumírajících

---

[1]) Mimo tuto sbírku básní vydal ještě Trnka jinou pod názvem Růžinky, spisek to pro dítky, o kterémžto spisu sám dí, že básničky ty byl co začátečník složil r. 1820, a jichž horlivost Pospíšilova beze svolení skladatelova r. 1822 tiskem byla vydala; tou příčinou zakázáno nám, v jich rozbor se tu pouštěti.

uchycuje a ustáluje básník v souladně upraveném slově. Ovšem čím tklivější myslí kdo nadán jest ku vnímání zevnějších dojmův, čím bohatší a plamennější kdo obdařen obrazotvorností, čím všestrannějšího a hlubšího byl dosáhl vzdělání: tím mohutněji, tím pronikavěji dotknou se struny lyry jeho spříbuzněných pružin srdce našeho. I toho netajíme, že souvrstníky své nejvroucněji zanímati bude básník, jenž umí plamennými slovy, živými obrazy projádřiti, čím veškerá jeho doba v nejhlubším svém vnitru chvěje se a tetelí. Schelling vyslovil veliké tajemství duše naší výrazem „intellectuelle Anschauung“, kteréžto slovo nelze dosti průzračně v jiném jazyku přeložiti; avšak každý, jenž uvykl pozorným sledovati zrakem vývoj svého ducha, upamatuje se zajisté na mnohé okamžiky, v nichžto po dlouhém ve tmě tapání a badání jakoby bleskem najedenkráte ozářilo se to neb ono temné místo v duši naší a odekryla se záslona nejzavilejších pohádek vniterních. Takový zjev často pozorovati jest na velebných Alpách; vše zdá se zahaleno hustými chmurami, tu po jedenkráte roztrhuje se temný ten závoj, a vrch nebetyčný, ta neb ona stráň zardívá se v náhle prokmitších paprscích slunečních. Blažen básník, jemuž zdařilo se prozříti vniterním okem až ku samé hloubi věcí a objeviti pak v průzračném, nadšeném slově, čehož badatel jedva stihl po mnoholeté píli.

Které jsou to pak myšlenky a city, za jichž ozvěnu považovati by nám bylo dotčené básně Trnkovy? V létech, v nichž tyto básně na světlo byly vydány, již byla mohútným rokotáním rozzvučela se lyra Čelakovského a Kollárova, přijata byvši ode všech probuzenějších myslí ve vlastech československých s nadšením tak vroucím, tak ryzím, v jakovéž úplně vpraviti se téměř již nemožno jest pokolení nynějšímu. K takéto výši nepošinuly se ovšem lyrické výjevy Musy Trnkovy; ozývají se v nich mimo pocity lásky a přátelství, kteréžto jsou a zůstanou nevýberným zajisté zřídlem básnictví lyrického, i zvukové vyluzení ze hrudi rozhárané láskou ku vlasti, ku jazyku materskému (jako ku př. v básni: K češtině, str. 4 a 5 v hexametrech a j.); avšak nejvalnější jich část nepovznáší se i co do obsahu i co do formy nad pouhé pokusy začátečnické, jakož i složeny jsou v nejútlejším mládí téhož spisovatele, v rocích 1814, 1815, nejčetněji v r. 1817, 1818 a 1820 a tolikéž v různych místech, v Humpolci, ve Vídni, v Praze, v Něm. Brodě, v Hradci Králové, v Litomyšli a v Náměsti. Nejvíce, zdá se nám, podařily se mu básně složené v duchu písní národních, jichž sbírky

upravené obětovnou péčí Čelakovského, Kollárovou a Sušilovou nový byly směr daly básnictví vlastenskému. Podáváme tu na dosvědčení úsudku svého báseň: „Vlaštovinka“ (složenou r. 1820 na cestě z Vídně do Humpolce) v úplném znění.

Kde jsi vlašťovinko byla?
Kde tak dlouho letala?
O jak jsem tě smutná holka
Pořád očekávala?

„Zalítla jsem na stavení,
Kde milý tvůj bytuje;
Žalostně jsem opěvala,
Co tvé srdce sužuje.“

Řekni, řekni, vlaštovinko!
Co miláček můj pravil?
Kéžby mne tvůj sladký hlásek
Zlých domněnek pozbavil.

„Vzdechna sobě hořekoval:
O jak rád Bětulinku mám!
Pro ni bych vše obětoval,
Pro ni chtělbych umříť sám!“ —

Jak jsem šťastná, vlaštovinko,
Jak se v duchu raduji!
Leť, o leť a zapěj jemu:
Že ho věrně miluji.“

Podobným národním směrem nesou se písně, jichž byl Trnka později r. 1831 v Brně vydal pod názvem: *Frant. Trnky patero světských písní moravských* a jichž byl ve zpěv a v hudbu uvedl dotčený svrchu nejvěrnější jeho přítel, Jos. Novotný. Písně tyto s velikou oblibou byly přijaty a často v pozdějších ještě létech, jak si spisovatel tohoto článku sám zpomíná, ve veselých společnostech rády zpívány. Patero těchto písní vytištěných dosti úpravně pro jeden hlas i klavír kamenotiskem Prokopa Friče v Brně, sepsáno již pravopisem podle zvláštních vrtochův skladatelových sestaveným. K jeho seznání uvedeme tu aspoň prvou sloku písně ve věrném

opisu. „Marnost lásky. Holky, hoší, veŕte jen, že je láska pouhý sen; kdyby cos lepšého byla, věru by sé neměnila.“

Ovšem upříti se nedá, že píseň, čím více se blíží zpěvu *národnímu*, tim větší vyniká dokonalostí, ba i kritikové písní nevyrovnaného Göthea neostýchají se vyznati, že tyto k nejzdařilejším plodům lyrické Musy v Německu počítati dlužno tou příčinou, že největší měrou blíží se ku prostým výlevům zpěvu národního. Avšak právě tuto nelíčenou prostotu, tu ryzou samorostlost, tu zahloubilost veškeré duše v *jednom* téměř obraze, v jednom kvítku, tak že touze z hlubin duše prorážející nedostačuje ni mluva, velmi nesnadno, ba nemožno více dostihnouti dokona básníku nynějšímu. Pohleděmež ku př. k písni, kterouž na dosvědčení svých slov vyjímáme ze sbírky Kollárovy (I. sv. str. 294): „Tráva, rosa, slzy.“

Trávička zelená, kadě já chodievám,
Lebu ho já často slzami polievám;
Ústa mi zpievajú, oči sa mi smiejú,
Ale od srdéčka slzy sa mi lejú;
Nie preto si zpievám, bych vesela bola,
Ale preto zpievám, bych žiale zabola!
Žiale moje, žiale, smutné, osiralé,
Ako ta rosička na zelenej trávě;
Ještě tu rosičku vetříček oduje,
A mňa zarmúcenú nik nepolutuje!

I tážeme se každého nepředpojatého soudce, zdali se písni této, v nížto se ve dvou obrazích (trávičky, rosičky) vešken rozrývavý zármutek duše osiřalé s nedostižnou prostotou a hloubí citův vyráží, vyrovnati může kterákoliv píseň i samého v tomto oboru mezi Němci zvláště oslaveného Heineho? A nevyjádřil i náš mladistvý básník Mácha, jejž mezi nejnadanější počítati dlužno ve mladém pokolení, podobnou myšlenku jako zkormoucená Slovenka ve slovech, jimiž nejvěrněji chtěl naznačiti vniterný svůj život:

„Lehký na tváři smích,
Hluboký v srdci žal!“

A kdo z nás by nedal přednost nelíčenému, konkretně projádřenému výlevu v písni národní: „Usta mi zpievajú, oči sa mi smejú, ale od srdéčka slzy sa mi lejú?“ I v ohledu tomto nedostihují ovšem básně Trnkovy ušlechtilé ty vzory Musy národní. Co

do veršův neodpovídají tyto básně i sebe mírnějším požadavkům metriky. V některých setkáváme se se zvučnými, štěpnými rýmy, jako ku př. v básni „vojna“ nadepsané a roku 1815 v Litomyšli složené:

Jak se vicher rozhořčený vzteká,
Že se všeliké tvorstvo leká,
A jak zuřivého moře vlny valné
Bouří, zmítajíc se o vrcholky skalné:

Takto vojna, za níž zhoubným vzdorem
Bezedná smrt kvapí s náhlým morem,
Všudy kudy sběř nevázanou vodí
Hrůzu, nářek, divé hanebnosti rodí.

Avšak namnoze rymují se jen koncovky, a což více a hlavně veršům nedostává se pravého rytmu, jenž zastávajíc v poesii moment hudební uchu tak lahodí, ač v době, v nížto Trnka své básně skládal, Čelakovský již byl i v tom ohledu podal vzory všeho následování hodné. V témže roce 1831, co vyšlo patero světských písní, vydal Trnka básnický spisek: *Modlitba Páně v osmi zpěvích* podle Zimmermanna ve svobodném zpracování; avšak v básničkách těchto není pozorovati nějakého pokroku, ba co do veršův slabšími ještě jsou než svrchu uvedené básně prvotinné. Spisek tento, věnovaný tehdejšímu faráři ve Blansku, Josefovi *Holáskovi*, upřímnému národního jazyka milovníku a spisovateli písní duchovních a básní příležitostných (nar. v Dědicích r. 1787, vysvěc. 1809, zemř. dne 25. srpna 1844), má tu zvláštnost, že psán jest tolikéž pravopisem — Trnkovým: vůl*a*, otc*a*, všého, naš*a*, a vždy se dodává v poznámce: určitěji než *novo*české: vůl*e* atd.

Než se rozloučíme s touto básnickou činností Trnkovou, budiž nám dovoleno sděliti zanímavou zprávu, zaslanou nám laskavostí p. prof. Al. *Šembery*, jenž skončiv svá studia práv po Všech Svatých r. 1830 z Prahy odebral se do Brna stav se tu praktikantem a později auskultantem u magistrátu, a po celém mnoholetém svém v Brně pobytu neunavnou a důraznou činnost rozvíjel nejenom co spisovatel, alebrž i buditel a rozšiřovatel myšlenek národních i ve vyšších vrstvách obyvatelstva Brněnského. Zpráva ta týká se patera písní světských Novotným ve zpěv a v hudbu uvedených a vrhá zanímavé světlo na tehdejší společenské národní poměry ve hlavním

městě našem. „Aby se narozeniny tohoto dítka literarního i umě-leckého (vyšlého asi v únoru 1831) slušně oslavily, pozvali oba skladatelé veškeré vlastence Brněnské jednu neděli odpoledne do bytu Novotného v Kozí ulici, kdež nejprvé Trnka každou píseň svou četl, důraz klada na zvláštnosti jazykové, na př. *milej* vlasti, *růžú* a p., a pak schovanka Novotného s průvodem piana ji zpívala. Písně se velmi líbily a bylyť skutečně některé melodie zdařilé. Mezi hosty byl tam, pokud se pamatuji, vlastenecký purkmistr Ritschel, Kinský a Žák, prof. Fulg. Süsser, Suchánek, nynější proslulý učitel na fortepianu ve Vídni, který si posud s potěšením na to odpoledne zpomíná, a jiní. Tyto písně Trnkovy, které nikde v literatuře se nepřipomínají, majíť i tu zvláštnost do sebe, že byly psány nynější naší ortografií; Trnka totiž do nich zavedl: *j* místo *g*, *í* místo *j*, *ou* místo *au* a *v* místo *w*, ve kteréžto věci již tehdá v skutku k jádru uhodil*)“ Potud p. prof. Šembera. My ku konci jen ještě dokládáme, že se Trnka pokusil i ve skládání jiných forem básnických, nejenom jednoduchých nejvíce milostných písní. Nacházíme zajisté ve „Vesně“ i heroidu: Zbyslav Velmíše (v Humpolci 1817), setkáváme se i s idyllou: Miloň úpějící (1820), při čemž užívá Trnka pro název „idylla“ zvláštního jména: skotopaska (z ruského), a s balladou: Miloslav a Lidka (1818), kterouž pak i co do obsahu, jakož i co do neslušného místy provedení naprosto pokárati a zavrhnouti musíme.

Byv Trnka za svého v Brně pobytu (od r. 1828—1831), kdež zastával zároveň i úřad polského překladatele u brněnského kriminalního soudu, učitelem jazyka českého, musel při velkém tehdy nedostatku příslušných učebných kněh, jmenovitě ku prospěchu Němcův sestavených, přihlížeti sám ku sepsání a vydání podobných spisův. I jevil v oboru tomto činnost neunavnou. Co prvý směru tohoto spis vyšel v německém jazyku r. 1829 v Brně u Trasslera pod názvem: *Übersicht der böhmischen Declinationen und Conjugationen*, kdež se na 32 stranách v největší stručnosti podávají pravidla, podlé nichž spravuje se v češtině skloňování a časování se

---

[1]) K doplnění zprávy o básnické činnosti Trnkově doložiti tu ještě musíme, že do „Květů“ r. 1834 podal dvě básně: Čas (z polského) v č. 27, a na hrobě Míromily v č. 44, a ne jak v Jungmannově historii literatury české na str. 394 mylně udáno v čís. 47; dříve r. 1817 vydán jím zpěv ke cti Jos. Libosl. Zieglera.

příslušnými příklady; spisek ten měl sloužiti co příručná kniha při vyučování češtině. Novot mluvnických neníť ještě pozorovati; jen *ou* již se tu píše místo tehdy všeobecně ještě panovavšího *au*; žeť mnohých nedostatkův se neuvarováno, neníť se diviti při spise tak stručném, jako ku př. když se na str. 7. dí, že při skloňování ženských podstatných jmen zkracují prý se dlouhé hlásky *jenom* v genitivu množ. počtu, kdežto, jak známo, děje se tak i v dativu, lokalu a instrumentalu téhož množného počtu a v instrument. jednotného čísla, a p.

Po spise tomto následoval nejobšírnější spis Trnkou vydaný: *Kniha cvičná jazyka slovanského v Čechách, v Moravě a v uherském Slovácku*, v Brně 1830, s heslem: Pravidla jazyka podobají se poradě a příklady pomoci skutečné. Kniha tato výborná obsahuje hojnost vhodných příkladův ku překládání z češtiny do němčiny, a opáčně z němčiny do češtiny, a tolikéž o skloňování, o časování a o skladně; i používáno tétéž knihy se mnohým zdarem při vyučování češtině i na veřejných ústavech, jakož i samým Ant. Bočkem, prvým učitelem českého jazyka na stavovské akademii v Olom Domnělé opravy mluvnické vyskytují se tu již četněji, jal ku př. přeslic*a*, lépěj místo lépe, jiné odchylky ještě jen v závorkách: starey téty m. staré, tého, ba i staroslov. séhо místo toho; myj*u*; prosejí, prosiou, prosiá atd. Prospěšnost a výbornost této praktické knihy uznány tehdy i v novinách cizozemských.

Avšak již ve spisu rok na to, totiž r. 1832 ve Vídni útratami S. Schneidera co theoretická část ku doplnění dotčené praktické učebné knihy vydaném a tehdejšímu faráři Blučinskému a všech národních snah horlivému podporovateli, Vácsl. Čechorodu Pešinovi (jenž později jmenován byl kanovníkem v Praze) věnovaném, setkáváme se se mluvnickými novotami již zcela soustavně provedenými: u jmen podstatných mužských v množném čísle óv, óm m. ův, ům; kóň, nóž m. kůň, nůž; u ženských jmen *a* m. *ę*. ulic*a*; při jmenech přídavných slavney m. slavné; při číslovkách jedného, jednému, jedney; při zájmenech: moj, mojej, mojeho, mojemu; při slovesech: vol*a*j, vol*a*jme; všude *u* m. *i*, pláč*u*, přej*u* atd.; ku konci ve přídavkách dokládá se, že se má psáti: deň m. den, smrť m. smrt; *u* m. *i*, *a* m. *e*, tyto koncovky že prý jsou rozšířenější a podporují srozumitelnost, tudyž: vaš*a* lžíc*a*, na ulic*u*, pište správc*u*, miluj otc*a*, jezte mlynář*u*, muž*u*! naš*a* pol*a*; pak znamen*ja* v množném čísle m. znamen*í*; třetí osoba množného čís. u sloves

s koncovkou *ó* jest prý příjemnější pro sluch a prospívá srozumitelnosti více než *ou*; tudyž nesó, činió, umějó, volajó, ba mělaby se formě této dáti přednost i v samém transgresivu: čiňóce místo činíce!!

Aby laskaví čtenářové jako v konkretném případě seznali, jak by podle těchto mluvnických novot utvářil se náš jazyk spisovný, podáváme jim část předmluvy ze spisu jinak výborného a velmi záslužného, jejž Trnka téhož roku 1831 byl v Brně vydal; máť název: *Porěkadla (přjsloviá) Slovákóv moravsko-uherských* a psán jest zcela nynějším naším pravopisem jako svrchu zmíněné písně moravské. „Jakož národné zpěvy a písně odhalujou nám povahu srdca neb citícnosť národa; tak-též propovídky a přísloviá národné, — Slovákóm porěkadla — jsou zrcadlem rozuma i soudnosti jeho. Že takové sbírky rozmanitého býwajó užitka, snadno každý sě domyslí; neboť nimi sě kříší duch pravonárodný, čistí a obohacuje jazyk spisovný, ano i obnovujou sě výtečné dobromluvy staroslovanštiny. Jest na omylu, kdož myslí, že toliko spisy o předmětách učenských mohou býti vzorem jazyka spisovného, an tito cuzotinou obyčejně páchnou. Ale duch prostonárodný jedině sě jeví ve končinách i okolicách, kde mluva lidu jeho neporušeně ráz národnosti chová, i ozvy jinojazyčné o mysl onomu sě neobrážajó. Pročež sobě povšimni najsprostnějšej propovídky a piesně, pochodí-li ze pramena tého.“ Jsoutě zajisté v úryvku tomto dosti značny veškery téměř odchylky Trnkovy od jazyka spisovného.

Při veškerých svých opravách jazykových bral se Trnka jinou poněkud cestou než Žák, jak již svrchu podotkli jsme. Kdežto Žák vystavil sobě samovolně ideál jakýs spisovného jazyka a podle tohoto samoutvořeného vzoru dosavadní spisovný jazyk přistřihovati se jal a všelijak libovolně opravovati; vytknul sobě Trnka tolikéž ideálné vlastnosti téhož jazyka, žeť má totiž míti do sebe určitost, rozeznanlivost a dobrozvučnost, odtud pak ovšem nelogicky rozumuje: „následovně budiž spisovná řeč obsahem výborností vyňatých ze ponářeč (sic) sobě naybližších.“ Tak zjevně dí na str. 4. ve svém dvouarchovém a ve dvou místech, v Brně a v Olomouci r. 1831 vytištěném spise: *O českém jazyku spisovném* — ve prospěch mladým spisovatelóm i na výstrahu nedozralým recensentóm. Spis tento obsahuje v prvé své části opravy nedostatkův a vad, jichž se čeští spisovatelé tehdejší doby ve svých často na kvap sepsaných knihách dopouštívali a jichž bohužel i podnes v dosti četné

míře se dopouštějí. Práce to záslužná a i nyní všeho povšimnutí hodna. Ve druhé pak části obracuje se spisovatel někdy až jizlivými narážkami proti zcela jinak oprávněnému posudku Trnkova spisu „Pořekadla slovenská“, kterýžto posudek umístěný v Časopisu česk. Musea r. 1831 ve 2. sv. nazývá Trnka (na str. 38) dílem nezkušeného začátníka, jemuž radí, aby „raděj pilněji učil se gramatice československej, i skoumal povahu jazyka“, a jímž nikdo jiný nebyl leč oslavený po všech vlastech slovanských — Palacký! Tento vším právem namítal Trnkovi, že byl na rozpacích, má-li knížku tu mezi českými knihami pojmenovati čili nic; neboť řeč to není ani česká ani moravská ani slovenská, nobrž řeč toliko — Trnkova. Trnka odvětuje, žeby Moravané i Slováci s větší oblibou čítali ve knihách českých, kdyby jich spisovatelé všímali sobě dobrých vlastností každého moravského i slovenského podřečí (str. 34), a dokonalostmi takovými zvelebovali, ozdobovali a obohacovali svůj spisovný jazyk; a dí-li recensent dále, že podobné knihy psané v řeči, „nesmyslné to směsici všech nářečí“, jen za strašáka se hodí, ku čtení nijak nevábíce, dokládá Trnka, žeť on jedině hledá a hledati neustane, což „přírodného, pravonárodného, nelíčeného a jaderného slovanské mluvy naše, totiž ponářečí moravské, české i hornouherské dochovávají ve živých posavad ústách“, a končí-li recensentráznými slovy: „amalgamisovati formy gramatické rozličných nářečí a věků svévolně podle theorie domnělého libozvuku jest podle úsudku našeho hra nerozumná, nechutná i škodlivá,“ uznává Trnka úsudek tento býti o sobě výborným, avšak tuto nemístným, ješto „přijmouti dobré i lepší obdoby (formy) mluvnické naybližších sobě nářečí a žijícé (sic) v ústách národných do jazyka spisovného a šetřiti všemožně dobrozvučnost, neníť svévolnosť, ale potřebnost a rozumnosť“, dále pak dovolává se „rovného každému spisovateli práva, buď on Čech aneb Moravan neb Slovák, nebo řeč a literatura diktatorstva netrpí“, odkudby pak dále následovalo, že každému spisovateli dovoleno býti musí, sepisovati své knihy v řeči jím samým samovolně přistřihnuté a upravené! K takovýmto hle výstředním důsledkům vede logika — náruživostí! Žeť i Trnka jako i Žák domníval se přijmutím domnělých dokonalejších forem ze příbuzného podřečí slovenského v jazyk spisovný získati rozkolné Slováky, patrno nám se jeví z toho, co o tom dí ve spise „Společník věrný“ na str. 85 a 86. „Slováci zvláště evangelíci ode dávna užívali tétéž spisovné řeči jako Čechové, Moravané; ale spi-

sovatelé katolíci, n. p. Bernolák, Holý, Baiza, Fandl, Gazda a j. začali psáti svým slováckým nářečím, čemužby se bylo zabránilo, kdyby česká strana byla přijala do svého jazyka spisovného, což dokonalejšího a určitějšího má Slovák s Moravanem“.

V tehdejší době přebýval v Brně mezi jinými vlastenci tolikéž i Fr. Cyr. *Kampelík*, oddavší se tu studiu filosofie a později theologie, jenž o probuzení národního života v dorůstající tehdá mládeži moravské nepopíratelných sobě zásluh získal. I on se Žákem docházíval častěji k Trnkovi; a že čím jest srdce přeplněno, tím ústa přetýkají, táhl se předmět i vzájemných rozmluv nejobyčejněji — ku gramatice československého jazyka a ku žádoucím v ní uvedenu býti majícím novotám a opravám. Věrně přizvukovával k náhledům Trnkovým tentýž Kampelík, sám jich pak v pozdějších svých spisech za nejšlechetnější ovšem snahou a nikoliv z nějaké samolibé urputilosti uváděje; Žák v některých věcech s ním tolikéž souhlasil, v jiných však opravách od něho se odchyloval. Šembera tenkráte, jak svrchu dotčeno, do Brna došedší slyše stále tyto na češtinu stesky řečených tří spisovatelův a domnívaje se ovšem bludně, že v nich jeví se ohlas přání a touh uvědomělých Moravanův vůbec, psal o reformatorské této činnosti jakož i o jiné domnělé nechuti Moravanův k Čechům dne 1. ledna 1831 důvěrně příteli svému Jarosl. Langerovi do Prahy, jenž jsa tehdy redaktorem zábavného časopisu „Čechoslava“ přátelský ten dopis v časopise tomto uveřejnil, přičiniv k tomu „veřejnou odpověď“ smířlivým duchem sepsanou; a bolestně lichými těmi zprávami jsa dojat za příčinou toho složil a v témže „Čechoslavu“ vytisknouti dal nyní vůbec známou a oblíbenou píseň: „Moravo, Moravo, Moravičko milá, co z tebe pochází chasa ušlechtilá!“ Jak domysliti se lze, způsobily tyto v Čechoslavu uveřejněné dopisy mnoho hluku, ba mnoho na Moravě pohoršení; nebyltě, jak sám Šembera později se přesvědčil, pramen, odkud zprávy ty a jim podobné byl čerpal, kalý a pravý; neboť ne Moravané, jako ku př. preláti Napp a Šlosar, dr. Artus, kom. rada Štěpnička a j., alebrž výše řečení Čechové měli nechuť ke spisovné češtině, s nimiž ovšem, ale z jiných rozvoji národnímu nepříznivých ba vše, co češtinou zapáchalo, osočujících pohnutek souhlasili mnozí Moravané. Proti zmíněné svrchu odpovědi Langerově v Čechoslavu odpovídá Trnka ve spisu: O českém jazyku spisovném, ovšem jen zkrátka dokládaje, že vše, co ve spise tomto odpověděl recensentovi „pořekadel“, nemotorné prý

důvody Langerovy velebícímu, týká se i tohoto. Jen tu ještě poznámku přičiňuje, že „zbytečné cikání, zikání, šikání, žikání“ pochází tolikéž i ze „zbyčetného užívání zvučky *c* na místo *ť*, *z* na místo *ď*, *š* na místo *s*, *ž* na místo *z*, jako k. p. ztracen, dobrozvučněji ztra*těn*; osazen, osa*děn*; vzne*š*en, vznesen; zka*ž*en, zkazen a j. Ku konci ještě Trnka připomíná, žeť mu nikterak nenapadá „český jazyk voditi nazpět ke formám prastaroslovanským či sanskritským či prapračeským, ale toliko jedině ve spisovný jazyk, má-li nám býti dokonalým, uměstiti pospravedlivu to, což určitějšího a lepšího posavád Morava se Slòváckem chová v živých ústách národných.“

Proti všem těm libovolným opravám jazyka spisovného Trnkovým a soudruhův jeho, jmenovitě pak proti spisu: „O českém jazyku spisovném“ sepsal Fr. Palacký a v časopisu českého musea r. 1832 sv. 3. (str. 352—373) co jeho redaktor umístil rázný protest, posudek téhož spisu. V posudku tomto klade slavný dějepisec hlavní důraz na to, že každý jazyk spisovný podle povahy své jest „již od původu svého nahodilý, faktický, tradicionální; že *rozum* tudyž není tvůrcem ani zákonodárcem, alebrž *zprávčím* v jazyku; a dále že spisovný jazyk náš nelze u nás za takový považovati, jenžby teprv měl utvořen a ustanoven býti, jako by literatorům českým tu teprv činiti bylo „de republica constituenda“; my že máme jazyk písemný již od několika století utvrzený a ode všech nejosvícenějších mužův národu našeho od starodávna jednosvorně přijatý a podnes uznaný; a byťby tomu tak bylo, že nářečí naše v Čechách, v Moravě a v Uhřích asi před pěti stoletími sebe bližší byla, nežli za našeho věku býti se zdají, že nicméně žádati, aby čeština podobou a tvárností svou o pět set let do starožitnosti nazpět coufla, za nerozumné a zpozdilé pokládati dlužno.“ Patrno odtud, že těmito důvody dotkl se pronikavý duch Palackého samého jádra věci, a veškerá pozdější doba našeho národního rozvoje jasně dosvědčila pravdivost a praktický směr výrokův jeho. Ani obnovy Žákovy podle *ideálného* měřítka v dosavadním jazyku spisovném uvedené, ani opravy Trnkovy, z různých podřečí na Moravě a na Slovensku vyňaté, nenalezly kypré půdy nikde na Moravě, aniž pak rozkolné Slováky nazpět uvedly k jednotě vzájemného našeho spisovného jazyka.

(Pokračování.)

O deskách zemských a jiných veřejných zápisech chovaných při právě zemském v Čechách i na Moravě.

Píše *V. Brandl.*

Vydáním důležitého spisu „Pozůstatky desk zemských království českého r. 1541 pohořelých“, kteréž Dr. J. Emler v Praze opatřuje, obracena jest všeobecná pozornost k dřívějším deskám a jiným zápisům veřejným, které při právě a soudě zemském v Čechách i v Moravě chovány byly. Jelikož však posud vyšla jen malá částka tohoto díla monumentálního, nemíníme nyní o vydání samém mluviti a pokusime se raději, stručným popsáním oněch desk zemských, obsahu a významu jich znázorniti velikou důležitost, kterou ony pro vědu, pro poznání starší české, společnosti mají. Tím zároveň pozná se důležitost a záslužnost práce, ve kterou pan Dr. Emler se uvázal, vynášeje na světlo pozůstatky onoho vzácného pokladu, jímžto naši předkové vším právem se honosili. O vydání samém pojednáme, až nám více látky uveřejněné před rukama bude.

Národ český, ač poměrně nečetný, vykonal předce skutky, které, jako porážka Tatarův a hnutí husitské, důrazný vliv měly na dějiny světové. Avšak také na poli tiché činnosti ducha lidského byl národ náš neobyčejně činným a pružným, a rozvíjel zvláště ve tvoření práva a právních zřízení tak ušlechtilé vlohy, a dobyl tak důležitých výsledkův a úspěchův, že jemu povždy čestné místo v řadách národů evropských pojištěno a vykázáno bude. Chloubou nehynoucí při této jeho práci duchové mu zůstane, že ze sebe nepřetržitým proudem života státního a pospolitého právo své tvořil, měnil, vzdělával a podlé potřeb časů a změněných názorů ve státě i ve společnosti tříbil, a tak právo své vždy k povaze národní a k podstatě věcí přispůsoboval a připodoboval. Strom práva českého jest domorostlý; praotcové naši jej zasadili, a strom ten pěstován byv od národu celého zmohutněl takovou měrou, že ve stínu jeho ochranném národ náš po všecka století bezpečně poměry života řídil a spravoval. Národ náš měl od dob nejstarších právo *své*, pročež se nám také v právě jeho zjevuje pravý český národní duch nelíčený, nebarvený cizím nátěrem, a protož také jest poznání práva našeho nad míru důležitým, chceme-li porozuměti dokonale vniterní povaze, uzavřené v sobě individualitě národu českého. Neb všechny

právní pojmy, názory a potřeby, majíce kořeny své v duchu národním, vyrážejí ze sebe zřízení taková, která těm pojmům a názorům přiměřena jsou, a v nichž se tudíž idey práva národního takořka vtělují. Jednomu každému pojmu práva odpovídá tedy určité zevnější právní zřízení, jež jen zjevením onoho pojmu jest; čím více pak ono zřízení jest dokonalým t. j. čím více ono právní myšlenky zobrazuje, tím vznešenější jest také onen pojem práva samého, který vlastně tím zřízením vyrážeti se má. Všechna právní zřízení vyjádřují tedy vždy určitou stránku právního *vědomí* národu, a ona jsou tím dokonalejšími, čím živějším toto jest; jedno jest tedy podmínkou druhého.

K nejdůležitějším pojmům práva vůbec náleží právo vlastnické; majetek čili jmění jest podmínkou, aby společnost se vyvíjela. Protož jest také potřebí, aby jednotlivec právem chráněn byl ve vlastnictví, kteréž mu k tomu neb onomu majetku čili jmění náleží; spůsoby, kterými právo majiteli vlastnictví zabezpečuje, mohou býti rozličné, avšak na větší neb menší dostatečnosti neb nedostatečnosti jich spatřuje se, pokud které právo s to jest, úplně neb neúplně někoho ve vlastnictví chrániti. Čím dokonalejšími tedy jsou zřízení ta, která právo k obraně a ochraně majetku ze sebe tvoří, tím vyvinutějším jest pojem a názor sám o vlastnictví. Rozumí se samo sebou, že, jako jmění samo jest ceny rozličné, také zřízení právní k ochraně jeho ustanovené jsou bedlivější a přísnější neb jednodušší. Při římském právě znamenáme, že ono predevším přihlíží k ochraně jmění peněžitého, poněvadž v římském státě, zvláště v době světovlády Říma, movité jmění a jmenovitě peníze důležitým činitelem v národním hospodářství byly. Opak toho spatřujeme na právě českém, kteréž, poněvadž národ český polní čili pozemkový majetek považoval za základ národního hospodářství a blahobytu veřejného i soukromého, největší zřetel k vlastnictví pozemkovému obracelo a jemu tudíž nejbezpečnější ochranu propůjčovalo. Stávalo se to u míře takové, že zemské právo české přímo nazvati lze *právem agrárním*; na pozemku, na vlastnictví k němu a skutečném držení jeho záležela podstata rodu, rodiny, jednotlivce i obce. Protož jsou styky práva českého s vlastnictvím pozemkovým mnohonásobny; svědčí při svodě a rozepřích o meze slují v starším věku *osadou;* ten, který rodinné hospodářství řídí, sluje v Čechách kmetem, v Moravě hospodářem, a podlé toho sluli také soudcové zemského práva v Čechách *kmety*, v Moravě *hospodáři*; svědkem

v důležitých věcech může před právem zemským býti jen člověk *usedlý* t. j. pozemkový statek mající; vyšší ouřady zemské mohou míti jen takoví páni a zemané, kteří pozemkové statky drží, jinak je pouhé šlechtictví k tomu spůsobilými nečinilo; kdo pozemkového statku nemá, nemůže pečeť svou k obecným zápisům zemským čili lantfridům přitisknouti a nemůže tudíž choditi na sněmy zemské t. j. jen statek pozemkový propůjčoval práva, státi se členem politické obce celé země; statkář musel býti poháněn na statku svém, kdež s ženou svou seděl, kdož statku neměl, byl pohnán zatykačem a musel se zaručiti, že k soudu se dostaví, čili jak se pravilo: *statkář byl k právu dosti usedlý*, kdežto *nestatkář jenom se tkal* t. j. stálého sídla nemaje osobou svou ručiti musel. Tak právě byl v národě našem zakotven názor, vedle kterého jen statek pozemkový propůjčuje platnost ve společnosti, v obci a v zemi či ve státě, a následkem toho příležitost dává statkáři, aby on účastenství bera v pracích a povinnostech veřejných vlohy duchové vyvíjel a platné služby veřejnosti konaje pevné povahy nabyl a vážnosti u všech si dobyl, tak že vlastnosti účinné k prospěšnému jednání a vytrvalá povaha naznačují se slovem „*statečný*“[1]); jistota totiž, kterou statek pozemkový, jsa nemovitým, do sebe má, vzbuzuje v statkáři podlé právního názoru českého povahu stálou, a jistota jmění jeho propůjčuje mu mocné sebevědomí, jelikož ví, že statkem svým s politickým vědomím státu celého spojen jest. Činnou byla sice osoba, ale podmínkou k této veřejné politické činnosti byl statek.

Tento názor o vlastnictví statkářském čili pozemkovém, jest příčinou, za kterou právo české tak bedlivě ono vlastnictví chránilo a bránilo. Vždyť ztrátou statku nepozbyl občan český pouze podstaty živnosti, nýbrž pozbyl také oprávněnosti politické, bráti účastenství v zákonodárství a v politické i soudní správě země. Bráníc statek bránilo právo české tedy i politická práva občana, která k tomu statku vázána byla. Jakož slovo *země* samo v právě českém znamená i geografický prostor i *politicky oprávněné obyvatelstvo*, taktéž náleží jen ta jednotlivá osoba k tomuto politicky oprávněnému obyvatelstvu, která nějakou část tohoto geografického prostoru čili země drží a užívá.

---

[1]) Statek původně ovšem znamenal jen dobytek, a zboží znamenalo majetek pozemkový; avšak již dosti záhy znamenalo slovo „statek“ jmění pozemkové, kdežto pak zboží znamenalo především to, co německé slovo „waare“.

Podlé důležitosti, kterou statek v státě a právě českém měl, lze snadno pochopiti, že vlastnictví pozemkové v tom právě velikou roli hraje, a není se tudíž čemu diviti, že právo české vynalezlo zřízení takové, které vlastníka v právě jeho a v držení bezpečně chránilo. A zřízením tím jsou *desky zemské.*

Vzhledem k celému vývoji zřízení desk musíme rozeznávati více druhů kněh a spisů veřejných, jimž v právě českém jmeno desk dáváno bylo. Počátek zřízení desk zasahuje do nejstarších dob naší historie; „dsky pravdodatné", kteréž Libušin soud uvádí, jsouť důkazem toho; i jmeno samo „dsky" naráží na vysokou starožitnost, jelikož nám připomíná dobu, kde rozličné záznamy ještě se vrývaly v plochy kovové neb vřezávaly v dřevěné, odkudž pak takovým záznamům samým jmeno desk se dostalo. Nechtíce zde poznovu rozkládati mínění své o deskách pravdodatných Libušina soudu, jelikož jsme náhled svůj o tom vyslovili v III. sešitu tohoto časopisu na rok 1869, obrátíme zřetel k deskám těm, o nichž víme, že jich v době té, když české právo již v nejkrásnějším vývoji bylo, se užívalo.

Povšechný běh českého řízení soudního to s sebou přinášel, že v právě českém rozdílné zápisy činiti se musely. Platila ve formálním právě zásada, že ten, který půhon před úředníky neohlásil a zapsati nedal, k žalobě před soudem připuštěn býti nemohl; pro jistotu, že komorník nebo půhončí půhon pohnanému doručí, zapisována jsou také jmena komorníků, kteří ten neb onen půhon dodávati měli. Zvláště bylo zapotřebí zápisu při soudě v takových příčinách, v kterých tři půhony ohlašovati se měly; neb při tom žádalo právo, aby mezi jednotlivými půhony jisté roky se kladly, z nichž dva byly nepohnutedlné a jeden mohl býti podlé dobrého zdání starosty komorníkův.[1]) Poněvadž pak starosta nemohl pouze v paměti snášeti roky ty, musely se zapisovati, a to také za tou příčinou, aby původ se vymlouvati nemohl, že ne ten, nýbrž jiný rok mu dán byl. A k tomu konci jsou zřízeny při právě českém zvláštní knihy, v nichž půhony a roky jim položené se zapisovaly a knihy ty sluly v Čechách *desky půhonné, libri citationum.*[2])

---

[1]) Viz o tom Korn. ze Všehrd str. 119.

[2]) S nejstaršími deskami půhonnými, jež se zachovaly v originálu, počal p. Emler vydání své.

Na základě půhonu a líčení pře činěn býval nález; poněvadž pak právo české bylo zvykové t. j. poněvadž v právě tom podobné pře se rozsuzovaly podlé nálezů dříve v takové při činěných, bylo zapotřebí, aby také nálezy se zapisovaly, by pohnaný i původ k nim se táhnouti a soudcové sami podlé nich se spravovati mohli. I v tom byla příčina k zapisování nálezů, jelikož žádný více o při, na kterou se jednou nález stal, více poháněti nesměl; protož musel nález každý býti napsán, jinak by se nebyl mohl dáti jistý důkaz, že v té které při již se nález byl stal.

Tyto zápisy soudní, které půhony a na ně učiněné nálezy obsahovaly, byly věrojatně nejstarší mezi *deskami*. Uznána-li záhy již potřeba, zapisováním pří všelikou bezpečnost poskytnouti těm, kterýchž se týkalo, nabyli předkové naši jistě také záhy toho přesvědčení, že bezpečnost v držení majetku se zvýší, když se založí zápisy čili *desky* takové, v kterých by se statky nemovité na jmena držitelův psaly, všecky závady a břemena statků se zaznamenávaly a všecky změny zřejmě naznačovaly, které se v držení statku dějí a před se berou.[1]) A k tomu konci založeny jsou zápisy ty, které povýtečně slují *deskami zemskými*.

Nelze pochybovati, že desky zemské obsahující zápisy statků také jen na základě zvyku se vyvíjely, že tedy z malých počátků průběhem času pokročily k oné dokonalosti, ježto jest skutečnou a opravdovou chloubou národu českého. Važme především povahu a zřízení desk v době té, když ony již dokonalou formu na sobě měly.

Jistota, kterou desky propůjčovaly, záležela na vícero okolnostech. Nejhlavnější věc byla, že všecky zápisy se činily od úředníků přísežných, že chovány byly pod trojí pečetí nejvyšších úředníků tak bedlivě, že obyčejně jen v čas soudu a jindy jen na zvláštní rozkaz soudu se otvíraly. Pravidlem, z kterého bylo jen málo výjimek, bylo, že každý, kdo nějaký vklad do desk činil, osobně tomu přítomen býti musel. Ochrana úřadní, pak veřejnost, před kterou každý vklad se děl, byly tedy hlavní zárukou jistoty desk; protož praví Kn. Tovačovská: „Na tom (desk) největší moc jest, že do nich zjevně jde a svobodně všecko.“

---

[1]) Nejstarší zmínka o těchto deskách zemských činí se v Čechách r. 1287, v Moravě r. 1303.

6

Úřadní povaha desk a veřejnost, s kterou vklady se činily, nesly to s sebou, že ve sporných věcech o právo vlastnické k statkům nemovitým svědectví desk největší váhy mělo; praví Kn. Tov. v kap. 109: „Dsky . . . více nežli které jednání jiné váží a jako řkúc všeho práva konec a všech jistot jistota jsú“. Vliv desk co pravého důkazu byl téměř nepřekonatelným; neb kdo před soudem proti vkladu deskovému mluvil, musel býti hotov, rovněž i úředníky viniti a jim to dovesti, že ony mylný aneb falešný vklad učinili; dokázáno-li na úředníky, že při vpisování vkladu něco úmyslně vynechali nebo přičinili, aneb konečně zcela nepravý vklad zapsali, šlo jim o hrdlo, a takový vklad se musel pak podlé snešení soudu opraviti.[1]) Rovněž každý propadl hrdlo, kdo nemaje k nějakému statku práva jej sobě do desk vložiti dal; praví Kornel ze Vš. na str. 6: „Ktož ve dsky klade sám práva nemaje má s hrdlem i statkem na královské i panské milosti býti a za falešníka vedle té viny má zuostati.“ [2])

Tato bezpečnost, kterou desky zemské právu vlastnickému poskytovaly, byla příčinou, že se vyvinul právní názor a zvyk, vedle kterého jen ono držení statku nemovitého se uznávalo za platné před právem, které deskami pojištěno a v nich zapsáno bylo. Za tou příčinou jmenuje Karel z Žerotína desky „pravidlo zemské.[3]) Protož, učinil-li kdo nějakou změnu ve statku svém a nedal-li změnu v desky zapsati, nebyl soud povinen na tuto změnu faktickou se ohlédati: „nad to ani statku do desk bratřím svým nevložil, odkudž my judicialiter, jest-li statek prodán, nevíme“.[4]) Protož při každém vkladu muselo všechno zevrubně udáno býti; zapomělo-li se co, považoval to soud tak, jako by se to bylo nestalo; kdo k. p. prodal statek, musel ve vkladu deskovém všechny náležitosti vyčísti; vynechal-li jednu, považováno, že ji zároveň s ostatními neprodal.[5])

---

[1]) Kn. Tov. kap. 92

[2]) Jen v jediné příčině mohly dsky se nařknouti, při těch vkladech totiž, které od žen za živa mužů činěny byly. Podlé zásady práva českého „žena jest vězeň muže svého“ musela žena to činiti, co muž chtěl; muž ji tedy mohl donutiti i proti vůli její k nějakému vkladu do desk, ona však po smrti muže nebyla povinna vklad zachovati, a bylo tedy možno každému takového vkladu se vystříhati, poněvadž věděl, že po smrti muže považovati se bude, jako by se nebyl stal.

[3]) Záp. o s. p. I. 97.

[4]) Záp. o s. p. I. 68.

[5]) Korn. ze Vš. str. 156.

V království českém pojmenovány bývaly desky podlé barvy vazby, tedy k. p. kvatern bílý, modrý atd; v Moravě dal každý nově ustanovený nejvyšší komorník nový svazek učiniti a na vazbě erb svůj vymalovati, tak že desky moravské pojmenovány jsou podlé kněh nejvyšších komorníků, podlé nichž také se v nich hledalo.[1]

Tyto desky tedy, které se týkaly statků nemovitých, sluly povýtečně jak v Čechách tak i na Moravě *deskami zemskými*. V Čechách třídily se ve *velké* i *malé*. Praviť o tom Kornel ze Všehrd na str. 276: „Veliké se na pergaméně, malé na papíře píší. Veliké jsú pro bohaté pány a zemany, kteříž v tísíce dějí a zboží široká, znamenitá a veliká mají, nalezeny . . . *Ony slovú dsky naprosto*, v kterých se trhové, věna, převodové, rozdílové, spolkové, poručenství, léta, děkování[2]), dání, nadání, odhádání, listové mocní[3]), kšafti a jiní majestáti, nálezové obecní i zvláštní pilnější, a kteříž se týchž desk dotýčí a jiné věci rozličné píší.“ Do malých pak desk psávaly se: „zápisy nápadní, smlúvy všecky krom trhů a spolků, směn, závady rukojemské, škody komorníkem od desk ohledané, výbojové noční, spasení obilí a luk, lesóv smýcení, rybničná krádež“. Co se týče zboží do malých desk vkládaných, praví o nich Kor. ze Všeh.: „Malé dsky sú pro chudé zemany, kteříž zboží nemají velikých, než dvory a dědiny a pro dědinníky i jiné všecky lidi chudé, aby ti také mohli své statky malé dskami menšími tak dobře jako bohatí zboží svá dskami velikými, tak potřebně tak dostatečně opatrovati.“

Na Moravě děje se jen jedinkráte a sice v půhonu r. 1406 zmínka o deskách malých[4]); v čem záležely a do které doby vedeny byly, nelze ustanoviti; neuí žádného zbytku po nich, a zdá se tedy, že na počátku 15ho století splynuly obojí desky, velké i malé v jedny.

Ostatní zápisy úřadní a soudní v Čechách krom *desk půhonných* a *desk* po výtce byly:

1. *Zápisné* desky, do kterých se nápadové dědictví zápisného a jiní rozliční dluhové psaly.

---

[1]) Viz Záp. Žer. o s. p. I. 97.
[2]) Kteréž činili sirotci, došedse let plných, poručníkům svým.
[3]) T. j. listy královské na svobodu, statek závětí odkázati komukoli.
[4]) Půh. Brn. 1406 fol. 7.

2. *Dvorské* desky při úřadě sudího dvorského, k němuž náleželi manové královští.

3. *Památné* desky, které se založily za krále Jiřího; „v ty sú se prvé žádné věci pilné a kteréžby k věčnosti trvati měly, nezapisovaly, než což do času toliko nedlúhého státi mělo, dokudžby králem nebo pány rozeznáno nebylo, aby z paměti nevypadlo.“ Později, [za Korn. ze Všehrd, psaly se do těchto desk všecky nálezy obecní, listy obsílací a k tomu podobné věci.

4. Desky *svědomí*, do kterých výpovědi svědků se zapisovaly.

5. *Komorničí* desky, do nichž se zapisovaly dědiny, kteréž sobě komorníci čili půhončí prodávali neb po smrti dávali; taktéž do těchto desk kladli komorníci sobě dluhy, věna svých žen, nálezy mezi nimi učiněné i smlouvy, v které mezi sebou vešli.

6. *Úroční* knihy neb desky. Do těch se kladly všechny úroční peníze a tak zvané komorní platy, které jedni druhým dvakráte za rok platiti povinni byli. Důležitost jich jde ze slov Kor. ze Vš. na str. 366: „Mnozí za naší paměti těmi samými knihami platóv svých komorních sú obránili i dobyli, jiných desk žádných okázati k provodóm nebo pro starost nebo pro zapomenutí nemohše.“ V těch knihách zapisovalo se také všecko brání a uvázání s komorníky, den, léto, kdy a s kým komorník někomu pro nezaplacení dluhu ourody s pole bral neb dobytek zajímal.

7. *Peněžité* a *listovní* desky neb registra. Do nich se zapisovaly peníze, kteréž jedni druhým na placení věn nebo zástav u desk kladli.

8. *Žalobní* knihy neb desky, do kterých se všecky žaloby z půhonných kněh zapisovaly, z kterýchžto kněh žalobních řečník při soudě pak žaloby četl.

9. *Ubrmanské* desky, libri arbitriorum, do nich se výpovědi hadších (ubrmanů) t. j. takových lidí vpisovaly, kteří od stran požádáni byli, aby krom soudu mezi nimi rozeznali.

10. *Trhové* desky, v něž vcházeli všichni trhové a smlouvy o ně, pak nálezy obecní o trhy a odpory proti trhům. — Všecky tyto desky zhořely při velikém požáru hradu Pražského roku 1541. Tato ohromná ztráta hned po požáru hleděla se nahraditi, avšak úplně nahraditi se nedala; co u věci té učiněno, vyložíme, až o vydání páně Emlerově jednati budeme.

Co se týče veřejných zápisů soudních na Moravě, sluší znamenati, že zde jen ty zápisy, v které se kladly statky pozemkové

a závady na ně, sluly *deskami* a sice *zemskými*, byly tedy totožné s těmi, které Kor. ze Všehrd jmenuje: *dsky naprosto;* ostatní zápisy všecky pojmenovány byly *knihy* neb *rejstra.* Mluví-li se tedy o *deskách moravských* rozuměti se vždy mají jen zápisy statků pozemkových a nikoli také, jako v Čechách, i ostatní zápisy při soudě činěné. K těmto knihám neb rejstrům při právě moravském náležely:

1. *Půhonné a nálezové* knihy, povýtečně *rejstra* jmenované. „Kázali JMsti knihy půhonné neb *rejstra*, jakž se vůbec říká, přinesti", (Zápisy Žerot. o s. p. I. 15); — „tito oba půhonové byli *rejster* svatojirských, nebo pořádek jest, aby starší *rejstra* před novějšími přesouzena byla" (ibid. I. 139); — „vyhledáno jest z rejster půhonných" (ibid. I. 185).

Výpisy z těchto kněh půhonných musely se dáváti tak, jak půhony zapsány byly: „Týž sobě stěžoval do Katorýna, že mu výpisy z rejster půhonných makulované odvedl; povolali jsme ho a kázali jsme rejster přinesti, v kterých se totéž přemazání a přepisování jako ve výpisích nalezlo, a on oznámil, že netoliko ten obyčej jest tak výpisy vydávati, jak se vlastně v rejstřích nacházejí, než že i přísaha jeho na to se vztahuje". (Záp. Žerot. o s. p. I. 166.)

2. *Památné* knihy. Do těch se vpisovaly rozličné paměti buď soudu buď jednotlivých osob se týkající: „Páni Zahradečtí podali paměť toho, což jest od nich včerejšího dne v šrancích na JMsti vznešeno bylo, kterážto paměť, když se srovnávala s jejich mluvením, povoleno jest, aby do kněh pamětních zapsána byla". (Zápisy Žerot. o s. p. II. 134.)

3. Knihy *naučení.* Do těch se psala všecka naučení, která soud dával nejvyššímu komorníku o vklady do desk a výmazy z nich, pak hejtmanovi o věci sirotků se týkající. Pravíť Karel z Žerotína co *hejtman* zemský: „Potom jsem troje naučení bral o panství Nyklšpurské, o *sirotka* Alzbětu, o *sirotky* po Heřmanovi, které jsou v knihách naučení". (Zápisy Žerotín. o s. p. II. 45. srovn. I. 101.)

4. *Rokové* knihy. Do těch se psaly všecky roky t. j. všecky pře, které se týkaly uražení na cti a rozličná jiná nařknutí; poněvadž pak takové pře nenáležely před soud zemský, nébrž před hejtmana, ač on je v 16tém století již ne sám nýbrž spolu se soudci soudil, protož chovány byly od hejtmana. Když hejtman úřad složil, odvedl soudu knihy rokové.

5. *Poklidové* knihy. O těch činí zmínku Kn. Tovačovská v kapitole 54. Dávaly se do nich úmluvy stran, když půhonům *poklid* daly t. j. když při svou více před soudem jednati nemínily, alebrž na dobrovolné úmluvě přestaly.

6. *Odhadné* knihy. Do nich se psaly odhady činěné během exekuce právní.[1])

Podavše tento stručný přehled veřejných kněh soudních při právě českomoravském obraťme nyní zřetel k půhonným a nálezovým knihám moravským, abychom všestrannou jich důležitost na odiv postavili.

Zařízení kněh půhonných záviselo ovšem na spůsobu, vedle kterého půhonové při právě se ohlašovali a zapisovali.

Půhonové ohlašovali se při právě moravském dvakráte do roka, a sice o sv. Jiří a o sv. Martině; onino sluli tedy půhony *Svatojirskými* a tyto *Svatomartinskými*. Úřadníci počali půhony zapisovati ten pátek před sv. Jiří a před sv. Martinem v Olomúci, druhý pátek seděli v Brně, třetí pátek v Olomúci a čtvrtý pátek zase v Brně. Po těch čtyřech pátcích přišel pak půhon *slunečný*, jenž za tou příčinou zřízen byl, kdyby kdo v prvních čtyřech pátcích se byl zmeškal, aby nicméně ještě pohnati mohl. A slul podlé kapitoly 48. Kn. Tov. proto slunečným, „že toho, ktož se jím pohání, má za slunce v sobotu zastati; pak-li jeho póhončí za slunce nezastane, tehdy nebude povinen pohnaný tomu póhonu odpovídati.“ Roku 1523 prodloužena lhůta k dodání půhonu na týden.

Podlé toho dodávání půhonů v určité doby zřízeny jsou tedy také knihy půhonné. Nejprvé uvádí se rok a jmena úřadníků, kteří na půhonech seděli, pak následuje ve starších půhonech nadpis: sessio prima, sessio secunda, tertia, quarta, po té citationes solares, v pozdějších nadpis český: *sedění první, druhé, třetí, čtvrté*, a po tom *půhony slunečné.*

Nálezy ve starší době bývají psány zvláště, tak že vyhledání nálezu na nějaký půhon učiněný s velikou nesnadností spojeno

---

[1]) Ač moravským „rejstrům“ požár neuškodil, předce přišly některé na zmar v první čtvrti tohoto století jedním barbarem, který byl direktorem desk zemských. Byl to jistý Romani, který neznaje česky starožitné spisy po putnách k uzenářům posílal. Z rejster se zachovaly jen ty, které pod zvláštním dozorstvím soudu zemského byly, totiž knihy půhonné a pravé desky zemské; z ostatních zachovalo se jen několik kněh odhadních, které posud při deskách zemských chovány jsou.

jest.[1]) Teprva na začátku 16ho století psány jsou půhony tak, že mezi jednotlivými necháván takový prostor, který postačil, aby na něm nález na ten půhon od soudu činěný napsán býti mohl. Od té doby jest pod půhonem vždy psán nález.

Důležitosť těchto půhonných a nálezových kněh budiž poznána především z počtu jich.

Nejstarší zápisy půhonů, které se nám na Moravě zachovaly a psány jsou jazykem latinským, pocházejí z roku 1372 jdouce do r. 1381. Nalézají se od jakživa v zemském archivě; jest to sešit nesvázaný. Od r. 1405 počínají však půhonné *knihy* v pravém slova smyslu, t. j. zápisy ve sviňské kůži svázané. Brněnských kněh půhonných jest 40 foliantů, Olomúckých 37, dohromady tedy 76 foliantů; mimo to dvacet a jeden foliant na díle památných kněh, na díle opisů a sbírek půhonů a nálezů ze starších kněh půhonných, učiněných od úřadníků práva zemského, tak že celkem máme 98 kněh soudních, které byvše dříve u úřadu desk chované roku 1868 archivu zemskému odevzdány jsou.

Rozumí se samo sebou, že tyto půhonové a nálezové knihy především neocenitelnou důležitost mají pro naše domácí právo slovanské, jak pro právo hmotné tak formální. Pro všecky stránky práva nachází se množství půhonů a nálezů z rozličných dob od r. 1405—1638, tak že seřaděním nálezů podlé určitých materií dokona seznati můžeme postupný vývoj práva zvykového na Moravě. Máme na sta půhonů a nálezů o právo *věnné*, *dědické*, *vlastnické*, o *zápisy* a *listy* rozličné, o *rukojmě*, o *ležení*, *lání*, o *výboje noční*, o *pychy lesní* a *polní*, o *rušení mezí* a *hranic*, a *násilí tělesném* a na *majetku* spáchaném, o *zorání mezí* a *sečení luk* cizích, o *rybníky*, o *vraždy* a t. d. vůbec o všecky pře, které se vyvinouti mohou v každé společnosti tím, že právo v tom neb onom směru se nezachovává.

Mají-li tyto knihy nepopíratelnou důležitost pro právo hmotné, obsahují ony také vzácné příspěvky k právu formálnímu. Neb ony obsahují všecka pravidla, buď podstaty práva buď řízení soudního se dotýkající, která vynesl soud k tomu konci, aby podlé nich budoucně strany se zachovaly. Tak psáno jest v nejstarší knize půhonné Olom. 1405 hned na první stránce: „Páni nalezli: ktož

---

[1]) Půhony totiž se psaly, když úřadníci na půhonech seděli, nálezy však když soud zahájen byl.

kolvěk stojí přede právem, ano na ni volají a odpovídati nechce, ten ztratí své právo."

V Půh. kn. Brn. 1406, f. 41 *b* ustanovuje se o měšťany Jíhlavské: „nemají pohnáni býti k zemskému právu z žádných dědin, nebo mají od starých králóv svobodné listy, že nemají žádnému nikdež odpovídati než v svém městě, a ktož má oč s nimi činiti, má práva v jich městě hleděti."

R. 1437 Půh. kn. Olom. fol. 31 *b*: „Páni praví, že jest dávný panský nález, ktož komu co dá, aby to listem svým pod pečetí svú dal". — Téhož roku v téže knize na str. 1. „Markrabina Milost s pány i s zemany na tom se ustanovili, to vše, což jest před lantfridem kto komu učinil a uškodil, kromě dluhóv, že to má vše pominúti a více se nemají o to pohoniti."

R. 1448 Půh. kn. Olom. 1437, fol. 146: „Ktožby vyjel ze země do Rakús, do Polsky, do Slesie, do Čech nebo jinam přes mezu moravskú, proto nemá póhonu prázden býti, kromě ktož by po dobrodružství anebo k Božímu hrobu, nebo do Frankreichu nebo do Vlach vyjel a póhon jeho nezastal."

R. 1448 Půh. kn. Brn. 1447, f. 59: „Páni rozkázali, ktož má co činiti proti lidem kterého pána nebo panoše, nemá pána, čí ten člověk jest, ihned pohoniti, než prvé má pána téhož člověka obeslati a žádati, aby jemu spravedlivé učinil. A jestliže by ten pán od svého člověka spravedlivého jemu učiniti nedbal, tehdy potom móže jeho právem hleděti, čí člověk jest."

R. 1464 Půh. Ol. 1463, f 43: „Králova Milost a páni nalezli: ktož poženú k budúcímu sněmu, aby k němu stáli a k svým póhonóm a ktož prvé požene, prvé žaluj a pohnaný odpovídaj." Z toho se vysvětluje zápis v půh. kn. Olom. 1405, f. 32: „Hic nota. Stalo sě, že tato dva dolepsaná, Zbyněk z Dřinového a Bartoš z Ležan přišli před nás a když jsme skřínku postavili a Jan sudí nad ní stal a jiných úřadníkóv tu nebylo, tu jsta každý z nich volal: *póhon mój, póhon mój.* A v tom když jsme sedli úředníci, tehdy Zbyněk řekl: *prosím póhon na Bartoše*, a v tom Bartoš řekl: *já jsem prvé prosil*, a položil peníze."

R. 1464 Půh. kn. Olom. 1463, f. 33, Brn. 1459, fol. 55 zapsána jest přísaha, kterou král Jiří soudcům moravským uložil, kdežto oni dříve nepřisahali: „Forma juramenti, secundum quam barones judicio praesidere volentes jurare debent. Slibujeme a přisaháme pánu Bohu i všem svatým a najjasnějšímu knížeti a pánu panu Jiřímu atd.

R. 1448 Půh. Brn. 1447, f. 54: „In colloquio et judicio dominorum quod celebratum post dominicam laetare haec carta fuit publicata: urozený p. Jan z Lomnice a z Mezřiče najvyšší komorník súdu a práva Brněnského a statečný rytíř Jan Kužel z Žeravic pamatujíce se o viny půhonné, kterak za jich paměti bylo, vyznali jsú: Najprvé: když jeden druhého požene a pohnaný se obrání, tehdy viny má dáti úředníkóm většího práva tři věrdunky viny; pakli by se smluvili, tehdy oba máta viny dáti každý 24 gr. Pakli by kto pohnal a nežaloval, ten má sám také viny úředníkóm odbyti. A jestliže by pohnaný panským nálezem byl odsúzen, ten také sám viny má odbyti tři věrdunky. Než v Brně jest méně, a o ty viny mají tak zavazovati vedle obyčeje starodávního."

R. 1447 Půh. Brn. 1447, f. 39: „Počenský, lantrychtář, nebyl při úřadu ten den, a p. Jaroslav podal na pány i na zemany, kteří tu byli a póhonóv žádali, může-li býti bez něho, že by póhony vydali? A páni a zemané vydali odpověd, že když purkrabí není, že místo jeho může jiný zeměnín na jeho místo sazen býti a že póhonové mohú dáni býti bez lantrychtáře, ale zvodové nemohú bez něho býti. A tak Brykcí z Pěčína jest na lantrychtářově místě seděl s úřadníky."

R. 1481 Půh. Olom. 1480, f. 22: „Annorum 1481 naučení panské p. komorníkovi o rukojmě, kteříž k listóm svým pohnáni jsú, že každý z rukojmí, kteříž jsú živi, muož oddílem svým odbyti, což naň přijde; pakliby neodbyl, má zvod naň puštěn býti. Též také zase, pohnal-li by kto z rukojmí jistce svého a on chtěl zaň oddíl jeho dáti, má to od něho přijato býti."

Takových obecných pravidel, jež pojmenovány byly *nálezy stálými, nálezy na věčnost*, obsahují půhonné knihy do konce 15ho století znamenitý počet; v 16tém století zapisovaly se do sněmovních památných kněh a protož se více v knihách půhonných nenalezají. Všecky je zde vypsati není místa; a protož dostačujtež výpisy právě uvedené důkazu, kterak důležitými jsou knihy ty pro formální právo českomoravské.

Neméně však důležitými jsou tyto knihy pro poznání sociálních poměrů. Čím více právo se ruší, čím častěji kdo si pomáhá samovolně nedrže se běhu právního, tím více jest společnost nevázaná, a vidíme-li tedy, že v nějaké době nápadně mnoho půhonů násilí na osobách a majetku činěné před právem se ohlašovalo, pak snadně můžeme souditi, že v době té nelad a nesklad ve společnosti

dosáhl velikého stupně. Protož jsou knihy půhonné pro doby, kde války v zemi zuřily, důležitým pramenem k poznání sociálních poměrů, anyť dokazují, kterak svévole nad řády, bezpraví nad právo, násilí nad zachování míru se vyvyšovalo. S dobrým rozmyslem pravíme, že není možná dějiny moravské v době rozepří mezi králem Václavem a markrabím Joštem, pak mezi Joštem a Prokopem, pak v době markrabí Zykmunda a Albrechta psáti, když se neproberou důkladně knihy půhonné. Z půhonů v nich zaznamenaných vidíme, kterak strany protivné i v životě soukromém se pronásledovaly, kterak nepřátelství válečné přenášeno bývalo také na poměry obyčejného života. Jest na sta půhonů, v kterých se žaluje pro odebrání majetku, pro zajímání osob, pro ztečení hradů, pro slezání měst, pro brání poddaným lidem mocí atd. Dlouho trvající vniterné boje měly pak ten smutný následek, že práva se odbývati nemohla a že tedy každý sám si pomáhal nechtěje čekati až země se utiší a soud bude moci zahájen. Jelikož všudy, kde občanská válka zuří, hrozná surovost mravy kazí a ušlechtilé city v lidech udušuje, tak to bylo i na Moravě. Lidé nepřestávali na tom, aby byli násilí činili pouze nepříteli, nýbrž loupež veřejnou za práci výnosnou považovali a každého bez rozdílu strany obírali.

V příčině té nacházejí se ve svrchudotčených dobách při půhonech stálá slova: *že jsa z té strany jakož já sám byl*, mne oloupil na mírné cestě, nebo mně pobral atd. Právo pěstní došlo výše své. Byly hrady, které co sídlo rytířův loupežných zlopověstny byly, jako hrad Holoubek, Holštýn, Jevišovice, Cornštýn, Mikulov atd. Mezi násilníky veřejnými spatřujeme členy mohutných rodů panských, jako Hanuš a Henrych z Lichtenštejna, několik z Kunštátů, z Lomnice, z Lichtenburka, k nimž veliká řada menších rodů se připojovala. Zdivočení mravů zjevuje se také v přezdívkách, které se dávaly jednotlivcům; tak nazván pán hradu Laugenbergu čili Lamberku, *Sokol*, Hynek z Kunštátu obdržel jmeno *Suchý čert* (siccus daemo), Čeněk z Drahotúš nazván *Sudlice*, a jedna linie rodu Kunštátského, která držela statek Jevišovský, pojmenována od doby markrabí Jošta *Zajímáči* z Kunštátu; mimo tyto nalezají se také v půhonných knihách přezdívky jako *Lžička*, *Kotě*, *Prase*, *Buben*, *Abeceda*, *Telecí Hlava*, *Kavka* atd., právě tak, jako v téže době v Němcích spatřujeme jmena rytířův: *Schläger*, *Raufer*, *Rindsmaul* atd.

(Dokončení.)

Národní pověry a obyčeje v okolí Rožnovském na Moravě.

Sebral *B. M. Kulda.*

Vydav nedlouho po návratu svém z Rožnova r. 1853 tiskem v krajině tamnější sebrané *Národní pohádky a pověsti* obíral jsem se sestavováním národních pověr a obyčejů z téže krajiny, zamýšleje za doby příhodné je dáti u veřejnost.

Prodlévaje však za rozličnými příčinami u vydání své sbírky umínil jsem si teprv minulého roku, když byla Matice moravská pro zvelebení českého písemnictví na Moravě založila časopis tento, uveřejniti ji v něm, maje za to, že bude vítaným příspěvkem pro listy, které především na zřeteli mají všeliké zjevy ducha českého na Moravě.

Vše, co tuto podávám z pověr a obyčejů Rožnovských, pochází z úst lidu samého bez dalších výkladů a vysvětlivek, což dle mého zdání sběratelé materiálu pro budoucího pořadatele soustavy ponechávati mají.

I. Nadpřirozené bytosti.

Ďáblové čili zlí duchové. — O tajných pokladech. — Skřítek. — Světlonoši (Světlonozi?) — Vodníci. — Věštice. — Mora či Můra. — Smrt. — Patoš. — Slibka.

1. Ďáblové čili duchové zlí.

Ďáblové, čertové čili zlí duchové jsou nepřátelé člověka a snaží se, odvrátiti ho od ctnosti ke hříchu a tak ho přivesti do věčných trestů pekelných, kamž i on sám odsouzen jest od Boha.

Nejvyšší ďábel čili panovník pekelný, jehož ostatní čerti poslouchají, jmenuje se luciper. On dává lidem za dary jemu přinešené veliké odměny, jichžto v bytu svém mnoho pohotově má. Jednou dostal jeden chudý švec od svého bohatého kmotra kus masa s nelaskavými slovy: „Jdi s tím v čerty do pekla“, načež onen skutečně maso luciperovi donesl, za něž mu tento daroval kohouta, jemuž po každém zazpívání dukát ze zobáku vypadl, obrus, na němž když se prostřel, k rozkazu majetníka jídlo i pití se vyskytlo, jakého si jen přál, a dvě kyjanky, kteréž každého klepaly, bily nebo mlátily, jak majetník švec naporučil. (Mor. nár. poh. a pov. z Rožnova str. 522.)

Luciper vysílá čerty své na svět, aby lidi sváděli ke hříchům, aneb jsou-li v bídě, aby se vlastní krví svou ďáblovi zapsali. Zlý duch vezme cedulku tu s sebou do pekla, ale za to musí po několik v úpisu vymíněných

roků člověkovi sebe zaprodavšímu sloužiti a peníze nositi. Když pak uplyne čas umluvený, přijde si pro duši jeho a odnese ji do pekla. (Mor. nár. poh. str. 505, 514.)

Aby však mohl ďábel ctnostné lidi k hříchu svodiť, béře na sebe rozličné podoby a šaty, tak že jej od člověka nelze rozeznati leč po koňském kopytu, kteréž mu pod oděvem vyčnívá. — On se zjevuje v podobě a v šatech myslivce, jako se stalo před věky v jedné vsi pod Radhoštěm, kdežto se o ruku jedné dcerky ucházel. Matka mu ji slíbila pod tou výminkou, vystaví-li za 48 hod. na nejvyšší hoře mlýn, a povede-li přes ni řeku. Čert se uvolil, nosil tam ohromné kameny na stavbu, vykopal strouhu, a jižby byl dohotovil mlýn ten, kdyby nebyl kohout zazpívál, an právě ještě skalisko ku stavbě nesl. Zpěv kohoutí ničí sílu a moc ďáblovu, tudyž kámen pustil a zmizel. Kámen ten posud leží pod horou „Čertovým mlýnem“ zvanou, a jsou na něm vytlačeny záda, prsty a řetěz, kterýmž kámen ten na sobě připnutý měl. (Mor. nár. poh. str. 63.) — Zlý duch zjevuje se též lidem nábožným v podobě krásné děvy, jakož se stalo za dávných časů jednomu mnichovi; ten však jej poznal a zaklel svatými slovy, a ďábel musel kněžím v podobě lidské tak dlouho sloužiti, pokud ho nepropustili (Mor. nár. poh. str. 81.) — Jindy chtěl v osobě nekatolické princesky nábožného biskupa ke hříchu nakloniti, a k tomu konci dal se poučovati jakoby zamýšlel katolické vyznání učiniti. A však sv. Ondřej, patron biskupův, zradil, zahanbil a zahnal zlého ducha. (Mor. poh. str. 437.)

Zlý duch musí časem býti nástrojem kárající spravedlnosti Boží, jako se stalo zlé a lakomé hraběnce, kterou přinesl čert, když spala do Londýna k urputnému ševci, a ševcovou hodnou, hraběnce zcela podobnou do zámku hraběcího. V chudobném stavu tom musela hraběnka dlíti sedm roků, až se polepšila; potom je obě čert zase přenesl v noci do bývalých bytů. (Mor. nar. poh. str. 543.)

Zlý duch stává za velkým oltářem v kostelích pilně se dívaje na lidi a zapisuje na veliké volské kůži každého, kdož při službách Božích nebo na kázaní dřímá, lelkuje nebo šeptá. (Mor. nár. poh. str. 586.)

Vénuje-li člověk přemrštěnou lásku tvorům nerozumným, obzvláště kočkám, uhostí se v nich ďábel, a mluvívá slovy lidskými k člověku tomu, zdržuje ho od modlení, od služeb Božích, od ctností, a konečně člověka toho béře do pekla, jest-li se nešťastník ten zavčas zvláštním přispěním svatého náboženství ducha zlého neodřekne. (Mor. nár. poh. str. 655.)

Kočka a obzvláště kocour, dosáhne-li nad sedm let vyššího stáří, stane se zlým duchem, jakož vidno z této povídky. Bylo to jednou v sobotu kolem 10. hodiny večer, když jistý švec právě dodělané boty svému zákazníku nesl. Že pak to hezký kousek přes pole bylo, teprv v půlnoční dobu domů se vracel. Přicházeje k jedné sušírně slyšel podivné zvuky. Nahledna tam šparou spatřil světlo a plnou sušírnu koček, kteréž všecky ňamčely[1]) a tančily. Jeho vlastní kocour jim pod komínem na basu hrál. Ševce obešel mráz, že hned sebera se domů utíkal. Přijda domů pomodlil se a odebral se ná noční odpočinutí. Ráno vstal časně, aby se vypravil na ranní mši svatou. Když se pak do bot obouval, spatřil svého kocoura pod kamny ležeti a huboval: „Ty lenochu! Ty

1) mňoukaly.

slavný musikante! včil se budeš vyvalovať a v noci zas můžeš jíti brať na basu!“ — Na ta slova kocour povstal na nohy, protáhnul se a skočil s podpece; ukousl ševce za palec na noze, vyskočil a roztřepal okno — a oknem ten tam do pole. Jakby kámen do vody hodil — nikdy více nebylo o kocouru ani slechu ani dechu; ale švec až do své smrti toho palce zahojiti nemohl.

Přestrojí-li se člověk za čerta, aby lidi strašil aneb jinak na jmění jim uškodil, ďábel skutečný přichází, zmocní se ho a odletí s ním do pekla. (Mor. nár. poh. str. 699.) V pádu tom, a kdykoliv zlý duch s očí lidských zmizí, ostane po něm smrad.

Člověk ve víře stálý může čerta, nechať se v jakékolvěk podobě objeví, svatými slovy svázati a do své moci dostati. (Mor. nár. poh. str. 68.)

Když pak se zlý duch pleskne svěcenou svící (hromničkou), ostane ve své šeredné postavě ďábelské státi a jest v moci člověka toho, kterýž jej pleskl. I chleb, sýr a jiná věc zlým duchem člověku k snědku předložená, pokapá-li se voskem hořící hromničky, zmizí v kouř smrdutý a způsobí bouřku, jakoby se mělo celé stavení zbořiti. (Mor. nár. poh. str. 65.)

Podobně svěceným lýkem vazovým[1]) lze zlé duchy svázati. (Mor. nár. poh. str. 88.)

Zvláště znamení sv. kříže jest mocnou zbraní proti zlým duchům, tak že ani na Žida nemají žádné moci, požehná-li se svatým křížem. (Mor. nár. poh. str. 439.)

Zlí duchové hledí pro své účely mnoho pokladů nasbírati, a jsou v jeskyních a ve skrýších jich strážci a hlídači v rozličných podobách. V pověstném Radhošti hlídá nesmírné poklady zlý duch v podobě psa na lávce přes řeku položené sedící, a toliko černokněžník může ho zaříkáním odehnati. Za lávkou nade dveřmi komory, v nížto poklady nahromaděny jsou, sedí na hřadě (na trámě, na žerdi) druhý strážný zlý duch v podobě kohouta, kterýž rovněž modlitbou černokněžníkovou odstraněn býti musí. V komoře samé pak za stolem sedí stařeček s bradou až po pás a má před sebou ustrojená jídla, z nichžto se mu ještě kouří. Komu se podaří až do komory přijíti, může si pokladův nabrati do libosti. Avšak tu obezřelosti potřebí jest. Zlí duchové aby černokněžníky modlitbou nad nimi vítězící oklamali, proměnili peníze zlaté v kovářské uhlí, jež se teprv na vzduchu vnějším zase obrátí v dukáty; nejlíp tedy učiní každý, kdož nevšímaje sobě klenotův na pohled lesklých kovářského uhlí do měchův svých nabéře, čemuž ovšem černokněžníci dobře rozumějí a nedají se klamati. Vycházeje černokněžník opět se modlí, a kohout i pes zase pokojně postaví se na předešlé místo své. (Mor. nár. poh. a pov. str. 35.)

Zmíniv se o zlých duchách co strážnících pokladův tajných, ihned tuto položím pověry pokladův a jich hledání se týkající, an všeliké hledání pokladův více méně čertovství do sebe mívá. Ješto pak pověry ty v našem věku ponejvíce již toliko v pohádkovitých pověstech se uchovaly, nechať tyto část o pokladech tím zajímavější učiní.

1) Vaz = jilma.

2. O tajných pokladech.

Nejznámější pověra o pokladech jest, že na tom místě, kde poklad v zemi jest, v jistých dobách, zvláště v noci, modrožlutý plamének vyzizuje (vylézá, vyšlehuje); kdo ho rychle přehodí růžencem nebo jinou svěcenou věcí, dostane poklad ten.

Pašijový týden jest obzvláště příznivý ku hledání pokladův. V tom témdni mají duchové strážní své poklady otevřené.

Kdo peníze v zemi zakopané najde, nesmí jámu zahrnouti, sice by do roka umřel.

Když se peníze v zemi zakopané suší, vyšlehuje na tom místě plamének přimodralý. Kdo to uvidí, nechať do toho plaménku vhodí růženec, bílý šátek nebo kousek chleba. Jak to učiní, peníze mu na vrchu zůstanou. Ale od železa ničeho nesmí do plaménku vhodiť, sice by tím duch po něm mrštil a snadno by jej mohl zabiti.

Někdy poklad skrytý vylézá až na povrch země, tak že ho lidé vidí; ale nezřídka opět zaleze zpátky do hlubiny zemské, jakož vidno z řeči posud žijícího starce, jenž mi ze své zkušenosti (prý) vypravoval, co následuje: „Nám se před několika roky pěkný kousek stal. Na Radošti věděli jsme o jistém pokladu a vypravili jsme se ho dobývat. To se rozumí, že jsme byli všemi potřebnými věcmi zaopatřeni. Svěcenou křidou udělali jsme kolo a v něm jsme pokojně pracovali, až jsme se dostali na truhlu pětičtvrtní. Sotva jsme se k ní dostali, hned nás pokušení potkalo; a čím více jsme ji dobývali, tím víc na nás doráželo; ale my jsme se nic nebáli, ani jeden k druhému jsme nemluvili, neboť když se poklad dobývá, nesmí se při tom mluviti, sice by hned nazpátek do země vpadl. Poněvadž jsme o tom věděli, zachovávali jsme přísné mlčení. Již jsme truhlu sochory dobývali, tu podle nás na kočářích po stráních neschodných páni jacísi tryskem uháněli; ale my jsme nepřetržené pracovali, až jsme truhlu šťastně na sochory dostali a užuž na zem vyvážiti měli. Tu zase podle nás jel chlap velice chromý, vezl táčky, (kolečko, kotouč, trakař) kteréž jenom půl kolečka měly. Co krok udělal, vždycky zastavil se a šel to kolečko na kulatou stranu obratit. Bylo to k hroznému smíchu. Jak přišel naprotiv nám, ostal stáť a povídal: „Hej lidé! Jak je dávno, co ti páni tady na kočářích jeli? Co myslíte, brzo-li já jich doženu“? — My jsme v tu chvíli právě truhlu na zem jedním krajem vyváženou měli a druhý kraj jsme ještě na sochorech drželi. Jeden z nás vida, že jsme peníze dobyli, chtěl si s chromým ďáblem zažertovať a pravil: „Ho, ho! Kde jsou ti už, a jak bys jich ty, hloupý čerte, dohnal, vždyť jsi chromý a máš v táčkách jen půl kolečka!“ — Ale sotva to dořekl, peníze hrk do země nazpátek. Chromý s táčkami se ztratil a hned také hrozné černé ptáčisko přiletělo a po nás svými křídlisky mlátilo, až se zdálo, že nás utluče. V tom okamžení též strašný lijavec spadnul, že na nás ani jedné niti suché neostalo. Tož my jsme se kam který od strachu rozutíkali, až jsme se zase na salaši na Černéhoře (za Radoštěm) všichni shledali.“

Někdy člověk, jemuž poklad souzen jest, i při orání pluhem ho vyvrátí a dostane.

Malý poklad v zemi uschráněný chodí podzemními stružkami, které si sám proryje, za pokladem větším a zůstane při něm. Kdo takovou stružku najde, jde-li po ní, přijde až k pokladu velkému. (Mor. nár. poh. a pov. str. 757.)

Zhusta se posud v lidu mluví o hledání pokladův virgulemi. Virgula (z lat. virga, virgula) byly proutky v dvouzubou vidlici vybíhající. Hledač pokladův vzal vidlice do svých rukou nesa virguli před sebou. V tom místě, kde se tlustý konec samovolně k zemi klonil, hledal se kopáním poklad.

Nejznámější hledání čili dobývání pokladů, o kterém se doposud v lidu s velkou věrou vypravuje, děje se tak zvanou Chrištofkou, t. j. knihou, v nížto modlitby k zaklínání dobrých i zlých duchův obsaženo jest. Zde uvádíme několik sem slušících pověstí.

Jistý obrusářský tovaryš (tkadlec), ač vedl život nábožný, předce byl velice lakomý. Lakomství jej tak daleko zavedlo, že si umínil zlého ducha o peníze volať. Zaopatřiv si Chrištofku dal se do toho. Dělal to však tak skrytě, že ani mistr jeho nic o tom nevěděl, co kutí. Přísloví praví: „Kdo zlého volá, jistě se ho dovolá“ -- tak se i zaslepenému tovaryši vedlo. Museľ lakoty své hrozně pykati, an místo donešení peněz zlý duch jej počal ve dne v noci pronásledovati. Hrdlil ho, házel všeličím po něm a zabiť ho usiloval. Pravilo se, že zaklínání zlého ducha jednou v noci konaje, usnul, když mu zlý duch peníze nesl. Mistr slyše bouřiť na dvéře šel otevřit; nevida však žádného zase dvéře zavřel. Sotva však vešel do jizby, již se hrozný hřmot strhnul, jímž i tovaryš ze spaní procitl, a věda, co to znamená, pravil: „Hospodáři, zle jste učinil!“ Od té doby zlý duch tovaryše hrozně pronásledoval. Jednou ve dne hodil po něm železným vřetenem. Tovaryš chtě se před ním skrýti utekl do vedlejší světničky. Ale i tam ho zlý duch našel a počal škrtiť. Domácí, když to zpozorovali, chtíce ho od jisté smrti osvobodiť, sotva se tam dostali, neboť zlý duch dvéře rozličným nářadím zastavil. Vida mistr, že to k dobrému necílí, utekl se k duchovnímu prose o radu. Kněž rozkázal, aby mu tovaryš přinesl knížku, z nížto zlého ducha zaklínal. Tovaryš tak učinil, a od té chvíle bylo tomu strašidlu konec.

Jistý soused šel podle obyčeje svého pozdě na večer navštívit dobrého známého svého. Přijda tam zastal v jizbě jen jeho ženu a tázal se jí: „Kde máte gazdu?“ — Ona odpověděla: „Seďte, sousedku, seďte; hned přijde!“ — Soused zpozorovav, že jest žena jeho zděšená a pomatená, domníval se, že přišel nevhod a chtěl odejíti; ale ona ho prosila, aby jen na chvilku počkal, že muž její hned přijde. V tom vešel její manžel z kuchyně do jizby a ona zase do kuchyně odešla. Sousedé si zapálili tabák a dali se do hovoru. Ale hovor se jim dnes nijak dařiti nechtěl. Soused vida známého svého jako měchem otřeštěného vykouřil svou dýmku a bral se do dveří. V tom vešla gazděna do jizby a gazda šel do kuchyně. Soused stoje „právě naproti kuchyňových dveří“ spatřil v kuchyni světlo, stůl bílým ubrusem přikrytý, na něm krucifix postavený a několik osob u stolu sedících. Když to spatřil, mráz ho obešel, a hned chtěl odejíti. Sousedka ale uchopila ho za ruku snažně prosíc, aby neodchodil, neboť právě jedenáctá hodina dochodila, a té ona se nepochybně strachovala. Soused z věcí spatřených a z řečí slyšaných snadno se dovtípil, co tam

kutí, „proto mu jí zabylo líto“; ale přece tam mínil i nemínil ostať. V těch rozpacích obrátiv se k oknu celou bílou osobu venku před oknem státi uviděl. Hrůzou se mu vlasy na hlavě zježily, a tak již nebral ohled na prosbu sousedčinu, a vrazil do dveří a domů utíkal. Přijda domů honem se do postele položil, a tak jej zima udrtila, až mu zubami leškotalo, a pak ho celého čtvrt roku opustiť nechtěla. A ti zaklínači co z toho měli? Přece v chudobě a v nedostatcích zemříti museli.

Jiný muž, o němžto se vědělo, že zlého ducha volal, vypravoval: „Když se nás několik umluvilo, že budeme zaklínáním poklad dobývať, šli jsme k sv. zpovědi, dali jsme na mši svatou činíce úmysl, že dáme z peněz dobytých kostel postaviti, jestli se nám to podaří. Ač jsme to dosti tajně dělali, přece se o tom jaksi naši panáčci (kněží) dověděli. Přišel jeden z nich ke mně a pravil, abych mu ukázal Christofku. Co jsem měl dělat? Marné by bylo všechno zapírání — chtěj nechtěj musil jsem mu ji ukázať. On jí ani neotevřel, ale jenom na ni pravou ruku položil řka: „Nedělejte hloupostí, však z toho tak nic nevyvedete!“ — Mne to hned zamrzelo, že té knížky ani neotevřel a jenom na ni svou pravou ruku položil; ale co jsem měl dělať? Dílo již bylo započato a muselo se dokončiť. — Když jsme se měli k poslednímu modlení sejíti, napomínal jsem předkem své kamarády, aby jistě přišli. Všickni slíbili. Ale co se stalo? Jeden z nich byl dlužen peníze do vrchnostenského důchodu; přišel proň dráb, aby se za rozkazem hned k obecnímu úřadu dostavil. Ten se vymlouval, že dnes peněz nemá, prosil, aby ho jenom tentokrát nechal, že to brzy zaplatí. Když ani to neprospělo, udal příčinu, že tam konečně ani jíti nemůže, poněvadž velice mrzne a on nemá co obúť; dráb žeby o jeho zdraví nestál, kdy to v tak tuhé zimě po něm žádal. Ale všecko nic naplat. Dráb vypůjčil od souseda obuv, a milý kamarád chtěj nechtěj k obecnímu úřadu dostaviť se musel, kdežto za neposlušenství a nevyplnění povinnosti musel sobě oblíbiť tu noc v chládku přenocovať. A to bylo právě v tu noc, co jsme měli poslední modlení vykonávati. Proto že v určitou hodinu nepřišel, začali jsme se modliti; ale že jeden z nás scházel, nezískali jsme nic jiného než mnoho hrůzy a strachu.“

Také nešťastná duše musí někdy své časné tresty přetrpěti sedíc a se trápíc na pokladě buď nespravedlivě v živobytí nabytém, buď špatně použitém a zakopaném nebo zazděném. Dušem těm dobrými skutky doby trápení zkrátiti a tak poklad dostati lze.

Člověk může zakopaný poklad zlému duchu pod stráž odevzdati a jemu výminku položiti, pod kterou ho člověku vydati smí. (Mor. nár. poh. a pov. str. 587.)

(Pokračování.)

Tiskem národní kněhtiskárny J. Šnaidra v Brně. — Nákladem Mat. Mor.

Literární ruch na Moravě v novější době.

Podává *K. Šmídek.*

III.

(Dokončení.)

Kýžby naši souvrstníci i naše potomsto odtud vzalo sobě poučení a osvojilo sobě za nevývratné přesvědčení, jak liché, nepodstatné, ba zpozdilé a povždy zhoubné byly a jsou všeliké podniky a všeliká úsilí, i nejčistší snahou vedená, proti jednotě přijatého jazyka spisovného! Kýžbychom na vždy již ustali od podobných snah, činné síly své, jichž *soustředění* zvláště v době naší tak velmi potřebujeme, marně a beze všelikého zdárného úspěchu rozdrobovati a nazdařbůh jimi plýtvati, kdežto bychom jich vesměs a svorně k tomu jedinému obrátiti měli vznešenému cíli, abychom i se své strany přispívali ku šíření osvěty v člověčenstvu vůbec a ze své původnosti obohacovali poklady vědecké a umělecké, a tak i tvořivě přispívali k rozluštění úlohy, jaká božskou prozřetelností k vykonání usouzena jest veškerému pokolení lidskému! My pak Moravané nejméně k tomu máme příčiny a nějakého oprávněného podnětu, ješto kanón našeho jazyka spisovného vzdělán a utvořen právě u nás na Moravě péčí a snahou výtečníkův našich moravských během XVI. století. Budiž nám tu ještě ku konci dovoleno, než rozborů o této záležitosti snad již na vždy se vzdálíme, sděliti o věci té slova našeho zvěčnělého Josefa Jungmanna. Navštívivše r. 1843 v Praze tohoto „tichého genia“ a rozpřádavše hovor o tehdy na Moravě Žákovou gramatikou opět povstalých a omlouvaných gramatických novotách pozorovali jsme, jak vše to hlubokým bolem dojalo citlivou útrobu Jungmanovu. I odvětil nám s hlasem vážným a s přízvukem bolestným: „Vždyť Moravané nejméně majíť zúčastniti se v podobných podnicích rozkolnických; jazyk náš spisovný jest zajisté jazyk moravský, jazyk Amosa Komenského! jazyk Králické bible! a Moravané odtrhnuvše se od jazyka spisovného odtrhli by

se od svého jazyka!“ Kýžby slova tato co drahý závěť zůstala nám v trvalé paměti a na mysli nám tanula, kdyby opět někdo obmýšlel roztrhnouti svévolnou rukou tu pásku, ježto nás společnou mluvou váže k Čechům i ke Slovákům uherským!

Po vydání dotčeného spisu: „O jazyku spisovném“ začala životní dráha Trnkova co den větší měrou obrostávati a zasypávati se trním a bodláčím. Neblah, kdo odvrátiv se od původního jádra svého, odkud všeliká zdárná životní síla jednotlivcova vypryskuje se, kolotá se pak na různé strany na člunu života svého pozemského! Od protivy jedné padá ve druhou, až pak souhrnem neblahých k tomu zevnějších okolností klesá častěji v úplnou záhubu. Neníť pochyby, a pozdější spisy zřejmě toho dosvědčují, že Trnka seznal marnost, zpozdilost a neúspěšnost svých dosavadních snah; avšak uznání to nezpružnilo činnost jeho k novému namahání, k novým národu užitečnějším pracem literárním; alebrž zláště od té doby co se byl do Olomouce za svým povoláním přestěhoval, počal vůčihledě ve své činnosti ochabovati, ba což nad to ještě horšího, v hlubší co den vniternou rozervanost a trvanlivou zádumčivost upadávati.

Již roku 1815 byla rakouskou vládou učitelská stolice řeči a literatury československé při akademii stavův moravských v Olomouci povolena, avšak teprv po 16 létech mělať skutečně obsaditi se. K témuž cíli vypsán ke dni 16. května 1831 konkurs, v němž tehdy zúčastnili se Ant. Boček, Al. Šembera a Fr. Trnka. Mimo otázky z „Koldinových práv městských“ a jiné dáno za úlohu konkurentům zodpovídati otázku od Kinského navrženou: „Čeho se má spisovatel vystříhati, překládaje z němčiny do češtiny,“ kterážto otázka zvláště Trnkovi po chuti byla. Censory odeslaných prací byli prelát Napp a Kinský Dominik. Že Trnka dotčené profesury i při dobře odbyté zkoušce neobdrží, dalo se snadno tušiti, jednak pro jeho rozkolnictví ve spisovném jazyku, Dom. Kinskému přede vším odporné, jednak i za tou příčinou, že táž profesura již dříve byla přislíbena Ant. Bočkovi, u hrab. Mitrovského, gubernátora zemského na Moravě a později nejvyššího kancléře ve Vídni, ve veliké oblibě postavenému. Avšak téhož ještě r. 1831 dosáhl Trnka přímluvou a přízní vlasteneckého guberniálního rady Ant. Šmida, a snad i protekcí tehdejšího policejního ředitele Mutha, jejž byl po nějakou dobu češtině učil, úřad amanuensisa při c. kr. universitní bibliotéce v Olomouci s platem 250 zl., postoupiv tam r. 1834 za

skriptora s platem 400 zl., o kteréžto místo se tehdá i Čelakovský, avšak bez prospěchu, ucházel.

Není pochyby, že nejenom za příčinou literárních půtek, z nichž žádného úspěchu nedočkal se, alebrž i v úředním postavení zakoušeti bylo Trnkovi hořkých hodin a mnohých svízelův. Bibliotekářem dotčené Olomoucké bibliotéky, tudyž představeným Trnkovým, byl tehdy František *Richter*,*) pověstný pro své jizlivé všech národních snah osočování. Již Bočkovi žalovati bylo nad nevlídným Richtera se svými podřízenci zacházením; amanuensis při bibliotéce byl mu tolik co famulus ve snižujícím tohoto slova smyslu; tím urputnějším od něho záštím utýrán byl ubohý Trnka, jíž za jinými neblahými okolnostmi a půtkami rozervaný, čím více tento a čím nelíčeněji projevoval lásku svou k národu a ku jazyku vlasteneckému.

Veda více život osamotnělý klonil se již tou příčinou k zádumčivosti, která délkou času při vzrůstajících co den neshodách v úřadě i na spisovatelské dráze pošinula se až k zoufalství. Zemřel roku 1837. Ve přesmutných těchto okolnostech

---

*) Muž tento nelibé u uvědomělých Moravanův pověsti pocházel z rakouského Slezska, byv narozen dne 18. srpna 1783 v Osoblaze ve kraji Opavském; vyššího vzdělání nabyl v Opoli ve pruském Slezsku a pak v Olomouci; roku 1806 vysvěcen byl na kněžství a ztráviv dvě léta v duchovní správě povolán na nově zřízenou učitelskou stolici pro zeměpis a historii na gymnasiu Brněnském, odtud pak přesazen na lyceum v Lublani, kdež rovněž vyučoval všeobecnému dějepisu, roku konečně 1824 ustanoven za bibliotekáře c. k. olomoucké universitní bibliotéky; roku 1844 vstoupil do pense. Sám d'Elvert (Histor. Literaturgeschichte von Mähren und Oesterr. Schlesien str. 341) dí o něm, že vzniklý u něho v pozdějších létech pietistický směr na ujmu byl historickým jeho badáním, k čemuž přišla i neoprávněná jeho nechuť k „hyperkritikům", k nimž jmenovitě počítal věhlasného Dobrovského; Boček o větší části jeho spisův dokládá, že psány jsou duchem vesměs nekritickým; s Dobrovským měl několik literárních půtek, zvláště následkem spisu o ss. apoštolích slovanských, Cyrillovi a Methodiu. Největší skvrnou literární jeho činnosti jest stranickým duchem sepsané a národní záští naskrze prosáklé pojednání jeho ve „Wolný's Taschenbuch (1826) Das grossmährische Reich", kteréž, jak spisovatel tohoto článku živě sobě zpomíná, i v pozdějších ještě létech hlubokou proti jeho původci nevoli působilo. Svatopluk líčí se tam co ohavný a ošemetný zrádce; i namítáno proti tomu, jak tudyž jednal Arminius, kníže Cheruskův ohledně římského Vara? Důstojně na pojednání to odpověděl Dobrovský v německém časopise Českého musea, ve svazku únorovém r. 1827.

objevoval se mu jediným přítelem a poněkud opatrovatelem ušlechtilý dr. Fr. *Mošner*, jenž i naši literaturu obohatil přemilou knihou pod názvem „Pěstounka", nákladem Matice Moravské r. 1851 vydanou. Váže si Trnkova upřímného národního smýšlení navštěvoval jej a chodě s ním na procházky bavil se s ním a těšil z postupu vlastenecké literatury a probouzení se lásky k materskému jazyku. Při některých z jeho spisův čteme v zadu předběžné ohlášení dosti četných prací k tisku chystaných a nemálo důležitých. Avšak ničehož z nich se nenašlo; a když Šembera roku 1840 se byl dostal za profesora české řeči a literatury do Olomouce, poptával se pilně v domě, v němž Trnka zemřel, zdali po něm nezůstaly nějaké spisy; ale nebylo po nich ani památky.*)

Vylíčivším aspoň ve hlavních rysech a nikoliv bez hluboké soustrasti trnitý život Trnkův, obrátiti jest nám ještě zřetele ke spisům jeho, všeliké mrzuté polemiky mluvnické prázným, a k poučení a k zábavě, jakož i k obohacení jazyka našeho přihlížejícím. R. 1830 vydal v Brně spis ve mnohém ohledu i nyní všeho povšimnutí hodný a co první pokus toho druhu (jak sám dí) pod názvem: *Sbírka českých dobro- i vlastnomluvův* s poznamenáním obyčejných chybomluvův i s opravením jich; přidáno jest vysvětlení i v německém jazyku; pořádek zachován abecední a podlé částek mluvy počínaje se slovesem, k. p. barviti, färben; srna atd. barví, Das Reh blutet; — běžeti, laufen; běží mu o život, o statek, es handelt sich um sein Leben, um sein Gut a t. d. Poslední Trnkou vydaná kniha má název: *Výbor z dobromluvů německo-francouzsko-českých*, a vyšla v Olomouci 1834, kterouž tuto ihned připojujeme, anať se nese stejným směrem jako dotčená sbírka dobromluvů. Uspořádána jest podlé abecedního pořádku; dobromluvy v německém jazyku se počíná, ve francouzském se pokračuje a češtinou se končí; k. p. Abbitte thun, demander pardon, odprošovati; ich für meinen Theil, quant à moi, de ma part, co do mne, s mé strany atd. Ovšem nalezáme veškerou téměř fraseologii jazyka našeho výborně sestavenou ve slovníku Jungmannově; avšak že by spis

*) Nebudeť snad nezajímavo našim čtenařům, sdělíme-li tu, co nám nedlouho před svým do Ameriky odchodem Klácel vyprávěl o jednom ze bratří Trnkových, jenž jsa slepým, tak ohromnou vynikal pamětí, žeť několik vlastencův se bylo usneslo, předčítávati mu Klácelovu báseň „Ferina Lišák", aby ji celou ve svou paměť vtiskna pak podlé spůsobu starořeckých rapsodův mezi lidem přednášíval.

(jakéhož potřebu pod jmenem „Brusu“ uznával již dávno tentýž Jungmann, a o němž zmínka se děje v prvém svazku vědeckého časopisu „Krok“ 1823 na str. 160.), jenžby v alfabetickém uspořádání vystavil a opravil tak zvané kazimluvy do češtiny spisovné z jiných jazykův nepotřebně se vloudivší a ji zprzňující, v naší zvláště době byl veležádoucí, kdežto jmenovitě při překvapném sepisování článkův novinářských nebéře se vždy patřičného ohledu k ryzosti a ku přesnosti mluvy naší, o tom nebudeť zajisté žádný z nás pochybovati. I mohlby sestavovatel podobného spisu četných a výborných klasův nasbírati v uvedených nyní knihách Trnkových. Mnohé takové chybomluvy vetřely se v obecnou mluvu naši již tak povšechně, že závadnost a nečeskost podobných spůsobův mluvení ani nepozorujeme více, jako k. p. co to za pána m. jaký pán? jak se jmenuje to dítě? m. jak slove to dítě? jak říkají tomu dítěti? těšiloby mne tu knihu obdržeti, m. kdybych tu knihu obdržel; nemohu vydržeti horkem m. nemohu obstáti horkem, a tak bez počtu.

Zmíniti se nám konečně jest o dvou spisech věnovaných zábavě a poučení; jeden z nich v Brně r. 1831 nákladem spisovatelovým vydaný a v rocích 1828—1831 sepsaný má název: *Společník věrný*, kniha pro jasný rozum, dobré srdce a čistou mysl. Milou knížkou touto obsahující 164 stran, obmýšlel Trnka podlé příkladu zvěčnělého Sychry, taktéž u nás na Moravě co farář v Jimramově a ve Žďáře blaze působícího, buditi v lidu chuť ke čtení podáváním krátkých zajímavých příběhů, anekdot historických, avšak i sdělováním vědomostí zeměpisných, statistických, jmenovitě co se týká vlastí našich Čech, Moravy, Slezska a Slovenska. Spis tento bychom počítali za nejzáslužnější mezi knihami Trnkovými, jenž nám zřejmé naskytuje svědectví, jak dobře by byl Trnka posloužil své vlasti a svým krajanům, kdyby výhradnější měrou byl krásné a hojné své schopnosti byl obrátil ku skládání podobných spisův, ku vzdělání našeho lidu tehdy vůbec ještě zanedbaného prospěšných, místo co byl veškerou téměř svou píli zmařil urputnou jakousi zarytostí do nevčasných jazykových oprav a novot! A hle i tu nezůstal sobě důsledným. Spis totiž druhý, věnovaný zábavě: ***Powídač neb wykládač*** (sic), knížka ponaučná y zábawná; we prospěch mladým a starým, sprostým a důstojným osobám, v Holomoucy, nákladem Al. Škarnicla r. 1833 vydaná, má pravopis bratrský; píše se tam: jakýs*y*, *v*widěw, c*ý*tím a t. d. Na tuto nedůslednost naráží dopiso-

vatel v časopisu „Jindy a Nyní“ r. 1833, 2. pololetí str. 63, Vladimír (vlastně Pelikán, syndikus tehdy v Týništi v Čechách): „Podivno, že Trnka vydaným svým „Powjdačem“ poznovu v jakés nedorozumění upadna neměl v paměti Horacovo: vir constans, si fractus illabatur orbis, impavidum ferient ruinae. U vzdělávání národním nižádná zdůrka, nižádná vášeň zaslepená okázati se nemá. Každé nedůsledné jednání potomstvem někdy přísně souzeno a veřejně odplaceno bude dle zásluhy, kdykoliv totiž muž, co jedenkráte moudrým rozumem za pravdu uznal, opustí a v mírném počínání věren nezůstana z osvícenosti do temnosti upadá. To věru smutné!“ Než potomstvo toto soudí mírněji, ba netají sobě, že ze všech těch jazykových půtek a hádek konečný úspěch přece vyplynul ku pokroku literatury naší, že zákonové jazykoví v zračitější povznešeni světlo, mnohá jadrná a přesná i významná slova ve spisovný jazyk uvedena a nutnost jednoho spisovného jazyka pro vždy na jisto postavena a uhájena.

IV.

Bylo to dne 22. března r. 1834, když se byl ulicemi brněnskými ubíral pohřební průvod zvláštní tklivosti a zvláštního významu. Za ověnčenou rakví zesnulého kráčela mimo truchlící příbuzné, skrovná řada mužův, v jichž hrudi čistým plápolala plamenem tatáž myšlénka, pro nižto se zvěčnělý byl obětoval veškerými svými silami na krátké příliš dráze svého pozemského putování. Byltě to hlouček českomoravských vlastencův, tehdy v Brně přebývajících, Kinský, Žák, Šembera, Ohéral, Kampelík a j., jichžto snahy a touhy o zvelebení rodné své vlasti a o povznešení zkleslého národu nebylyť tehdy poznány, aniž uznány od nejvalnější části obyvatelstva, snahy to, kteréž co prvá růžová záplava se byly tehdy objevily na obzoru dějin vlastenských, nicméně skvěle se osvědčily v době přítomné co pravé a jediné pro národ spásonosné, ba mohútným a rozhodným již vlivem se vetkaly v osnovu dějstva. Když pak u temném zadumění zasypán hrudou tmavý rov, rozdávánať mezi přítomné báseň Fr. Cyr. Kampelíkem složená, v nížto lká básník nad předčasnou smrtí zesnulého vlastence.

---

*) Mimo to vydal Trnka ve dřívějších létech „Kurzgefasster Unterricht in der polnischen Sprache, Wien, 1823.“ a „Úplná kniha modlitební podle Haubera z Německého. W Opawě, 1830.“

Zalkej žalostí kol kraji předrahý!
Hostýne slavný, cos Tatary drtil
Oprostiv Europu krutého
Jarma, žel! aj, Moravan statečný.

Tvou slávu jasnou chtě znovu hlásati
Bolesti náramné vytrpěv zašel,
Do lůna země na vždy, libou
Náději nám zahladiv, uhostěn.

Vlastenec tento nadějeplný, nad jehož záhou smrtí básník ve slovích těchto a s ním všichni tehdejší uvědomělí Moravané ubolévali, byl *Julius Urban rytíř ze Švábenova.* Ztráta jeho ve věku ještě mladistvém byla pro Moravu tím citlivější, ješto se byl zvěčnělý výhradní snahou oddal pěstování *dějepisu domácího.* Mimo poklady jazyka, jižjiž upadajícího, nezůstalo národu našemu po věhlasných jeho předcích ničehož leč slavná nezapomenutelnými činy ozářená minulost. A i v tom jevila se zvláštní moudrost prvých a popředních buditelův národu našeho, že přizírajíce s jedné strany k nutným potřebám nynějšího valně pokročilého věku neopomínali s druhé strany zřetele obraceti i ku drahocenným památníkům dávné oslavené minulosti; a tou měrou stalo se, že veškeren život náš i literární, a v novější době i veřejný socialno-politický, rozvíjel a rozvinul se organicky, a budoucnost naše takto stavena na pevných a nevývratných základech.

Julius Urban ze Švábenova patřil k těm osobnostem, jichž podlé báje starých bohové jakoby jich pro výtečné jim udělené vlastnosti záviděli lidem, ve vzkvétajícím již odejímají věku. Osoby takéto jsou tolikéž zajímavou hádankou pro duševědce. Duch, jakoby tušil, že mu nebude přáno přebývati na dlouho v tělesné schránce, zdá se u nich překročovati podivuhodnou hbitostí vykázané hranice obyčejného rozvoje a jakoby úprkem rozvinuje se a vyráží puky a květy činnosti své. Tělo jest slabou u nich nádobou, nedostatečnou uzavírati na dlouho v sobě veškeru tu náplň valně proudícího života duchového. Osoby takové týrány jsouce přečasto krutými bolestmi tělesnými stávají se záhou kořistí neuprositelné Morany. Paskal vydal v 19. roce věku svého nejslavnější svůj spis matematický: avšak sám vyznal, že počínaje rokem 18tým nebylo

dne v jeho živobytí bez útrap a strastí přebolestných; v 39. roce věku svého skonal. Totéž platí ve mnohém ohledu i o našem Švábenovi.

Narodiv se dne 16. února 1808 v Brně byl Julius ze Švábenova nejmladší dítě c. k. mor. slez. apelačního rady Františka Urbana rytíře ze Švábenova, zemřelého roku 1823. Již co outlé pachole prozrazoval neobyčejné nadání, a i podlé těla vynikal tak lepou úzdobností, že při prvém hned s ním se setkání všech mysli k němu příznivě se skloňovaly. Avšak bohužel v pátém již roce sklíčen byl neduhem, tak zvaným dobrovolným ochrnutím (claudicatio spontanea), kterýžto přese všechna usilování lékařův a svrchované laskavé péče rodičův a příbuzných, zmrzačil záhy tělo jeho a stal se zároveň příčinou předčasné smrti jeho. Studia gymnasijní byl skončil v Brně v čtrnáctém již roce věku svého s nejpříznivějším úspěchem, přestoupiv pak ke studiím filosofickým na ústavě brněnském. Co studující gymnasia neměl tehdy žádné příležitosti seznámiti se s jazykem československým, ba mladistvý Julius byl v tehdejších létech svých studií nadšeným stranníkem Němcův proti Francouzům. Jak ale stal se v duši jeho pro vše, což bylo vyššího, čistým žárem planoucí ten převrat, že úplnou pak láskou přilnul ke národu slovanskému tou měrou, že „*vlast*“ stala se heslem veškerého pozdějšího života jeho? Náhodou přišla mu při obírání se všeobecným dějepisem do rukou česká kronika Pelclova, kdež s uspokojivým udivením byl se dočetl, s jakovou vytrvalou hrdinností až do poslední chvíle bojovali stateční Moravané v osudné bitvě bělohorské roku 1620; od té pak doby zahořel nezměnnou až do smrti láskou nejenom k lidu moravskému, alebrž i pro domácí dějepis, jehož sepsání byť i nikoliv v celistvém objemu aspoň v různých částech staloť se doživotní úlohou jeho. O spanilé duši jeho, o vznešených jeho zámyslech pro dobro vlasti zajímavou nedávno (dne 13. dubna t. r. z Bělehradu) poslal zprávu plukovník srbský, Fr. Zach, tolikéž Moravan, kterouž tuto laskavým čtenářům ku lepšímu seznání poměrův tehdy na Moravě panovavších sdělujeme. „Když jsem byl roku 1822 skončil v Brně svá studia gymnasiální a roku 1824 filosofii tamtéž, byl tu tenkráte domácí jazyk z veškerého vědeckého vyučování vymítěn. Bohu díky, že čeledíni v mém otcovském domě byli Moravané, a tudyž přiučil jsem se co chlapec něco aspoň češtině, Na filosofických studiích seznámil jsem se a nejútulněji spřátelil se vlastensky již probuzeným Juliem ze Švá-

benova. Čtení v domácích moravských a českých dějinách vnucovalo nám stále otázku: Ku kterému národu přináležíš pak ty? Julius a já rozhodli jsme konečně: Jsme Čechoslované. A tak to zůstalo až dosud a ako da Bog, zůstane na vždy. Činím-li nyní některá rozjímání a porovnání ohledně stavu věcí na Moravě v r. 1822 a v r. 1870, mám sebe za nekonečně blaženého, že jsem se dožil tak úplného a mohútného vzkřísení naroda našeho. Několik dní před smrtelnou nemocí učence Dobrovského sebrali jsme se my dva mladíci, Julius a já, projevit oslavenému muži témuž úctu svou. Přijal nás velmi laskavě a daroval každému malý spis. Ale my nebyli jsme tak mluvozpytci jako více nadšení vlastenečtí jinochové, jenž ponejvíce přizírali k budoucnosti národa svého. Tuto budoucnost aspoň připraviti, po tom roztoužila se mysl naše, i obrátili jsme se popředně k theologickému semináři. Cesta do Prahy k našemu slovútnému krajanovi Palackému rozšířila a ojasnila náš obzor a v úplném vědomí, žeť nás budoucnost nemůž minouti, budeme-li jenom počestně a důkladně pracovati, navrátili jsme se nazpět. Konávali jsme i pěšky cesty po Moravě, toužíce seznati lid a potřeby jeho, kteréžto cesty nás v našem předsevzetí potvrzovaly. O Velehradu nebyloť tehdy lze něčeho valného se dozvěděti; i místa nebylo snadno nalézti, kde stála tiskárna Králické bible. A přece bujněla Hana národním životem. Jenom trpělivost! říkával jsem; až jen tito probudí se, seznáš, čím jest Morava. Beze hluku a bez násilí konána vniterní práce. Bylo k tomu let potřeba — a přece jenom krátké lhůty času. Čím nyní jsme, máme děkovati jen sobě. My nepřenáhlili jsme se. Počátečně jen ve skrovném počtu množili se vlastenci a tím i počet mužův statečných. Kdybychom se byli hned vrhli na pole agitací politických, byloby snad následovalo fiasko a rozepře i rozbroje.“

Po skončených filosofických studiích vstoupil Julius ze Švábenova na dráhu právnickou; avšak za příčinou neduhu svého musel studia ta právnická přetrhovati; ve Vídni jich započal, avšak dílem privatně, dílem veřejně v nich pokračoval na universitě Olomoucké, kdež je skončil r. 1828. Podlé přání svých příbuzných zvoliti pak sobě měl dráhu svého otce, dráhu úřednickou; i kynulyť mu v ohledu tom jmenovitě ve Lvově utěšené a příznivé výhlídky. Avšak zamilované jeho studium dějepisu a vroucí touha, provésti v ohledu tom něco výtečného pro milou jemu Moravu, nedalo ve skutek uvésti touhu rodičův.

I byltě sobě veškeré úlohy, jakovou spisovateli ukládá věda historická v době nynější, úplně vědom. Můžeme směle říci, že pravý kritický dějepis datuje teprv od nynějšího století. Směr právě vědecký dán dějepisu v našem věku teprv duchem, v jakémž činěna jsou nesmrtelná badání Niebuhra, Schweglera, Mommsena a j. ohledně dějin národů starořeckého a starořímského; a zákony tam vystavené, veškerá ta methoda, v jakéž tu badání provedeno, musí zůstati základní budovou pro každého, jenž se nyní obrací pílí svou na šíré toto pole vědeckého dějepisu. Nedostačuje tu pilné a přede vším svědomité sbírání dotyčných listin a pramenův, alebrž i důkladné a všestranné kritickým řešetem jich probírání a proskoumání; a i k tomu přihlížeti dlužno, není-li v doličování dějin té neb oné doby vnitřních rozporův buď s podstatou doby samé, aneb ze strannictví spisovatelova vzniklých. A nad to vše má býti sepsání dějin dílem uměleckým, při němž spisovateli říditi se jest zákony, jakové krasověda vystavuje pro štětec malířův, aby popřední osobnost historická byla tolikéž i ozářena plnosvětlem a okolo ní v menším nebo větším osvětlení a ostínění řadily se ostatní podřízené osoby a události. V prvém ohledu co do důkladnosti a zevrubnosti kritické vynikají nad jinými historikové němečtí, v ohledu druhém co do duchaplného sestavování dějin a vylíčování jich slohem až k umělecké lepotě se vyšinuvším, tak že díla taková těší se i z valnějšího mezi vzdělanci rozšíření, kdežto díla zprvu naznačeného směru zůstávají majetkem a oblibou jednotlivých učencův, přiřknouti dlužno palmu dějepiscům anglickým i francouzským, ač v nejnovější době oslavený Ranke ve svém spise „Wallenstein“ skvěle dosvědčil, žeť umí kritický rozbor a rozhled spojiti i s ušlechtilou formou v souladný celek. S bolestí však vyznati musíme, že co do dějepisu domácího Morava neblahým stísněna byla osudem, ješto mužové naději skytající, že dějepis domácí jimi mohl povztýčen býti k časové výši vědy historické, předčasnou nám smrtí byli oderváni. Šťastnější v tom ohledu jest sesterská Čechie, jež chová ve svém dějepisci muže, nejenom přísnou svou u historickém badání svědomitostí a objektivností všeho strannictví práznou na slovo vzatého, nobrž i ostatními vlastnostmi plnou měrou vynikajícího, jichž jsme požadovali od historika nynějšího věku a jichž jsme svrchu naznačili v povšechných aspoň rysech.

Krásná a mnohoslibná takáto naděje zmizela nám na Moravě záhým úmrtím Julia ze Švábenova. V prvém rozkvětu mladosti

chýlila se duše jeho dojemná ku pěstování lyrické Musy, ba matka jeho vyprávěla jeho příteli Fr. Cyr. Kampelíkovi, že již co sedmileté pachole byl složil směšnohru a truchlohru pro děti,*) a jsa počátečně rozmaru bystrého a vtipného, byl by i v humoristice, kdyby k ní byl obrátil ducha svého, v literatuře vynikal. Nicméně zůstal dějepis domácí**) zamilovaným a popředním předmětem literárních jeho snah až ke hrobu. Již v devatenáctém roce věku svého oslavil se výborným pojednáním z moravské historie o Konradu II., knížeti znojemském, v německém jazyku psaným (Monatschrift der Gesellschaft des vaterländischen Museums in Böhmen, Septemberheft, 1827), kdež živými zvláště barvami vyličuje odboj téhož Konrada proti českému knížeti Vladislavu (1142).***) Prvý tento zdařilý pokus historický zbudil pozornost samého Nestora slavistiky, Jos. Dobrovského, jenž roku 1828 při svém pobytu v Brně svou návštěvou poctil mladistvého našeho vlastence. Julius ze Švábenova choval povždy k Dobrovskému zvláštní šetrnost a úctu, dokládaje, jak zábavné jest a utěšené obcování s mužem, jenž přes půl století historií se obíral, cestovav po dalekých končinách Europy; „pravý historik že by měl stooký býti, jako Argus, storuký co Briareus a jako Nestor dlouhověký“ ;†) hlavní pak zásluhu Dobrovského nazíral v tom, žeť očistil a oprostil dřevní historii slovanskou ode mnohých téměř již dědičných předsudkův.

Avšak bohužel při všech těchto ušlechtilých snahách zmáhal se stále neduh tělesný a mysl druhdy bodrá upadávala co den více v trapnou melancholii. Chtěje zotaviti a ztužiti ochorujícího ducha, umínil sobě ustati na čas od těžších literárních prací a ode-

---

*) Viz „Květy“ r. 1834, str. 256.

**) I starší bratr jeho zabýval se historií slovanskou; co ovoce dotyčných bádání podán jím dosti důkladný ovšem nyní již zastaralý článek v „Hesperu“ r. 1819, „Slaven und ihre Wohnsitze“, kdež jméno „Slaven“ odvozuje se proti Dobrovskému — (a později proti Šafaříkovi) — od „sláva, slavný“, a u Řekův užívaný název Eneten, Heneten, Veneten z řeckého *αἶνος*, laus, *αἰνητός*, laudabilis; a co prvotná sídla Slovanův naznačují se krajiny a země při moři baltickém, odkud prý se Slované do nejvalnějších částí Europy rozšířili.

***) V živém obraze vylíčil dobu touž a téže boje ve svém posledním romanu třísvazkovém pod jménem „W i t i k o“ slavný spisovatel Abalbert S t i f t e r.

†) Viz „Květy české“ r. 1834 str. 255.

brati se do Znojma, kde přebývala sestra jeho Marie, aby ve půvabném okolí tamějším, v luzných Dyjí ovlažených úvalech, zotavil sesláblé tělo a tím zároveň nabyl nové pružnosti ducha. Číníval tu časté výlety i do Dolních Rakous, při tom nezanedbávaje probírati se i v archivech znojemských a kořistiti i tu pro milou historii moravskou. Trudnomyslnost přese všechno to nemizela, ba vzmáhala se vůčihledě; příbuzní s bázlivou myslí pohlíželi do budoucnosti.

Jestiť to podstatnou známkou povahy tak zvané melancholické, že se zálibou ponořuje se ve své nitro, a neberouc žádného patřičného ohledu ke skutečnosti ovšem někdy příliš prosaické žene se tím horoucněji za ideály, jichž mysl v sebe více ponořená na perutích záludné fantasie sobě byla utvořila. Tak kochávala se rozvroucněná avšak i rozbolestněná často mysl našeho Julia neohlížejíc se na překážky ve skutečném životě se naskytující se zvláštní libostí v obraze venkovského učitele, zplodivši v něm živou touhu, v tomto čestném povolání působiti pro svou vlast, ba zanášel se při svém horování o blaho národu i tím zámyslem, založiti vzorný školský ústav pro Slovany, jakový byl ve Schnepfenthalu pro své krajany Němce založil věhlasný Salzmann, hluboce přesvědčen jsa, že v mládeži tkví budoucnost každého národu. I zabýval se za tou příčinou náukou pédagogickou, proskoumal s vytrvalou pílí dotyčné spisy Am. Komenského, Pestalozziho, Salzmanna, Bellankastra a j., zúčastniv se i nad to ve vyučování o methodice, jaké před rokem 1848 udělováno bývalo čekancům úřadu učitelského od ředitelův škol normálních. Avšak vzrůstající stále churavost a jiné překážky nedaly ve skutek dozráti blahokojnému témuž zámyslu.

Od té chvíle, co dospěl ku vědomí, že potřeba lidu moravskému příslušného vzdělání udíleti v jazyku jeho vlastním, neustával se témuž jazyku přiučovati, aby i co spisovatel národní, seč síly dostačovaly, vděčnou zachoval sobě u potomstva památku. Jen že bohužel máme dvě skrovné práce v jazyku našem z péra jeho umístěné v *Čechoslavu*, Jarosl. Langerem roku 1831 vydávaném, kdež ve sv. 6. zprávu podává o národní slavnosti v Jemnici na Moravě, ve sv. 7. ubolévá nad různicemi mezi Čechy a Moravany; neboť ač duchem veškeré Slovanstvo objímalo, bilo srdce jeho útlé nejmohútněji pro milou svou Moravu. Nejzářnějším leskem obmýšlel okrášliti Moravu vylíčením světové události na půdě moravské

se sběhlé, porážky totiž Mongolů u Olomouce roku 1241. Za tím účelem sbíral material k sestavení dějepisu o témž vpádu Mongolův do Moravy se všech stran; však uprostřed těch neunavných prací tím trapněji skličoval jej dávný jeho neduh. Při svém pobytu v Olomouci vešel v bližší styky s tehdejším světícím biskupem hrab. Chotkem, jenž byv později roku 1831 zvolen za arcibiskupa olomouckého a seznav důležitost archivu Kroměřížského pro dějepis moravský jmenoval Julia ze Švábenova archivářem svým. I zdály se v tomto novém postavení pojedenkráte vyplněny všechny dávné jeho touhy, k jichž brzkému uskutečnění unášela jej mysl jeho idealizující; pobyt v milém Kroměříži uprostřed jarého lidu hanáckého, poblízkost posvátného Hostýna, k němuž se za zvuky velikolepé básně „Jaroslav“ v rukopisu Kralodvorském dvojnásobným vábenu cítil kouzlem, bohatost archivu Kroměřížského a přebírání se tam v listinách hlásajících o činech dávných předkův — jak se tu neměl viděti na chlumu svých nadějí? Avšak duch mohútněl, tělo sláblo, omdlévalo. Nahlížeje, že churavost jeho stále se zmáhá ba již v předtuše záhé smrti umínil sobě r. 1832, poděkovati se osobně z úřadu mu propůjčeného u arcibiskupa tehdy v lázních Karlovarských prodlévajícího; tento však přikázal mu, aby v Kroměříži opět k němu přišel a o záležitosti té jednal. Ubíraje se z Karlových Varů navštívil milou mu Prahu obnoviv tam známost se mnoha spřízněnými mu muži slávou spisovatelskou již slynoucími; avšak i opět podlehnuv útrapám tělesným odcestoval do Brna a v září 1832 do Kroměříže, kdež podpíraje se o rámě své sestry byl s to dojíti ke svému příznivci. Ušlechtilý arcibiskup domlouval mu, aby popředně pečoval o ustálení porouchaného svého zdraví, aby pak z jara roku 1833 nastoupiti opětně mohl úřad svůj archivárský, rozkázav zároveň, aby se mu patřičné služné i na dále vyplácelo; avšak příbuzní jeho seznavše nemožnost úplného udravení svého svěřence uctivě se z dalšího vyplácení téhož služného poděkovali.*) Od října 1832 až k listop. 1833 dlel v Olomouci, odtud pak až do března 1834 v Brně podrobiv se různým způsobům léčení,

*) Tak sděluje v „Moravii“ z r. 1838 č. 20. a 21. v životopisu o Juliu ze Švábenova vroucí jeho ctitel, Mich. Fr. v. C a n a v a l, profesor tehdy filologie a krasovědy na universitě olomoucké, muž to i ke Slovanům spravedlivý; spisovatel tohoto článku s utěšením zpomíná sobě na hodiny v obcování s ušlechtilým tímto mužem v Olomouci za svého tam (r. 1840) pobytu ztrávené.

jimižby bylo lze bývalo, buď zbaviti ho stálého neduhu aneb aspoň zmírniti bolesti, jichž mu bylo až na krátké doby částečné úlevy strádati. Při všech těch krutých svízelech jevil náš vlastenec mysl právě stoickou. Před zrakoma vznášel se mu v neskaleném lesku ideál jeho života, ba zanášel se i myšlénkou, navštíviti, uzdraví-li se, nejenom luhy domácí, alebrž i ostatní vlasti slovanské, aby takto na základě nabytých známostí o potřebách národův slovanských jistý a určitý směr naznačil příští své činnosti. Seznával tolikéž, že má-li se jazyku národnímu zjednati volnějšího průchodu i v životě pospolitém, musí proň získáno býti i ušlechtilé pohlaví ženské. Matka zajisté jakož jest duší každé rodiny, jest i nezapomenutelnou pěstitelkou mluvy národní; ba matky naše slovanské uchovaly národ náš od pohromy, žeť úplně neumlkl drahý jazyk praotcův našich.

Pročež radil Julius ze Švábenova svým přátelům, aby zařizovali veřejné besedy, při nichžby se ozývaly krásné slovanské zpěvy, ježby pak probouzely i lásku ku líbeznému jazyku v útlocitých útrobách ženských. A myšlénka ta objevila se zajisté praktickou až po dnešní den. Ve přátelských rozmluvách doléhal stále na to, aby i na Moravě vydával se časopis v jazyku československém, vyučovalo se i v Brně jazyku českému a jeho literatuře; seznávaje pak těsný úvazek mezi duchovým a materialným blahobytem zvláště ve věku novějším, a jak potřebny jsou pro zvelebení průmyslu a obchodu všeliké prostředky spojovací, toužil toho vroucně, aby řeka Morava učiněna byla plavnou, aby i co do bohatství zmohl se všestranně milý mu lid moravský. Velice domáhal se toho, aby Františkovo Museum v Brně rozšiřovalo se a zvelebovalo, avšak i širším kruhům obecenstva stalo se přístupnějším, těžce toho nesa, že Brno nemá žádné veřejné knihovny, aniž jakých znamenitějších přírodnických, uměleckých a j. sbírek, jakýmiž se k oslavě vlastní i menší města honosí jmenovitě v Německu. Po takýchto duchových namáháních následovaly pak tím krutější výbuchy tělesných bolestí, tím větší mdlobou ho svírajíce, čím ke pružnější činnosti duch toužil se povyšinouti. Tu ráda utkvívala bolestmi stísněná mysl u některých osláněných momentův života jeho, jmenovitě pak při návštěvě, Dobrovským r. 1828 jak svrchu dotčeno, mu učiněné. Takto velebný genius „Vlasti“, jížto byl zasvětil veškeré své síly, vděčnýma perutěma obletoval poslední doby života jeho a mírnil i ulevoval bolesti, pod jichž břemenem mu úpěti bylo až do posledního okamžení! Zjev to zajisté všeho obdivu hodný! Tělo

již se rozpadává, ale duch u svobodném letu vznáší se ve blahou říši ideálův a v neumorné svěžesti kochá se v daleké budoucnosti a v naději konečného vítězství; ku příteli volá: Ach, jakou bolestí svírá mi to srdce, že v tak mladém věku zemříti musím, ničehož ještě neučiniv pro národ svůj! a veliká při tom slza skvěje se v oku jižjiž dohasínajícím. Konečně přiblížil se dne 20. března 1834 klidným krokem anjel smrti, a duše bezúhonná odebrala se ze trampotných nížin do stánkův věčného blaha.

Tomáš *Zrzavý*, jeden z nejušlechtilejších národomilcův, odchovaných v brněnském semináři, jejž kryje tolikéž ode drahné doby (1840) temný hrob na hřbitově Zábrdovickém, složil mu nápis hrobový tohoto znění:

Řekni, milý krajanům Moravan že ku národu láskou
Svému zanícen byv pohrobený zde leží.

Ku českému nápisu přičiněna slova v jazyku latinském: Patriae filium patria terra tegit.

Zůstal po něm závět sepsaný dne 13. března 1834; avšak pro nedostatky formálné (nedostávalo se podpisu závět ten platným činícího aniž jakých svědkův) nemohl přiveden býti ku platnosti. Zůstavil v něm všechny své listiny, sbírky, literární práce, vlastenskému museu v Brně, a příbuzní hleděli všemožně vyplniti poslední toto přání zvěčnělého; d'Elvert pak ve svém literárním dějepisu moravském dokládá, že literární práce dostaly se do rukou Ohéralových. Kýžby buď Svatobor neb brněnská sekce historická snad v usjednocení se slovanským brněnským spolkem postaraly se o důstojný pomník tomuto výtečnému a statečnému Moravanu!

(Pokračování.)

O deskách zemských a jiných veřejných zápisech chovaných při právě zemském v Čechách a na Moravě.

Píše *V. Brandl.*

(Dokončení.)

Podobné neblahé poměry, ač již ne v té rozsáhlosti jako od počátku 15. století až do hejtmanování Jana z Cimburka spatřu-

jeme ve válkách mezi králem Jiřím, králem Vladislavem s jedné a Matyášem uherským se strany druhé. Správa země ovšem činila proti těm zlořádům seč byla; avšak nejlepší opatření nevykonávala se, poněvadž výkonná moc, jež správě náležela, byla nepatrná; vydávána jsou ob čas nařízení od soudu a sněmu proti *„zhubcům zemským“* a rozkazováno, aby tito *honěni* byli, t. j. aby se pronásledovali a jímali. Jakého úspěchu však tímto honěním nepřátel se docílilo, lze se domýšleti, když čteme, že většina obyvatelův těm, kteří zhoubce zemské honíce pronásledovali, se vysmívala, dávajíce jim jmeno *chrtů katových.* Víme to z obnovení starodávního nálezu panského, jež se stalo roku 1475, jež zde pro zajímavost v úplném znění klademe: „Kníže Milost, p. hejtman i jiní páni všichni, což se dotýče zhoubcí zemských, lupežníkóv silničných a násilníkóv i jiných vybíjecóv nočních, kázali jsú vší obci skrze pana Albrechta Kostku to pověděti: že starodávný nález jest ten panský, aby každý obyvatel země této, buď pán, rytíř neb zeměnín, kdež by o takovém zhubci, lupežníku neb výbojníku zvěděl, aneb o takových, vedle přemožení svého každý aby takové honil a vzal a vezma v moc hned páně hejtmanovú takové dal. Pakli by ktokoli toho neučinil, a věda o takových násilnících a zhubcích nehonil a je kterakkoli zastíral aneb fedroval, takového každého p. hejtman tak kázati má plnú moc jakožto toho, kterýž takovým zhubcím a násilníkóm popovoluje a jim nakládajíc fedruje. A ktož by koli z těch pánóv, rytířstva, zemanóv aneb jich služebníkóv skrz to, že by takové honili, *posměchy měl*, dávaje jim *chrty katové*, neb že *na kata honí*, i jinak kterakkoli, takový každý aby kázán byl.“

O této rozervanosti veřejných poměrů poskytují půhonné knihy více dokladů, nežli se stanoviska humanity přáti si můžeme; avšak historik, který ony doby rozkvašené pravdivě líčiti chce, nemůže se bez pilného probírání těchto pramenů obejíti.

Poněvadž v půhonu se udávala vždy species facti, protož jsou tyto knihy zároveň také pramenem pro historii vůhec. Doložíme to několika příklady. Tak čteme v půh. Brněn. roku 1406 fol. 26, že markrabí Prokop byl *nebožtík*; tím tedy se vyjasňuje poněkud posavadní spor o úmrtním roku jeho, jelikož tím na jisto jde, že na začátku r. 1406 již mrtev byl, tedy ani roku 1408, ani 1409 zemříti nemohl. Jiná historická dáta z téže knihy jsou, že „Němci u Znojma poraženi byli“ (fol. 15); že Rakušané leželi před Znojmem a tam pobiti jsou, (fol. 15. b); že Jevičko dobyto jest (fol

15. b.); že Náměšť obležen byl (fol. 17); že Slavkov drancován byl (fol. 31 b); že Jošt z Rosic byl poslán od markrabí ku králi uherskému (fol. 39); že Hynek suchý Čert byl jat od krále českého (fol. 46); že Oldřich z Hradce ležel před Heralticemi (49. b). — Z roku 1407, že markrabí Jošt válčil proti přívržencům krále uherského Zykmunda (Půh. Olom. 1412 fol. 224.); že roku 1436 zemské vojsko dobývalo Ivančic (Půh. Brn. 1417, fol. 108); že téhož roku v Litovli se strhla bitva mezi přívrženci a odpůrci markrabí Albrechta (Půh. Brn. 1417 fol. 127.); že téhož roku zemské vojsko obléhalo Kunštát (Půh. Olom. 1437 fol. 31.); že roku 1437 Pardus, vůdce Táborův, přepadl z Čech Litovel, kdež však poražen byl; (Půh. Olom. 1437 fol. 39.); že Olomúčané tvrz Bystřici a tvrz Skrbeň rozbořili (Půh. Olom. 1437 fol. 71, 72.); že se stala smlouva 1434 mezi markrabím Albrechtem a stranou jemu protivnou (Půh. Olom. 1437 fol. 147); — že rokn 1464 Beneš z Vejtmíle byl poslem krále Jiřího k císaři Bedřichovi (Půh. Brn. 1459 fol. 64); že Jaroslav z Lomnice k návodu Jana z Pernštejna dobýval Meziříčí (Půh. Brn. 1459 f. 109.); že Matúš (z Cimburka?) hradu Cimburku u Koryčan dobýval (Půh. Brn. 1459 fol. 114.); že král Jiří Bohuše z Lomnice věznil a Mezříčí ho zbavil (Půh. Brn. 1459 fol. 115) atd. Z těchto několika dokladů budiž poznáno, kterak důležitým pramenem naše půhonné knihy jsou pro historii moravskou.

Poněvadž právo se vztahuje ku všem poměrům života, není se čemu diviti, když v půhonných knihách nalezáme také velikou hojnost zpráv o potřebách života i přepychu, o hospodářství domácím a polním.

Zprávy o skvostech a špercích nalezají se hlavně v půhonech těch, které se týkají dělení bratří o statek otcovský, pak poručenství, někdy také v půhonech o rušení a pobrání majetku movitého, neb o loupeže na cestách, když kupci přepadeni byli.[1]) Takové předměty přepychu byly n. př. pštrosové vejce okované (Půh. Brn. 1406 fol. 173); koflíky stříbrné, zlaté prsteny, zlaté a stříbrné zápony, perly (Půh. Olom. 1412 fol. 9); perlové věnce, kožešiny sobolové (Půh. Olom. 1412 fol. 53); zápony a prsteny drahokamy

[1]) Jmenovitě poručenství čili závěty jsou důležitým pramenem k poznání věcí luxusu, jelikož se vždy zevrubně mezi věcmi odkázanými a pozůstalými popisují. Protož na tento pramen badatele sociálních poměrů zde zvláště upozorňujeme

vykládané (Půh. Olom. 1537 fol. 39). Ze zboží z ciziny přiváženého uvádíme slanečky čili herynky (Půh. Brn. 1406), rozličná koření a jiné krámské věci. Jest nad míru zajímavo pozorovati, kterak postupem času luxus se šířil; kdežto do sklonku 15. století skvosty a nářadí byly dosti skrovné; spatřujeme, kterak v 16tém století luxus v příčině té náramně se zmohl. Nechávajíce jiných dokladů stranou, klademe zde jen výpis z Půh. Brn. 1592 f. 242, kdež Pavel z Kataryna pohání jmenem svého svěřence Adama z Valdštejna, v kterémžto půhoně se uvádějí skvosty, které po sobě zanechal Jan Starší z Valdštejna: 1. řetěz zlatý ze 700 dukátů; 2. řetěz zlatý ze 200 dukátů s dobrým dílem, a na něm visel kříž zlatý s diamanty a rubíny; 3. řetěz zlatý s dílem dobrým pancířovým ze 100 dukátů, a při něm jest papoušek s žabou s rubíny, s diamanty a šmaráky; 4. řetěz zlatý se šmelcem s záponou se dvěma dutými jeleny a s velkou perlou uprostřed; 5. tři zlaté řetězy z 600 dukátů; 6. řetěz zlatý s šmelcem; 7. holspant zlatý s rubíny a diamanty, při něm zápona zlatá s rubíny a diamanty; 8. holspant zlatý všechen s diamanty a s perlami, na něm visí zápona zlatá mořská ryba s diamanty, rubíny a perlami; 9. prstenův zlatých s diamanty, rubíny, šmaráky i jinými drahými kameními většími i menšími, při nejmenším třidceti sedm; 10. ormpanty dva zlaté; 11. ormpanty zlaté, ruka v ruku, a druhý pancířovým dílem; 12. zápona zlatá malá z šmaráků s 41 velkými perlami; 13. zápon zlatých s drahým kamením devět; 14. zápony zlaté velké starodávní s drahými kameními dvě; 15. zápona zlatá na způsob orla s diamanty vysázená jedna; 16. zápona zlatá udělaná jako srdce veliká, všechna naskrz rubíny vysázená; 17. zápona na spůsob růže zlatá, všecka diamanty vysázená; 18. velkých koflíků stříbrných pozlacených šest; 19. koflík stříbrný pozlacený na spůsob hlemejždě; 20. koflík z perlové matky udělaný, stříbrem obložený a pozlacený; 21. koflíků stříbrných pozlacených jeden do druhého vcházejících šest; 22. koflík z jednorožcovy kosti udělaný, stříbrem obložený, pozlacený; 23. koflík stříbrný, pozlacený, starodávní s víkem, a jest při něm muž zbrojný drže halapartnu; 24. koflík stříbrný z muškátové kulky; 25. koflíček stříbrný, pozlacený, co šál, ten se na tré rozjimá a v něm jsou čtyry slánky; 26. koflík stříbrný, pozlacený, udělaný v spůsob kněžny anebo krále; 27. koflík stříbrný pozlacený na spůsob Bachusa; 28. koflík stříbrný, pozlacený, na spůsob slona; 29. koflík stříbrný, pozlacený, na spůsob kohouta; 30. talířů stříbrných čtyřia-

dvacet; 31. šálů pozlacených stříbrných dvanáct; 32. lžic stříbrných pozlacených 24; 33. vidliček stříbrných pozlacených 24: 34. slánek stříbrných pozlacených čtyry; 35. nálevka a medenice stříbrná, pozlacená, s šmelcem; 36. konvičky stříbrné, jedna co lucerna a druhá z drátu stříbrného a v ní křištál; 37. číšek stříbrných pozlacených dvanáct; 38 flaše v stříbře z perlové matky; 39. svícny stříbrné čtyry; 40. hodinky bicí okrouhlé a druhé čtverhranné pozlacené; 41. soudek stříbrný a dvě veliké konve baňaté stříbrné, v kterých se víno nosilo."

Při ohromném množství jmen a osad, z kterých a o které se pohánělo, jest snadně pochopitelno, že půhonné knihy jsou také v pravém slova smyslu nevyčerpatelným zdrojem pro rodopis, pro místopis a jmenosloví československé vůbec. Potkáváme se v nich s osobami rodů, které jinde nepřicházejí, a místopis z nich může čerpati více udajů, než-li z desk zemských; řada tvrzí a hradisk, které v půhonných knihách obsaženy jsou a o nichž jinde jen kusých zpráv máme, jest dosti znamenitá, tak že tyto knihy ve prospěch topografie výborně se vykořistiti dají. Jen k. př. uvádíme zprávy o hradech Tempelštejně, Kraví Hoře, Rabštejně, Pisolci, Zubrštejně, Rukštejně, Lapikus, o klášteře Dalešickém, Vilemovském, Vizovském, Oslavanském, o probošství v Komárově u Brna, o kaple na hradě Veveří a na radnici Brněnské, zprávy to, jichž jinde najíti nelze. Jmenovitě posloužiti mohou půhonné knihy k opravení jmen místních, která za rozličnými příčinami porouchána jsou; tak k. p. se praví v těch knihách Ostrova*n*čice (nyní Ostrovačice); Mezříčí nad řekou Oslavou (nyní Velké Mezříčí), Mezříčí nad řekou Bečvou (nyní Valašské Mezříčí), Nové Hrady (nyní Nový Hrad u Adamova). Zvláště upozorňujeme na jednu nesrovnalost v místopisu; deminutiva osadních jmen totiž na němčinu se obyčejně převádějí předložením slova „*klein*", a z němčiny pak někteří z našich spisovatelů nejsouce povědomi věci, kazí stará naše jména, kladouce před ně slovo „*malé*". Tak n. př. nenalezá se v půhonných knihách nikdy Malé Ořechové (k rozeznání od Ořechového), nobrž vždy *Ořechovičky*; Němci překládají ovšem Klein-Urhau, a naši překládajíce německý převod opět do češtiny píší mylně Malé Ořechové a dopouštějí se při tom ještě té chyby nesmyslné, že pak osadu *Ořechové* jmenují Velké Ořechové, jak ona nikdy se nejmenovala, a činí to proto, poněvadž Němci píší Gross-Urhau pro rozdíl od Klein-Urhau; náš místopis pravý a neporušený zná však jen *Ořechové* a *Ořechovičky*,

zná jen *Slatinu* a *Slatinky*, a nikoli Velkou Slatinu a Malou Slatinu, ač Němci praví Gross-Latein a Klein-Latein.

Zvláštní pozornost zasluhují knihy půhonné také za tou příčinou, že z nich poznati lze *opravy hradní* (Burgbann), poměry podace farní, desátky kněžské, rozličné druhy robot a poměry poddanské vůbec.

Ne menší důležitosti mají do sebe knihy půhonné v příčině jazyka českého. Nejen že v nich zachovala se prastará slova, jichžto význam jest nyní jiný nežli dříve býval, nýbrž i vazbě i skladbě *pravé* z nich přiučiti se můžeme. Vytkneme několik dokladů, především co se týče jednotlivých slov.

Slovo *chleb* přichází mnohokráte ve smyslu statku pozemkového, k. př. „že jeho rychtář s jeho střelci z jeho *chleba* šedše na mú dědiuu zbili mé lidi a učinivše to šli jsú zase na jeho *chleb.*“ (Půh. Olom. 1412 fol. 59.).

Slovo *věc* ve smyslu *doba*, *chvíle*: „vybil mój dóm *noční věcí* (Půh. Brn. 1406 fol. 22, 79.); — „výboj činili *noční věcí* a dobytek mi pobrali“ (Půh. Olom. 1412 fol. 203.); -- „pobral mi *noční věcí* ve dvoře“ (Půh. Brn. 1459 fol. 18.).

Hádší ten, který mezi stranami rozhoduje: „poněvadž mezi nimi *hádší* nevyřkli, nemá Světlík odpovídati.“ (Půh. Olom. 1405 fol. 99.). *Obec* ve smyslu společného majetku pozemkového: „že mi mýtí *obec* mých chudých lidí“ (Půh. Olom. 1412 fol. 77); — „že jest upadl v *obec* mých chudých lidí, v pastviště a jezero obecné“ (Půh. Brn. 1417 fol. 29.); — že opletl zahradu u prostřed vsi Zhoři na *obci* (ibid. fol. 173).

Chudí lidé ve smyslu lidí poddaných podlé středověké latiny: pauperes, a podlé němčiny „arme Leute“.

Oplet ve smyslu plotu. (Půh. Olom. 1475 fol. 62. 66. 112.)

Neboh tolik co nebožtík: „*neboh* kněz Lacek“ (Půh. Ol. 1412 fol. 57; tamtéž přichází také *nebožec*); „jsa rukojmě za *neboha* kněze Lacka“ (tamtéž).

Oba klasy ve smyslu jaře a ozimi.

Odřek tolik co odřeknutí, pravidelně tvořené slovo jako *nářek*. Takto několik slov postačiž k poznání, jak důležitými knihy půhonné v té příčině jsou.

Rovněž důležitými jsou tyto knihy pro vazbu českou, k. př. že mne odvedla a *odmluvila* od půhonu“ (Půh. Brn. 1447 fol. 72.); — jestli se co stalo, má se *odestati* jí (Půh. Brn. 1406 fol. 39.);

— to jsem *odvodil* úředníky (t. j. dokázal, Půh. Ol. 1412 fol. 16.); — mluvil jsem, aby mi ten desátek dal, na to se *neobracel* (Půh. Brn. 1459 fol. 164); — chtí popraviti *k* Ješkovi (Půh. Ol. 1412 fol. 66.); — má mu *k* hrdlu popraveno býti (Půh. 1417 fol. 80); — on mi řekl popraviti *k* němu (Půh. Ol. 1437 fol. 15); — poněvadž se *podmluvil*, což by páni nalezli, tehdy jí má odbyti (Půh. Brn. 1406 f. 132); — dědictví, ješto mi otec mój *odemřel* (Půh. Olom. 1412 fol. 35); — ty roboty jsú již *poraženy* na plat (Půh. Brn. 1447 fol. 80); — *vymluvil* na hospodáři můj list (Půh. Brn. 1406 fol. 93); — *vyhrozil* mne ze zboží (Půh. Brn. 1406. fol. 16).

Zvláštního povšimnutí však zasluhuje, že staročeský accus. singul. masc. zájmena *ji* přichází v půhonných knihách až do roku 1412 s předložkou *na*, ku př.: Jindřich z Trúbek pohoním Přibíka z Litovle . . . . mám na *ni* toliko dobrých lidí" — „Franc pohoním Zbyslava . . . mám na *ni* dosti dobrého svědomí" (Půh. Ol. 1405 fol. 35., srovn. 42. 43. 50. atd.)[1])

Kdežto v Čechách jen *reliquiae* těchto kněh půhonných vydávati se mohou, jsme na Moravě tak šťastni, že máme originalia od roku 1405 nepřetržené až do 17ho století zachovaná. Že by uveřejněním těchto půhonných kněh velmi bohatý poklad na světlo vynešen byl, nelze pochybovati, a mám dobrou naději, že snad brzo k tomu bude moci přikročeno býti.

Příspěvky k české skladbě.

Podává *F. Bartoš.*

1. O genitivě míry.

K označení míry na otázky: jak dlouhý? jak široký? jak vysoký? jak tlustý? jak těžký? jak hluboký? jak daleký? jak starý? užívá starší čeština genitivu, a to:

a) Ve spojení s podstatnými: z dýlí, z šíří, z výší, z tloušti, z tíží, z hroubí, z hloubí, z dálí, z stáří:

Roh divokých oslův toliko jedné pídi z dýlí jest (Har. II. 113) — V té jeskyni leží kus kamene asi dvou pídí z dýlí. (Pref. 183.)

---

[1]) Viz o tom Čas. Mat. Mor. 1870 str. 46.

— Ryba Delfín bývá sáhu z dýlí (Pref. 512.) — Viděli jsme také v tom kostele kámen zazděný, dvou pídí z šíří (Har. II. 56.) — Král Ptolomaeus udělal strouhu sto střevíců šíří (Har. II. 123.) — Ta truhla jest od věka z výší asi dvou pídí (Pref. 66.) — Každá ta podlaha jest člověka z výší. (Pref. 29.) — Tu stojí sloup člověka z výší. (Pref. 244.) — Všecko stavení bylo toliko dvou pokojů z výší (Mitr. 55.) — Ohrada okolo velkého dvora tří neb čtyř střevíc z výší od země jest. (Har. I. 179.) — Na dně zůstane čistá sůl z tloušti několika prstů. (Pref. 495.) — V tom kostele na oltáři jest hrubý kámen čtverhranný, pídi velké z toušti (Har. I. 179.) — Udělal koláčky dvou prstů z tloušti (Har. II. 97.) — Rusové slévali z stříbra kousky z tíži jednoho ruble (Hos. 11.) — Děla nesla koule kamenné dvou pěstí z hroubí (Pref. 37.) — U prostřed lodi měli kus, který nesl kouli železnou, malé pěsti z hroubí (Pref. 441.) — V tom dláženi jest díra okrouhlá z hloubí skůro čtvrti lokte (Pref. 218.) — Vstali jsme tři hodiny přede dnem a jeli jsme, majíce moře červené po pravé ruce vzdálí od nás tří neb čtyř mil vlašských. (Har. II. 65.) — Betanya od města Jerusalema vzdálí můž býti malé míle české (Pref. 341.) — Šli tak pod zemí jakousi šijí v skále vytesanou, dvou loket Pražských z šíří a tří loket a jedné čtvrti z výší (Har. I. 191.) — Jeden oud byl pídi, druhý sáhy z dýlí; jeden prstu, druhý sudu z tloušti (Kom. Lab. 58.) — Jest vytesaný výstupek, člověka z výší, asi kroku z dýlí (Pref. 200.) — Tu jda proti západu vchází se do jezkyně, tří loktův z dýlí, kroku z šíří, z výší málo více nežli člověka (Pref. 247.) — Vchází se do sklípku nevelikého z dýlí tří kroků, z šíří dobrého jednoho kroku, z výší pak látra (Pref. 476.) — Ta jeskyně jest z dýlí málo víc než sáhu, a z šíří též asi sáhu (Pref. 184.) — Sъtvori kovъčegъ (koráb) vъ dolgotu lokъtъ trij sъtъ, a vъ širinu pjati desjatъ i vъ vyšinje trij desjatъ lokъtъ (Nest. 54.) — Synáček jménem Vilém šesti let stáří (Har. I. 1.) —

b) Ve spojení s přídavnými: dlouhý, široký, vysoký, hluboký, tlustý, starý:

V té jeskyni stojí hrob mramorový, dvou loket dlouhý a široký pěti čtvrtí (Har. I. 94.) — Přišli jsme do jiné jeskyně dlouhé čtyř krokův a tří široké. (Har. 193.) — Pod tím kostelíkem jest hrob dlouhý, čtyř noh vysoký (Har. I. 188.) — Bylo blízko dveří množství kříčků sotva lokte neb půl druhého vysokých. (Har. II.

57.) — Naproti tomu oltáři dole při zemi k straně západní jest jakési korýtko vytesané, dlouhé dvou krokův a široké jednoho kroku a něco víc než půl lokte hluboké (Har. I. 192.) — Tu jest místo vydláženo as čtyř prstův výš nad jiné dlážení (Pref. 273.) — To koryto může býti hluboké dlani neb víc. (Pref. 242.) —

c) Klade se pouhý genitiv míry beze všelikého jména podstatného aneb přídavného, na otázku jak daleko?

Též jsou po stranách díry ven na vodu dvě a jsou od vody asi dvou loket; jsou i jiné díry po stranách některé tří loket od vody, některé ční nad vodou asi lokte. — Od toho kamene skůro kročeje jest obezděné místo. — U zdi jsou tři kameny, jeden od druhého asi kročeje. — Jsou dvě studnice, jedna od druhé dobrého kročeje. — Asi kroku jest proti východu vyvýšené dláždění té kaply. — Ta kapla jest vydaná ven dobrého kročeje. — Od té díry asi kroku stojí výstupek v zemi asi lokte. — Ve zdi jest sloup čtverhranný, kterýžto ze zdi ven vytesaný jest asi lokte. — Místo, kde sůl dělají, jest od moře asi honův (Pref. 36. 151. 153. 154. 208. 213. 241. 273. 494.) — Než ujdu čtyř krokóv, div jest že se mi srdce nerozskočí (Star. Skl. V. 102) — Koráb od nás asi trojích honů byl. — Odvezl se asi dvou sáhů od břehu (Mitr. 43. 89.) — Město Lidva od Joppen dvou hodin cesty jest (Har. I. 99.) — Tří pídí pod vodou dno se nalezlo (Jir. Anth. II. 183, vyd. 2.) — Vъ Surii že bystь trusъ (zemětřesení), zemi rasědъši sja trij pъprištь (= tří honů, na tři hory, Nest. 103.) —

Nebude od věci, poznamenáme-li, že i stará němčina jména přídavná: lang, breit, hoch, gross a p. s genitivem víže: Im ist der tac eines jâres lanc. — Ein kindelîn, nicht einer hende lanc. — Dreier elbogen lang (ještě v XVI. stol.) — Wol zweier spannen breit. — Zehand ward sie von der Erd einer klaftern hoch gehoben. — Ein fenster solt du machen einer ellen gross. (Vernaleken Deutsche Syntax, II. 185.) —

Co se latiny týče, i tu se obdobná vazba adjektiv: altus, latus, longus, vyskytuje, Vitruvius alespoň a Columella dosti z husta jí užívají: Collocandi sunt triglyphi alti unius et dimidiati moduli, lati in fronte unius moduli. — Taxilli alti circiter digitorum ternum. — Tursim autem minimam ait oportere fieri ne minus altam cubitorum LX. maiorem vero turrim altam cubitorum CXX, latam cubitorum XXIII. (Vitruv. IV. 3, X. 3, X. 19.) — Scrobis fieri debet latus pedum duorum, altus totidem pedum, longus pe-

dum sex. — Areas latas pedum denum, longas pedum quinquagenum facito; deinde serito tantum, quantum ut singuli cyathi seminis locum occupent decem pedum longum et quinque latum (Colum. V. 6, II. 11.) —

Těmto genitivům míry, aspoň těm, jež pod *a) b)* uvádíme, nevěnováno posud v skladbách českých, patřičné pozornosti. Nyní se k vytknutí míry pokud se čísel *a) b)* týče, vesměs akkusativu užívá. I starší spisovatelé akkusativ kladou, avšak mnohem řídčeji než-li genitiv, řekna jen výminkou. Naskytá se tedy otázka máme-li „přes genitiv tento přejíti k dennímu pořádku“ a držeti se obvyklého nyní akkusativu, anebo nemáme-li, pokládajíce spisovatele, z nichž příklady uvedené čerpány jsou, za vzor správné češtiny, i v této příčině jich příkladu následovati?

2. O akkusativě kolikosti.

Slovanské číslovky počínajíc od pěti až do 99. byly původně rodu ženského.

Polština k. p. ještě v XVI. věku jich takto užívá: Przez całą dziesięć lat. — On co wziął pięć grzywien robił niemi, tak iż zyskał niemi drugą pięć. — Ona pięć głupich panien. — Siedm kłosów vyrostala (Małecki, gramm. języka polskiego większa str. 121.) — Srovnej naše trojka, pětka, sedma, osma a p. — I jest tedy s podivením, že s číslovkami těmi výrok v rodu středním a v čísle jednotném se pojí: *Šest* synů se Davidovi *zrodilo* v Hebronu. — Miklosić (Vgl. Gramm. IV. str. 54) má za to, že jest nám zde činiti s vazbami jako: byl*o* tm*a*, zim*a*, potřeb*a*, tak všecko v hromadu spletl, až hanb*a* byl*o* (Žer. Záp. II. 130.), že totiž číslovka (šest) v nominativě stojí, a že výrok vůbec, označuje-li podmět nějaké množství, s tímto v čísle jednotném a v rodě středním se pojí, budiž si podmět rodu a čísla kterého koli.

Co se číslovek samých týče, tu nelze ovšem a priori rozhodnouti, stojí-li ony k označení kolikosti v nominativě čili v akkusativě, poněvadž oba pády tvarem svým stejny jsou. Taktéž se věc má s jmény podstatnými rodu mužského: počet, ostatek díl atd., u kterýchž táže vazba se vyskytuje k. p.: Soudcův větší *počet se sjelo* (Žer. Záp. II. 101.) — Na tom vrchu jest ještě něco starých zdí, *ostatek zbořeno* (Pref. 327.) — Sotva čtvrtý díl živých zůstalo. (Let. 270.) — Kostel byl malovaný, ale *díl se učadilo* od lamp, které tam hoří (Pref. 238.) — Zde mohou toliko jména rodu žen-

ského rozhodnouti, která mají tvar akkusativu jiný od nominativu. A tu ovšem jasně viděti, že se k označení kolikosti původně akkusativu užívalo. Tak mluvíme posud: *Jest* vína v láhvi *trochu*, *trošku*, *kapku*, *krapku*, *kanoutku*. — *Jest jich hromadu*. — *Polovici* nás *nespalo*. (Pref. 448.) — *Mohlo býti* asi *hodinu* na noc (Pref. 374 — kolik? ne kdy? jako v příkladě: ráno asi hodinu přede dnem vyšli jsme z Betléma Pref. 253.) — Kolik máte ještě žita na poli? Bude ho tam ještě *kopu*. — V komoře jest žita *měřicu*, mouky *měrku* a t. d. Tak alespoň mluví posud lid na Moravském Slovensku.

Máme tedy za to, že nepochybíme, položíce pravidlem, že k označení kolikosti původně akkusativu se užívalo a že nám zde číniti jest s větami bezpodmětnými.

Vedle této neosobné vazby vyskytuje se u starších spisovatelů dosti zhusta vazba osobná: *Sedm* nás sme v tovaryšstvu *byli* (Pref. 57.) — Král rozkázal, aby *devět* měšťanův *postavili se* na hradě (Let. 317.) — Víc než *24* knechtů ho *doprovodili* (Blah. 23.) — *Mnoho* panóv Českých a Moravských smrtelně sú *raněni* (Chron.*) 460.) — Po obědě *několik* nás poutníkův *plavili se* k břehu (Pref. 92.) — Nás několik nechtěli jsme tomu místa dáti (Pref. 373.) — Jiných *ostatek přivedeni jsú* do Mostu (Let. 112.) — Přikazujem, aby z těch konšel *polovice seděla* na Novém Městě (Arch. č. I. 211.) —

Dle toho nepokládáme vazby, jako jsou: Na stromě sedělo kopa ptáků. — Polovice města Prahy zhořelo a p. (Mikl. IV 54.) za původní, nýbrž za sloučeninu obou uvedených, neosobné a osobné. —

3. O vazbě dle smyslu (constructio ad synesin).

a) Jména hromadná pojí stará čeština pravidelně s výrokem čísla množného:

Jeho *lid* čtyři veliké koráby *pobrali* (Arch. č. I. 9.) — Vešken lid vieru přijevše se pokřtili (Pass. 226.) — A tu lid jeho vzali sobě to jméno sirotci. (Let. 64.) — Vidúce to lid krále uherského i táhli sú na ně (Let. 189.) — *Obec* staroměstská *připravivše se i zarazují* šranky a řetězy vkládají a hned na ně udeří (Let. 73.) — Obec volili sobě jiné úředníky (Let. 236.) — To obec

*) Chronicon bohemicum anonymi. Scriptores rerum boh. Tom. II.

uslyševše odepřeli tomu (Let. 294.) — Obec k tomu mluvili (Let. 369.) — *Království* uherské *dali* jsou léta králi Ludvíkovi (Let. 422.) — *Stav panský ráčili* se snésti (Žer. sněm 115.) — Stav panský a rytířský kázali smlouvu vymazati (Let. 410.) — *Úřad* města Brna o tom nic věděti *nechtějí*, aby *jim* poručeno bylo. (Žer. Sněm 118.) — Stará *rada volili* osm osob (Let. 377.) — *Římská strana* také *byli* na Hradčanech (Let. 332.) — By mimo to *chtěli* co *kraj Hradecký* před se bráti, tomu já nevěřím (Arch. I. 82.) — *Praha* sobě konšely z novu *sadili* (Let. 435.) — To jeho *čeleď uslyševše řítichu sie* na chudého (Pass. 181.) — Čeleď žádají na spropití (Pref. 20.) — Dotazoval se o mé čeledi, kde jsou (Blah. 20.) — *Chasa* naše běhati *začnou* (Kom. Lab. 30.) — Co chudina po mnohá léta byli sú nachovali, to vydati musili (Let. 202.) — *Chudina nemohli* chleba dostati (Let. 356.) — *Lidu* k té vodě veliké *množství chodili* (Let. 300.) — Veliké množstvie pohanuov, křesťanskú vieru přijevše Bohu se dostali (Pass. 197,) — Lidu obecného *zástup* za nimi jdouce s nimi *se seznámili* (Kom. Lab. 96.) — Tu *zběř Pražská* zbrojně *táhli* k hradu (Let. 311.) — Obojí *kněžstvo*, pod jednou i pod obojí, *vyprovodili* jsou ho (Let. 263.) — Za ciesaře Deoia *křesťanstvo* velikú trýzni od pohanstva *trpiechu* (Pass 124.) —

b) Výrok víže se druhdy k podmětu ne dle rodu grammatického, nýbrž dle pohlaví přirozeného:

Vojska se rozjeli na svá obyvadla (Troj. 225.) — Na svat. Jakuba sjeli se všecka města Česká do Prahy (Let. 261.) — Města se bránili (Let. 339.) — Města Pražská vzali hořkosť a kyselosť mezi sebú (Chron. 476.) — Znamenitější osoby z Pražanův k tomu byli vystrojeni (Let. 400.) —

4. Infinitiv časoslov přechodných, jest-li závislý na časoslově, jménu podstatném neb přídavném, které se s genitivem neb dativem pojí, nemá předmětu svého v akkusativě, nýbrž v tom pádu, jehož slovo řídící žádá.

Dáti jim všeho nechtěl (Kniha Tov. 90.) — Nebylo potřebí pro tak nevelikou věc stavův obsýlati (Žer. Sněm. 68.) — Nesměl jsem pravdy mluviti (Let. 516.) — Slova Božieho kázati nepřestal (Pass. 377.) — Nechceš pravdy pověděti (Blah. 41.) — Daj mi vody píti (Výb. I. 932.) — Pomohl mu toho na horu přinésti

(Blah. 94.) — Jal se dělati kostela (Pass. 479.) — Přijeda na hrad Pražský jal se toho spolku trhati (Blah. 4.) — Jechu se všichni pravdy tajiti (Star. Skl. IV. 359.) — Naučili se čísti hodinám svaté Mařie panny (Výb. I. 509.) — Ta se jest písmu v svej mladosti čísti naučila (Výb. I. 1149.) — Dáváme plnú moc a právo těch tří tisíc zlatých vzíti (Kn. Tov. 83.) — Bratr dílný mocen jest statku svého dáti, komuž chce (K. Tov. 82.) —

5. Genitiv závislý na pádu předložkovém spodobňuje se druhdy tomuto:

O svatém kříži nalezenie (Pass. 367 = O nalezenie svatého kříže). — Vstavše k svatému Pankráci hrobu šli (Pass. 85.) — Po Matce Božie na nebe vzetie (Chron. 458.) — V tu středu po Matce Boží na nebe vzetí umřel král Václav (Let. 28.) — V neděli po Matce Božie do nebe vzetie (Let. 57.) —

Národní pověry a obyčeje v okolí Rožnovském na Moravě.

Sebral *B. M. Kulda.*

(Pokračování.)

3. Skřítek, v okolí Rožnovském: špiritus, špírek, luček, čertík, rarášek.

Skřítek čili skřet byl u pohanských předkův našich b ů ž e k d o m á c í, b ů ž e k d o m á c í h o š t ě s t í a p o ž e h n á n í, jemuž se v jizbě obětovalo a k němuž se každý pomodlil, nežli z domu po práci své a po obchodu vyšel. Jeho místo bylo v r o h u j i z b y, tam stával na podstavku ve skříni zavěsené nebo ve zvláštním výklenku. Posud nalezáme v některých krajích Moravy skřínku v rohu světnice, na které nyní kříž nebo obraz nějakého svatého místo skřítka pohanského zaujal. Místo ono posud jest č e s t n ý m m í s t e m o svadebním veselí pro nevěstu, o jiných návštěvách pro hostě nejvzácnějšího, obyčejně pak pro hospodáře. Památka bůžka tohoto podnes žije v mnohých pořekadlech a příslovích národu našeho, jako: „T e n č l o v ě k m u s í m í t i s k ř í t k a“, praví se o tom, jemuž štěstí slouží. „N e n í a n i s k ř í t k a d o m a,“ mluví do jizby vstupující, nikoho-li nenajde v domě.

Pověry v okolí Rožnovském o s k ř í t k u panující nyní nasledujtež.

Š p i r i t u s a (skřítka) dostane člověk, vezme-li od kury (slepice) dočista černé vejce, dá-li si je pod levou paži a sedne-li za pec. Musí pak se člověk ten Boha, duchovenstva a všeho, co se týká náboženství, odříci, a jenom

víry špírkovy se musí přidržeti. Za devět dní se mu z toho vejce vylíhne špiritus. Pokud však na vejci sedí, nesmí se člověk ten ani mýti, ani česati, ani modliti, ani nehty sobě stříhati. Jak se mu špírek vylíhne, udělá mu, cokolivěk člověk, jeho pán, chce. Nosí mu peníze, vypravuje mu noviny ze všech končin a z celého světa. Takový člověk ale již jest špirkův a Bůh do něho nic více nemá. První člověk, jemuž se vylíhl, může ho ještě pozbyti a se ho zbaviti; i druhý, co ho od něho koupí; ale třetí si od něho již nijak nepomůže. — Kdo si od něho chce pomoci, musí chytiť divokou černou kuru, přiváže jí špírka na ocas a pustí ji. Anebo vezme láhvici, dá ho do ní, zacpá ji, pověsí ji ledakde na jedli, na buku, a uteče odtud.

Na Radošti jej kdosi tak zavěsil, a jistý Březina z chaloupek Bečvanských šel podlé Černé hory a slyšel volať: „Pomoz, pomoz, pomoz!“ Březina myslil, že tam nějaký pták zpívá. Šel tam a uviděl pěkného ptáčka v ucpané láhvici. Láhev odecpal a ptáček vyletěl z ní a hned se proměnil v hezkého chlapečka. Špírek se udělá čím chce a mění se jak páví péro. Březina, jak se mu špírek proměnil v chlapečka, povídal mu: „Ale když jsi tolký urostl cos vylezl ven, ukaž mi to, jak to děláš; udělej se zas tak maloučkým, jak jsi prv byl a vlez mi zase do té sklenky, však já vím, že jsem již tvůj.“ Špírek se udělal tenkým jako nit, vlezl do láhve a byl zas ptáčkem. Březina honem zacpal láhev, zavěsil ji a utekl. Posavad tam visí, jestli někdo láhvici neroztřepal. Lidé však se tomu místu rádi vyhýbají.

Jistý Mandula ve Víči věděl mnoho věcí pomocí špírka. O tom se přesvědčil jistý sedlák z Týlovic, jemuž se ztratil vůl. Již druhý den ho neměl a šel k Mandulovi na poradu, aby mu povčděl, coby o tom troufal. Mandula mu povídá: „Musíte dočkati a u mne na noc zůstati, až ráno vám povím.“ — Týlovský sedlák u něho nocoval. V noci Mandula vstal s šel ven. Sedlák také byl v tu chvíli venku. Mandula o něm nevěda, vyšel za stodolu a volal: „Kubo, pověz mi, kde ten vůl je?“ — Kuba mu odpověděl: „V Drdově stodole!“ — Mandula se tázal: „Kdo ho ukradl?“ Špírek odpověděl: „Žádný ho neukradl, byla stodola otevřená a vůl tam vlezl; potom fučel větr a zavřel vrata. Do stodoly od té doby ještě žádný nešel, tož vola nenašli!“ Týlovský sedlák jak to uslyšel, nečekal rána, ale hned běžel domů a zrovna do Drdovy stodoly. Vola tam skutečně našel. Sebral vola a přivedl ho domů. Mandulovi nedal za to nic, poněvadž se tázal toho čerta raráška, který mu to pověděl.

Pomocí tohoto špírka věděl Mandula o každém člověku, mnoho-li má peněz, když k němu přišel. Zapříť mu toho žádný nemohl. Nebožka matka oné osoby, jež mi o Mandulovi tyto věci vypravovala, přišla jednou k němu a žádala ho, aby poradil jejímu nemocnému otci. Mandula pravil: „Milá brachu, já vám nemohu nic dáť — nemáte dost peněz; máte jenom jednu dvacítku (dvacetník), a ty léky, co váš otec potřebuje, budou stáť dvě dvacítky.“ Matka šla domů a přinesla druhou dvacítku. Mandula jí dal a otci to pomohlo.

V Týlovicích bylo Máchalovi učarováno, že mu koně i krávy pošli. Krávy měly pěny u huby a místo mléka dávaly krev. Šli na poradu k Z . . . . posud žijícímu v Bystřici. Ten mu řekl, že musí mostiny vylomiť, vyházeť a hlíny na dva sáhy vykopať a všecko nové dáť. Též mu Z . . . . . pravil,

že mu toho čarodějníka poznačí — že mu buď obrátí hlavu na bok, buď ruce na zad. Máchala nechtěl, že msta patří Bohu, ale aby pchaní na něj poslal na tak dlouho, ažby ho přišel odprosiť a se zavázal čarodějník, že mu již nebude škodiť. — Stalo se. Ale Máchala od bolesti, že mu tolký statek (dobytek) pošel, chřadnul až umřel.

Takových pohádkovitých pověstí o Z . . . . posud žijícím a doktořícím koluje v okolí Rožnovském velká síla. Není téměř člověka, coby o něm nevěděl a jakousi úctou a báznî k němu naplněn nebyl. Každý z nich pevného jest mínění, že Z . . . . . všecko co dělá, dělá pomocí š p í r k a, jehož prý by se rád již zbyl, ale nemůže.

4. Světlonoši.

Když Pán Bůh pyšné anjely s nebe svrhll, letěly jako hustý dešť dolů. Kteří z nich spadli na meze nebo do trní, jsou světlonoši; kteří pak spadli do vody, jsou vodníci.

Světlonoši (světýlka, bludičky) nejvíce se ukazují na podzim na lukách a na pastviskách, kdežto tancují. Nesmí na ně nikdo hvízdati, sice by je k sobě přivolal. Pocestný se musí před nimi na pozoru míti, neboť mu hned na zada sednou a zavedou jej třeba půl míle i více s pravé cesty, vodíce jej po samých neschodných místech přes chábí a křibí (křoví), přes trní a močály. — Modli se jak chceš, nic naplat : čím více kdo se modlí, tím více jej světlonoši mámí a vláčí, až se konečně člověk dopálí a zaklne. V tom okamžení jej světlonoši opustí, ale obyčejně v takovém místě, z kterého se má co vymotávať; také mívá člověk takový od světlonošů celá záda promočená. Když pak svedený a trýzněný člověk přijde domů, teprv se zhrozí, vida jak jeho oděv je roztrhán a on sám poškrabán.

Jistý mlynář vypravoval: „Jednou jsem mlel v noci. Vyjda ven, viděl jsem světlonoše po louce skákať, a ti pořád blíž a blíže přihopkovali, až jeden z nich byl jenom na sáh ode mne vzdálený. Dobře jsem ho viděl. Byltě to človíček malý a skrčený, a v obou rukách držel si na prsách malou lucerničku. Já jsem rychle dvéře zapleštil a utíkal do jizby."

Světlonošů se člověk nejspíš zbaví, když sedne. Toho světlonoši jen promočí, a když se po něm do vůle naskáčí, jeden po druhém se potratí.

Když světlonoši po člověku skáčí, zdá se mu, jakoby se jej někdo pucheřinou dotýkal.

5. Vodníci.

V o d n í k (v o d n í d u c h, v o d n í m u ž í k, n e z ř í d k a h a s t r m a n) zdržuje se ve velkých vodách a v hlubokých plesech. Nebezpečným jest všem těm, kteří se v takových plesech koupají. Býváť ho vídati, an sedí na lávce nebo na břehu, maje na hůlce všelijaké krásné pentle pověšené, jimiž láká děti k vodě, aby je mohl utopiti. Pentle ty však nejsou nic jiného než dlouhá vodní tráva. Vody jsou jeho hlavním sídlem; on však také po zemi chodívá a dá se lehce poznati, an mu z levého šosu zeleného kabátu neustále voda kape a mluvě hňuhňá Chodívá též do měst na výroční trhy a praví se, když je vodník na trhu, mají·

kramáři dobrý odbyt na zboží své. — Na suchu nemá vodník síly, ale ve vodě mu nikdo neodolá. V dost malé bařince, ba i pod odkapem je v stavu člověka utopiti. Vodník bývá také ženat a má pod vodami svůj krásný byt.

Byl jistý mlynář, jehož vodní muž chodil pokoušeť. Přišel tam mlynářský a prosil za nocleh. Mlynář pravil: „Milá brachu, nemohu ti nocleha dáť, já tu sám nenocuji, poněvadž tu vodní duch velice pokouší.“ — Mlynářský praví: „Já se ho nebojím a rád bych věděl, co on je za jeden!“ — Zůstal tam. Mlynář měl na stěně housle, mlynářský si koupil svíčku, vzal housle a hrál. Vodní duch přišel k němu a pravil: „Nauč ty mne na těch houslích hráť!“ — Mlynářský praví: „Ty se do smrti na nich nenaučíš hráť!“ — Potom mu přece ty housle dal a řekl: „Hrej, ale musíš pěkně přebírať na strunách!“ — Vodní duch nemohl dobře přebírať, mělť dva prsty křivé, na kterých nejvíc záleží. Vodní duch se ptal mlynářského: „Jak bych já ty dva křivé prsty poprostil, coby byly rovné?“ — Mlynářský praví: „Oh dobře, to já ti poprostím!“ — Vzal nebozez a vyvrtal ve sloupě ve dveřích díry dvě, utesal dva klínky a povídal: „Strč tam ty prsty, budem je prostiť, a jak tě trochu bude boleť, pověz mi. Ony se ti tam pěkně ustojí!“ — Vodní duch tak udělal. Mlynářský hlobí na klíny a praví: „Ještě-li necítíš bolesti?“ — Vodní duch odpovídá: „Ještě ne!“ — Mlynářský udeřil silněji na klíny. Vodník řekl: „Už bolí!“ — Mlynářský káže mu: „No dobře; nechť se ti jenom ustojí!“ Pak vzal tatar (karabáč) a vodního muže jak mele tak mele a praví: „Včil mi odpřísahej, že více nebudeš do toho mlýna choditť žádného pokoušet!“ — Vodní duch odpřísahal. Jak odpřísahal, mlynářský vzal sekyru a ty dva prsty, co byly klínky zahlobené ve sloupě, mu uťal. Vodní duch utekl ven a volal: „Třeba jsem já tobě odpřísahal, že do toho mlýna víc nepůjdu; na tobě já se musím vyvézť (vymstiti), za sedm roků já tě dostanu!“ — Mlynářský ráno se bral pryč od mlynáře, ale mlynář mu pravil: „Oh, ty ostaneš u mne, a buď u mne až do smrti!“ — Měl dceru, kterou mlynářský za krátký čas pojal za ženu a řídil mlýny. Jedenkráte šel srážeť vodu. Vodník sedí na stavě a mladý mlynář vida ho, pojď pro nebozez. Přišel s nebozezem a dal se vrtať do klády. Vodník to vida, pravil: „O zas-li ty dírky vrceš pro ty prsty?“ Ale já ti jich tam již více strkať nebudu! — Ztratil se a nikdy více ho nebylo viděť u toho mlýna.

Byl zas jiný mlynář, v jehož mlýně za nočního času strašilo. Přišel tam jednoho dne komediant a ten měl tři lvy. Žádal za nocleh. Mlynář pravil: „Milý příteli, nemohu ti nocleha dáť, poněvadž tu velice straší. Já tu sám v noci nesmím bývati.“ — Komediant prosil, jen aby ho vzal, že ho noc zachodí a že se strašidel nebojí. Mlynář ho tam nechal. Komediant měl dvě svíčky a hned si jednu rozžehl. O 11. hodině pustilo strašidlo mlýny a mlelo a třískalo všemi zanáškami. Komediant dal rozžatou svíci pod hrnec, aby mu jí vítr nesfoukl, a šel do síně k tomu strašidlu. Strašidlo mu pleštilo po hrnci a zhaslo mu svíci. To byl vodní duch, který musí do roka člověka utopiť. Komediant jde do jizby a rozžehne si obě svíčky. Vodní duch ho začal bíť a komediant nemohl ducha zmoci. Pustil na vodního ducha prvního lva. Ani ten mu nemohl poradiť. Pustil naň druhého. Ještě vodního ducha nemohli zmoci. Pustil i třetího lva — a ti ho zmohli. Vodní duch

utekl a komediant ráno odešel svou cestou. K večeru vodní duch přišel ke mlýnu, klepal na okno a volal: „Mlynáři, ještě ty kocourky tady máte?“ — Mlynář odpověděl: „Dnes ještě jinačí, nežli byli ti!“ — Vodní duch pravil: „Pokud bude ten mlýn mlýnem, už já k vám víc nepřijdu!“ — Nepřišel více.

Kdosi měl louku u vody, a každý rok, jak bylo seno v kopkách uloženo, cosi mu je do rána rozválelo. Trvalo to několik roků. Jedenkrát, jak tu louku zase posekali, pravil pscholek: „Hospodáři, já se musím zdovědět, kdo nám ty kopky rozhazuje; zůstanu zde přes noc na stráži.“ — Hospodář přivolil. Pacholek si sedl pod jednu kopku a čekal. Noc byla jasná a měsíček pěkně svítil.

Tu najednou vyšel vodník z vody a zrovna na jednu kopku vyskočil, a počal se po ní škobrtat. Pacholek to vida, hodil po něm kamenem a udeřil jej do hlavy. Vodního mužíka to zabolelo, hned nechal škobrtání a poškrabav se v hlavě pohlednul na měsíc a hňuhňal řka: „Měl-li bych svítit, tož bych svítil a do hlavy bych neházel.“ Potom sebera se do vody od té doby více kopek nerozhazoval.

Jakási žena žala obilí na poli u vody. Přihopkovala k ní veliká chrástavá žába. Žena se té žáby bála a všemožně ji od sebe odháněla. Žába několik skoků nazpět udělala, ale za malou chvíli zase k ní přihopkovala a pořád se kolem ní pletla. Když se jí žena dokonce nemohla zbaviti, šustla po ní nažatou hrstí zboží a řekla: „Mohla by's žabičko odejít, však až budeš potřebovat, teprv přijdi a já ti půjdu za kmotřičku.“ — Žába, jak by byla těm slovům rozuměla, hned pryč odhopkovala. — Za krátký čas, když žena zase na tom poli pracovala, přišla k ní neznámá ženská. Když se na ni dobře podívala, hned uhodla, že jest to vodníkova žena. Ta jí pravila: „Slíbila's mně, že mně půjdeš za kmotřičku, proto jsem včil pro tebe přišla.“ — Žena se lekla a neměla chuti ženě vodníkově sloužiti za kmotřičku; ale když tato jí hrozila, pak-li to neudělá, že s ní bude zle, chtíc nechtíc s ní šla. Jak přišli k vodě, vodníkova žena šlehla jakýmsi prutem po vodě, a voda se hned rozstoupila. Když tam vešla, krásnou světnici i nemluvňátko tam spatřila. Když bylo po obřadě a po hostině, vodníkova žena zametla jizbu, a když se kmotřička odtud odejíti strojila, pravil vodník: „Kmotřenko, nemám Vám čím za službu nám prokázanou zaplatit; ale abyste ode mne přec něco měla, aspoň tuhle ty smeti sobě vemte.“ — Žena neměla chuti bráť smeti za záplatu. Že by ale odtud již byla ráda se dostala, sebrala smeti do zástěrky a odešla. Když vyšla na vrch pomyslila si: „Což bych ještě s tu odtud smeti nosila?“ Vysypála je na zem. Přijdouc domů odvázala zástěrku, a tu jí z ní cosi na zem břinklo. Hued hledala co to? Byl to dukát, jenž se jí ještě jaksi v zástěrce udržel. Tu se jí teprv v hlavě rozsvítilo. — Výskokem běžela na to místo, co ty smeti vysypala, ale již tam po smetích ani nejmenší památky nezůstalo.

K jednomu řezníku chodila žena vodníka pro maso. Jak ji řezník poznal, přemýšlel, co by jí vyvedl. Jednoho dne, když přišla do jatek pro maso, ptal se jí řezník: „Ukažte mi, z kterého místa Vám mám maso utíti?“ — V pravici měl již nachystanon sekyru a v levicí držel maso na klátě položené. Vodníkova žena ukázala mu prstem a pravila: „Třeba tu z toho místa mi

utněte!“ Ale sotva to dořekla, již měla prst od ruky odpadlý; řezník jí ho ze šelmovství uťal. Ona mu nic neřekla, jenom naň špatně zahledla a odešla. Řezník se ulekl, neboť už věděl, že to s ním dobře nevypadne. Od té doby se každé i sebe menší vody chránil, po lávkách nikde nešel, raději si o mnoho zašel. Jedenkráte vedl tele. Bylo to právě po dešti, se střech ještě odkapávalo. Tu potkal vodníka, kterýž řezníka hned chytil a řekl: „Včil ti musím zaplatiť za to, žes mojí ženě prst uťal!“, a hned ho v baříncе pod korýtkem utopil.

Vodníkův syn zamiloval se do jednoho mlynáře dcery. Nosil jí všelijaké pentle a pobízel ji, aby s ním šla k jeho rodičům. Dívčina nevěděla, že to je syn vodníkův. Dlouho se vymlouvala, až když se mu již dokonce vymluviti nemohla, šla s ním. Šli pořád podlé vody. Dívčině to vrtalo hlavou, proč po cestě nejdou, ale nic mu neříkala. Tak šli, až přišli k velikému plesu. Tam zůstali stáť, vodní mužík vytáhl z kapsy proutek, šlehnul jím po vodě a voda se hned rozstoupila. Včil nepotřeboval milenky své pobízet, v tom okamžení, jak proutkem po vodě šlehnul, táhlo ji cosi neviditelného, aby se tam šla podívat. Vejdouc tam, spatřila velice krásnou světnici; v ní byl otec a matka jejího milence, kteří ji velmi vlídně přivítali; kázali jí se posadit a potom po všech světnicích ji vodili a všecko ji ukazovali. V nejposlednější světnici byly dokola stěn samé hrnečky nahoru dnem převrácené. Dívčici to bylo hrozně divné, nač jest tam tolik malých hrnečků a proč jsou všecky dnem nahoru obráceny? Ale nechtěla se jich na to optati. Jak odtud odešla, staří ji velice zvali, aby je zase brzo navštívila, a dali jí ten proutek, aby, kdy bude chtít, k nim přijíti mohla, že má tím proutkem jenom šlehnout na vodu, voda že se jí hned otevře.

Dívčina odtud odešla, a syn vodníkův ji jako předešle navštěvoval a ji začasté pobízel, aby s ním šla. Ale ona se vždycky vymlouvala, že má mnoho práce, a že, až bude míť kdy, bez pobízení přijde. — Jednou napadla ji chuť, aby se tam šla podívat. Vzala proutek a šla k tomu plesu, šlehla jím po vodě a voda se jí otevřela. Vešla tam. Přijdouc do první světnice neviděla žádného. Všecky světnice přešla a nikde žádného nenašla. I do nejposlednější světnice vešla, ale ani tam nebylo žádného. Vidouc tam toli hrnečků, dnem nahoru převrácených, vzala jeden z nich, aby se naň podívala. Sotva jej zdvihla, hned z něho vyletěla bílá holubička řkouc: „Zaplať ti Pán Bůh!“ Dívka potom všecky ty hrnečky dolů dnem zpřevracela a z každého bílá holubička vyletěla s vděčným: „Zaplať Pán Bůh!“ — To byly samé dušičky těch lidí, kteréž byl vodník utopil. Děvče domů odešlo a od té doby vystříhalo se syna vodníkova.

6. Věštice.

Věštice jest bytost ženská, která se může proměniti ve veliká zvířata. Ona zvláště hledí uškoditi šestinedělkám. Snažíť se matkám ukrásti dítě a podhoditi jim své dítě velkohlavaté. Takové podhozené dítě jmenuje se podvrženec, čili podvrženče a nenaučí se nikdy ani mluviti, ani choditi. Proto nesmí šestinedělka až do úvodu pod šíré nebe vycházet a kdyby na ni něco volalo — to bývá obyčejně Věštice — nesmí se ohlásiti, aby nedostala nádchu.

Jedna matka vybila svému vzdorovitému dítěti, a poněvadž potom velice plakalo, vyhodila je do síně. Když dítě plakati přestalo a matku zlost pominula, volala na dítě, aby šlo do jizby. Dítě však do jizby nešlo. I vyšla se matka podívat za ním do síně, co tam dělá? Ale kterak se zhrozila, vidouc dítě s velkou hlavou v koutku čapěti. Na vlas bylo jejímu dítěti podobno, jen že mělo velkou hlavu. Matka si pomyslila, že mu hlava od velkého pláče nabrala (otekla); zabylo jí ho líto, vzala je za ruku a chtěla je vésti do jizby; ale dítě nemohlo na nohy stanouť. Mluvila k němu ale dítě místo odpovědi divně na ni hledělo. „Pro Pána Boha", myslila si žena, „vždyť jsem tě rozumně pobila, a ty ses tak dolekalo!" — Vzala je na ruce a nesla do jizby. Aby mu vřed (božec) neuškodil, hned se sebe vlasy ustřihla a dítě okouřila. Avšak ani to nespomohlo. Co kdo poradil, všecko dělala, ale dítě přece velkohlavaté zůstalo, nechodilo, nemluvilo, neustále by bylo jedlo a jestli mu honem nedávali, vřeštělo. — Když to sousedky viděly, pravily jí, že jináč není, že to musí býti podvrženče. Matka však tomu odporovala, tvrdíc, že jest jejímu dítěti na vlas podobno. Sousedky ale na svém neustále stály a daly jí radu, jakby toho zkusiti a se přesvědčiti měla. Matka přijdouc domů podlé rady sousedek složila na ohnisku oheň a kolem něho nastavěla škařoupky z vajec a do nich nalila vody. Když to všecko udělala, vylezla na hůru, a děrou, jížto se vypouští kouř z jizby, dívala se do jizby. *) Tu viděla, jak děcko na nohy skočilo a přijdouc k ohnisku na škařoupky se dívalo řkouc: „Jak jsem již tak starý čert — v takových hrncích jsem ještě jak živ neviděl vařiť." A jak to propovědělo děcko, sebralo se a zas na předešlé místo se usadilo. Žena slezla s hůry, mluvila k dítěti a stavěla je na nohy. Ale dítě ani mluviť ani chodiť nechtělo. Žena vzala dle rady sousedek omlad lískový do roka vyrostlý a tím omladem děcko velkohlavaté bila. Děcko křičelo co mělo hrdla, ale žena na to nedbala a jenom pořád děcko bila. Tu najednou se dvéře otevřely a Věštice hodila jí vlastní dítě do jizby a seberouc své podvržené dítě pravila: „Já jsem tvému dítěti tak neubližovala jako ty mému. Ale podruhé se měj na pozoru a nevyhazuj dítě ven!"

7. Mora čili Můra.

Dítě, které se narodí se zuby, jest Morou. Kdyby se takovému dítěti dalo nejprv do úst dřevo: chodilo by na stromy; jestliby toho ale matka neučinila a dala mu svůj prs: bude chodiť na lidi.

Mora chodí v noci po lidech, tlačí je na prsou a ženám vypijí z prsou mléko. Přijdouc na člověka nejprv naň dopustí libý spánek, a pak, když tvrdě usne, strašné sny mu představuje a jej dusí. V tom stavu chce člověk křičeť, ale ani hlasu vydati, ani sebou pohnouti nemůže. Nejspíš pohne palcem na pravé noze, a jím hýbaje pomalu přichází k sobě.

Chce-li se dověděť, kdo tou Morou jest, má, když se probudí, říci:

*) V mnohých chaloupkách, poněvadž večer světidly svítí, aby je kouř nedusil, mají v povale (ve stropě) díru kulatou závlačkou zadělanou; závlačku večer oddělávají a tak děrou vychází kouř.

„Přijď ráno, dám ti chleba se solí!“ Načež záhy ráno osoba ta do jeho bytu přijde.

Aby se šestinedělky před tlačením Mory zachránily, berou smůlu, co se na zvonech z oleje ustojí. Touto smolou, které říkají „zvonový hlas“, sebe a dítě své okuřují.

Také ke dveřím staví metlu (pometlo, koště) naopak, t. j. proutím vzhůru; aneb do hlav svého lože, t. j. na tom konci, kde hlava bývá, nůž položí.

8. Smrť.

Smrť chodívá v podobě hezké ženské světem a má tajný stánek svůj s pěknou světnicí a s velkými sklepy. V těch sklepích hoří svíčky malé, velké, prostřední; v zásobě pak jest velké množství neupotřebených svící. Ty svíce jsou každého člověka věk. Jak se dítko narodí, nastrčí a rožehne mu smrť svíci; ta když dohoří, smrť musí pro toho člověka jíť, a on zemře. To všecko smrť okázala v obydlí svém člověku chudobnému, jehož dítěti na křestu byla kmotrou. (Viz Mor. nár. poh. a pov. str. 573.)

Stojí-li smrť nemocnému u nohou, tomu ještě lze pomoci, neboť jeho svíce ještě nedohořela. Stojí-li pak smrť nemocnému u hlavy, tomu již více pomoci není. (Mor. nár. poh. str. 576). Více viz ve článku: „Smrtná neděle.“

9. Patoš.

Patoš jest zlý duch mocný v podobě draka ohromné velikosti, kterýž po lidsku mluví a věští, i radí; jakýsi zbytek věštících bůžkův pohanských, jimiž zlí duchové dávali odpovědi lidem. (Viz Mor. nár. poh. a pov. str. 297.)

10. Slibka.

Slibka jest duch takové ženštiny, kteráž za živobytí svého milenci svému věrnost přísahou ztvrzenou zrušila, a tudíž po smrti ve způsobě bílého libě zpívajícího ptáka v horách se ukazuje. Člověk nesmí toho zpěvu poslouchať, sicby se omámil a hluboko do hor zašel. Jedni ji ve dne mile zpívati, jiní pak v noci túkati slýchají; nesmí se jí však žáden ohlašovať a na ni túkať, neboť by k němu přišla.*)

Žena jistá o tom vypravovala: „Má nebožička mamka jedenkrát v noci, když šla odkudsi domů, slyšela túkať. Myslíc, že jí některé z nás dětí naproti jdeme, též túkla — a hned to zase na ni túklo. Mamka túkla po druhé, ono to opět na ni túklo, ale již ten hlas blíže slyšela; proto se divila, proč tak honem běžíme, snad se doma nějaké neštěstí stalo. Túkla po třetí. Zas jí to odpovědělo a sotva několik kroků udělala, zjevila se jí po boku bílá ženská a pořád podlé ní šla až k chalupě. Chudák mamka neměla kdy od

*) Kravařky na pastvě nebo známí v lese v předvečer na sebe túkají, dávajíce sobě znamení, jak daleko jsou.

strachu bouřiti, bychom jí otevřeli, než dvéře vyrazila a když vpadla do jizby dlouho jsme na ní nemohli slova dobyti. Až se zpamatovala, teprv nám domácím vypravovala, jak ji Slibka přehnala."

II. Lidé nadpřirozené činnosti.

Čarodějníci — Čarodějnice. — Zaklinači. — Dráči.

I. Carodějníci.

Čarodějníci, také černokněžníci a kúzlíři zpytováním a upotřebením tajných sil přírodních a působením vyšších duchův provozují podivné, nadpřirozené a ostatním lidem nepochopitelné věci, čemuž se byli obyčejně z kněh černokněžnických naučili.

Černokněžník prostírá svůj plášť a sednuv si naň zapískne na píšťalku a letí povětřím kam chce, tak že s Radoště za hodinu až do Prahy doletí. (Mor. nár. poh. str. 50.)

Říkáním z knihy tajemné čili čertovy přinucují černokněžnící draky, aby vylezli z díry v Radošti a z jezera Karlovického u Rožnova, vyležším dávají ohlavy z vazového lýka, jimiž, jsouli svěcené, i zlé duchy svázati lze. (Mor. nár. poh. str. 88). Kdykoliv škodná vichřice burácí, posud domnívají se lidé v okolí tom, že černokněžník odkudsi draka vyvedl, jenž letem svým vítr ten působí. (Mor. nár. pov. str. 38.)

Černokněžníci dovedou z bláta na horách Rožnovských utočiti kulky ryzího zlata. (Mor. nár. poh. str. 39.). V děrách v Radošti pak jest veliká síla hlíny mezi skalami, jakby ji namísil, a v ní jsou světlá zrnka jako hráchy Z hlíny té dá se rovněž ryzí zlato vyráběti. (Mor. nár. poh. str. 41.)

V Radošti jsou též v děrách a na některých místech pod zemí zlaté i stříbrné střechýle (rampouchy). Černokněžníci dovedou modlitbou a prutem divotvorným zemi otevříti a střechylů zlatých sobě nalámati. (Mor. nár. pov. a poh. str. 43.)

V děrách Radoště pak si jich nalámati může, kdokoliv se na ta místa dostane, kde na skalinách rostou. (Mor. nár. poh. str. 54.)

Na stráni Škaredé v Radošti dovedli černokněžníci z hlíny v půdě močálovité tlačiti kulky modřilu čili indychu nejvzácnějšího. (Mor. nár. poh. str. 47.) — Na Radošti jsou též slatviny čili louky na jamách, místa bařinatá, z jichžto hlíny se dělají šúlce (šišky), které se v ohni z dříví javorového na zlato vypalují. (Mor. nár. poh. str. 51.)

Kúzlíři čili kouzelníci mívali množství čarodějnických kněh, v nichžto nikomu čísti nedopustili, sami však z nich učili se podivným a zázračným věcem, n. p. aby peníz jimi do kapsy daný vezdy v kapse byl, i když se byl za něco koupeného vydal. Kúzlíři dovedli se proměniti v koně, krávy, ve voly, ptáky, v prsten, v zrnéčka písku nebo ohilí a v cokoliv chtěli. Když se proměnili v koně nebo ve vola a dali se někým na trhu prodať, prodavač nesměl je s ohlavem nebo s provazem prodati, sice bylo zle; pokud měli totiž ohlav, nemohli utecí aneb v něco jiného se obrátiti. Byli-li bez ohlavu, utekli kupci stavše se opět lidmi. (Mor. nár. poh. str. 482 a 553.)

Čarodějníci a čarodějky zaklínali lidi v kočky (Mor, nár. poh. str. 94.), v koně (str. 108, 113, 117.), v holubice (str. 110.), ve vlky, medvědy a lvy (str. 143), v draky (str. 127.), v psy (str. 213.), v hluboký spánek (str. 319.), v krkavce (str. 360.), proutkem v kameny (str. 408). — Zakletí lidé vysvobozováni a opět v lidi obráceni bývali upálením (str. 94), mečem (str. 108, 117, 128, 160), vytrhnutím peří (str. 110), divotvornou vodou do úst nalitou (str. 319), sedmiletým mlčením (str. 365), žabí žlučí (str. 408).

2. Čarodějnice.

Čarodějnice (čarodějky) mají také knížku čertovskou, kterou když otevrou, dávají bez odporu na někoho koňský ohlav, a jezdí na něm každou noc do sněmu čarodějnic a k ťanci, i k hodům nočním. (Mor. nár. poh. stř. 561). V komíně na deštici mají hrnek s mastí, jížto pomaží šlapky a dlaně tomu, na kom jezditi chtí, čímž se z něho stane kůň. Jejich heslo k vylétnutí jest: „Fuk oknem, ničeho se netkneme, ponad všecko ven!“, anebo: „Vjó, ponad všecko, ponad sad, ponad všecky hory!“ Pomaží-li se šlapky a dlaně tou mastí čarodějnici, i ona stane se kobylou, na níž kdo chce jezditi může. Sněmy, tance a hody čarodějek v okolí Rožnovském na samém velebném a krásném Radošti se odbývají. Když se čarodějnice vrátí ze sněmu domů, jinou mastí pomaží šlapky a dlaně povětrnému koníku svému, aby se z něho zase člověk stal. (Mor. nár. poh. str. 464). Člověk takový, byť by sebe lépe jedl, předce bídně vypadá. Čarodějnice obyčejně z nočních hodů svých přinášejí domů čeládce své vdolky. Chasa pak se diví, že má gazděna vdolky, ač na ně nezadělávala. Vdolek takový nesmí se krájeti, leč jen lámati. Kdoby jej nožem rozkrojil, rozpolil by i samu čarodějnici. Složením vdolku však sroste opět čarodějka. (Mor. nár. poh. str. 569.)

Nepotřebuje však čarodějnice právě člověka pro noční jízdu svou. Namaže-li čaradějnou mastí hřeblo, vidlice nebo pometlo (koště), a užije-li hesla přiměřeného, také se to povede. [Mor. nár. poh. str. 568.]

Přijde-li kdo náhodou nebo z všetečnosti do sněmu čarodějnic, musí s nimi jísti, píti a tančiti; ale musí jim slavně odpřisahati, že před žádným duchem nepoví, co viděl a kde byl. Přísaha skládá se ve zvláštní světnici, kde sedí muž celý černý za stolem železným. Před ním hoří svíce modrým plamenem. Kdoby přisahati nechtěl, toho by čarodějnice roztrhaly. [Mor. nár. poh. str. 569.]

Také na vrbovém omladu jezdívají čarodějnice k nočním plesům svým u povětrného mlýna, jenž se jim promění v krásný dům, kdežto líbezná hudba hrává, jak mile se ho čarodějky svým proutkem dotknou. Hudebníci a tanečníci jejich jsou sami čerti. [Mor. nár. poh. str. 572.]

Čarodějnice také o půlnoci na lipách se slétají a vykládají sobě, co která ví nového. [Mor. nár. poh. str. 581.]

Některé však na dracích podzemními chodbami jezdívají lesem olověným, cíněným a stříbrným na zelenou louku do pekla, kdežto je čerti hostí a s nimi tančí; až tanečnice dvanácteré střevíce rozederou, draci je opět odnesou na hřbetech svých touž cestou až na povrch země. To vyzpytoval ospalý Janek,

jemuž byl umírající poustevník zůstavil hůl, kterouž když někam zaměřil, hned tam byl; kabelku, do nížto se všecko uschovati dalo, a čepičku, kterou když sobě na hlavu posadil, žádný ho neviděl. Pomocí těch věcí dostal se Janek za královnou čarodějkou až do samého pekla, aby králi vyzpytoval, kde choť jeho bývá a tolik střevíců roztrhá. [Mor. nár. poh. str. 651.]

Jedna sedlka měla obyčej, že na štědrý večer po jídle všecku čeládku svou ven ze světnice vypravila. Sloužil u ní pacholek mnoho roků, tomu bylo divné, proč je na každý štědrý večer z jizby ven spat vypravuje? Umínil si, že to musí vyzpytovať. Na štědrý večer před jídlem udělal se nemocným, naříkal si, že má velkou žirku [hryzavku] a k jídlu nešel, ale mezi tím, co druzí jedli, usnul. Po jídle gazděna zas všechnu čeládku ven spat vypravila. Pacholka též budila, ale ten na pohled spal. Když se ho nemohla dobudiť, nechala ho ležeť, vylezla na ohnisko a vytáhla z pomezi trámů jakousi krbaňku [džbánek, hrnek], slezla dolů, otevřela okno, vzala ohřeblo, pomazala je mastí z té krbaňky, zase ji na trám dala a sednuvši na ohřeblo řekla: „Fuk z okna ponad všecko stromoví a trní, až to tak brní!“, a v tom okamžení ohřeblo s ní oknem ven vyletělo. Pacholek se na to díval a pomyslil si: „Počkej, musím já se dověděť, kde se ty touláš!“ Vystoupil na ohnisko, vzal tu masť, a poněvadž ohřebla již nebylo, vzal pometlo, pomazal je tou mastí, ale těch slov, co gazděna pravila, si dobře nezapamatoval a zvolal: „Fuk z okna popod všecko stromoví a trní, až to všecko brní!“, a též v okamžení s ním pometlo oknem ven popod kde jaké trní letělo. Trní jej celého rozedralo, až se na Radošti, na vrchu „Tanečnica“ zvaném, málo živý octnul. Tam viděl veliké množství čarodějnic shromážděných, a ty se hned k němu sběhly a chtěly ho roztrhať. Ale gazdeně ho bylo velice líto, ta zaň prosila, aby mu toho nedělaly, že on u ní již mnoho roků za pacholka slouží, a že jí vždycky poslouchal. K její přímluvě ho nechaly, ale musel se jim zapřisahnouť, že do smrti žádnému nepoví, kde byl a co tam viděl. Potom s pomocí čarodějnic opět šťastně domů se dostal.

Také o knížkách čarodějnických kolují v lidu podivné pověsti. K jednomu krejčímu přinesl cizí sladovnický podstarší látať kabát. Krejčí jak jej látal, našel v kapse knížku. Pohledna do ní nalezl tam všelijaké čarodějnické recepty; mezi jiným též tam stálo, jak se může bařina vysušiť. „Dobrá!“ pomyslil si krejčí, „soused má pod okny bařinu velmi špatnou, která ho mrzí; zkusím to!“ — Vykonal, co v knížce psáno bylo, a bařina do razu se ztratila. Jak kabát zalátal, dal knížku do kapsy a zanesl kabát do pivováru, a přijav peníze zasloužené šel domů. Přijda domů již tu knížku našel na stole ležeť. Nemohlo mu to do hlavy vlézť — vždyť ji svýma vlastníma rukama do kapsy strkal a včil ji na stole ležeť našel. Sebral knížku a nesl ji poznovu do pivováru. Ale podstarší se ani ke knížce znáti ani ji do ruky vzíti nechtěl, řka: „Človíčku, vy se mýlíte, já jsem žádné knížky ve svém kabátě neměl, musel ji míť kdosi jiný. Seberte knížku a jděte s Pánem Bohem domů.“ Nic tam nepořídiv šel krejčí rozlobený domů. Když přišel domů, žena právě topila. On knížku zrovna do pece hodil. Ale knížka — brk z pece nazpátek. Po třikrát ji hodil do pece, ale knížka vždycky do jizby vyletěla. Hrůza ho obklíčila. Sebrav knížku zas ji do pivováru zanesl a tam jí odběhl. Ale knížka

byla spíše doma nežli on. „Zlořečená mrcho, co s tebou mám dělať," pravil si v duchu krejčí, „počkej mrcho, na drobinky tě porubu, však se mi z ruk nikam nepoděješ." Vzal sekyru a chtěl ji rubať. Ale když do ní chtěl zaťať, jako pstruh z ruky mu vyšplhla. Byl jak omámený. Nosil ji na pole, házel ji do vody -- ale knížka vždycky spíš byla doma nežli on. Když se jí zbaviť nemohl, vzal ji a šel na faru, a všecko to panáčkům pověděl o radu je prose. „Člověče," pravili panáčkové, „ještě máte milost Boží! Již vás měl zlý duch v tenatech a kdybyste sem nebyl přišel, nebylbyste se mu ledajak vyslučkoval. Nač jste vy se opovážil jakožto křesťan, který věří v jednoho Boha na nebesích, ředitele a zachovatele všech věcí, při vysušení bařiny takové věci provozovať, kterých sám ďábel, nepřítel pokoleuí lidského vykonavatelem jest?" Dali mu naučení, jak se budoucně v podobných případnostech chovati má, knížku u sebe podrželi a člověka domů poslali. Knížka ho již nepředběhla.

3. Zaklinači.

Zaklinači čili vodiči mračen krúpových mohou strašné krupobití od polního osení odvrátiti a na pusté hory dovesti. Nesmějí pak lidé takoví na sebe nikdy škrobené košile obléci a v zažehnávací modlitbě ani v jednom slově se zmýliti, sicby se na něj kroupy shrkly a jej utloukly.

Jeden krupovodič snažil se strašné krupobití od polního osení na pusté hory odvrátiti. Z toho strašného mračna naň cosi volalo: „Marná snaha tvoje! Pusť! nezadržíš, zavinila jedna baba, co na svatého Marka na holém pecisku pekla placky!" Když to naň do třetice tak volalo, pravil zaklínač: „Neuškoď nevinným lidem, ale vyznač babu, která zavinila!" Načež na poli té baby napadlo krup na mandel zvýše, a na jiných polích osení bez škody ostalo.

Jiný vodič krup usiloval těžké kroupové mračno na pustá místa dovesti, tu volalo naň cosi několikráte z toho mračna: „Pusť mě, déle nezdržím!" Ale zaklinač dovoliť nechtěl. Až když viděl, že pro přílišnou vzdálenost mračno na pusté hory mu dovesti možno není, šel k nejbližšímu fojtovi a prosil ho velice, poněvadž těžký náklad veze, aby mu povolil po jeho polích jeti, a co za tu cestu žádá, že mu zaplatí. Fojt ze zkušenosti věda, jak jest to zle s těžkým nákladem po špatné cestě jezdiť, ochotně mu povolil a za přejetí nic vzíti nechtěl, maje úmysl, blížnímu posloužiti. Vozka se poděkoval a odešel. Za malou chvíli počaly kroupy padati a tloukly, až všechno polní osení fojtovo na bláto uvedly. Jeho sousedům však ani v nejmenším neuškodily. Až bylo pozdě, teprv poznal fojt, jaký to vozka byl a jaký náklad vezl.

O původu krup a krupobití vypravuje se v okolí Rožnovském toto:

Za dne velice parného sedělo několik sousedů ve stínu košatého buku. Hovořili a tabák kouřili. Nedaleko nich bylo jezero, z něhož donášeli sobě čistou a čerstvou vodu, aby nesmírnou žízeň parnem způsobenou uhasili. Jak mile byli první nádobu vyprázdnili, šel opět jeden z nich, aby zase čerstvé vody z jezera přinesl. Avšak přijda k jezeru spatřil je zamrzlé. Zůstal jako zapomenutý. Když pak se zpamatoval, běžel ke svým soudruhům pod buk a volal: „Ach bratrové, co vám povím! Pane Bože nás chraň všeho zlého! Je-

zero jest celé zamrzlé!“ Všickni se mu smáli pravíce: „Nepleť košů a nemátož! Jakby mohlo jezero zamrznouť, vždyť je tak hrozně horko!“ A ten co dříve byl vody přinesl, řekl: „Jakby mohlo jezero zamrznouť za tak malou chvilku, vždyť jsem z něho teprv před okamžením vody nabíral?“ Ten pravil: „No bratrové, když mi nechcete věřiť, pojďte a přesvědčíte se.“ K jeho slovu povstali sousedé a šli k jezeru, kteréž k nemalému podivení svému celé zamrzlé spatřili. Soudili o tom všelico; když pak se dost nadivili, odešli a opět se pod bukem usadili začasté k jezeru pohlížejíce. Za nedlouho potom přišlo několik čertů s velikými cepy a začali to jezero mlátiť. Ti muži sedíce pod bukem s velkou hrůzou se na ně dívali. Čerti, když byli všechen led na drobné kousky rozmlátili, dali si kousky ty do velkých měchů a když s tím hotovi byli, radili se, kam s tím tovarem svým poletí? Jedni povídali: „Poleťme s ním na Moravu!“*) Ale druzí bránili tomu řkouce: „I tam nepoletíme; tam mají velice mnoho zlých psů, ti by na nás štěkali.“ **)

4. Dráči.

Dráči, rasi čili výtažní, zvláště pak katové za starodávna pro svou tajemnou a takořka nadpřirozenou působnost byli předmětem bázně pro ostatní lidi. Dráči též pokládáni bývali za lidi nectné, s nimiž obcovati bylo neslušné. Věci rozum obyčejný přesahující, jež oni provozovali, připisovaly se pomoci zlého ducha. Dovedliť pak skutečně mnoho věcí nepochopitelných činiti, abych mluvil jazykem národního přesvědčení. Tak n. p. vypivše víno poklopovali sklenici vyprázdněnou vzhůru dnem na stole, čímž koho chtěli, třeba celou tlupu zbojníkův přimrazili na tom místě, kde právě seděli nebo stáli, tak že nemohli sebou hnouti, jsouce jako mrtvi, leč až dráč se každého kolenem neb nohou dotknul a převrátil sklenici dnem dolů. [Mor. nár. poh. str. 493.]

III. Obyčeje a pověry národní k jistým dobám roku církevního slušící.

Dni sv. Ondřeje a Mikuláše. — Den sv. Lucie. — Štědrý den a večer. — Hod Boží vánoční. — Den sv. Štěpána. — Neděle smrtelná. — Dni sv. Filippa a Jakuba; sv. Jana Křestitele. — Pověvy k jiným církevním dnům slušící.

1. Den sv. Ondřeje (30. listop.).

S počátkem roku církevního, za času adventního, kterýž svými krátkými a tmavými dni souhlasí s významem církevním; v době totiž ode dne sv. Ondřeje (30. listopadu) až do štědrého večera (24. pros.) pro-

---

*) „Na Moravu“ znamená v okolí Rožnovském: „na Hanu“.

**) V řeči pekelné nazývají prý se zvony křesťanských chrámů zlými psy, jimiž se v čas škodného povětří zvonívá, aby se věřící k modlení povzbudili, by Bůh úkladům zlého nepřítele překazil a škodné hromo- a krupobití od polního osení odvrátil, jak dalece se hlas zvonův svěcených rozléhá.

vozovaly prý se za starodávna největší čáry a kouzla. A však i nyní ještě v té době panuje mnohý obyčej pověrečný.

V svatvečer před sv. Ondřejem apoštolem, děvčata pilně sbírají olovo ze starých oken, neb je schvalně kupují. Olovo dají na lžíci plechovou, zapálí světidlo dřevěné a nad jeho plamenem drží lžíci, až se jim olovo rozpustí. U sebe mají mísečku s vodou chladnou, do níž lejí přes klíč křížový*) rozpuštěné olovo. Z olova se ve vodě studené v okamžení utvořují rozličné podoby, jako: šídla nebo kopyta ševcovská, člunky tkadlcovské, zbraň vojenská, bochánky chlebové pekařské, péra na psaní, srpy, rýče, motyky, cepy atd. Z toho si povídají, jakého řemeslníka nebo živnostníka za manžela dostanou. S radostí a se smíchem vydírá družka družce ulité věci z ruky, aby viděly, co se které ulilo. Když se všecky podívaly, co si první ulila, tu druhá na lžíci olovo rozpouštějíc pro sebe leje. Tak se děje až do poslední.

V den sv. Ondřeje sázívají děvčata do květináků nebo do jiných hrnků haluzky z višně, jež se musí vodou z huby polévati. Jestli višně ta do Božího narození z pupenců svých vykvete, jest děvčeti znamením, že se do roka vdá. Děvčata se s touto pověrou skrývají před zraky zvědavcův. Mnohé děvy za našich časů však již sázení toho neprovozují pokládajíce za hřích, když se stromeček nutí před časem přirozeným, aby vypučel a kvetl.

2. Den sv. Mikuláše. (6. pros.)

Památka sv. Mikuláše jest jako jinde i v okolí Rožnovském dětem slavností žádanou a vítanou. Již dlouho před ní vyptávají se matek svých, brzo-li bude chodit Mikuláš? Když pak se přibliží svatvečer přede dnem sv. Mikuláše, dychtivě čekají na dobu večerní, kdy sv. Mikuláš po zlatém řetězu s nebe na zemi se spouští. V dobu tu slyšeti jest rozličné hlasy a modlitby poosvícenými okny, až pak najednou zavzní za dveřmi zvoneček. Tu všecko umlká a na místě předešlého hlasitého modlení po světnici rozkládá se ticho posvátné. Dítky s napnutou pozorností, nezřídka s velikou bázní očekávají příchod sv. Mikuláše. Netřeba jim dlouho čekati; po několika okamženích objeví se zrakům jejich velebná postava v rouchu biskupském, mající na hlavě korunu a v pravici berlu biskupskou; a toť jest sv. Mikuláš: provoděný andělem a jinými průvodčími, jako: přistrojenými židy a satanášem. Sv. Mikuláš vstoupiv do světnice, pozdraví všecky domácí a počne se dítek klečících vyptávati, pokud toho schopnost a stáří jejich dovoluje. Nejmenší děti musejí dělati kříž a modliti se Otčenáš, Zdráva's Maria a Věřím v Boha. Školáci musejí odpovídati k otázkám: „Kolik jest hlavních částek v katechismu? Kolik jest svátostí? O čem jedná přídavek v katechismu? atd. Přítomné odrostlé mládeže táže se Mikulaš: „Kolik jest starců v nebi? atd.“ — Dítky dobře odpovídající bývají chváleny a k další pilnosti povzbuzovány, neumělé pak k bedlivějšímu učení napomínány. Všem dětem Mikuláš vážně přikazuje, aby rodičův a učitelův svých poslouchaly a školu pilně navštěvovaly. Neposlušníky, na něž rodiče žalují, Mikuláš přísně kárá, jim hrozí, ba i satanáše, který řetězy chřestiti počne, jim ukazuje, jestli toho potřeba

*) Křížový klíč má na zubech čili na brádce podobu kříže.

káže. Židé však nečekajíce ani rozkazu hotoví se nezdárné a neposlušné děti sebrati a do Amsterdamu odnésti. Tu bývá strachu, pláče, proseb a slibování bez konce. Konečně rozdává Mikuláš dobrým a pilným dětem dary za odměnu, méně pořádným na povzbuzení; při čemž sluha pruty (metly) nesoucí podá každému dítěti obdarovanému prut, aby jej polibilo, a každému prut polibený darem nechává. Posledně líbají dítky Mikuláši ruku, a tento se béře s komonstvem svým do domu sousedního, byl-li do něho pozván.

Jakmile vykročí Mikuláš z domu, mezi dítkami v jizbě rozhostí se radost veliká z darův, jimžto se obdivují a dobrotu jejich vychvalují.

Kdož vypoví jejich radost z chlapů, panenek, lalí, mrvaňů, kačen, hus a podobných věcí napečených z pšeničné mouky. Jedno dítě vychvaluje své jablko jak růže červené, druhé velebí sladkost sušených trnek (švestek, sliv) hrušek, perníku a cukrovin; třetí raduje se nad ořechy lískovými; čtvrté obracuje na všecky strany pěkně nastrojené panáčky a panenky i jiné hračky.

3. Den sv. Lucie. (13. pros.)

Před sv Lucií gazděny kupují koření všeho druhu u kupce a zeliny rozmanité, které míchají do těsta, z něhož od sv. Lucie až do Božího narození každý den kousek dávají kravám.

Svatá Lucie se ctí za pomocnici proti čarodějkám, tak že kravám v týhoden sv. Lucie z těsta jmenovaného požívajícím nemohou uškoditi čarodějnice, a tak ostanou zdrávy, mají zdravé dojivo a dávají hojnost mléka a másla.

Od sv. Lucie až do Božího narození jest chlév na zámek uzamknut, aby tam krom hospodyně a domácích žádný vstoupiti nemohl; neboť čarodějnice hledí v těch dnech trochu hnoje z chléva vzíti, jímžto napotom škodívají. Že pak čarodějnice nebývají známy, nesmí nikdo do chléva.

V těch dnech hospodyně nedá ani neprodá žádnému ani lžičku mléka, kdyby kdo a jak prosil, bojíc se, že by mléko přišlo čarodějnici do rukou, kterážby pak dobytku uškodila.

Když se čarodějnici podaří, někde kousek hnoje popadnouti a ucho z rendlíku vzíti, nastrká toho hnoje do jeho díry a tím potom tak dlouho hospodyni škodí a užitku odbírá, pokud hnůj v uchu z rendlíku se zachová. Hnůj pak, nezteří-li a nevysype-li se, ostane tam celý rok i dvě léta. Pokud čarodějnice je živa, a ten hnůj je v tom uchu, hospodyně pořád má trápení. Krávy jí krví dojí, nebo se jim vemeno tak podebere, opuchne a oteče, že samý strup ostane. Ona již ví, že má zle poslouženo. Po celý ten čas nemá žádného užitku a nemůže si pomoci, leč až zas taková přijde, co tomu rozumí a jí po tolké škodě pomůže.

Člověk, co tomu rozumí, dá hospodyni vodky nebo zelin a káže jí, aby to ke stavení té čarodějnice buď vylila buď vysypala. Jak jí to ten člověk naporučí, tak to musí udělať. Když to udělá, čarodějnice hned to pozná na sobě a na svém dobytku, neboť již tolik užitku nemá; ba ještě delší čas má škodu, jak na svém majetku tak i na svém těle. Onať ochromne, nebo se jí nějaká kosť skřiví, nebo se jí něco jiného stane, a tak má nahraženou škodu co udělala jiné. Čarodějnice pak již si nepomůže a musí zhynouť s tou ško-

*

dou na svém majetku a na svém těle. Víť dobře, že jí to ten člověk zase vrátil, kterému ona to způsobila; ale pomoci sobě nemůže.

Od sv. Lucie až do Božího narození odkládají hospodyně každý den jedno drvénko, kterýmiž se zatopí v jitřní Božího narození. Z těch dřev nesmí se žádnému, nechť je kdokoliv, uhlí dáti, sicby čarodějnice uškodila. Nedá-li se však toho uhlí žádnému, čarodějnice budoucího roku nemá moci uškoditi.

Od sv. Lucie až do Božího narození dělá se stolek (stolice, stolička, židlička). V těch 12 dnech každý den se na něm něco udělati musí. Kdo chce poznati čarodějnice, musí ten stolek s sebou do kostela vzíti na jitřní Božího narození; v kostele se naň posaditi a sedě na něm všecky čarodějnice uzří. —

Od sv. Lucie až do Božího narození jest 12 dní. Jaké jest počasí v těchto 12 dnech, takové následuje v 12 měsících příštího roku.

Den sv. Lucie se bedlivě pozoruje a každý z potomních 11 dní, a pozorování znamená se takto: Udělá se kruh, který se rozdělí na čtverníky, což vypodobňuje čtvrti měsíce. Je-li v den sv. Lucie až do 9. hodiny před polednem málo zamračeno, udělá se v 1. čtvrti něco málo bodů. Je-li od 9. hodiny až do poledne jasno, nechá se druhá část čista a prázdna. Jest-liže od poledne až do 3. hodiny prší, nadělá se v 3. čtvrti zhusta čar. Pak-li od hodiny 3. až do večera zase vyjasní se, ostane 4. část prázdna. Tak se pozoruje a znamená i ve všech ostatních 11 dnech až do Božího narození a očekává se, že povětrnost ve všech 12 měsících budoucího roku bude taková, jak ve 12 kruzích zaznamenána jest.

(Pokračování.)

Zpráva výboru o činnosti „Matice Moravské“

od 1. května až do 26. října 1870.

Podána ve valné hromadě, 26. října 1870 odbývané.

Výbor valnou hromadou dne 12. května 1869 zvolený konstituoval se 26. května, zvoliv Egberta hraběte Belcrediho za starostu, archiváře Brandla za jeho náměstka, dra Pražáka za pokladníka, Gregora a Lazara za jednatele.

V roce tomto neocháblo účastenství, které sobě „Matice Moravská“ v roce minulém byla získala, rovněž i v Čechách nezůstává Matice naše bez povšímnutí, i odtud jí údů přibývá. Aby spisy „Matice Moravské“ i v Čechách snadněji se šířily, odevzdal výbor sklad knih Matičních knihkupectví Dr. Grégra a Ferd. Dattla v Praze.

Počet údů „Matice Moravské“ vzrostl na 665, z nichž jest 54 zakládajících, 129 činných a 482 přispívajících.

Při tak živém účastenství postaral se výbor, pokud toho hmotné prostředky Matice dopouštěly, o zakoupení nových plodů literárních. Zakoupilť totiž od stipendijního fondu zdejšího gymnasia slov. nové posud nevydané *básně Sušilovy* a usnesl se je vydati ve dvou dílech, pak vybídl prof. Klácela k sepsání *aesthetiky* a zakoupil rukopis jeho, potom vyzval archiváře Brandla k vydání *listů Žerotínových* a koupil od dra. Mathona jeho *Průpravu k vědě hospodářské.* I vydání díla Matzenauerova *Cizí slova v řečech slovanských* se v roce tomto částečně uskutečnilo, a *Časopis Matice Moravské* nabývá vždy většího uznání a jest neméně podstatným důkazem dosti rozsáhlé činnosti „Matice Moravské“.

Jmění „Matice Moravské“ obnáší 5205 zl. 94 kr.

V Brně, 26. října 1870.

Výbor „Matice Moravské“.

Do pokladnice „Matice Moravské“ složili

od 1. ledna až do 15. listop. 1870:

Údové zakládající:

P. T. pp. Arthur svobodný pán z Königsbrunnů, praelat v Olomouci, 40 zl. Matěj Procházka, kons. rada, prof. gymn. v Brně, 10 zl. Karel Gavalovský, studující slovanského gymnasia v Brně, 10 zl. Vintíř Kalivoda, praelat v Rajhradě, 30 zl. Robert Maria hrabě Lichnovský na Verdenbergu, praelat a děkan kapituly Olomoucké, 40 zl. Antonín Skřivan, majitel kupeckého vyučovacího ústavu v Praze, 10 zl.

Údové činní:

Jan Soukup, farář v Doubravici, 5 zlat. Dr. Rudolf Špatinka, m. slez. advokát v Mor. Budějovicích, 5 zl. Daniel Metyš, kaplan na sv. Kopečku u

Olomouce, 5 zl. František Maršovský, kněz církevní v Brně, 10 zl. Anselm Rambousek, řeholník Augustiniánský na St. Brně, 10 zl. Vácslav Šembera, řeholník Augustiniánský na St. Brně, 5 zl. Pavel Křížkovský, řeholník Augustiniánský na St. Brně, 3 zl. František Žižka, mlynář a majitel domu v Brně, 5 zl. P. Method Halabala, kněz v Rajhradě, 5 zl. Adam Špaček, farář v Studené, 10 zl. Josef Zahradník, studující gym, v Jindřichově Hradci, 20 zl. Fr. Hoch, duchovní správce v Pavlově, 5 zl. Jos. Těšík, em. c. kr. školní rada a děkan v Telči, 5 zl. Florian Zedník civ. inženýr v Brně, 5 zl. Jan Kadláček, ředitel arcibisk. semeniště pacholeckého v Kroměříži, 5 zl. Karel Faulhaber, farář v Obřanech, 5 zl. J. Dragoní, školní rada při c. k. místodržitelství v Celovci, 5 zl. Matouš Šimbera, farář v Červené Lhotě, 5 zl. Dr. Max Otto krajský lékař v Uh. Hradišti, 5 zl. Dr. Josef Beck, rada vrchního soudu zemského v Brně, 5 zl. František Zavadil, učitel v Rajhradě, 3 zl. Jan Hrůza obchodník v Rajhradě, 5 zl. Čtenářský spolek „Věnava“ v Bystřici nad Pernštejnem, 10 zl. Edvard Kornyšl, statkář v Rakvicích, 5 zl. Alois Wolf, farář ve Sloupě, 10 zl. Jakub Procházka, rada konsistorní, spiritual u Uršulínek v Brně, 5 zl. Ign. Kerschner, rada krajského soudu v Uh. Hradišti, 5 zl. Jan Vojtěch, kons. rada, prof. na učení theologickém v Brně, 5 zl. Karel Beránek, farář v Oujezdě, 5 zl. Dr. Josef Fischer, c. kr. prof. na gymn. v Těšíně 10 zl. Vilém Ambrož, kaplan v Novosadech u Jemnice, 5 zl. Ant. Hons, kaplan v Oujezdě u Mor. Budějovic, 5 zl. Josef Kučera, kaplan v Novém Městě, 5 zl. František Diviš, farář v Bohdalicích, 5 zl. Dr. František Zeibert, kons. rada, prof. theologie v Brně, 5 zl. Adolf Popelka, rada vrchního soudu zemského v Brně, 5 zl. Florian Bečák, farář v Měrotíně, 5 zl. Josef Štolpa, kr. berní v Mezö-Túr-u, 10 zl. Edvard Stuchlý, kons. rada, farář v Pavlově u Telče, 5 zl. Jos. Italy, děkan v Brtnici, 10 zl. „Cyrill a Methud“, zpěvácký spolek v semeništi v Kroměříži, 10 zl. Dr. František Materna, advokát ve Vyškově, 5 zl. Lavička František, studující slov. gymn. v Brně, 30 zl. Vácslav Šula, farář v Šitbořicích, 5 zl. Jan Novotný, kaplan v Tištíně, 5 zl. Karel Šmídek, prof. gymn. v Brně, 5 zl. Josef Wurm, starosta v Kloboucích, 5 zl. Dr. František Hošek, konsist. rada v Brně, 5 zl. Měšťanská beseda v Kroměříží, 5 zl. Dr. Domluvil, soudní adjunkt v Příboře, 5 zl. František Straka, kooperator v Újezdě, 5 zl. Čtenářský spolek ve Val. Meziříčí, 10 zl. Josef Nezval, farář v Ratiškovicích, nyní ve františkánském klášteře v Zásmukách, 5 zl. Karel Jaroslav Maška, technik v Brně, 7 zl. 50 kr. Dr. František Domluvil, rada c. k. finanční prokuratury v Brně, 5 zl. Augustin svob. pan ze Stillfriedů, c. k. podmaršálek, v Králicích 5 zl. Alfred Regner, rytíř z Bleilebenů, c. k. profesor v Brně, 5 zl. Jiří Mleynek, farář v Jenešově, 15 zl. Dr. Beda Dudík, c. rada, historiograf moravský, 10 zl. Alois Potěhník, kaplan v Malenovicích, 20 zlat. František Klabazňa, kaplan v Dubíčku, 10 zl. Tomáš Sedláček, farář v Pačlavicích, 5 zl. Karel Mikulka, farář v Švábenicích 5 zl. Karel Mohelský, c. k. notář ve Vyzovicích, 5 zl. František Taufer, duchovní správce na Mírově 10 zl. Emil Weinbrenner, kaplan v Šlapanicích, 5 zl. Slovanská beseda ve Vídni, 10 zl. Emil Šnaubelt, farář v Rosicích, 10 zl. František Aug. Urbánek, obchodvedoucí v Praze, 15 zl. Alois V. Šembera, c. k. profesor ve Vídni, 10 zl.

Marcelín Suchánek, kooperator ve Zlině, 5 zl. Řemeslnická beseda „Svatopluk" v Brně, 5 zl. Dr. Jan Kytlica, lékař ve Vyškově, 5 zl. Jan Huttula, kupec a barvíř v Uh. Ostrově, 5 zl. Emanuel Mittner, farář v Budči, 5 zl. Vojtěch Vávra, prof. na hospodářsko-lesnickém učilišti v Kříževci, 10 zl. Jan Nešpor kaplan v Roketnici, 5 zl. František Dědek, farář v Krucemburku, 5 zl. Frant. Tichý, komisař vzájemné společnosti v Brně, 10 zl. František Mlčoch, vikář v Brně, 5 zl. František Lavička, studující v Brně, 10 zl. Josef Jireček, c. kr. rada ministeriální ve Vídni, 10 zl.

Údové přispívající:

Kopka Jan, kooperator u sv. Tomáše v Brně, 2 zl. Merlíček Edvard, sekretář m. sl. vzájemné pojištovny v Brně, 2 zl. Dr. Illner, koncipient v Brně, 2 zl. Dr. Fanderlík, m. sl. zemský advokát v Prostějově, 2 zl. Jan Materna, farář v Želeticích, 2 zl. Jindřich Dvořák, poslanec na sněmě zemském, 2 zl. Maximilian Brunner, adjunkt při zemském soudu v Brně, 2 zl. Dr. Ctibor Helcelet, koncipient v Brně, 2 zl. Dr. Emanuel Zelinka, koncipient v Brně, 2 zl. Antonín Peka, inženýr v Brně, 2 zl. Jan Vítězslav Brožek, c. k. telegrafista v Brně, 2 zl. Jan Bílý, farář v Předklášteří, 2 zl. Jan Nep. Dokoupil, kooperator v Renotech, 2 zl. Karel Kandus, čestný kanovník v Cvrčovicích, 2 zl. Josef Pazderka, kooperator v Opavě, 2 zl. Dr. Josef Diviš, c. k. prof. gymn. v Znojmě, 2 zl. Dr. Hanáček, zemský sekretář v Brně, 2 zl. Jakub Sušický, bisk. rada a farář v Bystrci, 2 zl. František Mittner, ředitel velkostatku Hradišťského u Znojma, 2 zl. Jan Horák, učitel hlavní školy v Novém Městě, 2 zl. Tomáš Luňáček. kooperator v Hradisku, 2 zl. Josef Svoboda, regens pachol. semeniště v Brně, 2 zl. Josef Klíma, praefekt pachol. semeniště v Brně, 2 zl. Jos. Anderlík, úředník státní dráhy v Brně, 2 zl. František Valouch, farář v Hostímě, 4 zl. Augustin Mánek, učitel v Renotech, 2 zl. František Holman, c. k. prof. gymn. v Brně, 2 zl. Jan Havránek, děkan a farář v Jimramově, 2 zl. Jan Novotný, kooperator v Jimramově, 2 zl. Dr. Josef Skůrek, koncipient v Brně, 2 zl. Jan Winkler evang· farář na Návsi u Jablunkova, 4 zl. Josef Hybl, lokaj v klášteře na Starém Brně, 2 zl. Matouš Bébar, učitel v Loučanech, 2 zl. František Blažíček, cestmistr v Ostrovačicích, 2 zl. Jan Lazar, kooperator v Židlochovicích, 2 zl. Jan Marzy, správce v Jimramově, 2 zl. František Moravec, důchodní v Jimramově, 2 zl. Karel Kaštyl, farář v Palkovicích, 2 zl. Jan Čáp, správce v Mikulovicích, 2 zl. Jan Kosina, ředitel slovanského gymnasia v Olomouci, 2 zl. Josef Sytko, profesor slov. gymnasia v Olomouci, 2 zl. Jakub Škoda, profesor slov. gymnasia v Olomouci, 2 zl. Josef Fiala, profesor slov. gymnasia v Olomouci, 2 zl. Jan Jurášek, profesor slov. gymnasia v Olomouci, 2 zl. Vojtěch Kotsmích, profesor slov. gymnasia v Brně, 2 zl. Don Bartoloměj Dressler, kněz řádu Barnabitů, kooperator v Mistelbachu, 2 zl. Jan Kyjánek, kaplan v Třebíči, 2 zl. Jan Karásek, kaplan v Německém, 2 zl. Karel Eichler, theolog v Brně, 2 zl. Fr. Jančík, theolog v Brně, 2 zl. Josef Risch, theolog v Brně, 2 zl. František Mikšánek, theolog v Brně, 2 zl. Jan Hrubeš, kaplan v Bihařovicích, 2 zl. Tomáš Hájek, farář v Záhlinicích, 2 zl. František Skopalík, rolník v Záhli-

nicích, 2 zl. František Líebner, farář v Zubří, 2 zl. Karel Valtr, ředitel národní knihtiskárny v Brně, 2 zl. Václav Ladislav, úředník společnosti Buštěkradské v Brně, 2 zl. Josef Schildberger, kaplan v Bučovicích, 4 zl. Ant. Florian, kaplan v Ždánicích, 2 zl. Dr. Fr. Škorpík, děkan v Kučerově, 2 zl. Tomáš Šimbera, farář v Myslibořicích, 2 zl. Alois Wolf, kooperator v Krhově 2 zl. Vladimír Šťastný, prof. slovan. gymnasia v Brně, 4 zl. Antonín Klíma, farář v Pozořicích, 2 zl. Antonín Jurnečka, theolog v Brně, 2 zl. Vilém Čočka kooperator v Hranicích, 2 zl. Jan Bačák, podučitel v Drahotouších, 4 zl. František Palíšek, kooperator ve Znojmě, 2 zl. Kazimír Tomášek, farář ve Velké Polomi, 2 zl. František Ječmínek, farář v Plesné, 2 zl. František Adamík, ředitel rolnické školy v Přerově, 2 zl. Bedřich Topil, sollicitator ve Vel. Meziříčí, 1 zl. Josef Steiniger, farář v Tlumačově, 2 zl. Alois Stolička, farář ve Veverské Bytišce, 2 zl. Dominik Elgart, farář v Měříně, 2 zl. Františka Sudických v Ždánicích, 2 zl. František Dvořák, kanovník v Kroměříži, 2 zl. Michal Kobza, farář v Střelicích, 2 zl. Rudolf Šolc, farář v Bohuticích, 2 zl. František Komárek, kaplan v Brtnici, 2 zl. Dr. Emanuel Sellner, děkan v Kuřímě, 2 zl. Jan Schwarz, učitel při m. sl. ústavě slepých v Brně, 2 zl. Frantiček Poláček, děkan a školdozorce v Nové Vsi, 2 zl. Josef Hon v Praze, 2 zl. Jan Koudela, kaplan v Jemnici, 2 zl. Ig. Vurm, vikář v Olomouci 4 zl. P. Ubald Vojtěch, guardian kapucínů v Sušici, 2 zl. Josef Vykydal, farář na Velehradě, 4 zl. Ferdinand Burschwal, statkář v Opatovicích, 2 zl. Alois Šmehlík, kancelářský ve Vyškově, 2 zl. Ig. Strouhal, farář v Bouňovicích, 2 zl. Pelhřím Obdržálek, exposista v Tiché, 4 zl. Antonín Kouřil, kaplan ve Frenštátě, 4 zl. František Čermák, farář v Přibyslavicích, 2 zl. Jan Pavlíček, farář v Štěpánově, 2 zl. Vincenc Brandl, zemský archivář v Brně, 2 zl. Josef Loucký, kooperator v Tvrdovicích, 2 zl. Bartoloměj Martinů, theolog v Brně, 2 zl. František Pinkava, theolog v Olomouci, 2 zl. František Studený, theol. v Olomouci, 2 zl. Alois Kleveta, mlynář v Dědicích, 2 zl. Jan Holoubek, farář v Šlapanicích, 2 zl. Tomáš Waňa, kaplan v Ivančicích, 2 zl. Jan Sedláček, farář v Hounanově, 2 zl. Beneš Meth. Kulda, kanovník na Vyšehradě, 2 zl. Josef Hoch, rolník v Hrubčicích, 2 zl. Edvard F. Chmelař, továrník v Prostějově, 2 zl. Florian Novák, purkmistr v Prostějově, 2 zl. Edvard Horák, továrník v Prostějově, 2 zl. Ig. Vrba, farář v Skrbení, 2 zl. František Svoboda, kaplan v Kuřímě, 4 zl. Jan Lavička, kaplan v Rosicích, 2 zl. Jakub Bartoš, kaplan v Oslavanech, 2 zl. Vilém Fišer, farář v Přímětících, 5 zl. Josef Januschka, c. k. okresní hejtman ve Vyškově, 2 zl. Leopold Novák, farář v Čučicích, 2 zl. Antonín Rybíčka, c. kr. dvorský sekretář ve Vídni, 2 zl. Ign. Konečný, farář v Žilošicích, 2 zl. Jan Novotný, farář v Sokolnicích, 2 zl. Jan Boj. Fáborský, farář v Pohořelicích, 2 zl. František Gardovský, mistr kožešnický v Kroměříži, 2 zl. Josef Fusek, kooperator v Kozlovicích, 2 zl. František Dostal, kaplan v Mor. Budějovicích, 2 zl. Vácslav Ohárek, kaplan v Hodoníně, 2 zl. Josef Badiura, farář v Kurovicích, 2 zl. Robert Šuderla, děkan v Modřicích, 2 zl. František Špaček, kaplan ve Sloupě, 2 zl. Antonín Halla, farář v Kunštátě, 2 zl. Jakub Nejedlý, duchovní správce v Adamově, 2 zl. František Bystřický, nadační kaplan v Telči, 2 zl. František Martilík kaplan v Kunovicích, 2 zl. Jan Roškot, kaplan v Sedlčanech, 2 zl. Alois Hrudička, kaplan v

Podivíně, 2 zl. Karel Wittek, ředitel slovanského gymnasia v Brně, 2 zl. Jan Vrzal, farář v Kněžicích, 2 zl. Vojta Náprstek, měšťan v Praze, 2 zl. Jakub Nohel, krejčí v Blažovicích, 2 zl. Jan Křivý, kaplan v Tvarožné, 2 zl. Dr. Karel Dostal, advokát ve Vídni, 2 zl. František Stiller, farář v Horní Slatině, 2 zl. Antonín Šimeček, farář v Moutnici, 2 zl. Josef Hanák, farář v Horních Dubňanech, 2 zl. Antonín Černý, farář v Olbramkostele, 2 zl. Jan Chvátal, kaplan v Jaroměřicích, 2 zl. František Embert, farář v Lukově, 2 zl. Josef Veselý, farář v Babicích, 2 zl. Dr. František Lakomý, koncipient v Olomouci, 2 zl. Jan Demel, c. k. profesor v Olomouci, 2 zl. Obecní knihovna v Hrubčicích 2 zl. Augustin Kleveta, kaplan v Třebíči, 2 zl. Gabriel Kafka, učitel v Dambořicích, 2 zl. Antonín Černý, rolník v Holubicích, 2 zl. František Satora, administrator ve Velkých Pavlovicích, 2 zl. Josef Skočovský, farář ve Velkých Němčicích, 2 zl. Dr. Josef Svoboda, advokát ve Vyškově, 2 zl. Arnošt Vávra, kaplan v Jihlavě, 2 zl. Jakub Břehovský, c. k. podintendant ve vojště v Brně, 2 zl. Josef Kubánek, kaplan v Kojetíně, 2 zl. Josef Veselý, kooperator v Bystrci, 2 zl. Adolf Linkenheld, theolog v Brně, 2 zl. František Klíma, theol. v Brně, 2 zl. Hynek Kadlec, theolog v Brně, 2 zl. Karel Zelwecker, theolog v Brně, 2 zl. Antonín Ilkovic, theolog v Brně, 2 zl. Dr. Jan Reichert v Brně, 2 zl. Jan Parobek, kooperator v Uherském Brodě, 4 zl. Libor Scholz, kooperator v Oseku, 4 zl. Karel Skopalík, kooperator v Uher. Brodě, 2 zl. Čtenářsko-pěvecký spolek „Občanská beseda“ v Uh. Brodě, 2 zl. Tomáš Šmýd, kooperator v Nové Vsi, 4 zl. Josef Barták, farář v Kostelci, 2 zl. Josef Možný, kooperator v Kostelci, 2 zl. Vincenc Sedlák, farář v Prusinovicích, 4 zl. Josef Arnošt, kooperator v Rožnově, 2 zl. Josef Pospíšil, kooperator ve Velkém Ořechovém, 2 zl. Florian Petr, kooperator v Olomouci, 2 zl. František Vymětal, starosta v Smržicích, 2 zl. Josef Novák, farář v Prostějově, 4 zl. Dr. Volfgang Kusý, koncipient v Brně, 2 zl. Martin Hájek, šafář v Boskovicích, 2 zl. František Špidla, kooperator v Boskovicích, 2 zl. Václav Svoboda, majitel domu a řezník v Brně, 2 zl. Čtenářsko-pěvecký spolek „Horák“ v Novém Městě 2 zl. Občanská beseda v Bučovicích, 2 zl. Ferdinand Harna, kněz církevní v Holici, 2 zl. Čeněk Peřina, správce v Majetíně, 4 zl. František Jelinek, farář v Brankách, 2 zl. Leopold Pospíšil, koncipient v Prostějově, 2 zl. František Höger, obchodník v Prostějově, 2 zl. Ign. Deabis, učitel v Brně, 2 zl. Vilém Appelt, s. profesor slov. gymnasia v Olomouci, 2 zl. František Eugen Černý, obecní radní v Prostějově, 2 zl. Alois Einaigl, c. k. notář v Prostějově, 2 zl. Heřman Sluka, měšťan v Prostějově, 2 zl. Alois Pořízka, učitel v Prostějově, 2 zl. Antonín Sokol, farář v Náklu, 2 zl. Štěpán Palásek, kooperator v Olomouci, 2 zl. František Bezloja, kooperator v Dřevohosticích, 4 zl. Gustav Švagrovský, obchodník v Roudnici, 2 zl. Ervín Špindler, tajemník v Roudnici, 2 zl. Osipovič Jiránek, ředitel velkostatku v Razani, 2 zl. Josef Kovalovský, theolog v Olomouci, 1 zl. Antonín Dolák, theolog v Olomouci, 2 zl. Petr Tesař, theolog v Olomouci, 2 zl. Jakub Velner, theolog v Olomouci, 2 zl. Jan Vítek, theolog v Olomouci, 2 zl. František Buček, theolog v Olomouci, 2 zl. Jan Brázdil, theolog v Olomouci, 2 zl. Antonín Jaroslav Cetkovský, theolog v Olomouci, 2 zl. Frant. Hrbáček, theol. v Olomouci, 2 zl. Josef Kaštil, theol. v Olom., 2 zl. Jos. Socha, theol. v Olom., 2 zl. Jos. Šildberský, theol. v Olom.,

4 zl., Josef Žalák, theolog v Olomouci, 2 zl. August Žadník, theolog v Olomouci, 2 zl. Eust. Frant. Glabazňa, theolog v Olomouci, 2 zl. Tomáš Hánl, theolog v Olomouci, 2 zl. Ig. Havlíček, theolog v Olomouci, 2 zl. J. R. Netušil, theolog v Olomouci, 2 zl. Pavel Úředníček, theolog Olomouci, 2 zl. Fr. Koželuha, theolog v Olomouci, 2 zl. Methoděj Leonhard Mühlstein, klerik řádu sv. Augustina u sv. Tomáše v Praze, 2 zl. Řemeslnická beseda v Praze 2 zl. Dr. Emanuel Kusý, c. k. vojenský nadlékař, 2 zl. Jan Mládek, profesor vyšší školy realní v Olomouci, 2 zl. Štěpán Cholava, profesor slov. gymnasia v Olomouci, 2 zl. Vincenc Prasek, s. profesor slov. gymnasia v Olomouci, 2 zl. František Hübner, hostinský na Velehradě, 2 zl. Dr. Josef Kalousek v Praze 4 zl. Matouš Lešenář, kooperator ve Velkých Pěnčících, 2 zl. Karel Šmídek, hlavní učitel na průpravně učitelské v Brně, 2 zl. Josef Wurm v Hrubčicích 2 zl. František Ptačovský, jednatel slov. besedy ve Vídni, 2 zl. Dr. Sigmund Vašátko, advokát ve Velkém Meziříčí, 2 zl. Jan Soušek, farář ve Zlíně, 2 zl. Matouš Kašpárek, měšťan ve Zlíně, 2 zl. Břetislav Jelínek, archaeolog v Praze, 2 zl. Hynek Kašpárek, kaplan na Velehradě, 2 zl. František Perútka, učitel náboženství na vyšším realném gymnasiu v Uh. Hradišti, 2 zl. František Kočíř, farář ve Štítné, 2 zl. Jan Špirk, farář v Tuřanech, 2 zl. C. k. gymnasium realné v Třeboni 2 zl. Ondřej Cettl, rolník v Syrovicích, 2 zl. Pavel Kotas, prachárník v Josefově, 2 zl. Gustav Baráček, mlynář v Josefově, 2 zl. C. k. gymnasium v Králové Hradci 2 zl. Jan Kv. Klumpar, ředitel gymnasia v Hradci Králové, 2 zl. Ig. Boh. Mašek, profesor gymnasia v Hradci Králové, 2 zl. Jindřich Péro, studující gymnasia v Hradci Králové, 2 zl. František Vaca, rolník v Těšeticích u Olomouce, 2 zl. Josef Uličný, rolník v Tešeticích, 2 zl František Gerlich, studující slov. gymnasia v Olomouci, 2 zl. Emanuel Opic, stud. sl. gym. v Brně, 2 zl. Karel Raimund, dozorce mor. sl. ústavu pomatenců v Černovicích, 2 zl. František Klinkáč, farář v Bystřici, 2 zl. Dr. Gustav Bozděch, c. k. zemský inšpektor školní v Brně, 4 zl. Jiří Steinpöck, starosta v Spitihnově, 2 zl. Matěj Jedlička, farář v Dambořicích, 2 zl. Jan Sedláček, farář v Hounanově, 4 zl. Antonín Holzbach, obchodník v Brně, 2 zl. František Mura, kooperator v Postřemilově, 2 zl. Rudolf Hrbatý, kaplan v Starém Hrozenkově, 2 zl. Dr. Antonín Mezník, advokát v Praze, 4 zl. Frant. Šimáček, redaktor v Praze, 4 zl. Dr. Frant. Škorpík, děkan v Kučerově, 2 zl. „Čtenářský spolek“ v Dubu 2 zl. A. Komárek, obchodník v Králové Hradci, 4 zl. Antonín Adamec, studující slov. gymnasia v Brně, 2 zl. Fr. Hejduček, kaplan ve Veplachovicích, 2 zl. Josef Lužný, theolog v Olomouci, 2 zl. Ant. Daněk, theolog v Olomouci, 2 zl. Karel Lysý, theolog v Olomouci, 2 zl. Jan Pírek, kaplan v Miloticích, 2 zl. Josef Řezáč, theolog v Olomouci, 2 zl. Jos. Blabeta, theolog v Olomouci, 2 zl. Jos. Dvořák, theolog v Olomouci, 2 zl. Jan Januška, kooperator v Lesinci, 2 zl. Jakub Nejedlý, farář v Adamově, 2 zl Karel Kračmář, kaplan na Velehradě, 2 zl. Matouš Bébar, učitel v Loučanech, 2 zl. Jan Materna, farář v Želeticích, 2 zl. Anatole hrabě d'Orsay, kanovník. Mikulovský, farář v Kojetíně, 4 zl. Josef Fišara, kaplan v Brumově, 2 zl.

Tiskem národní knihtiskárny Josefa Šnaidra v Brně. — Nákl: „Matice Mor:“

O hlavě čili mužobojstvu v právě českém.

Píše *V. Brandl.*

Ačkoliv cit lidský od nejdávnějších dob pokládal zabití člověka za čin hrozný a trestu hodný, nicméně velmi se rozcházejí názory o vraždě jakož i o trestu, kterým stíhána býti má, podle dob i národů na rozličné strany. Za naší doby stíhá se vražedlník z moci úřadu státního, za starší doby bylo to zůstaveno rodině, zda-li pro vraždu na příteli spáchanou žalovati chtěla neb nechtěla. Nový věk pojímá tedy vraždu za zločin nad státním občanem provedený, starý věk v tom spatřoval pouze násilí a účinek, kterým rodině neb rodu škoda se byla stala. Z toho také jde, že za naší doby stát sám skrze zřízence své jest žalobníkem v příčině vraždy, kdežto za věku starožitného žaloba záležela pouze na příteli zavražděného; nežaloval-li ten, pak soud do věci se nevkládal. Nelze popírati, že názor novověký o životě lidském jest tedy vznešenějším, než-li za dob dávných, v kterých se mělo za to, že vraždou není veřejnost uražena, nýbrž pouze rodina poškozena. Z této okolnosti dá se také vysvětliti, že za naší doby stát stíhá a trestá zločince, i kdyby rodina zavražděného vražedlníku odpustiti a jej na milost vzíti chtěla, kdežto ve věku starém rod neb rodina měly právo vrahu svému zločin prominouti aneb s ním nějak o náhradu se smluviti, aniž pak více veřejná moc na něj sáhati mohla. Zcela přirozeně jde pak také z toho, že rodina, nechtěla-li vrahovi odpustiti zločin na jednom z její členů spáchaný, zločince o své újmě stíhati mohla. A tento spůsob, vedle kterého rodina sama mstila vraždu úda svého, jest zajisté nejstarší a záležel na tak zvané krevní pomstě, vedle které rodina zavražděného stíhala rod vražedlníka a zabíjela členy rodu toho, kdekoli jich postíhnouti mohla. Tím se stávalo, že z nepřátelství mezi dvěma osobama vyvinulo se nepřátelství celých rodin a rodů, následkem kterého skutečně celé rody vyhubeny býti mohly. Avšak takovýto spůsob pomsty mohl se trpěti a snášeti jen potud, pokud idea státu anebo alespoň společného prospěchu

veřejnosti nepronikla členy kmene neb národu; že však dosti dlouho trvala, toho důkazem jest, že posud ještě trvá i v Evropě na Černé Hoře, v Dalmacii a na Korsice.

Zamýšlejíce psáti o vrážde podlé práva staročeského především vytknouti musíme, že v dobách těch, z kterých prameny spolehlivé máme, již o krevní pomstě žádné zmínky není, a že jsou jen stopy některé, ježto nás k tomu vedou, že také starožitná společnost česká pomstu krevní znala. Jest to zjev zajisté potěšný, an dokazuje, že samovolná pomoc rodiny a právo její k pomstě již záhy obmezována byla oním právním citem, který velí, aby zlý skutek stíhán a trestán nebyl pouhou vášní, nýbrž rozvahou soudní moci, která s hlediště nestranného k skutku prohlédá, s oním citem právním, kterým národ český v starožitnosti nad jiné vyniká a právo své založil na zásadách čiré humanity již v dobách těch, v nichžto sousedé jeho pořád ještě vůli jednotlivce nad zákon veřejný kladli. Pravdivost tohoto výroku poznáme dalším rozvojem této naší rozpravy.

Pojem, který podlé názoru slovanského spojen byl s vraždou, bylo *nepřátelství;* podobně jako odcizení majetku pojmenováno povýtečně zlým činem, *zlodějstvem*, taktéž nazýván ten, který koho zabil, od příbuzných zabitého *vrahem* t. j. nepřítelem, a *vražda* znamenala původně nepřátelství.[1]) Obě slova *vrah* a *vražda* naznačují takořka vnitřní smýšlení, kteréž k zlému skutku pohání, jenž sluje *mužobojstvo* a pachatel *mužobijce.* Tím zároveň již jasno, že vražda znamená v českém právě násilné usmrcení člověka, kteréž spojeno jest se zlým, oukladným úmyslem, kdežto *zabití* znamená usmrcení, buď náhodou buď v obraně. Pokud panovala krevní pomsta t. j. právo rodu, vymstiti se na vražedlníku, nezdá se, že byl činěn právnický rozdíl mezi vraždou a zabitím; neb ješto rodina sama vážila skutek, nebrán ohled na úmysl, nobrž ona ohlížela se pouze na ztrátu, kterou utrpěla tím, že jí jeden člen odňat byl. To ovšem za věrojatné míti se může, že také v době krevní pomsty

---

[1]) Vrag v starosl. i v českém jazyku znamená původně nepřítele. Že tomu tak, dosvědčuje Řád práva zemského v čl. 2.: „opovídám, že jsem pohnal vraha svého, jenž jest zabil mého bratra", a v čl. 17: „ty Petře slyš, pravím, žes mój vrah, neb jsi zabil bratra mého vlastního". Srovn. Kn. Tov. kap. 212. — Slovo to má ostatně příbuzenstvo ve všech řečech indoevropských: sansk. vrg-inas zlý, goth. varg-as, staroněm. warg, středoněm. warc homicida, staroprus. wargs a lit. varg-as zlý atd. — Ve zřízeních zemských sluje vrah německým slovem mordéř.

smlouvání mezi rodem vražedlníka a zavražděného místo mělo, aby pokoj mezi nimi zjednán byl. Avšak důležitý jest tu rozdíl: za krevní pomsty nemohl žádný donucen býti ku smírnému jednání, později však, když vraždy rozsuzovány byly před soudem, museli příbuzní zavražděného přestati na tom, co soud nalezl.

Po těchto několika slovích úvodních važme nyní věc samu, a sice podlé pořádku historického vývoje budiž napřed položena:

I. Vražda rodem zabitého stíhaná.

Zločin vraždy vyjádřuje se v starém právě českém slovem *hlava* (pol. głowa, rus. golova); za jakou příčinou to přišlo, uvidí se níže. Když kdo zavražděn byl a příbuzní se dopídili vraha, měli nejen právo vraha usmrtiti, nébrž i rod jeho vyhubiti. Ač v českém právě nemáme přímého o tom svědectví, jde to ze stop vyskytujících se v pozdějších dobách a především z příbuzného nám práva ruského i germanského; ruské právo ustanovuje v Pravdě ruské: „zabije-li muž muže, tu náleží, aby mstil bratr bratra, otci, aby mstil syna“. A že také v českém právě nejen vrah, nýbrž celý rod, když vrah uprchl, pomstě rodiny zabitého podroben byl, to jde z ustanovení statut Kunratových, v němž se praví, aby žena vražedlníka, kdyby tento sám uprchl, nebyla pronásledována, nýbrž aby při míru zůstavena byla. Přikazuje-li se, aby žena nebyla více stíhána, jde z toho, že do té doby, než ten rozkaz dán byl, stíhána bývala. Když přibuzní vraha přítele svého se zmocnili, měli právo jej zabiti; nemohli-li jej lapiti, pak se vymstili na krevních přátelích jeho, aneb měli toho vůli, vraha na milost vzíti a jistou sumou peněz se odškoditi; vzali-li odškodného, tu již více vrahu na život sáhati nesměli. Rozumí se samo sebou, že vrah spáchav vraždu pomsty příbuzných ujíti hleděl tím, že utekl, zůstaviv to přátelům svým, aby se o to s přátely zavražděného nějak narovnali. Tento útěk vraha, který v povaze věci samé se zakládá, stal se postupem času zvykem, poněvadž se vidělo, že příbuzní zabitého byli více nakloněni k úmluvě, když vraha samého dostihnouti nemohli, a tohoto zvyku zmocnilo se konečně právo, když se zasazovalo o to, aby krevní pomsta z práva národního vypuštěna byla. Na tento rozum bije ustanovení statut Kunratových, aby ten, kdož koho zavraždil, odebral se do cizí země a milosti hledal,[1])

---

[1]) Quicumque occiderit aliquem 200 denarios solvat curiae et alias recedat et quaerat gratiam et uxor sua in pace remaneat et indemnis.

zaplativ dříve do komory knížecí 200 penízů. Těmto slovům jinak nelze rozuměti, než že vrah po vraždě měl před přátely zabitého utéci, aby mezi tím přátelé jeho při rodině zabitého orodovati a o sumu odškodnou jednati mohli; dvě stě penízů složil za tou příčinou, aby soud přátely jeho chránil před pomstou příbuzných zabitého. Na tento spůsob snažilo se tedy právo krevní pomstu odstraniti a na místo její tak zvaný *odklad hlavy*[1]) postaviti; tento odklad hlavy byl dříve sice také v obyčeji, když strana zavražděného k němu přistoupiti chtěla; avšak rozkazem statut Kunratových (na sklonku 12. století) vyloučena jest krevní pomsta, a odklad klavy stal se jediným prostředkem, kterýmž přátelé zabitého vraha o své újmě stíhati mohli.

Když mezi přátely vraha a zabitého smírné jednání ukončeno bylo, musely se především odkladné čili hlavní peníze položiti. Ač v pozdějších dobách ve výšce odkladné sumy činěn býval rozdíl podlé stavu zabitého, nelze pochybovati, že v nejstarších časích přátelé toho vůli měli, na kterékoli sumě se usnesti. Soudíme tak z toho, že v pozdějším věku, když vraždy rozsuzovány bývaly soudem, nejnižší suma za zabitého pána byla 500 hřiven, za zabitého zemana 50 hřiven a za zabitého sedláka 5 hřiven grošů českých;[2]) když ale strany nevznesly při svou na soud, nýbrž když mezi sebou hádší ustanovili, aby ti je smířili, pak mohli hádší určiti i menší sumu, než tu, kterou právo předpisovalo.[3]) Tyto odkladné peníze sluly v něm. právě *werigeld*, v ruském *vira* neb *virnoje.*[4]). Mimo tyto odkladné peníze přišlo v době křesťanské ve zvyk, že vrah oféru nějakou kostelu, obyčejně tomu, kdež zabitý pochován byl, učiniti a nad to také chudinu šatstvem obmysliti musel, ač ovšem i toho vůli měl, také odkladné peníze nábožným účelům věnovati. Tak praví Kn. Tov. v kap. 210, že Ctibor Kazka z Cimburka, když za hlavu bratra svého Jaroše z Hvězdlic (mezi 1381—1398 zabitého) 500 hřiven obdržel, peněz těch nepřijal, nýbrž oltář jimi

[1]) Hlavu složiti neb odložiti = caput componere.

[2]) Viz Kn. Tov. kap. 210, 211, 212.

[3]) „Kdyžby se přihodilo a pán pána zabil, neb zeman pána a přišlo o hlavu smluvení, jakž ubrmané smluví, to jest při vuoli stran. Ale podlé práva lehčejší smlúva a nižší býti nemůže než pět set hřiven groší.“ Kn. Tov. kap. 210.

[4]) Werigeld znamená peníze za muže, za člověka; a ruské vira patrně pochází z něm. weri.

nadal v Kartouzích u Brna. Avšak povinen tím nebyl žádný, aby odkladné peníze jinam obrátil, nýbrž mohl jich užiti pro sebe.

Ofěra, která se od vraha kostelu dáti musela, záležela v několika librách vosku; podlé práva dávalo se za zabitého pána 50 liber, za zemana 50 a za sedláka 5 liber vosku; při rozsuzování skrze hádší mohlo i jinak ustanoveno býti. Mimo to obmyšlena, jakž svrchu dotčeno, chudina tím, že vrah za zabitého pána dáti musel 50 postavů[1]) sukna hrubého, za zemana 15 a za sedláka jeden postav téhož sukna. Jest patrno, že darování vosku kostelům a sukna chudým povstalo teprv v době křesťanské, kdežto ve starší době jen se dávaly peníze odkladné. Když vrah nemohl odkladné peníze složiti, pak nebyli příbuzní zabitého povinni, jej na milost přijíti, nýbrž měli právo, jej buď sami zabiti buď soudu k popravě odevzdati. O prvním spůsobu máme doklad ze smlouvy, kterou Rusové a Řekové r. 945 učinili: „zabije-li křesťan Rusa, anebo Rus křesťana, ať zadržán bude vražedlník od příbuzných zabitého, aby jej zabili; jestliže vražedlník uskočí a uteče, a má-li jaké jmění, ať vezmou jmění jeho příbuzní zabitého; *pak-li žadného jmění nemá a uteče, ať hledají jeho až se nalezne, a nalezne-li se, ať bude zabit.*“ [2]) O spůsobu druhém, že přátelé, nemohl-li vrah odkladné peníze dáti, k životu jeho sáhnouti mohli, máme doklad z práva polského: „consanquineis vero sive amicis proximioribus sex marcas decernimus persolvendas; *qui homicida, si non fuerit in solvendo, captus poena capitali puniatur.*“ [3]) Avšak jakmile příbuzní penize vzali, vzdali se práva, vraha nepřátelstvím na bezživotí jeho stíhati, jak to jde ze slov Pravdy ruské: „avšak slušno bráti výplaty, kdyžby pomsta ta se nestala“. Odkladné peníze měly ten účel, aby přátelé za škodu, která jim vzešla vraždou příbuzného, odškozeni byli, a ofěra vosku a postavův sukna měla býti podlé názoru křesťanského dobrým skutkem, jímž Bůh smířen býti měl. Za tou příčinou uloženo také vrahu, aby jistý počet mší za duši zabitého sloužiti dal, a sice za pána 500, za zemana 50 mší.

Mimo tyto odkladné peníze a oféry byl však vrah povinen, podrobiti se symbolickému výkonu, kterým se na jevo dávalo, že přátelům zavražděného propadl hrdlo a že, když tito jej

---

[1]) Jeden postav po 26 loktech.

[2]) Nestor v překl. Erben., str 36.

[3]) Helcel, Starodawne pr. pol. pomniki I. 93, 286, 287.

na živě zůstavují, to jen milosti se strany jich děkovati má. Tento symbolický výkon slul *pokorou.* Vrah totiž musel u průvodu svých přátel, když zabit byl pán s padesáti, když zabit zeman s pětadvacíti osobami, jíti bos a svlečen až do kalhot na hrob zavražděného a tam křížem si lehnouti, tak že tvář jeho k zemi obracena byla.

Pak přistoupil k němu nejbližší přítel zabitého a drže vytasený meč koncem dolů mezi plecema vrahovýma tázal se jeho po třikráte: „Již-li jsem tak mocen hrdla tvého, jakož ty byl bratra mého (neb přítele)“? A vrah musel třikráte odpověděti: „Již, ale prosím pro Bóh, živ mě“, načež po třetí jeho odpovědi přítel zabitého pravil: „Živím tě pro pána Boha“. Těmito slovy vzali příbuzní vraha svého na milost a vyjádřili, že více o jeho bezživotí státi nechtějí; s druhé pak strany byl vrah povinen, příbuzným zabitého tytéž služby konati, které zabitý na základě příbuzenství konati musel, dokud živ byl, jakž Kn. Tov. praví: „Ale ten (vrah) ve vší potřebě jemu (t. j. příteli zavražděného) pomoci má, v čemž by bratr nebo přítel jeho podlé přízně pomoci měl, a má povinen býti, všecko jemu učiniti a ve všem jemu přistati tolikráte, kolikráte by jemu potřebí bylo až do své smrti“.

O této pokoře nenalezáme žádné zřejmé stopy v Čechách, leč bychom ustanovení tak zvaného decretum Břetislai za to považovati mohli, jež vraždy dotýká těmito slovy: „Qui homicidiis infamantur, archipresbyter comiti illius civitatis nomina eorum asscribat et comes eos conveniat; et si sunt rebelles, in carcerem redigat, donec aut *poenitentiam* dignam agant, aut si negant, ignito ferro sive adjurata aqua, utrum culpabiles sint, examinentur“. Zdali zde *poenitentia* znamenati má *pokoru*, zůstavujeme při váze své, nemajíce jiných dokladů, kterýmiž by dovésti se dalo, že také v Čechách pokora vraha v obyčeji byla. Na Moravě pochází nejstarší příklad smlouvy o odklad hlavy z r. 1333, kderýž ustanovili Bernart a Albert z Cimburka s jinými zemany za tři muže, kteří od poddaných opata Velehradského zabiti byli. Z této smlouvy jest patrno, že tehda ještě příbuzní zabitého právo měli, vraha stíhati: „quod filii, uxores et filiae cum ceteris amicis ac eorundem successoribus quibuscunque dominum abbatem et conventum occasione interfectionis parentum vel amicorum suorum impetere de cetero non debeant vel quolibet fatigare et racione dicisionis vel amicabilis compositionis praedicte abbas et conventus de Welegrad orphanis, uxoribus et

ceteris amicis triginta quinque marcas grossorum dederunt.[1]) — Poslední doklad smlouvy o hlavu a pokory máme na Moravě z l. 1517, když Mikuláš Petřvaldský, man biskupa Olomouckého, od Jana Pelky zabit byl. Bratr Mikulášův vznesl tu věc na biskupa a soud zemský, aby výpověď mezi ním a vrahem učiněna byla; načež tito mezi nimi takto vynesli: „Poněvadž Jan Pelka knězi biskupovi mana zabil, biskup J. M^t skrz to jej v svú kázeň bere. Dále, ponévadž Jan Pelka na Mikuláše Petřvaldského z úmysla jest nejel, aby jej zamordoval, než na jich žádost k nim přijel a z nějaké nešťastné příhody Mikuláše z světa svedl, aby Jan Pelka tyto dolepsané pokuty podstúpil: Napřed aby Jan Pelka 50 hř. gr. za duši nebožtíka Mikuláše dal tu, kdežby se přátelóm jeho zdálo. Item 50 funtuov vosku. Item 15 postavuov sukna obecního na chudinu. Item 50 mší aby slúžiti dal. Item s 25 osobami aby tuto pokoru učinil: bosý bez pasu na hrob aby křížem lehl a bratr Mikulášův aby meč mezi jeho plece koncem dolů držel a třikráte aby se jeho otázal: „Již-li jsem tak mocen hrdla tvého, jakož ty byl hrdla bratra mého?“ A Pelka aby řekl: „Již, ale prosím pro Buoh živ mě“. A Hanuš má říci: „Živím tě pro pána Boha“, a má jemu to odpustiti. A Jan Pelka ve vší pomoci a potřebě, v čem by jeho Hanuš, bratr Mikuláše, potřeboval, povinen jemu býti má, všecko učiniti a ve všem jemu přistati tolikrát, kolikrát by jemu toho potřebí bylo až do své smrti“.[2])

Pokud se soud z úřadní moci do rozsuzování vraždy nevkládal, záležela pomsta zabitého na rodu jeho; že rod především vážil ztrátu, kterou utrpěl, jde z toho, že vrah nebyl bezpečen před pomstou i v případě tom, když ne z úmyslu, nýbrž nešťastnou náhodou nebo v obraně někoho z rodu zabil. Taková bezúmyslná vražda mírnila sice přátely zabitého a učinila je povolnějšími ku smlouvě o hlavu, avšak povinni tím přálelé nebyli. V té příčině stojí pozdější právo na mnohem vyšším stupni, anoť vraha, který dokázal, že v obraně nebo v nešťastné náhodě koho zabil, vší viny zproš-

---

[1]) Cod. dipl. Mor. VI. 349. — Jedná se tu zajisté o tom, čehož Kn. Tov. v kap. 212 dotýká, že žádná vrchnost neměla práva, poddané k smlouvě o hlavu donutiti, a poněvadž klášter Velehradský měl privilej, že jeho poddaní před soud zemský poháněni býti nemohli, musel on sám za spravedlivé činiti těm, kterým nějáké bezpráví od jeho poddaných se dělo.

[2]) Olom. Pam. Kn. 1517 fol. 48. — Též právo polské znalo tuto pokoru. Helcel, Starod. pr. p. pomn. I. 287.

tovalo: „Mezi Matoušem Zygotú a Mikulášem a Jakubem bratřími nebožtíka France z Korbu, a jinými jich přátely na mocné přestání páni nalezli: poněvadž Zygota provodí, že jest naň nebožtík Franc počátek svády učinil, a Zygota svému násilí se bráně jej zabil, že jest tu Zygota nic neučinil, cožby učiniti neměl“.[1])

Nastává otázka, kterak dobýval přítel zavražděného peněz odkladných, když nebylo lze vraha vypátrati? Nelze pochybovati, že v takovém případě měla místo tak zvaná *osada* čili *společná ruka* t. j. obyvatelé té osady, v jejížto mezích zabitý nalezen byl, byli povinni, přátelům zavražděného společně odkladné peníze složiti, poněvadž se mělo za to, že někdo z nich vrahem býti musí. Činilo se to patrně za tou příčinou, aby osadníci tím povzbuzeni byli, by sami po vrahu pátrali; avšak s druhé strany měla povinnost osady ten následek, že osadníci naleznouce v mezích svých tělo zavražděného a neznajíce vraha mrtvolu odnesli do mezí osady jiné, aby odkladných peněz platiti nemuseli. Neb přítel nejbližší zabitého naleznuv mrtvolu, přivedl k ní úřední posly čili půhončí, kteří před soudem dosvědčili, že mrtvola v té neb oné osadě nalezena byla, a když pak vrah ani od přítele zabitého ani od osadníků vypátrán nebyl, složili osadníci sumu odkladnou. Avšak zkušenost, že mrtvola od osadníků do jiných mezí tajně přenešena bývala, aby placení odkladných peněz na jiné se uvalilo, byla příčinou, že na začátku 13. století tato povinnost osady znenáhla přestávala, především při osadách klášterům a biskupům náležitých,[2]) a jakmile začátek učiněn byl, rozvázal se starý pořádek brzo úplně a přátelé zavražděného museli sami se starati, jak by vraha najíti a jej buď soudem stíhati buď k náhradě přidržeti mohli.

Ještě jiná zajímavá otázka se tu naskytuje; byl-li totiž rod vraha povinen náhradou rodu zavražděného, a co se stalo, když někdo od člena svého rodu zabit byl? Tu nelze jinak souditi, než že rod sám vinníka trestal. V čem asi ten trest záležel, na jisto tvrditi nelze. Možná ovšem a také k pravdě podobno, že i rod měl právo, vlastního vraha na milost vzíti; avšak zdá se, že v příčině té bylo

---

[1]) Pam. Kn. Olom. 1517 fol. 16.

[2]) Si quis etiam in bonis (episcopatus) homicidium presumpserit perpetrare et homicida evaserit, consanquinei reum jure terre requirant, ita tamen, q u o d h o m i n e s e c c l e s i e e t e p i s c o p a t u s c o n s e r v e n t u r i n d e i m p u n e s. (r. 1222, Cod. dipl. Mor. II. 124.)

jaksi posvátným obyčejem, že vrah takový podroben byl trestu, který názoru českému nejkrutějším byl, že totiž nebyl pouze vyvržen z rodu, nýbrž také z veliké rodiny země a vyhnán byl na věky z vlasti, jakož praví decreta Břetislavova: „fratricidas et parricidas, sive sacerdotum interfectores et hujusmodi capitalibus criminibus irretitos archypresbyter assignet comiti sive duci, vel per manus et ventrem ferratos[1]) de regno ejiciat, ut ad instar Cain vagi et profugi circumeant terram“. Kdežto vrah cizího jen proto utekl ze země, aby jeho přátelé snáze s přátely zabitého o peníze odkladné se smluviti mohli, načež on zase do vlasti se navrátíl, nesměl vrah krevního přítele více do země se přistěhovati. Za dob křesťanských tento trest nebyl již tak krutým; neb křesťanský názor podává hříšníku, jak mile učinil zadost světskému právu, vždy prostředek, aby pokáním a dobrými skutky uraženého Boha smířil; ne tak ale v pohanství. Neb v době pohanské byl ten, který z vlasti vyloučen byl, zároveň vyhnán z obcování božstva národního i rodinného; bohové národní byli jen v zemi, kde národ žil, mocni a jen v zemi poskytovali ctitelům svým bezpečné ochrany, a nad to více dleli bohové rodinní čili dědci jen tam, kde celá rodina sídla svá měla. Takový vyhnanec byl tedy vyvržen z obcování božstva národního, i zbaven života v ochraně dědků, byla to tedy úplná kletba, jíž se nikdy více zprostiti nemohl. Možná také, že v šerošerých dobách naší historie každý vrah z vlasti se odstěhoval, zvláště tehdáž, když ještě krevní pomsta beze všeho obmezení v obyčeji byla; nasvědčuje tomu okolnost ta, že i v pozdějších dobách vrahové na čas do ciziny utíkali, jakož i stará báje národní, která za příčinu odstěhování se Čecha ze staré vlasti a přistěhování se do Čech udává mužobojstvo, kteréhož se dopustil.[2])

II. Vražda soudem stíhaná.

Pře o vraždu, která na soud vznešena byla, jest v mnohé příčině zajímavá, jednak pro starožitnost formy processu samého, jed-

---

[1]) T. j. majíce pouta okolo rukou a života.

[2]) Jest to tedy ryze národní, na právním obyčeji českém se zakládající motiv, který praotce našeho z původní vlasti vypudil, avšak ne co zločince jednotlivého, nýbrž v průvodu celého rodu a plemene, jež zprovázeno bylo dědky, které Čech na plecích svých do nové vlasti přinesl; on ustoupil krevní pomstě rodinné, jelikož šest bratrů i s čeledí jich s ním se vystěhovalo.

nak pro právní průvody, kterými pře ta se vedla. Rozdíl mezi touto pří a samovolnou pomocí rodiny zavražděného anebo úmluvy mezi rodem vraha a rodem zabitého jest na bílední; v krevní pomstě neb ve smlouvě o hlavu jest právním podmětem i vykonavatelem práva přítel zabitého a rod jeho, ve při soudní jest to svrchovaná moc práva, která mezi vrahem a přátely zabitého rozhoduje tou měrou, že po rozsouzení pře všecko záští mezi oběma pominouti musí. Vznešením vraždy na soud jest tedy krevní pomsta úplně vyloučena; a poněvadž vina neb nevina obžalovaného se dokazovala soubojem vraha a přítele zabitého, protož nesměl rod ani vraha ani žalobníka toho pomstiti, který v tom souboji zabit byl: neb výsledek boje považován za rozsudek, v kterém vůle Boží se zjevovala.

Pře o vraždu sluje v staročeském právě prostě *hlava*; pohnati z hlavy, opověděti hlavu, znamená tedy tolik co pohnati z vraždy neb opověděti vraždu. Příčina, za kterou slovo hlava tento pojem na sebe vzalo, nezáleží tak na náhledu, že hlava jest takořka hlavním sídlem životní síly, nýbrž povýtečně na okolnosti té, že posel od soudu musel ohledati mrtvolu, aby na jisto postaveno bylo, že zabitý jest skutečně přítelem žalobníka. Neb v starožitném processu měly materiální průvody velikou váhu, tak že v některých právích bylo zapotřebí, aby celá mrtvola před soud přinesena byla;[1]) později postačovala jedna ruka a konečně i krvavé roucho, kteréž před soudem se ukazovaly na důkaz, že vražda se stala. Ruka pak po ukončení pře a po výplatě víry, (werigeld, odkladné peníze) pochována jest k mrtvole. Mrtvola potud se nepochovala, pokud od poslů soudních ohledána nebyla; zdá se však, že nepochování mrtvoly má také, aspoň v nejstarších dobách, ještě jinou příčinu, zvláště tehdáž, když přátelům zavražděného nebylo lze vraha vypátrati. V takovém případě nepochovali příbuzní zabitého, poněvadž vedle názoru pohanského duše nepochovaných se proměnily v dravé ptáky anebo také v upíry, které vraha pronásledovaly a v noci krev jeho pily; když tedy soudní pomsta vraha nezastihla, měl on aspoň duší zabitého pronásledován a trýzněn býti. V této pověře ukrývá se názor starožitný o právu, spravedlnosti a trestu, který našemu názoru velmi podoben jest, a jenž jest ten, že vytrpením trestu zločin

---

[1]) To jest povýtečně corpus delicti; v německém právě: der blickende Schein.

smířen, a zločinec učiniv dosti světské spravedlivosti v svědomí svém ukojen bývá; kdož však spravedlnosti a právu dosti činiti nechce, ten bývá zůstaven mukám zlého svědomí, kteréž zločinci pokojné chvíle užiti nedopouští.

Poněvadž přivedení k mrtvole a ohledání jí skrze posly soudní bylo věcí nevyhnutelně potřebnou, stávalo se, že vrah mrtvolu ukryl někde neb zakopal, a přálelé zabitého žalobu vésti nemohli. Když nicméně mrtvola nalezena a vrah vyzrazen byl, byla to pak pro něho obtěžující okolnost, že mrtvolu ukryl.[1])

Zdá se však, že v Čechách vrah zabitému uřízl hlavu, aby ona ohledána býti nemohla, čili aby přítel zabitého důkaz vésti nemohl, že mrtvola, kterou on ohlašoval za tělo mrtvé přítele svého, skutečně přítelem jeho jest; jinak totiž nemůžeme rozuměti slovům čl. 246. Knihy Rožmberské: „z hlavy komorníka právo přivesti a krvavé rúcho ukázati; pak-li nemóž k hlavě přivesti komorníka, ale opověz, že zabit i ukraden; ale k kostem nebo na rov komorníka přivesti“. Měl-li se totiž komorník na rov nebo ke kostem zabitého přivesti, pak nemohla celá mrtvola ukradena býti, a poněvadž se praví, aby komorník přiveden byl k hlavě, možno domýšleti se, že jen hlava ukradena byla. A okolnost ta, že spisovatel Kn. Rožm. mluvě o hlavě hned potom mluví, že kdo zabit a ukraden byl, jest důkazem, že hlava v českém právě ohledána byla proto, aby se dovedlo, že mrtvola skutečně náležela příteli žalobníka: neb jediné v tváři vyráží se neomylně individualnost, a tváří čili hlavou dokazovala se tedy nepochybně totožnost mrtvoly s tou osobou, která zabita byla. Aby však přátelé zabitého ukradením hlavy jeho nepřišli o právo své, nařízeno, že v takovém případě postačuje dovedení komorníka ku kostem anebo, když zabitý již pochován byl, na hrob přítele zavražděného.

Myšlenka, že vraždou rodu se stala škoda, pro kterou odškozen býti musel, měla také místo tehdáž, když pře o vraždu před soudem vyřízena byla. Žalobník totiž udal hned v půhonu cenu, v které život zavražděného pokládal, a získav při o vraždu získal zároveň také cenu tu, která *hlavními penězi* slula.

Známo, že právo české předpisovalo, aby důležitější pře před půhonem se zvláště soudu opovídaly, načež teprv pohnáno býti mohlo a sice třemi půhony; totež platilo o vraždě.

---

[1]) Viz Grimm Rechtsalt. p. 625.

Když tedy kdo chtěl žalovati z hlavy bratra nebo přítele zavražděného,[1]) musel především jíti před úředníky pražské, aby vraždu jim opověděl; avšak nesměly minouti dvě neděle od toho dne, kterého se vražda stala, jinak pohnaný půhonu se obrániti mohl. Tato opověd měla zároveň ten účel, aby žalobník na soudu si vyprosil posla či komorníka, který hlavu zavražděného ohledati a pak speciem facti úředníkům předložiti měl.

Přijda tedy před úřady oslovil žalobník úředníky takto: „Páni račte slyšeti! Opovídám Vaší Milosti, že tento přítel můj N z N jest zabit na pokojné cestě od toho N z P; opovídám Vám hlavu jeho a prosím, dejte mi komorníka, ať by tu hlavu spatřil." Na tu řeč dán opovídači komorník, který s ním šel na místo, kde vražda se stala, a tu mu ukázal žalobník hlavu a rány zavražděného, i krvavý šat, v kterém zabit byl; komorník ohlédaje všechno do podrobna vzal krvavé roucho co corpus delicti s sebou a uschoval je, aby je v den pře před soudem ukázati mohl. Žalobník, chtěl-li si speciem facti úplně zabezpečiti, sprovodil komorníka po ohlédání hlavy opět k úřadu a kázal mu tam vyznati, co a jak spatřil, a prosil zároveň, aby vyznání i jméno komorníkovo, den a léto, kdy vražda spáchána a ohledána byla, do desk se zapsala. To činil proto, aby mu pohnaný ve při žádného zmatku přivoditi nemohl; neb měl-li všechno řádně zapsáno, pak nevadilo, když komorník ten zatím umřel, neb roucho krvavé se ztratilo, poněvadž ve při žalobník jen desky čísti kázal, a znění desk mělo tu váhu, jako osobní přítomnost toho komorníka nebo předkládání roucha krvavého.[2]) Později zanechal žalobník krvavé roucho při sobě a ukázal je sám před soudem, když půhon jeho svědčen byl.[3])

Když ohlédání vykonáno bylo, vyprosil si žalobník opět jednoho komorníka, jenž by pohnal vraha jeho. Komorník mu dán, a

---

[1]) Podobá se, že jen přátelé po meči měli právo i povinnost z hlavy přítele žalovati: „nejprvé o hlavu nebo o mordu, když se ot koho stane čiemu otci, bratru, neb strýci, nab strýjčenci, neb jinému po meči příteli . . . Ondřej z. D. čl. 10. Taktéž měla žena právo, pohnati vraha muže svého; taktéž měla panna jsouc po meči se zabitým zpřátelena právo k žalobě z vraždy. Viz Řád pr. z. čl. 38, 39.

[2]) Řád pr. z. čl. 1.

[3]) Ondřej z D. čl. 10: „A když přijde svědčení, tehda rúcho krvavé okázati před úřadem; — „o mord též jedno krvavé rúcho přede pány ukázati, aneb svědectví komorničí".

když ten půhon pohnanému odevzdal, zapsán jest první rok do desk, který pohnaný i žalobník před úřadem státi měli. Však sluší znamenati, že na prvním a druhém roku jen žalobník k svědčení půhonu státi povinen byl, kdežto pohnaný teprv na třetím roce státi zavázán byl.

Když první rok, který od starosty komorníků se ustanovoval, přišel, dostavil se žalobník na hrad pražský, a vezma krvavé roucho přítele zabitého ohlásil se úřadníkům soudním i purkrabí pražskému a opěvěděl jim třikrát, ráno totiž, v poledne a večer,[1]) půhon svůj řka: „Opovídám sě Vaší Milosti, že jsem pohnal vraha svého N z N, jenž jest zabil bratra mého N z P a to chci vésti přede pány s plným právem, i z hlavy i z peněz, v čemž tu hlavu pokládám.“ Takto se opověděv žádal žalobník řečníka zemského,[2]) aby podlé půhonu zapsal žalobu z obojí věci t. j. z hlavy i z hlavních peněz do desk. To byl jediný pád, při kterém jedním půhonem o dvojí věc hnáno býti mohlo; v ostatních pádech všech žádalo české právo, aby jedním půhonem jen o jednu věc se hnalo.[3])

Opověd svou opakoval žalobník týmž činem a týmiž slovy druhého i třetího dne, načež žádal opět komorníka, aby vraha k druhému roku pohnal; na druhém roce zachoval všechno to, co na prvním roce činil a žádál pak, aby třetí půhon k poslednímu roku pohnanému zaslán byl.

Na třetím roce konečně pohnaný před soudem se postaviti musel. Když oba soupeři po zahájení soudu před zábradlím, za kterým soudcové seděli, stáli, vyšel žalobník čili původ před zábradlí a žádal někoho z těch, kteří práva znalí byli, aby byl jeho řečníkem t. j. obhájcem čili advokátem. Tento pak oslovil sudího řka: „Pane sudí, tento N z N mne prosí, abych jeho slovo vedl; přeješ-li jemu toho i mně?“ A když sudí odvětil: „přeji“, pak řečník ohradil právo původovi, kteréžto ohražení záleželo v tom, že pojmenoval všechny pomůcky právem dovolené v té při, jichž

---

[1]) Tak píše Ondřej z D. v čl. 10; Řád pr. z. však udává jen dvojí opověď: v hodinu devátou t. j. v poledne, a nešporní t. j. k večeru.

[2]) Řečník zemský (prolocutor) v českem právě měl tutéž úlohu jako volavčí v právě moravském; vyvolával totiž na soudě žaloby.

[3]) Tak k. př. nemohl žádný, který pro nějakou věc hnal, týmž půhonem zároveň hnáti ze škody, která mu z toho vzešla.

původ užívati chce; co řečník původovi neohradil neb čeho mu nevymínil, toho pak užiti nesměl. Řečník dán proto původovi, poněvadž se předpokládalo, že on pro žalost nad vraždou přítele snadno by něčeho zapomenouti mohl, a pohnanému proto, poněvadž se myslelo, že on tíží žaloby i snad skutku spáchaného rozechvěn jsa snadno by něčeho opominul, čímž by při usnadniti mohl.

Když původ s přivolením sudího řečníka si obral, ohlásil se tento a ohradil právo jmenem původovým takto: „Pane sudí! Především ohražuji tomuto původu v této jeho při všecko právo a prosím, aby mu jeden z pánů, kteří na soudě sedí, vydán byl, jenž by jej naučil, na které straně přede pány státi má.“ Na to vydán původovi jeden ze soudců, který původovi kázal, postaviti se po pravé straně. Pak pokračoval řečník původův dále: „Pane sudí! Prosím, aby nám vydáni byli dva páni, mně jeden i tomu původu jeden, kteří by nám do ucha šeptali, kterak se v té při chovati máme, radíce nám a učíce nás, což k právu jeho sluší; neb ten původ pro velikou žalost, že jemu přítel zabit, nemůže v tuto dobu dobrou pamět ani tiché mysli míti.“ Když ti dva páni od sudího jmenováni byli, pokračoval řečník původův: „Prosí ten původ a já jeho jmenem prosím, abychom měli polovici pánův, které bychom si vyvolili, k své radě a ku potazu, aby s námi mohli odstoupiti, když by nám jich třeba bylo.[1]) Více vymiňuji sobě i jemu, abych mohl jeho žalobu podlé naučení panského prožalovati a jej do šraňkův vésti, a všecky výkony právní předsebráti, které k této při sluší; a když bych něco zameškal neb na kterém slově pochybil, aby původ mohl říci: *není to mé slovo*, aby to mohl buď skrze mě nebo jiného řečníka zase opraviti. A vůbec vymiňuji všecko právo jeho i mé, jemu i sobě, což k této při náleží a prosím, pane sudí, abys toho podal na pány, zda-li tak jest dostatečné ohražení práva, jako jsem ohradil jemu i sobě, ať oni to ráčí vynesti.“ Na to určil soud jednoho pána, který potaz pánů vynesl, že dostatečně ohraženo jest neb není; nebylo-li ohražení dostatečné, poučil ten pán řečníka i původa, čeho ještě vymíniti sobě mají, a když to učinili, bylo ohražení původovo dokonáno. Na to pak žádal zase pohnaný za řečníka,

---

[1]) T. j. kdykoli řečník nebo původ měli jakou pochybnost, mohli pak ty pány, které sobě vyvolili, požádati, aby s nimi stranou šli a je poučili, kterak sobě věsti mají.

kterýž také jemu právo ohradil týmž činem, jako původovi ohraženo bylo; pohnanému vykázáno místo na levé straně.

Když tak oba soupeři řečníky a pány, kteří jim raditi měli, opatřeni byli, ozval se řečník původův: „Pane sudí, již-li mohu žalobu tohoto původa N z N vésti?“ A když sudí odpověděl: „již“, počalo sepření čili ukazování průvodů obou stran. První slovo měl řečník původův, který věc, o kterou se jednalo, rozložil a zároveň průvod udal, kterým původ vinu pohnaného dovésti chce, řka: „Páni, račtež slyšeti na též právo ohražení: tento původ N z N žaluje na tohoto M z P, že jest zabil bratra jeho N z N na pokojné cestě bezprávně; pak-li by toho přel, chce naň ukázati svým životem na jeho život, jakž jemu páni za právo vynesú“. Po těchto slovích hleděl řečník pohnaného původovi zmatky činiti a tázal se ho o všecky věci, zda-li se srovnávají s tím, co v deskách zapsáno bylo. Předně ptal se, kdy vražda se stala? Na to odpověděl řečník původův jmenovav den, před kterým svátkem nebo po kterém svátku vražda spáchána byla; jmenoval-li den nebo svátek jiný, než v deskách zapsán byl, měl zmatek. Pak se tázal řečník pohnaného, zda-li vražda úřadu opověděna byla? Řekli-li úředníci, že nebyla, měl původ zmatek; řekli-li, že opověděna byla, pak se tázal řečník pohnaného dále původa, má-li komorníka, který hlavu zabitého ohledal? Tu náleželo komorníku, aby vyznal, co viděl, a aby roucho krvavé ukázal. Byl-li mezi tím komorník umřel, neb roucho ztraceno, dal původ čísti vyznání komorníka v deskách zapsané, a to mělo tu váhu, jakoby komorník osobně vyznával a krvavé roucho se ukazovalo.

Když v těchto předběžných otázkách původu žádný zmatek učiněn býti nemohl, vyzval řečník pohnaného řečníka původova, aby žalobu přednesl. Žaloba musela se přednesti ústně a musela slovo za slovem zníti tak, jak v deskách zapsána byla; lišila-li se žaloba, jak ji řečník přednášel, od zápisu v deskách, měl původ zmatek, a pohnaný byl zproštěn i půhonu i viny. Když však žaloba v plném souhlasu s deskami provedena byla a úředníci to potvrdili, tu teprv pohnaný odpovídal k žalobě a zároveň se ohlásil, že důkaz toho, co mluví, vésti chce podlé toho, co soud v té příčině nalezne. Na toto ohlášení pohnaného radili se soudcové, jaký nález vynesti mají stran průvodu, kterým pohnaný pravdu svého ohlášení ztvrditi má. Průvod čili spůsob průvodu byl tedy od soudu pohnanému

nařízen. A tu nalezáme v pramenech mezeru, poněvadž nemáme zřejmé a jasné zprávy o tom, kolikerých průvodů pohnaný užiti mohl. Kladouce prozatím rozbor toho stranou važme především průvod ten, který stranám obyčejně uložen byl, totiž *souboj.*

Průvod souboje stranám z potazu čili z úrady soudu obyčejně oznámen byl slovy sudího: „I máte o to sědati meči a životem pokázati.“ Těmito slovy počala druhá časť pře o vraždu, an řečník původa řekl: „Pane sudí! Tento N z N prosí, aby jemu dán byl pán, jenž by jej naučil, kterak má k svému vrahu přistoupiti a kterak má v šraňky vjíti, kterou nohou napřed a kterou potom, a na kterém koleně má pokleknouti před vámi, a v kterém místě a kterou rukou má klín své sukně držeti, a kterak má říci dříve, nežby tím klínem svého vraha udeřil, a kolikrát má jej udeřiti a dokud má klečeti, a kdy má povstati a kdy by měl z šraňků vystoupiti.“ Rovněž pravil řečník pohnaného, že tento M z P chtěje dokázati, že nevinen jest, prosí, aby mu vydán byl pán, který by jej podobně učil, jak se chovati má naproti žalobníku. Když oba soupeři dvěma pány rádci opatřeni byli, tehdy pravil rádce původův k němu: „Slyšiž! Když káži, abys vstoupil do šraňků, máš pravou nohou napřed vkročiti a levou potom; a když před pány přijdeš, máš na pravém koleně pokleknouti a máš pravou rukou s pravé strany za klín sukni vzíti a držeti, dokudž nekáží páni, abys tím klínem vraha svého udeřil.“ Podobně radil druhý pán pohnanému, aby levou nohou napřed do šraňků vstoupil a přijda před pány, aby na levé koleno klekl, levou rukou aby klín s levé strany vzal a jej držel neudeře ani vstávaje, dokudž mu nebude kázáno.

Když oba soupeři podlé rady svých rádců učinili a před soudci klekli, a klíny svých šatů tak drželi, jakž každému náleželo, prosil řečník původův toho pána, který původu za rádce od soudu vydán byl, aby jej poučil, co říci má původ, než-li by klínem obžalovaného udeřil; totéž učinil řečník pohnaného. Pak řekl tedy původ podlé naučení rádce svého k pohnanému: „Ty Petře slyš; pravímť, žes můj vrah, neb jsi zabil Jana bratra mého vlastního z N na pokojné cestě bezprávně; a to chci pokázati mým životem na tvůj život, jakž mně právo zemské a páni naleznou.“ A pohnaný na to odpověděti musel podlé toho, jak se buď skutku odpíral, neb k němu se znal; odpíral-li se, pak mu radil rádce jeho, aby takto odpověděl: „Slyš Jakube! Jakož mi vinu dáváš, bych já zabil bratra tvého Jana, někdy řečeného z N, na pokojné cestě bezprávně: tím

jsem tobě nevínen a to chci pokázati mým životem na tvůj život, jakž mi právo zemské a páni naleznou.“ Tvrdil-li pohnaný, že jest nevinen, pak uloženo oběma stranám, aby pravdivost svého tvrzení dokázaly soubojem a musely se zaručiti, že v ten den a na to místo, kteréž jim od soudu vykázáno bylo, k bitvě se dostaví.

Znal-li se ale pohnaný ke skutku vraždy, omlouvaje se, že vraždu spáchal v sebeobraně, pak mu radil jeho rádce, aby pravil: „To jsem musil učiniti pro jeho počátek, bráně svého života.“ Jak tato slova pronesl, udeřili oba soupeři ihned klíny svých šatů třikráte v hromadu a museli při tom býti pilni toho, aby upřímo proti sobě udeřili, by jeden druhého nechybil; kdož zpříma neudeřil nebo druhého chybil, ten měl zmatek a ztratil při. Po tomto trojím na sebe udeření vstali oba posud klečící soupeři, vyšli ze zábradlí a sudí jim ustanovil den k přísaze a k bitvě; v tomto případě nebylo zapotřebí žádného zaručení, neb udeření klíny znamenalo symbolicky, že obě strany samovolně k bitvě se dostaví.

Z toho, o čemž jsme až posud mluvili, jde na jevo, že staré právo české směřovalo k tomu, aby při o hlavu učinilo pokud možná nesnadnou; neb neběželo při tom pouze o statek, nébrž také o život pohnaného. Přísným zachováváním spletených formalit hledělo právo české brániti i původa i pohnaného; na nesnadnosti, tyto formalnosti zachovati, záležela i záruka, že pře v úplném pořádku beze všeho unáhlení ku konci přivesti se může. Za tou příčinou ukládalo se také oběma soupeřům ještě přísaha se zmatkem, než-li k boji přistoupiti mohli. Původ přisahal totiž, že soupeř jeho skutečně jest vrahem, a pohnaný zase přisahal buď za svou nevinu, buď že jen v sebeobraně zabití se dočinil. Zmátl-li původ přísáhu třikráte, ztratil při; zmátl-li pohnaný přísahu a neopravil se do třetice, pak ztratil podlé staršího práva při i život. Za císaře Karla ale ustanoveno, že pro zmatení přísahy pohnaný nemá více života zbaven a sťat býti, nýbrž že má dán býti do vězení purkrabí pražskému, a byl-li by ten příbuzným jeho, do jiného vězení, a v tom vězení měl potrvati potud, pokud buď jeho nevina dosvědčena nebyla anebo přátelé zavražděného jemu odpustili a soudců prosili, aby byl propuštěn a na svobodu dán. Taktéž měli oba soupeři, než-li se počali bíti, toho vůli, že mohli od bitvy upustiti; ustoupil-li původ, pak se vzdal práva svého, ustoupil-li pohnaný, pak ztratil statek. Obojí případ ale měl pro toho neb onoho nemilé následky; neb mělo se za to, že svým právem není jist, a že tedy buď původ neb pohnaný do pře svévolně se pustil. Protož měl se obávati

pomsty se strany protivníka svého a jeho přátel, a podobá se, že v takovém případě ten, který ustoupil, na místě samém od strany protivné stíhán byl. Za tou příčinou ustanoveno později, že ustupující prosil purkrabí pražského za bezpečný průvod, který jej ved tři míle za hrad pražský, aby tak před násilím svých nepřátel utéci mohl.

Když ale obě strany na přísaze prošly, vstoupili soupeři do místa zábradlím ohraženého a nebo do šraňků soudních, majíce meče a štíty; brnění všeliké museli odložiti a bojovati jen ve svrchním oděvu a v nohavicích. Mezi bitvou měla každá strana právo, když se cítila umdlenou, žádati na úřednících za odpočinutí, kteréž se jí nemohlo odepříti; úředníci položili pak mezi soupeře sochor, aby jeden na druhého dorážeti nemohl. Takový odpočinek trval hodinu a mohl třikráte žádán býti. Po třetím odpočinku musela se však bitva skončiti, až jeden druhého překonal. Kdo zvítězil, obdržel právo t. j. mělo se za to, že on pravdu mluvil a tím při obdržel.

Z toho jde, že bitva sama mezi oběma soupeřema neměla bezprostředně váhu rozsudku, nýbrž že byla jen průvodem, kterým obě strany pravdivost svého tvrzení dovesti chtěli. Kdo se stal vítězem, ten pak měl právo, neočekávaje dalšího nálezu, při svou za vyhranou považovati, poněvadž božstvo samo v jeho prospěch rozhodlo. Protož praví Řád práva zemského v čl. 26: „A kdyžby jeden druhého přemohl , tehdy má jej svú rukú stíti a hlavu jemu mezi nohy vložiti. A kdyžby jej sťal a hlavu mezi nohy vložil, tehdy má pokleknúti na jednom koleně a poděkovati králi a pánóm z pravého práva a dva haléře naň vložiti a těmi jej oféřovati. A tak zvítězí nad ním a právo obdrží v té při. A to jemu má ve dsky vníti, aby toho žádný přítel nemstil. Pakli by kdo toho mstil, ten by ztratil život i zboží, a nikdy by on ani jeho děti neměly práva zemského užívati.“ Poslední tato slova zavírají v sobě patrně upomínku na dobu, v které ještě krevní pomsta panovala, a poznáváme z nich, že strany tak snadno se nevzdaly starého zvykového práva, vedle kterého beze všeho vkládání se soudu do vraždy vraha svého pronásledovati mohly. Když pak myšlenka, že právo soudu jde nad samovolnou pomoc jednotlivce, dostala vrch, nepodrobili se soupeři tak snadno moci práva, nébrž považovali toho, který jejich přítele v soudním souboji přemohl, právě tak za vraha, jako by jej v nějakém záští byl zabil. A jen tím, že takový, který v bitvě soudní přemoženého mstil pronásledováním vítěze, za psance s celým rodem svým vyhlášen byl, dovedlo právo konečně soupeře k tomu, že sta-

rého zvyku se úplně vzdali, samovolné pomoci a pomsty se odřekli a soudnímu pořádku se podrobili.

Avšak okolnost ta, že přátelé toho, který v soudní bitvě přemožen a zabit byl, vítěze jako vraha krevní pomstou pronásledovali, byla příčinou, že soud se snažil, aby více krve proleváno nebylo, a tudíž k tomu hleděl, aby sice bitva až do přemožení jednoho skrze druhého vedena byla — neb bitvu samu nemohl zameziti, poněvadž byla průvodem viny nebo neviny —, ale aby po bitvě oba soupeře k nějaké úmluvě přivedl, kterou by další záští mezi nimi přestati mohlo. Soud byl poněkud k tomu zavázán již z té příčiny, že vrah odběhnuv do cizí země přátelům svým příležitost dal, aby jej s přátely zavražděného smluvili a smířili, a že pohnaný, když se k nějakému roku nebo k soudu nebo k bitvě nedostavil, předce právo měl, v úmluvu s původem stran hlavy a hlavních peněz vejíti, aniž nebezpečí života skrze bitvu podstoupiti musel. Jest to tedy zcela humanní myšlénka, že soud propůjčil touž ochranu přemoženému v bitvě, které vrah, když po vraždě utekl anebo k bitvě se nedostavil, sám si opatřiti mohl.[1]) A protož také praví Řád pr. z., že vítěz má přemoženému hlavu stíti, „lečby s královú volí a s panským povolením bylo mezi nimi lepší zjednáno.“

Byl-li pohnaný v boji přemožen, pak obdržel původ hned také přiřknuté hlavní peníze a nemusel ani zvláště z nich pohnati, a pohnaný byl povinen peníze ty složiti; nepoložil-li je, uveden původ v jeho statek a sice v tu část, která za peníze hlavní mu odhádána byla.

Dostavil-li se pohnaný k třetímu roku, k soudu a pak k bitvě, neplatil více hlavních peněz, než-li tu sumu, kterou původ v půhonu byl ohlásil. Když se ale na třetím roku k soudu nebo k bitvě nedostavil, pak se mělo za to, že se cítí vinna a že mimo to soud v lehkost uvádí. Protož dal původ na něho právo stanné t. j. byl odsouzen pohnaný in contumaciam, a původ poslal pak k němu komorníka, jenž jej napomenul, aby peníze hlavní složil a mimo to s původem o další náhradu za hlavu zabitého přítele se smluvil. Když

[1]) Jen v jednom případě nemohla smlouva o hlavu zabitého od soudu samého dovolena býti: když totiž někdo druhého zabil svévolně před plným soudem, ten měl hned na místě sťat býti. Utekl-li, pak měl přítel zavražděného právo, jej stíhati a v jeho statek se uvázati beze všeho nálezu soudního, a mezi nimi nemohla se smlouva státi, i kdyby oba byli chtěli, potud, pukud král k tomu své svolení nedal. — Řád pr. z. čl. 41.

to pohnaný do šesti neděl neučinil, ohlásil to původ u desk a dal to zapsati, a žádal komorníka druhého, aby jej opět napomenul; a když to pohnaný opět do šesti neděl a po třetím napomenutí opět do šesti neděl neučinil, tehdy po vypršení těch osmnácti neděl odhádali mu úředníci jeho statek a dány z toho původu hlavní peníze a úředníkům zároveň taková suma, která těm penězům hlavním se rovnala. Nad to více odevzdal soud pohnaného v plnou moc původa, a ten měl, jak Řád pr. z. v čl. 29 praví, právo „jej jíti nebo zabiti a prokole jemu stehně jej k ocasu koňskému za nohy přivázati, nic s něho rúcha nesvláče i vléci jej pod pražskú šibenici. I má to opověditi úředníkóm a komorníka vzíti, aby jej ohlédal. A když to komorník vyzná, má to (vyznání) ve dsky vložiti a žádný toho nemá mstíti.“ Soud tedy takového pohnaného více nechránil; za to však nalezl útulku bezpečného v nejstarší době na místech posvátných, později jen na hrobě sv. Václava. A tu nemůžeme opominouti uvesti krásný spůsob ochrany takového něšťastníka, jenž jistě z prastarých dob naší historie pochází; když totiž pohnaný s přítelem zabitého se nesmluvil, od nepřátel svých pronásledován byl a k manželce své se utekl, a ona jej objala nebo rouchem svým přikryla, tu nesměl od ní násilím vzat, aniž raněn neb zabit býti. Když žádný takového nešťastníka více chrániti nemohl, chránila jej ještě posvátnost domácího krbu a neporušitelné právo ženy, kteréž ona podlé názoru slovanského k muži svému měla. Tak požívala žena česká téže přednosti, jako posvátný hrob sv. Václava, a moc její v té příčině byla větší než krále samého, který žádného nešťastníka takového milostí svou zachrániti nemohl. A co každá žena česká muži svému poskytnouti mohla, to právo propůjčeno královně české u míře větší, jelikož každý vrah, jemuž se poštěstilo, k ní se utéci, všeho nebezpečenství života zproštěn byl.

Poněvadž při bitvě běželo původu i pohnanému o život, nemohl žádný z nich na místě svém poslati zástupce a musel každý se bíti sám, vyjmouc případy ty, které níže uvedeny budou.

První případ, kde původ mohl místo sebe míti zástupce, který zaň bitvu vedl, byl ten, když sirotek nezletilý z hlavy otce nebo jiného přítele poháněl. Takový sirotek dal se do desk zapsati za sirotka, a když sepření před soudem se stalo, musel mu jeho řečník ohraditi právo sirotčí, jež záleželo v tom, že sirotka v bitvě některý z jeho přátel zastávati mohl. Když řečník sirotčí toto právo sirotku neohradil, ptal se pohnaný, když řečník ohražení skončil, sirotka:

„jest-li to tvé slovo?“ A řekl-li sirotek: „jest“, osvědčil to pohnaný úředníkům řka: „Pane sudí! Jdeť proti mně právem jako muž, protož se mnú má konati jako muž, ale ne jako sirotek, neb jest jemu neohradil práva sirotčího.“ Následkem toho soud nalezl, že sirotek ten nemá užiti práva, dáti se zastoupiti, a sirotek buď se musel bíti s vrahem sám anebo bitvy se vzdáti, a tím pohnaného z půhonu a pře propustiti. Když ale řečník podlé pořádku právo sirotčí ohradil, postavil se sirotek před zábradlí drže štít a meč, a jeden z přátel jeho vzal meč a štít z rukou jeho a konal zaň bitvu, až vraha buď přemohl neb sám přemožen byl.

Druhý pád, v kterém při soudní bitvě zástupce dovolen býval, byl ten, když panna, která se muže neodpověděla,[1]) vraha z hlavy přítele zabitého pohnala. I ta panna užívala sirotčího práva, a jeden z jejích přátel mohl za ni bitvu vésti týmž činem a během jako za sirotka.

Takový byl soudní průběh ve přech o hlavu. Byly však některé zvláštnosti, které při tom postupem času se vyvinuly a to vlivem různých příčin, z nichž hlavní byla rozdílnost stavů. Jako totiž při odkladných penězích a při pokoře rozdíl činěn býval podlé stavu zabitého, taktéž měl stav zabitého a jeho přítele, který žaloval, i stav toho, jenž obžalován byl, důležitý vliv na průběh celé pře. Za pravidlo platilo, že spůsob pře a bitvy, jak jsme jej svrchu líčili, měl místo, když rovný rovného pohnal t. j. pán pána, zeman zemana atd. Když ale nižší podlé stavu vyššího pohnal, k. př. zeman pána, měl pohnaný pán právo, ještě *před provedením žaloby* sobě vymíniti, že „když by přišlo na bití, bíti se s ním nechci, neb jest nižšího urození nežli já.“ Když se pohnaný tak prohlásil, nemohl k bitvě donucen býti a vedl důkaz své neviny přísahou se zmatkem, maje při tom šest pomocníků neb svědků; prošli-li všichni svědci na přísaze, uznán za nevinna; jakmile ale jediný svědek přísahu zmátl, tehda ztratil při. Když však pohnaný pán si nevymínil, že se bíti nechce, pak musel k bitvě přistoupiti, která se svedla jak obyčejně.

Když šlechtic, jenž stavu vyššího byl, někoho, jenž stavem nižší byl, z hlavy pohnal a sobě vymínil, že s vrahem, poněvadž nižšího řádu jest, bíti se nechce, nébrž že věc přísahou rozhodnouti

---

[1]) T. j. taková, která klášternicí nebyla, anebo nějakým slibem jinak zavázána nebyla, že se nevdá.

se má: tu záleželo na pohnaném, zda-li přísahu přijal neb odmítl. Když pohnaný, obávaje se, žeby jeden z jeho pomocníků přísahu zmátl, přisahati nechtěl, pak měl právo žádati, aby původ s ním se bil. A když původ, hrdým jsa na vyšší urození, s ním se bíti nechtěl, pak musel pohnaného z žaloby propustiti. Taktéž když měšťan neb sedlák šlechtice z hlavy pohnali, a šlechtic před žalobou bitvu od sebe odmítal, musel pohnaný sám sedmý na kříži přisahati, že nevinen jest; zmátl-li on nebo jeden ze svědků přísahu, byla pře ztracena.

Pohnal-li měšťan sedláka neb sedlák měšťana, ti se bili kyji, majíce štíty veliké, poněvadž prý, jak Řád pr. z. praví, od starodávna ustanoveno bylo, že nešlechtici v soudní bitvě mečův užívati nemají.

Když žena, jejížto muž byl živ, někoho z hlavy pohnala, tu to nepřišlo k bitvě, nébrž pohnaný musel svou nevinu dovesti přísahou zmatečnou sám sedmý; zmátl-li on nebo jeden ze svědků, ztratil při.

Zvláštní výhody užívala vdova, která z hlavy svého muže nebo přítele pohnala vraha, jenž jí v stavu roven byl. Když k bitvě přišlo, vykopán důl, v kterém až po pás státi musel, maje v rukou meč a štít veliký; vdova však stála v šraňcích okrouhlých, zvláště k tomu připravených. A tak bojovati museli, až jeden druhého přemohl; vyšel-li on z dolu, anebo ona ze šraňku, bylo právo ztraceno pro toho, kdo se toho dopustil. Téhož práva mohla užiti panna, když jí minulo 18 roků.

Ještě nám zmíniti se jest o tak zvaných *příhlavních* penězích. Někteří, jmenovitě Štrobach, měli za to, že příhlavní peníze jsou totožné s penězi hlavními t. j. s těmi, v kterých původ hned v půhonu hlavu zabitého pokládal. Tomu ale tak není; neb jak svrchu dotčeno, byl půhon z hlavy jediný, v kterém o dvojí věc, totiž o vraždu i o hlavní peníze hnáti se mohlo; naproti tomu ale nacházejí se půhony, v kterých se pohání o příhlavní peníze, aniž v nich o hlavě samé řeči jest. Z toho jde, že tedy hlavní a příhlavní peníze nemohou býti totožné, a bližší ohlédání takových půhonů ukazuje, že příhlavní peníze jsou takové, které při hlavě zabitého vzaty byly. Další důvod o rozdílnosti hlavních a příhlavních peněz jest ten, že z hlavních peněz jedině hnán býti mohl vrah, z příhlavních peněz však každý, o němž do-

svědčeno bylo, že při vraždě byl, aneb nebyv ani při vraždě a nalezna mrtvolu a při ní peníze, tyto s sebou vzal. Tak k. př. jest půhon z r. 1316: „Crziss de Zakolan, orphanus, conqueritur jure orphanorum super Přibiconem de Otvojec, quia occidit sibi patrem suum Simonem quondam de Zakolan „sine jure in via pacis.“ To jest tedy půhon z hlavy. Pak následuje půhon z peněz příhlavních: Idem conqueritur super Přibiconem de Zakolan, Mathiam ibidem, quia receperunt circa caput Simonis quondam de Zakolan, patris sui, capitalis pecuniae quilibet decem marcas argenti minus lotone.“ [1]) Zde se tedy pohání o příhlavní peníze, které při hlavě (circa caput) zabitého vzaty byly, a nepohání se pouze vrah, nýbrž mimo něj ještě jeden druh. Hlavní peníze vysoudil původ zároveň s pří a byl hned na ně zveden; o příhlavní peníze musel zvláště hnáti a sice trojím půhonem, jako o hlavu. Zřejmě to také vysvítá z čl. 17. Ondřeje z Dubé, jenž praví: „O hlavu takto jest žaloba: Petr žaluje na Jana, že jemu zabil otce jeho atd.“ *Ale o příhlavním dluhu, jenž jest také trojí póhon,* tak jest žaloba: Petr žaluje na Jana, že, když zabil jeho otce, *při hlavě* jeho vzal jemu pět set hřiven; pří-li, prosí práva.“ O hlavní peníze nemohl se pohnaný příti, poněvadž původovi i se pří přisouzeny byly; o příhlavních penězích však tvrditi mohl, že jich nevzal, v čemž zase se vidí, že byl rozdíl mezi hlavními a příhlavními penězi. A konečně jest v příčině té důležitý výrok Knihy Rožmberské, která také mluví o *dobytku příhlavním,* t. j. o dobytku tom, který při hlavě zabitého vzat byl.[2]) Kn. Rož. činí také rozdíl mezi půhonem o hlavu a o dobytek příhlavní a poučuje nás, že také při příhlavním dobytku byl jiný způsob průvodu než při hlavě; neb čl. 184. zní: „Z hlavy trój póhon, právo s meči sědati; z příhlavného dobytka trój póhon, právo za kyje sědati.“ Z těchto dokladů, tuším, vychází zřetelně na jevo, že hlavní a příhlavní peníze totožné nebyly.

---

[1]) Emler, Reliq. I, 5.

[2]) Netřeba zde mysleti pouze na dobytek, jako koně, voli atd. Neb jakož později k. př. v 15. století k „nábytku“ čítáni také koně a voli, tak mohly v 14. století k dobytku čítány býti rozličné nemovitosti, jako klenoty, prsteny, zbraně, anoť podobá se, že tomu skutečně tak bylo, poněvadž pozdější prameny již o příhlavním dobytku žádné zmínky nečiní, nýbrž jedině příhlavní peníze uvádějí.

Literární ruch na Moravě v novější době.

Podává *K. Šmídek.*

(Pokračování a dokončení.)

V.

Hned od počátku národního našeho rozvoje na Moravě, míníme dobu po francouzské revoluci červencové, činil prvým buditelům národního u nás vědomí nemalou překážku nedostatek středního města co společného ohniska, v němžby veškery jednotlivé snahy k ráznějšímu působení se byly usjednocovaly a odkudby zároveň nového pružnějšího oživení byly čerpati mohly. Jako v přírodě veškeré objevují se nezměnným důrazem zákonové atavismu čili dědičnosti, spolu pak snaha po zvláštním rozvoji čili individuace, a právě souladem dvou těchto zákonův udržuje se veškerý život ve vesmíru, jednota v různosti, pověčný řád ve stále měnivých jednotlivých projevech: tak i v dějstvu, v životě nejen veškerého člověčenstva vůbec, alebrž i v životě jednotlivých národův pozorovati jest činnost dvou sil, síly to lnoucí více ke středu, toužící zachovati ve všem ráz všeobecný, zároveň pak činnost síly, řekli bychom odstředivé, jež působí ve světě, v národu, v obci tu nekonečnou řadu zvláštností a různých individualit. Na Moravě postrádáme až dosud sílu soustředivou, hlavní město co srdce celé země, z něhožby do jednotlivých žil života národního vyprýskal a vyléval se mohutný osvěžující proud, a v němžby opětně jednotlivé paprsky národní činnosti ku svému středišti gravitovaly. Městem takovýmto nebude nám nikdy Brno, jiż za svým obsáhlým průmyslem a za svým ke kosmopolitismu více se sklánějícím obchodem národnímu rozvoji méně příznivé; a nemůže jím býti Olomouc, město již co pevnost více obmezené a uzavřené. Jaké výhody v rozvoji národním poskytuje ústřední takové město, toho seznati nelze toliko z pohledu snad na nádhernou Paříž, kteráž v duchovém životě representuje celou Francii, alebrž i z pohledu na zlatou Prahu, pravou to hlavu veškerého království.

Avšak i touto překážkou, jakož i jinými nesnázemi v povšechném politickém útvaru rakouské říše nedávali se másti ve své blahokojné

činnosti prví buditelé národního života na Moravě. Bylot již r. 1830 v Brně několik probudilých Moravanův a Čechův, nejvíce milovníkův literatury; avšak každý z nich žil více o sobě, navštěvoval čas od času jeden druhého, však společenského života národního tu nebylo a v životě veřejném nejevila se čeština nikde. Žilit tehdáž (od r. 1830) v Brně co uvědomělí vlastenci: Dominik Kinský, profesor vysloužilý a translator pro češtinu při guberniu, V. Žák, kooperator u sv. Tomáše, Fr. Štěpnička, komorní rada, Al. V. Šembera, úředník při magistrátě, Fr. Trnka, spisovatel, M. Fr. Klácel, augustinián, studující theologie, Fr. Kampelík, posluchač theologie, advokát Artus, J. Johanides, žalářník při kriminále, Jan Jodl, profesor humanitní, Fr. Zach, kandidát soudnictví, Julius ze Švabenova a j.

Popřední snaha obětivých těchto mužův, jichž památka navždy musí drahá zůstati národu našemu, k tomu bylat obrácena, aby se počet sebevědomých Moravanův rozmnožil a zjednal se jazyku českému průchod do veřejnosti. To však v tehdejší době, kdež všeliká téměř politika vyhostěna byla z veřejných rozhovorův, díti se výhradně mohlo rozšiřováním literatury a obracením zřetele ku potřebě jazyka národního v církvi, v soudnictví a k jeho pěkným vlastnostem. V ohledu tomto zjednali sobě nepopíratelných zásluh dva mužové z Čech k nám zavítavší v stejném téměř čase a ve vzájemné činnosti ušlechtilé sebe doplňující, Al. V. *Šembera* a Fr. Cyr. *Kampelík*. Prvý ze vlasteneckých těchto mužův maje za příčinou úředního svého postavení při magistrátě brněnském časté styky se mnohými i vyššími úředníky a seznámiv se skrze vychovatele, nejvíce Moravany, v mnohých domech šlechtických usiloval proklestiti cestu „Časopisu musejnímu,“ jakožto nejúspěšnějšímu buditeli tehdejšímu do mnoha rodin; i nalezlo se neunavnou péčí Šemberovou r. 1832 již 20 a r. 1833 výše 30 odběratelův. Budet to snad pro mnohé z našich čtenářův zajímavo, uvedeme-li jich jména, z nichž mnozí již na věčnost se odebrali, jiní pak i ve vysokých nyní úřadech postaveni jsou: Josef Artus, doktor práv a advokát zemský, muž tehdy v Brně velevážený; Antonín Beck, studující, nyní dvorský rada a ředitel tiskárny státní; Frant. Brauner, praktikant u hrdelního práva, byl potom co kandidát soudnictví a doktorství práv kolik let v Brně, nyní advokát v Praze; Jan Findeys, praktikant při guberniu; Jan Jodl, humanitní profesor (oba již zesnuli); Frant. Vel. Kampelík, posluchač theologie; Dominik Kinský, profesor a translator gubern. (umřel r. 1848); Vladimír hrabě Mi-

trovský, posluchač práv; Jan baron Mundi, pán na Račicích; Cyrill Fr. Napp, prelát augustinianův na Starém Brně; Fr. Pěch, doktor práv a pěstoun u hraběte Serényiho, nyní advokát v Brně; Ant. Přidal, doktor práv a pěstoun u hraběte Žerotína; Frant. Rafelsberger, úředník komorní; Jiří Sokolíček, pěstoun u hraběte Mitrovského; Al. V. Šembera, kandidát soudnictví; Viktor Šlosar, prelát kláštera benediktinského v Rajhradě; Ant. Šmíd, guberniální rada; Rudolf Uherek, praktikant při c. k. stavitelství; Jan Vrba, profesor theologie; Zdeněk hrabě ze Žerotína, posluchač práv. Ku předplatitelům těmto přibyli r. 1833: Fridrich Bříza, továrník; Josef Cibulka, magistrátní rada; Oldřich hrabě Dubský ze Třebomyslic, pán na Lisicích, později hejtman zemský; Jakob Dragony, kandidát profesorství (nynější školní dozorce v Celovci); Eugen Frölich z z Fröhlichstátu, rada zemský, nyní dvorský rada nejvyššího soudu v českém senátě, rozený Víděňan; Jan Ohéral, redaktor Jurendova Poutníka Mor.; Frant. Prášek, registrator knih gruntovních u magistrátu brněnského; Karel Provazy, kandidát soudnictví, posléz v Kroměříži a nyní na pensi ve Vídni; Jan Ritschel, purkmistr brněnský; Julius rytíř ze Švábenova, absolvovaný právník; Josef Uherek, posluchač práv, nyní rada vrchního soudu v Praze; Karel Vojta, asistent vojenského opatřovacího ústavu; Vinc. Žák, koop. u sv. Magdaleny; Karel Žatecký, auskultant u magistrátu, nyní rada zemského soudu na pensi v Brně. Podobným způsobem rozšiřovaly se i jiné české spisy v Brně a ve krajině brněnské u př. Kollárova Slávy Dcera a j.

Do veřejnosti pomáháno jazyku českému při slavných příležitostech. Když v září r. 1833 císař František přijel na nějaký čas do Brna, složil M. Klácel k uvítání jeho báseň, kterouž dáno skvostně vytisknouti a kteráž pak roznášena byla všem vysoce postaveným pánům od gubernatora a biskupa počínaje; i o to postarali se dotčení vlastenci, aby báseň tatáž podána byla samému císaři, jenž ji se zalíbením přijal. Při odjezdu pak jeho a císařovny do Prahy přiměli majetníka statku Kartouzského, Ant. Schindlera, jenž tolikéž přál moravštině, že dal na silnici u Kartouz vystavěti ozdobnou bránu s českým nápisem: „Vítejte nám!“, o čemž se tehdá co o věci nevídané velmi mnoho mluvilo. Když pak r. 1834 přijel opětně císař na čtyry neděle do Brna, byl tolikéž uvítán básní českou od Klácela složenou, kterouž k žádosti dotčených vlastencův odevzdal sám biskup Gindl, a odříkával císaři z ní při hostině první

sloku z paměti na důkaz, jak již umí česky, s nemalou pochvalou císařovou. V museu brněnském uvítán císař českou kantátou od Novotného složenou, což císaře též mile překvapilo.

Avšak nejenom na této cestě usilovali tehdejší vlastenci na Moravě valnějšího průchodu zjednati jazyku mateřskému ve kruzích společenských, alebrž tolikéž vydatně a zdárně svými spisy, toužíce jimi jmenovitě historické vědomí probouzeti a oživovati. Roku 1836, ve kterémž *„básně lyrické"* Mat. Fr. *Klácela* objevily se co milovděké jarní kvítí, naplnivše útrobu zvláště dorůstající mládeže všeobecným nadšením po všech téměř vlastech slovanských, obohatil Al. Vojt. *Šembera* dějepisnou literaturu spisem na tu dobu velmi vzácným, vylíčením dějin jednoho z nejznamenitějších rodův moravských, jemuž, jak dí ve druhém vydání téhož spisu[1]), „co do zásluh o vlast a národ kromě rodu Pernšteinského, Kunstátského a Žerotínského nižádný jiný rod domácí se nevyrovná", rodu to *pánův z Boskovic*. Spis ten, jehož i zevnější sličná úprava nad knihami tehdy v češtině vydávanými vynikala, má název: „Historie pánů z Bozkovic a hradu Bozkova v Moravě s popsáním panství a města" — tiskem Rudolfa Rohrera, jenž všemožně se přičiňoval, i české spisy v ušlechtilejší než dosud zevnější formě vydávati. S velikou oblibou kochali jsme se v milé této knize, psané slohem čistým, vábnou jednoduchostí vynikajícím; a mladistvá mysl ráda přihlížela k částem dotčeného spisu, v nichž živějšími barvami a vroucnějším

[1]) Druhé toto vydání nese v čele poněkud změněný název: „Páni z Boskovic a potomní držitelé hradu Boskovického na Moravě; přidáno popsání hradu, města a okresu Boskovického; ve Vídni 1870. Změnu pravopisní ve jménu Boskovice, kdežto v prvém vydání psáno Bozkovice, odůvodňuje p. spisovatel tím, že podlé jeho zdání zakladatel Boskovic slul Bosek a ne Bozek, jak viděti z podobných jmen Bosice a Bosyně v Čechách a Bosonohy v Moravě. Prvé vydání ozdobeno bylo obrazem hradu Boskova v 17. století, druhé vydání obohaceno dvěma sličnými rytinami, podobiznou Albrechta Černohorského z Boskovic a obrazem města Boskovic. Přičiněni ke 2. vydání tolikéž listové od pánův z Boskovic vydaní a rodopis týchže pánův podlé tří jejich linií, hlavní linie boskovické, pak linie černohorské, svojanovské a trnavsko-bučovické, což vše nedostává se ve vydání prvém, jakož vůbec četnými přídavky a přímětky v každém ohledě rozšířeno jest vydání druhé, věnované známému rodáku boskovickému, Petrovi B. Bílkovi, jenž i nemalou peněžitou oběť přinesl, aby práce tato historická mohla tiskem vydána býti, kdežto prvé vydání věnováno jest Frant. Xav. hraběti z Ditrichšteina-Proskova.

slovem doličován život mužův, obětovnými a vlasteneckými činy zvláště poslulých, a stránky téže knihy o výtečném biskupu Protasovi s Boskovic, o jeho poměrech k velkodušnému a nad svůj věk daleko pokročilému králi Jiřímu z Poděbrad (str. 34—45), o Karlu ze Žerotína (v poznam. na st. 95—99) a j. opětně a opětně s rostoucí povždy útěchou probírány.

Týmž šlechetným, vlasteneckým směrem nesen i druhý spis Al. V. Šemberou již co profesorem řeči a literatury české na moravskostavovské akademii v Olomouci k oslavení šestistyleté památky osvobození Moravy od Mongolův r. 1841 (druhé vydání hned již r. 1842) vydaný pod názvem: *„Vpád Mongolů do Moravy“* se starší historií Mongolů, jich povahopisem a popsáním Hostýna. Spis ten má pro nás i tu zajímavost, že mimo básně od M. Klácela a V. Furcha k oslavení téže památky tam umístěné nalezáme v něm i článek psaný od *Antonína Bočka*, tehdy archiváře moravského, *o vítězi nad Mongoly*, kdež usiluje dokázati, že oslaveným vítězem nad Mongoly nebyl *Jaroslav* ze Šternberka, jak jej nazývá známá báseň Rukopisu kralodvorského, alebrž *Zdislav* ze Šternberka, později prý truksas markrabství moravského, jenž prý co jediný muž se příjmím ze Šternberka po celý čas od r. 1241 až 1262 se objevuje, a k tomu vždy po boku krále českého neb markraběte moravského ve spolku s předními pány českými a moravskými. Proti tomuto nikterak dosti důvodně dosvědčenému domyslu povstal český historiograf, Frant. Palacký, ve svém pojednání, kteréžto za pravý vzor historické kritiky musí považováno býti: „Der Mongolen Einfall im Jahre 1241, eine kritische Zusammenstellung aller darüber vorhandenen Quellennachrichten mit besonderer Rücksicht auf die Niederlage der Mongolen bei Olmütz.“ V pojednání tomto pod záhlavím: „Der Sieger bei Olmütz: Jaroslav oder Zdislav von Sternberg“? vítěznou zbraní poráží domnělé důvody Bočkovy ku prospěchu Zdislava uvedené, dosvědčiv, že doklady Bočkovy, čerpané ze souvěké kroniky olomoucké od r. 1424 o Zdislavu co o vůdci posádky olomoucké nedotýkají se příběhův z r. 1241, alebrž z r. 1253, kdež hrdina Zdislav ze Šternberka osvobodil Olomouc, ale nikoliv r. 1241 od Mongolův, nébrž r. 1253 od krále Bely IV., s Poláky, Rusy a Kumany do Moravy vrazivšího. Domněnku pak Bočkovu, s nímž tehdy i Šembera v ohledu tom souhlasil, že v dotčené básni Rukopisu kralodvorského místo „Jaroslav ves ve krvi s ořem zbrocen“ správněji čísti se má „Zdislav“ atd.,

ješto prý verš tento jest jedenáctislabičný, následující pak „mečem Kublajevica zachváti“, desítislabičný, vyvrací Palacký tím, že uvedený verš ten nikoliv není jedenáctislabičný, alebrž desítislabičný, poněvadž „krvi“ jen novějším spisovatelům jest slovo dvouslabičné, nikterak však starým neb i Polákům, a tudyž musí takto čítán býti: Jaro | slav ves | ve krvi | s ořem | sbrocen. Za těmito důvody obezřelého dějezpytce domnění Bočkovo, ač počátečně ze mnohých stran zalíbilo se, na výsluní přísné kritiky co bublina se rozprysklo, byť bychom i netajili, že mnohostranným omlouváním téhož zajímavého předmětu širší měrou obracen zřetel k dějepisu vlastenskému.

Nenepatrným tehdy střediskem národního života stal se *brněnský kněžský seminář.* Ve školském roce 1830 objevil se v prvém ročníku filosofických studií v Brně mezi četnými posluchači mladík již více dospělý, tichý, vážného vzezření, jenž mluvě německy a klada obyčejně přízvuk ve vyslovování na první slabiku u mnohých svých spolužákův s nevčasným se potkával posměchem, čehož si však mladík ten povážlivý málo všímal. Milerád však klonil se k jinochům, o nichž předzvídal, že se znají byť i často dosti bídně v českém jazyku; častější pak s takýmito rozhovory rozpřádával; čeština však jeho byla ryzá, spisovná, ve výrazech bohatá, tak že i spolužáci Moravané neb Čechové všem slovům nerozuměli a za jich výklad žádati museli. Z mladíkův těch studujících mluvil každý svým vlastním podřečím, jinak Hanák, jinak Slovák, jinak Slezák a opět s jiným přízvuken horan, dolan, jinak ten, jenž na ústav přišel z uherských, nebo z českých hranic. Zásoba slov bylať u všech tak skrovná a nepatrná, že přimítěno slov a výrazův německých a řeč tou měrou bídně zpotvořována. Tu však mladík onen opravoval, poučoval, frásím čiře českým vyučoval, germanismy káral, k čistému mluvení v jazyku materském napomínal. Časem vypravoval o hrdinných skutcích Čechův, Moravanův, Polákův, Horvatův, Slovincův i Dalmatincův a j., nazývaje jich povždy „našimi bratřími;“ vytasil se pak s Rukopisem kralodvorským, čítávaje z něho a hojnými a zajímavými historickými i slovanskomythologickými dodavky jej vykládaje; Moravany nejraději poukazoval ku básni o vítězi nad Tatary, o chrabrém Jaroslavu, Čechy k Záboji, Slavoji a Luděkovi. Ve svých rozprávkách vodil spolužáky své po krásných luzích žírné vlasti moravské, rozníceněji mluvíval o místech pro moravský dějepis zvláště památných, o posvátném Hostýně,

o starobylém Velehradě, o každém téměř městě věděl něco znamenitého a památného pověděti, tak že jinochové nadanější a jemnějšího citu počínali poznávati sami sebe a vážiti si dávných předkův svého národu. Mladík tento, jenž po oba filosofické ročníky na ústavě brněnském tak blahodárně působil, byl Frant. *Kampelík*[1]), rodem Čech (nar. 1805 v Šiřenově v Jičínsku), k milování mateřského jazyka probuzený šlechetným profesorem Šírem na gymnasiu Jičínském. Hluboce přesvědčen jsa, že budoucnost národu i co do národního vědomí a duchového rozvoje a pokroku položena jest z nejvalnější části v ruce kněží, jeho to vůdcův a učitelův, odebral se Kampelík po zkončených studiích filosofických na podzim r. 1831 do brněnského alumnátu, domnívaje se, že tu nalezne úrodnou půdu, v nížby se zaštípiti daly slibné puky jarejšího duchového života v milém lidu moravském. Sjednotilo se s ním a spolčilo k témuž ušlechtilému cíli několik nádějných mladíkův, mezi nimiž jmenovitě Grus, Špaček, Zrzavý, Žďárský a j. vynikali. „Bratři, sjednoťme se", pravil k nim Kampelík, „rázně veslujme k cíli! Mámeť se státi kazateli, katechety, zpovědlníky, učiteli; k tomu zajisté potřebí důkladnější známosti vlastního jazyka, než jakové jste byli co děti nabyli a z něhož jste ještě později mnoho zapomněli. Kdož chcete, zůstaňte tu po škole, já vás vyučovati budu v mluvnici

---

[1]) I slavný Kollár věnoval ve své „Slávy dceři" (Lethe, znělka 73) čestnou zpomínku muži tomuto o prvé národní probuzení na Moravě nepopíratelných zásluh sobě získavšímu. Dí tam totiž:

Nad břehem se čerstvá zelenala
  Štěpnice a slibná zahrádka,
  V nížto právě mláď a přísadka
Od země se pnouti počínala.

A že v blízku naplněna stála
  Vodou stříbrokutá hubatka
  Vzavši do ruky ji, poupátka
S nádějí ta hned jsem oblévala.

Na lístkách ty názvy byly psané: Liskay, Kuzmani, dva Slováci, Kampelík a Kačer Moravané". Kollár jmenuje tu Kampelíka ovšem bludně Moravanem, sveden k mylnému tomuto domnění listem, jejž mu byl Kampelík z Moravy, z Brna totiž dne 8. pros. 1831 odeslal, z něhož jen několik tu slov položiti za příhodno máme, aby odtud laskaví čtenářové seznali, v jak skleslém stavu ještě tehdá národní vědomí na Moravě se nalezalo. „Morava naše posud dřímá; rozněcujeme každou jiskru, vědouce o ní, žeby časem plápolati mohla. V Moravě nic posud statného nevychází, coby vzdělanější třídu lákalo."

české; vím, že žádný z vás neníť s to ani řádku správně napsati.“ Ze 39 theologův tehdejších v prvém roce slíbilo osm učiti se. Opatřil pak každému maličkou mluvnici Hankovu, sám však vyučovati se jal dle obšírnější Hankovy mluvnice, zdělané podlé Dobrovského, počínaje tvořením slov z kořenův a vysvětlováním zákonův, podlé nichž tvoření to se děje. Pro církev a vlast svou nadšení mladíci s jarou silou uchopili se této příležitosti vítězně překonávajíce všechny překážky, jakéž se v pozdějším věku duchu více již po seznání samých věd roztouženému při učení se suchoparným pravidlům gramatickým naskytují; bodrý pak učitel hleděl umrtvující tu jednotvárnost mírniti uvedením deklamování menších básní, jakéž se s učením tím obyčejně spojovávalo. Toť hle prvé červánky, toť prvé zárodky národního života v brněnském alumnátě, jenž důrazem působnosti mužův v jeho lůně v pozdějších na to létech odchovaných nabyl historické zrovna důležitosti v duchovém rozvoji celé Moravy!

Duch jedenkráte vyšší myšlenkou probuzený neodolatelně postupuje ku předu. Myšlenka takáto musí celá rozvinouti se ve všech svých důsledcích a zakořeniti se v život. Toť nutný zákon v rozvoji duchovém, v dějstvu. Dotčení mladíci shromáždivše se příštího roku v domě k dalším studiím byliť jedno srdce a jedna duše. Záhy však seznali, žeť se jim nelze spokojiti pouhým učením se jazyku materskému; ku zdárnějšímu v něm se zdokonalování a obohacování přeskrovné své dosavadní zásoby slov žeť přede vším potřebí jest i hojnějšího a vydatnějšího než dosud čítání kněh v ryzé řeči české složených. Mužnou odvahou přistoupeno ihned k činu. Sbíraly se potřebné peníze, ustanoven ze středu alumnův bibliotekář a pokladník; prvý knihy zapůjčoval, druhý od každé knížky po 1 krejcaru přijímal; vše toto s mladistvým nadšením počaté úsilí potkalo se s tak překvapujícím úspěchem, že hned v prvém roce sebráno 83 zl. stř. od mladíkův nejvíce chudobných a od čtenářův z města samého již tehdy dosti četných. Aby počet kněh valnější měrou se rozšiřoval, rozeslal Kampelík listy na mnohé strany slovanského světa prose o odeslání kněh ku prospěchu nadějně zkvetající alumnátské knihovny. Pravil ke svým přátelům: „Pavouk rozprostírá sítí tu i tam; tak musímeť i my jednati; psal jsem na mnohá místa, a tuto obdržel jsem první odpověď; očekávámť jich více.“ Byltě to list c. k. setníka Ivana Pačiće z Prešpurku, jehož jméno Kollár tolikéž opěvá ve své „Slávy dceři“

(znělka 80. Lethe), a o němž ve výkladu svém dokládá: „slovútný to ranami posetý setník při c. k. jízdě a jeden z nejlepších básnířů srbských.“ V dotčeném listě píše chrabrý tento Slovan alumnům brněnským, že záhy odešle jim značnou zásobu slovanských kněh, dokládaje, že z jich počínání upřímně se raduje, veškerého zdaru jim přeje, avšak mysl zároveň obrací k literárním plodům i jiných slovanských kmenův, tou příčinou že s českými tolikéž i srbské knihy odesýlá, a na literaturu slovenskou upozorňuje, v nížto co hvězdy že září Slávy dcera od Kollára, Svatopluk a Cyrill i Method od Hollého; vroucím pak slovem vybízí ku hojnému cestování po Slovensku, aby se osobně seznámili s čelními muži slovenskými, s Hodžou, Fejérpatakym, Kuzmanim a j., aby takto vzájemnost se šířila, bez nížto že jednotlivý kmen hasne jako uhel o samotě. Za osm dní po listě tomto dovezena do alumnátu bedna, ve kteréž plno kněh nejen českých a slovenských, alebrž i srbských psaných cyrillicí, alumnům tehdáž úplně neznámou. Ale nebyloť skříně pro také množství kněh; avšak seč není jará obětivá mysl mladistvá? Sešlo se tolik příspěvkův, že nejenom skříně zakoupena, nébrž že i 20 zl. stř. mohlo odeslati se do Prahy věhlasnému J. Svatopl. Preslovi k zakoupení skvostného díla, totiž Rostlináře jeho; ušlechtilý muž tento odeslal však místo jednoho svazku celé dílo s doložením, že jej probuzení národního ducha na Moravě velmi těší a znaje peněžité poměry alumnův, že ostatní svazky darem odesýlá. Touž dobou počal Jos. Jungmann po svazcích vydávati své arcidílo: Slovník jazyka českého; i tu několik hned na drahocenné toto dílo se předplatilo; jednotlivec rozechvěn jsa čistou k národu svému láskou neohlížel se, bude-li mu lze po vysvěcení sehnati předplatné peníze; mnozí vystoupivše z alumnátu měli pak i 200 zl. vč. kněhkupcům za české knihy spláceti. Jakou obětovností proniknuti byli příští tito sluhové Páně pro zkvět národní literatury, dosvědčujíť nejjasněji roční příspěvky na bibliotéku alumnátskou věnované a zasluhují utkvěti v památce vděčného národu. R. 1833 vykazuje se příjmův 80 zl. stř., r. 1834 106 zl., 1835 194, 1836 54, 1837 94, 1838 97, 1839 86, 1840 87, 1841 120, 1842 76, 1843 80; rokem 1843 končí další seznamy v dotyčných soupisech až do r. 1863, kteréhož se opět sešlo 50 zl. r. č., 1864 84, 1865 75, 1866 85, 1867 83, 1868 59.[1]) I neníť divu, že záhy k alumnátu brněnskému

---

[1]) R. 1836 a 1837 pod řízením knihovníka Fr. Škorpíka (nyní děkana v Kučerově) a pokladníka Em. Mittnera (nyní faráře v Budči) založila

obrácena pozornost i vzdálenějších kruhův vlasteneckých, a chovanci že častěji poctíváni bývali ku vlastnímu i roznícení i osvěžení vzácnými návštěvami proluslých mužův vlastenských. Zavítali k nim zajisté hned ve prvých létech skvějící se tehdáž na obzoru literárním spisovatelé čeští Dr. K. Amerling, Štorch, Zap, V. Štulc, ba i sám Pavel Jos. Šafařík a j. Každý pak z nich nadšenými slovy vyprávěl o stálém zkvétání národní literatury, o ušlechtilém jejím směru, o panenské její čistotě, upozorňoval na časopisy, jmenovitě na „Květy“, v nichž co v ohnisku spojovaly se všechny různé paprsky národního rozvoje a které tehdáž měly zvláště u mladíkův veliký a rozhodný vliv. Sám tehdejší osvícený biskup *Gindl*, seznav čistotu a ušlechtilost snah dorůstajícího kněžstva ve své štěpnici a ze vlastní na svých visitačních cestách nabyté zkušenosti se přesvědčiv, že mladíci novým tím duchem odkájení v duchovní správě vynikají zvláštní horlivostí a neunavnou pílí v konání veškerých knězských povinností, a že počínání jejich všude sprovázeno jest úspěšným zdarem, nejenom nekladl překážky zmáhání se téhož ducha národního, alebrž vrchopastýrskou svou přízní k němu přizíral, učení se jazyku českému přísně požadoval i od alumnův Němcův, ba i ve svém závětě 100 zl. stř. co kapitál odkázal, jehož úroky aby se vyplácely alumnovi, jenžby v semeništi vyučoval jazyku českému. Ký div, že již r. 1836 prvým buditelům z alumnátu na venek zvěstováno: „Skříně na kniby již nepostačuje, a opatřena nová.“

Život v lůně samého alumnátu byl nejvíce život myšlenkový, kochání se v ideálech, jak to mladistvý věk již sám o sobě a po-

---

se knihovna nová, při čemž se řádně zaznamenávali, kteří buď knihy vypůjčovali aneb knihovnu peněžitými a jinými dary podporovali. Mezi podporovateli vynikali: Sušil, Tomáš Procházka, V. Krátký (nyní opat v N. Říši), Šembera, Blaha (nyní děkan v Heralticích), Hajniš a j.; avšak i mimo alumnát hojně kněh vypůjčováno a knihovna od některých na tu dobu značně podporována. Mezi nejhorlivějšími čtenáři vyniká Jan Bílý, tehda studující, jenž přečetl ročně asi k 80 svazkův, po něm pak kominický tovaryš Václav Dalecký (nyní mistr ve Slavkově), jenž vykazuje na 40 svazkův přečtených a znamenitý příspěvek 10 zl.; Řehoř Vodský, truhlář v Kozí ulici vykazuje (r. 1839) na 200 přečtených čísel, Kučera podučitel ve Slavkově, na 40 čísel, mlynář Křenovský (r. 1840) na 60 čísel; mimo tato udaná jména bylot i jiných dosti pilných čtenářův z města, při čemž zvláště to jest potěšitelno, že valná jich část náležela ku stavu řemeslnickému, jemuž přede vším všestrannějšího vzdělání v tomto věku průmyslném želati bylo a želati jest.

řádek téměř klášterní v domě nutně vymáhaly. Mladíci majíce jasné toho přesvědčení, že kněžstvu jen tehdy se vším důrazem působiti lze ve kruzích Bohem mu vykázaných, jestli horuje svým duchem a svými snahami na výši věku, a že k tomu zapotřebí jest všestranné a pronikavé známosti všech oprávněných tužeb časových, usilovali tou příčinou seznamovati se se všemi důležitějšími projevy literárními i vědeckými i básnickými, v nichž paprsky téhož ducha časového jasně zrcadlily se. Jmenovitě za doby, kdy *Škorpík* a *Těšík* v alumnátě dleli, donášíval *Ohéral* různé spisy německé filosofie, ovšem tehdy výhradně téměř panující soustavy Hegelovské a básnické plody mladého Německa a j. do síncův alumnátských. Avšak byťby i čítáním podobných i proticírkevním směrem se nesoucích spisův mysl nadanějších mladíkův rozechvěla se a i druhdy krušno jí zápasiti bylo zažiti různý ten nános i těžký i žíravý; nicméně jará ku pravdě prohlížející touha zvítězila, duchový rozhled se šířil, duch víc a více v sebe se zahloubil a zbraň odtud vítězná chystána a upravována ku překonání odpůrcův náuky Christovy, jakož i v skutku dotčení právě mužové prokázali se a prokazují se až podnes co stateční a neunavní obhájcové vědomí církevního. Neboť jako věhlasný Ulysses zvítězil i nad děsnými bouřemi, jaké zmítaly slabou lodí jeho na šírém moři i nad luznými kouzly svůdných Sirenek právě tím, že mysl jeho neustálým letem horovala okolo otcovského ostrova, milené jeho Ithaky: tak zalétal duch tehdejšího dorůstajícího knězstva, byť by i byl přijímal v sebe nejprotivnější látky, rovným směrem přece konečně k církvi, k náuce Christově, vroucnějšího jen tím nabývaje citu, větší vědecké hloubi, rozšířenějšího obzoru. Proti básním mladého Německa pomáhaly zbožné výlevy Musy Lamartineovy, proti Straussovi duchaplný Hug, proti Hegelovi ohromná vědoucnost Staudenmayerova, a ku konci co zářivý sloup vztýčeno přesvědčení co vůdce na veškeré dráze životní: „že mimo Christa není spásy ani pro národy, ani pro jednotlivce, že co chléb jest tělu, tím jest On duchu našemu.“ [1])

---

[1]) Co výsledek takýchto snah považovati musíme Škorpíkův spis r. 1846 v Brně vydaný: Mluvnictví a Zjevení, kdež na str. 14. doslovně vyslovuje důležitou pravdu, kterážto i v pozdějších létech v alumnátě ku prostrannějšímu dospívala vědomí, že „základné pravdy učení Christova jsou věčná dogmata rozumu lidského, od Boha prvotně v něj vložená, ale pádem zatemněná.“ Chtíce vyšinouti se ve svých názorech nábožen-

Ve veškerém tehdejším rozvoji života v alumnátě brněnském leželoť něco z doby prvého křesťanstva. Nebudiž nám výrok tento vykládán jakoby na úkor idey křesťanské; ba naopak v tom objevuje se právě všeobecnost a řeklibychom absolutnost téže idey, že šíření její v prvotní době jest pravzoren způsobu, jakým každá vyšší bohorodá myšlenka v lidstvu uskutečňuje se. Mezizdí, ve vzájemném obcování jednotlivých ročníkův čili tříd panovavší, zmizelo bleskem v papryscích lásky k národu; páska upřímného bratrství opoutávala stejnou vroucností chovance jak prvního tak posledního roku; studiím bohovědným oddáváno se s pílí právě houževnatou, aby z nijaké strany nedáván představeným podnět k jakýmkoliv výtkám. Ve volných hodinách omlouvány ve vzájemných rozhovorech spisy důležitostí svou v tehdejší době vynikající ze slovanské i cizojazyčných literatur; i v takýchto rozmluvách vanul povždy duch pravé tolerance a obapolné úcty ku přesvědčení i od druhého se různícímu; náhledy takto se tříbily, ojasňovaly a ku žádoucí objektivnosti se povyšinovaly. Nepřipouštěno tu dáti se zviklati v oprávněném náhledu jmenem sebe proslulejším; tak k. p. při cestopisu Kollárově patřičný ohled brán k tomu, co vypravuje jakožto Slovan, a přísně to děleno ode všeho, kde mluví v témže spise úzkoprsá jednostrannost vyznání náboženského. Tak pozíráno i k činnosti Husově a jasný vždy činěn rozdíl mezi Husem co spisovatelem českým a podstatné zásluhy jeho v oboru tomto vděčně uznávány, a mezi Husem co reformatorem církevním, při čemž i prvé jeho vystoupení vysvětlováno a částečně i omlouváno neladnými poměry v katolické církvi tehdy panovavšími, avšak po-

ských ku výši časové a ku pravé všeobecnosti ustanovili se i pozdější chovanci téhož alumnátu v tom náhledu, že pravým středem veškerého dějstva jest Christus, pohanství a židovství že představují touhu po Něm, příští pak věky že mají ve skutek uváděti základné ty náuky pověčné pravdy, tak že kdekoliv naskytá se jakékoliv náboženství považováno jimi buď za předtuchu neb upomínku na náboženství křesťanské, takto pak všeliké rozpory ohledem různých náboženství ve své podstatě seznány a usmířeny. Církev konečně odhalila se jim co stále v člověčenstvu působící a v něm uskutečňující se Christus. Srovnati tu dlužno náš spis: „Věda, národnost, církev,“ v Praze r. 1847 sice tištěný, avšak teprv v bouřlivém r. 1848 v oběh vešlý, čímž snad nevěnována mu ta pozornost, kterouž zasluhoval a kterouž ovšem i nyní sobě vymáhá, touže rozluštiti podle tehdejších skromných sil spisovatelových nejtěžší záhady ducha lidského.

zdější náuky jeho jmenovitě o církvi co společnosti neviditelné, společnosti jen vyvolených za bludné bez ostychu projádřeny, ač již tehdáž (r. 1840—44) určitě uznáno, že ve všech bojech husitských hned od prvého jich vzniku nenepatrný již vliv měla idea národnosti. Připomínáme věc tuto za tou ještě příčinou, abychom dokázali a dosvědčili, na jak nepodstatných, ba nekalých základech spočívala výtka husitismu národním snahám i v alumnátě stále činěná. Ký div, že vroucí toto v ideálech se kochání, stálé to šíření duchového obzoru, vzájemné sebe osvěžování a sesilování v důvěře v pokrok ducha, ve věčnost jeho, v konečné vítězství pravdy, takovou často slast rozproudilo ve hruď mladistvou, že zdálo se, jakoby samo nebe sklánělo se v roznícenou útrobu.

Byliť v lásce všichni jedno srdce a v hlavních věcech jedna mysl. Při tom však netajili sobě, že ve skutek uvádění všech těch myšlenek a zámyslův, pro něž byla nadšená mysl rozplanula se, nedá se nikterak dosáhnouti bez velikých bojův. Byliť přesvědčeni všichni, že každá pravda má svou Kalvarii, než jí slaviti lze triumf zmrtvých vstání. Seznávaliť všichni posvátnost bolu, jakým tehdy (před r. 1848) ovšem za příčinami světodějinného rozvoje lidstva naladili struny svých lyr nejenom Byron, Lenau, alebrž všichni téměř hlubší básnici téže doby, a jenž i paprskoval se v básních našeho nadějného Máchy; a bol tento jmenovali jitřenkou ducha, že povždy vypryskuje se ze vniterní touhy po dosažení ideálu, jemuž bídná často a prosaická skutečnost odpírá. Byliť hluboce dojati pravdou výroku básníkova:

Jedno o druhé se musí tříti,
Kde má z drobků celek býti;

pročež tužili se mezi sebou k takýmto bojům, shromažďovali vzájemné síly a pozbuzovali sebe ku svorné jednotě.

Duchový tento úvazek se všemožnou bedlivostí šetřen i dále s těmi, jižto ústav opustivše odesláni byli v lůno národu na vinici Páně. Kteří v alumnátě pozůstali jakož i ti, kteří co nováčkové do ústavu zavítali, posýlávali častější listy již vystoupivším, a tito na vzájem potěšívali svými dopisy chovance v ústavu dlící. „My mladí“, dí se v jednom z takýchto listův z alumnátu na venkov odeslaných, „mnoho ještě dáváme se ideály ovládati; zde od praktického života jsouce odloučeni více se obmeziti musíme na život myšlenkový, jenž často ku stranným zavádí projevům. Vy pak, jenž nyní dlíte

v lůně lidu samého a myšlenky ty, pro něž mladistvý Váš duch byl zplápolal, v půdu skutečnosti zasíváte, Vy pak hleďte rozlety naše, aby ve prázdnou mlhu nezabíhaly, zkušeností svou napraviti, to, co se nám při stranném rozhledu zdá býti prospěšným, odhaliti co v praxi snad dosud nevčasným, ba škodným a záhubným, abychom my v ústavu, více myšlenkou se zabývajíce, s činem se smířili, takto s Vámi na venkově jeden krásný a úplný tvoříce organism, v němž život jednoho v život druhého se přelívá, kde jeden druhého pobízí, rozněcuje, mírní, čistí, kde jednotlivec jen ve své důležitosti pro celek se považuje, kde tudyž nižádná závist, nébrž vzájemné uznání a tudyž láska vévodí, tento pramen všeho velikého, co v člověčenstvu kdy se zrodilo."

Blažený tento život vrcholil r. 1843 a projevil se důstojně i na venek tak zvanými *akademiemi* slovanskými, ob čas v neděli slavenými. Chtíce podati zevrubný obraz života v alumnátě brněnském, při tom však stísněni jsouce úzkými tomuto Časopisu odměřenými hranicemi, podáváme tu několika slovy aspoň popis takéto akademie ku slavnosti ss. věrověstův Cyrilla a Methodia r. 1843 uspořádané. Slavnostná tato akademie počala provozením symfonie Mozartovy; po té pak měl Jan Bílý, tehdy v posledním roce, ohnivou a nadšenou řeč k oslavě ss. apoštolův, vytknuv mezi jich ctnostmi jmenovitě věrnost a opatrnost. Budiž nám tu dovoleno na památku uvesti z řeči té jenom tato místa. „Věděls a dobřes uvážil, moudrý Konstantine, že co má srdcemi hnouti, co má duchy vládnouti, musí podáváno býti prostředkem, kterým se nejryzeji duch a srdce národa projevuje, totiž řečí národní, jazykem materským. Toť bylo ono kouzlo, jímžto jste si opoutali národ; proto se k vám hrnuli ubozí předkové naši, proto tak rádi kojili se mlékem náuky Christovy, proto tak ochotně čítávali v písmech ss., Vámi do řeči naší umně a líbezně přeložených. A s jakovou moudrostí, s jakou opatrností zastávals toto své počínání, moudrý Methode, před ctihodnou radou náměstka Christova! tam se odvolávaje na výrok téhož ducha sv., jímžto nadchnut mluvil muž Boží (II. Petr, 1.): „Každý jazyk chval Hospodina; jazyky mluviti nezabraňujte!" A ku konci plamennými zvolal slovy: „Následujmež i my opatrnost ss. našich apoštolův v tom, že se chceme ujímati jazyka našeho národa, a každoročně představujmež sobě krásný účel, pro nějž jako oní i my rádi život nasaditi chceme:

Víry ve službách věnovat svou sílu
V národu Christu!"

Po řeči této následovalo provození sedmi slov Christových od Haydena, pak deklamace z básní Pickových „Nesmrtelnost," na to koncert na housle, opět deklamace z almanachu Nitra: „Nitra v boji", ve kteréžto básni tklivými barvami se vyličuje prvé uvádění křesťanstva na Slovensku; ku konci píseň od Klácela složená: „Vane, vane duch moravský." Akademie ta slavena v refektáři, kdež mimo alumny byli přítomni co hosté: Sušil, Dudík (tehdy profesor filologie na filosofickém ústavě), Škorpík, Těšík (kaplani tehdy u sv. Magdaleny), Žák, profesor Diebl. Podobné akademie ku vzájemnému zušlechťování téhož roku několikráte ještě odpoledne času nedělního konány. V dotčené pak řeči Bílého zračitě vytknuta jest myšlenka *Cyrillomethodějská*, v lůně alumnátu brněnského se zvláštní zálibou odkájená, ve všech blahodárných důsledcích již tehdy pochopována a co zářivá hvězda všech snah stále vystavovaná, kteráž pak později jmenovitě památného r. 1863 v úplné záři rozbleskla se nad veškerými luhy moravskými; musí tudyž i v tomto ohledu hlavní zásluha o prvé zvláště probuzení a ojasnění úrodné té myšlenky přiřknouti se alumnátu brněnskému.[1]) Snadno dalo se před-

[1]) Dodati tuto dlužno, že veškeré důležitější zájmy ohledem pokroku člověčenstva a jeho blahobytu bývaly tehda v alumnátě omlouvány a na důkladný přetřes brávány. Dne 7. června r. 1843 vypukly v Brně dosti povážlivé rozbroje mezi dělníky a mezi továrníky za tou příčinou, že tito přijímali více lidu sedlského z venkova pro své továrny, než jak dělníci v Brně usedlí připustiti chtěli, domnívajíce se, že tím výživa jejich bude ohrožena. V alumnátě rozpředla se mezi důmyslnějšími alumny živá o celé té věci debata, kteráž v dalším postupu vedla k obádání tak zvaných soustav socialistických hraběte St. Simona, Cabeta, Fouriera a j. a po delší dobu bavila rozechvělou mysl. Myšlenky ty, o jaké se tehdejší rozmluvy točily, sestavil sobě spisovatel tohoto článku ve svém denníku, a tuto jich jenom na dosvědčení všeho, co všeobecněji dosud dotčeno, jakoby v konkretním případě přičiňuje. „Mnoho převratův ve společenském životě přislibovala soustava St. Simonova. Rozervanost veškeré lidské společnosti, jaká vládne v našem století a jevila se již ve věku minulém, kde pouhý individualism všelikou obětovnost usiluje zničiti, poháněla ducha dotčeného hraběte ku provedení nové soustavy, v nížto by pravá jednota lásky, inteligence, majetku, veškeré členy úzce spojovala. Člověk má ve stálém pokroku blížiti se Bohu; cílem všelikého pokroku jest vždy větší oblažování lidstva. Pokrok ten děl se různými stupněmi: fetišismem (bázní), polytheismem (v němž úcta k bohům, vedle pak otroctví k lidem), monotheismem (jeden Bůh — při tom služebnictví), křesťanství (láska). Avšak křesťanství, tak dí St. Simon dále, ztratilo sílu svou v boji proti materii, kteroužto bylo uznalo za

zvídati, že rozvoj dospěvší téměř ke chlumu svému neudrží se stále v téže pružnosti; nébrž že podlé zákonův i v přírodě i v dějstvu panujících na čas aspoň nastoupí částečné ulevení a ustání. Došlo k tomu zejmena po r. 1844 za příčinami nejvíce zevnějšími.

Na jaře r. 1843 zavedeno v Praze, v Brně a v jiných čelnějších městech českých i moravských policejní vyšetřování, jmenovitě u mužův, slovanským smýšlením vynikajících, a u takových, o nichž se dalo předzvídati, že jsou v nějakém styku s Poláky vystěhovalci. Za podnět k němu udávány jakési pikle panslavistické, v pravdě však dělo se to následkem blouznivých pokusův polské emigrace v Paříži, osvoboditi nešťastnou Polsku. Že vyšetřování totéž muselоť tehdy prováděti se v širších rozměrech, patrno nám jest z dopisu, jejž v červnu t. r. zvěčnělý Pavel Jos. Šafařík odeslal příteli v Brně, a z něhož tato pamětihodná slova vyjímáme. „Co živ jsem, ještě žádného roku mne tolik smutných zpráv ze všech okolí slovanských, z jihu, severu, východu a západu nedocházelo jako tohoto léta , tak žeby nebylo divu, kdybych se při tom v Joba obrátil, ačkoliv toho daleký jsem. Ano duch můj nikdy nebyl poklidnější a spokojenější a o konečném vítězství dobré věci utištěných, osočených, veřejně a pokoutně pronásledovaných Slovanův přesvědčenější, nežli právě nyní, ačkoli snad mnozí, jenžto mne neznají a znáti

hříšnou. (Království mé není z tohoto světa). I povstal proti křesťanství boj ze druhé strany, kteráž uznávala i materiální stránku; toť pak ráz epochy kriticismu od 16. století. Budoucnost tkví ve smíření těla s duchem a v povyšinutí jeho ku prvotným jeho právům; tím nastoupí i těsnější sjednocení v lidstvu. K uskutečnění všeho toho potřeba jest nové společnosti. Nová tato společnost záležeti bude ze kněží, z učených a z obchodníkův; veškeří lidé vřadí se podlé zvláštních svých schopností ve tré toto oddělení. Žena bude ve všech právech muži rovna, manželství pak z obapolného svolení rozlučitelné, vychování dítek obecné. První přednosta celé společnosti bude nejvyšší kněz; ústřední tato společnost míti bude pod sebou co odvětví menší spolky. Majetek rozdělí se mezi údy kněžstvem, jež povede vychování dítek. A takto stane se nová tato společnost náramným pokrokem v lásce, ve vědách, v průmyslu. Všechny touhy lidského pokolení budou ukojeny; lidstvo nebude sobě přáti čeho více.“ Ve stručném obrysu tomto naznačeny dosti jasně hlavní myšlenky St. Simonovy; blouznivost náhledův těchto uznána, a jakby se chudým třídám pomoci dalo, naznačeno zcela jinak, jak toho dosvědčuje úryvek z dopisu přátelského ze dne 25. září 1846: „Co den více vážím si Čechův, jenž tak opatrně vynasnažují se o pravé dobro své vlasti, mající základ svůj v zámožnosti svých spoluobčanův. Toť jsou pravé cechy a bratrské spolky, rozvinuvší se z ducha našeho věku,

nepotřebují (jichž proto rád při tom nechávám) jinak o mně smýšlejí. Abych Vám o tom široce psal, pokládám za zbytečné. Mnohých věcí i Vy sám buď očitý buď aspoň ušitý svědek jste, a jestli třebas i všeho, co se za oponou děje, nevíte a nevidíte, tím lépe pro Vás, přejte sobě toho rád. Bez bouřek a zemětřesení nemůže na zemi, v povětří a v moři býti, náleží to k celku. Jaké símě rozsívají, takové obilí, takovou úrodu pro sebe sklidí.“ Na jisto jest postaveno, že v tehdejší době se strany policejního úřadu brněnského u představených a mezi alumny samými činěny byly dotazy, zdali se v alumnátě brněnském konají slavnostné akademie, kdoby byl jich původem, Sušil-li neho hrabě Taroucca, jenž v posledním roce svých bohovědných studií dlel v témže alumnátě, nebo Bílý, a p. I ležíť na jevě, žeť nátlakem takýchto neblahých okolností zostřen dozor na všeliké snahy alumnův, na knihy, na časopisy, noviny, jichž mezi sebou čítávali, ba žeť alumnové sami v pozdějších jeste přísnějších létech, jmenovitě r. 1846 domnívati se jali, že knihy na vlastní jich groš objednané jim konečně budou odejmuty, a že jich tudyž sami mezi sebou rozebírali, aby takouto měrou některé aspoň unikly úplné zkázy a ztráty. Žeť tomu tak jest, seznati lze ze slov, jichž knihovník Fr. Dědek ku seznamu týchže kněh byl dne 6. srpna 1846 přičinil: „Všech mnou spořádaných a spočítaných

zakládané na bratrské lásce, jež si přeje zámožnou se státi, aby jednotlivci poznavše se co takoví spojili se tudyž k jednomu cíli, vzájemných takto sil nabyvše k vyvedení toho, sečby o sobě sami nebyli. Takové spolky jsou podlé zdání mého jediný a proto jistý prostředek proti pauperismu, hrozivému tomuto strašidlu všeho majetku; takto snad, ne snad, alebrž jistě daloby se uskutečniti, že vynálezy mašin staly by se prospěšnými všem, a ne jenom jednotlivcům, protožeby i chudobnější mezi sebou ve spolku sjednocení snadněji vydržeti mohli konkurenci zatvrzelých často boháčův, ba i vlídnějšími by jich učinili; neboť na šlechetnost jednotlivců se spolehati, jak tomu chce Willkomm (ve svém románu: Die weissen Sklaven) jest věc nejistá, a dříve či později vésti to musí k otroctví v též knize popsanému; neboť známá jest náruživost srdce lidského, panovati nad svými bratřími; avšak kdež se jich více spojí v lásce k dobrému, tam jest Pán mezi nimi.“ Slova tato, jimiž i v této otázce na jedině pravou dráhu udeřeno, psal nám mladík prvý teprv rok v duchovní správě dlící a jedna z nejšlechetnějších duší v alumnátě odchovaných, ale bohužel příliš záhy církvi a národu odervaný, (r. 1848) Ant. Kutín, jehož blahou památku tuto milerádi obnovujeme. Že mladíci ti ve mnohých věcech stihli ku pravému jich jádru, nebudiž žádnému divno, vždyť mláď kochá se v idealu, a ideal jest pravdou, jen že ještě v dáli zasunutou.

kněh jest nyní 376; kdežto B. Kulda odevzdal p. spiritualovi jenom 327 svazkův; ostatní byly mně v tomto roce různě po sobě navráceny.“ Dotýkáme se věci této veřejně, aby celá nemilá ta záležitost v jasné konečně světlo se postavila, a nepřičítalo se v ohledě tom viny mužům, v církvi nyní vysoce postaveným. Tajiti však nesmíme, že od r. 1846 až k 1863 jakoby mrazivým zádechem stísněna byla všeliká národní úsilí v lůně téhož alumnátu, ač upříti nechceme, že národní vědomí ve pravé shodě se snahami církevními i v těchto létech od horlivějších jednotlivcův úspěsně byloť ukájeno a pěstováno, čehož zřejmým jsou důkazem jména B. Kuldy, Ign. Wurma, J. Soukopa, mužův to po vlastech našich čestně proslulých. Dočasné toto ochabení nejzřetelněji jeví se ciframi ohledně rozmnožování se alumnátské knihovny. R. 1839 obnášel počet všech kněh úhrnem 929; ku konci pak školního r. 1846 sklesl na 376 svazkův. Teprv rokem Cyrillomethodějským 1863 započal opětně jeviti se ve kruzích alumnův čilejší život, ze jmena rozněcováním pp. *Vl. Šťastného* a *J. Klímy*. Tu opět knihy slovanského jazyka z prachu vyhledávány, příspěvky sbírány, tak že knihovna téhož roku rozmnožila se o 50 svazků; a že stejnou horlivostí a stejně sponilomyslnou obětovností i v pozdějších létech pokračováno, zrůstl počet veškerých kněh v nynějším roce na značnou sumu 1020 svazkův, mezi nimiž jest theologických spisův 318, básnických 153, z filosofie a vychovatelství 42, z dějepisu 82, zábavných 210, linguistických 73, ze přírodovědy 42, a z jazyků jinoslovanských 100 svazkův. I nynější alumnové postupují rázně na cestě vzájemného sebe vzdělávání, a k bojům pro církev a vlast sebe utužování, a nejušlechtilejším projevem klidné této a příštího kněze právě důstojné činnosti jest časopis, jakýž pod jmenem „Museum„ mezi sebou sepisují, toužíce nejen ve vědách samých pokročiti, nébrž i v jazyku, ve slohu stále se cvičiti a zdárně prospívati. Tak vyrostl z malého horčičného semene mohutný strom a z blahodárného jeho ovoce čerpala duchové krmě veškerá vlast moravská.

Přihází se častěji na sklonku doby zimní, že ve veškerém nitru našem uhostí se pocit nevýslovné touhy a nevystižného blaha; jestiť to prvé vání větérkův libodeché Vesny. Podobné zavanutí perutěma vše omlazujícího jara pozorovati tolikéž i v některých dobách člověčenstva; jsou to jeho doby nejkrásnější a nejlibější. S takýmto jarem ve svých útrobách opouštívali prví ti buditelé vědomí národního alumnát brněnský. Mužové ti, tehda ve květoucím věku, na

mnoze již nyní sešediveli. Avšak až do této chvíle neníť se jim sříci ni jedné vážnější myšlenky, ni jednoho vyššího zámyslu, kteréžto byly co půvabné kvítí z jara vypučely a zrostly ve hrudi jejich. Čehožby nyní sobě vytýkati měli, jest to, žeť snad nehleděli veškerým sesoustředěním sil svých ve skutek uvesti všechny ty snahy, pro něž byli v nejčistším nadšení tehdy zahořeli. Jaro pak totéž zelená se i nyní ve vnitru jejich s touž jako tehdy svěžestí a s touž planoucí jarotou, a co blažené tajemství tkví na hlubině jich duše víra v budoucnost národu slovanského. Doba tehdejší byla dobou idylického vlastenectví; doba ta nenavrátí se více. Pronikavější a usilovnější boje nám nyní nastaly. Idea národnosti objevila se za doby naší co popřední pákou událostí již světodějinných; v našich pak vlastech československých vnikla již do chatrčí, do dílny; a tu již rozvinouti se musí boj na celé řadě. Avšak bojův těch neníť se co lekati. Prozřetelnost božská usoudila, aby veškeren život jako ve přírodě tak i v dějstvu připoután byl ku podmínce stálého se pohybování a všech sil mezi sebou bojování, a zračitý téhož zákona obraz vryla v samu naši duši. Klid či stálý mír bylby smrtí pro duši naši; činnost jest podstatou její; avšak činnost ta podmíněna jest stálým bojem představ a myšlenek mezi sebou, a právě tím, že myšlenka zpírá se proti myšlence, co síla proti síle, udržuje se život duchový ve stálé čilosti a následkem téhož boje sesnubují se představy v nové vždy úvazky a tím probleskují v duchu nové názory, nové vždy pocity, nové snahy. Tak jest i ve společnosti lidské, v obci, v národu, ve člověčenstvu. Vědci mluví o hvězdách, po blízku nebeské točny se vznášejících, jež nikdy nezacházejí; jsoutě to tak zvané hvězdy cirkumpolárné. A tak i při všech těch vzájemných bojech, jimiž při svém rozvíjení sklíčeno jest pokolení lidské, kolují a vznášejí se nad ním v nezkaleném, nikdy nehynoucím lesku idey dobra, krásy a pravdy; a každý jednotlivec, každý národ béře již zde na pozemsku účast ve věčnosti, pokud byl podlé propůjčených sobě sil přispěl k uskutečnění týchže ideí.

Národní pověry a obyčeje v okolí Rožnovském na Moravě.

Sebral *B. M. Kulda.*

(Pokračování.)

4. Štědrý den a štědrý večer. (24. pros.)

Na stědrý den se přísný půst zachovává. Aby matky i dítky své hned v outlém mládí k postu přiměly a jim takto důležitost těch dní v pamět vštípily, říkávají jim: „Děti, nejezte ničeho, večer uvidíte na střeše*) zlaté prasátko!"

„Kdo se na štědrý den postí, na rok všecky mladé ptáky najde."

Na štědrý den, jak hosdodyně těsto zamísí, jde do zahrady a tam rukama hladí ovocné stromy řkouc: „Stromečku, obroď, obroď!"

Jakým kdo je na štědrý den, takým bude po celý rok. Proto dne toho hospodář dává domácím medu s chlebem.

Jak se setmí, prostře se bílý obrus na stůl, a v těch domích, kde se celoročně světidly svítí, na štědrý večer zaopaří se lojová svíčka.

Po modlitbě zasednou všickni domácí ke stolu — k večeři. Co domácí hospodářství poskytuje — v ten večer ze všeho musí býti na stole, na znamení, že se ničím nepohrdá, co Pán Bůh požehnal.

V dědinách se dává na holý stůl snopek zboží (obilí) a rozloží se; na zboží teprv rozprostře se stolůvka (obrus, plachta), na kterou se jídla dávají. Nejprv suché hrušky, potom suché kvačky (veliká řepa nakrájená a nasušená); kolínek (kolník) vaří se za druhé jídlo. Potom přijde hrách vařený, krupice žitná (rozuměj pšeničná), polévka z dobré smetany, ryby smažené, pivo, někde i víno. Pak vdolky, a konečně jablka, ořechy a trnky suché.

I na dobytek hospodyně pamatuje a upeče zvláštní vdolek šípinkami (šípky z polní čili plané růže) vyložený, který se též na stůl položí. Z každého jídla pak odkládá se na zvláštní misku pro dobytek. Po obědě se půl toho šípinkami vyloženého vdolku i s pokrmy odloženými donese kravám; neboť noc před narozením Páně považuje se za noc tajuplnou a mocnou; proto dávají hospodyně i svému dobytku vánoční stravy okusiti, aby mu čarodějnice neuškodily. Vánoční stravou, po celý rok, pokud totiž vystačí, v hospodářství chovanou, jmenují se všecky usušené zbytky od večeře na štědrý večer. Co se na stole nesnědlo, usuší se v peci, a v rozličných nemocech co výborný lék pod názvem „vánoční stravy" kravám užívati se dává.

Někde dávají na štědrý večer na stůl též ze všeho zboží (obilí): z ovsa, ze žita (z pšenice), z rýže (ze žita) atd., třeba desatero věcí, kteréž ostanou po celé svátky zavinuté v bílém šátku (v obruse) na stole. Po svátcích se to vše utluče a utlučené se dává statku (dobytku), aby měl moc mléka.

V mnohých místech, aby jim čarodějnice neškodily, při večeři ovazují stůl řetězy.

---

*) Jinde: na polici, na římse, na hřadě.

Aby jim se nohy nepodbíraly, když si něco vpíchnou, kladou sobě pod nohy železa, k. p. pantoky, sekyry a jiné železné věci.

V této noci provozuje se rozličných věcí, z kterých se soudí na štěstí nebo neštěstí, na smrt, a u svobodných zvláště na stav manželský v roce budoucím.

Aby se dověděli, který z nich budoucího roku umře, při večeři kladou před sebe na stůl trochu soli. Čí sůl zvlhne, má znamení, že do roka umře. Komu nezvlhne, ostane budoucího roku na živě.

Aneb kladou na ohnisku na hromádky řeřavé uhlí. Čí uhlí po čas večeře zčerná, má též znamení, že do roka umře.

Zafukují hořicí svíčku. Jestli ze zafouknuté svíčky kouř jde do dveří, je znamení, že v tom roce umře; jde-li kouř do povala (ke stropu), je znamení, že v tom roce neumře.

Jinde v okolí Rožnovském krájí každý při večeři jablka na příky (na příč) ne na zdélku. Rozkrojí-li jádro, umře do roka.

Když někdo z nedomácích oknem do jizby hledě při jídle sedící nedobře sčítal, je znamením, že kdosi z nich do roka umře.

Aneb když někdo u souseda, an večeří, do okna se dívá a uvidí, že některý ze stolujících má na své hlavě hlavu umrlčí, tenť jistě do roka umře.

Po večeři děvčata celou světnici zametou a smeti sebrané do klína nesou na křížový chodník. Na tom místě, kde se chodníky křižují, je vysypou, položí k nim ucho na zem a poslouchají. Jaké řemeslo uslyší provozovať, takého řemeslníka dostanou za manžela. — Jedna děvečka, když smeti na křížový chodník vysypala, uslyšela šustot stromu vedlé sebe, a právě když chtěla ucho k zemi přiložiť, zjevil se jí hrozný černý pes, jemuž oheň z tlamy sršel. Od velikého strachu sotva se domů dostala, roznemohla se a po celé svátky ležela.

Děvčata též vycházejí na dvůr a poslouchají, s které strany pes zaštěkne, těšíce se, že s téže strany přijde ženich. Také s tím úmyslem chodí k vodě poslouchat.

Začasté děvčata brávají vařechu a jdou kohouta budit. Vařechou na něj klepou u kurníku. Když se po prvém zaklepání ohlásí, vdá se děvče za rok; když se teprv po druhém zaklepání kohout ozve, vdá se až na druhý rok; ohlásí-li pak se až po třetím zaklepání, vdá se až na třetí rok.

Po večeři na štědrý večer chodí dívky třást plotem. Sama matka jedna poslala dceru svou, aby šla, plotem zatřásla a při tom pravila: „Plote, plote, třasu tě!“ Dcera šla a zatřásla plotem řkouc: „Plote, plote, třasu tě!“ V tom jí za plotem odpověděl hlas: „A já čert jsem, vezmu tě!“ Děvče od strachu sotva do jizby vpadlo a zůstalo celé bez sebe, tak že nemohlo hýbať ani jazykem, ani rukama, ani nohama. Matka nerozumná pak musela do smrti žebráka chovať.

Druhdy prý po večeři chodily svobodné děvy do naha svlečené na humno do stodoly, aby tam klečíce a se modlíce vypátraly, kdo bude jich manželem; neboť prý ten jistý sám osobně přijíti musí. Jedna sedlka pošetilá kázala své dívce služebné po večeři, aby se v kuchyni do naha svlékla a na humno (na mlat) do stodoly šla; tam aby klečíc říkala:

„S toho humna nevstanu,
Až znamení dostanu,
S které strany vítr fouká,
Odkud se můj milý kouká!"

Po těch slovích prý se doví, s které strany přijde mužský, jejž dostane za manžela; onť prý se jí přijde ukázat až do stodoly. Děvečka se v kuchyni svlékla, šla na humno, klekla, modlila se a říkala, jak ji hospodyně naučila. Za malou chvíli přišel vlastní její hospodář. Děvečka se hanbila, utekla do kuchyně a začala na hospodyni hřešiti: „Co jste vy, maměnko, udělala, že jste mne do také hanby přivedla! Poslalať jste tam za mnou tatíčka!" Hospodyně však muže svého tam neposlala; on o tom ani nevěděl a přišel tam náhodou. Ale pověrčivá hospodyňě, jak uslyšela, že tam v tu chvíli její muž přišel, vzala klíče z přepasu, hodila jimi dívce pod nohy a pravila: „Máš-li býti do roka hospodyní, budiž jí hned včil!" Za čtvrt roku se roznemohla a umřela. Hospodář si děvečku vzal za manželku a do roka skutečně byla gazděnou.

Jiná matka kázala své dceři, když jedla po večeři jablko: „Jdi, dcero, ven a řekni tak: „Kdo můj nejmilejší jest, nechť jde se mnou jablko jesť!" Dcera vyšla ven a řekla tak. Hned jí vedle samého ucha přeletěl řeznický nůž a vpíchl se do dveří. Na tom noži bylo jméno jednoho řezníka z jiné obce. Dcera nůž vzala a schvovala do skřínky. Již věděla, že se do roka vdá, a že dostane toho řezníka. Vdala se do roka a toho samého řezníka dostala. O tom noži mu nepověděla ničeho. Za rok narodilo se jim dítě, a to bylo v noci. Ona muže poslala do truhly, kde měla nachystané plenky, peřinky, poviják a čepeček. On pro ty věci šel a našel tam ten nůž, co se mu ztratil před rokem. Tenkrát nemohl ten nůž nikde najíť, až mu včil z nenadání přišel do ruky. I ptal se ženy, kde ten nůž vzala? Ona na nůž dávno zapoměla a pravila: „Který nůž?" On jí ho ukázal a řekl, že se mu ztratil tak rok na štědrý večer a že kolo něho byl doma veliký hřích. Ona se mu přiznala, jak loni na štědrý večer jedla po večeři jabllko, že vyšla ven a řekla: „Který je můj nejmilejší, nechť jde se mnou jablko jesť!", a po těch slovích že ten nůž přiletěl jí vedlé samého ucha a do dveří se vpíchl. On se rozhněval a pravil jí tak: „Tedy ty jsi čarodějnice — ty jsi mne přičarovala! My tedy nejsme od Boha sezdáni! Tož aby's věděla, jak se čarodějnicem dějé" — —, vzal nejprv nemluvňátko její a tím nožem mu hned hlavičku uřízl, potom ji probodl řka: „To máš čarodějnice, co jsi sobě zasloužila."

K většímu oslavení posvátné noci vánoční střílívalo se ondy v okolí Rožnovském z pistolí a z ručnic, a o samé půlnoci troubívalo se na valašskou troubu, jížto se popředně na salaších užívá.

5. Slavný hod Božího narození. (dne 25. pros.)

O půl noci, právě v tu chvíli, když se Pán Ježíš narodil, otvírá se nebe a na zemi všecka voda obrací se ve víno, čehož však jenom velice bohumilým lidem zkusiti jest dopřáno. — Jedna děvečka, vstanouc před půlnocí schtíc se na jitřní vypraviti, běžela pro vodu. Když ji přinesla, hospodář se

počal umývati a doznal, že je to víno. Zavolal děvečku a ptal se jí, odkud to víno vzala? Ona se mu smála, že co se mu to uzdálo, vždyť prý je to voda z potoka. Hospodář ji poslal, aby ještě šla pro tu vodu a v témže místě aby ji brala jako prvé. Šla, ale již nepřinesla vína, než pouhou vodu. — Jinou děvečku poslala paní o půlnoci pro vodu k řece s dvěma konvema. Děvečka běžela, nabrala do první konve vody, ale bylo to víno ; do druhé konve však již nabrala skutečné vody, neboť v tom uběhla ta chvíle, kdy se Kristus Pán narodil, a kdy všecka voda na světě ve víno se mění.

V mnohých domích býval za starodávna takový obyčej, že ten z domácích, který venku spával, ráno na den Božího narození přijda do jizby dal pozdravení: „Pochválen buď Pán Ježíš Kristus! Dejž vám Pán Půh dobrý den, spíš vodičku než oheň!“ Potom začal namáčeti četinku (ratolest, větvičku) jedlovou ve vodě (svěcené) a kropiti po jižbě i po domácích. Když pak v jizbě vykropil, šel do chléva a opakoval tatáž slova a kropil i ve chlévě. Když všecko vykropil, přišel zase do jizby a začal štastíkovať (štěstí přáť) řka: „Pochválen buď Pán Ježíš Kristus! Dejž vám Pán Bůh štěstí a zdraví na tento nový rok, hříchů odpuštění, všeho dobréhe rozmnožení a co vy sobě sami od milého Pána Boha žádáte, aby vám to milý Pán Bůh dál, s menšími hříchy a s větší radostí takto nového roku po narození Krista Pána dočekati a po smrti nebeské království. A vám, hospodaříčku, sto toralů vydělať a vám, hospodyničko, sto klóbů lnu načesať.*) Pak četinku, jížto byl kropil, zastrčil pod poval. Obyčej tento za našich časů již jen pořídku se zachovává.

Na jitřní každý s radostí i z nejvzdálenějších končin farnosti do kostela pospíchá. Ani churaví starcové nedají se odstrašiti cestou dalekou a neschodnou. Doma zůstávají jenom děti a jeden z dospělých pro bezpečnost.

Když přijdou po jitřní z kostela domů, druh po druhu stana začne šťastíkovať: „Přeju vám šťastné a veselé svátky narození Krista Pána dočekati, nejenom na tento nastávající nový rok, ale na mnohá prodloužená léta, abyste se mohli s novonarozeným Ježíškem v slávě nebeské shledať. Pochválen buď Pán Ježíš Kristus!“

Jestli na Boží narození nejprvé do domu přijde cizí mužský, jest znamení, že krávy samé býky přinesou; vejde-li ženská, samé telice (teličky, jalovičky).

Na den Božího narození soused k sousedovi nechodí, než každý ten den v domácnosti ztráví a nábožné písně prozpěvuje.

Připadne-li Božího narození na schodě měsíce (když měsíce ubývá), toho roku budou se obchodové zle dařiti. Pakli ale připadne na nově měsíce, obchody se dobře dařiti budou.

Od vánoc až do nového roku nesmí se ani mlátiť ani šaty práť; neboť kam zvuk ten v těch dnech zasáhne, nikde nezarodí.

6. Slavnost sv. Štěpána. (dne 26. pros.)

V den sv. Štěpána sbírají dívky smeti do klína a vynášejí je na cestu. Pak dávají pozor, s které strany se k nim ptáci sběhnou — s té strany přijde ženich.

---

*) Klób = kloub, svazek, kocourek, obláč lnu.

Na den sv. Štěpána odpoledne po požehnání chodí mládež z domu do domu a zpívá kolední písně, začež od hospodářů dárky dostává. Toho dne, kde jaká kolední píseň, od koledníků se zpíva. Písně ty jsou téměř v celém národě našem obsahem svým známy, jen že se v okolí Rožnovském zpívají s některými změnami a přídavky povstalými z poměrův místních.

Malé děti n. p. zpívají tuto písničku:

Strunka, strunka, strunka,
Zelená jablůnka,
Sedí pod ní pastůškové,
Jedí kaši z hrnka.

Přiletěl k nim anděl,
Všecko jim pověděl,
Že se Kristus Pán narodil,
Aby každý věděl.

My jsme žáci malí,
Rádi bysme brali
Po patáčku, po trojníčku,
Kdybyste nám dali.

A jak nám nedáte,
Tak se podíváte,
Všecky hrnce vám potřepem,
Co v polici máte.

A i všecky džbánky,
Co jsou od smetánky,
A i ty láhvice,
Co jsou od žinčice.

Před časy chodil i farář po koledě. V každém domě se několik okamžiků posadil, což se pokládalo za velikou čest. Děvčata pak, zvláště když jich bylo v domě více, stály kolem faráře sedícího s největší napnutostí na stráži. Každá hleděla první na to místo se posaditi, s kterého farář byl povstal. Která z nich nejdříve sedla na to místo, pokládala se za šťastnou, domnívajíc se, že se nejspíš vdá.

V čas vánoční chodí také asi patnáctiletí hoši v starovalašském kroji po koledě. Na hlavách mají gevěrce (starovalašské klobouky čili čepice), a v rukách obušky posud obyčejné. Ti vodí s sebou druha za anděla přistrojeného. Když přijdou do domu, anděl jde do jizby, zůstane u dveří stát a praví: „Pochválen buď Pán Ježíš Kristus! Mnohovážený a laskavý hospodáři! Nemějte nám za zlé, že jsme do vašeho příbytku vstoupili, abysme se potěšili, a Ježíška navštívili; a my vždycky jdeme směle ke cti Krista Spasitele. Prosím vás, dovolte!" Když hospodář dovolí, klepne anděl na dvéře, načež bača (chasník baču t. j. ředitele ovčáků na salaši představující) vejde do jizby a praví: „Dejž Bůh štěstí, milí páni, dovolte nám trošku málo!"

Včil vběhnou do jizby dva valaši (pastýři, ovčáci), kteří posud za dveřmi stáli, a chodíce do kola po jizbě počnou zpívati:

„Přiběželi do Betléma pastýři,
A mysleli, co to bude za dítě,
Kterému se vůl a osel klanějí,
Tři králové dary svoje dávají!"

Potom druh po druhu chodí po jizbě a řeční, rozličné posuňky čině a obuškem hýbaje a máchaje.

Bača: „Hraj mi, Janku, hraj na vzdůry,*) ponadstavíš pevné skůry,**) hraj a dudaj veselo, ještě půjdem raz okolo!"

*) Na vzdůry = na vzdory. — **) Ponadstavíš pevné skůry t. j. nafoukneš hodně kůži jehněčí na dudách svých. Skůra jest kůže s hovada stáhnutá, zvláště kůže ovčí za měch u dud sloužící.

Vacula: „Třebas ty jeneral bača, co s tebou sýra žinčici tlačá, nerušal bych k tvé fujary,*) keď bys mně dal tři dolary!"

Janko: „Skákaly mně vysoko kozy, potom byly veliké mrazy; rád bych se s vámi založil, a své kosti na zem složil."

Vacula: „Pravdu pravíš, bratře milý, rovně jsem odešel svojí síly,**) patří, bysme se položili, po robotě spočinuli."

Včil na zemi poléhají, a když tvrdo odespějí, začne anděl zpívati: „Gloria! Buď Bohu sláva od lidu nemalá, a na zemi pokoj lidem, a to dobré vůle všechněm, to vám zvěstujem!"

Vacula se obudí, protírá si oči, udivený na vše strany hledí a pak budí baču: „Mičudo, Mičudo! Slyšíš, vidíš, že andělé zpívají a v povětří létají? Gloria in excelsis, že se narodil Ježíš — ten Mesiáš?"

Bača ospalý zdvihne hlavu a bručí: „Čert-liž tě v noci dere, či se k ovcím lev bere, či koliba***) hoří, či vlk stádo moří?"

Janko: „Nehoří ani nemoří; slyšíme hlas anděla, protož budíme tebe"!

Bača: „Nepleť košů a nemátož†), třeba se ti ve snách zdálo, že na tě s nebe volalo; třeba koza zavřeštěla, ty's myslel, že hlas anděla!"

Vacula: „Aj, bratříčku, nepletu, celý se od strachu třasu, jako ještěrka zubami škéří, jak ryba pod vodou běží."

Bača již Vaculy neslyší, neboť opět dřímá.

Anděl začne podruhé zpívať. „Vstávejte valaši, nic vás tu nestraší; vstaňte, vstaňte valáškové, uhlídáte věci nové, děťátko malé!"

Bača skočí na nohy a praví: „Honem vzhůru, kamarádi, ať nás Vávra nevyzradí; oblečte bílé košule na tělo, aby krásu a ozdobu mělo, jakožto švarní šuhaji, kteří v háji přebývají." Potom se bača k Jankovi obrátí a praví: „Půjdu já tam, Janko, z předy, zapas bratře moje kozy, uzřu já tam co nového, dej že Bože co dobrého."

Nyní valaši chodí do kola a zpívají, při tom dle taktu poskakujíce:

„Vašku hloupý, co se staráš?
Vyskoč honem, běž na salaš,
Ober tam pro Pána
Tučného berana;
A ober tam i jehňátko
Bude rádo to Paňátko;
Bude se mu smáti,
My budem skákati.
Hola! chaso, tu je jiná,
Tu je kaše u komína,
Buďme v tom veselí
Všickni k Bohu smělí.'

---

*) Nerušal bych k tvé fujary t. j. nešel bych k tvé hudbě na fujaře čili na furyji Fujara čili furyja jest dlouhá píšťala na způsob fletny.

**) Rovně i já jsem odešel svojí síly t. j. i já jsem denní prací svou sílu pozbyl.

***) Koliba jest dřevěné stavení na salaši, v němžto valaši sýr a žinčici (ovčí syrovátku připravují.

†) Mátožiti = strašiti; mátoha = strašidlo, příšera.

S nožky na nožku
Poskoč Bartošku,
Při tom veselí
Buďme pospolu;
Koledujme, poskakujme
Děťátku malému,
Na zelených horečkách,
Při těch našich ovečkách;
Zelenej se bučku
Ticho po malúčku,
Jak se rozzeleníš,
Jak mne rozveselíš.

Včil chodí po jizbě a hovoří: „Na těch drunydářských*) horách vynalezl se jeden valach; byl to valach dosti hodný, ve tři centy vážný, šel zakusit svojí síly, jakby se bučky klesnily; drcnul palcem do kořena, vyvrátil ho i s kořením; čtvero pečení chleba snědl, ještě se ho nenajedl; čtyry várky piva vypil, ještě se ho dost nenapil, a dvě vědra pálenky, ještě měl krk dost velký.“

Potom sejme bača gevěrec a prosí hospodáře za nějaký dárek: „Pane hospodáři, tabáčku nemáme: dejte nám dvacetník, půjde proň Čapatík, do rožka dáme, spolem vyšňupáme.“

Dostavše dárek odejdou dále.

7. Neděle smrtelná.

Na smrtelnou neděli mají děvčata průvod s Mařenou z městečka nebo z dědiny na pole. Mařena se takto ustrojí: Vezmou se dvě palice (tyčky) a sváží se jako kříž. Na tyčky se omotá sláma a na ni ty nejpěknější šaty valašské se dají, tak že to má podobu osoby ženské. Máť pěkné rukávce, kasanku, zástěru, kabátek, který se z kroje dávného toliko ještě na Mařeně uchoval, v životě skutečném pak již kordulce místo své postoupil. Hlava jest utvořena z hadrů a ze šatek (šátků), a vzadu visí připletek (dlouhá pentle svobodných Valašek do vlasů, do lelíka, připletená) po zádech dolů; krom té však na Mařeně ještě mnoho jiných pentlí zavěšeno jest. Jak mile jest hotova, nesou ji děvčata škole poodrostlé z místa ven na pole zpívajíce:

„Neseme Mařenu
Na oleji smaženú,
Pěknú, pěknú
Heló, heló, má milá Mařeno!
Má milá Mařeno!
Komus dala klíče?
Dala jsem jich dala
Svatému Jiřímu,

*) Drunydárské hory, snad dromedárské hory čili hory východní, kde jsou dromedáři a velbloudi domovem. Srovnej Isaiáš 60, 6.

Aby nám otevřel
Zelenú travinu,
Aby tráva rostla —
Tráva zelená.
Fiala růže
Kvésti nemůže,
Až jí Pán Bůh spomůže;
Heló, heló má milá Mařeno!

Píseň ta se opakuje několikráte, až průvod přijde na pole. Tam Mařenu položí a šaty s ní svlekou. Jedna z dívek pak se do nich obleče. Slaměnou podobu s hadrovou hlavou postaví v poli, a chlapci k tomu přišlí začnou po ní házeti hrudím a kamením. Když se jim podaří, Mařenu překotiti, děvčata počnou zpívati:

„Má milá Mařeno,
Za koho's umřela? —
Ža ty Rožnovské pacholky! —
Již Mařena leží
A zubami škéří!
Heló, heló, heló, heló!

Chlapci mají přichystaný májíček, na který se navěsí pentle s Mařeny sejmuté. Na vrcholu májíčku toho upevněna jest dlouhá pentle červená. Májíček ten vezmou děvčata od chlapců a jdou s nimi společně do městečka nebo do dědiny nazpět zpívajíce:

„Neseme májíček,
Uťal ho Jeníček,
Pěkný, pěkný,
U vrchu zelený,
Pěkně přistrojený,
Pentlemi zdobený,
Heló, heló, heló, heló!

Píseň ta se na cestě zpáteční zase mnohokrát opakuje, až dojdou domů. Jak přijdou domů, pentle se odváží a děvčata strojí hostinu. Hlavní věcí při hostině té jest pučálka t. j. hrách 24 hodin močený ve vodě, v nížto nabobní, a pak se dá do hrnce bez vody do pece pražiť. Pučálka také bývá na másle upražena a okořeněna. Někdy mívají k pučálce též preclíky, pletence z těsta jako prsténky od pekaře, a vdolečky, které se buď doma upekou buď se koupí. Chlapci zase opatřují pivo na hostinu, někdy bohužel i kořalku a tak se hostí.

Původ obyčeje toho vykládá se v okolí Rožnovském takto: „Jedenkráte v jednom městě lidé hrozně mřeli. Jedna dcera pravila matce své: Maměnko, když ta smrt u nás tak dělá, udělejme lálu za děvče přistrojené a vynesme ji z města ven, aby již ta smrt z města byla vypuděna; potom se do jejích šatů obleče děvče zdravé, jemuž Mařena neuškodí, a ona se již více k nám nenavrátí! Učinili tak, a v městě tom kolik let po tom lidé nemřeli. Od té doby vynášení Mařeny přišlo ve zvyk všeobecný."

Není divu, že původ slavnosti a úcty bohyně Mořeny, Marany, Mařeny, Morany, Moreny u pohanských Slovanů z paměti zmizel po tolika stoletích.

Ústním podáním toliko nejasné zbytky přechovaly se na nás, a ty se zajisté jeví průvodem na smrtelnou neděli, kterýž téměř ve všech slovanských zemích se koná. Průvod v okolí Rožnovském obyčejný poněkud se liší od téže památky v Polsku, kdežto na bílou neděli po postě topili balvan t. j. snop konopí neb slámy jako člověk oblečený, kterýž provodila celá ves k nejbližší kaluži neb k rybníku. Tam hodili jej do vody žalostně zpívajíce: „Smrt věje po plotu šukajíc klopotu.“ Potom čerstvě domů utíkali. Kdo upadl, za to měli, že toho roku umře. (Jungmann). Jinde na Moravě lála Moranu představující a skořápkami z vajec ověšená také do vody se hází na smrtelnou neděli.

I to se mi vidí býti zbytkem z doby pohanské, připomínajícím bohyni smrti t. j. Moranu, že sobě lid v okolí Rožnovském představuje smrt ve spůsobě bílé ženy, která vůčihledě roste i zvýší chalupy.

Před kterým domem smrt jdouc dědinou nebo městem zůstane státi, tam do rána nebo v krátkosti někdo zemře.

Kdo smrt na své vlastní oči uhlédne, bude dlouho živ.

Jeden mladík jda ze záletu (od milenky) potkal se se smrtí a dle necudného obyčeje záletníkův začal se jí dotýkati. Za tu opovážlivost smrt jej objala, načež mladík od velkého strachu a hrozné bolesti sotva domů došel. Doma ho zima zemlela, a za několik dní byl mrtev.

Za starodávna v Rožnově hrozný mor zuřil. Tkadlcovský tovaryš vyjda po snídaní ven, uviděl šedou mhlu v povětří se vznášeti. Ta mhla přešla podlé něho a vesnula se do osí dírky v dřevěném domě. Tovaryš si pomyslil: „Když jsi tam chtěla býť, pobuď si tam!“ Ruče udělal klínek a zatloukl ji v té díře. Mor v tu hodinu přestal. Potom odcestoval z Rožnova a teprv za několik roků přišel zase do Rožnova, a vstoupil v témž domě do práce. Jedenkráte vyjda z domu zpomněl si na mhlu v osí dírce zaklínovanou. Šel se podívat, je-li ten klínek ještě tam? Skutečně jej našel tak, jak jej byl před několika léty do stěny dřevěné zahlobil. I pomyslil sobě: „Vězí-li pak ta mhla posud v té díře?“ Jal se klínek dobývati, a jak mile ho dobyl, mhla tam odtud se vysnula a jenom do tváře zavadila. Tovaryš se hned roznemohl a v krátkosti umřel. V tom čase pak se mor v Rožnově hned rozšířil a ukrutně zuřil. Posud ukazuje se to místo, kde onen dřevěný dům stával. Toho času byl přímor tak veliký, že se lidé ani na hřbitově nepochovávali, než vykopávaly se jámy v těch místech, kde nyní jest náměstí, a tam je zahrabávali. Když lidé nejvíce mřeli, šly tři ženské osoby a nesly kosy na ramenech. Dvě z nich šly ruče (čerstvě), a ta třetí byla chromá a nemohla jim ustačiti. Ony se jí smály, že se jí ničeho nedostane, ony že všechen lid svými kosami sesekají. Chromá se proto na ně hněvala a volala na lidi: „Máte-li zelinky, pařte a pijte, nebude vám náhlá smrtelná rána škoditi. Pijte angeliku a bedrník, kozelec a řepku zaječí, žádný přímorek sě vás nechytne!“ Zelinky ty lidé znali, trhali, vařili a pili, a tak všichni zdrávi zůstávali a mor zmizel. Chromá se takto svým dvěma společnicem odsloužila za to jejich utíkání a za tu jejich závisť, že jí nechtěly nikoho nechať, jejžby svou kosou sesekla.

Až posud se zelinky ty v okolí Rožnovském každoročně sbírají, vaří a pijí v rozličných nemocech. Když byla v Rožnově cholera, močili lidé v kořalce kořínky z těch zelin a pili lék ten. Kteří jej pili, neměli choleru.

8. Den sv. Filipa a Jakuba. (1. května.)

Večér před sv. Filipem a Jakubem mládenci staví pannám svým jedlové máje, na kterých jsou haderky a pentle uvázány. Pozdě na večer, když dívky již usnuly, postavují je před domem. Málo kdo o tom ví, až pak zrána vstávajíce hledívají, kde jaký máj stojí. Máj takový zůstane po celý měsíc státi, až jej zas titíž mládenci vyvrátí, lečby jej před časem v noci závistníci zkazili, jej vyvrátili, vrch mu ulomili, nebo před domem jiné panny jej postavili, což se nezřídka děje. Závisť ta pochází odtud, že si ten který mládenec máj koupil, a závistník si ho koupiti nemůže. Děvče, jemuž máj byl postaven, musí jej sobě opatrovati, aby o něj nepřišlo; proto si ho nezřídka uvazuje ke štítu a na střechu jak může. Také odtud pochází závisť, když jednu pannu míti chtí dva mládenci. Postaví-li panně jeden z nich máj, druhý mu jej hledí zkaziti. Napotom se vysmívají chlapci tomu, kterýž byl máj koupil a postavil, když mu byl zkažen nebo odnesen. I děvčata se mezi sebou dosti škádlívají říkajíce: „Mně postavili pěkný vysoký máj a tobě nic!“ Že se tu mnoho závisti a hněvu budí, snadno pochopiti. Čím vyšší jest stromek, tím větší jest radost z něho. Některá panna chtíc zachrániti máj svůj dává si naň zvoneček, aby slyšela zvoniť, kdyby ho někdo bral. Takových májů bývá 20 i 30 v jedné dědině.

Počátek stavení májů vypravuje se v okolí Rožnovském takto: „Byla děvečka velmi pobožná a nechtěla se vdávati chtíc svobodnou ostati. Druhá děvčata se jí vysmívala, že chce proto ostati svobodnou, že ji žádný nechce. Ona však se na ten všecek smích nábožně modlívala a zvláště k sv. Filipovi a Jakubovi na modlitbách svých se utíkala. Tu z nenadání zrána v den sv. Filipa a Jakuba měla před domem postavený krásný máj, a na tom máji pěkné bílé pentle a bílou růži v samém vršku, aby ostatní panny věřily, že ona jest poctivá a Bohu milá panna, kteráž dobrovolně stav panenský sobě zalíbila. Máje takové ulíbily se druhým děvčatům tak, že prosili mládence své, aby i jim máje postavili, by ona ho neměla sama. Na tu památku se máje až podnes staví v noci před sv. Filipem a Jakubem.

V jednom z těch domů, kde je máj, bývá v den sv. Filipa a Jakuba hostina. Děvčata k ní dají buchty a báby, chlapci pak pivo a v novějších dobách bohužel i kořalku.

Někdy závistníci nebo rozpustilci ukradený máj staví před domem nějaké staré robě na posměch.

Zůstane-li máj, jak zůstati má, po celý měsíc, mládenci jej zvrátí a panna z něho má pěkné bidlo (rahno) na věšení šatů, prádla a k jiné potřebě.

9. Den sv. Jana Křestitele. (24. června.)

Na večer před sv. Janem Křtitelem zapalují lidé v okolí Rožnovském na pahorcích a na kopcích tak zvané svatojanské ohně, metly (košťata)

ve smůle omočené a zapálené, které do povětří vyhazují a jimi točí. Na horách kolem Rožnova je to překrásná podívaná, pročež i nezřídka četné společnosti až na samý Radošť vycházejí a tam přenocují. Že to jest zbytek pahanské slavnosti, jejíž význam se již v lidu vytratil, každý lehce se domyslí. Avšak pěkný význam pokládá se v okolí Rožnovském tomuto právě národnímu obyčeji se stanoviska křesťanskonáboženského. Zapalování ohňů jest tu upamatováním na sv. Jana Křestitele, předchůdce Kristova, kterýž první hlásal skutečný příchod pravého světla na tento svět, na kteréž lid připravoval očišťovacím křestem a vzbuzováním k pokání. Na památku téhož sv. Jana a z téže příčiny svítí prý jenom v tomto čase ročním též mušky svatojanské.

V den sv. Jana Křestitele lidé časně zrána vstávají, aby natrhali kvítečkův jakýchkoliv, neboť o sv. Janě každý kvíteček volá: „Utrhni mě!" Kvítečky těmi ozdobují se všecky stěny v jizbách i z venku, také za okny v hrnéčkách staví se voničky (kytečky), a věnečky se všude zavěsují. Jestiť prý to loučení s květinkami, kteréž po sv. Janě přestávají tak hojně kvésti a tak líbezně voněti.

O půl noci před sv. Janem Křestitelem sbírají se všelijaké zeliny, jako: Dobrámysl, mateří douška a jiné, jichž napotom v rozličných nemocech upotřebují pro lidi i dro dobytek.

Zvláště čarodějnice o půlnoci a před východem slunce běhají po zelinách a vláčí při tom loktuši (plachtu na trávu) za sebou, sbírajíce do ní rosu a tak odbírají jiným hospodyňkám užitky.

Zeliny nasbírané se suší a usušené setrou, a ten prášek dává se zvláště kravám.

Čarodějnice v noci před sv. Janem také někdy nahé chodí po lukách a hledají zeliny.

Do sv. Jana Křestitele krávy a ovce nejvíce dojí, proto se říká: „Svatý Jan ubere mléka plný džbán: Svatá Maří Magdalena sebere ho do břemena."

Mezi sv. Janem Křestitelem (24. června) a sv. Janem a Pavlem (26. června) setá petržel, dáváli se kravám, působí, že jim čarodějnice nemůže uškoditi.

Vodou z vařeného černobýlu, trhaného na den sv. Jana Křtitele, má se třikráte umyti kráva, jež má učarováno, že zadržuje mléko.

Na den sv. Jana Křtitele sbírají hospodyně modrou tolitu, a zvláště v době od sv. Lucie až do narození Páně ji upotřebují s úročníkem a s vrátičem i s jinými zelinami proti čarám, aby se krav nechytly.

10. Pověry k jiným církevním dnům slušící.

Kdo se na Mláďatka (28. pros.) roznemůže, zřídka vyžije (se uzdraví).

Kdo se na nový rok v hlavě škrabe, bude míti po celý rok mnoho starostí.

Pašijový týden (od neděle květné až do bílé soboty) jest příznivý ku hledání pokladův. V tom čase mají duchové strážní své poklady otevřené.

Sedm kočiček utrhnutých ze zlatolýče (z ranné vrby) v neděli květnou neb na zelený čtvrtek zahání zimnici i bolení zubů.

Na zelený čtvrtek třesou lidé stromy, když se zpívá v kostele Gloria a když všemi zvony se zvoní, aby se urodilo ovoce.

Na velký pátek kopou před východem slunce posát (posad, posed), jehož kořen, podobající se děcku, suší a na prášek tlukou a trou, aby jej napotom dávali kravám lízati. Přijde-li kráva na takové místo, kde před ní byla kráva lízala posát, ztratí všecko mléko. Ba z devíti dvorů užitek táhne se do dvora toho, kde tento prášek kravám dávají Když čarodějnice prášek ten kravám svým dávají, říkávají: „Kravičko, tobě dávam ďábla, abysi z devíti dvorů užitek táhla.“ Tak prý říkávala šafářka na Hradisku před léty a mívala sílu dojiva, až je žádný nechtěl od ní kupovať. Stařenka vypravovatelky za šití dostávala ve dvoře tom másla. Když je doma na rendlíku rozpouštěla, bylo samé pěny. Ona hned povídala: „To máslo není s dobrým!“ Vzala svěcené vody a pokropila je, a máslo hned všecko vyskočilo z rendlíka jako ryba, a nezůstalo ho než asi za náprstek. Stařenka povídala: „Tohle jest spravedlivé máslo, to ostatní jest všecko ďáblovo.“ Když člověk mléka od té šafářky pojedl, nadýmalo a píchalo ho to, div kůže na něm nepukla.

Dobrým prostředkem proti rytí krtků jest, do děr od krtků nadělaných nastrkati kostí ze svěcených velkonočních mazanců. (Tu se míní mazanec, jenž jest pečené jídlo z vajec, másla a masa, n. p. z hlav telecích aneb skopových sekaných, v němžto i celé kůstky bývají.)

Ráno v pondělí velkonoční chodí chlapci budit děvčata a šlehají je metličkou (žilou, pomlázkou). Když jim vyšlehají, častují je pivem, v novějším čase i kořalkou, začež jim děvčata dávají malované vejce.

Komu se o Velikonoci vyšlehá, nedostane prašiviny.

Jetelina čtverlistá před sv. Jiřím (24. dub.) nalezená znamená štěstí.

Uhlédneš-li hada před svatým Jiřím, všickni hadové budou před tebou utíkati.

Na slavnost svatodušní smaží děvčata vaječnici a zvou své milence na hostinu, ku kteréž tito nápoje obstarávají.

Jestli gazděna na Boží Tělo z okrášleného oltáře halouzku ulomí a ji do lnu zastrčí, dobře se jí len urodí.

Na den Navštívení Panny Marie (2. července) též sbírají se zeliny všelijaké jako v den sv. Jana Křestitele, aby měly statky (dobytek) mnoho užitku. Zeliny ty se usuší a setrou, a ten prášek dává se kravám. I v noci před tímto dnem někdy čarodějnice nahé chodí po lukách hledajíce zeliny.

Zelí na den sv. Prokopa (4. července) okopané bude samé hlávky.

Prší-li na sv. Prokopa, zmokne mandel i kopa.

Zatneš-li na den sv. Abdona (30. července) sekyru do stromu, do roka uschne.

O Narození Panny Marie (8. září) hadi do děr zalézají a trvají v nich až do sv. Jiřího. (24. dub.)

Chodí-li na den sv. Kateřiny (25. list.) husa po blátě, na Boží Narození bude chodiť po ledě, a naopak.

Na Hromnice uhlédne-li jezvec stín, opět zalézá do své peleše.
Je-li jasno na Hromnice, bude sněhu mnohem více.
Fučí-li vítr na Hromnice od půlnoci, je naděje, že se pohanka urodí.
(V ročníku třetím pokračování a dokončení.)

Do pokladnice „Matice Moravské" složili

od 16. listop. 1870 až do 25. února 1871:

Údové zakládající:

P. T. Pp. M. V. Evanžín, pokladník v Jevišovicích, 10 zl. Jan Janoušek, děkan v Třebíči, 10 zl. Karel Gavalovský, studující v Brně, 10 zl. Vladimír hrabě Logothetty v Bilovicích 30 zl.

Údové činní:

P. T. Pp. Antonín Brabenec, kaplan ve Velkém Meziříčí, 5 zl. Jan Vlk, c. k. notář ve Znojmě, 5 zl. Jos. Šperlín, obecní starší a sollicitator v Kroměříži, 10 zl. Jakub Vejvoda, farář v Novém Veselí, 20 zl. Frant. Diviš, farář v Bochdalicích, 5 zl. František Hoch, farář v Pavlově, 5 zl. Jan Hlávka, továrník v Brně, 10 zl. Ant. Páral, farář v Ořechově, 5 zl. Jan Kadláček, ředitel arcibisk. semeniště v Kroměříži, 5 zl. Arcibiskupský seminář pach. v Kroměříži 10 zl. Rafael Hák, kooperator v Doubravici, 10 zl. Florian Bečák, farář v Meřotíně, 5 zl. Josef Nezval, farář v Ratiškovicích, 5 zl. Dr. Frant. Zeibert, konsist. rada v Brně, 5 zl. J. Dragoni, zemský inspektor školní v Uh. Hradišti, 5 zl. Marcelín Suchánek, kaplan ve Zlíně, 10 zl. Dr. Matěj Procházka, c. k. notář v Mikulově, 5 zl. Jakub Procházka, rada konsistorní v Brně, 5 zl. Frant. Müller, měšťan v Třebíči, 5 zl. Karel Beránek, farář v Újezdě, 10 zl. Jos. Lad. Heyl, obecní písař v Lomnici, 5 zl. Dr. Beda Dudík, historiograf moravský, 5 zl. Albert Budiner, civ. inženýr v Rajhradě, 5 zl. Frant. Zavadil, učitel v Rajhradě, 5 zl. Jan Hrůza, obchodník v Rajhradě, 5 zl. Vácslav Šula, farář v Šitbořicích, 5 zl. Bedřich Mičke, obchodník v Doubravici, 5 zl. Edvard Kornyšl, statkář v Rakvicích, 5 zl. Vácslav Šembera, kněz řádu sv. Augustina na St. Brně, 5 zl. Antonín Hons, kaplan ve Velkém Újezdě, 5 zl. Augustin baron Stillfried, c. k. podmaršálek v Králici, 5 zl.

Údové přispívající:

P. T. Pp. František Dvořák, kanovník v Kroměříži, 2 zl. Tomáš Groeger, kanovník v Kroměříži, 10 zl. Tomáš Laňáček, kooperator v Hradisku, 2 zl. Ant. Ilkovič, kooperator v Komárově, 2 zl. Ferdinand Kment, prof. při dívčí škole v Brně, 2 zl. Karel Hohn, zemský úředník v Brně, 2 zl. Jos. Gregor, koncipista zemský, 2 zl. Frant. Korec, kaplan v Boskovicích, 3 zl. Čten. spolek v Kojetíně 4 zl. Jos. Pospíšil, kaplan v Starči, 2 zl. Karel Bačák, kaplan v Líšni, 2 zl. Jan Ouředníček, kaplan v Přerově, 2 zl. Ant. Sokol, farář v Náklu, 2 zl. Jakub Slavík, kooperator v Klinkovicích, 2 zl. Jindřich Stürzenhofer, administrator v Olbramicích, 2 zl. Karel Zelinka, farář v Pavlovicích, 2 zl. Raymund Dundáček, kněz řehole Minoritů v Brně, 4 zl. Jak. Eliáš, kooperator v Bystřici pod Hostýnem, 2 zl. Frant. Vašek, farář v Olbrechtičkách

2 zl. Hynek Pecina, kaplan v Boskovicích, 2 zl. Jiří Láska, kooperator ve Val. Meziříčí, 2 zl. Jos. Pur, lékař v Příboře, 2 zl. Bedř. Kaun, farář v Rychalticích, 2 zl. Frant. Peřina, měšťan v Příboře, 2 zl. Martin Horák, sklenář v Příboře, 2 zl. Vyhlídal Jan, kaplan v Příboře, 2 zl. Jos. Šildberger, kaplan v Bučovicích, 3 zl. Jos. Hon, kupec v Praze, 2 zl. Ant. Adamec, studující v Brně, 2 zl. Čten. spolek „Horák" v Novém Městě 2 zl. Moric Růžička, kaplan v Náklu, 2 zl. Pp. theologové Olomoučtí: Ig. Bečák 2 zl. Ant. Jar. Cetkovský 2 zl. Pavel Chalupa 2 zl. Jos. Kaštyl 2 zl. Ondřej Korotvička 2 zl. Florian Hluštík 2 zl. Hynek Kupčík 2 zl. Jos. Klemš 2 zl. Jan Kellner 2 zl. Jos. Koutný 2 zl. Jos. Kubíček 2 zl. Frant. Lhotský 2 zl. Petr Lubojacký 2 zl. Jak. Ondroušek 2 zl. Ant. Přikryl 2 zl. J. Šafránek 2 zl. Ondřej Pavlík 2 zl. Leop. Číž 2 zl. Ig. Havlíček 2 zl. Rud. Hrdlička 2 zl. Jak. Přivřel 2 zl. Jos. Kovalovský 1 zl. A. Lysický 2 zl. Jos. Bureš 4 zl. Jos. Hyvnar 1 zl. Pp. Věnc. Chmelař, praefekt v semináři v Kroměříži, 2 zl. Jan Oth, kaplan ve Velkém Týnci, 4 zl. Jan Koudelka, kooperator v Jemnici, 2 zl. Ubald Vojtěch, guardian kapucínů v Sušici, 2 zl. Jan Boj. Fáborský, farář v Pohořelicích, 2 zl. Ant. Weinlich, farář na Vranově, 2 zl. Frant. Korec, kaplan v Boskovicích, 2 zl. Jan Novotný, farář v Sokolnicích, 2 zl. Dr. Bedř. Hoppe, advokát v Brně, 2 zl. Frant. Embert, farář v Lukově, 2 zl. Jan Soušek, farář ve Zlíně, 2 zl. Mikuláš Kašpárek, měšťan ve Zlíně, 2 zl. Čeněk Peřina, správce v Majetíně, 2 zl. Ant. Hadinger, kaplan v Brně, 2 zl. Josef Januška, c. k. okresní hejtman ve Vyškově, 2 zl. Jos. Anderlík, úředník severozápadní dráhy ve Znojmě, 2 zl. Ig. Strouhal, farář v Bohuňovicích, 2 zl. Jos. Talásek, kněz na odpočinku v Bystřici, 2 zl. A. Hořčica, obchodník ve Vyškově, 2 zl. Jos. Šnédar, rolník v Němčicích u Ivančic, 2 zl. Jos. Vala, kaplan v Brně, 4 zl. Frant. Skopalík, rolník v Záhlinicích, 2 zl. Jan Dokoupil, kooperator v Renotách, 2 zl. Jan Švehlík, kooperator v Uh. Ostrově, 2 zl. Jos. Dvořák, kooperator v Loukově, 2 zl. Aug. Kleveta, kněz v Babicích, 2 zl. Ondřej Čettl, rolník v Syrovicích, 2 zl. Dr. Zikmund Vašátko, advokát ve Velkém Meziříčí, 2 zl. Frant. Libner, farář v Zubřím u Rožnova, 2 zl. Tomáš Hájek, farář v Záhlinicích, 2 zl. Vácslav Ladislav, priv. úředník v Brně, 2 zl. Alois Kleveta, mlynář v Dědicích, 2 zl. Karel Eichler, kooperator v Hovoranech, 2 zl. Dr. Ctibor Helcelet, koncipient v Brně, 2 zl. Dr. Karel Hanáček, zemský sekretář v Brně, 2 zl. J. Mládek, prof. v Olomouci, 2 zl. J. Kosina, řed. slov. gym. v Olomouci, 2 zl. J. Sytko, prof. sl. gym. v Olomouci, 2 zl. J. Fiala, prof. sl. gym. v Olomouci, 2 zl. Dr. J. Lakomý, koncipient v Olomouci, 2 zl. Jan Kopka, kooperator v Brně, 2 zl. Ferd. Harna, kněz církevní v Holici, 2 zl. Jan Lazar, kooperator v Židlochovicích, 2 zl. Ant. Černý, farář v Olbramkostele, 2 zl. Jos. Hybl, lokaj na St. Brně, 2 zl. Edvard Merlíček, sekretář vzájemné pojišťovny v Brně, 4 zl. Michal Kobza, farář v Střelicích, 2 zl. Karel Kandus, kanovník v Cvrčovicích, 2 zl. Jan Vrzal, farář v Kněžicích, 2 zl. Frant. Blažíček, c. k. cestmistr z Ostrovačicích, 2 zl. Frant. Bezloja, kooperator v Dřevohosticích, 2 zl. Jan Šebek, zemský úředník v Brně, 2 zl. Jak. Sušický, bisk. rada a farář v Bystrci, 2 zl. Dr. Gustav Bozděch, zem. škol. dozorce v Brně, 2 zl.

Tiskem národní kněhtiskárny Josefa Šnaidra v Brně. — Nákl. „Matice Mor."

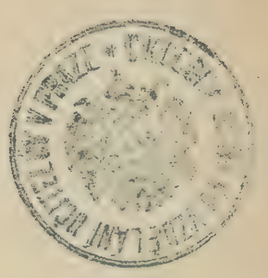

ČASOPIS

„MATICE MORAVSKÉ".

REDAKTOR:

VÁCSLAV ROYT.

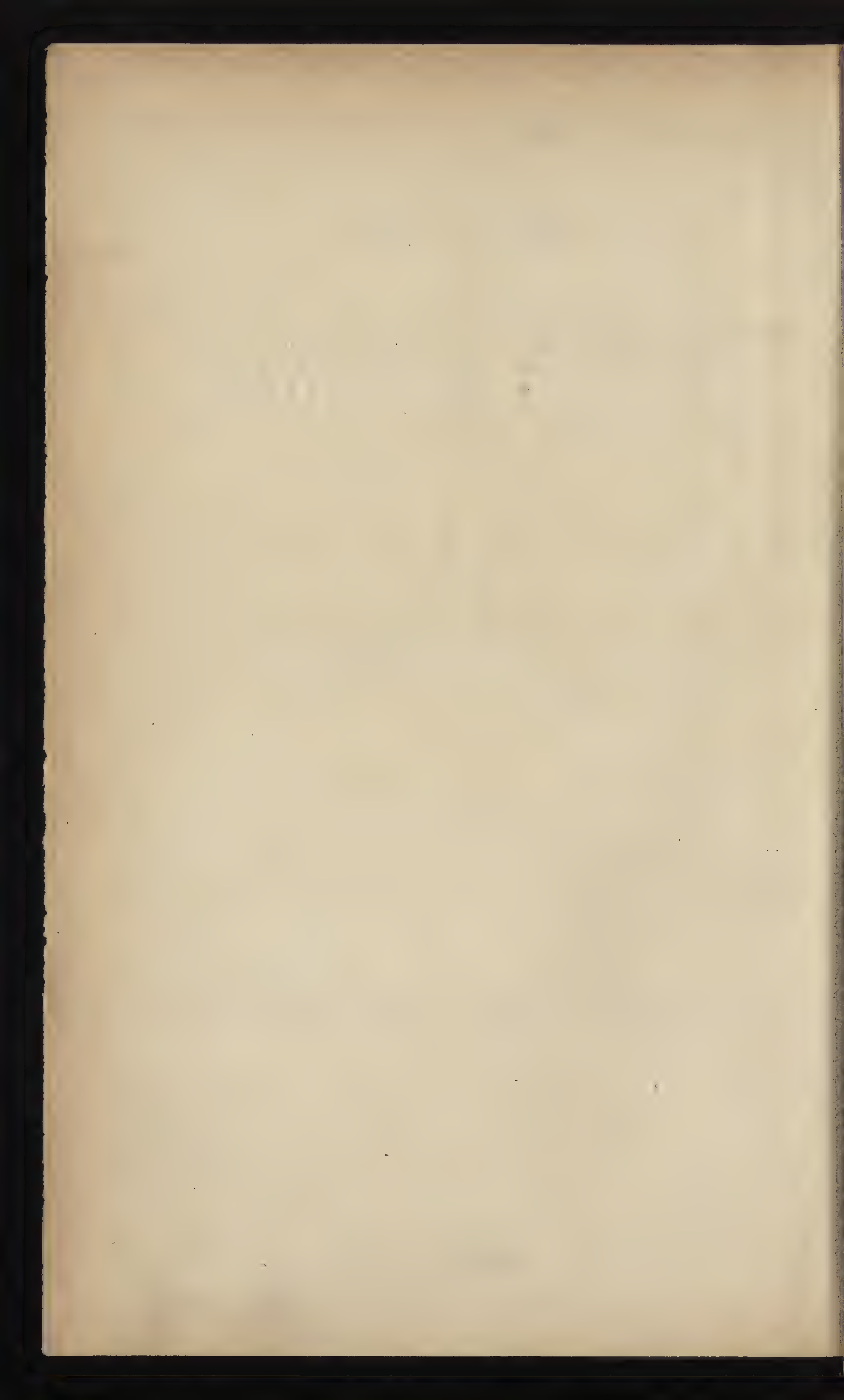

Ročník Třetí..

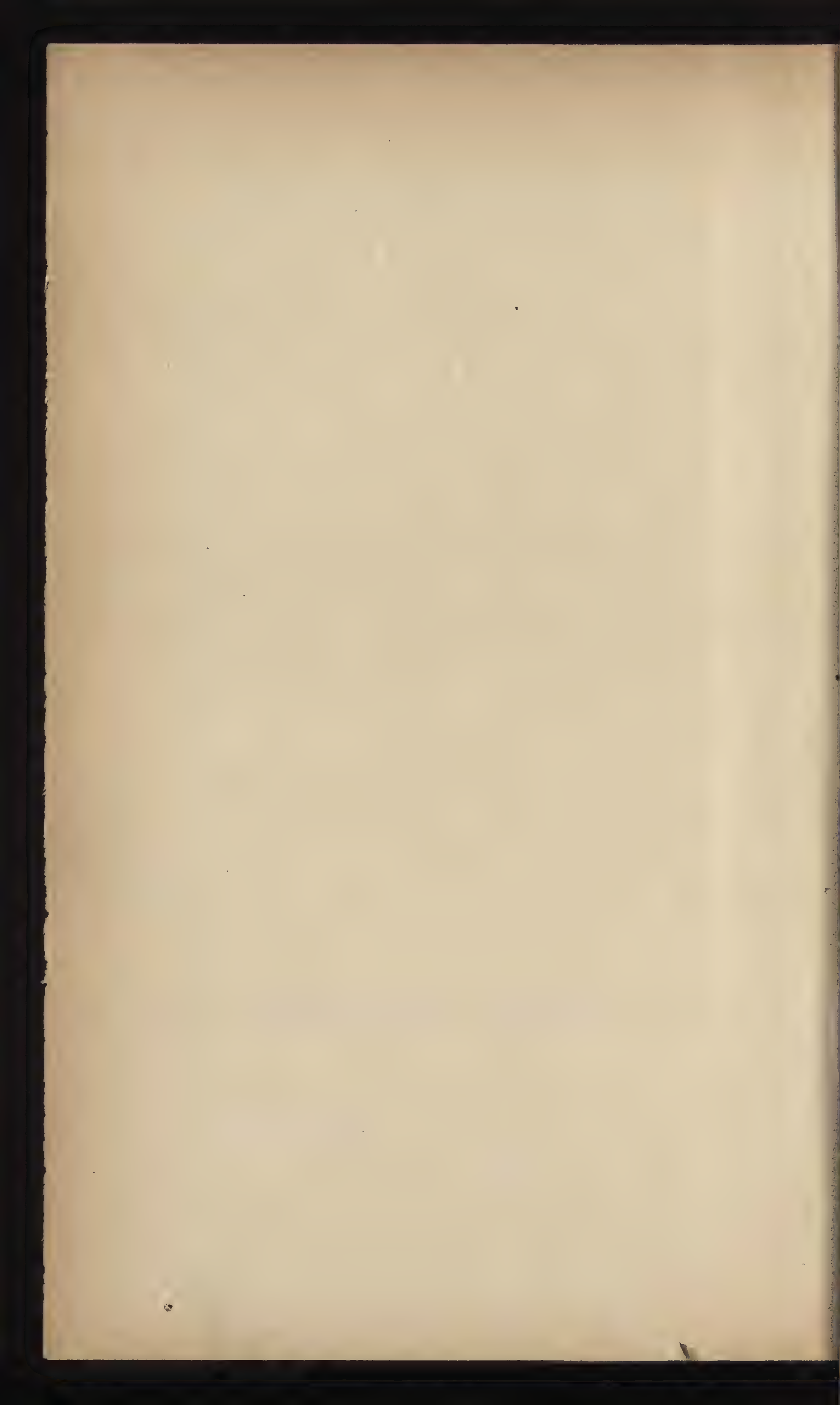
1871.

V BRNĚ 1871.

Nákladem Matice Moravské.

Obsah celého ročníku.

Jakou zkázu vzal jazyk český od časů kardinála z Dietrichšteina při manském soudě Kroměřížském.

Podává *A. V. Šembera.*

Od konce XIV. století až do kardinála Františka z Dietrichšteina (r. 1599—1636) psány jsou knihy manské kostela Olomouckého a knihy půhonů a nálezů manského soudu Kroměřížského nepřerušeně jazykem českým, a jako před soudem v Olomouci a v Brně, tak jednáno i před soudem biskupským v Kroměříži vše v jazyku českém podlé starodávního pravidla: „Kdež kolvěk páni Moravští co súdí, má voláno býti českým neb moravským jazykem.“ Nad tímto obyčejem drželi ochrannou ruku pánové lenního soudu, biskupové Olomoučtí, vůbec rození Moravané, a z velké části mužové výteční, jakož byli Tas z Boskovic (od r. 1457—1482), Jan Vitík Prostějovský (r. 1484—1490), Stanislav Turzo (r. 1497—1540), Jan Skála Doubravský (r. 1541—1553), Marek Kuen Olomoucký (r. 1553—1565), Vilém Prusinovský z Vickova (r. 1565—1572) a Stanisľav Pavlovský (r. 1579—1598). Přísedící soudu manského, kanovníci Olomoučtí a jiní byli té doby téměř vesměs rodu moravského a taktéž manové, jenž před soudem co činiti měli, na př. Jiskrové z Brandýsa, Bukůvkové z Bukůvky, Chorynští z Ledské, Potstatští z Prusinovic, Žalkovští ze Žalkovic a j. Však od časů biskupa Františka z Dietrichšteina, pověstného restaurátora Moravského, nastal v užívání jazyka českého u soudu lenního v Kroměříži úplný obrat. Tento muž ve Španělích narozený a od jezuitů v Římě vychovaný, naučiv se co biskup z nouze česky, byl povždy jazyka českého znevažovatelem a — snad mimoděk — hlavním jeho škůdcem. Předešlí biskupové Olomoučtí pokládali statky své za důchod, z něhož by kostely zvelebovali, duchovním skrovně nadaným pomáhali a vůbec potřeby církevní opatřovali, jakož to biskup Stanislav Pavlovský

v listu svém, r. 1580 strýci svému, Divišovi z Brandýsa daném, velmi pěkně propověděl; oni brali do kapitoly vesměs duchovní učeností a zásluhami vynikající, nešlechtice i šlechtice, z nichž pak nejvýtečnější stali se biskupy. Však kardinálovi z Dietrichšteina byly statky biskupské i prebendy kanovnické hlavně prostředkem k obohacování svých příbuzných a k opatřování chudé šlechty, kteréž smýšlení své osvědčil tím, že odňav cisterciákům Žďárským panství (Žďárské), ke statkům Dietrichšteinským je přivtělil, a že vyloučil duchovní rodu měšťanského a rolnického z kanovnictví, učiniv pravidlem až do našich časů zachovávaným, že prebend kanovnických požívati mají jen duchovní ze staré krve šlechtické, domácí nebo cizí. Tím spůsobil, že od jeho smrti ani jediný Moravan nedosedl na biskupskou stolici Olomouckou, nébrž vesměs šlechtici odjinud, neznalí jazyka lidu, jehož vrchními pastýři býti měli. Již rok po jeho úmrtí zvolila kapitola šlechtická od něho složená k příkazu vyššímu za biskupa 23letého arcivojvodu Leopolda Viléma, jenž nebyl ještě ani za kněze posvěcen, v Olomouci nebydlel a biskupství po 25 let skrze administrátory spravovati dával; po něm vyvolila arcivojvodu Karla Josefa, pachole 14leté, a po jeho brzkém sejití Karla hraběte z Liechtenšteina, v Kladsku zrozeného; r. 1695 povznesla opět na stolec biskupský mladíka 15letého, Karla, vojvodu Lotarinského, a po jeho povýšení za arcibiskupa Trevírského, Wolfganga hraběte Schrattenbacha, Štyrčana (od r. 1711—1738), pak Jakuba hraběte z Liechtenšteina, Slezáka (r. 1738—1745), Ferdinanda hraběte Troyera, Tyroláka (r. 1746—1758), Leopolda hraběte Eghha, Hamburčana (r. 1758—1760) a Maximiliána hraběte Hamiltona, Bavoříka z Mnichova (r. 1761—1776).[1])

Jest na bíledni, že pod těmito bisbupy jazyk český jak ve správě církevní, tak i při biskupském manském soudě v Kroměříži nevyhnutedlně ujmu bral, ano dříve později k úplné zkáze přijíti musil. Již za kardinála z Dietrichšteina zaveden jest do desk manských jazyk německý, nejen v zápisech, týkajících se manů česky neumějících, ale i manů moravských, jakož v kvaternu z r. 1628—1641 první vklad německý (r. 1634) učiněn Janovi Burianovi Kobylkovi z Kobylí (Einlag der Kaufberednuss wegen des Lehengutes Mosstienicz Herrn Johann Buryan Kobilka von Kobili). Po 25 létech

[1]) Hrabě Hamilton byl poslední biskup Olomoucký; po něm přišli arcibiskupové.

od smrti Dietrichšteinovy byly již desky manské úplně poněmčeny; poslední dva zápisy české čtou se v kvaternu lenního sudího Zdenka Zástřizla z Zástřizl na r. 1661 a 1665. Týmž spůsobem hynul také jazyk český v řízení soudním. Jsa biskupům nesrozumitedlný a mnohým kanovníkům a odrodilým manům na urážku, vypuzen jest znenáhla ze soudnice a uvedena na jeho místě němčina; toliko v protokolech dopřáno jako z milosti některým starodávným českým průpovědem místa, na př. „Račte se sstoupiti", „Json tu jaké vklady" a p., a stranám moravským vydávaly se ještě české nálezy. Konečně zprotivily se mnohým pánům i tyto vzpomínky na jazyk český, a dne 6. listopadu 1762 podal dvorský sudí manský, Karel hrabě Vetter, biskupovi Maximiliánovi Hamiltonovi žádost, aby jazyk český z jednání soudu manského naprosto byl vyloučen, táhna se v té žádosti k tomu, že již kardinál z Dietrichšteina od starodávného spůsobu ustoupil a vedlé jazyka českého jazyk německý v řízení soudní zavedl, že téměř ani jediný z přísedících lenního soudu češtiny ex fundamento znalý není, že jazyk německý vůbec má převahu nad jazykem českým atd. Načež biskup dekretem, daným v Kroměříži dne 16. listopadu 1762 rozhodl, aby se dle tohoto návrhu v deskách zemských příště veskrz němčiny užívalo, a toliko při vkládání do desk manských aby se svrchu dal nápis český: „Dne (toho a toho) stali se tito vkladové", kterýmžto dekretem dostalo se Moravanům té potupy, že jazyk jejich (jak dí Karel z Žerotína) „přirozený, vzáctný, starožitný a rozšířený" uprostřed krajiny moravské „od cizího jazyka byl vytisknut."

Jaký však byl surogát, jenž v deskách manských a v řízení soudu Kroměřížského na místo někdejší vybroušené řeči české nastoupil, a kterak se s řečí vlastenskou před samým jejím vyloučením ze soudu jako s nějakou popelkou nakládalo, viděti z níže-položeného výpisu z Kroměřížských knih soudních, jejž tu pro stálou toho památku podáváme.

V knize 6. z r. 1755 na listě 136 a násl. jest poslední soud manský, jenž se držel dle spůsobu Dietrichšteinem zavedeného, takto zapsán:*)

---

*) Na důkaz, jak se při manském soudě Kroměřížském toho času psávalo, podává se tu věrný opis bez všelikých proměn pravopisných a oprav grammatických. Red.

Letha Panie 1760 dne 1. Decembris to pondieli post primam dominicam adventus na zamku Kromierziskym w Saalu k tomu Przipravenim (Poniewacz stary obiczegneg zhorzeneg gesstie Wystawen nebyl) w prwni wrchni Condignati nad branu zameczkou drzan gest saud Mansky, ku kteremu se zjeti a sedieti raczily:

Hoff-Richtirz Mansky:

Geho Milost Pan Otto Ferdinand Kaltschmied Swobodni Pan z Eyssenberka.

Z Kanownikuw:

Geho Milost Jann Mathis Butz z Rollsbergu.

Z Panuw:

G. Milost Pan Carl Frantissek Hrabie Orlick Swobodni Pan z Lažiska.

G. Milost Pan Carel Joseph Vetter Hrabie z Lilie.

G. Milost Pan Philipp Joseph Swobodni Pan z Wippler a z Uschitz.

G. Milost Pan Isidor Hrabie z Hoditz.

Z Rittirzstwa:

Pan Frantissek Žialkowsky z Žialkowitz.

Sessio I^ma^ die 1ma Decembris 1760.

Vor gehörter heiliger Mees haben bei Ihro Hochwürden und Gnaden Locumtenente Herrn Baron von Blümögen in Abwesenheit Ihro Hochwürden und Gnaden des Herrn Graffens von Sereni in Gegenwart Ihro Freyherrlichen Gnaden Herrn Lehens-Hoff-Richters Ihro Hochwürden und Gnaden Herrn von Rollsberg, Herrn Lehens-Schreibers, dann meiner Joseph Placidi Perti als Archivarii das gewöhnliche Assessorats-Juramentum abgelegt Ihro Hochwürden und Gnaden Herr Graff von Althan. Nach solch abgelegten Jurament hat man in der Hochfürstlichen Schlos - Capellen gegen 10 Uhr Fruhe die Heil. Mees gehört und haben sich sodann in den zubereiteten Lehen-Saal begeben Ihro Freyherrlichen Gnaden Herr Lehens-Hoff-Richter, Ihro Hochwürden und Gnaden Herr Graff von Althan, Ihro Hochwürden und Gnaden Herr von Rolssberg, Herr Graff von Orlick, Herr Graff Vetter, Herr Baron von Wippler, Herr Isidor Graff von Hoditz und Herr von Žialkowitz.

Da nun Ihro Freyherrlichen Gnaden Herr Lehens-Hoff-Richter

dero Stelle eingenommen und gesambten Herren Räthen zu nehmen angewiessen, ist beschehen ein

Potaz.

Nach Eröffnung dieses Potaz gesaget worden von Herrn Lehens-Hoff-Richter: „Mansky Pisarzi zahagugte Saud Mansky.“ Und ist sonach bei eröffneter Thier und Schranken publiciret worden:

1tens Die Högung des Lehen-Rechts. 2tens Die Hochfürstlich-gnaedigste Plenipotenz für Ihro Hochwürden und Gnaden den Herrn Dohm-Dechanten Baron von Blümögen. —

Alsdann ist pro intabulatione hora 3tia post meridiem pro crastina sessione hora 8va mane bestimmt worden.

Sessio feudalis 2da die 2. Decembris 1760, bei welcher erschienen Herr Lehens-Hoff-Richer et reliqui ut sessione 1ma. Als nun der Herr Lehens-Hoff-Richter und die sammentlichen Raethe ihre Stellen eingenommen haben, ist beschehen ein

Potaz.

Nach Eröffnung des Potaz gefraget worden: Mansky Pisarzi! gsauli gaky Wklady? et inspectis tabulis responsum: negsau milostiwy Pane, und befohlen worden: reponatur, und ist die Lehentaffel hinwiderumben reponiret worden:

Gsoulj gaky starj Puhonj? et responsum: gsou Milostiwy Pane. Und anbefohlen worden: publicentur, und ist publiciret worden:

1mo Puhon der Stadt Katscher wider die Herrn Graffen von Gaschin auf dem Lehen Katscher in puncto in dem Lehen-Schloss usurpirenden Bier- und Brandwein-Schanks.

Nach dessen publication vorgetragen: Advocat Schiermeyssen: Hochlöblich H. F. O. B. Lehen-Recht: Es waere atd. (prosba): Das Hochlöbl. Lehen-Recht geruhe den republicirten Puhon noch weiters in statu quo bewenden zu lassen.

Hierauf gesagt worden: Raczte se sstaupiti.

Potaz.

Wynesseni.

Gegich Mylosti podle ziadosti tento wyhlassenj Puhon in statu quo zanechawati raczegy.

2do Weissmannischer Puhon u. s. w.

Po poslednjm potazu: Nach Eröffnung des Potaz gefraget worden: Gestly kdo czo przednesti ma, nech przednese. A nebuda nicz Gesagt worden: „Saud mansky gest wzdan.“

Paběrky sebrané na poli české poesie kramárské.

Podává *F. Bartoš.*

Poesie národní pučí a vzniká z kořene ducha národního aneb aspoň té části národu, kterou lidem nazýváme. Musíť ovšem každá píseň každého času složena býti jednotlivcem; avšak pokud národ hájí svého osobitého rázu v původní pouhosti a neporušenosti, nevyniká takový básník jednotlivec individuelně nad ostatní národ. Co on zpívá, dovede zpívati i druhý, třetí, jako tlukot jednotlivého slavíka neliší se podstatně od zpěvu slavičího vůbec. Pročež stává se taková píseň básníka jednotlivce ihned majetkem obecným; prvotný skladatel nehlásí se k ní více co ku svému plodu. Neskládalť on písně své, aby se proslavil v národě plodem novým, vynikajícím, on pěje, jako každý jiný, cítě se puzena k tomu, aby dal výraz překypujícím citům svým, buď blahým, buď bolným.

Dokud celý národ jest *lidem*, žijícím životem svým samobytným, jest básnické nadání majetkem obecným, čehož jasným důkazem jsou nám Srbové, zvláště turečtí, u nichž tolik jest téměř skladatelů národních zpěvů junáckých, kolik bojovníků za vlasť a za svobodu.

Když pak vnikající v národ osvětou cizokrajnou třídění národu nastává ve vrstvy vyšší a nižší, odlučují se obyčejně vyšší tyto třídy, čili tak zvaní vzdělanci od lidu, vystupujíce z jeho oboru myšlenkového a majíce obyčejně v opovržení, co svůj vznik a původ má v lidu. U nás dálo se takové odlišování jednak šířením se humanismu, jednak působením němčiny, oblíbené při dvoře královském i na hradech některých šlechticů a šířené po městech českých uváděním do nich osadníků německých.

Umělí básníkové čeští, opustivše půvabné luhy poesie národní, nečerpali látky ku skladbám svým ze života národního a z dějin vlastenských, nýbrž brali si stvůry cizokrajné za vzory básní svých: Tristrama a Isaldu, Tandariáše a Floribellu, kteréžto plody jsouce samy sebou bezcenné, všeho básnického vzletu prázdné i formou neladné, byly výhradnou a privilegovanou pochoutkou vzdělanců českých. Lid český zůstával napořád věrným neporušenému básnictví národnímu, on pěl i na dále písně své, plynoucí z nezkaleného zdroje ducha národního. Ani pohroma bělohorská, která národ náš

dvoustoletým smrtelným spánkem omráčila, ani následující potom ujařmení a utýrání lidu českého nedovedlo uhasiti v něm bozskou jiskru poesie národní.

Utkvěv vroucím citem zbožným v Bohu a ponořiv se myslí vnímavou v podání posvátná, vyplodil nám lid náš poesii duchovní, jejíž mnohé plody vším právem k nejlepším výtvorům básnictví národního připočísti dlužno. Světskému pak básnictví národnímu byly mocnou pákou rozmanité hry, zvyky a obřady národní, zvláště pak národní hudba a tanec. K hudbě a tanci, pokud taktem písní národních se nesly, zásobil se po každé chasník český novými písněmi. Ty zpíval před hudebníky, a k jich zvukům neodolatelným pustila se celá ves, staří i mladí, v tanečný rej. Nejednou viděl jsem ve svém rodišti starce i staruchy ctihodných šedin, jak mile se ozvaly dudy a cimbál jich oblíbenou písní, chvátati plesně v kolo tanečníků a otáčeti se s pružností mladistvou mrštným taktem národní „Koulané“ mezi mladou chasou, na jíž cizácké třasáky, mazurky a p. nyní s omrzelostí a nelibostí Katonskou pohlížejí. Při hudbě a tanci stávaly se nové písně majetkem celé vsi a šířily se dále po celém okolí, zpívány jsouce od pasáků, oráčů, ženců, jichž zpěvem veškerá krajina se ozývala.

Teprv šířící se vzdělanosť novověká, nivelizující všeliké osobité zvláštnosti různých národů, působila i na národní naši poesii, jako mráz na něžné kvítko jarní. Zvláště pak rozvlněný proud bojů socialních a politických obrátil i lid český ku směrům praktickým. Vymizelať z něho ona naivní vnímavosť mysli dětinné, na její místo nastoupila chladná úvaha prozaické skutečnosti. Jako každá vymoženosť národní svých obětí vyžaduje, tak koupena jest i občanská dospělosť lidu našeho a pokročilosť jeho u věcech praktických za cenu vysokou, nenahraditelnou to ztrátu poesie národní. „Mnoho pradávného, původního, mnoho básnického a krásného mizí z lidu, mnoho také škodlivého a nesmyslného; předce však ale zvláštní stesk v mnohém srdci úkaz tento budí, asi jako když velebné hvozdy a luhy líbezné ustupovati musí rolím úrodným. Rozum přisvědčuje, ale srdce těžce to nese, když vidí, ana všude užitečná rozumnosť vyměřuje.“ [1])

[1]) Nebeský, v Časopise českého Musea 1847, II., str. 341.

Vyskytují se již jen jednotlivci, tak zvaní samoukové, kteří dovedou ještě ozvati se zvukem písně národní.[1]) Lid sám pěje již za časté své nové písně podle melodií tanců moderních, podle nápěvů německých písní pouličních, tak zvaných „gassenhauerů“ ano i podle arií oper vlasských, šířených mezi ním četnými kolovratkaři.

Tiskem dostalo se valného rozšíření v lidu písním duchovním již v století 17., jevilať se toho potřeba za příčinou bohoslužby. Tu nejen národní písně sbírány a tiskem vydávány, nýbrž i umělé v jich duchu skládány, docházejíce tytýž veliké obliby v lidu. Tištěny pak jsou na spůsob malých kancionálků, po pěti až desíti v jednom, beze všech ozdob obrázkových, vyjma skrovničké arabesky na konci přičiněné. Papír jest sprostý, tisk v jednom a témž zpěvníčku brzy hrubší brzy drobnější, dle toho, jak prostor pro určitý počet písní vyměřený stačoval. Písně tištěny jsou jedna po druhé, bez zvláštního nadpisu: slohy oddělují se znamínkem ¶, jdou však nepřetržitě za sebou. Písně takto tištěné dostávaly se v oběh mezi lidem kněhkupci kramárskými, kteří rozbíjejíce stany své o trzích v městech a o poutech venkovských vždy novou potravou duchovou lid opatřovali.

Světských písní národních v minulých stoletích nesbíráno, aniž od umělých básníků nových v jich duchu ku potřebě lidu skládáno a tiskem vydáváno. Nejevilať se toho praktická potřeba, a bez takové píseň samu sebou oceniti nedovedli vzdělanci těch dob. Lid pak sám, dokud trvají léta národní poesie úrodná, nepomní nikdy a nikde na budoucí neúrodu. Neníť mu vzácné, co každým dnem novou spůsobou se obrozuje, a nepomyslí ani, aby kdy jináče býti mohlo. Avšak mimo jeho nadání nastala národní poesii z příčin svrchu dotčených léta neúrodná.

Lid náš žil již jen ze zbytků zásob starých, které mu více nedostačovaly; on chtěl míti něco nového nebo zpěvumilovnosť jeho jest posud neumořitelná. Umělé básnictví, by obsahem i formou sebe populárnější bylo, čímž ovšem, najmě novější jambografické, veskrze není, zůstává lidu cizím a nepřístupným, poněvadž nevyhledává spojení s jeho národními kněhkupci kramárskými, jichž on posud stálým a věrným odběratelem zůstal. I zbudoval si tedy

---

[1]) Viz o nich výtečnou monografii důmyslného badatele v oboru naší kulturní historie, Alfreda von Waldau „Boehmische Naturdichter“. V Praze 1860.

lid sám ze svého fondu svou vlastní literaturu básnickou. Díla toho uchopili se četní samoukové, více méně nadaní, kteří jali se skládati písně „k obveselení mysle mládencům a pannám“. K nim přidružila se záhy sprostá špekulace kramárská, která jdouc za výdělkem bídnými svými výrobky lid náš zaplavuje.

Jsou tedy plody básnické naší literatury kramárské součinem tří činitelů: poesie národní, básnictví pěstovaného některými samouky a výdělkarské roboty kramárské. V každém pak ohledu zasluhují tyto neúhledné sešitky písní kramárských většího povšimnutí, než se jim posud dostalo. Vždyť předce zajímavo jest samo sebou poznati ty zdroje, z nichž náš lid jednak značnou část své duchovní stravy váží, jednak i jed dosti nebezpečný ssaje.

Literární historik, který si vytkne za úlohu, podati celkovitý obraz národní poesie, jejího vývinu, rozkvětu i úpadku, nenajde lepšího vůdce k dolíčení postupujícího odumirání jejího nad tyto rodinné sešitky, sestavené pořádkem chronologickým. Sběratel písní národních může odtud platně své sbírky rozhojniti.

Písně v století 17. tištěné (starších jsem se ve sbírkách mnou probraných nedopídil) jsou všecky obsahu duchovního, sahajíce zajisté původem svým dílem i do dob dřívějších. Jsouť to písně na mnoze čistě národní, složené v době, kdy národní zpěv ještě plným tokem se řinul. Z písní těch uvil nám Kamarýt utěšenou kytici, vybíraje hlavně z těchto sešitkův rodinných. Ale mnoho krásného ještě zde tleje a hraní, což zajisté hodno jest, aby uchráněno bylo konečné záhuby. Či snad proto bychom měli opovrhovati těmito plody Múzy národní, že nejsou nalezeny na deskách nějaké staré knihy aneb na pergaméně psány, nýbrž chovány v chudé chýži venkovské, tištěny na režném papíře? Ko má náš „Výbor z literatury české“ za věrný obraz české činnosti literární, zhrozí se zajisté té úžasné pustoty, která se podle něho jeví, počínajíc stoletím patnáctým, na poli našeho básnictví. Naše prostičké sešitky spůsobí nám v tom ohledu zajisté radostné překvapení, světle dovozujíce, že ač většina tehdejších vzdělanců našich, vykročivše z půdy poesie národní a za vzory cizokrajnými se pachtíce básněmi svými ne hrubě nad rýmovanou prozu se povznesli, v lidu samém i v těch dobách poesie dosti utěšeně zkvétala. Toho důkazem jsou nám najmě některé legendy, které i před soudem přísnější kritiky dobře obstojí.

Písně v století 18. tištěné jsou taktéž valnou většinou obsahu duchovního; avšak zdroj národní poesie duchovní již téměř dočista

vysechl, a co od samoukův složeno, jest obsahem i formou chatrné i bezcenné. Totéž platí o písních duchovních století našeho. Písně lyrické nejsou než bídná slátanina planých, triviálných frází, často beze vší souvislosti až k neporozumění v slohy stlučených; na místo pěkných starých legend nastoupily dryáčnické písně o všelikých nesmyslných divech a zázracích, překypujících pitomým blbstvem. Otisky dobrých starých písní, jichž hojný jest počet, ovšem vyjímáme.

Světské písně pode jménem „písní k obveselení mysle mládencům a pannám na světlo vydaných" započato teprv v době našeho znovu vzkříšení ku konci minulého století skládati a tiskem vydávati. Nejstarší takovou píseň nalezl jsem z roku 1792, tištěnou u Matěje Hollaura v Praze. V našem pak století vyrojilo se takových písní nepřehledné mnozství, nějakou cenu básnickou mají však jen potud, pokud jsou ohlasem zpěvu národního. Ten jeví se v některých písních milostných i dějepravných, najmě pak satyrických, složených od samoukův dosti nadaných. Jsou to ovšem jen polní kvítka, avšak při vší své prostotě co ostatní plody z pole národní poesie předce pozoru hodné. Jiné zase, ač postrádajíce ceny básnické, pobaví čtenáře svou prostosrdečnou naivností.

Za našich dnů i poesie kramárská již odumírá a dokonává na dobro. Ostatní lupínky, které uschlý její kmen ještě vyhání, jsou již beze vší mízy životné. Když zpěvák píseň svou za tím jedině účelem skládá, aby za ni na pouti utržil dva krejcary, jak se to v některých písních výslovně připomíná,[1]) aneb kdy již ani nezpívá, nýbrž „své péro zmáčí ke cti a chvále matky Krista Ježíše" tu ovšem poesie přestává. Výrobky, které nejnovější poesie kramárská mezi lidem šíří, nejsou jen naprosto bezcenné, nýbrž i lidu našemu na nejvýš škodlivé i nebezpečné, hrozíce mu duchovní porobou a mravní nákazou. Jsouť to na mnoze necudné plody sprosté luzy, určené taktéž „k obveselení mysle mládencům a pannám" a pitomé výmysly o kdo ví jakých divech a zázracích. Zasluhují ovšem i ony

---

[1]) „Skladatel této písničky chasník slobodný, Antonín má jméno svoje Pel'kan přijmění; všem z lásky ji daruji, aby si ji koupili, ve Křtinách ji prodáváme za dva krejcary." — V jedné písni zpívá skladatel, kterak dostal Vávra za klevety bití; než zdá se mu toho „za grešli" ještě málo, pročež spustí znovu: „Než tu píseň dokonám, ještě trochu zazpívám, aby za grešli stála, snad mně ji dá i Vávra". I pokračuje dále písní: „Šli panenky silnicí, potkali je řezníci," ovšem beze vší souvislosti s odbytým Vávrou.

aby si jich povšiml každý upřímný lidumil, jemuž na tom záleží, aby i nižší vrstvy lidu našeho vyvedeny byly z mrákotné temnoty a uchráněny mravní nákazy, která jim právě z těchto hanebných škvárů mnohem větší měrou vyvírá, než z jakýchkoli knih kaceřovaných.

Hlavní sklady novější poesie kramárské, šířené skrze kramáře a písničkaře po širých vlastech československých, jsou v Skalici (u Škarnicla a synů) v Jindřichově Hradci (u Josefa Landfrassa) a v Litomyšli (u Turečka, Augusty, Josefy Bergrové). Po různu tištěny jsou též v Hranicích (u Amalie Škarniclové), ve Znojmě (u Lenka), v Uh. Hradišti (u Zannera), v Kroměříži (u Slavíka), v Olomouci (u Halousky) a j. Některé nevykazují žádné firmy, čteme tam jen: „vytištěna roku tohoto, s povolením c. k. censury“ aneb „s dovolením duchovní vrchnosti (cum permissu superiorum).“ Písně století 17. a 18. tištěny jsou ve všech téměř tehdejších tiskárnách.

Tištěny jsou takové písně valnou většinou ve formátě malé šestnásterky. Na první stránce jest obrázek v dřevě z hruba řezaný, k obsahu písně někdy z cela nepříslušný. Tak má k. p. jedna „nová píseň milujícím mládencům a pannám k potěšení vydaná“ obrázek svatého Martina v čele; „píseň o hrozném mordu“ jakéhos patriarchu, an klečí před oltářem a koná oběť zápalnou. „Žertovná píseň v selském Vašku“ čerta, an kozelcem letí. Vůbec není počet takových obrázků tuze valný, vyskytují se opět a opět tytéž, tak asi jako v Hájkově Kronice.

„Nota“ čili nápěv, kterak píseň zpívati se má, označuje se poukázaním k písni známé: „Zpívá se jako....“ V slovech těch zahrnuta jest veškerá prosodie a metrika našich pěvců, nepočítajíť oni slabiky na prstech, nýbrž jim tane na mysli nápěv nějaké známé písně, podle něhož verše a slohy své nové písně odměřují. Verš takovým způsobem složený jest zcela správný, což platí ovšem jen o písních starších; neboť novější zpěváci přestávají na tom, jmenovati píseň, jaká se jim právě namane, skládají pak verše podle svého, tak že bychom se darmo namáhali, píseň tu nápěvem vytčeným aneb jakkoliv zazpívati, tak neladný jest jich verš. Z těchto slov „zpívá se jako“ můžeme posouditi vkus skladatelův. Přečasto totiž udána píseň, jíž napěv se as málo hodí k obsahu písně nové. Tak zpívá se „příkladná píseň o jednom pyšném mládenci“ jako: „Ach já nešťastná šenkýřka.“ „Nová píseň o dobré ženě“ jako: „Vítám tebe z cesty Šimone.“ — Zvláště

nejapně si v té příčině počínají novější skladatelé písní duchovních, tak zvaní starší bratři. Marianská píseň: „Žádnej nemůž vysloviti, kam mne úmysl táhne“ zpívá se jako „V Praze na vojnu verbujou.“ Jiná „Marie Cel milovníci, poslechněte noviny, v Štyrské zemi v Marii Cel které se přihodily“ jako: „Vyrostla mně bílá růže, já ji trhat nebudu, milovala jsem Venclíčka, víc milovat nebudu.“ Píseň o Ježíšově ďáblem pokoušení má se zpívati podle: „Měla jsem holoubka v truhle zavřeného.“ Jedna koleda: „Pospěšte sem pacholátka“ má napěv písně: „Přišli jsou k nám Francouzové“ atd. Ano některé písně duchovní nejen nápěvem, nýbrž i slovy upraveny jsou podle písní světských. Jedna poutnická k. p. počíná takto:

Moravo, Moravo! proč pak se tak lekáš,
Proč sobě v té době tak smutně naříkáš?
Dyť pomoc doma máš, proč jí jinde hledáš,
Od bídy u lidí proč pomoci hledáš?[1])

Při jiných naznačen jest nápěv slovy: „Zpívá se známou notou, má svou povědomou notu, zpívá se zvláštní notou;[2]) též „Trubackou notou.“[3]) Na jedné staré písni duchovní vytištěno, že se zpívá „notou moravskou“.

Skladatel takové písně obyčejně se nejmenuje. Někdy mluví o sobě jen všeobecně v poslední sloze: Proto jsem skomponyroval tuto sprostou písničku, že jsem sobě vymaloval v tom srdci svou perličku. Kdyby tento sprostý kousek někomu se špatný zdal, aby sobě jinačejší, kdy chce skomponyroval.“ — „Kdo tuto písničku skládal, nepodepsal se, proto že veliký smutek na srdci nese, to nad těmi děvčaty, co se nemohly vdáti.“ — Tuto píseň skládali

---

[1]) Podle takových necírkevních nápěvů často i naše venkovské průvody poutnické své písně prozpěvují. Ano jeden takový průvod Brnem na Vranov se beroucí zpíval sobě píseň Marianskou podle nápěvu německé písně buršácké: „Ich bin der Fürst von Thorén, zum Saufen auserkoren“ svým k pohoršení, cizím na posměch.

[2]) Má-li píseň „zvláštní“ t. j. novou notu, předzpěvuje ji kramář svému obecenstvu, které si nápěv tén zapamatuje a pak píseň „i s notou“ po dvou krejcařích kupuje. K písni, která „známou notou“ zpívati se má, „hledá se nota“ teprv doma, když se nová píseň z trhu nebo z pouti přinese, kterouž úlohu obyčejně ženské na se berou, pokoušejíce se novou píseň podle známých nápěvů zpívati, až připadnou na pravý.

[3]) Jaká by to nota byla, není mi známo; zpívá se podle ní jedna píseň k sv. Anně a jedna k „obveselení mysle mládencům a pannám na světlo vydaná.“

jistí dva mládenci, jenž panny milovali v Praze také v Hradci.“ — „Skladatel této písničky byl kanonýr císarský, on tu písničku skládal, když Nanynku miloval.“

Jinde zase dovídáme se na témž místě jména i stavu skladatelova: „Skladatel té písničky jmenem Franc Valenfels, jest on synek Příbramský, tovaryš pernikárský. — Tuto píseň složil Josef Ptáčník, byl jest panen milovník, štěstí jim vinšuje, by se šťastně vdaly, píseň daruje. — Tuto písničku jsem složil na věčnou památku, nebo jsem byl postavený ve velkém zármutku, Franc Apl jmenovaný, v tom moravském kraji, zanechávám svou milku zde a pryč maširuji.“

Teprv v nejnovější době podepisují se skladatelé na poslední stránce dole a vyhražují sobě právo patisku anebo „výhradně si patisk zakazují.“ Jsou pak to: Jan Kratochvíl, „zpěvák Chrudimský,“[1] Josef Chládek, „starý zpěvák Městecký,“ Karel Pavlica z Valasského Meziříčí, Josef Ptáčník, František Hais.[2])

I básnířky písní kramárskych se nám předvádějí:

„Sprostě komponyrovaná tato písnička,
Skládala ji jedna panna jménem Ančička,
Jenž se trápí ve dne v noci pro potěšení,
Ta jest stálá ve své lásce, nic se nemění.“

Jedna píseň ošklivou necudností a sprostotou překypující podkládá se, ovšem jen hloupým žertem, dvěma holkám co skladatelkám: „Tu píseň skládaly dvě hezké holčice, nemohly se provdat, bolelo jich srdce.“

Jakýs „starší bratr“ skládá své nejapné písně s pomocí Panny Marie: „Pomohlas Maria písničku složiti.“

---

[1]) Zpěvák tento zásobuje tiskárnu St. Pospíšila v Chrudimi svým jarmarečným zbožím. Jest to skladatel nad míru plodný a všestranný; on pěje písně „k poctě Panny Marie“, písně o událostech časových, protkané výkřiky „ach Ježiš Maria“, písně „pijácké“ čpící sprostým chlastem kořalečným i „veselé písně o mnohých pannách, které se vdáti nemůžou“, plné jalové sprostoty. Člověk ten przní mravy i řeč lidu našeho spůsobem věru nestydatým. — Ostatní nejsou od něho o nic lepší, poesie v nich není ani té nejmenší jiskerky.

[2]) Tohoto Prazského kolovratkáře klade Waldau (Boéhm. Naturdichter, str. 143.) nejplodnějším takových písní vyrabitelem, který prý jich co rok po tuctech na světlo vydává. Vedle něho jmenuje ještě tyto „Liliputány v říši národní poesie“: A. Beníška, V. Kašpara, M Machovského, J. Teisingra, F. Tůmu, F. Žáčka.

Písní kramářských koluje na tisíce mezi lidem. Mnohé z nich tištěny jsou bez počtukráte na různých místech, dochazejíce vždy nové obliby. Není téměř chýžky venkovské, kde by nebylo nalézti aspoň jeden svazek takových písní, často jest jich tam i vícero. Kde mají ještě sešitky starých písní, které jsou obsahu vesměs náboženského, přišívají k nim jen písně „svaté," písně „světské" pak všívají do zvláštního sešitu. Kde oněch není, tam přišívá se každá nová píseň z trhu nebo z pouti přinešená ku starým, bez ohledu na obsah, i nalezáme zde píseň Marianskou ve vší svornosti přišitou k necudné písni „o jednom hastrmanovi". Držíce se onoho staršího pořádku lidu samého, promluvíme napřed

I. O písních duchovních.

Národní písně duchovní z doby starší mají do sebe veškery krásy a přednosti národního zpěvu slovanského, vynikajíce hlubokostí a ušlechtilostí citu, prostomilou jednoduchostí i líbeznými obrazy z přírody vzatými. „Človĕk slovanský, spojený s přírodou svazkem nerozlučitelným, obzírá se na ní ustavičně, nachází v ní položení duše své zobrazené, úkazy její béře za význam stavu svého i událostí jeho se týkajících, a příroda na vzájem ponouká ho, aby jí i hnutím jejím rozuměl a zobrazil si na nich stav svůj i city své duše. V tomto spojení má se jeden ke druhému a rozumějí si oba dobře i bez výrazných slov jako staří známí a přátelé." [1])

Jako slovanská píseň vůbec tak i český zpěv duchovní od přírody počíná a pak nenuceně na své city přechází. Zbožné mysli české veškera příroda oslavuje Hospodina; nic se tu neděje přirozeným zákonem, nic náhodou, nic z pudu. „Přejasné slunéčko" z pod hory vystupující hlásá slávu Boží. Kuřátko z koleje se napajející pozdvihuje hlavičky k nebesům děkujíc za každou krůpěj vody Hospodinu; dobytče lehajíc kleká jakoby k modlitbě.

„Hned s půl noci kohout Boha chválí,
Křídly tepe vedle své povahy,
V prsy se bije a zpívá,
Jakž může, tak pána svého vzývá.
Ano i ti ptáčkové již velebí jeho.

---

[1]) Štúr, O národních písních a pověstech plemen slovanských str. 24.

Kvítkové spanilí,
Útlé byliny,
Jenžto ozdobují
Mez a lučiny,
Šepcí také pomalu
S námi Bohu pochvalu.

I ten větříček, „jenž kvítky lesními hraje,“ šelestí chválu Hospodinovu.

Tak-li se děje v přírodě nerozumné, kterak by měl člověk rozumný zůstati zatvrdilým a neozvati se plesným hlasem v souzvuku tomto:

Všechno chválí slávu Boží,
Co jest na nebi, v zemi a v moři,
Zvířátka ptactvo i ryby,
Kdežkoli jaký tvor v světě bydlí.
Poněvadž nerozumná hovádka
Boha chválí i lesní zvířátka,
Pročež rozumný člověče,
Nebudiž zatvrdilého srdce!

Zvláště oblíbeným obrazem v písních duchovních jest slepice s kuřátky, ana materskou láskou svých mláďátek opatruje, v čas nebezpečí k sobě svolává a v ochranu béře, kuřátka zase vděčným očkem k ní pohlížejí a jako dítky k matce se toulí. Kdo všiml si někdy něžného poměru toho, dovede zajisté pochopiti, jaká vroucnosť citu vane z tklivých slov písně:

Pod večer tvá čeládka,
Co k slepici kuřátka,
K ochraně tvé hledíme.

Nebo: Protož než lehneme
Do našeho lože,
K tobě my se hrneme,
Náš všemocný Bože,
Co k slepici kuřátka,
K hnízdu svému ptáčátka,
K horám lesní zvířátka.

Vadne-li osení přílišným vedrem, vzývá náš zbožný rolník Boha, aby zvlažil nivu vypráhlou. Píseň jeho plyne z lítosti a útrpnosti, kterou pociťuje nad hynoucí parnem přírodou, ne ze škody z toho mu vzcházející:

Ach spadni, spadni rosičko,
Vlaho přežádaná,
Vypros ji Boží rodičko
U Ježíše Pána!
Zavlažiž zemi vypráhlou,
Obživ bylinku uvadlou.

Slavnosť Božího narození padá v dobu krutých mrazů. Tu zaletá zbožná mysl lidu našeho k Betlému, kde nalezá Boží novorozeňátko ležeti v chladné stáji. I volá přírodu, aby přispěla ku pomoci a zahřála lože pána svého:

Půjč peří hrdličko,
Ach vyskoč sluněčko,
Zahřej to lůžečko!

A když Spasitel na kříži pní v smrtelných bolestech, tu vyzývá se veškera příroda, aby kvílila a plakala s člověkem smrti Hospodinovy:

Ach plačte se mnou kameny,
Trhejte srdce skály,
Vydejte slzy prameny
Tak trpícímu králi.

I vy třpytící hvězdičky,
Zakrejte svoji krásu,
Měsíce milé družičky,
V tom přežalostném času!

Slavnosť pak vzkříšení, která padá v dobu probouzející se právě vesny ze spánku zimního, opěvují naše písně zároveň co slavnosť vzkříšení přírody:

Pučte, květte již stromové,
Zelenejte se lesové,
Louky kvítí vydávejte!

Lesové se zelenají
A štěpové prokvétají.
Vinice vůni dávají,
Ptáci utěšení mají.

Jak lahodným rytmem české písně duchovní plynou, o tom přesvědčiti se může každý, kdo jich jen několik ze sbírky Kamarýtovy přečetl. Některé zdánlivé nesrovnalosti, které se čtoucímu zde onde naskytují, ve zpěvě tak se hladí a kulatí, že ucho žádné závady neznamená. I slohy některých jsou velmi krásně a uměle zosnovány a poskytují skladateli písní vzorů následování hodných. Za příklad lahody rytmické stůjtež zde počátky tří utěšených písní:

Měsíce máje
Půjdem do háje,
Kde kvítky lesními
Větříček hraje.

—

Pokoro, pokoro,
Překrásná cnosti!
Koho ty ozdobíš,
Krasný jest dosti;
Nad tebe nic nemůž
Váženo býti,
Nic nemá nad tebe
Větší cnosť míti.

—

Lesy zelenají,
Hájové zpívají,
Rozvíjí se kvítí,
Je čas na pouť jíti.

Mnohé z našich písní duchovních protkány jsou obraty slovnými i obrazy básnickými, podle biblické poesie, zvláště žalmů, napodobenými. I příklady a doklady, jichž se píseň dovolává, vzaty jsou z písma svatého, ano i celé příběhy starého i nového zákona v píseň uvedeny. Z toho však neplyne, že každá taková píseň původem svým k učenému skladateli se odnáší. Bylať zajisté bible starým Čechům čtením velmi oblíbeným, i prostý venkovan rád a mnoho ve své bibli čítal. Přibrala-li tedy píseň svých okras z bible, lahodila zajisté tím více uchu českému, a není to nikterak na úkor národnímu rázu jejímu.

Co se týká obsahu starých písní duchovních, ten nelze vyměřiti ani v jakýs pořádek systematický uvésti, jako bychom se marně namáhali, vypočísti všecky ty tajemné příčiny a pohnutky, které

struny duše vnímavé tu k pocitům blahým, tu k žalu a kvílení nalazují. Písní vítá Čech červánky ranní, píseň provází jeho denní dílo, písně pěje před jídlem a po jídle, písní odevzdává se v ochranu Boží klada se večer na své lože; písní obrací se ve všelikých potřebách o pomoc k Bohu, píseň jeho hlaholí díkem Bohu za proukázaná dobrodiní. Píseň jeho koluje jako oběžnice rokem církevním, cpěvujíc jeho období, slavnosti a hody, svaté a světice Boží. Chvalozpěvy jsou na mnoze ohlasem žalmů, písně poučné a dějepravné čerpají svou látku z biblických dějin starého i nového zákona, zvláště z parabolí evangelických. I modlitbu Páně, Zdrávas Královno, Věřím v Boha a Desatero přikázaní v několikery písně uvedeno.

Strohá mravouka bratrská, vylučující veškeru téměř radostivosť života, dala pozdějším písním duchovním ráz velmi zádumčivý. Většina písní ascetických a rozjímavých podobá se, že odtud původ vzala. Člověk nenalezá již na povrchu zemském žádného ukojení svých tužeb; země mu není ničím než slzavým údolím, z něhož si přeje brzkého vysvobození, jsa zde postaven „v bídě, psotě a robotě.“ Stálým refrénem těch písní jest:

Krása, síla, důstojenství,
Chvála a vyvýšenosť,
Všechno marnosť nad marnosti
A jenom sama marnosť!

Stoletím 18. počíná úžasný rozklad a úpadek zpěvu duchovního, nabývající čím dále tím větších rozměrů. Z písní novějších vymizela téměř veškerá vroucnosť citu, její místo zaujalo plané rozjímání a bezduché, často až pitomé rozumování. V starších písních přeje si zbožná mysl býti slavíčkem, aby mohla zaletěti na horu Olivetskou a plakati s trpícím Spasitelem; anebo stanouc pod křížem kvílí s matkou Páně, „osiřalou holubičkou.“ Novější dává „dobrou noc Ježíši, dobrou noc jeho hlavičce, ručičce pravé a levé, nohám, boku, uším, kostem.“ V jiné zase loučí se Kristus den před svou smrtí s mateří svojí, a vyjevuje jí, že mu bude podstoupiti smrt kříže, načež mu Maria toto odvětí: „Můj milý synu Ježíši! jaká by hanba byla, bych tě před vším lidem na kříži přibitého viděla“ Vůbec postrádá onen poměr, v jakém nám novější písně Krista k Marii a sv. Josefu předvádějí, vší něžnosti. V starších zpěvech duchovních mají ovšem Maria i Josef plné toho vědomí,

že chovají dítě bozské, i koří se mu s veškerou přírodou, co svému pánu a stvořiteli opatrujíce ho s péčí nejněžnější. Novější však píseň činí Kristu, jako nezvedenému děcku, pitomé výčitky: „Josef měl s tebou starosť, jak tě k zrostu vychová, Matička zas starosť měla, jak tě k čemu dochová.“ V jedné písni k sv. Janu (z r. 1774) naříká si sirotek, že ho rodiče odumřeli, přátelé o dědictví připravili, a teď že ho ještě nad to pomlouvají. Pak ale podepře si boky, a pln nezvratné důvěry v brzkou pomoc uleví si takto:

Nyní moji nepřátelé valchujte, jak chcete,
Bruste sobě své jazyky a mluvte, co chcete
Mi vy vaším utrhaním nic neublížíte,
Neb jdu k otci na žalobu, brzy o tom zvíte.

Písní ranní nevelebí již člověk s probouzející se ze sna přírodou slávu Hospodinovu, nýbrž vítá červánky ranní vyznáním svých hříchů:

Vstal jsem rychle z lože svého
A to ranního času,
Nepozdvih' jsem, ó můj Kriste!
Já k tobě mého hlasu;
Ďábla s klením, zlořečením
Hned z rána jsem pozdravil.

Vůbec rozpoután dokona onen něžný svazek, kterým duch slovanský s přírodou se snoubil. Skladatelé novějších písní duchovních nerozumějí již více přírodě a pokynům jejím. Pročež nalezáme v plodech těchto málo kdy vhodný obraz z přírody vzatý; kde se nějaký vyskytne, ničí a maří se ihned nejapnou rozvláčností aneb prozaickým výkladem:

Ježíši strome života.
Potěšení všeho světa!
Stromy, vinice štěpoval,
Když byl na kříž natahován;
Rozkládal jsi ratolesti,
To na kříži nohy ruky,
Vinohrozny jsi presoval,
Když byls ukrutně přibíján.[1])

[1]) Neladného toho obrazu dočítáme se ostatně též v jedné hymně latinské která se čte o slavnosti krve Kristovy:

A jinde: Ach kýž mám křídla orlice,
Vznes' bych se vzhůru,
Abych mohl uhlídati
Cellenskou horu;
Poněvadž letět nemohu,
Poběhnu prudce.

V jiné zase písni přirovnává se církev k zahradě. „V té zahradě jest překrásná besídka, v ní jsou květiny, jenž slovo Boží hlásají, velební páni; naši pani páteři, volají nás k večeři."

Mnohé pak obrazy a tropy vzaty jsou z kalu života pospolitého: „Maria Cellenská dává ve své residenci audienci, poutník podává jí supliku a své srdce ponížené za prezent. Maria chová sobě felčary, to pany pátery, ti dávají kajícnému hříšníku flastr na srdce." Jinde opět dává poutník P. Marii modlitbu na místo memoriálu, aby měl recepis, že ho bude chrániti v poslední hodince.

Nevhodným a neslušným vidí se mi býti porovnávání P. Marie s milenkou, které jest novějším skladatelům velmi oblíbené:

Ze všech nejkrásnější já milou mám,
Jenom že k ní cestu dalekou mám
Ona bydlí za horama,
Matka Krista Pána, milenka má.

Ze všech nejkrásnější já milou mám,
Chtějí ji knížata i císař pán,
Já ji obzvlášť ctíti budu,
Dokud moje údy nosit budu.

Kde jsi má laskavá holubičko?
Po tobě vždy touží mé srdéčko,
Kde jsi, kde jsi ó Maria,
Růžičko spanilá, milenko má?

Ut plena sit redemptio,
Sub torculari stringitur,
Suique Jesus immemor
Sibi nil reservat sanguinis.

(Srovn. Isaiáš, 63. 3). — I malírství v nelad ten zabředlo vyobrazujíc Krista na lisu stojícího a hrozny šlapajícího, ana z ran jeho krev teče. —

Protož v stálé lásce chci trvati,
Marii nad všecky milovati,
Nad vás vy křesťanské panny,
Neb jest nejvěrnější mezi vámi.

V přemnohých písních novějších panuje úplná převrácenosť pojmů; jest to pouhá chumelice jalových slov, beze vší logické souvislosti. Kristus nazývá se *drahou částkou srdce* zpěvákova, *příbytkem srdce lidského*, jenž zbořil pekelné brány, *ten náš předrahý podíl.* V písni „o Marii Svatokopecké v Nové Říši" padělané podle pěkné národní,[1]) pěje se o ptáčku, jenž líbezně zpívá „Zdrávas buď Maria" a poutníka po sobě vábí k místu posvátnému. Národní píseň dokládá pak: „Vidím, není ptáček, než je andělíček", kramárská pak naše zcela nesmyslně: „Ten slavíček jest Maria Panna", ač dvě slohy výše o témž ptáčku praví, že „zpívá písničku, kterou pozdravuje Krista matičku." — Počátek jedné písně k sv. Anně zní takto:

Na zeleném placi krásná kaplička,
Jménem svatá Anna Krista babička,
Která vnuka svého Krista Ježíše,
Oroduj za nás v nebeské říše!

Nezřídka hlásají se v písních Marianských věci, věrouce katolické přímo odporující. V jedné písni k. p. opěvuje se Maria slohem biblickým, jako bohyně „od věčnosti zřízená":

Prvé než Bůh zem učinil, já jsem byla počata,
Ještě nebylo propasti a já jsem se zrodila.
Když upevňoval základy na tom okršku země,
Když světlo oddělil od tmy, dal jim pořádek pěkný,
Já s ním pracující vždycky ve všech věcech. atd.[2])

V jiné zase písni mění se Maria z matky Kristovy v „milenku, nevěstu a choť" jeho.

Věcný obsah novějších písní duchovních jest nad míru zúžen a ztenčen. Ozývají se téměř již jen zpěvy o umučení Páně, o P. Marii, zvláště poutnické, písně k některým svatým, najmě k svat. Janu Nep. a k sv. Anně, pak písně ascetické, jež představují nám Boha jediné jako krutého, neuprositelného mstitele lidských hříchů a nepravostí. Té dětinné přítulnosti k Bohu, co laskavému otci

---

[1]) V Kamarýtově sbírce I. str. 101.

[2]) Příčinu k bludu tomuto zavdala řeč, která se čte o slavnostech P. Marie podle Ekklesiastika hl. 24, kde ovšem míní se bozská moudrosť.

všehomíra, té důvěrné oddanosti v jeho ochranu, která nás tak mile dojímá v písních starších, darmo bychom hledali v plodech těchto. Všeliké pohromy a svízele, které stíhají pokolení lidské, posílá Bůh na svět, ale žádná píseň nehlaholí ohlasem vděčnosti za dobrodiní bozská.

Nejnovější pak písně duchovní jsou téměř výhradně obsahu dějepravného. Nejsou to však ony staré legendy, které, čerpajíce svou látku ze zbožného podání lidu, svou srdečnou naivností a nelíčenou prostoduchostí právě tak jímají mysl čtenářovu, jako pověsti a báje národní, nýbrž příšerné, hrůzyplné zázraky, které soudného čtenáře ošklivostí naplňují, prostého pak venkovana, který posud k tomu poznání nedospěl, jaké svatokrádežné kupčení se provozuje s jeho věrou a vším, co mu svatým jest, v duchovou porobu a pitomou pověru zavádějí. Písně takové, vydávané na světlo za „pravdivé příběhy všem pravověřícím křesťauům na příklad a k výstraze,“ nejsou než bohaprázdné výrobky nestydaté špekulace kramárské. S každým totiž takovým zázrakem spojena jest reklama s nějakou divotvornou „modlitbičkou“, kterou buď Kristus sám, buď P. Maria, buď některý anděl křesťanstvu vlastnoručně posílá. Kdo se ji modliti a při sobě nositi budou, těm slibuje se, že hladu, moru a vojny uchráněni budou, plnomocných odpustků dojdou, duše z očistce vysvobodí atd.

V písních těch nakupeno tolik blbého nesmyslu, že někdy skladatel i sám tuší, „že se to bude zdát mnohým lidem k víře nepodobným, a že z toho posměch míti budou,“ avšak běda těm, kdož by pochybovati se odvážili „Syn Boží je bude trestati.“

Aby čtenářové posouditi dovedli, jaké nesmyslné výrobky pusté fantasie kramárské lidu našemu za pravdivé zázraky a divy k věření se předkládají, kladu zde jednu z nejstarších písní toho druhu v plném znění, a některé z nejnovější doby u stručném výtahu.

„Přepěkná nová píseň k nejsvětější rodičce Boží, Marii Svato-Jakubské, pomocnici ve všelijakých potřebách, i o jejích některých zázracích, každému věrnému Marianskému milovníku, jeho duši k spasení, na světlo vydaná a vytištěná. S povolením duchovní vrchnosti. V Praze u Joachyma Kamenického.“

Na stokrát buď pozdravena
Matičko Ježíše Pána!

Jenž se zázračně zjevila,
Mnoho set lidem pomohla,
Matičko bolestná.

Činíš veliké zázraky,
Skrz tvoje svaté obrázky,
Skrz ty, jenž jsou dotýkány
O tvůj obraz přebolestný
V chrámě Svato-Jakubském.

Jak jeden zloděj nevážný,
Jsouce v tom chrámě zavřený,
Aby její řetěz svatý,
Majíc na sobě připiatý,
Mohl pryč odnésti.

Vstoupil na oltář nevážně,
Chtěl brát klenoty té Panně,
Řetěz zlatý dolů táhl;
Týž obraz jej dvakrát svrhl
Dolů přenáramně.

On zas po třetí vystoupil,
Obraz ho za ruku chytil,
Musel pořád tři dni státi,
Nechtěla ho propustiti
Ta matka Kristova.

Ten zázrak všickni viděli,
Duchovní i světští páni,
Nemohli mu ji ujmouti,
Musel mu ji kat utnouti,
Kdež posavad visí.

Ó jak zase jedna žena,
Od ďáblův jsouce ztrápena,
Sem i tam jsou s ní zmítali,
Lidé se na to dívali,
Spomoci nemohli.

Přišel jeden kněz duchovní
Právě z Prahy od té Panny,
Dal jí svaté požehnání,
Ten obrázek posvěcený
Zavěsil jest na ni.

Hned se ďáblové děsili,
Z těla se jít pryč strojili,
S knězem se hrozně vadili,
Že je Maria vyhání,
Strachem vyletěli.

Opět zase jedna žena,
K porodu velmi soužena,
Osm dní se jest trápila,
Žádná pomoc neprospěla,
Až matka Kristova.

Dva vandrovní cestou svou šli,
Mordíři na ně vyběhli,
Chtěli jim zdraví odníti,
Však jim nemohli škoditi
Skrz obrázek svatý.

Tu modlitbičku říkali,
Ty obrázky v rukou měli,
„Ježíš s Marií matkou tvou,
Poroučím tělo s duší mou;“
Mordíři utekli.

Čarodějná jedna žena,
Když měla být upálena,
Ta všem lidem oznámila,
Kde ta matka Boží byla,
Že škodit nemohla.

Ach matko Krista Ježíše!
Jak jsou ty obrázky vzácné,
Skrz ně nám čarodějnice
Nemohou škoditi více,
Když my je nosíme.

V městě Oustí se jest zňalo,
Kdež mnoho domů shořelo,
Kněz ten obraz v oheň hodil,
Který se hned upokojil,
Dále nic neškodil.

Jistý čas měšťan z Prahy šel,
Z břehu do vody se skácel,
Jak ten obrázek políbil,
Který na svém těle nosil,
Šťastně k břehu přišel.

Stalo se jedné matroně,
Spadla z neštěstí do studně,
Přes dvacet sáhů letěla,
Nic sobě neuškodila,
Moc Boží v tom byla.

Neb jí matička Kristova
Byla k pomoci náchylna,
S svým synáčkem jí přispěla,
Že její obraz nosila,
Šťastně na vrch vyšla.

Opět zase jiná žena,
Z slavného města Vaiskruba,
Na svět porodit nemohla,
Za mrtvou držána byla,
Moc Boží v tom byla.

Ženy okolo ní stály,
Přátelé nad ní plakali,
Kněz ten, který ji zpovídal,
Svatý obraz užívat dal,
Šťastně porodila.

Nemluvňátko zdravé přišlo,
Svatý obraz v ústech mělo,
Však nebyl nic porušený,
Než velice oslavený,
Té matky bolestné.

Proto křesťané rozmilí,
Buďme k té Panně náchylni,
Ty obrázky s pobožností
Nosme při sobě s vážností,
Bůh nás zlého sprostí.

Od zimnice nás ochrání
Ta svatá nebeská Paní,
Skrze svatosť těch obrázků
S tou kratičkou modlitbičkou
Bůh nás zlého sprostí.

V ruském městě Vildoně (?) žil bohatý měšťan, který, když zemřel, třem svým synům veliké jmění zůstavil. Tito však všecko prohejřili a pak, nechtíce pracovati, lidi na cestách olupovati se jali. I byli schytáni a vězením pokutováni. Vytrpěvše usouzený trest chtěli se Bohu za to pomstiti; „jak bez smyslů běhali, a kdekolvěk jaký svatý stál, kamením po něm prali.“ Nedaleko města Vildona stál kříž. Přišedše k němu chtěli i na něm pomstu vykonati. Jeden z nich vyleze na kříž a chce Krista s něho strhnouti; tu přiletí ďábel, uchvátí zlosyna a roztrhá ho na kusy nad městem Vildonem, „všickni to viděli.“ Druhý bratr nedal se tím odstrašiti, i on vyleze na kříž, spadne dolů a zapadne po krk do země. To třetího bezbožníka tím více rozvzteklilo. „Ale Bůh nechtěl duši zatratiti mysle, že se polepší, ukázal mu zázrak Boží, však byl ještě horší; viděl jasnosť převelikou, na obloze svatý kříž, který nesli dva andělé, na něm krásný Pán Ježíš.“ Střelil do kříže, avšak koule odrazila a vletěla v jeho prsy.[1])

Nedaleko Říma jest pěkný les, v lese překrásná kaplička a v kapličce sv. obraz P. Marie. Obraz ten byl již třicet roků „zavržen.“ Tu nastal hrozný mor, jemuž na tisíce lidí za oběť padlo. Nad oním pak lesem rozestřela se zázračná záře. V záři té andělé s nebe sestoupili, vzali z kapličky obraz a obnovili jej nebeskou barvou „Zástup veliký stál nebeských andělů, čtyři malovali obrázek.“ Pověsivše obraz na strom zmizeli, i bylo dlouho slyšeti překrásný zpěv. Na třetí sobotu zjevil se opět anděl, napomínal lidi,

---

[1]) Jest to jedna z nejrozšířenějích písní. Tištěna jest v pěti různých tiskárnách, kdo ví po kolikáté v každé, r. 1864 prý ve Vildoně (!) „s povolením c. k. ruské censury.“

aby se polepšili „a tuto modlitbičku svatou za obrazem nechal ten anděl nebeský.“ Opět se ukázala záře na obloze, v ní bylo viděti „dvě umrlčí truhly, tři kanony veliké, šest hlaví (sic) umrlčích a kříž Krista Pána. Panenka Maria pod křížem klečela, složené ručičky za všecky hříšníci (sic) synáčka prosila.“ Když lidé do lesa přišli, nemohli na obraz pro velkou jasnosť patřiti. Kdo z nemocných naň pohledl, uzdraven jest; i jedna paní z Říma, která již 19 let neduhem sklíčena byla. Obrazem nikdo z místa hnouti nemohl, až čtyry panenky se stromu ho vzaly a do Říma odnesly. To všechno událo se léta 1864!

V Berlíně žije několik bohabojných „křesťanů“. Ti postavili si krásnou kaplu, v níž byla socha bolestné P. Marie. Socha ta byla drahocenným rouchem oděna a bylo na ní mnoho skvostů od zlata a stříbra. Léta 1863 v postě, když lidé pobožní v kaple té modlitby konali, přišlo 18 loupežníků za kněze přestrojených, i sečkali tam, až všichni lidé odešli. „Když se blížila večerní hodina, vartýř neb hlídač povídá: Pánové! budu prositi, musí se kapla zavříti, blíží se čas spáti.“ Tu se loupežníci naň oboří, svážou ho a zbodají a sochu ze skvostů oloupí. Avšak na tom nepřestali; „hejtman poroučí ládovat flinty, čtyři stříleli do Pána Krista, čtyři do P. Marie. Skutečně se krev svatá cedila z těch svatých figur, P. Marii slzičky přesvaté počaly dolů kapati na Božího Syna. Které kapečky na zem upadly, z každé překrásné růžičky kvetly, na každém lístku vtisknutý zázračné bylo spatřiti Boží umučení.“ Loupežníci to spatřivše chtěli utéci, nemohli však z místa. „Posud se z místa nemohou hnouti, chodějí se lidé tam dívati, každý jest strašlivě černý, jsouce v kámen obrácený, na příklad bezbožným.“

V Kratošíně porodila Kateřina, žena souseda Stehlíka, zázračné dítě. V pravé ruce mělo šíp, v levé tureckou šavli, na břišku máry s pokrovem, na pravé noze pistoli, na levé karabínu. Hned jak se narodilo, mluvilo přítomným lidem, aby se polepšili, hříchů zanechali, sice že Bůh na ně sešle válku, mor a hlad.

U Varšavy jest kapla, v ní sv. Prokop, čerta drže na řetězu. Bezbožná jedna děvečka rouhala se sv. Prokopu, čemu toho čerta uvázaného drží, aby jej na ni pustil, může-li Stalo se ihned; čert ji popad, po zemi smýkal, pak s ní vyletěl do povětří a poletoval několik hodin nad městem, „všichni lidé to viděli.“ Pak sletěl dolů „a k sv. Prokopu zase k řetězu šel, obojek na se vzal, pod moc se mu poddal a tak jako kdy prvé přikovaný zůstal. Děvčice

na půl mrtvá na zemi ležela, však šaty na sobě popálené měla, ruce poškrábané, vlasy vyškluhané, hrozný smrad jako síra tak vycházel od ní.“

Takových písní koluje na sta mezi naším lidem a to v kolikerém vydání. Že se jimi lid náš k pravé zbožnosti nikterak nepovznáší, o tom zajisté nikdo rozumný pochybovati nebude; spíše otupuje se jeho mysl takovými stvůrami nesmyslnými a zavádí v mrzkou pověru. Bylo by tedy žádoucno, aby kněži naši bedlivý zřetel k šibalským těmto výrobkům kramárským obraceli a dobromyslný náš lid jich co nejdůtklivěji vystříhali.

(Pokračování.)

Úryvky ze starého místopisu Znojemského.

Od *V. Royta.*

1. Hradiště.

Při jihovýchodním svahu planiny českomoravské, tu kde řeka Dyje hluboké údolí své opouští, rozkládá se rovina úrodná, jež prostupujíc Podyjí konečně s nížinou dolní Moravy se pojí. Na dosti vysoko nad Dyjí strmící ostrožnou při svahu dotčeném, kde na volném sklonu planiny k jihu již zvěstuje vinný keř krajinu teplejší, připomíná se ponejprv v jedenáctém století hrad *Znojem*, jehož jméno, vzaté od slova *„znoj“*, zřetelně poznačuje proměnu jevící se tu v ohledu klimatickém.

Ačkoliv vznik hradu tohoto sahá do doby předhistorické, nelze předce jej pokládati za nejstarší místo, jež by totiž bylo sloužilo v době prvotní osedlé tu čeledi slovanské k ochraně proti vpádům nepřátelským, jakož i za shromáždiště ku konání bohoslužby a všelikým jiným úkonům života veřejného; neboť jest věcí zjištěnou, že za doby prvotní nebylo hradů, s jakými se v době historické potkáváme, nébrž že tehdejším Slovanům byly ohrady čili hradiště podobným středištěm, jakým se nám zjevují hrady v době pozdější. Přihlédámeli takto k čelním místům v minulosti naší, jest nám tu tedy postupem času rozeznávati trojí dobu, dobu 1. *hradišť*, 2. *hradů* a 3. *měst.*

Netoliko u Slovanů, ale i u jiných národů byly ohrady čili hradiště v dobách prvotních předními místy ochrannými, jakož i

posvátnými sídly modloslužby; o Keltech v Britannii vypravuje J. Caesar, že městem (oppidum) nazývají nepřístupné lesy, náspy a příkopy opevněné, kde, aby unikli útoku nepřátel, se shromážďují;[1]) rovněž i místa starých Pelasgů, velikými na sebe kladenými balvany opevněná, tak zvané kyklopské zdi v Epeiru, měly tentýž účel, jako ohrady keltické nebo hradiště slovanská.

Za místa pro založení hradišť volívaly se obyčejně prostrannější ostrožny, jež již příroda sama poněkud učinila nepřístupnými; tu kde přírodní hradba scházela, chráněno jest místo náspy, příkopy a rozličnými sruby. Dle pokročilosti v umění stavitelském stavěny jsou průběhem času v hradištích těchto pevné tvrze, zakládány tu božnice a jiné budovy. V zemích slovanských při Baltu, kde až do konce 12. věku nevyhynulo pohanství, nepozbývala hradiště co stará posvátná místa až do zaniknutí pohanství bývalé důležitosti, alebrž pokročila u své úpravě a výstavnosti, tak že i městy dobře slouti mohou. Tak postupem času povznesla se na ostrově Raně k velké znamenitosti Karenca, pověstná modloslužbou boha Ranovita; vypravujeť se o ní, že uvně vysoké ohrady byly tři nádherně vykrášlené chrámy a množství domů dřevěných o trojím patře, a že jen za času války bývala lidem naplněna, za času míru však opuštěna. V zemích, kde záhy ujalo se křesťanství, nedospěla však místa tato k dalšímu rozvoji, ba mizela i rychle z paměti lidu, jednak že nebyla v žádné souvislosti s novou dobou, křesťanskou, jednak že letopisci opominuli, snad úmyslně, mluviti o nich, nechtíce křísiti v lidu minulost pohanskou.

Obracíme-li zřetel svůj ku krajině Znojemské, máme za to, že tu nebylo místa pro ochranu obyvatelů v rovině Dyjské sídlících, tudíž pro hradiště příhodnějšího, jako dosti prostranná ostrožna, nyní Hora sv. Hippolyta (Poeltenberg) zvaná; s jedné strany chrání ji příkré stráze k Dyji spadající, s druhé hluboká průrva, jež dělí ostrožnu tuto od místa, na němž později hrad a město vznikly.

Avšak kdyby nebylo ve starém názvu tohoto místa poněkud opory pro mínění naše, oprávňovala by poloha sama, ješto žádných stop někdejšího opevnění se tu nenalezá, pro pouhé domysly: v jméně „hradiště“, později v listinách se vyskytujícím, možná hledati bývalý význam tohoto místa.

Na zpomenuté ostrožně, na kteréž dle domnění našeho staré

---

1) Caes. de bell. gall. V, 21.

hradiště leželo, připomíná se r. 1229 v době mnohem starší založený tu kostel sv. Hippolyta a klade se do *hradu Hradiště*: „ecclesia S. Ypoliti in *castro Gradisc*“, r. 1243 jmenuje se probošt tohoto kostela: „rector S. Ypoliti de *Gradis*“, a r. 1252 píše se: „ecclesia S. Ypoliti in *Gradizch*“, taktéž ještě r. 1259;[1]) od tohoto času však uvádí se v listinách vždy „ecclesia in monte S. Hippolyti“ neb „Poeltenberg.“ V 13. století mizelo již tudíž z paměti staré jméno, s nímž již dávno nebyl sloučen význam prvotní, a tak i název místa před věky pohanům posvatného ukryt svatyní křesťanskou. Hrad, jenž se tu, a sice jen jednou r. 1229 k paměti přivádí, byla nepochybně tvrz z časů prastarých, v době této nepatrná; neboť mluví-li se za svitu historického o hradě Znojemském, vyrozumívá se tu vždy hrad ležící na straně protější, při němž později město založeno.

V domnění našem o bývalém hradišti Znojemském utvrzuje nás mimo to i název úžlabiny a potoka, omezujících k východu výšinu Svatohippolytskou, kterým až posud němečtí obyvatelé tamnější „Granitz“, „Granitzbach“ říkají; jméno toto, jež vlastně znělo „*Hradnice*“, nevztahuje se k hradbám městským, ani k hradu, nýbrž upomíná rovněž na opevněnou před věky ostrožnu Hippolytskou a přichází v listině z r. 1252, dle kteréž markrabí Otakar obmysliv kostel Svatohippolytský zvláštním asylem, položil tomuto ochrannému místu potok právě zpomenutý za hranici: „rivulus, qui *Gradnicze* dicitur.“[2]) Lze se nadíti, že mínění tu pronešené nabude dotvrzení, až znatel nějaký obere si za předmět zevrubné proskoumání Hory Hippolytské.

2. Hrad a podhradí.

Na druhé straně Hradnice, naproti starému Hradišti založen za dob nepamětných na úzké ostrožně hrad, jenž v době historické slove Znojemský, k jehož označení jako i při jiných hradech toho času různých slov, jako: urbs, civitas, castrum v starých památkách se užívá, aniž by se při těchto smyslem svým lišících se výrazech až do 13. věku na něco jiného než pouze na hrad pomýšleti mohlo.

Zmínka o knížecím kastellanu čili županu, Markvardu, r. 1048 Znojemském vládnoucím, uvádí rovněž i tamnější hrad do světla historického, a možnáli dle velikosti úroků, odváděných té doby z důchodů jeho ku kapitole Boleslavské, i o důležitosti jeho souditi,

[1]) Boček, Cod. dip. II. 208; III. 26, 148; V. 245.
[2]) Ibid. III. 149.

tož rovnal se Olomouci, Brnu, Přerovu, Rokytni a Pustoměři,[1]) hradům to tehdáž nejpřednějším na Moravě. Než znamenitost jeho vysvítá ze samé polohy jeho, byltě totiž co hrad pomezní přední stráží nad Dyjí, pro jehož bezpečnost při téže řece v době pradávné založeny jsou hrady Bítov a Hrádek. Jsa po dlouhý čas sídlem mladších Přemyslovců proslul hrad Znojemský i svými dějinami, a v době pozdější, když již tu bylo zaniklo údělné knížectví, nepozbýval své důležitosti, zůstávaje vždy ještě středištěm vojenským v celém území někdejšího knížectví, tak že župan zde sídlící velel veškeré branné moci v celém bývalém Znojemsku.[2])

O někdejších Znojemských úřednících župních před věkem třináctým nedošly nás hrubě paměti, vedle svrchu jmenovaného Markvarda připomínají se pouze župané Tas (r. 1055) a Soben (r. 1088); z hlučných dob nepokojných Kunratovců z 12. století nejmenuje se ani jeden úředník hradský; teprv v první čtvrti 13. století vyskytuje se tu větší společnost, záležející z úředníků župních a jiných osob panského urození, jež *castellani, milites laici de castro Znoimensi, viri nobiles*" nebo jen „*de Znoiem*" slovou. Tento poslední příznak, „de Znoiem", jest zřetelným svědectvím, že tehdejší šlechta, nemajíc ještě svých pevných tvrzí, raději obývala na hradech knížecích, odkudž i se nazývala, než na svých dvorcích. Tak jmenuje se i zbožná zakladatelkyně panenského kláštera Oslavanského, Heilwid, r. 1225: „Nobilis matrona, domina *de Znoiem.*"[3])

O starém podhradí Znojemském nabýváme ze tří nás došlých listin[4]) obrazu dosti jasného, o žádném podhradí na Moravě nezachovalo se tak zřetelných zpráv.

Jedna část jeho rozkládala se po prostranství, kde Horní náměstí s vedlejšími ulicemi v nynějším městě se prostírá, druhá však zaujímajíc prostor dnešního Starého města šířila se až do nynějšího „Lederthalu", tehdáž *Újezdec* zvaného, který jsa částí vedlejšího Kulchova otáčel kostel sv. Mikuláše a byl zároveň od dávna

[1]) Ib. I. 123, 126.

[2]) Markrabí Přemysl přikazuje r. 1237 županu Znojemskému: Item volumus sub gratiae nostrae promissione, quatinus burgravii nostri in Vetoue, in Vranov, in Jemmic, in Mohilno, in Hradek et in aliis castris, collectis et additis militibus et castellanis, ex nunc et in futurum vigilantiae curam exhibeant, fidelitatem nobis jusjurando in manus tuas promissuri. Cod II. 331.

[3]) Cod. II. 132, 135, 136, 154, 165, 167.

[4]) Ibid. I. 333; II. 170, 172.

zbožím kostela tohoto. Půda, na níž nyní jižní část města s Dolním náměstím leží, *Kulchov*[1]) tehdáž nazývaná, nenáležela k podhradí v poslední době jeho, nébrž slušela od r. 1190 ku klášteru Lúckému, jemuž od českého knížete Kunrata Oty, zakladatele tohoto kláštera, i s dvěma krčmama, které tu stály, darována byla. Opodál podhradí, tu kde nyní končí ke straně severozápadní Horní předměstí, připomíná se této doby *Třída Bala* (vicus Bala; dle Erbena *Bělá*), a ke straně východní při silnici Suchohrdelské rozkládalo se mnoho dvorů, druhdy *Třída Uhrů* (vicus Ungarorum) nazývaných; třída tato, počínajíc při tak zvané *Bráně východní*[2]) (porta orientalis) z podhradí k Suchohrdlí vedoucí, přiléhala takto k samémn podhradí.

Společnost podhradská záležela jako v jiných podhradích po většině z censualů čili úročníků, na půdě zeměpanské sedících; za požitek z dvorů i s poplužími jim propůjčených přispívali rozmnožovati zásoby hradské, buď svými výrobky řemeslnickými nebo polními plodinami. Jedni odváděli vladaři hradskému jistou část ze své obrody polní, druzí zase kožešiny, škorně, šípy a p.

R. 1226 uvádějí se z obyvatelstva podhradského dva kožešníci *Wilhalm* a *Verner*, nedaleko kostela Svatomichalského připomíná se zároveň více dvorů, v kterýchž obývali: *Arnold*, *Radoslav*, *Henel*, *Olšík*, *Pršík*, *Sláva*, *Bohuš*, *Albert*, *Salman*, *Rudvín*, *Martin*, *Peregrin*; mimo tyto dvůr vdovy po jakémsi *Letku* a dvůr *Petra*, syna *Visuselova*, konečně dvory *Hostice* a *Salaš*. Kromě těchto příbytků jmenují se i dvory zádušní kostela Svatomichalského a na blízku kostela sv. Mikuláše dva dvory, výsluhy to dvou lukostřelců, *Jindřicha* a *Oldřicha*, pak dvůr magistra *Petra*.

Mimo kostely sv. Mikuláše a Michala nebylo jiného kostela v bývalém podhradí Znojemském, a z polohy Újezdce svrchu zpomenutého vysvítá, že starý kostel Svatomikulášský, jenž darován byl r. 1190 klášteru Lúckému, stál mnohem jižněji nežli dnešní, z doby Karla IV. pocházející chrám sv. Mikuláše.

---

[1]) V listinách C e u l c h o v, C u l c h o v; píši však K u l c h o v, maje na zřeteli název staré při Znojmě ležící vesnice: K u l c h a ř o v i c e, nyní K u c h a ř o v i c e.

[2]) Cod. II., 171. Branou se zde pouze vyrozumívá východiště z podhradí, tehdáž příkopem, nikoliv však zdmi, otočeného. Taktéž v listině téže neznamená „civitas" město, nébrž podhradí, neboť v 13. věku užívá se toho názvu tytýž i pro podhradí.

Každý z těchto kostelů měl již této doby zvláštní svou správu duchovní, ač opatové Lúčtí nepřestávali usilovati o zjednání práv farských kostelu svému na ujmu kostela Svatomichalského, z čehož r. 1225 vzešla prudká váda mezi opatem Florianem a tehdejším plebánem Svatomichalským, Adamem; který nedbaje výstrah opatových neustal provozovati práva farářská v podhradí a vedlejších třídách; vybíral desátky, přisluhoval lidu svátostmi a dopustil se i toho, že se jal pochovávati zemřelé vyobcované z církve. Proti tomuto smělému počínání Adamovu dovolal se konečně opat pomoci v Římě, odkud přikázáno, aby duchovní ze sousedních Rakous, totiž farář Hardecký, pak opatové Altenburský a Jerůšský učinili rozsudek v sporné této věci. Rozsudí tito pohnali vícekráte k soudu Adama, než tento pokládaje nepochybně soud ze samých kněží z cizí diécese složený za nenáležitý, odepřel vždy stání k němu, pročež od soudců dán do klatby; a teprv když proboštovi Svatohippolytskému Wibertovi uloženo, aby co královský plnomocník zjednal slušné mezi stranama narovnání, podrobil se Adam r. 1226 rozsudku soudnímu, dle něhož ponechána jsou kostelu jeho úplná práva farská toliko ve Třídě Uhrů a mimo to zůstaveny jemu křty a pohřby v Bale, pak v oné části podhradské, která ležela na blízku kostela Svatomichalského, avšak s tím vyhražením, aby desátek z Baly a celého podhradí plynul do důchodů fary Mikulášské, a věřící aby ve svátky vánoční, velkonoční a svatodušní, jakož i v den Všech svatých obcovali službám božím slaveným v kostele Svatomikulášském. Opat Lúcký, aby pojistil práva faře kláštera svého i pro příští časy, vymohl r. 1231 ztvrzení papežské úmluvě prostřednictvím Wibertovým učiněné.

V hradě samém stála již za tohoto času kapla sv. Kateřiny, nejstarší to památka křesťanského stavitelství na Moravě; neboť první stavba její ve slohu romanském dochovala se až k časům našim. R. 1239 jmenuje se při ní i zvláštní duchovní, *Přemysl*, a v listině, dané 1287 od krále Václava II., nazývá se „kaplou královskou“ (regia capella S. Catharinæ in castro).

Pamětihodná jsou i nadání, která učinil Břetislav I. v Znojemsku ke kollegiátnímu kostelu v Staré Boleslavi, zakládaje jej r. 1052. Zvláštního povšimnutí zasluhují v ohledu tomto desátky v celém arcijahenství Znojemském z celného, tržného, z mostného na Dyji a pak po šesti denárech z každého lánu vybírané, které, jak z pozdějších zpráv jde na jevo, byly vlastně biskupské. Podobá

se ku pravdě, že desátek tento věnoval biskup Šebíř, viněný spolu s knížetem Břetislavem z pychu nad kostely v Polsku učiněného, kapitole Boleslavské, chtěje, jak mu i z Říma přikázáno,[1]) něčím přispěti k založení tohoto bohumilého díla. Více než dvě své let po založení biskupství Olomouckého náležely tyto platy desátkové ku kostelu Boleslavskému; teprv r. 1298 postoupila je kapitola Boleslavská za probošta Parduše za sto hřiven stříbra navždy biskupům Olomouckým.[2])

3. Vznik města.

Počátek v řádech městských učiněn u nás teprv ve věku třináctém, a krále Otakara I. prvým zakladatelem měst našich nazvati dlužno. Rovněž i podhradí Znojemské vysazeno jest právem městským za panovníka tohoto, a listina, jež nás o tom došla, jest zároveň, přičiníme-li k obsahu jejímu i zprávu týkající se sporu mezi Lúckým opatem Florianem a farářem při kostele Svatomichalském, Adamem, hlavním pramenem pro poznání poměrů místopisných někdejšího Znojma.

Vysazení města Znojma stalo se za pobytu králova na hradě tamnějším r. 1226, kamž se byl tehdáž odebral s lantkrabím Durinským, Ludvíkem, aby tu jednal o mír s Lipoltem rakouským, válčícím té doby s Čechy. V měsíci září položil tu Otakar základ k novému městu, a ještě půda podhradská nepostačovala pro volné rozšíření budoucího města, získal král zvláštní smlouvou (ze dne 19. září 1226) při samém podhradí ležící zboží, které slušelo ku klášteru Lúckému.

---

[1]) Dle Kosmy praveno poselstvu českému v Římě: Praecipimus, ut pro hac tam temeri praesumptione dux vester et episcopus coenobium omnibus ecclesiasticis usibus et honoribus sufficientur amplificatum in competenti loco construant.

[2]) Cod. IV. 168, 187, 347, 403; V. 89, 93, 95. V listině z r. 1298, dle níž kapitola Boleslavská postupuje biskupu Olomouckému, Theodorichu, tyto desátky, mluví se sice o Vratislavu, jenž prý je odcizil biskupství Olomouckému a daroval kostelu Boleslavskému, čemuž jen tak rozuměti možno, že při zakládání biskupství Olomouckého r. 1063 přiřknuty byly desátky po celé Moravě novému biskupství s pominutím nějaké náhrady kostelu Boleslavskému; než když kapitola Boleslavská kladla odpor proti tomu, viděl se konečně Vratislav nucena na novo zjistiti kostelu Boleslavskému právo k vybírání desátků v arcijahenství Znojemském.

Klášterské toto zboží byl svrchu jmenovaný Kulchov, který král s clem tu vybíraným a se vším ostatním příslušenstvím věnoval městu, vyloučiv toliko Újezdec co staré zboží kostelní; tolikéž i výsluhy hradčanů nedaleko kostela Svatomikulášského postoupil vznikající obci. Na Kulchově založena jest potom jižní část nynějšího města, tu kde se nyní rozkládá Dolní náměstí; půda, jež z Kulchova vně nového města ještě zbyla, příslušela nyní, jsouc zbožím šosovním, k městu, s tím však vyhražením, aby ze založených tu právě vinic náležel desátek ke klášteru Lúckému. Za postoupení Kulchova dal král Otakar mimo tento vinný desátek klášteru kostel v Prostoměřicích s jeho statky i s právem podacím, pak polnosti, které drželi sedláci jeho v Sadovanech.

Přihlédáme-li k národnosti obyvatelstva nového města, jde z jmen měšťanů, ovšem jen v skrovném počtu nás došlých, a z jmen míst, odkud přicházeli, na jevo, že domorodci v dosti hojném počtu se tu usazovali, a možná ze všeho souditi, že slovanský živel prvotně tu převládal, a že teprv za Otakara II., za jehož doby nabylo město pevného ústrojí a zdmi od něho bylo otočeno, dostávalo ono více tvářnost německou následkem přibylých sem cizinců v počtu hojnějším.

Krajina Podyjská v Znojemsku, jež nyní jest německá, zůstávala i po založení města slovanskou, několik století bylo zapotřebí, než krajiny tyto byly úplně poněmčeny. Pravý břeh Dyje byl ještě v 17. století částečně český, což dosvědčují stesky Popovských osadníků u biskupa r. 1657, že v jejich kostele se nekáže, ješto farář jejich českého jazyka nezná. [1])

Osady, které nyní krajinu Znojemskou zaujímají, pocházejí po většině z doby prastaré, od Slovanů tu založené. Původní jména jejich česká zachovala se až do 14. věku; německá místní jména, jako Brenditz, Rausenbruck, Pumlitz atd. vyskytují se vyjímaje toliko Olbramkostel (*Wolframskirchen* r. 1230) a Lúku (*Bruckhe* r. 1251), teprv v dotčeném století.

---

[1]) Volný, Kirchliche Topographie von Maehren, II. Abth. IV, 162.

Mnoho-li a od čeho dáváno mýto v městě Prostějově v 15. století.

Podává Dr. *J. Reichert.*

Roku 1483, jak v Kodexu Perštejnském čteme, byla z rozkazu panského mýta z některých měst, vsí i také zámků popsána a v registra zemská zapsána. Na statcích páně Heraltových z Kunštátu a na Plumlově bylo 11 svědků, z nichž nejmladší 50, nejstarší 80 let stár byl, pod přísahu vzato, aby vyznali, „co a od čeho jest mýto v městě Prostějově dáváno a kterak bráno.“ Tito přísahu učinivše vyznali, že, jak se pamatovati mohou, v městě Prostějově konšel aneb jiný člověk přísežný takto mýto vybírali:

ze sukna z vozu zavázaného 3 gr.;
z postavu sukna obecného 2 den.;
z barveného sukna 4 denáry;
od načitého (sukna) nemá nic dáno býti;
z odstěhovánie z města neb mimo město ode všech vozuov co jich jměli 4 groše;
z vína drajlinku zemského 1 gr.;
z rakúského neb uherského po 2 gr.;
z bečky piva starého 1 gr.;
z prázdného drajlinku, když k vinohraduom vezú, $^1/_2$ gr.;
z túní herinkuov neb ryb 4 den.;
z bečky ryb živých 1 gr.;
z vozu ryb suchých 4 gr.;
z tří túň oleje 1 gr.,
z vozu soli 1 gr.;
z měřice vápna 2 den.;
z vozu koží 4 den,;
z vozu krokví aneb šindeluov 2 denáry;
také z jiného lesu a z jízdby jedné 4 gr. a z vozu desk;
z centnéře železa neb oceli aneb olova aneb vosku neb jiných vozných věcí po 2 den.;
také z oleje, ze sádla i vyziny 2 gr.;
z vozu vlny 2 gr.;
z vozu chmele 1 gr.;
z vozu jablek neb ovoce $^1/_2$ gr.;
z prázdného vozu formanského, když s plachtú jede po obilé, $^1/_2$ groše;
z vozu náčení lesního, necek, čberuov, kbeluov, korcuov 4 denáry;
z kbelu medu 2 den.;
ze švestek neb trnek 2 den.;
z truby plátna 2 den.;
z voza krámného s krámnými věcmi, když skrze neb mimo město jedú, 2 den.;
z každého koně 2 den.; a z vosla neb krávy též 2 den.;
z drobného dobytka po 1 den.;
z vořiechů vlaských z vozu v

štěpnici oheři brali a z každé kuše $^1/_2$ peníze;
z drajlinku kos 4 gr.;
ze sta srpuov 2 den.;
když kdo vezl v truhlách sekery, kožichy neb jiné věci, s tím se mýtný vedle slušnosti uházel, a kterýž nesl šafrán aneb šlojířie, s tím se také mýtný uházel podle slušnosti;
od prázdných kádí křečevných, kdyby mimo město aneb z města kdo vezl, 2 den.;
z bečky prázdné též 2 den.; a s túni prázdné 1 denár.

Národní pověry a obyčeje v okolí Rožnovském na Moravě.

Sebral *B. M. Kulda.*

(Pokračování.)

IV. Obyčeje, pověry a pořekadla domácnosti a polního hospodářství se týkající.

V okolí Rožnovském jako všude v národě našem jest obyčej, když někdo přijde k druhému na návštěvu, že mu hospodář nebo hospodyň chleba donese a s nožem podá řka: „Ukrojte si do kola, aby se nám urodil" (chleb).

Je-li příchozí mladík nebo mladice ještě ve svobodném stavu, říká se: „Ukroj si do kola (krajíc), aby ti milý (milá) nevypověděl (nevypověděla).

Neposedne-li příchozí v domě, spánek domácím odnáší, proto se říká: „Posaďte se u nás, abysme mohli spáť!"

Když přijde dívka na novou službu, aby netesknila, posypou se jí nohy popelem.

Pokládá-li hospodář na stůl klobouk nebo čepici, ryjí mu na poli krti.

Zhlíží-li se kdo večer v zrcadle, dostane z l á t e n k u (zlátenici, žloutenku), aneb uhlédne v něm smrt.

Potká-li tě kdo s plnou nádobou, budeš míti štěstí; potká-li tě kdo s prázdnou nádobou, budeš míti neštěstí.

Jde-li někdo po obchodě a potká-li nejprv mužského, dobře se mu bude dařiti.

Mezi 11. a 12. hodinou není dobře na cestu se vydávati.

Ve středu a v pátek má se užívati proti hlístám; v těchto dnech mají hlísty huby otevřené.

Ve středu a v pátek není dobře něco začínati.

Jistí dnové v roce jsou nešťastní. Cokoliv se v těch dnech započíná, nešťastně se končí. — Pravý opak pověry té osvědčuje se v následující skutečné události. Jistý rolník Rožnovský oral zámožnému spoluobčanovi. Při večeři pravil bohatý člověk oráči: „Zejtra nebudete orati, bude nešťastný den,

v který se Jidáš oběsil!" Oráč přijel domů a řekl synovi: „Zejtra jest nešťastný den, tudíž ráno nebudeš koně krmiti, neboť nebudeme v poli pracovať."

Druhého dne skoro ráno nevstávali, a když syn potom vyšel ven, tázal se ho vedlejší soused příbuzný: „Michale, snad dnes nic nebudete v poli dělať?" — Michal: „Inu, strýčku, my jsme včera dělali u B...., a tam nám povídali, že je dnes nešťastný den." — Soused pravil: „Může, synku! Nechť je nešťastný den; ale Pán Bůh je přece ten co byl a co vždycky bude. Jdi a řekni taťkovi, že jsem ho prosil, aby mi dnes zasil pohanku!" — Syn odešel a vyřídil to otci, který honem se ho tázal: „Pravil's-li strýci, že je dnes nešťastný den?" — Syn: „Pravil jsem mu, ale on přece chce, abychom mu pohanku zasili." — Otec: „Když chce, mně jest všecko jedno, jdi a krm koně!" — Když bylo nakrmeno, zapřáhlo se do pluhu a jeli orat. Orali — a jak doorali, soused přinesl semeno. Jak začal rozsívať, přišel taký lijavec a pršelo, jakby z konve lilo. Oráč utekl i s koňmi pod lípu, a soused rozsíval pořád a když byl rozsil, nebylo možná zavléci, byloby se to velice matlalo, neboť každou brazdou tekla voda. Oráč i s potahem jel domů. Potom tři dni neustále pršelo. Na čtvrtý den, jak se vyjasnilo, šel se soused ke své roli podívat, dalo-li by se to zavléci. Ale již byla pohanka zeklena (klíčila), a proto se vláčiť nehodila. Přijda domů pravil synkovi: „No synku, bude-li mne Pán Bůh živiť, budu pamatovat na ten nešťastný den, bude-li co z té pohanky nebo nebude!" — Začasto vycházel na ni se dívat. Pohanka hned se pěkně brala, urostla veliká a jak kvetla, voněla medem a žádnému se ten rok pohanka tak hojně neurodila, jako onomu sousedovi, ač byla na den nešťastný seta.

Kdo chce zvěděť, jaké číslice v loterii vyjdou, vezmi křížového pavouka, uzavři ho do nádoby nepotřebované a dej k němu všech 90 čísel na maličkých kouskách papíru napsaných. Které z těch čísel pavouk na vrch vynese, ty prý jistě v loterii vyjdou.

Aneb jak začne 12 hodin na kostelní věži bíti o půl noci, začni na dveřích kostelních všech 90 čísel psáti křidou. Dovedeš-li všech 90 čísel napsati, nežli dvanáctá odbije, jdi domů spat. Ráno se přijdi podívat, a které číslice v loterii vyjíti mají, zůstanou na dveřích napsané, ostatní budou smazány.

Anebo taž se nevinného dítěte na čísla, která v loterii vyjíti mají. Poví-li dítě některá čísla, ta jistotně vyjdou.

Setkají-li se dvěma stejné řeči, přijde host.

Svrbí-li tě oči: očekávej mrzutosť.

Svrbí-li koho dlaň, dostane peníze.

Když někdo něco vykládá a kýchne-li při tom (v okolí Rožnovském „Pškne-li se mu při tom"), mluví pravdu.

Zrzaví-li komu prsty, kdosi mu z rodiny zemře.

Požerou-li někomu myši šaty, kdosi mu z rodiny umře.

Zpívá-li kura (slepice), to znamená neštěstí.

Když krtek ryje z pod domu, někdo v tom domě umře; pakli ryje do domu, někdo přibude.

Kdo jest v pátek příliš veselý, v neděli bude smutný.

Sedí-li kdo nebo stojí, a jiný kolem něho smeti mete, odmetá od něho štěstí.

Kdo hledí na nový měsíček a nemá peněz při sobě, po celý měsíc se ho peníze držeti nebudou.

Když straka kolem stavení řehotá, bude v domě tom pohoršení.

Koupí-li kdo koně zlého, jenž kouše, má mu dáti gazděna, spíš nežli pod střechu vejde, aby již nekousal, ze svého klína ovsa žráti.

Když se na jaře ponejprv krávy na pastvu ženou, aby krávy hodně dojily, mladíci polévají kravařky vodou.

Prodavači všelikého zboží domnívají se, že budou míti štěstí při prodaji, když do svého zboží několik rostlin rváče zastrčí.

Dá-li hospodyně do cizího stavení mléka, aby čarodejnice kravám neuškodily, má do něho soli prsknouti.

Vykypí-li aneb rozleje-li se z nepozornosti mléko, ubude mléka kravám.

Po západu slunce nemá gazděna dávati mléka do cizího stavení, sicby mohl někdo dobytku učarovať.

Třináct — Pán Bůh při nás — třináct je zlý počet.

Když se někdo oběsí aneb jinak zavraždí: nastane zlé počasí (silný vítr).

Když škodná vichřice burácí, jest mínění v okolí Rožnovském, že černokněžník odkudsi draka vyvedl.

Zemáky neokopávej, když je měsíček nový, než když je na plně.

Chybí-li hospodář rozsívaje zboží (obilí) záhon, do roka umře.

Kdo rád nasazuje housata, která se obyčejně těžko z vajec klují, natrhej listu z lubečku (libeček) a dej mezi vejce; housátka se pěkně vyválejí z vajec.

Uhlédneš-li z jara prvního motýla červeného, budou tě boleť oči.

Pokrade-li kdo přísadu s pole, nic se tam nechce rodiť. Aby se opět rodilo, nanos s cesty, kde nejvíc lidé chodí, na to role hlíny.

Kolikrát uslyšíš první kukučku kukať, tolik roků ještě budeš živ, aneb za tolik lét se oženíš nebo vdáš.

Když uslyšíš z jara kukačku zakukať, měj při sobě peníze; pak se tě celý rok peníze držeti budou.

Aby vrabci žita (pšenice) nežrali, musíš, když je rozsíváš, tři zrnka dáť pod jazyk, nesmíš přes ten čas ani slova k žádnému mluviť a pak, když je rozseješ, ty tři zrnka na mezi do křoví vyplivnouť.

Kdo vidí vlašťovku ponejprv letěť, rychle se umyj, a nebude na tě přicházeť dřímota.

Když divoké husy letí, jdi k potoku u umyj se, nebude se ti dřímať. — Jakási děvečka byla velice ospalá. Gazděna jí poradila, až poletí divoké husy, aby šla na potok a umyla se, že se jí nebude dřímať. Děvečka, jak uhlédla divoké husy letěť, běžela na potok a myjíc se volala: „Husy, husy divočice! Vemte mně ty dřímotice!“ — Od té doby dřímota i spánek jí odešel, tak že dokonce spáti nemohla. S bolestí očekávala, skoro-li husy nazpátek poletí. Jak je letěť uhlédla, zas na potok běžela a myjíc se volala: Husy, husy, divočice! Dajte mi ty dřímotice!“ Od té doby se jí spánek zas navrátil.

Jetelinka o čtyrech lístkách na milosť, o pěti na děti, o šesti na štěstí, o sedmi na smrt. Komu se podaří jetelinku sedmilistou nalézti, jistě ji pomine a neutrhne.

Jetelinka čtyr- a šestilistá tomu, kdož ji najde, nic není platna; on ji musí někomu zašiť do oděvu, aby o tom nevěděl. Ví-li o tom, rovněž mu neprospěje. Mužskému-li se zašije do čepice nebo do oděvu, když sedne ke kartám, vyhrává. Děvčeti-li se zašije, a nevíli o tom, v tanci má štěstí, tak že ji neustále tanečníci do kola berou. Obyčejně jetelinku tu zašívá přítelkyně přítelkyni nebo milenka milenci svému, a obráceně.

Jetelinka čtverolistá má i tu moc, že kdo ji při sobě má, nevěda o tom i věci nadpřirozené zírá, což jinému nemožno jest. — Tak před dávným časem byli v Rožnově komedianti a provozovali kusy své na náměstí. Mezi jinými kousky vlekl kohout veliké dřevo, jsa do něho jako kůň zapřažen a maje opratě. Přítomní se tomu velice divili. Tu přicházela děvčice nesouc v břemeně trávu a v ní byla jetelina o čtyrech lístkách. Ta hned viděla, že to není dřevo, než že je to slamina ze rži. Povídala divákům: „Jděte, hloupí lidé, vždyť ten kohout veze slaminu a ne dřevo, jak vy tu povídáte!" — Komediant slyše to rozhněval se, že jeho mam a klam vyjevila, a tak za to jí posloužil, že s ní všecky šaty spadly a ona ostala nahá a s hanbou běžela domů.

Každou závitku (dopušťalku, padlou osobu) v šesti týdnech (v době koutní) musí něco postrašiti.

Dlouhé střechýle (rampouchy) jsou znamením, že lén uroste dlouhý.

Ze sedmi děvčat jest jedna neučená švadlena.

Kolik kroků učiní děvče poloobuté, za tolik let se nevdá.

Jestli děvče po jídle spěšně mísy a lžíce se stolu nesebere, budou mu dlouho ženichy namlouvať.

Ukrojíli sobě mládenec skrojek chleba, dostane vdovu, děvče-li, dostane vdovce.

Aby krupobití polnímu osení neuškodilo, v mnohých místech dávají ven lopaty, jimiž chléb do pece sázejí.

Hadi sobě povídají o člověku, že jest pěkné stvoření — ale když je po hlavě bije.

Nejspíš hada zabiješ omladem lískovým do jednoho roka vyrosteným (vyrostlým).

Hada, kterýž byl člověka nebo hovado uštknul (štípl), země jakožto vraha v lůno své již nepřijme. Taký had leckde na cestě do koleje se vplazí, a tam čeká, až jej vůz nebo člověk života zbaví.

Předběhne-li někoho na přík přes cestu zajíc, bude se mu nešťastně dařiti.

Béře-li kdo, maje do mlýna jíti, nošku zboží (obilí) se stolu na záda, poláme se mlýn.

Nevyváže-li někdo hned mouku z mlýna přinešenou z loktuše (z plachty), dítky té hospodyně dlouho se nenaučí mluviti.

Aby prase v krmníku pokojné bylo, má mu dáti, spíše nežli se pod střechu vevede, požrati z nepotřebované nádoby, a ta nádoba pak se má dnem nahoru na krmníku převrátiť.

Děvečka-li si při umývání nebo praní šaty učvandře (umáčí), dostane ožralce za manžela.

Najdeš-li na cestě provaz, měj se před neštěstím na pozoru.

Najdeš-li na cestě kus železa, těš se, že tě štěstí potká.

Jestli léčivé zeliny při vaření z hrnce skýpou (vykypí), jest to znamením, že nemocný vyžije; pakli nekypí, znamená, že umře.

Dub, jelen a krkavec, počnouli najednou živobytí svoje na světě, všichni patřičného stáří dosáhnou: dub nejprv stářím překonán spadne a na zemi leže hnije až zteří. K jeho práchnivé kládě přijde napotom jelen, svýma parohoma ji rozhází, a brzy potom život svůj skončí. Krkavec ucítě zdechlinu přiletí a jeho masem se živí.

Prostředek proti myším: Vezmi tři kříby (křoviny) i s kořením celidonie a pelunku také tolik; semene lněného dobrou hrsť a paprátky devět vršků. Dej to do nového hrnce, přikryj to dobře křidlou a zamaž okolo hlinou, ať se to vaří ale nevykypí. Potom v sobotu neb ve čtvrtek na nový měsíc všecky půdy a špižírny i stodolu tím pokrop, a to učiň spíš, než do stodoly svážíš. Také na vrchu, jak svezeš, všecko pokrop. Tak se ti myši ničeho nedotknou.

Žnečky, aby se nepožaly, když jedna druhé dává kosák (srp) brousiť, musí jej na zem hodiť, a druhá jej ze země zdvihne a nabrousí. Nabroušený pak zase na zem hodí, odkud si jej první opět vezme. To se opakuje pokaždé, i kdyby žnečka od žnečky kosák vyměniti chtěla.

Žito aby nesnětivělo, rozsevač, nežli rozsívati začne, musí s té strany jíti, aby spíš on sám na pole vkročil, nežli jeho stín.

Kravařky, aby se jim krávy dobře pásly, zpívají (rurýkají) a túkají; túkají pak také chtíce se svých kamarádek dovolať.

Též lidé v horách (v lesích) své obydlí mající, když se odněkud domů vracejí, túkají, čímž domácím svým je hledajícím na vědomost dávají, jak daleko jsou od nich vzdáleni.

Při rozsívání pohanky, fučí-li vítr polední: hospodař se obává, že ta pohanka místo zrna hojnost plev míti bude.

Přituží-li zima na den sv. Ondřeje (30. listop.) z rána, po celou zimu každý měsíc na počátku zima přituží. Přituží-li zima na sv. Ondřeje odpoledne, po celou zimu každého měsíce druhá polovice ostřejší bude. Jest-li ale na sv. Ondřeje obleví, po celou zimu v každém měsíci, jak obleva toho dne byla, v prvé neb v druhé polovici obleva následovati bude.

V. Obyčeje a pověry při dobytkářství.

Již sama hornatá krajina, v níž obývají Valaši moravští, poukazuje povahou svou k tomu, že obyvatelé její nejvíce chovem dobytka živiti se musí, a výživa tato jest i tak všeobecná, že jméno valach za totožné se pokládá s pastýřem čili vlastně ovčákem. Rostlinstvo zdejších vysokých hor dává obzvláště chutnou a vydajnou píci pro ovce, a tudíž od nepamětných časů popředně k ovcím zřetel svůj obracelo obyvatelstvo tamnější. Žerotínové, majetníci panství Rožnovského, poznavše chování dobytka za hlavní pramen výživy poddaných svých a chtíce blahobyt jejich rozmnožiti, nejen

*

sami ovce chovali, ale též zvláštního úředníka pod jmenem **valašského vojvody** ustanovili, jehož povinností bylo nejen hranice panství opatrovati, než i k tomu přihlížeti, mnoho-li ovcí na každé javořině*) se nachází a mnoho-li se jich tam bez nedostatku napásti může. Také musili dbáti o to, aby valaši dobře ovce pásli, dobrý sýr (brynzu) dělali a **míšaníkům****) z každé **dojky*****) deset liber sýra vyvážili. Za pastvu platili míšaníci vrchnosti z každého kusu sedm krejcarů tehdejších peněz.

Aby ale vojvoda ty práce zastati mohl, měl 12 **úřadních** a dva **rozkazovačé** po ruce. K tomu konci odbýval hromadu dvakrát do roka na Hutiském šenku, při kteréž všech 12 úřádních a všichni vrchařі†) přítomni byli.

Hromada první odbývala se na jaře. Po vyslyšení mše svaté za Boží požehnání a ochranu salašů obětované sešli se účastníci hromady v Hutiské hospodě a tam se zaznamenalo, mnoho-li ovcí míšaníci na každý salaš dáti zamýšlejí, jest-li titíž vrchaři jako v roce předešlém javořiny držeti mají. Hlásilo-li se na některý salaš více ovcí, nežliby pastva postačovala, byla starost vojvodova, aby přebývající ovce na jiný salaš převedl, kde se jich ještě nedostávalo. Na konci se ovce sčítaly. Bývalo jich až na 7000 kusů. Vojvoda nařídil vrchařům, aby si hodné čeledíny drželi a též sami často na svůj salaš dohlídali.

Hromada druhá byla odbývána, když měly ovce sejíť se salašů. V této hromadě měli míšaníci právo vojvodovi žalovať, když se jim od vrchařů jaká křivda stala, k. p. kdyby některý byl dobrého patřičného sýra nedostal, aneb kdyby byl o své ovce na salaši přišel. Shledal-li vojvoda chybu na vrchaři, trestal ho pokutou, tak že musel míšaníkovi škodu učiněnou nahraditi. Pakli valach z neopatrnosti ovci ztratil, musil ji tomu, jemuž náležela, zaplatiť; za menší přestupky býval do klády zamknut.

Na všecko to míval vojvoda od vrchnosti předpisy (valašské právo), podle kterých úřad svůj zastával. Potom se sčítaly útraty, které se při vykonávání valašského úřadu sehnaly a dle ovcí se rozvrhly. Obyčejně museli míšaníci na ty útraty platiť z každé ovce po královském.

Valašský vojvoda měl od vrchnosti následní službu: 30 měřic rži a několik věder piva; na koně 52 měřic ovsa, dva vozy sena, 1 cent soli, kůže na boty a cosi peněz; pak z každého sta ovcí 5 liber sýra.

Paměť dosavadní zachovala tato jména vojvodův valašských: **Fiurý** a **Kaláček** z Bečvy, pak **Ondřej** a **Baltazar Kramoliš** z Rožnova.

Obyčejně v 20. týhodni po vánocích se ovce od jehňat odlučují a na salaš ženou. O poledni, jak se ovce do košára přiženou, dělají valaši **dřevěný oheň**. Ve dveřích a naproti v dřevěném sloupě vyvrtají díry. Do díry ve sloupě dají kousek hubaně (houby chytlavé, hubky), pak omotají na palici

*) **Javořina** jest vykázané místo v lesích na pastvu ovcí. **Salaš** jest místo, kde **koliba**, prkenný příbytek pro valachy, zbudována jest. **Košar** jest ohražené místo pro ovce, kdež za poledne a v noci stojí, odkud se brankou po jedné vypouštějí a do **galety** (hrotce) od valachů dojeny bývají.

) **Míšaník jest ten, jenž dává ovce své na salaš, ješto takto své ovce na čas mezi cizí přimíchá.

***) **Dojka** = dojná ovce.

†) **Vrchař** jest nájemník javořiny čili salaše.

(tyčku) provaz, a palici do obou protějších děr zastrčí; potom se jeden z valachů do dveří vší silou opře, a druhý za provaz omotaný silně táhne; palice se točí, a tím třením se hubka zatlí. Zatlený hubaň se vezme a v kolibě se oheň složí. Oheň ten, pokud na salaši jsou, nevyhasne. Dřevěný oheň proto se dělá, aby nevypálili. Pak se ovce vydojí a bača žinčici uvaří. Polední hrudku sýra rozkrájí a míšaníkům i valachům sníst a žinčici vypiti dává. Po poledni, když se ovce na pastvu ženou, bača vezme obušek a prut (hůl), a tak třikrát stádo obejde. Potom dá každému valachovi obušek (čagan), prut a krajíc chleba řka: „Žeňte s Pánem Bohem!"

Za času vojvody měli vrchaři rádi, když se valaši dvakrát týhodně, ve středu a v pátek, postili. Jestli se postili, dal jim bača v poledne dobré žinčice a každému kus sýra.

Za 8 dní po odloučení (ovcí od jehňat) sejdou se míšaníci k zavážení na salaš. Začne se dojiť. Dá-li ovce žejdlík mléka, jmenuje se celá dojka, a na ni dostane míšaník 10 liber sýra. Dá-li ovce půl žejdlíka mléka, jmenuje se půlka, a na ni dostane míšaník 5 liber sýra. Nemá-li ovce ani tolik mléka, coby na dlani udržel, jmenuje se nicálka, a na takovou nedostane míšaník žádného sýra.

Dvakrát v týhodni čítá bača ovce následujícím způsobem: „Jedno Boží, dvě, tři, čtyry, pět, šest, sedum, osum, devět, deset" — vzkřikne, a valach udělá na prutě vrub. A zas bača čítá: „Jedno Boží, dvě .... deset — zas zkřikne, a valach zas udělá na prutě vrub, a tak se pokračuje, až všecky ovce přečítají. Potom se sčítají vruby, každý vrub značí 10 ovcí.

Od nepamětných dob přicházeli hosté na žinčici, avšak toliko ve skrovném počtu; od roku 1834 počet hostí těch pořád zvrůstá, tak že jich od roku 1853 více než 400 v Rožnově bylo.

Již na některých místech zmínili jsme se příležitostně o pověrách při dobytku a dokládali jsme se při tom nejednou pověstí pohádkovitou a čarodějstvím zavánějící. Takových povídaček jest v okolí Rožnovshém veliká síla. My tuto vypíšeme z úst lidu samého jenom ty, jež se nám potřebnými býti vidí k všestrannému osvětlení pověr dotyčných.

Šli dva řezníci do vsi, aby koupili dobytek na maso, a přišli k jedné ženské na noc, ta byla čarodějnice. Ona ráno vstala, lila smetanu do másnice a dala se dělať; stloukala a natloukla takové mísisko másla až ku podivu. Upekla osuch (koláč) a dala všem čeledínům i řezníkům, co tam nocovali, po kousku, tak i toho másla. Jeden řezník pak byl chytrý, že si ten osuch přežehnal; onť měl obyčej, všecko přežehnati, než jedl. Jak jej přežehnal, hned se mu to máslo proměnilo v kravinec.

Jiná čarodějnice též dělala máslo a soused tam přišel, jak je dělala. Lila smetanu a brala se, že bude dělať, a též i pomastila másnici mastí. Soused strážil, kam tu masť dá, žeby si kousek uchytil. A i uchytil, neboť čarodějnice dala si ji do komína na deštici. Soused, jak ji uchytil, letěl s ní domů a praví ženě: „Dejme my se též dělať máslo. Moc-li tam máš smetany? Naše souseda nastloukala mísu velikou!" — Žena praví: „Mám toho tam pijáček;*) co se s tím budu špindrať, to není sem ani tam!" — Muž

*) Pijáček t. j. máły hrneček, z něhož se pije voda.

odpověděl: „Ale ženo, poslechni jenom, nechť je co je!“ — Žena mu to udělala k vůli, tož dělali. Muž namastil másnici tou mastí a nastloukali ukrutné mísisko másla. — Za chvíli o půlnoci klepe kdosi na dvéře, ale hospodář nevěděl kdo. Vstal a šel pouštěť a pravil: „Kdo je?“ — Slyšel odpověď: „Já jsem. Chceš-li moje užitky bráti, musíš se mi zapsati!“ — To byl ten dobrý s těmi třemi růžky v hlavě, jako když si dá rendlík na hlavu. Soused neotevřel dveří, ale otevřel okno, vyhodil všecko máslo ven a volal: „Vem si, čerte, své užitky, já se ti zapsati nedám!“

Ještě jiná byla zas na Hutisku; ona též vždycky hodně másla nadělala. Panáček*) se to dověděl, že nadělá vždycky moc másla po svých dvou kravách, poslal pro kostelníka a rozkázal mu: „Jdi, kup od ní másla do lampy; táková ráda prodá do lampy do kostela!“ — Kostelník od ní toho másla koupil. Panáček vzal máslo, zažal kostelní svěcenou svíčku, vzal knihu a říkal nad ním. Když pořikal, ostalo mu jak vlaský ořech dobrého másla, ostatek byl samý hnůj.

Za horami za Frenštátem škodila souseda sousedě, až této dobytek dojil krví. Ona však nevěděla, co jí škodí, a měla tuze malý užitek po svém dobytku. Přišel tam voják na byt a pravil: „Gazděno, dejte mi kapku mléka!“ — Gazděna dala ihned mléka vojákovi. Voják je okusí a praví: „Gazděno, cosi vám škodí!“ — Gazděna: „Ovšem, pane vojáku, poraďte mi něco, ráda bych zaplatila!“ — Voják praví: „Máte-li smetany hodně nasbírané? Budem stloukať máslo!“ — Gazděna: „Mám tam cosi!“ — Hned přinesla smetanu vojákovi, že budou stloukať. Vojak byl tak chytrý a povídá: „Budu já stloukať sám, a vy jděte ze světnice pryč!“ — Jak odešla, voják začal stloukať, vzal tatar a másnici tataroval jak tataroval. Tu k němu přijde souseda, co gazděně škodila, do světnice, a byla všecka zbita. Voják jak tu másnici bil, jakby ji bil. Když pak k němu přišla, voják ji chytil za ruku a jak mele tak mele, že ji málo živou nechal. Ta volá: Pro Boha, vojáčku, nebijte mne!“ Voják bil pořád. Po druhé ho prosí: „Pro Boha a pro všecky svaté nebijte, už to více dělať nebudu!“ Voják zavolal gazděnu a pravil: „Včil odpros na té sousedě, aby ti to odpustila a odpřisahej, že jí nic škoditi nebudeš! Jak neodpřisáháš, probodu tě!“ — Čarodějnice odpřisáhala a celá zbitá odešla.

VI. Zábavy a podniky obecné i rodinné.

I. Přístva.

Pokud ještě v Rožnově a v okolí jeho průmysl tkalcovský nebyl tak rozšířen jako nyní, bývaly přístvy**) u lidu tamnějšího velice oblíbeny a četně navštěvovány. Nyní, když tkalcové bavlnu čili pamuk již v předenách z dílen dostávají, pomáhají děvčata rodičům svým při řemesle jako tovaryšky anebo obírají se švadlenstvím. Proto nejvíce již vyhynuly přístvy ondy v celém okolí tak zábavné a i výnosné, proti kterýmž nezřídka duchovní i světští představení brojívali, any byly příčinou nejedné nemravnosti a špatnosti.

---

*) Nějaký p. Martin Talala, je v Náměšti, je-li ještě živ, doložila vypravovatelka.

**) Přístva jinde: přístka, přástka = schůzka ke společnému předení.

Záhy již, hned na podzim umlouvala se děvčata, u kterého hospodáře budou přístvu míti. Obyčejně se k tomu vyhlídla a zvolila jizba prostranná. Když hospodář v jejich žádost svolil, a stranu náhrady za světidla (louč) a drva (palivo) s nimi se shodl, začaly se přístevnice a za nimi i přístevníci každý večer scházeti.

Jenom ve čtvrtek a v sobotu se nescházeli. Příčina toho zakládala se v náboženských náhledech lidu. Ve čtvrtek večer proto se nepředlo, že Kristus Pán toho dne a té doby v zahradě Getsemanské provazy svázán byl. Praviť se tudíž, že i přádlo*) toho večera napředené by se v provazy proměnilo. V sobotu pak proto se nepředlo, že ten den jest ke cti rodičky Boží zasvěcen, a svatvečer sobotní že již k neděli patří. Odtud má původ svůj přísloví: „Co se v sobotu upřade, to tkadlec ukrade".

Když se děvčata sešla, předla pilně, aby potáče**) od matek uložené co nejdříve napředla; neboť po chvíli přicházeli za nimi mládenci a otřepávali jim pazdeří. Otřepávání pazdeří bylo důkazem zdvořilosti a příchylnosti otřepavače k té, jíž pazdeří otřepával. Tomu ovšem byla děvčata velmi ráda. (Viz Mor. nár. poh. str. 61).

Pak se mládenci usadili, tabák kouřili a hovořili. Při tom pilně pozorovali, brzo-li kterému děvčeti vřeteno spadne. Který z mládenců pospíšil je zdvihnouť, nevrátil je spíš děvčeti, než až je hubičkou vyplatilo.

Také se písně svaté i světské národní zpívaly. Avšak v adventě a v postě zřídka bylo slyšeti písničky světské. To by se bylo za lehkovážnost pokládalo. Za to ale mládenci na přístvu přišlí vypravovali rozmanité příběhy, pověsti a pohádky. Kdo znal dobře vypravovati, byl u všech ve velké vážnosti.

Když pak děvčata své úkoly napředla, strávil se ostatek večera rozličnými hrami.

Aby hodně přístevníků na přístvu chodilo, děvčata ze všech koutů smeti na prostřed jizby smetají, řkouce: „Smetáme smeti, mládence, vdovce, nechť přijde kdo chce, s hory doly od stodoly!" Potom jedna ty smeti do klínu sebere a na křížový chodník donese.

Tu se hrávalo: Na slepou bábu; na mžik; na škrbal (škrambal); na zlatý prsten; na ptáky; na čertovu báni; na ťapku; na zámek; na Korytánka; na žalobníka atd. — Mnohé hry zaváděly se losováním, kdo má hlavní nebo obtížnou úlohu při hře převzíti, a končily vyplácením zástav.

Že i hádanky pomáhaly příjemně čas krátiti na přístvách, netřeba rozkládati.

Svrchu bylo již pravěno, že se na přístvách mnohým necudnostem uzda pouštěla, které zavdaly příčinu k pověsti této: „Do jedné chalupy, kde se velice rozpustilá mládež na přístvu scházívala, přišli jednou mezi shromážděné přístevníky a přístevnice, právě když nejvíce rozpustilí byli, tři neznámí mladíci. Dali pozdravení, usadili se bez okolků za stůl a hovořili tak živě, že se s nimi v krátkosti celá společnost dobře obeznámila, načež hlučná veselost

*) Přádlo = předení.

**) Potáč = vřeteno plné napředených a otočených nití.

počala. V takové společnosti rychle čas ubíhá, pročež žádný nezpozoroval, že se jedenáctá hodina blíží. Náhodou vypadlo jednomu děvčeti vřeteno, a ono se honem proň shýblo, aby mu ho mládenci nechytili. Vřeteno se jí pod stůl zakoulelo, a děvče, když pro ně sáhalo, k nemalému leknutí spatřilo, že ti cizí mladíci mají koňská kopyta. Tuť se lehce dovtípila, jací to jsou přístevníci. Pošeptala to sousedce své, ta zas druhé a druhá třetí, až se to v brzce po celé jizbě rozneslo. Najednou veselost přestala, a místo ní hrozný strach nastoupil. Byla tam jedna obstarná dívka. Ta když viděla, že je zle, přemohla se a začala zpívať píseň: „Kdož ochrany Nejvyššího...“, a za ní pomalu všickni ostatní do zpěvu nábožného se dali. Zlí duchové nemohouce toho zpěvu snésti pravili: „Dobrého jste se, panenky, doradily!“ a ztratili se, jenom hrozný smrad po sobě zůstavivše. A na přístevníky a přístevnice takový strach přišel, že od hrůzy netroufali si domů jíti, museli v té chalupě do rána pobyti a od té doby na přístvě již nikdy tak rozpustile se nechovali.

2. Končiny.

Na končiny t. j. v poslední masopust v mnohých dědinách okolí Rožnovského jest obyčej, že chodí chasníci s klátem*) a s hudebníky po chalupách. Jeden z chasníků jest divně přistrojený, tvář má sazemi učerněnou, na sobě má potrhanou kasanku**), a po boku visí mu místo šavle dřínka***) asi dva lokte dlouhá, na malou píď široká a půl palce tlustá. Ten nosí klátek na dobrou píď dlouhý, v němž jest provázek navlečený. Přijda do jizby hledí klátek svobodné divčině na nohu uvázati. Děvče-li se brání, jsou onomu druzí chasníci nápomocni, aby jí ho mohl přivázati. Jak jej má přivázaný, musí se vyplatiť nějakým penízem, potom se jí klátek odváže a některý z přítomných mladíků hned se s ní ve veselém valašském tanci vytočí. Pak jdou do druhé chalupy. Peníze tímto způsobem sebrané obrátí se dílem pro hudebníky, dílem na zpropitnou.

Na končiny v úterý před škaredou čili popeleční středou večer pochovává se barbora (v okolí Rožnovském žertovně basa). Na basu prostrou obrus. Jeden z hudebníků představuje kněze drže v ruce prázdný džbánek, při čemž směšné průpovědi odříkává. Jiný muzikant naříká a pláče. Ostatní hudebníci se pak uchopí barbory a nesou ji ven, při čemž sobě hudebník plačící jakoby zoufale počíná, což ovšem přítomným nemalou příčinu k smíchu dává.

Jak vysoko děvče v končiny skáče, tak vysoko len uroste.

Vozí-li kdo v končiny neb v suché dni hnůj na pole, bude míti neúrodu.

Jíme-li v končiny koblihy pod stěnou, o velkonoci budem jísti malované vejce na peci.

V končiny za každou parou (za každým párkem) tančících para čertů skáče. Kdoby z desky umrlčí krkošku (suk) vytloukl a onou děrou na tancující v končiny se díval, spatří za nimi čerty tančiti.

---

*) Klátek, klát, netoliko dřevo tlusté (špalek, kláda) než i menší kousek dřeva.

**) Kasanka místo sukně u Valašek.

***) Dřínka = lať nebo úzké prkénko.

Jeden mládenec chtě zkusiti, je-li to pravda, šel na hřbitov, našel desku z umrlčí truhly, ulomil jí kus, v kterém krkoška byla, krkošku vytloukl a šel do hospody. Přijda do hospody sedl si do kouta a tou děrou na tanečníky se díval. A v skutku za každou parou tanečníků paru čertů spatřil, kteří tanečníkům do uší šuškali. Byl tam jeden vdovec, tomu tak dlouho do ucha šuškali, až ho přiměli, aby vzal jednu svobodnou dívku k tanci. Potom zas jejímu milenci tak dlouho do ucha šuškali, až se rozzlobil a vdovce obuškem (obuškem dřevěným čilí čaganem, kterýž každý Valach u sebe mívá místo hůlky) do hlavy ťal. Na to ten divák mládenec povstal, šel mezi tu bitku, vzal čertovi čapku s hlavy a ukazoval ji přítomným, aby se přesvědčili, kdo je k té bitce pohnul. Ale čert tomu mládenci za jeho smělost dal taký pohlavek, že se v okamžení zmotal, načež ho lidé málo živého odnesli, a byl dlouho nemocen.

Na končiny (na ostatky čili na konec masopustu) nepřede se len, že by se přádlo obrátilo v klobásy.

Je-li jasný východ slunce na den končin, urodí se osení ranní.

Je-li pěkný konec masopustu, bude pěkná velkonoc a naopak.

(Pokračování.)

Do pokladnice „Matice Moravské“ složili

od 25. února až do 5. května 1871.

Údové zakládající:

P. T. pp. Matěj Procházka, rada kons., c. k. prof. gym., 5 zl. — Vintíř Kalivoda, praelat Rajhradský, 20 zl.

Údové činní:

P. T. pp. Josef Wurm, starosta v Kloboucích, 5 zl. — Josef Zahradník, studující v Jindřichově Hradci, 10 zl. — Karel Šmídek, professor v Brně, 5 zl. — Dr. Vinc. Materna, advokát ve Vyškově, 5 zl. — Frant. Kandernal, prof. v Lublani, 10 zl. — Frant. Straka, administrator v Újezdě, 5 zl. — Jan Vojtěch, prof. theologie v Brně, 5 zl. — Dr. Frant. Domluvil, c. k. soudní adjunkt v Příboře, 5 zl. — Karel Mohelský, c. k. notář ve Vyzovicích, 10 zl. — Řemeslnická Beseda Svatopluk v Brně 5 zl. — Slov. Beseda ve Vídni 10 zl. — Čeněk Šnaubelt, farář v Rosicích, 5 zl. — Frant. Bartoš, c. k. prof. gym. v Brně, 5 zl. — Dr. Beda Dudík, historiograf Moravský, 5 zl. — Jos. Kučera, kaplan v Novém Městě, 5 zl.

Údové přispívající:

Pavel Pavelka, deficient v Brabanticích, 2 zl. — Frant. Ruprecht, katecheta při paedagogiu v Brně, 2 zl. — Čeněk Nebovický, zemský úředník v Brně, 2 zl. — J. Demel, c. k. prof. v Olomouci, 2 zl. — Jos. Vykydal, farář na Velehradě, 2 zl. — Pavel Daněk, administrator v Mysliovicích, 2 zl. — Dominik Elgart, farář v Měříně, 2 zl. — Antonín Peka, komisař při vzájemné pojištovně v Brně, 2 zl. — Va-

lentin Hříbek, kaplan v Kostelci, 2 zl. — Alois Wolf, kooperator v Krhově, 2 zl. — Tomáš Šimbera, farář v Myslibořicích, 2 zl. — Frant. Stiller, farář v Horní Slatině, 2 zl. — Adolf Linkenheld, theolog v Brně, 2 zl. — Cyrill Otava, theolog v Brně, 2 zl. — Jan Mahel, theolog v Brně, 2 zl. — Frant. Klíma, theolog v Brně, 2 zl. — Žáci 6. třídy gymnasijní v Králové Hradci, 2 zl. — Vinc. Brandl, archivář zemský, 2 zl. — Občanská Beseda v Dubu 2 zl. — Antonín Florian, kooperator v Ždánicích, 2 zl. — Frant. Mazour, kaplan v Doubravníku, 2 zl. — Alois Buřinský, vikář v Kroměříži, 2 zl. — Karel Šindler, lesní referent v Brně, 4 zl. — Ed. Horák, továrník v Prostějově, 2 zl. — Dr. Jos. Fanderlík, advokát v Prostějově, 2 zl. — Florian Novák, c. k. auditor na odpočinku v Prostějově, 2 zl. — Josef Novák, farář v Prostějově, 2 zl. — Leopold Pospíšil, koncipient v Prostějově, 2 zl. — Frant. Höger, obchodník v Prostějově, 2 zl. — Frant. Černý, měšťan v Prostějově, 2 zl. — Alois Einaigl, c. k. notář v Prostějově, 2 zl. — Heřman Sluka, měšťan v Prostějově, 2 zl. — Alois Pořiska, učitel v Prostějově, 2 zl. — Karel Vojáček v Prostějově 2 zl. — Ant. Vrána, kooperator v Prostějově, 2 zl. — Don Bart. Dressler, kooperator v Mistelbachu, 2 zl. — Jan Schwarz, učitel v ústavě slepých v Brně, 2 zl. — Pavel Kotlas, prachárník v Adamově, 2 zl. — Bedřich Topil, sollicitator ve Velkém Meziříčí, 3 zl. — Umělecká beseda v Praze, 2 zl. — Jak. Škoda, ředitel reálního gymnasia v Přerově, 2 zl. — Frant. Adamík, ředitel hosp. ústavu v Přerově, 2 zl. — Matěj Vejborný, učitel hosp. ústavu v Přerově, 2 zl. — Jan Ouředníček, katecheta reálního gymnasia v Přerově, 2 zl. — Karel Altmann, prof. v Přerově, 2 zl. — Hynek Krch, prof. v Přerově, 2 zl. — Jan Špaček, jednatel Slov. Besedy ve Vídni, 2 zl. — Beneš M. Kulda, kanovník na Vyšehradě, 2 zl. — Arnošt Vávra, kooperator v Jihlavě, 2 zl. — Karel Wittek, ředitel slov. gym. v Brně, 2 zl. — Frant. Martilík, kaplan v Kunovicích, 2 zl. — C. k. reální gymnasium v Třeboni, 2 zl. — Frant. Palíšek, kaplan v Znojmě, 2 zl. — Jos. Risch, kaplan v Stonařově, 2 zl. — Václav Oharek, kaplan v Hodoníně, 2 zl. — Jan Brožek, c. k. asistent telegr. v Liberci, 2 zl. — J. Pavlíček, farář v Štěpanově, 2 zl. — Jos. Pazderka, kaplan v Opavě, 2 zl. — Leop. Mráček, ředitel m. sl. robotárny v Brně, 4 zl. — Dr. X. Škorpík, děkan a farář v Kučerově, 2 zl. — Matouš Lešenář, kaplan ve Velkých Pénčicích, 2 zl. — Jos. Svátek, kaplan ve Velkém Meziříčí, 2 zl. — Jos. Loucký, kaplan v Čejkovicích, 2 zl. — Umělecká Beseda v Praze 4 zl. — Karel Kračmar, kaplan na Velehradě, 2 zl. — Frant. Holman, prof. při c. k. slov. gymn. v Brně, 2 zl. — Václav Vávra, privátní úředník v Brně, 2 zl. — Alois Hrudička, kaplan v Podivíně, 2 zl. — Leopold Novák, farář v Čučicích, 2 zl. — Dr. J. Reichert, kand. prof. v Brně, 2 zl. — Jan Malík, farář v Újezdě, 2 zl. — Ant. Rybička, dvorní sekretář ve Vídni, 2 zl. — Ant. Hadinger, kaplan v Brně, 2 zl. — Fr. Špaček, kaplan v Sloupě, 2 zl. — Pavel Pavelka, zámecký kaplan v Líšni, 2 zl.

Tiskem národní knihtiskárny Josefa Šnaidra v Brně. — Nákl. „Matice Mor.“

Kde leží vrch, řečený „Mons Comianus“ v Dolních Rakousích, na němž císař Karel Tlustý měl r. 884 sjezd se Svatoplukem Moravským? a kde leží osada „Comageni“, v níž se r. 454 zdržoval sv. Severin?

Sepsal A. V. Šembera.

Léta 883, když Arnult, vojvoda Korutanský a Panonský, nechtěl synů Engelšalkových a Vilémových, kteří, zdržujíce se u něho a spojivše se rok dříve s Bulhary, úklady o život krále Moravského Svatopluka strojili, k vyzvání Svatoplukovu ze země své vypuditi, vtrhl Svatopluk s velkým vojskem do Západní Panonie (do Sloven) a nelitostně zemi Arnultovu poplenil. Příštího roku vpadl s vojskem mnohem větším do Korutan, a pustošiv krajinu po 12 dní, porazil na zpáteční cestě na řece Rabě vojsko Arnultovo, jež vedli dva synové Engelšalkovi a Vilémovi, v kteréž porážce oba vůdcové v řece Rabě utonuli a mnoho předních pánů německých zajato bylo.[1]) Císař Karel Tlustý, byv zpraven o tomto pobití a o poplenění Panonie a Korutan, vydal se neprodleně na cestu od Rýna skrze Bavory do Rakous, a svolav sjezd na vrch řečený „Mons Comianus“, nedaleko řeky Doliny (Tuln), pozval k němu krále Svatopluka s předními zemany moravskými. Svatopluk, přijeda na dotčený vrch a učiniv mír s císařem, slíbil, že za živobytí Karlova do zemí jeho již nepřátelsky nevtrhne. Letopisec Fuldský vypravuje ten příběh takto; „Imperator per Baioariam ad orientem proficiscitur, veniensque prope flumen Tullinam, *Monte Comiano* colloquium habuit. Ibi inter alia veniens *Zuentibaldus dux* cum principibus suis, homo, sicut mos est, per manus imperatoris efficitur, contestatus illi fidelitatem iuramento et usque dum Karolus vixisset, nunquam in regnum suum hostili exercitu esset venturus.[2])

---

[1]) Pertz, Mon. Germ. I. Annal. Fuldenses ad a. 884.
[2]) Tamtéž.

Tento vrch, na němž císař Karel Tlustý měl se Svatoplukem Moravským rozmluvu, jest v dějinách staromoravských velmi památný, jakožto jediné místo, o kterémž s jistotou se ví, že na něm král Svatopluk meškal. Tak temné a nejisté jsou všeliké zprávy o tomto slavném králi, že není ani vědomo, kde se narodil, kde zemřel, ani kde nad některým nepřítelem svým zvítězil a pokoj s ním učinil, ani kdy na některém svém hradě se zdržoval, na př. na Velehradě, na Děvíně, Vyšehradě nad Dunajem, Budíně a Stolném Bělehradě.

Spisovatelé posavadní, kteří o sjezdu cís. Karla se Svatoplukem zprávu podali, nemálo se přičinili, aby pamětihodný vrch Komianský vyhledali, však po tu chvíli se s ním minuli. Že však hory velmi tuhý život mají, nedadouce se ani ohněm vypáliti ani vodou vytopiti, domýšleti se lze, že vrch jména onomu latinskému podobného podnes tu jest a že ho jen pilněji hledati třeba. Z letopisů Fuldských jde na jevo, že ležel blíže řeky Doliny, tedy někde na kraji roviny téhož jména (něm. Tullnfeld). Uvedouce tudíž zprávy z kronik a listin středověkých, v nichž kopec toho znění v tom kraji se připomíná, bohda naň uhodíme.

Letopisec Einhard již sto let před Svatoplukem vypravuje, že Karel Velký, táhna r. 791 na Avary do Panonie, na vrchu, zvaném „Comeoberg", tábor avarský troskotal. Píšeť o tom takto: „Pulsis Hunorum praesidiis et distructis munitionibus, quarum una super Cambum fluvium (řeka Kouba), altera *iuxta Comagenos ciuitatem in monte Comeoberg*[1]) vallo firmissimo erat exstructa, ferro et igni cuncta vastantur."[2]) Zevrubněji vypisuje se toto polní tažení Karla Velkého na Avary přes Kumiberk v Enhardových Letopisech Fuldských těmito slovy: „A. 791 Karolus propter multer malefacta et praedationes ac caedes, quas Huni exercuerunt, in populo Dei provocatus, congregato exercitu in Baioaria iuxta Anisum fluvium cum omni populo suo ieiuniis et obsecrationibus triduo celebratis exercitum dividit. Ipse cum Francis, Alamannis et Bauariis *ex australi parte Danubii per Cummiberg*, Saxonibus et Thuringis cum parte Francorum per litus septentrionale pergentibus, Frisonibus vero et qui cum ipsis deputati sunt, navali evectione per alveum euntibus, Pannoniam ingressus, Hunis perterritis et fugientibus,

[1]) V jiných rukopisech: Cumeoberg, Cumeberg.
[2]) Pertz, Mon. Germ. I, 177. 2) Tamtéž. I, 350.

omnes eorum regiones usque ad Raba fluvium ferro et igne devastat.“ [1])

Potomně jmenuje se tentýž vrch až do konce XII. století asi osmkrát. Král Ludvík Německý daroval listem, daným dne 16. února 836, biskupovi Pasovskému Reginárovi v místě, řečeném Kirichbach kostel s některými pozemky až po vrch *Kumenberg*. „Concessimus“, dí král, „ecclesiae Pataviensi — quasdam res proprietatis nostrae, quae sunt in provincia Avarorum, in loco, qui dicitur Kirchbach, i. e. Ecclesiam unam constructam cum territorio — usque sursum *Cumenberg*“[2]). V listině Jindřicha, vojvody Bavorského, dané r. 985, kterouž se vyměřují hranice biskupství Pasovského, popisuje se krajina okolo toho vrchu takto: „Postmodum a septem collibus ab occidente civitatis Zeizenmure (nyní Zeiselmauer) sursum ad australem plagam Chunihohestorf (Königsdorf, nyní Königstetten) et sic *usque in cacumen montis Comageni* et ita usque ad Hangentenstein (nyní Greifenštein), et ita ultra Danubium usque ad Marevinos terminos“[3]). Ještě určitěji vyznačuje se položení kopce ve dvou listech krále Jindřicha III. z r. 1052 a krále Jindřicha IV. z r. 1063, jimiž oba králové potvrzují biskupství Pasovskému kostel a pozemky r. 836 jemu darované, těmito slovy: „In osterrichi in loco, qui dicitur *chiricbach, territorium quoddam cum ecclesia, quae ad radices comageni montis sita est*, et in eodem monte mansos C faciendos et plus“.[4]) Posléz přivádí se týž vrch ve dvou listech XII. století, v listě markrabí Lipolta Rakouského, daném r. 1132, jímž vrací klášteru Formbašskému louku „*in Monte Comageno* in loco, qui dicitur Wolues grube“[5]), a v listě Pasovského biskupa Děpolta, daném ok. r. 1185, jenž se skonává těmito slovy: „Datum in palatio Pataviensi per manum Tagenonis, notarii et presbyteri († r. 1190) *ecclesiae S. Andrae penes montes Comagenos*“.[6])

Ze zpráv výše položených zřejmě vychází, že vrch „Mons Comianus“, zvaný též Comagenus (a společně s vedlejšími vrchy montes

---

[1]) Tamtéž. I, 350.

[2]) Hansiz, Germ. sacra, I, 155.

[3]) Monum. Boica, Vol. I. p. II, 208.

[4]) J. Buchinger, Gesch. d. Fürstenthums Passau. München 1824. II 502 a v. Meiller, Regesta Babenbergica, N. 7. p. 8.

[5]) v. Meiller, Reg. Babenberg. p. 19.

[6]) Hanzig, Germ. sacra, I, 335.

Comageni), německy: Comeoberg, Cumeoberg, Cumeberg, Cummiberg a Cumenberg, není žádný jiný, než vrch *Kumenberg*, v lidu vůbec *Humenberg* jmenovaný, na východ od Sv. Ondřeje před Hlohovým údolím, 3 míle na severozápad od Vídně. Zvláště jest to patrno z listů z r. 1052 a 1063, kdež zmínka se činí o místě Kirchbachu, kteréž jde ode vsi téhož jména $1^1/_4$ hodiny od Sv. Ondřeje podél potoku Kirchbachu dolů, a kde připomíná se kostel na patě Montis Comageni, jenž jest farní kostel sv. Ondřeje[1]).

Na plochém temeni Kumenberku spatřují se patrné pozůstatky bývalého hradu, hromady kamení, smíšeného s vápnem a s jedné strany příkop, pročež lid toto místo vesměs nazývá Hradištěm (Burgstall). Odtud jest velmi pěkná výhlídka po šíré rovině Dunajské od Greifenšteina k Tulnu a dále až ke klášteru Kotvickému naproti Křemži a s druhé strany přes Vysokou stráž (Hohe Warte) u Sv. Ondřeje do údolí ke Klosterneuburku. Vrch Kumenberk činí s dvěma vrchy vedlejšími Rüstenberkem, ležícím na západ, jenž se od něho dělí toliko cestou ve skále (nepochybně od Římanův) vytesanou, a s Braningberkem, ležícím na jih, prosmyk či úžlabí, ježto k východu se povznášejíc vede přes Guging a Kirling ke Klosterneuburku. Tito tři vrchové sobě velmi podobní nazýváni jsou s vrchy vedlejšími v středověku, a nepochybně již také za doby římské, v množném počtu „Montes Comageni."

Ježto na hradišti Kumenberském v minulém století mnoho mincí římských nalezeno, podobá se, že tu již za časů římských, ano i předřímských bylo strážiště, vystavené na důležitém prosmyku do Hlohovského údolí (Vallis spinosa), kterým šla římská silnice k Vídni. Toto strážiště, když se ho zmocnili Avarové, Karel Velký r. 791 rozrazil; však i potom byl tu hrad nějaký, na němž měl Karel Tlustý, jak výše řečeno, sjezd s králem Svatoplukem.

Vyhledavše vrch, jmenovaný Mons Comagenus, objevili jsme spolu osadu Comageni na patě jeho, z doby římské a zvláště ze života sv. Severina velepamátnou, o níž se posud nevědělo, kde le-

---

[1]) Ve vesnici Kirchbachu, do fary k sv. Ondřeji náležející a $1^1/_4$ hodiny od ní vzdálené nebylo a není kostela. Kostel tedy, přivedený v listech z r. 836, 1052 a 1063, není Kirchbašský, nébrž Svatoondřejský. Ves Kirchbach má jméno od potoka soujmenného, kterýž teče veskrz, a tento potok zase slove tak odtud, že vede ke kostelu a teče okolo kostela (sv. Ondřeje), níže něhož ubíhá dále k ústí svému do Dunaje.

žela. Evgippius vypravuje ok. r. 510[1]), že sv. Severin přišed r. 454 po smrti Attilově z východních krajin do Norikum a zastaviv se na samých hranicích u Dunaje v osadě Astura,[2]) přišel do nejbližšího odtud místa Comageni, kdež se déle pozdržel. Byloť tehda osazeno od Římanů a od barbarů, bylo ohraženo a branami opatřeno a mělo již kostel. Z Comageni povolán jest sv. Severin do Faviany (Vídně) od obyvatelů tamějších, hladem trápených, kdež potom stále přebýval. V středověku připomíná se týmž jménem ještě r. 791, německy pak slulo Chumberg.[3])

Pochybovati nelze, že osada Comageni, tuto a již ve starších spisech římských od III. století po Kr. často jmenovaná, jest nynější farní *ves Sv. Ondřej* pod Kumenberkem, asi půl hodiny od Greifenšteina, od níž blízké nádraží železnice Františka Josefa mezi Greifenšteinem a Dlouhými Lebárny nazývá se Svatoondřejské. Položení této osady náležitě vyznačil Einhard, životopisec Karla Velkého, jenž praví, jak svrchu uvedeno, že císař Karel, jda r. 791 na Avary, rozbořil ohražení jejich na vrchu Comeoberku *blíž městečka Comageni* (iuxta Comagenos civitatem), kteréž městečko patrně jest nynější Svatý Ondřej. Identičnost obojího místa jde ještě více na jevo z listů z r. 1052 a 1063, dle nichž biskupství Pasovskému darován jest kostel na patě vrchu Komagenského (ad radices Comageni montis), kterýž kostel se v listě pozdějším z r. 1185 vyslovně nazývá „kostel sv. Ondřeje.“ Tentýž kostel stal se v středověku hlavním chrámem krajiny okolní a náleželi k němu až do XIV. století kostelové Königštetský a Zeiselmauerský za filialní. V století XIII. pominulo římské jméno Comageni i německé Chumberg od vedlejšího vrchu odvedené, a jméno „Sv. Ondřej“ dle chrámu Páně stalo se obecným.

Posavadní historikové a jiní učenci hledali vrch zvaný „Mons Comianus“ neb „Comagenus“ a městečko „Comageni“ pod ním na rozličných místech, pravého místa však se nedohledali. Kuspinian († 1525) měl za Comageni Kaumberg mezi Hainfeldem a Starým

---

[1]) Vita S. Severini auctore Evgippio. Edid. A. Kerschbaumer. Scaphusiae 1862, p. 11.

[2]) Snad zašlá ves Eystorf blíž nynější vsi Altenberku (Staré) u Greifenšteina, půl hodiny ode vsi Wördern (Ostrov).

[3]) Tak se nazývá v rukopisech života sv. Severina v c. k. dvorské bibl. Vídenské z XII. a XIII. století, č. 1064 a 329.

Trbem;[1]) Lazius († 1568)[2]) a dle něho překladatel života sv. Severina J. Durach (r. 1817)[3]) měli za ně Holenburk nad Dunajem; F. Cluver († 1623)[4]) a Lambek († 1680)[5]) Dlouhé Lebárny; Jordan (r. 1745)[6]) pokládal za ně Zeiselmauer; K. Mannert[7]) a Muchar[8]) kladli je mezi Tuln a Zeiselmauer; W. Wattenbach[9]) blíže Tulnu; Karel Ritter[10]) mezi Tuln a Kaumberk; Blumberger[11]) Aschbach[12]) a Kenner[13]) přímo do Tulnu; Böcking[14]) a Tschischka[15]) domýšleli se, že římské Comageni jest Greifenštein; Pertz[16]) konečně, kterýž, chtěje vydávati letopisy Einhardovy a Fuldské, v nichž Mons Comianus a Comageni se jmenují, r. 1821 schválně cestu z Hanovru do Vídně konal a krajinu okolní ohledal, prohlásil za vrch Komianský i za Comageni (dle jeho domnění zašlé) městys Königstetten, a k němu přidali se Koch ze Šternfeldu,[17]) Palacký[18]) a kanovník Fr. Werner.[19]) A však ani jedno z těchto míst nesrovnává se, co položení, a až na vzdálený Kaumberk i co jména se týče, s polo-

[1]) Cuspinianus, Austriae Descriptio. Basil. 1553.
[2]) Lazius, Reip. Rom. l. 12, sect. 6, c. 8.
[3]) Leben des h. Severin. Passau 1817.
[4]) Ph. Cluver, Geographia. 1629.
[5]) Lambecii Tabulae synopt. in Cluverii geogr. 1629 II. 38.
[6]) J. Jordan, De originibus slav. Vindob. 1745.
[7]) K. Mannert, Germania. Leipzig 1820. S. 640.
[8]) v. Muchar, Noricum. Gratz 1826. I, 267.
[9]) W. Wattenbach, Deutschlands Geschichtsquellen. Berlin 1858. S. 30.
[10]) K. Ritter, Leben des h. Severin. Linz 1853. S. 68.
[11]) Fr. Blumberger, Bedenken gegen die Identitaet von Faviana mit Wien. Archiv für österr. Gesch. III, 360.
[12]) Jos. Aschbach. Die römischen Militaerstationen. Wien 1860.
[13]) Fried. Kenner, Vindobona. Wien 1866. S. 160 a Die Römerorte in N. Osterreich. Wien 1869. S. 206.
[14]) Ed. Böcking, Notitia Dignitatum. Bonnae 1849.
[15]) Tschischka, Geschichte von Wien. Stuttgart 1847.
[16]) Pertz, Monum. Germ. I, 177.
[17]) Koch von Sternfeld, Münchner gelehrte Anzeigen. 1842. N. 10.
[18]) Palackého Dějiny národu Českého. V Praze 1848. I. 159.
[19]) Fr. Werner, Zur Geschichte der Pfarre St. Andrae. Hippolytus. 1862. V, 7. — Také spisovatel této rozpravy, kterýž r. 1866 a 1867 veškerou lesnatou krajinu od Vídně na Purkersdorf, Mauerbach a Tulbing a odtud k Sv. Ondřeji, Greifenšteinu a Klosterneuburku prošel, nemilou však nehodou vrch Kumenberk pominul, pokládal omylem za horu Komianskou blízký vrchol Tulbingský a za Comageni ves Tulbing. Viz „Západní Slované." Ve Vídni 1868. St. 214 a 227.

žením a jménem hory Komianské či Komagenské a osady Comageni pod ní, jak jsme oboje památkami historickými výše přivedenými stvrdili.

Proti identičnosti nynější osady „Sv. Ondřeje“ (St. Andrae) s někdejší osadou římskou a dočasným sídlem sv. Severina Comageni mohlo by se namítati, že podlé spisu „Notitia dignitatum“ z počátku V. století v Comageni byla položena část římského lodstva Dunajského, a že tudíž Comageni leželo při Dunaji, kdežto Sv. Ondřej leží přes půl hodiny od Dunaje; však dle pověsti ve Sv. Ondřeji a v krajině okolní obecné měl prý Dunaj, jako u Vídně, u Klosterneuburku a u Medlíka (Mělníka), i zde za starodávna jiný běh, a jeden pramen šel prý přímo okolo Sv. Ondřeje, tak že blízká ves Wördern, jakož jméno její (Werder=Ostrov) ukazuje, byla ondy ostrovem, nyní však se Sv. Ondřejem i s Greifenšteinem pevnou zemí souvisí. Jest nám ještě ku konci vysvětliti, co jméno Mons Comianus neb Comagenus a Comageni znamená. Pokládajíce Slovany za nejstarší známé obyvatele Dolních Rakous, máme toto jméno za pradávné slovanské, pocházející z doby předřímské. Kmen obojího jména, z něhož Němci v středověku udělali Comeoberg, Cumeberg, Chumberg a Kumenberg, vidí se býti *kom*, *chom* neb *chum*, t. j. česky dialekticky chum, místo chlum (slov. chom, srbskocharv. chum), tolik co vrch a zejmena vrch lesem porostlý. Latiníci připojili ke kmenu *com* koncovky — *ianus*, *agenus*, *agiensis*, (Evgyppius praví v životě sv. Severina „Oppidani Comagienses), Němci pak, když se v Rakousích usadili, slovo *berg*, jakož učinili v podobných jménech Kolmitzberg (Chlumec) a Horaberg (Hora). Taktéž udělali Němci v jižních Čechách na Novohradsku a Krumlovsku ze jmén dvou vrchů a vesnic, zvaných Chum dle svého spůsobu Kum, z místních jmen Chlum a Chlumany v Klatovsku Chumo a Chumen, (srovn. Cumeo-berg a Chumenberg), a les Chum na Krumlovsku nazvali Humwald. Mimo to lze se jmény Mons Comianus, Kumenberg a Humenberg porovnati místní jména v Čechách: Chomle v Plzensku a Chomoly či Homoly v Budějovicku, a slovenské jméno Chum (vlašsky Colmo) v Istersku. Kromě Chumu či Kumenberku v krajině blíž Sv. Ondřeje znějí více méně slovansky a ukazují ke společnému původu jména hor: Braningberg (snad Braník neb Vraník), Stiborberg a Prestokberg, tento u pramenů potoka Kirchbachu; též jméno vinohradů „Hummeln“ (snad Homole) na patě Humenberku. Ježto nyní železnice Františka Josefa z Vídně, z Budějovic a z Tábora přímo k Sv. Ondřeji pod Kumenberkem

vede, poskytnuto jest milovníkům dějin i starožitností moravských a rakouských milé příležitosti, navštíviti místo velepamátné, kdež prodléval před tisícem let král Svatopluk slavné paměti a čtyři sta let dříve svatý Severin, rádce a dobrodinec Slovanů rakouských.

Paběrky sebrané na poli české poesie kramárské.

Podává F. Bartoš.

(Pokračování.)

Dotýkajíce pramenů, z nichž se vyprýštila naše poesie kramárská, pravili jsme jedním z nich býti básnictví národní. Odtud vznikla zajisté valná část oněch utěšených písní, které Kamarýt ve sbírce své na světlo vydal. Avšak mezi ohyzdným bylím plodů kramárských kryje se ještě mnohý kvítek poesie národní, kterého by snad škoda bylo, aby zároveň s oněmi na zmar přišel. Doplňkem tedy ku sbírce Kamarýtově klademe zde některé ukázky z písní duchovních najmě z legend.

Píseň o sv. panně Kateřině mučednici.

Svatá Kateřina milá
Krále Kosta dcera byla,
Panna ušlechtilá, krásná,
Tak jako dennice jasná.

Cyprus ostrov jest nějaký,
Na něm slavné město taky,
Kdež ten král své sedění měl,
Slávou a bohatstvím se stkvěl.

V ten čas krále, pány všecky
Maxencius, císař řecký,
Před sebe přísně povolal,
By se každý najíti dal.

Hned jakž to zvěděl Kostus král,
Rychle se na cestu vydal,
Do Alexandrie se bral,
Královnu, dceru s sebou vzal.

Maje pak tu své bydlení,
Dal svou dceru na učení,
Aby v svobodném umění
Z mládí měla své cvičení.

V tom otec její, Kostus král
Umřel a své skončení vzal,
A tak tu zůstavil obě,
Dceru i matku v sirobě.

Maxencius císař na to
Žádal matky vdovy za to,
Aby dala Kateřinu
Za manželku jeho synu.

Tu věc její matka milá
Jednomu muži zjevila,
Ten jí na to dal radu ctnou
Řka: „Paní, pojmi dceru svou,“

„Jděte s ní k poustevníkovi,
Tenť Vám jistou pravdu poví,
Má-li se dcera tvá vdáti,
Anebo pannou zůstati.“

„Však tu nedaleko bydlí,
Má na poušti své obydlí,
Jsa života pobožného,
Náboženství křesťanského.“

Matka toho nemeškala,
S Kateřinou se tam brala,
Příčinu oznamovala,
Za dobrou radu žádala.

On pak s ní mluvil laskavě,
Vypravoval jí o slávě
Toho krále nejvyššího,
Ježíše Syna Božího.

Tak že Kateřina milá,
Jenž prvé pohankou byla,
V Pána Krista uvěřila,
V jeho jméno se pokřtila.

Potom, když v jeden čas bylo,
Množství se lidu shlučilo,
Tak že s císařem zpívali,
Modlám chválu, česť vzdávali.

To když Kateřina byla
Hrozné modlářství spatřila,
Hned k císaři přistoupila,
Takto k němu promluvila:

„I co to císaři míníš,
Že takovou poctu činíš
Těm slepým modlám měděným,
Přehrozným ďáblům šeredným.“

„Proč radše nectíš živého
Pána Boha nebeského,
Též Ježíše, syna jeho
I také Ducha svatého?“

Císař zasmáv se řek': „Však znám,
Tebe dobře v paměti mám,
Že jsi mým synem zhrzela,
Jeho za muže nechtěla.“

„Teď se pak více dopouštíš
A naše bohy opouštíš,
Cizího Boha miluješ,
Víc než náleží mudruješ.“

Potom pak k ní přivedeni
Byli doktoři učení,
S nimiž se v hádání dala,
Padesát jich přehádala.

I též císaře samého,
Toho tyrana zlostného
A jeho bohy ztupila,
Pána Krista zvelebila.

Pro takové její věci,
Hned ji císař kázal zvléci
A udicemi mrskati,
Potom do žaláře dáti.

Aby v temnostech seděla,
Jísti, píti nic neměla,
Kdežto zle nakládali s ní,
Hladem mořili dvanáct dní.

Zatím císař někam odjel,
Pilnou toho potřebu měl,
A císařovna pak milá
Po panně se roztoužila.

Tehdy o půl noci vstala,
Porfyria s sebou vzala,
Jenž byl nad rytířstvem kníže
A od císaře nejblíže.

I šla k ní tam do žaláře,
Jenž byl plný jasné záře,
Uzřela, že jí andělé
Maží ty rány na těle.

Protož svatá Kateřina,
Ježíše, Božího Syna
Vysoce vychvalovala,
O víře svaté kázala,

Že ta císařovna milá
V Krista Pána uvěřila,
Neb o nebeské radosti
Slyšela tu od ní dosti.

Porfyrius také kníže
Padl k nohám, tak se níže,
S ním dvě stě rytířův jeho
Uvěřili také v něho.

A jakž bylo uloženo,
Od tyrana poručeno,
Aby hned za dvanácte dní
Jísti nic nedávali jí:

Po ty dni vždy přiletěla
Jedna holubička stkvělá,
Pokrm jí s nebe nosila
A Kateřinu krmila.

V tom Kristus s anděly svými,
Také s pannami jinými,
Ráčil se jí tu zjeviti,
Těmito slovy těšiti.

Řka: „Kateřino má milá,
Panno, dcero ušlechtilá,
Poznej Stvořitele svého,
Poněvadž trpíš pro něho.

Buď stálá, měj mne před sebou,
Neb já vždy zůstávám s tebou,
Neboj se zlého tyrana,
Budeť v noci radosť dána.

Když pak císař přijel z cesty,
Kázal ji před se přivésti,
Uzřel an krásnější byla
A nic se neproměnila.

I byl v takovém domnění,
Že by někdo v tom vězení
Z lidí měl ji tam krmiti,
Pročež kázal strážné bíti.

Císař jal se jí raditi:
„Dej se ještě namluviti,
Nechej své víry křesťanské
A přistup k naší pohanské“.

„A našim bohům oběť vzdej,
V slušné poctivosti je měj,
Neb muky trpěti budeš
A násilnou smrtí umřeš!“

K němuž Kateřina vece:
Jakť se líbí, učiň předce,
Než budu modlám sloužiti,
Dám se raději mučiti“.

Císař se z toho rozhněval,
Čtyry kola strojiti dal,
S břitvami velmi ostrými
A hřebíky špičatými.

By ji mezi ně vložili
A těmi koly točili,
Hroznou muku jí dělali,
Na drobné kusy zřezali.

Tehdy svatá Kateřina
Poprosila Hospodina,
Aby pro česť jeho jména
Ta kola byla zbořena.

Hned se povětří zbouřilo,
Hrozné hromobití bylo,
Skrz posla od Boha Pána,
Kola byla ztroskotána,

Že kusy hrozné lítaly,
A tak různo preč skákaly,
Až pohanův, jenž tu byli,
Veliký počet pobily.

A v tom císařovna milá,
Jenž se prvé tím tajila,
Před císaře hned se brala
A z tyranství ho trestala.

On pak z veliké náhlosti
Rozkázal jí bez milosti,
Obě prsy uřezati,
Potom hlavu pod meč dáti.

Ihned ji za město vedli,
Tak aby ji s světa svedli,
Nejprv prsy uřezali
A potom s ní hlavu sťali.

Porfyrius její tělo
pochoval jak náleželo,
Vzešel o to křik na ráno,
Kde jest to tělo necháno?

Hned se Porfyrius vyznal
A směle se k tomu přiznal
A řka: „Já jsem je pochoval,
Proč bych toho odporoval?“

„Neb jest služebnice Boží
A má v nebi věčné zboží,
Pravím před tebou tyranem;
Že i já jsem též křesťanem.“

Císař uslyšev ty řeči,
Tu měl teprv hoře větší,
Volal, křičel, žalostně řval,
Bláznil a za vlasy se rval.

Rytířům svým to stěžoval,
S horlivostí vypravoval,
Oni hnedky vystoupili
A v tom se tak ohlásili,

A řkouc; „Císaři, náš pane!
I my jsme také křesťané,
Hotovi jsme na smrť jíti,
Pro Jezu Krista umříti!“

Jsa zapálený v své zlosti,
Hned s Porfyriem v rychlosti
Kázal je všecky stínati,
Těla jejich psům metati.

Pak zavolav Kateřiny,
Promluvil k ní té hodiny:
„Jakskoliv mne, panno milá
S mou manželkou rozloučila“,

„Mnohé's k smrti připravila,
Jakousi vírou zmámila,
Však ještě máš milosť míti,
Jestli chceš Krista zapříti.“

„Budeš-li mne poslouchati,
Chciť veliké dary dáti,
Budeš první při mém dvoře,
Tím mne zbavíš všeho hoře.“

„Protož toto pravím tobě,
Jedno ze dvého vol sobě,
Neb povol těmto mým řečem,
Neb budeš trestána mečem“.

Ona se toho nelekla,
Ale takto k němu řekla:
„Nechciť já Krista zapříti,
Raději volím umříti“.

Tak ji na smrť orteloval,
Neb se již čas přibližoval,
Aby šla s světa bídného
Do království nebeského.

A když již vedena byla,
Takto se Bohu modlila,
Hledíc do nebe očima,
Také rukama spatýma:

„O Pane Ježíši Kriste,
Narozený z Panny čisté,
Naděje všech věřících tvých,
Okraso, slávo panen ctných!“

„Prosím, aby každý člověk,
Kdo by byl z věrných kolivěk,
Že by k svému polepšení,
Pomněl den mého trápení“:

„Rač ho ve všem uslyšeti,
A nerač ho opouštěti,
Potěšiž ho v zarmoucení.
A dej mu dobré skončení.“

Ihned se k ní stal hlas s nebe,
Řkoucí: „Uslyšel jsem tebe,
Pojď, rozkošná nevěsto má,
Hle, již brána otevřena!“

„Kdož budou světiti tvůj den,
Abych já v něm byl slaven, ctěn,
Začkoliv budou žádati,
Chci jim to vše mile dáti.“

V tu dobu hlavu sklonila,
Bohu duši poručila,
A kat jí silnou ránu dal,
Pojednou s ní tu hlavu sťal.“

Svatí pak milí andělé
Na horu Sinaj vesele
Nemeškali tělo nésti,
Kdež dvacet dní cesty jesti.

Tam je poctivě pohřbili
A hned tu divové byli,
Až do dnes jich ještě dosti,
Olej teče z jejích kostí,

Jenž mnohé neduhy léčí,
Jakož o tom mnozí svědčí,
Že s Pána Boha pomocí,
Hojí rozličné nemoci.“

Píseň o oné žalostné cestě svatých tří osob, Ježíše, Marie a Josefa do Egypta z Nazarétu.

Ach veliká lásko Boží,
Velká poníženosti,
Ježíše, Marie, Josefa,
Velmi předrahých hostí!
K nim se věrně utíkejme,
Jedním hlasem zazpívejme:
Buď vaše svaté jméno
Na věky zvelebeno.

Když se jest anděl ukázal
Josefovi ve spaní,
By vzal Marii s dítětem,
Pospíchal bez meškání
Z Nazarétu do Egypta,
Hned Josef Marii ze sna
Vzbudil, by se strojila,
Kteráž velmi kvílela.

Svatý Joachim oslíčka
Na cestu jim daroval,
Něco potravy, však málo;
Josef se velmi staral,

Že musí skrze pustiny,
Velké kopce a doliny;
Ač sám dost v zármutku byl,
Však jest Marii těšil.

Když po těch horách bloudili,
Strach převeliký měli,
Lotři na ně vyskočili
A je obírať chtěli;
Zázrak se stal velký velmi,
Že ti lotři padli k zemi,
Neboť jasnosť veliká
Stkvěla se od děťátka.

Starší zbůjník toto vida,
Lásku jim prokazoval,
Vezma je do své chaloupky,
Jídlo, pití obstaral.
Když Maria ráno vstala,
Krista Ježíška koupala,
V tu koupel žena lotra
Dítě své také dala.

Kteréž plné vředův bylo,
Neřestí obklíčené,
Jak je do vody vložila,
Bylo hned uzdravené:
Lotr vida ty milosti
Plesal velikou radostí,
Přes hory je sprovodil,
Takto k děťátku mluvil:

„Když se budeš ubírati
Do království věčného,
Rač na mne pamatovati,
Sluhu však nehodného.“
Na to jest vzal odpuštění,
Pad' na svá kolena k zemi,
Svatý Josef s Marií
Velmi umdleni byli.

Pod jedním stromem usedli,
Kdež překrásné ovoce
Bylo, však velmi vysoko,
Dostať je nemohouce;
Ten strom rychle bez prodlení
Ohnul se až k samé zemi,
Josef s Pannou Marií
Zase se občerstvili.

Lvové, draci, medvědové
Z jeskyní vylézali,
Velkou poklonu činíce,
Jako by je vítali;
Když již z těch hor vycházeli,
Ptákův houfové létali,
Všickni hlasem zpívali:
Zdráv buď náš Stvořiteli!

Kde ty osoby svaté šly,
Všude růže zkvítaly,
Ke cti chvále Krista Pána
Libou vůni dávaly;
Však když k Hermu poli přišli,
Velký zástup lidu našli,
Jenž se stromu klaněli
A jej za boha měli.

Ten strom sebou zatřás' velmi,
Ďábel z něho vyletěl,
Poklonil se k samé zemi,
Lid pohanský to viděl;
Strachem všickni až strnuli,
Ten strom nabyl velké moci,
Němí, slepí, kulhaví
Zdraví tu nabývali.

V tom městě byl chrám pohanský
Vystavený nákladně,
Kdež pohané modly měli,
Ozdobené překrásně,
V počtu tři sta šedesáte,
Když ty tři osoby svaté
Tam vešly, dvéře samy
Hned se jim otevřely.

Modly hned na zem padaly,
V kusy se polámaly,
Ďáblové ukrutně řvali,
Po Egyptě létali;
Kněz pohanský se poděsil,
Pad' na zem, Ježíše prosil,
V ochranu se poddával,
Za Boha jej vyznával.

Pohané se rozhněvali,
Zamordovať je chtěli,
Ježíše, Marii, Josefa,
Oni se skrýť musili;
Fíkový strom se rozvinul,
Je skryl až ten lid pominul,
Kde ochráněni byli,
Podnes máme znamení.

Svatý Josef s matkou Boží
O truňk vody prosili,
V mnohých domích žádajíce,
Aby se občerstvili;
Nechtěl se žádný slitovať
A jim truňk vody darovať.
Ó velká nevděčnosti,
Tupíš své drahé hosti!

Matka Boží lítostivě
K Bohu se jest modlila,
Zemdlena jsouc s svým děťátkem
Občerstvení žádala,
Rychle tu po pravé straně,
Vyskočila krásná studně,
Tak že se občerstvili,
Božskou moc velebili.

Až po dnes máme znamení,
Kde ta studnice byla,
Neb balšámová zahrada
Sama se tam vštípila;
Kdež se lidu velmi mnoho
Uzdravilo času toho,
Divů množství, zázraků
Stalo se toho času.

Ach přerozmilí křesťané!
Můžeme považiti,
Jak ve svém mládí Kristus Pán
Musel mnoho snášeti;
My když nějaké soužení
Máme, hned si stěžujem;
On za nás mnoho vystál,
By nám všem slávu získal.

Píseň o nalezení svatého kříže.

Když Adam, první otec náš,
Roznemoh' se na onen čas,
Seth, milý synáček jeho,
Staral se věrně o něho.

Aby mu lékařství našel,
Rychle před vrata rajská šel,
Žádal, mazati ho chtěje,
Milosrdenství oleje.

Svatý Michal se mu zjevil
A tyto věci vyjevil,
Aby darmo nepracoval
A o to neusiloval,

Že toho oleje nyní,
Jímž se milosť Boží míní,
Na ten čas nebude míti,
Nijakž ho nelze dojíti.

Než aby to měl v paměti,
Jeho potomci i děti,
Když tři tisíce třicet let
Pomine, Bůh přijde na svět.

A uzdraví otce jeho
Od neduhu všelikého,
Také jednoho každého,
Kdož by právě věřil v něho.

Zatím ulomil větvičku
V ráji, zelenou, maličkou
S stromu zapovězeného,
Jako Adam zhřešil z něho.

Dal mu ji a takto radě,
Řka: „Vsaď ji někde v zahradě,
A když ponese ovoce,
Budeš mít zdravého otce.“

On než se domů navrátil,
Až otce milého ztratil,
A již ho více neuzřel,
Přirozenou smrtí umřel.“

Tedy Seth tu větev vsadil,
Tak jakž mu byl anděl radil,
Vstrčil ji hnedky v tu dobu
V hlavách svého otce hrobu.

I vzrostla jest v strom vysoký,
A stála tu čas veliký
Pevně, nepohnutě, stále,
Až do Šalomouna krále.

Šalomoun pak jedné chvíle,
Uzřev tak dřevo spanilé,
I rozkázal je podtíti,
Na svůj palác obrátiti.

A když jsou mistři stavěli,
Kdekoliv je dáti chtěli,
Nikam se jest nehodilo,
Neb dlouhé neb krátké bylo.

A protož ti řemesníci
Rozhněvali se dělníci,
A zavrhli to dřevo pryč,
Nechtíc z něho dělati nic.

Přes vodu je přeložili,
By po něm lidé chodili,
Lávku z něho udělali,
Vůli Boží v tom neznali.

Potom, když královna Sába,
Chtíc slyšeti velmi ráda
Moudrost Šalomouna krále,
Přijela k němu na schvále.

A jakž to dřevo uzřela,
Nijakž po něm jít nechtěla,
Ale radše vodou bředla
A svého roucha pozvedla.

Podivil se Šalomoun král,
Hned se na to s pilností ptal:
„Královno, co to nového,
Tobě v mé zemi divného.“

„Nemohu se dovtípiti,
Proč jsi nechtěla vstoupiti
Na to dřevo, po něm jíti,
Musí to věc divná býti.“

Královna odpověděla,
To což jest v duchu viděla:
„Králi, pane! máš věděti,
Chci upřímně pověděti:

„Že přijdou, nastanou léta,
Že Spasitel všeho světa
Na tom dřevě má umříti,
Na něm ukřižován býti.“

„Pro jehožto smrť nevinnou,
Kdo se k němu nepřivinou,
Zahyne jich velké množství,
Také židovské království.“

Lek' se Šalomoun té řeči,
Myslil, měl to vždy na péči,
Co má s tím dřevem dělati,
I kázal je zakopati

Do země velmi hluboko,
Aby žádné lidské oko
Víc ho nemohlo spatřiti,
Tudy to chtěl opatřiti.

Na kterémžto místě potom,
Jakož svědčí čtení o tom,
Rybník bravní udělán byl,
Kdež mnohý své nemoci zbyl.

Když pak měl Kristus umříti
A za nás smrť podstoupiti,
Zplulo nad vodu to dřevo
A přišlo zase na jevo.

Židé, jakž je uhlídali,
Hned z něho kříž udělali,
Na něm ho ukřižovali,
Vůli Boží v tom neznali.

Potom pak, když ten svatý kříž
Dvě stě let v zemi ležel již,
Našla jej svatá Helena,
Dobrá a pobožná žena.

To se jest předivně stalo,
Když se těch časův sebralo
Veliké množství pohanův
Na zhoubu věrných křesťanův.

Tak jsou sobě zamyslili,
Aby všecky podmanili
Národy, v své moci měli,
Přes Dunaj přejíti chtěli,

Protož císař Konstancián,
Ač jestiť sám nebyl křesťan,
Sebrav vojsko, táhl silně,
Bránil mostu velmi pilně.

Chtěl tu s pohany boj svésti,
Okusiti války štěstí,
Ale že jich přibývalo,
Měl z toho strachu nemálo,

Boje se takové moci;
Tedy anděl Páně v noci
Zbudil ho, k němu pověděl,
Aby vzhůru k nebi hleděl.

Kterýžto, když k nebi patřil,
Znamení kříže tam spatřil,
Ano se k východní straně
Blyští, stkví velmi náramně.

V tom se s nebe stal k němu hlas:
„Konstantyne, věděti máš,
Jestliže ve mne uvěříš,
V tomto znamení zvítězíš.

Konstantynus se zradoval,
O tom nic nepochyboval,
Svatého kříže znamení
Na svých rytířův odění

I na korouhvích znamenal
A sám se také požehnal,
V své ruce maje zlatý kříž
Bral se k svým nepřátelům blíž.

S nimi se směle potýkal,
Kdožkoli z nich neutíkal,
Každého přemoh', porazil,
A tak nad nimi zvítězil.

Po vítězství pak svatý křest,
Víru křesťanskou přijal jest,
Křesťanskou povinnosť konal,
A v dobrém šťastně dokonal.

Potom po smrti syn jeho,
Maje jméno otce svého,
Svou milou matku Helenu,
Královnu a svatou ženu,

Do země svaté vypravil,
Aby kříž Kristův oslavil,
By se po něm pilně ptala,
Svatého kříže hledala.

A když do Jeruzaléma
Přijela svatá Helena,
Všechněch židů povolala
K sobě jim jíti kázala.

Židé se toho ulekli
A ve spolek takto řekli:
„Ach což tím královna míní,
Že nás k sobě volá nyní.“

K nimžto mezi nimi jeden
Takto vece, Judas jménem:
„Jáť vím, že na to přijela,
Aby na nás přezvěděla,

„Kdež jesti ten kříž zde schován,
Na němž Ježíš ukřižován.
Radím, neprav žádný toho,
By měl trpět dosti mnoho.“

„Nebo jestli jí povíte
A to dřevo vyjevíte,
Zajisté to potom zvíte,
Že svou čest, slávu ztratíte.

„Já Vám mohu pověděti,
Tak jakž to chovám v paměti
Slýchal jsem od otce mého
A on od tatíka svého.“

„Ten mne prosil velmi za to,
Abych pamatoval na to,
Když bude Kristův kříž hledán,
Nalezen i také vydán,“

„Že židovský lid bude v nic,
Nebude královati víc,
Ale ti prý sami, kteří
V ukřižovaného věří.“

„Dále mi to pravil k víře,
Oznamoval o tom šíře,
Že jest on pán světa všeho,
Pravý Syn Boha živého,“

„Teda jsem já zas řekl mu,
A divil se otci svému,
Když jsou to předkové znali,
Proč jsou ho ukřižovali?“

„Pověděl, že to Pán Bůh ví,
A o svém otci říci smí,
Že jest v té radě nesedal
A jeho smrti nehledal,“

„Ale odvodil od toho,
Napomínal dosti mnoho;
Avšak že oni nedbali,
Předce ho ukřižovali.“

„On pak třetí den z mrtvých vstal,
A že se k otci v nebe bral,
A to zřetedlně před svými,
Před učedlníky milými“.

„Toto pak jest otce mého
Napomenutí milého,
Abych učedlníkům jeho
Nečinil nic protivného.“

Tomu, ač jsou se divili,
Vespolek takto pravili,
Že jsou toho neslýchali,
Však mu toto přikázali:

„Bude-li královna chtíti,
Na tobě to s mocí míti,
Aby jí oznámil o tom,
Hleď to zatajiti potom.“

Jsouc pak všickni obesláni
A od královny tázáni,
Kde by dřevo svaté bylo,
Aby se jí oznámilo,

Tedy oni všickni přeli,
Velmi se vysoce klceli
Že oni o tom nevědí,
Nic na krátce nepovědí

Královna se rozhněvala
A v tom se slyšeti dala,
Jestli nepovědí o něm,
Že budou spáleni ohněm.

Toho se židé zděsili,
Svůj úmysl proměnili,
A Judu z sebe vydali
A takto o něm vyznali:

„Královno, tento dobrý muž
Tobě nejlép povědít můž,
Neb jest syn proroka ctného.
Ptej se na pravdu od něho.“

Ona to ráda slyšela,
Hned se ho spustit nechtěla
A řkouc: „Judo! pravím tobě,
Život aneb smrť vol sobě.“

„Hned chci to míti za jisto,
Aby mi ukázal místo,
Kde byl Kristus ukřižován,
Kde jeho svatý kříž schován.“

Juda se vymlouval tuze,
Že o tom vědět nemůže,
Že nebyl na světě ještě,
A tomu prý let přes dvě stě.

Královna na to nedbala,
Slib před Bohem udělala,
Že musí hladem umříti,
Nechce-li pravdy zjeviti.

To řekši a nemeškala,
V žalář ho vsaditi dala,
Jísti, píti mu nedala,
Na svém slibu pevně stála.

Juda trpěv ukrutný hlad,
Dal se slyšet, že poví rád,
Aby ho jen pustili ven,
Neb tam již seděl sedmý den.

Protož jsa zproštěn vězení,
Hned nemeškal bez prodlení,
S královnou na to místo jít,
Tu kde jest byl svatý kříž skryt.

A poklek na kolena svá,
Modlil se Bohu, takto řka:
„Bože můj, rač mi zjeviti
Ten svatý kříž, jej najíti."

V tom se hnutí země stalo,
Vůni přelibou vydalo;
Judas se podiviv dosti
Plesal rukama radostí.

A řka: „Pane Jezu Kriste,
Ty jsi spasitel zajisté
Všeho světa dostatečný
A Syn Boha Otce věčný!"

Potom Judas kopal silně,
V zemi hledal velmi pilně,
A kopaje nic víceji,
Než jen na dvacet kročejí

I nalez' tři kříže spolu
Zakopané v jednom dolu,
Ty kázal královně nésti
A tak ušel všech neřestí.

Nemohli pak rozeznati
A mezi kříži poznati,
Na kterém by Pán Kristus pněl,
Neb nápisu žádný neměl,

Však aby toho zkusili
A tomu lépe věřili,
Kladli jsou je na nemocnou
Přetěžce ženu nějakou.

Když první kříž i druhý sic,
Na ni vložen nespomoh' nic,
Ale po třetím hned vstala
A svědectví pravdě dala.

Judas hned se dal pokřtíti,
Nemeškal v Krista věřiti,
Kviriakus jest jmenován,
Na biskupství korunován.

Potom pak pro Krista Pána
Od Juliána tyrana,
Trpěl muky a těžký kříž;
V nebesích se raduje již.

Helena díl kříže vzala
A díl ho tu zanechala,
Stříbrem pěkně ozdobila,
Tak kříž Kristův oslavila.

Protož Kriste tvé milosti
Klaníme se s uctivostí
A tvému kříži svatému,
Umučení nevinnému.

Neb's ty pro nás smrť podstoupil,
Na kříži jsi nás vykoupil,
Ukrotil's svého otce hněv,
Když's vylil svou předrahou krev.

Obdržel's slavné vítězství,
Tvá se korouhev všude stkví,
Neb kříž, světa potupení,
Jestiť naše oslavení.

Oslaďiž nám také náš kříž,
Dej nám nésti všelikou tíž.
Pro tvé svaté, drahé jméno,
Kteréž buď věčně chváleno.

A všechněm nosičům kříže,
Kdyžkoli bude nejtíže,
Rač posilu, pomoc dáti,
V nebi s tebou býti přáti.

Píseň o Theofilovi, na jehožto svadbě anděl Rafael byl, a kterak od něho zase k rozkošem rajským jsa pozván, 350 let tam bydlel.

Poslyšte mile,
Co chci zpívati,
Vám této chvíle
Vypravovati,
Což se někdy stalo,
Povím Vám krátce,
K věčné památce,
Pozorujte málo.

Byl jest pobožný
Mládenec jeden,
Bohatý, možný,
Theofil jménem,
V anglickém království,
Jenž se Boha bál,
Jej ctil, miloval,
Maje statků množství.

Tomu jest byla
Panna milostná,
Spanilá, milá,
Za choti snoubena;
Když ji měl míti,
Sobě pojíti,
Svadba jest strojena.

On pak čítaje
V zákoně Páně,
Často bývaje
I v Božím chrámě,
Prosil Boha svého,
By Boží anděl,
Svatý Rafael,
Byl na svadbě jeho,"

Aby ho chránil
S nevěstou jeho,
Ostříhal, bránil
Od ďábla zlého,
I úkladův jeho,
Jako svatého
Bohu milého
Tobiáše ctného.

Též aby hosti
Na svadbě jeho
Novou radostí
Ducha svatého
Zjevně obveselil,
A jich požehnal,
Ďábla odehnal,
Jejich ochrancem byl.

Když jest nastal den
Té jeho svadby,
Vyšel z zámku ven
Mládenec svatý;
Z vnuknutí Božího
Modlil se tejně,
Vždy jednostejně
Vzýval Boha svého.

Tak pomodliv se
Ohleď se zase,
A hned v tom čase
Toto stalo se,
Že anděl Rafael
Jakožto krásný
Mládenec jasný
Na pěkném koni jel.

On vida jeho
Krásnou osobu,
Ač pak neznal ho,
Však hned v tu dobu
Prosil jeho mile,
Aby jel k němu,
Žádostivému,
Na svadbu té chvíle.

Řek' Boží anděl,
„Poněvadž žádáš,
Abych k tobě jel,
Toho vždy hledáš:
Chci tak učiniti
A na tvou žádosť
I pro tvou radosť
Též tvým hostem býti.“

Když k němu přijel,
Kůň opatřili;
Všed Boží anděl
Kdež hosté byli,
Na ně mile vzezřel,
Řeč měl svou sladkou,
Líbeznosť krásnou,
Srdce jich porážel.

Divili jsou se,
Patříc na něho,
Tázati však se,
Kdo by byl, jeho
Z nich žádný nesměli,
Neb jeho jasnou
Tvář velmi krásnou
Býti jsou viděli.

I hodovali
Jsou s bázní týden
A rozmlouvali
Spolu každý den,
Že něco nového
Bůh ukázati,
Chce vykonati
Skrze muže ctného.

Neb věci divné
Jim vypravoval,
Z nich každý pilně
Jest pozoroval,
Tak že krátký ten čas
Velmi se jim zdál,
S tím se dokonal
Ten jich svatební kvas.

Po té svatbě hned
Ženicha anděl
V soukromí odved
Zde mu pověděl:
„Chval Boha věčného,
Neb k tvé žádosti
Poslal z milosti
Mne anděla svého.“

„Já, že jsem anděl,
Se ti zjevuji,
Kterýž Rafael
Zajisté sluji,
Poněvadž mne na své
Svatbě chtěl's míti
Mámť oznámiti
K velké radosti tvé:“

„Že svatby u nás,
Veselí hojné,
Máme každý čas,
Hody důstojné,
Nevýmluvnou radosť,
Rozkoš s Bohem svým,
S Kristem Pánem ctným,
Nade všecku žádosť.

Protož tebe k nám
Zovu po třech dnech,
Neb tvou žádosť znám,
Všeho zde zanech,
A přijď na to místo,
Kde jsi nalez' mne,
Tu státi koně
Ty najdeš zajisto.

Sedna na něho
Jeď s ochotností,
Nebo od něho
K velké radosti
Máš donešen býti,
Rozkoše božské,
Sladké nebeské
S námi okusiti.

V tom Boží anděl,
Když s ženichem se
Rozžehnal, odjel
Odtud pryč zase;
Ženich Boha svého
Jest zveleboval
A oslavoval
Svaté jméno jeho.

Potom třetí den,
Theofil ženich
Vyšel z zámku ven
A požehnal svých;
Našel koně toho,
Kdež se modlíval,
Hned neprodlíval,
Vsedl jest na něho.

Dost dlouho na něm
S pospícháním jel,
Až jest s tím koněm
Radostně přijel
Na pole překrásné,
Na němž kvítečko
Jako sluněčko
Stkvělo se přejasné.

Ptactvo tu bylo
Přeušlechtilé,
Kteréž zpívalo
Líbezně, mile,
Až srdce plesalo,
Mile slyšeti
Bylo viděti,
Což tam prodlívalo!

Potom pak přijel
K městu krásnému,
Z zlata a perel
Vystavenému,
Z kamení drahého
Cesta jest byla,
Která měřila
Do města svatého.

Přijel jest k bráně
Velmi veliké,
Kdež anděl Páně
Ihned té chvíle
V cestu jemu vyšel,
On ssedše dolů
S andělem spolu
Před městem pěšky šel.

Řekl mu anděl:
„Chceš-li sem vjíti,
To abys věděl,
Máš obuv zouti,
Kterýž s ochotností
Zul se, bosý šel,
Do města jest všel
S bázní poctivostí.

I nemohl se
Dosť nadiviti
Města okrase,
Kterak se třpytí,
V němž všecko od zlata,
Krásní andělé,
Měšťani nebe,
Vše radostí plesá.

Po těch předivných
Věcech a krásných
Dále po stupních
Diamantových
Na zámek jest přišel,
V němž okrouhlý plac
A krásný palác
Předivný jest našel.

Kdež v majestátě
Syn Boží seděl,
A v své podstatě
Nad slunce se stkvěl,
Jemu se andělé
Slavně klaněli
A česť zpívali
Sladce a vesele.

Kristus Pán na něj
Mile zavolal
A za krásný stůl
Jej posadiť dal,
Kdež jsou hodovali,
Krmě předivné
A nevýmluvné,
Nápoj sladký měli.

Potom se dálo
Krásné zpívání,
Odkudž nastalo
Nové plesání
A radosť největší
Z vidění Krista,
Rozkoš přečistá
Byla chuť nejsladší.

Ihned té chvíle
Řek' mu Kristus Pán
Řka: „Theofile,
Ač jest tobě k nám
Dáno sem přijíti,
Však jsi smrtedlný,
Porušitedlný,
Nemůžeš zde býti“.

Ale Theofil
Pro velkou sladkosť
Zapoměl jest byl
Na smrť pro radosť,
Když jest uslyšel to,
Že má zas jíti,
Počal kvíliti
A řka s pláčem takto:

„Ej, jak jsou milí
Tvoji stánkové!
Jak ušlechtilí,
Ti příbytkové!
Nechť zde zůstávám,
Chválu Ti vzdávám,
Ó pane, králi můj!
Nejmenší sluha tvůj!

Řekl Kristus Pán:
„Nemůž to býti,
Musíš v světě tam
Nejprv umříti,
Sem se dostati máš,
Když v pobožnosti,
Boží milosti
Dokonce setrváš.“

Ihned anděl ten,
Jenž tam veď' jeho,
Vyprovodil ven,
Odtud smutného,
Laskavě jej těšil,
Že má umříti,
Brzo k nim jíti,
Jen aby pospíšil.

Theofil pak hned
Obul se zase,
Na koně jest vsed'
V nedlouhém čase,
Odkud jest byl odjel,
Kdežto se jest byl
Bohu rád modlil,
Na to místo přijel.

S koně jest ssedl,
Pustil ho, pryč šel,
K zámku pohledl,
Zdál se mu jiný,
Však hor položení
Šetře k vratům šel,
Vrátného našel,
Dal mu pozdravení.

Ptal se vesele
Jej, co dělají
Jeho přátelé,
Kterak se mají?
Kteréž mu jmenoval,
On pak, že jest jich
Žádný ze živých,
Pravil, nikdy neznal.

Řek' mu Theofil:
Však jsem já váš pán,
Nadávno jsem byl
Odtud vyšel sám!
Vrátný odpověděl:
„Mámeť my svého
Pána jiného,
„Bloudíš, abys věděl“.

Dosti dlouho se
Spolu hádali,
Až se před pána
Zámku dostali,
Zde Theofil pořád
Povídal, v jakých
Byl místech pěkných.
Řek' pán: „Poslechnu rád.“

„Také v pamětných
Knihách svých čítám,
Že se jest ztratil
Od nevěsty pán,
Což již jest tři sta let;
A tak v tom čase
Jiný lid zase
Povstal jest byl na svět.“

Theofilovi
Pak se jest zdálo.
Jak v té rozkoši
Pobyl jest málo,
Za jistou věc tvrdil,
Že hodinčičku,
Malou chvílčičku
V té radosti pobyl.

Řekl pán: „Jak se
Jest s vámi dálo,
Z vůle Boží se
To všecko stalo,
Prosmež Krista Pána
Ať nám od něho
Ta radosť jeho
Jest na věky dána.“

Potom pak k stolu
Pořád sedali
A když jsou spolu
Jísti počali,
Jak pokrmů časných
Pojeď Theofil,
Hned ošedivil
Jsa bílý jako sníh.

Theofil znaje,
Že má umříti,
Hned nemeškaje
Kázal přijíti,
K sobě ctnému knězi
V svátosti svého
Krista milého
Přijal děkující.

A tak dokonal
Život v svatosti
Pobožně skonal
V Boží milosti,
Jehož svatou duši
Andělé vzali,
Lidé schovali,
Tělo, jako sluší.

Ó Jezu Kriste,
Králi, pane náš!
Kterýž zajisté
Slávu věčnou máš,
Dejž se radovati,
Světských marností,
Hříšných žádostí
Nenásledovati.

Očisť nás sobě
Zde v své milosti,
Potom nás k sobě
Do své radosti
Rač mile přijíti
V kůrech andělských
V stáncích nebeských
Dejž nám Tě chváliti.

Píseň pobožná o sv. Isidoru, rozeném sedláku z města Madridu v španělské zemi všem pobožným sedláčkům ku potěšení sepsaná.

Zastav se sedláčku milý,
Pozoruj maličkou chvíli,
Co nyní budu zpívati,
K pochvale vypravovati.

A pozoruj při tom pilně,
Kterak Pán Bůh neomylně
Pobožné lidi zastává
I v orání jim pomáhá.

Požehnává jejich práci,
Jak polní tak i domácí,
Když dílo pilně konají,
Boha na paměti mají.

Tak jako tento sedláček,
Svatý Isidor voráček,
Polní práci vykonával,
Mši svaté nezameškával.

Ten byl sedlák španihelský
Zplozený z rodičův sedlských,
Jehož když na svět dostali,
Isidor mu jmeno dali.

Ten když přišel k svému zrostu,
Konal sedlskou práci sprostou,
Sloužil Pánu za kus chleba,
Dělal co bylo potřeba.

Měl obyčejně dva voly,
Kterými pracoval v poli,
Však více vykonal jimi,
Než druzí šesti jinými.

Žádný den v roce neprošel,
By v něm mše svaté neslyšel,
Při tom však nezameškal nic,
Zdělal práce nad jiné víc.

Vida to pacholek jiný,
Co a jak Isidor činí,
Velice jej v nenávisť vzal
U jeho pána obelhal.

Pravíc, že slouží nevěrně,
Práci svou koná mizerně;
Pán nad tím velice horlil,
Do pole jíti neprodlil.

Aby toho pravdu zvěděl,
Jak mu pacholek pověděl,
Shledá-li se věc taková,
Že potresce Isidora.

Běžíc tak do pole předce,
Spatřil dva krásné mládence,
An čtyrmi voly vorají
A bílé oděvy mají.

Ale když do pole přišel,
Žádného více nenašel,
Krom Isidora samého
V práci s dvěma voly jeho.

Velice se divil tomu,
Řekl k Isidoru svému,
By pověděl, kdo ti byli,
Kteří tu před ním zmizeli.

Isidor mu odpověděl,
Že tu žádného neviděl,
Než že má naději v Bohu,
Poroučí mu práci mnohou.

Řekl sám k sobě jeho pán,
Řka: „Již nyní patrně znám,
Že jsou to andělé byli,
Kteří tu práci činili.“

„A protož od toho času
Neposlechnu zlostnou chasu,
Kteří by na Isidora
Mně se lží přiběhli znova.“

Trefilo se v letním čase,
Pán přišel na pole zase,
A veliké sucho bylo,
Pánu se píti zachtělo.

Ptal se Isidora řkouce:
„Je-li zde jaká studnice?
Abych se moh' občerstviti
A čerstvé vody napiti.“

Odpověděl Isidor zas:
„Nevím o vodě na ten čas,
Neb vyschly všechny studnice
Od velkého horka slunce.“

Však že měl v Boha doufání,
Vzal svou holi bez meškání,
Udeřil jí na tvrdou zem,
Voda hned vyskočila ven.

Vidouce pán věc takovou,
Velice se divil tomu,
Napil se té vody dosti,
Neb se prýštila v hojnosti.

Praví se, že tam studnice
Až podnes tak trvá sice,
Hojíc rozličné nemoci,
To vše divnou Boží mocí.

Chromí, němí i kulhaví,
Slepí nabývají zdraví,
U té tak zázračné vody
Hojí se na těle škody.

Když pak Isidorus svatý
Začal roli zasívati,
I na ptáčky pamatoval,
Zrno na cestu vhazoval.

Vyplniv pak čtyřicet let,
Odebral se na onen svět,
Zvonové sami od sebe
Zvonili všude v té době.

A protož vy sedláčkové,
Milí polní dělníčkové,
Následujte pobožnosti,
Svatých Isidora ctností.

Dosáhnete požehnání
Ve všem vašem pracování,
Potom po zdejší bídnosti
Dojdete Boží milosti.

Písnička nová, horlivá o blahoslavené Panně Marii Hostýnské v markrabství Moravském.

Pohlédněte Moravané
Proti východu slunce,
Uhlídáte horu krásnou,
Vysokou velice,
Na ní Panenku Marii,
Hostýnskou, tak ji jmenují,
Chvátejte tam všickni
Služebníci její.

Když sobě na tě zpomenu,
Růžičko Hostýnská!
Hned mé srdce všecko hoří,
Radostí proniká,
Když sobě to rozvažuji,
Co Pán Bůh učinil s lidmi
Na hoře Hostýnské,
V zlé časy vojenské.

Neb když před pěti sty lety
Tataré přijeli,
I v Moravě všecko všudy
V popel obraceli,
Tu se lidé předěsili,
K horám všickni utíkali,
Se svými životy
Chtíc se zachovati.

Mnozí velcí národové,
Sedláci, pánové
V jednotu se domluvili,
Moravci krajané,
By na tu horu vysokou
Sešli se jmenem Hostýnskou,
Aby tudy byli,
Odsud se bránili.

Právě po veliké noci
Za čtyry neděle,
Když Tataři všecek kopec
Do kola oblehli,
Protož na památku toho
Schází se tam lidu mnoho,
Písně tam zpívají,
Pána Boha chválí.

Když ti lidé na tom kopci
Své ležení měli,
Pro tatarské obležení
Nikde jít nemohli,
Vody se nedostávalo,
Nebo jí tam bylo málo
Pro tak mnoho lidí,
Kteří tam bydleli.

V tom žalostivém soužení
Tu se domluvili,
Aby skrz Pannu Marii
Za vodu prosili,
Hned všeci klekli v tom místě,
Na té hoře převysoké,
Jmenem na Hostejně,
V moravské krajině.

Na prosbu Panny Marie
Pán Bůh milostivý
Ráčil vyvést z tvrdé skály
Čerstvý pramen vody,
Tu se lidé občerstvili
A Pána Boha chválili,
A Pannu Marii
S jejím synem milým.

Tataři okolo kopce
Předce jsou leželi,
Jakby ten lid mohli dobyt,
Vždy času čekali,
Ale Pán Bůh milostivý,
Svého lidu lítostivý
Křesťany zachoval
Sám za ně bojoval.

Nebo lidé obležení
Vždycky se modlili
K nebeské slavné královně,
Panence Marii,
Aby se Pán Bůh smiloval,
Sám za křesťany bojoval,
Pohany zahubil,
Jméno své oslavil.

Hned se tu dolů spustili
Černí oblakové,
Nad Tatarem se spatřili
Ohniví sloupové,
Hned hrom třískal tudy dolů,
Krev, kamení, kroupy spolu
I oheň pršely,
Tatara hubily.

Tu se všickni domluvili
Křesťané po spolu,
Aby Tatary vházeli
Do nějakých dolů;
Však aby lidé věděli,
Kteří je pochovávali,
Jaká suma velká
Tatarův tam byla:

Tu hle Pán Bůh milostivý
Učinil svobody,
Lid svůj jest pustil z té hory,
Ptáctvo mělo hody;
Nebo jich suma veliká
Okolo kopce ležela,
Pán Bůh to vše zhubil,
Na hlavu porazil.

Tatarské vše oficíry
Též spolu i sprosté,
Reitharstvo také pěchotu
I tu celou rotu,
Sečtlo se jich na sto tisíc,
Někteří píšou že i víc
Té roty ukrutné
V pravdě Boha prázdné.

Za to všickni Pánu Bohu,
Panence Marii,
Vzdávejme chválu po spolu
Na té hoře její,
Jmenujíce na Hostýně
V naší moravské krajině,
Chvátejte tam všickni,
Služebníci Boží.

Píseň o sv. Josefu, oohranci a patronu českém a moravském.

Zdráv buď Josefe svatý,
Patriarcho milý!
Žádosti tvé rozžaty
Jak jsou k Bohu byly,
Svědčí nám tvé radosti,
Kterými's oplýval,
I tolikéž žalosti,
Jimiž jsi se svíral.

Ale hned's zase plesal,
Když's zrozuměl tomu,
Kterak Maria, choť tvá,
Chce bydlet v tvém domu
Také v čistotě stálé,
I pannou zůstati,
Tak jste oba dále
Řekli setrvati.

Bůh tě za choti obral
Marii, ctné máti,
Ráčil i Synu svému
Za pěstouna dáti:
Ty's se dal kormoutiti
Při svém zasnoubení,
Chtíc čistotně živ býti,
Bez stavu proměný.

Však vida ji těhotnou,
Opět's počal lkáti,
O panenku přectnostnou
Náramně se báti:
Ej anděl tě potěšil,
Zjevilť jak se dálo,
Že se z ducha svatého
To početí stalo.

Třetí žalosť tvá byla
V Betlémě, tvém městě,
Že tvá nevěsta milá
Po daleké cestě
Hospody jest v nadutém
Přátelstvu neměla,
Nýbrž v chlévě smrdutém
Zůstati musila.

To všakť se vrchovatou
Zase nahradilo
Radostí, když v tu svatou
Noc se narodilo
Děťatko z čisté panny,
Slavný Emanuel,
A byl tobě oddaný,
Bys o něj péči měl.

Hnedť zas nastala žalosť,
Když's s ním utíkati
Musel až do Egypta,
Neb's v Judstvu zůstati
Nesměl pro Herodesa;
Však tvá radosť byla,
Že tam panna bezpečně
S děťátkem bydlela.

Bylo též žalostivé
Tobě i to nésti,
Když's pro strach Archelaa
Nesměl zas uvésti
Matku Boží s děťátkem
Do židovské země,
An to zlé Herodesa
Panovalo plémě.

Všakť brzo Bůh otevřel
Zase cestu k tomu,
Když jen Herodes umřel,
Aby se bral domů,
Tu's se vrátil radostně
Až do Nazaréta,
A tam Krista milostně
Choval mnohá léta.

Když's ho pak s sebou uveď
Do chrámu svatého,
Stratil's ho v věku jeho
Léta dvanáctého,
Jaká tu žalosť byla,
Jaké naříkání,
An Maria kvílila,
A ty hleděl na ni.

Tři dni jsi ho bolestně
Staraje se hledal,
Naříkajíc žalostně,
Potěšit se nedal,
Až's ho v chrámě s radostí
Mezi učiteli
Nalez', z jeho moudrosti
Zázraky viděli.

Sedmou žalosť smrť tobě
Jistě spůsobila,
Když se Kristus v té době
A matka loučila
S tebou, jenž's dokonával
Tento život pracný,
Aby ti Bůh odevzdal
Jiný v nebi vzácný.

Však většíť radosť byla,
Že's u přítomnosti
Dárce života Krista
A matky milosti
Duši svou oddal Pánu,
Aby's v jeho jménu
Skrz tu nebeskou bránu
Vzal věčnou odměnu.

Ej tam my tebe ctíme
Srdci upřímnými,
Moravané, neb víme,
Že mezi jinými
Patriarchy u Boha
V velké důstojnosti
Náš patron, mnoho moha
Vyprosit milosti.

Pros za krále, našeho
Dědičného pána,
Ať kralování jeho
Jest ta milosť dána,
Aby on dlouhým věkem,
Zdravím byl darován,
Stálým štěstím, prospěchem
Vždycky korunován.

Oroduj, pros každý čas,
Ochrance pokoje,
Ať Bůh zapudí od nás
Války a rozbroje,
Kacírstva, všecky bludy,
Ať se stkví jeho česť,
A my znikneme tudy,
Co koliv zlého jest.

Jsouc stálí bohabojně
V pravé víře svaté,
Dej nám Bůh zas ty hojné,
Staré věky zlaté;
Ať se vše dobře daří,
Pánům i poddaným,
Obdař Bůh staré, mladé
Božím požehnáním.

Píseň při posvícení aneb bohabojném shledání pobožného přátelstva.

Pokoj, zdraví, požehnání
Staň se v tomto domu,
Všem přátelům v ctném shledání
Sedícím po spolu;
Posvětiž Ježíš Kristus Pán
Pokrmů i nápojů vám
V hojnosti na stolu,

Shledání radostné bylo
Přátelstva svatého,
Když se spasení blížilo
Člověka padlého,
Když Alžbětu navštívila
Blahoslavená Maria
Do domu jejího.

Starodávní jest památka
Shledání přátelstva,
Kteráž jest bývala schůzka
Vlastního bratrstva
Mezi národy mnohými
A patriarchy svatými
I již za křesťanstva.

Shledal se Ježíž s Zacheem
Sedícím na stromu,
Bohatým a v zrostu malém,
Knížeti hříšnému,
Řka pán: „Sstup Zachee dolů,
Budem obědvati spolu
Jistotně v tvém domu“.

Shledal se Josef s bratřími
Mimo jich naději,
Když přijeli pro obilí,
Majíc hlad v svém kraji;
Josef jim vinu odpustil,
Pokrmem nápojem uctil,
Řka: Jste bratři moji.

Zacheus se zaradoval
A řka: „Vzácný hosti!
Tebe jsem vroucně žádával,
Dám chudým v rychlosti
Polovici statku svého,
A v čem jsem oklamal koho,
Činím mu za dosti.

Ach, jak jest měl vzácné hosti
Abraham v svém stanu,
Zachariáš kněz s radostí
Vítal svatou pannu:
Víc Zacheus spasitele,
Od svých hříchů sprostitele,
Byl jest vděčen tomu.

Shledal se Mojžíš, Eliáš
A tři apoštolé,
Když se proměnil Mesiáš,
Na hoře vesele,
Petr chtěl stánky dělati,
„Dobřeť jest zde přebývati“
Řka: „Pane té chvíle“.

Shledání společné bývá
Do chrámu Božího,
Když se památka činívá
Posvěcení jeho:
Kněz slovo Boží zvěstuje
A svátostmi posluhuje
K spasení každého.

Shledávají se přátelé
Bratři sestry spolu,
Porovnávají nevole,
Kdo co přeřek' komu,
S bázní Boží hodujíce
A chudé podělujíce,
Co možného komu.

Shledání veliké bude
Před trůn Krista krále,
Když se všecko množství sejde
V obnoveném těle:
Přátelé se znáti budou,
Dobrodinci chvály dojdou
Od vykupitele.

Shledání šťastného popřej
V tomto světě strastném,
Spasení věčného dopřej
Při vzkříšení slavném,
Když se v soudný den shledáme,
Dejž ať věčné hody máme
S tebou Kriste amen!

Píseň z zákona Božího vytažená, k následování dobrých skutků.

Kdo má uši k slyšení slyš!
Hlasitě volá Pán Ježíš
Slovy svatého čtení:
Kdo Pánu Bohu nesloužíš
A po mamoně vždy toužíš,
Do zákona pohledni!

Žádný nemůž časem jedním
Dvoum pánům sloužit nestejným,
Bohu také mamoně:
Bůh vede k milosrdenství
Mamon k nemilosrdenství,
Jak o tom psáno máme.

Jeden mládenec bohatý
Dal se Krista Pána ptáti,
Jak života nabude?
Dí Pán: „Co máš chudým rozdej,
Pojď za mnou všeho zanechej,
Poklad svůj v nebi najdeš!“

Ten mládenec se zarmoutil
A Kristus Pán dále mluvil,
Řka: „Ach kterak bohatý
Nesnadno do nebe přijde,
Snáze skrz ucho jehelné
Velbloud může projíti“.

Boháč jeden vždy hodoval,
Drahým rouchem se odíval,
Lazara nechtěl znáti;
Milosrdnější psi byli,
Bolesť Lazara lehčili,
On drobtů nechtěl dáti.

Bohatý doufá v své zboží,
K mamoně srdce přiloží
Mamonu shromážďuje:
Když pak nejvíc namamoní,
Smrť na něj rychle zazvoní,
Ode všeho vandruje.

Jeden velké úrody měl
Mnoho stodol si nastavěl:
„Jez mé tělo, pij, hoduj!"
Dí Bůh: „Blázne této noci
Požádám tvou duši mocí,
Komu zůstane dvůr tvůj?"

Bohatství nezatracuje,
Kdo chudých neutiskuje,
Činí milosrdenství;
Ale kdo tvář od chudého
Odvrací v potřebě jeho,
Dochází zlořečenství.

Zacheus, ten byl bohatý,
Vrchní nad celnými platy,
Kníže zjevných hříšníků;
Ale Kristus Pán jej přijal,
Že půl statku chudým rozdal,
Nabyl věčných užitků.

Byli jsou mnozí bohatí
Též patriarchové svatí,
Císařové, králové;
Ale byli milosrdní,
Ke všem chudým nakloněni,
Sluli dobrodincové.

Bůh jest ten nejbohatší pán,
Činí dobré každému sám,
Zlému jako dobrému:
Dopouští slunci svítiti,
Na dobré na zlé deštiti,
Neodmlouvá žádnému.

Umíť Pán Bůh z bohatého
Učinit snadno chudého
Skrze divné prostředky:
Jak to kolikrát vidíme,
Že mnozí velcí dvořané
Byli potom žebráky.

Buďte milosrdní v lásce
Jak Bůh Otec nebeský chce,
Dejte, bude vám dáno;
Čiňte přátele z mamony,
Abyste odměnu vzali,
Někdy v nebeském stánku.

O milosrdný Bože náš!
Ty jenž všecko v svých rukou máš,
Ty jsi všech věcí pánem;
Chceš mít bohaté i chudé
V rovnosti, když ten čas bude
To v nebi věčně amen.

Píseň vánoční ke cti narození Pána Ježíše Krista.

(Koleda.)

Radostně budem zpívati, hleďte!
Kdo nám chce koledy dáti, dejte!
My děvčata s pacholaty
Jdeme k vám koledovati,
Jen se k tomu mějte.

Nesem vám dobré noviny, hleďte!
Jenom nám štědré koledy dejte!
Narodil se nám v Betlémě
Ježíšek krásný na seně,
Jemu chválu vzdejte.

Vůl, osel na něj dýchají, hleďte!
Jezulátko zahřívají, hleďte!
Ptáčkové vzhůru lítají,
Nad Betlémem prozpěvují,
Jen je poslouchejte.

Skřivánek letí s vysoka, hleďte!
Roztahuje svá křidélka, hleďte!
Slavíček zpívá tip tip tip
Čížek vydal hlas ještě líp,
Pilně pozor dejte!

Zezhule z lesa vylítla, kuku!
U samých jesliček sedla, kuku!
Vzdává čest a prozpěvuje,
Pána svého vychvaluje
Kuku, kuku, kuku!

Hrdlička nad chlívkem lítá, cukru!
Svůj hlas před Pánem vylívá, cukru!
Až má naběhlé volátko,
Vším hlasem ctí Jezulátko
Cukru, cukru, cukru!

Holoubek sednul na báni, vrku!
Dal se silně do houkání, vrku!
Také z toho jest povděčen,
Že Pan Ježíš jest narozen,
Houká: vrku, vrku!

Jak to ptactvo Pána svého chválí,
A všecko stvoření se mu klaní,
Též se hříšníci klanějme
A jeho na svět vítejme,
Začněme zpívání:

„Zdráv buď hoste vinšovaný, Kriste!
Ty jsi z panny narozený čisté
Zdráv buď překrásný Ježíšku
Ztáhni na nás svou ručičku,
Ty's spasení jisté!“

Ach pastýři nelenujte, hleďte!
Jezulátku aspoň chválu vzdejte!
Trubte na trouby pastuši
Na vás to dobře přísluší,
Jen se k tomu mějte.

Vávro vem dudy pod paždí brzy!
Nebuď tak lenoch, neb mne to mrzí!
Chromý Lukši vem housličky,
A běžte hrát před jesličky,
Jen ať jest to brzy!

My při vás budem zpívati: nynej!
A Ježíška kolíbati, nynej!
Ach nynej zlaté děťátko,
Ó spanilé Jezulátko,
Hajej, nynej, nynej!

Co vy nedbalá děvčátka máte?
Která plénky neb peřinky dáte?
Vizte, Ježíšek maličký
Má skřehlé nohy ručičky,
Špatně o něj dbáte!

Ach nebuďte tak nedbalé běžte!
Která co má Ježíškovi neste!
Vy Mařenky, vy Kačenky,
Marianky, Vy Barušky,
Lidušky, Bětušky.

Až ukojíme Ježíška pěkně,
Půjdem všickni na koledu spěšně,
Kde nám dají, tu budem brát,
Kde nedají, necháme tak,
Poběhneme spěšně.

Pročež nám štědré koledy dejte,
Z narození Krista radost mějte!
Byste s tím Ježíškem Pánem
Mohli mít radost v něm samém,
Až na věky amen!

Kvílení P. Marie.

Stůjte všickni pozorujte,
Národové ve všem světě,
Zdaliž může víc bolesti
Ve všem světě se nalézti,
Jako ve mně nachází se
Při kříži mého Ježíše.

Ó synáčku, můj miláčku,
Jak jsi ztratil barvu všecku;
Kde jsou tvé rozkošné tváře,
Světlé jako slunce záře?
Jimiž jsem se potěšila,
Když jsem je okem viděla.

Ó synáčku můj nejsladší,
Kde jsou ty oči tvé jasný,
Kde jest bylá hlavy krása?
Ztratila se při tě všecka;
Ouvé bolesť nad bolesti,
Jak raníš srdce materský!

Ó jak vzdychám velmi těžce,
Když tvé vidím nohy ruce
Hřeby všecky probodené,
Na skrz křížem roztažené,
Tělo bledé, umrtvené,
Ach bolest snáší srdce mé!

Ó smrti, smrti ukrutná,
Jak ty raníš mého syna,
Ó jak duše má omdlévá,
Když tvé lučiště rozjímá
Ouvé bolesť nad bolesti,
Jak mne ranil meč bolesti!

O smrti, smrti žalostná,
Ježíši mému ukrutná,
Mohla's mne střelou raniti,
Mého syna pominouti;
Ký's dopustil můj synáčku,
Za tě umřít tvou matičku.

Plačte se mnou ó nebesa!
Syn můj, Pán můj, Bůh můj klesá
Plačte vy také živlové,
Plačte se mnou i stromové.
Plačte stvořitele svého,
Plačte, želte syna mého!

Ej oči slzy spouštějte,
Pláčem líce oplývejte,
Obraťte se oči v moře
Ukaž srdce velké hoře.
Ouvé bolesť nad bolesti,
Již nemohu více snésti.

Píseň k P. Ježíši.

Ó pastýři Izrahelský,
Synu Boha živého,
Provodiž své ovce všecky
Jako Jezefa ctného;
Na skonání dnů splozené
A v ouzkostech postavené
Uslyš malé stádce své.

Jenž sedíš nad cherubínem
V království otce svého,
Zjev se v času žalostivém
K prosbám lidu věrného;
Račiž v síle své povstati
Potřebnou pomoc svou dáti,
Mocně nás sám zastati.

O Bože ochraň nás sobě
A tak my ustojíme,
Ukaž tvář svou k nám ochotně,
Ať se v tom potěšíme;
Zdaž se dlouho chceš hněvati
Modliteb nepřijímati
Bezbožným nás vydati.

Dal's moc nad námi zlým lidem
Byť nás uškluboval,
I všem našim nepřátelům,
By se nám posmívali,
Hořkou nás truchlostí krmíš,
Často slzami napájíš
Skůro-liž se ukrotíš!

Však's nás sobě v církev vštípi
Vinici svou zvolenou,
Již's řády svými ozdobil,
Učiniv ohraženou:
Pročež ji dáváš kaziti
Hradby služeb svých káceti
Lité zvěři škoditi?

O slitujž se nad svým kmenem,
Lidem Tebou splozeným,
Buď milostiv ratolestem
V kořen Krista vštípeným,
Držiž ruku svou nad námi
Ať jsme Tebou zachováni
Nyní také na věky.

Píseň opuštěného.

Ó jak velikou žalostí
Můj Pán Bůh mne navštívil,
V zármutky, v mnohé teskností,
Té chvíle mne postavil:
Manželku i dítky milé
Všecky odjal této chvíle
Pán Bůh z své svaté vůle.

A hned počna od nejstarších
Všickni jsou mi odjati,
Brzy pořád do nejmladších,
S nimi jich milá máti;
Ó žalostivé hodiny,
V nichžto mé milé rodiny
K hrobu jsme provodili.

Já toliko osamělý
Velmi smutný zůstávám,
Jakžto javor v pustém poli,
Svých milých přátel nemám.
Ach můj milostivý pane,
Vložil's těžkou žalosť na mne,
Však hodnou pro hříchy mé.

Jakéžkoli pokušení
V tomto světě jsem snášel,
Vždycky jsem měl potěšení
V tom od svých milých přátel;
Neb manželka má přemilá,
Tať mé potěšení byla,
Mysl tesklivou změnila.

Nakrmil's mne, milý Pane,
Chlebem zármutků mnohých,
A k tomu napojil jsi mne
Vodou slz žalostivých,
Kterými svou tvář umývám,
Je často za nápoj mívám,
Každý den smutný bývám.

Což mám tomu učiniti,
Můj milostivý Bože!
Poněvadž tak ráčíš míti,
Ač já mám z toho hoře;
Tobě v moc se já poddávám,
Jakž koliv ráčíš míti sám,
Bůh můj a všemohoucí Pán.

Jižť víc nemám potěšení
V tomto světě žádného,
V mém nynějším zarmoucení,
Kromě Tě, Boha svého;
Rač býti při mně svou mocí
Pane Bože všemohoucí,
Ve dne i také v noci.

Ze všeho chválu ochotně
Můj Pane Bože vzdávám,
Rač přijíti milostivě,
Pokorně Tebe žádám,
Skrz Pána Ježíše Krista,
V němž jest život, pravda jistá,
K nebi upřímá cesta.

Spravímť se v tom svatým Jobem,
Služebníkem Tvým věrným,
Kterýž takovým spůsobem
Řekl srdcem pokorným:
Pán Bůh dal, Pán Bůh zase vzal,
Ze všeho Bohu děkoval,
Nerozumnou ženu trestal.

Já tolikéž milosti Tvé
Pane Bože děkuji
Ze všech věcí, které's mi dal,
Děj se vždy po tvé vůli;
Ráčil's dáti zase vzíti,
Mne samotného nechati,
Buď chvála tvé milosti.

Odevzdání se do vůle Boží.

Co chce můj Bůh, to já též chci,
S ním se ve všem srovnávám
Svou vůli o všecky věci
Jeho vůli poddávám;
Když s ním mírním nezaviním,
Nemám se proč rmoutiti,
Vůle Páně ať se stane,
Tak chci živ, mrtev býti.

Z Boží ruky rád přijímám
Zdraví, nemoc, žalosti,
Dobré, zlé, nic nevyjímám,
Buď po jeho libosti:
Když lahodí, když uhodí,
Jest hoden cti a slávy;
Když mne švihá, tu vystříhá,
Jako otec laskavý.

Co sobě Bůh oblibuje,
To se mně také líbí,
K tomu mé srdce svoluje,
Vím že v ničemž nechybí:
Žádná radosť, žádná žalosť
S Bohem mne nerozvede,
Potupa, čest, ďábelská lest
Z té vůle mne nesvede.

Co chce můj Bůh, to libuji,
Nechám ho vším vládnouti,
S jeho rozkazem slibuji
Nikdy se neminouti:
Pod tím správcem a ochrancem
Ničehož se nebojím,
Jeho správa mne zastává,
Vždycky šťastně obstojím.

Vůli Boží já se řídím,
Co chce Bůh, chci činiti;
Nejlepší věc v světě vidím,
Bohu poddánu býti:
Ve dne, v noci, zdráv, v nemoci
Vůli Boží vykonám;
V dobrém štěstí i v neštěstí
V tom setrvám, až skonám.

Co chce můj Bůh, to chci stále,
Pro nic nechci reptati,
Buď na mnoze, buď na malé,
Cokoliv ráčí dáti;
Ať vezme zas, který chce čas,
Dím: „Co dal, ráčil vzíti,
Buď chváleno jeho jméno,
Chce-li, může vrátiti.

Nechť jak chce se mnou zachází,
Jsem vždy po vůli jeho;
Nechť mnou jak chce kam chce hází,
Jsem co míč v rukou jeho:
Boží vůle jest má vůle,
Bůh mne vodí na niti,
Proti Bohu nic nemohu
Ani nechci činiti.

Co chce můj Bůh, ať se stane,
Buď draslavé, buď hladké,
Z tvé ruky přijímám Pane
Věci hořké i sladké,
Zde mne mrskej, pro hřích trestej,
Můj nebeský tatíčku,
Švihej časně, odpusť večně,
Zde líbám tvou metličku.

Za to tě toliko žádám,
Popřej mi té milosti,
V tobě svou naději skládám,
Uděl trpělivosti:
S tvou pomocí, ne svou mocí
Protivenství přemohu;
Skrze tebe, ne skrz sebe
Všecko dovésti mohu.

Odevzdání se do vůle Boží.
(Úryvek).

Jak můj Bůh chce musí býti,
Dobrá jest vůle jeho,
On hotov jest ochrániti
Všecky věřící v něho:
Pomáhá nám náš Pán Bůh sám,
V zármutcích potěšuje,
Kdo mu věří, duši svěří,
Toho věrně miluje.

Onť jest sám mé potěšení,
Má naděje, můj život,
Já se mu i v den soužení
Dávám i v čas jiných psot:
Neb on na mé hlavě vlasy
Sám ráčil spočítati,
On mne chrání, zlému brání,
A nedá mi zoufati.

Píseň k sv. Anně.
(Úryvek.)

Dovol mně, matičko nejsvětější,
Bábo Krista Pána nejmilejší,
Dovol tě poctiti sprostou řečí,
Tobě všechno činím k chvále větší.

Poněvadž u Boha mnoho můžeš,
Doufám, že mně také dopomůžeš,
Abych jen po Bohu stále toužil,
Tobě pak do smrti věrně sloužil.

Vím já, ó matičko, že's u vnuka
Krista Pána v nebi mocná ruka,
Protož má matičko, jak mnoho vím,
Tak tebe na světě ctím, velebím.

Nebo nic stálého na tom světě,
Jenom samá faleš v něm se plete,
Kdokoliv jen s koho býti může,
Druhého by sedřel brzy z kůže.

(Pokračování.)

Jakou zkázu béře náš druhdy přesný, správný i určitý jazyk skrze novináře a mladší spisovatele české.*)

Podává F. Bartoš.

Bývalo u nás zvykem velmi chvalitebným a na nejvýš užitečným, že čelnější časopisy naše, jako Krok, Časopis českého Musea a j. vedle obsahu věcného všímaly si též formálné stránky

*) Článek tento podán nám byl již dříve; pro nedostatek místa zůstal však do sešitu tohoto. Mezi tím přednášel o věci té dvakrát prof. Hattala v „Širším výboru pro zvelebení řeči a literatury“, a řečený výbor snesl prý se na tom, aby těmto škodlivým novotám přítrž učiněna byla. I „Věstník bibliografický“ uveřejnil některé věci v příčině té. Poněvadž však přednášky prof. Hattaly posud uveřejněny nejsou, a majíce my věc tu za dosti důležitou, aby důrazně a všestranně v úvahu vzata byla, uveřejňujeme článek tento v plném znění. Red.

literatury české, střehouce s péčí ouzkostlivou přesnosti a čistoty jazykové. Pode jménem Lovců, Brusů, Strážců jazyka kárány tam všeliké cizomluvy a klésky jazykové a nahražovány přesnými výrazy a obraty českými. Spisovatelé i čtenáři rádi dávali se poučovati výtkami těmi, a tak dočinil se jazyk náš oné přesnosti a leposti, jaká se nám jeví ve spisech Čelakovského, Erbena, Jungmanna, Palackého, Sušila, Šembery a jiných spisovatelů z doby starší. Od některé však doby Brusy se zastavily, Stráže opustily stanoviska svá a Lovci svůj revír, a jazyka našeho chytá se zžíravá rez vkrádající se ze všech stran cizoty, krásné hvozdy mluvy mateřské ohlodává zvěř cizopásná již v samém kořeni.

Máme ovšem v Praze „Širší a užší výbor pro zvelebení řeči české“, ale by výbory ony v příčině té něco činily, o tom ničeho se nedostalo v obec. A přece nejsou to již, jako bývalo dříve, pouze špatně tvořená slova, nečeské fráze a podobné maličkosti, které nejnovější češtině vytýkati jest, nýbrž nákaza ta stala se již jaksi systematickou, a někteří spisovatelé jako by závodili spolu, kdo více zákonů skladby české poruší a kdo to důsledněji provede.

Směřuje pak šílená tato snaha mnohých spisovatelů našich k tomu, aby se vše, cokoliv slovanského ve skladbě české, bez milosrdenství vymýtilo, aby vymizela všeliká rozumná logika, všeliká zákonnost a určitost z řeči české. Běda nám, taková-li hatlanina jazykem spisovným se ustálí! Pak nebude žádný Čech s to, aby na základě své mateřštiny naučil se jazyku jinému, přesně logicky mysliti nebude lze v řeči takové, ušlechtilá mluva otcův našich zvrhne se v hnusné barbarství, z něhož nebude spásy žádné.

Skrovný prostor časopisu tohoto nedovoluje nám, abychom se zabrali v obšírnější rozbor přečetných cizomluvů novočeských, prozatím přestati nám jest jen na některých, které téměř již celým písemnictvím novočeským zavládly. Jsou to:

1. *Přílišné vší logiky prázdné užívání genitivu.* Již Kollár stěžuje si vším právem do přílišnosti této, maje ovšem na zřeteli především blahozvuk, kterého prý čeština zbytečnými genitivy pozbývá. Nelze upříti, že již starší jazyk spisovný některé genitivy si oblíbil, ku kterým mluva lidu snad nikdy se neznala, kterým nesnadno jest podložiti nějaké logické zákony, jichž přece skladba česká ve všem přísně šetří. Jsou to genitivy závislé na jistých časoslovech složených s předložkami *po, při, na*, k. p.:

Vlasta na kůň sedla a *meče svého* sobě *podati* kázala (Háj. 8). — Tu jim *postúpi pokoje svého* (Star. Skl. IV. 267). — Když *pozdvihl* Abraham *očí svých*, uhlédal tři muže (Pref. 385). — *Starých otců* velice pozdravuji (Žer. L. I. 93). — Vojen *pozval* na radovánky *mnohých zemanů* (Háj. 38). — *Voluov pobádavše* podál odtud jeli (Pass. 189). — Vlasta svých *tovaryšek povolala* (Háj. 15). — Ten byl *ponukl jiných* (Let. 310). —. *Nepřátelův posilňovali* (Let. 305). — Vladislav *potvrdil* pánům *prvního nálezu* (Let. 301). — Pokořil se náš milý král, aby *svých rytieřuov povýšil* (Pass. 84). — Řekové *potisknou* Trojánských od břehův (Troj. 220). — Jidáš *povrhl těch třidceti peněz* (Pass. 295). — O to s ním páni často mluvili, aby *toho polepšil* (Let. 9). — Ten jest *svého knížetství poškvrnil* (Let. 7). — Páni *pochválili viery* mistruov Pražských (Let. 134). — Též *toho neštěstí pocítil* (Žer. Záp. II. 20). — *Potrestal jich z toho* (Pass. 313). — *Povážíme těchto věcí* (Žer. Záp. II. 13). — Trčka *pohnal Kouřimských konšelů* (Let. 327). — *Toho* mu ode mne *povíš* (Žer. L. I. 56).

Ruky přičiniti chtěl (Kom. Lab. 46). — *I přizdvihnu hlavy* a hledím (Kom. Lab. 107). — *Přivolal* k sobě *dvou svých přátel přirozených* (Troj. 238). — Telefus *svého štíta nasadí* (Troj. 203). — *Hlavy naklonil* (Let. 483). — Když jsem *ucha nastavoval*, všecko křikem naplněno bylo (Kom. Lab. 14). — Sv. Barnabáš *svých přátel navštívil* (Pass. 400).

Tyto a podobné genitivy nazývá Kollár (v Kroku I. 3. 44) vším právem zbytečnými a omrzelými, pokládaje frázi „naklonil hlavy“ za logický i gramatický pleonasmus, „nebo předložka *na* již dostatečně súžuje skutek ten naklonění hlavy, a dosti sama okazuje, že ne zcela, že jen trochu, není tedy zapotřebno, aby o jednom skutku i verbum i substantivum dvojnásobně návěští dávalo. I v latinském se říká jen: subinclinavit caput (ne capitis), a tak jest i v řeckém; ba i v československém se vůbec mluví: „načal chleb, nakřivil prst“.

Avšak kdež genitiv tento aspoň jakýmsi „gramatickým i logickým pleonasmem“ vysvětliti možná, pro velikou většinu genitivů svrchu uvedených žádného logického důvodu vypátrati nelze; i nebylo by zajisté na ujmu určitosti a správnosti jazykové, kdybychom se všech těchto genitivů zřekli. Lid na moravském Slovensku a Valašsku, který nám posud skladbu českou v původní přesnosti zachoval, nezná ani jednoho z dotčených genitivů. A právě

tyto nelogické genitivy byly snad nerozpačným novotářům českým podnětem, aby všecka téměř časoslova napořád s genitivem pojili. V některých časopisech a novějších knihách českých nedočítáme se téměř již ani nominativu a akusativu, všude vyskytuje se za ně genitiv. Vizmež z následujících příkladů, jak úžasných rozměrů neřesť ta již nabyla:

a) Z několika čísel listů politických a I. čísla Osvěty Lidu:

Těžce toho *nesl*. *Zahojte* těch ran. — Že tam byl, toho *přiznává*. Lituji, že jsem toho kroku *učiniti* musil. — Čeho *učinil*? *Nalezl* kněh. — *Dělal* kolem sebe náramného hluku a prachu. — *Přijměte* nejvřelejších díků. — *Učinil* zde onde poptávek ústních i písemných. — Davison jediné úlohy své má v paměti, kterou deklamuje. — *Máte* důkazu? — Oba *mají* stejného práva. — *Začněte*, máte-li chuti. — *Zařiďte* nám českých škol středních. — Prosíme, abyste *sundali* těch německých tabulek s domů svých. — Američané *rozhoupali* zvonů svých na oslavení svobody. — Mohou sobě vlastniti všecky ty kraje, kterých *naleznou*. — *Učinili* z nich pouhých otroků v. — *Mají*-li práva, *vlastniti* sobě těch zemí. — Příroda nestvořila žádných pánův a otrokův, alebrž jen lidí a národů sobě rovných.*) — *Přišlo* i jiných lidí. — U nás *objeví se* takových vědeckých sil. — V Praze *jest* krásných, rozsáhlých staveb — Však ještě urážlivějšího skutku *bylo*.

b) Z Osvěty a p.:

Překvapen jest, kdo *má* vřelejšího účastenství (O. II. 14). — Materialisté tvrdí toho (O. II. 139). — *Vím* o tobě ještě jiných darebností (O. III. 205). — Toho *ukázal* konečný výsledek (O. III. 205). — *Osobovali* si rozhodného hlasu (O. III. 209). — Nemožno prý jest, aby na druhé straně země *bylo* jakých obyvatelů (O. III. 234). — Příklad tento *má* menší váhy (O. III. 239). — Působení Jezuitů *má* zvláštního rázu do sebe (Čas. Mus.). — Tento muž *zaujímá* zvláštního postavení. (Čas. Mus.). Každý dospělý *měl* hlasu v radě (Mat. L.). — V komoře *bylo* jen slamníku na zemi a nic více (Mat. L.).

---

*) Genitivy *pánův* a *otrokův* jsou správné, poněvadž časoslovo záporné jest; avšak v druhé větě přimyslíme časoslovo kladné „alebrž stvořila“, a to vyžaduje akkusativu. Srovn. Všehrd 9.: Purkrabí *nemá* žádných *listův* souditi, než *ty* (t. souditi *má*) toliko, kteříž na peníze jsou.

c) Z „Drahých kamenů z koruny Svatováclavské“, vydaných nákladem „Dědictví Svatojanského l. 1871.*)

Duch svatý *nadchnul* hrdin (2). — Na koruně *spatřiti* lze drahých kamenů (3). — Chci Svatých uctiti (5). — *Slibuje* mu znamenitých důstojenství (5). — Císař *shromáždil* kněží nejučenějších (6). — Jim zvěstoval Cyrill učení Krista Pána, *přidal* i důkazů, na nichž jest založena víra naše (8). — Kníže *zakládal* v zemi nových pevností (10). — Štípek křesťanský kořenů hlouběji v mysli *zapustil* (17). — Slovanští apoštolové předků jeho *křestili* (18). — Papež *vyzval* bratrů Soluňských do Říma (19). — *Vzbuzovali* obyvatelů k stálému vyznání víry (20). — Methoděj za nešťastného knížete modliteb i mší svatých obětoval (28). — Apoštolé slovanští z otroctví ďáblova pohanů *vychvacovali* a do církve svobodných dítek Božích *shromážďovali* (29). — Svatopluk poslal do Říma, by Methoděj sám kněží na úřad biskupský mohl *světiti* (34). — Vzývala andělů (41). — Ludmila sbírala ráda poutníků (41). — *Poučovala* neumělých, *vzbuzovala* pohanů, *utvrzovala* křesťanů. Tuňa a Gomoň *vztáhli* rukou (44, Drahomíř vztáhla ruce 45). Činili šlechtě úkorů (45). — Drahomíra tropila zmatků (47). — Jindřich *podrobil* pohanů polabských (48). — Sešlých kostelův poručil Vácslav *spraviti*, sám pak *stavěl* nových chrámů, jiných z ciziny příchozích sluhů Božích ctně *vítal* (49). — *Shledal-li* pohanů tupého rozumu, ty děsil věčnými pokutami (49). — Vácslav *vykupovával* zadlužených duchovníků z poroby, *obracel* uspořených peněz na zmírnění bídy lidské (50). — Kníže *poslal* posvěcených sluhů Božích na Tetín (53). — Vrazi *zbili* druhů svatého knížete (58.) — Mečem svatého Vácslava králové čeští výborných mužů v rameno *udeřiti* obyčej mají (62). Také chrám kollegiátní *dochoval* některých ostatků po témž světci (62). — Chorých *těšil* (66). — Duch svatý ráčil našemu Vojtěchu vzácných darů k pastýřskému úřadu *dáti* (70). — Výmluvnosť divně posluchačův *zachvacovala* (70). — Pohanů k poznání Vykupitele *přivedl* (72). — Nechaje pouti stálého místa k sloužení Bohu obral (75). — Tu *nalezal* klidu (76). — Ať tento miláček náš *opustí* stáda zlého (77). — Na Zelenou horu vystoupiv žíznících krajů *zočil* (78). —

*) Spisovatel knihy té jest genitivem zrovna posedlý. Vybrali jsme jen makavější, a to jen ze stránek 1—100 a 150—176.

Biskup směl kostelů na všech příhodných místech *stavěti* (78). — Převor *utvrdil* hodných přívrženců v bázni Boží (82). — Biskup *dával* císaři spasitelných naučení (83). — *Jídali* zelin (91). — Všech nešlechetností *opraviti* slibte (93). — Rodičů vždy upřímně *ctil* (96.) — Žízně *ukájel* pramenem z blízké studánky (97). — Někteří sv. Prokopu i darů *přinášeli* (100).

Poroučel mu krušných věcí (101). — Kapistrán prohlížel klášterů mužských i panenských (152). — *Pořídil* toho ve Vlaších (152). — Kapistrán *varoval* lidu (153). — Lichvářové *dřeli* ubohých křesťanů (154). — Kapistránovi *zjevoval* Duch svatý budoucích věcí (157). — Mrzáků zázračně *uzdravoval* (159). — Sjížděli se poutníci *majíce* s sebou mrzáků svých (160). — Duchovní vrchnost zakazovala *slaviti* v Praze mší svatých (163). — Hus skládal kacířských kněh (163). — Husitští pánové začali katolického kněžstva z far *sháněti* a husitských kazatelů *usazovali* (164). — Husité *zahnavše* katolických pastýřů a řeholnictva, *zloupili* kostelů, *porouchali* soch a obrazů svatých, *roztřískali* varhan a posvátného nářadí (165). — Část táborského vojska *volila* sobě sama vojenských velitelů (166). — Vlk ovčiček Kristových dávil (169). — Rokycana *sužoval* věrných synů církve svaté (170). — *Zasílal* výborných listů do Prahy (172). — *Uzdravil* slepých a chromých (173.) — *Rozněcoval* křesťanstva (175). — *Hradili* křesťanstva proti nájezdům krutého pohanstva (175). — Křižáci *zkazili* Turkům loďstva (175). — Kapistrán budoucích věcí *předpovídal* (176).

I básnictví chopilo se novověké vymoženosti této, i rymuje Lhotka (v Blahov. XXI. 3. 42.):

Slyš hlasu bujného,
Kam nese chvatu svého!

2. *Systematické vymýtání slovanského instrumentálu přísudkového.*

Dříve *narodil se* člověk *boháčem*, *umřel žebrákem*, *cítil se Čechem*, *byl učiněn*, *volen*, *ustanoven*, *vyhlášen*, *jmenován starostou*, *farářem*, *kanovníkem*, *korunován králem*, *byl uznán*, *nalezen*, *jmín*, *pokládán*, *považován statečným mužem*, *pozván hostem*, *jevil se*, *dělal se*, *potrval přítelem*; Podobně bývalo druhdy něco *dáno* věnem, podílem, výměnou, *posláno darem* atd. Kde toho jasnost a určitost vyžadovala, tam nahražovala správná čeština instrumentál

přísudkovým akkusativem s předložkou *za*. I byl tedy člověk *přijat za společníka, pracoval za tovaryše, sloužil za pacholka* atd.

V nejnovější češtině vymizela již téměř všeliká stopa oněch vazeb čistě slovanských, všude zahnízdilo se barbarské *co*. Dočítáme se nyní takovýchto neslovanských vazeb:

Střechy salonu užívá se také *co* jídelny (Osvěta II. 83, = *za jídelnu*). — Narodil se *co* umělec (O. II. 108 = *umělcem*). — Jmenovali je *co* své plnomocníky (O. III. 201 = *svými plnomocníky*). — Türr cítí se zcela *co* Maďar (O. III. 208 = *Maďarem*). — Rozdal mezi chrabré 85000 *co* odměnu (Mat. L. = *odměnou*, *v* odměnu). — Do Prahy přijel *co* královský komisař kníže Karel (Mat. L. = *kralovským komisařem*, *za* k.). — Ferdinand II. *co* král český již korunovaný, oznámil stavům smrť svého předchůdce (Mat. L. = *králem*, *na království*). — Babička hodí se velmi dobře *co* čítanka (Nár. L. = *za čítanku*). — Šafář přijme se *co* dohlížitel dvora (Mor. Orl. = *za dohlížitele*) atd.

Poznam. Moravská nářečí znají jen *zájmeno co*, o *spojce co* nevědí nic. V češtině nabylo *co* významu částice porovnávací = *jako*: Hvězdy jsou co lampy na nebi zavěšeny. — Přeje mu co pes kočce. — Má hlavy co mlynářova slepice (Jung. slov.). (Moravan řekl by v té příčině „*jako*"). Klademe-li tedy *co* výměnou za bývalé *porovnávací jako*, není snad proti tomu čeho namítati: *Přísudkem* však položeno jsouc v příkladech uvedených a podobných není cokání to nic jiného, než otrocké napodobení německého „*als*", což ovšem spisovatelům mnohým, píšícím duchem německým českými jen slovy mnohem pohodlnějším býti se vidí, nežli dbáti slovanského rázu své mateřštiny.

3. *Úplné mizení rozdílu mezi l* a ł. Již Hus kárá přísně Pražany z toho, že obě slovanská l spůsobem německým vyslovují; avšak nebylo lze tomu zabrániti. Ve výslovnosti české vytratil se rozdíl ten na dobro, pokud však působí na skloňování, šetřeno ho až po naši dobu. Teprv nejnovější čeština píše: Do *kotle* (kotel, kotła, v kotle); pokoj *popeli* jeho (popeł; Slov. Jung. má ovšem Gen. *e* i *a*., avšak Slováci i Valaši vyslovují posud popeł, gen. popeła, i polština má popiół; popele jest tedy nesprávné, byť i ze starší doby pocházelo); na *vrcholi* (vrchoł); svého *manžele*, svému manželi (manžeł); bez účele (účeł); drahá *perle* (perła); královské *berle* (berła) atd.

4. *Odsouvání koncovky i v infinitivě.* Proč uhohé toto *i* nejnovější spivovatelé češti v takovou nenávisť vzali, jest nepochopitelno. Není snad spisovné řeči na škodu, liší-li se aspoň něčím od řeči pospolité, a čeština nemá těch různoztí věru tak mnoho. Radili bychom našim novotářům, aby poslouchali řečníka, který *i* v infinitivě vyslovuje, a jiného, který je odsouvá. Mají-li sluch český, poznají, že jest odsouváuí to velmi na ujmu rytmické lahodě řeči. Novotou takovou mizí všecek rozdíl mezi českým infinitivem a supinem, čehož velmi želeti jest. Správná čeština činí přísný rozdíl mezi infinitivem a supiuem, kladouc supinum k označení účelu po časoslovech pohybování. Doplněk klade se při supinum pravidelně do genitivu. Stůjtež zde některé příklady: Naši kroci chvátajú vítězit nad Vlaslavem. — Sv. Petr modlit se Bohu odtad nedaleko otide. — Někda mě má mátě posláše žat na pole. — Vstáváte ráno túlat se po pití a pit až do večera. (Výb. I, 22. 271. 274. 349.). — Jdeme modlit se. Spat sě položím (Pass. 118. 130.). — Apoštolé rozešli sú se po světě kázat (Štít. 12). — Tam k vrchu pohřebat mrch i dat pokrm bohovóm a jim hlásat milých slov. — Lepá Kublajevna otpravi sě poznat nravóv cizích. — Faustinián na korábi přes moře plul hledat své panie i svých dětí. (Výb. I. 18. 43. 267.). — Muoj král poslal mne hledat mistruov. — Jde připravovat vám nebeského královstvie. — Nepřišel jsem pozvat spravedlivých ale hříšných. — Sv. Saturnynus do Tolozanského města slova božieho kázat poslán (Pass. 48. 312. 146. 410.). — Tamž i jdú ptat podle rady panny ciesaři v ohlady. — Kristus příde živých i mrtvých súdit (Kat. 6. 37.). Hradečtí vyjeli dobývat Plačic (Let. 97.).

5. *Nečeské užívání časoslova „dáti“ ve smyslu německého „lassen.“* Návrh nedal se zavrhnouti (nebylo lze). — Rozdělal (naložil) oheň, při němž by se bylo půl telete uvařiti dalo (bylo uvařilo). — Dalo se očekávat (bylo očekávati). — Dá se to jísti, když člověk tomu přivykne (může se to jísti, hodí se jísti). — Uvolni si jak se dá (jak můžeš, jak možno — Mat. L.).

Přestáváme na těchto ukázkách nejnovější češtiny; dostačíť i ony ku provedení smutného důkazu, že jme my Čechové národem pod sluncem snad jediným, jehož vzdělanci a spisovatelé neznají mluvnice své mateřštiny, nakládájíce s nejdražším po otcích dědictvím jako s nějakou veteší, na niž každý beze studu smí věšeti cancory mrzké cizoty a svého vlastního nerozumu. Jest věru

svrchovaný čas, aby „Širší neb užší výbor pro zvelebení řeči české“ tím se skutečně stal, čím dle názvu svého býti má, areopagem totiž, který by bděl nad zachováním bývalé přesnosti a správnosti jazyka českého.

Mährens allgemeine Geschichte. Im Auftrage des mährischen Landesausschusses dargestellt von Dr. B. Dudík. V. Band.

Posuzuje *V. Royt.*

V tomto svazku obšírného svého díla vypisuje p. spisovatel dějiny politické Čech a Moravy, užívaje pro státní tento celek názvu „českomoravská říše“ („das böhmischmährische Reich“); pro obsah dějin výhradně moravských zbývají takto kromě líčení působení markrabí na Moravě a poměrů jejich ku králům českým, příběhy kostela Olomouckého, paměti klášterů, dějiny kolonisace německé, zakládání měst a i jiných předmětů slušících po většině do oboru kulturní historie. Nahlédne zajisté každý, že jinou methodou sotva líčiti lze děje Moravy, pouhé toliko části to politického celku. Dějiny do svazku tohoto položené sáhají od r. 1197 až do r. 1261, tedy od zmohutnění moci české za Přemysla Otakara I. následkem ukončení zhoubných sporů mezi Přemyslovci o stolec český až do korunovace krále Přemysla Otakara II. a choti jeho Kunhuty; vzhledem k markrabím co zvláštním správcům Moravy vedlé panujících králů českých vypsána tu jest doba Vladislava Jindřicha, Vladislava II., Přemysla, Vladislava III. a Přemysla Otakara.

Prohlédá-li se ku pramenům a jiným pomůckám dějepravným, z nichž čerpáno pro rozmanitý obsah díla tohoto, musí se uznati, že p. spisovatel s velikou péčí propátral všeliké památky a pročetl novější spisy ojasňující dějiny onoho věku. Rovněž i na dobrou stránku dílu jeho vykládáno býti může, že do něho položeny jsou i prostorem vzdálenější toho času události, poskytují-li jednak nějakého světla dějinám našim nebo jsou-li s nimi v nějaké souvislosti. Rozsáhlost taká v skoumání, nevystupuje-li ze slušné míry, jest i zcela přiměřena vypisování dějin českomoravských od času Přemysla Otakara I., neboť dobou jeho počíná teprv živější stýkání dvoru českého s mocnostmi zahraničnými, zvláště pak se sto-

licí římskou, jakož od doby této i mocné působení králů českých na rozvoj dějin říše německé; tolikéž v čase tomto hledati slušno i počátky oné velmocenské politiky panovníků českých, která se nám ve svých výsledcích zjevuje za Přemysla Otakara II., Václava II. a Karla IV.

Pečlivým a prostranným badáním páně spisovatelovým vyvedeno mnoho nového na jevo, ač i tajiti nemůžeme, že výsledky skoumání jeho nevidí se nám býti napořád ve shodě s prameny, a že někdy pronešeny jsou toliko domněnky, založené na smělých kombinacích. Pronášejíce tu o některých věcech svůj úsudek nezamýšlíme tím nikterak ujímati vůbec ceny dílu jinak důkladnému a záslužnému.

Na stranách 94—149 líčí p. spisovatel spor mezi mocí světskou a duchovní (1216—1222), za biskupa Pražského Ondřeje vzniklou, a viní tu Přemysla Otakara I. ze záměrů, které dle pramenů souvěkých nejsou nikterak zjevné. Již v příčině dosednutí Ondřeje na stolici biskupskou píše na str. 92. o králi tomto takto: „Dass Andreas nach den Vorgängen des 1. Novembers 1197 und nach dem Wortlaute des Fridericianum vom 26. September 1212 vom Könige ernannt wurde, wird wohl nicht des Beweises bedürfen.“ V případě tomto nezdá se nám býti důkaz zbytečným, neboť průvodným dolíčením této věci poznali bychom lépe, v jaké míře byl král český křiv církvi české. Zněním Fridericiana ze dne 26. září 1212 nepomýšlí snad p. spisovatel v pravdě dovozovati obmezení kanonické volby biskupa Pražského? Fridericianem uděleno králi českému vzhledem k biskupům v říši jeho („regni sui“) toliko „jus investiendi“, totiž investitura ve smyslu práva manského, o jiném právu nemůže zde býti řeči.

Na str. 94. vypravuje se dále: „Aber dass er (král) die Abwesenheit des Bischofs (Ondřej dlel r. 1215 v Římě za času velikého sboru Lateránského, kde i posvěcen na biskupa) zum eigenen Vortheile ausbeutete, dessen sind wir gewiss. König Přemysl hatte einmal den Gedanken gefasst, im wahren Sinne des Wortes als Autokrat, als Monarcha, aufzutreten. Zu diesem Ende liess er sich das Fridericianum vom 26. September geben, und zu diesem Ende tritt er jetzt mit einer solchen Schroffheit, und nennen wir nur die Sache beim rechten Namen, mit einer solchen Ungerechtigkeit gegen den Landesklerus hervor, dass es, da auch der grosse Grundbesitz mit ihm ging, keinem Zweifel länger unterliegen

konnte, Přemysl wolle die durch die Canonen dem Klerus gesicherte exceptionelle Stellung gänzlich aufheben, und sich in jeglicher Beziehung zum absoluten Herrn desselben aufwerfen. War die ausnahmsweise Macht des Klerus einmal gebrochen, dann erst glaubte er sich sicher auf dem erblich zu gestaltenden Throne. Um aber die Macht des Klerus zu brechen, musste er vor allem die demselben durch seine Vorfahren, durch die Päpste und durch die Kaiser erstatteten Privilegien und Immunitäten annulliren; er that dies, ja es scheint sogar, dass selbe gewaltsam abgenommen und vernichtet wurden. Dann musste er dem Klerus die Mittel der freien Existenz und der Unabhängigkeit der Person vom weltlichen Amte nehmen, und dies geschah durch Confiscirung des Kirchenvermögens, durch Entziehung des Zehentes und durch Stellung der Kleriker unter das Laikalgericht. Mit Einem Worte: König Přemysl bewirkte am Schlusse des Jahres 1215 und im Verlaufe des Jahres 1216 eine totale Umwandlung der socialen Stellung, wir könnten sagen, eine Secularisirung des böhmischen, und wie wir allen Grund anzunehmen haben, auch des mährischen Klerus."

Z toho, co tu z díla p. spisovatele položeno, museli bychom ovšem souditi, že král Přemysl dopustil se velikého bezpráví proti svobodě církve a proti duchovenstvu; než z čelního nás došlého pramene, z dopisů totiž mezi Římem a dvorem českým sporné této otázky se týkajících, nemůžeme nikterak nabyti přesvědčení o počínání královĕ p. spisovatelem tu vylíčeném; dle mínění našeho vyhledává úsudek o králi českém vzhledem k této věci poněkud opatrnosti, an celý tento spor není do podrobna z pramenů tak jasný, aby nyní náležitě a světle v historii naší vylíčen býti mohl. Nebude snad nemístné, uvážíme-li blíže tuto věc a položíme-li zde i mínění jiné vedlé výroku p. spisovatele.

Aby se poznalo, zdali aneb v jaké míře byl král Přemysl Otakar nepřítelem svobod církve české, jest, tušíme, především zapotřebí, na zřeteli míti otázku, zdali té doby zákony církevní v jiných zemích již napořád platné byly také i v Čechách právem všeobecně uznaným, čili jak daleko postoupila již toho času recepce práva kanonického v zemích českých; aby takto rozeznáno býti mohlo, kladl-li král český toliko odpor vnikajícím novotám nebo rušil-li násilně právo té doby v Čechách již uznané. Při otázce této možná bezpečně tvrditi, že, jak z vnitřního rozvoje dějin českých před 13. stoletím jde dosti jasně na jevo, ústrojí župní odpuzovalo

s úspěchem všeliké cizí právní zvyky, a že tudíž i právo kanonické neujímalo se tak rychle, jako v jiných zemích, zvláště románských, kde spolu s právem římským snadněji překonávalo odpor práv zemských.

Věcí zvláště důležitou ve sporu tomto jsou soudy duchovní, a tu jest nutno tázati se, byly-li privilegované soudy duchovní čili tak zvané „privilegium fori" za této doby v Čechách a na Moravě již pravidlem?

Ješto však soudy tyto za tohoto času byly již v jiných zemích od světské moci uznány, nemůžeme jinak souditi, než že římská stolice, usilujíc o zjednání volnosti se strany krále soudům duchovním („judicia clericorum"), nemá než takové soudy na zřeteli; avšak že v Čechách a na Moravě neměly až posud všeobecné platnosti, vysvítá z toho, že ještě několik let později po tomto sporu, ukončeném uznáním vedle jiných věcí i tohoto privileje, poháněno jest kněžstvo k soudům světským, což jest dostatečným důkazem, že tu bylo ještě zápasiti novotě s obvyklou praxí. O tom nás poučují zřetelně dva listy od markrabí Přemysla l. 1234 dané, v jednom z nich praví se: „Decernimus etiam hoc observari secundum jura canonum, ut clerici non trahantur in judicium seculare, nec judicentur per seculares personas" (Boček, Cod. dip. II, p. 284); a v druhém: „Quia per nobilium nostrorum magis quam per principum potentiam presbyteros vel clericos judicari audivimus, qui sorte dei sunt electi, ad judicia compelli violenter, ut assistant responsuri, et ipsos tanquam rusticos vendi" (Ibid. II, p. 287). („Vendere" drží v sobě vedle obyčejného významu v středověké latině i smysl: pronajímati, pokutovati, odkud „venditio" = úrok, pokuta, plat vůbec; znamená tudíž v této listině pokutovati). Dále v téže listině přikazuje markrabí: „Omne judicium (clericorum) devolvatur ad episcopum vel praelatos Olomucensis ecclesiae. Z míst těchto listinných lze dobře poznati, že za biskupa Ondřeje nedáváno ještě u nás právu kanonickému takého průchodu jako k. p. za arcibiskupa Arnošta, za jehož času mohl ovšem Štítný psáti, „žeby ten nestál po právu, kto by chtěl toho súditi, ješto není z jeho súdu, jako světský žáka svěceného."

Jak i jiným řádům jinde již zobecnělým bylo zápasiti se starými zvyky v Čechách a na Moravě, dokazuje i stálé zavedení coelibatu kněžského teprv za této doby, ano i ta okolnost, že králi,

viněnému od p. spisovatele z tolika úkorů církvi české činěných, vidělo se býti vhodné, zjistiti listinně l. 1207 volbu biskupa kapitole kostela Olomouckého „secundum jura canonum“ (Ibid. II, pag. 39).

Podle toho všeho dlužno nejinak souditi, než že spor tento byl zápas nových zásad s obvyklou praxí čili novoty se zvykem, a že hlavní odpor kladen tu vnikajícím novotám od beneficiarstva dvorského a župního, a že ono také způsobilo úhony kostelu Pražskému a jiným, což vysvítá z listu papeže Honoria III. ř. 1224 králi českému daného, v němž papež nedává králi vinu z ústrků mezi biskupem Ondřejem a mocí světskou sběhlých, nébrž přičítá ji zlomyslnosti jiných lidí, kteří jej k nim ponoukali (Erb. Reg. p. 318). Než p. spisovatel, aby se neuchýlil od mínění napřed pojatého, vykládá tento list papežův na str. 164. na ten rozum, že papež v něm pronáší toliko lichocení, aby takto získal krále pro záměry své. Nemohouce přisvědčiti výkladu takovému dokládáme na prospěch krále Přemysla Otakara jen ještě to, že v památkách z onoho času nejsou nikde na jevě záměry královy čelící proti církvi a duchovenstvu, naopak, ony nejen hlásají svorně, že byl jako ostatní Přemyslovci velkým dobrodincem kostelů, nébrž dovídáme se i z nich, že byl mezi panovníky českými první, jenž se jal propůjčovati statkům duchovním velké svobody čili tak zvanou „libertas ab introitu beneficiariorum.“

Zbývá nám ještě zmíniti se o skončení tohoto sporu mezi mocí církevní a světskou v Čechách. Na str. 95. a 103. čteme, že Přemysl Otakar podřídil soudu světskému duchovenstvo, z čehož souditi dlužno, že před tím požívalo již volnosti, že příslušelo toliko k soudům duchovním, — o čemž již svrchu promluveno — ; na str. 143., kde se mluví o uklizení této rozepře zvláštním konkordátem, dokládá se však, že církev nedosáhla úplné kanonické pravomocnosti nad duchovenstvem (ač na str. 188. praví se zase, že kněžstvo bylo vybaveno konkordátem ze soudů župních). Domnění toto nesnáší se, tušíme, s rozvojem církve toho času vůbec; neboť v době této, v níž vrcholila moc její a vítězila neodolatelně nad mocí světskou, překonávalo i právo její všeliký odpor; bez uznání privilegovaných soudů duchovních od moci světské nebylo té doby ani možno domoci se nějakého smíru se stolicí římskou. Také z listin není to nikterak průvodné, neboť v hlavní části konkordátu, Janem de Scacario jmenem krále a panstva českého s Římem učiněného, obsažena jsou „judicia clericorum“

(Ibid. p. 297), která vzhledem k oné době a k oné rozepři jinak vykládána býti nemohou než na „privilegium fori.“ V této části konkordátu naznačena jsou práva církve české vůbec, která ztvrdili král a panstvo (Ibid. p. 298); legát papežský Řehoř de Crescentio, jenž nato vypraven do Čech, neměl již jiného úkolu, než nabyti poučení z vlastního názoru o věcech církevních v zemích Přemyslových, zvláště pak měl vyšetřiti immnnity kostela Pražského a vymoci jim ztvrzení králova, a taktéž i vyskoumati, zdaliby nebylo případné, v Čechách po přání Ondřejově založiti zvláštní arcibiskupství. Listiny působením legáta sepsané (Ibid. p. 300, 302) zavírají v sobě druhou část konkordátu; první listina svědčí na immunity kostela Pražského, druhá vyměřuje je klášterům a ostatním kostelům v Čechách vůbec. P. spisovatel nerozebrav do podrobna první část konkordátu, má obzvláště druhou na zřeteli, v které mezi jiným řeč jest toliko o pravomocnosti nad lidmi na statcích duchovních osedlými, která však neplynula nikterak z práva kanonického, nébrž byla-li kdy duchovenstvu na statcích jeho propůjčena, vycházela jedině z dobré a vlastní vůle panovníkův, jak v Čechách tak i v jiných zemích.

Na str. 146. jest takto napsáno: „Die Gerichtsbarkeit über die Personen des Landklerus wurde dem Könige vorbehalten, der sich anheischig machte, ihren Processen unter Beisitz des obersten Kanzlers und einiger Barone nach jedem Landtage einige Zeit selbst zu widmen“, což jest netoliko ve zjevném odporu s první částí konkordátu, nébrž nesrovnává se také nijak s původním zněním: „Et quia abbates et alii ecclesiarum praelati ad alium, quam ad nos, pro causis suis refugium nullum habent etc. (Ibid. p. 303). Dle mínění našeho zavírá toto místo v sobě ten rozum, že všeliké pře, týkaly-li se příjmů neb statků duchovních čili tak zvaných obroků duchovenských, a nebyly-li vyřízeny již soudci od papežské stolice ustavenými („judices a sede apostolica delegati“), měly od této doby nikoliv od beneficiarstva na soudech župních, nébrž u přítomnosti krále samého za konečným rozsudkem vedeny býti; ovšem že v případech takových, když se praelát dovolával práva proti osobě světské, pominut soud duchovní a pře dle zásady: „actor sequitur forum rei“ příslušela k soudu světskému; od tohoto času tedy před králem samým líčena býti měla. Přiházeloť se také, že tytýž i kněz sám zpěčoval se státi k soudu duchovníků, a že tu u přítomnosti krále nebo jeho náměstka ve při konečně rozeznáno býti muselo. Na Moravě za nepřítomnosti krále býval při soudě takovém buď markrabí

*

nebo zvláštní plnomocník krále českého, jenž jmenem jeho soud řídil. O tom nás poučují listy z oné doby, tak k. p. l. 1222 ve sporu mezi opaty Břevnovským Dluhomilem a Hradištským Bonifácem učinili napřed rozeznání soudcové papežem ustanovení, pak papežský legát Řehoř, jenž tehda dlel v Čechách, a konečně rozhodl markrabí Vladislav, a sice tak, že jmenoval dva soudce duchovní, aby zjednali mezi stranama narovnání (Ibid. p. 305). L. 1223 držel místo královo při soudě biskup Olomoucký Robert (jenž dí: „cum vices ipsius regis Ottacari tunc temporis gereremus"), před kterýmž soudem („praesentibus castellanis (Znoimensibus) et aliis multis probis viris") líčena byla pře trhová mezi opatem Lúckým Florianem s jedné, a Vácslavem a Oldřichem ze Znojma se strany druhé (Boč. Cod. II, p. 153). Zajímavá v ohledu tomto jest i pře mezi tímto opatem a farářem Svatomichalským Adamem ve Znojmě z r. 1226. Opat maje tehdáž mnohé odpory a překážky od Adama na ujmu důchodů fary Svatomikulášské ve Znojmě, slušící ku klášteru Lúckému, dovolal se konečně pomoci soudu za tou příčinou římskou stolicí zřízeného; než Adam byv mnohokrát k soudu pohnán, nestál nikdy k němu, pročež od soudců dán do klatky. Konečně vyslán z rozkazu králova probošt Svatohippolytský Vichbert („qui ex parte regis venerat"), aby spor k místu a konci přivedl, načež teprv stál Adam ke při (Ibid. II, p. 170).

Na str. 139. vyložena jest památná hora „Scac", na níž král Přemysl l. 1221 s legátem papežským Řehořem se sešel a u přítomnosti četných svědků svobody kostela Pražského ztvrdil, na nynější Stožec (něm. Staatz) v Dolních Rakousích, a p. spisovatel přivádí pro své mínění takové důvody, že mu každý raději přisvědčí než domněnkám od jiných zpytatelů v té příčině posud pronešeným.

Na str. 147. klade se založení města Znojma do doby markrabí Vladislava k r. 1214, než na str. 177. praví se zase, a to docela správně dle listinného svědectví, že r. 1226 jednalo se o založení řečeného města.

Na str. 158. jmenuje se biskup Olomoucký Robert správcem Moravy po smrti Vladislava Jindřicha, což doloženo jest toliko slovy biskupovými ve příčině pře výše připomenuté: „Cum vices ipsius regis Otacari tunc temporis gereremus", kterýmž slovům, není-li důkazu zřetelnějšího, může se jen tak rozuměti, že pouze v případě tomto byl Robert náměstkem královým.

Na str. 178. „Vipertus praepositus Znoymensis" není, jak p. spisovatel se domnívá, slovem „praepositus" v listině pochybeno, né-

brž slovem „Znoymensis“; na místě kteréhož státi má „S. Hippolyti“. Probošt Vichbert vyskytuje se často té doby v listinách, ještě r. 1248 (Boč. Cod. dip. III, p. 94) vydává na listině svědectví, když již kostel sv. Hippolyta slušel ke špitálu sv. Františka v Praze.

Velmi zdařilou částí svazku tohoto jsou dějiny kostela Olomouckého, jakož i vypsání prvotin klášterů té doby hojně založených, ač na ujmu přehledu vloženy jsou děje jejich jakož i jiných různých předmětů do dějin politických. — Jasně a prostranně jest líčena činnost a povaha biskupa Olomouckého Roberta (1201—1240); p. spisovatel všímá si všelikých poměrů tohoto v době Přemysla I. vynikajícího praeláta a připomínaje ho v dobrém nepomíjí i jeho poklesků. Velebení památky jeho, jakýmž oplývají paměti Olomoucké, jsou p. spisovateli toliko důkazem, kterak potomstvo jen po trvalých dílech muže posuzuje, neuvažujíc vždy mravní jeho ceny mizící rychle z paměti. Robert byl totiž nejen dobrodincem kostela svého a klášterů Doubravnického a Velehradského, nébrž i zakladatelem proboštství Olomouckého a proslul i činností literární, pojednav o „svátosti pokání“ ve zvláštním spise, který ve věku středním těšil se z veliké obliby a valného rozšíření (str. 275).

Na str. 32. čteme s potěšením, kterak badání dra. H. Jirečka (Slov. právo v Čechách a na Mor. I, str. 60) a při sepisování I. svazku nepovšímnuté prameny „Chron. Fr. Nicolai de Bohemia“ a listina papeže Klimenta IV. z r. 1268 (Boč. Cod. IV, p. 1) p. spisovatele přiměly upustiti od mínění ve svazku I. o starém Velehradu pronešeného, a domnívá se na str. 31, že památka sv. bratří Soluňských a hlavního jeviště činnosti jejich vymizela za úmyslným mlčením německých mnichů v hojných listinách kláštera po metropoli Mojmírovců nazvaného a na blízku založeného. Německým zde osedlým mnichům byly dle p. spisovatele obřady slovanské tolik jako schismatické, pročež i v památkách jejich klášterských pomíjení staré, slavné doby.

V líčení vpádu Tatarů a porážky jejich u Olomouce srovnává se p. spisovatel v hlavních věcech s výsledky skoumání našich badatelů o události této, jakož i o osobách v průběhu jejím vynikajících (Palacký, „Der Mongoleneinfall im Jahre 1241; Jos. a Herm. Jireček, „Die Echtheit der Königinhofer Handschrift“). Odmítá tudíž domnění Bočkovo, dle kteréhož prý byl Zdislav vítězem u Olomouce, taktéž i domněnky Schwammelovy, pronešené proti Palackému v rozpravě „Ueber die angebliche Mongolenniederlage bei Olmütz.“

Hrdinou v Rukopisu Kralodvorském opěvovaným jest mu Jaroš (Jaroslav) ze Slivna či z Poděús (Die Echtheit der K. H. str. 172).

Na konec dokládáme ještě, žeby dílu páně spisovatelovu bylo i na prospěch, kdyby řeč jeho nebyla protkána tak zhusta zbytečně slovy latinskými, jako: „zu Gunsten eines per saltum ordinirten Klerikers“ (str. 46); „die Stelle eines Propstes resuscitiren“; „„ad refectionem fratrum“ mit zwei Araturen“ (str. 48); „Denomination“ (str. 49), „der Prager Electus“ (str. 93), „die Provenienz dieser Dokumente“ (str. 110); „nebst einigen einfachen Religiosen“ (str. 185); „mit Ausnahme der Praedien bei Humpoletz (str. 208) a p. P. spisovatel přeje si snad přece, aby dílo jeho vniklo i do kruhů širších a nezůstalo toliko příruční knihou historiků; formou takovou odstraší zajisté mnohého s výrazy takými méně obeznalého, jenž by se rád poučil a bavil čtením moravských dějin. — Také zůstaly některé omyly tiskové státi, aniž by na konci v seznamu omylů vytknuty byly; míníme tu zvláště poklesky smysl rušící, jako: „Gesammtbürgerschaft“ (str. 138 a 146) místo „Gesammtbürgschaft“, nebo „souzerainer Markgraf“ (str. 3), kdež mnohý čtenář bude snad v rozpacích, máli si to opraviti na „souverainer“ nebo „suzerainer“; p. spisovatel psal nepochybně „suzerainer“, ač i výraz tento sem se nikterak nehodí, neboť při suzerainím vládaři má se především na zřeteli jeho svrchovanost uvně državy a odvislost jeho od jiné státní moci v záležitostech zahraničných. Takového poměru zajisté mezi markrabím Vladislavem a králem českým nebylo.

Ač do svazku toho již některé věci jsou položeny z dějin vzdělanosti, slibuje p. spisovatel, že dějinám těmto věnuje později líčení zvláštní; těšíme se nemálo na výskumy jeho, a přispěje-li aspoň částečně, o čemž při důkladných studiích jeho pochybovati nelze, k jasnějšímu poznání vnitřního života společnosti za doby této až posud dosti temné, bude mu toho zajisté každý milovník dějin vlastenských velice vděčen.

Slušelo by ovšem, aby dílo páně spisovatelovo vycházelo i v jazyku českém, a slavný Výbor zemský, jenž nákladem celé Moravy vydává dějiny tyto, měl by rovněž i v ohledu tomto sloužiti národnosti druhé; a domníváme se, žeby p. historiograf moravský uvázal se ochotně ve vděčnou tuto práci a vylíčil i počtem valnějšímu obyvatelstvu minulost milé vlasti jeho v jazyku jeho „přirozeném, vzácném, starožitném a rozšířeném.“

Tiskem národní kněhtiskárny J. Šnaidra v Brně. — Nákl. „Mat. Mor.“

Studie o Shakespearovi.

Od K. Šmídka.

Lear.

I.

Ústav „Matice české", pro rozkvět jmenovitě vědecké literatury naší veledůležitý, rozmnožil valný počet svých zásluh vydáváním překladu dramat Shakespearových, jenž již k žádoucímu ukončení dospívá. Patří zajisté Shakespeare mezi nejvýtečnější veleduchy veškerého člověčenstva a klasické výplody Musy jeho dramatické jsou popřední ozdobou nejenom literatury anglické, alebrž literatury světové. Všichni téměř vzdělaní národové honosí se ode dávna překladem nedostihlých jeho dramat; mezi Němci pokusili se před drahnými již léty věhlasní jich básníkové, Voss, Wieland, A. V. Schlegel a L. Tieck o důstojný překlad nesmrtelných těch výtvorův genia britanského; v novější pak době, zvláště pak od r. 1864, kdež slavena třistaletá památka narození téhož veleducha (narodil se podle udání Gervinusova (I. 32) dne 26. dubna 1564, ač mnozí sobě libují v domnělém, nijak nedosvědčeném podání, že se narodil 23. dubna, jakožto v den, kteréhož i skonal), zařízeny v Německu zvláštní spolky, jenžto výhradně zabývají se studiemi o Shakespearovi, usilujíce o ryzé přehlednutí textu, o překlad co možná nejvěrnější, o příslušné důkladné vysvětlivky a i o ésteticky rozbor týchže výtvorův dramatických.[1])

I nelze upříti, že vliv dramat Shakespearových na osvěžení veškeré poesie dramatické u Němcův objevil se býti rozhodným i úspěšným naprosto; uznávají to s upřímnou i se vděčnou myslí nejvýtečnější dosud dramatičtí básníkové němečtí, Göthe i Schiller.

---

[1]) Uvésti tu dlužno uveřejnění nového překladu dramat Shakespearových Friedr. Bodenstedtem v Lipsku u Brockhausa. Král Lear přeložen ve sbírce této známým politickým básníkem Herweghem.

I škola romantická pod dotčenými vůdci Schlegelem a Tieckem, jichž překlad dramat Shakespearových platí u znalcův až dosud za nejzdařilejší, získala sobě v ohledu tomto nepopíratelných zásluh o dramatické básnictví ve vlasti jich německé.

Než nejenom co do samého dramatického básnictví a povýšení jeho pod perutím Musy Shakespearovy, nébrž i co do jiných oborův duchových musí pilné a vytrvalé studování děl Shakespearových potkati se s úspěchy nejžádoucnějšími. Mámeť tu pak na zřeteli vědu, ježto v novější době těší se ze všeobecné obliby, jakož i z nejzdárnějšího pěstování, totiž duševědu. Vniká zajisté všeobsáhlý genius Shakespearův ve svých dramatech v nejzavilejší záhyby duše lidské a veškeré pružiny srdce lidského, a veškeré city, vášně a náruživosti, veškeren idealní vzlet nitra našeho, avšak i veškeré pusté propasti rozuzděných žíravých snah a rozpoutaných svrhlých citův a žádostí, ba i závratné hlubiny choroby duševní — vše to jakoby před pronikavým jeho zrakem bylo odhalilo a odkrylo tajemnou svou roušku a rovně průzračnou záři jemu se bylo rozesvitlo a rozbřesklo.

Nebyltě duševědcem ve smyslu nynějším, vždyť pokročilejší duševěda výrůstkem jest teprv naší právě doby; avšak ztvrzuje se i u něho, že to, co jmenujeme intuicemi ducha našeho, mimovolnými řekli bychom a nevědomými často jeho problesky, více přispívá ku pokroku ve veškerém oboru věd i snah lidských, než dlouholetá mnohdy a sebe pilnější badání a přemýšlování, ač těmto ovšem na ceně ničehož tímto výrokem naším ujímati nikterak nezamýšlíme.

Podávajíce tuto prvotné výsledky našeho o Shakespearovi studování domníváme se, že se tím uvazujeme v úlohu vděčnou a literatuře naší úspěšnou. Volíme za předmět prvého svého pokusu drama „Lear“ za příčinou ovšem více zevní, ješto to bylo prvé velikolepé dílo Shakespearovo, jakéž ve skvělém zajisté provození nejvýtečnějšího dosud v tom ohledu herce zvěčnělého Anschütze, roznítilo v mladistvém již věku nadšení a úžas pro nevyrovnané plody ducha Shakespearova, avšak zvláště i za tím podnětem, že se právě v tomto dramatu, jež Schlegel jmenuje „nejdůmyslnějším a nejvznešenějším výplodem Shakespearovým“, přehojná naskytuje látka k rozboru i duševědnému i éstetickému.

Dříve však, než se do podrobného, dříve duševědného, pak éstetického o dotčeném dramatě rozboru pustíme, dlužno nám pře-

deslati v největší ovšem úsečnosti hlavní pravidla, jakáž jmenovitě ohledem na krasovědu mnoholetým ve věcech těch bádaním v mysli naší utkvěla. Projevovalo se a jeví až dosud přání ze mnoha stran, aby i v naší československé literatuře vydal se spis zahrnující v sobě veškerá odvětví krasovědy, jakým byť i ne v podobně rozsáhlém objemu honosí se německá literatura, míníme tu krasovědu Vischerovu nejvíce sosnovanou podlé soustavy Hegelské.

Dovolujeme sobě pochybovati, že by provedení úlohy této tak obsáhlé a krušné bylo v naší literatuře již na čase, aneb žeby v ní účastniti se mohla toliko jedna byťby sebe nadanější a pilnější spisovatelská síla; vždyť i v éstetice Vischerově zdělána jsou jednotlivá odvětví zvláštními spisovateli, jako k. p. část hudební známým kritikem Vídenským Hanslíkem, jenž i o sobě znamenitý vydal o témž předmětě spis: Uiber das Musikalisch-Schöne.

Druhá naše rozvaha týká se *methody*, jakou i v oboru krasovědy považujeme za jedině úspěšnou. Současně se Shakespearem žil druhý tvořivý genius, ač ovšem na poli různorodém, *Bako Verulamský* (umř. 1626), od něhož pochází tak nazvaná methoda induktívní, na základě jednotlivých projevů ku všeobecným teprv zákonům prozírající, kteroužto methodou byvše vedeni Newton a stoupenci jeho, dočinili se ve vědách přírodních výsledkův zajisté úžasu hodných.

Této methody dovoláváme se ve krasovědě s tím větším důrazem, že podlé hlubokého přesvědčení svého každé pravé umělecké dílo považujeme za výtvor samorostlý, tak o sobě jediný, jako každý jiný výplod ve přírodě.

Každé právě klasické dílo jest jakoby ovanuté týmž dechem Božím, jaký v nově vždy plodivé síle věje vesmírem; onoť vyprýskuje se z téhéž nevystihlé tajemné tvůrčí hloubi, z nížto vynořili se nebetyčné hory, z jakové vyrůstají libodeché lípy a řinou se mohútné proudy. Takýto ráz svěží prvotnosti vtlačen veškerým pravým dílům uměleckým; takýto tvůrčí nádech rozlévá se v nesmrtelných zpěvích Homerových, v nebeskvoucí tváři Madony Rafaelovy, v luzných zvucích Mozartových. Ba mnohé výtvory básnické, jako Danteova Divina comedia, Goethův Faust, Byronův Kain a j. takovou mají do sebe původnost a zvláštnost, že nedají se leč násilně vměstnati v kadlub, z domyslu čili a priori utvořené nějaké theorie krasovědné, tak že známý filosof Rosenkranz zvláštní uvedl název pro taková díla, jmenuje jich „inkonmensurable.“

I zdá se nám tudyž býti záhodno, zabývati se badáním dříve *jednotlivých* plodův uměleckých, jenž na sobě nesou bohorodý odznak klasičnosti, a pak odtud odvoditi na dráze co možná nejspolehlivější povědné zákony krásy a libosti.

Tyto všeobecné naše názory skvěle dosvědčuje dotčené Shakespearovo drama *Lear*. Jímáme se tuto podivuhodný tento výtvor dramatický, jehož každou scenu, ba každou jednotlivou rozmluvu ovívá vyšší dech božské Melpomeny, probádati se stanoviska duševědného; a bohdá jasně dokážeme, že tu klasickým štětcem vylíčena duševní choroba s takou důkladnou a jasnou zevrubností ve veškeré své posloupnosti od prvého výbuchu zmatené mysli až ku děsivé zběsilosti, s jakovou teprv v novější době badáním psychiatrův na světlo byla vynešena a dosvědčena.

Chtícím zevrubně seznati veškeren rozvoj duševní choroby třeba jest vystaviti ve všeobecných aspoň rysech obraz duševního života zdravého, normalního. Je-li podstatou duše činnost, činnost stálá a sebe na vzájem pronikající, musíť tudyž co prvý odznak zdravé duše vytčena býti hojnost a bohatost představ a myšlenek, v duši v neustálém oběhu kolujících, a bohatost a rozmanitost odtud vznikajících citův, snah a tužeb.[1]) Aby však veškeré tyto myšlenky, city i snahy sebe bohatší nepřemětily se v neladnou směsici a v holou nezáživnou spoustu různorodých látek, musíť se tytéž mezi sebou vzájemně pronikati a v takové mezi sebou úvazky sesnubovati a se spojovati, jakové se srovnávají se skutečnými poměry života i v přírodě i v dějstvu. Z této pak souladnosti a všech živlův mezi sebou usrovnalosti jakoby nutně následovati bude rovnováha duševní, klid vnitřní, avšak vypryskující se na základě bojův a usmířených pak rozporův; k čemuž ovšem zapotřebí jest vnitřní bodroty, ohebnosti a pružnosti mysli, ba i částečného jejího rozechvění.

Opak všeho toho rozvinuje strastný obraz duševní choroby. Chová-li mysl v sobě chatrný jen a přeskrovný počet představ, a

---

[1]) Na tuto vnitřní bohatost poukazuje hojnost a bohatost slov, jakými kdo umí vládnouti. I v ohledu tomto nad jiné vyniká Shakespeare. Ve Starém Zákoně načítalo se 5642 různých slov; Milton jich čítá 8000 Shakespeare však 15000. Podlé poznámek jednoho pastora v Anglicku spokojiti se lze sprostému dělníku v Anglii v občanském obchodu asi 300 slovy.

nedostává-li se jí nad to dostatečné pružnosti, jakovou by i nečetné tyto domysly vzájemně sebe pronikše zmohly se k novým výtvorům a projevům duševním; mámeť tu před sebou nárys choroby duševní, kterýž obyčejně tupostí čili *blbostí* naznačujeme. V jiné však mysli setkáváme se s dosti bohatou látkou, oběh myšlenek, citův i snah veškerých pozorujeme dosti čilý, při tom však tak plachý, tak těkavý, tak nesouladný, že všechny ty vzájemné úvazky myšlenek mezi sebou, jakové se podlé zákonův asosiačných rozvinouti musí, nikterak neodpovídají poměrům života skutečného, ba jim zjevně odpírají a příčí se řádným jeho zjevům. Tak se to má v plaché mysli *bláznův* a pomatencův.[1]) Avšak choroba tato duševní posunuje se k horšímu a zarputilejšímu zjevu, kdykoliv nějaká záludná myšlenka dospěla v duchovém rozvoji k takovéto výlučnosti a výstřednosti, že přemocí despotickou jak již pozorovati jest při jakékoliv náruživosti, ovládá veškerý obor jiných myšlenek, tak že co seslábli manové jí sloužiti musí bezohledně jakožto svému výhradnímu panovníku.

To již obraz kormutlivého stavu *šílencův*, jenž při mohutném sebecitu a převaze odstředivé činnosti soustavy nervové rozechvívá se až ke hrozivým projevům tak zvané *zběsilosti*.

Ku zračitějšímu celé této věci ojasnění dokládáme v krátce jen to, že již jednotlivé letory překročivše jisté meze řádného rozvoje zabíhají ku hranicím dotčených chorob duševních. Plachá, nestálá, těkavá, ke hloubi nevnikající povaha sanguinikova velmi blíží se povaze blázna od jedné ke druhé myšlence beze všech dostatečných příčin přebíhajícího, kdežto melancholik ve výlučnosti svých názorův s jakou na záležitosti lidské pozírá, urputilou snahou vše od sebe odmítaje, co se vnitrem jeho se nesrovnává, blízek jest, jak to ve všedním životě nezřídka znamenáme, choroby, jakou sklíčena a zatemněna jest povaha šílencova. A kdožby při bezuvážném, vzdorovitém, ba často zrovna násilnickém jednání povahy cholerické neupamatoval se na děsivé výbuchy rozkacené a divoké povahy zbě-

---

[1]) Takové pomatenosti zanímavý příklad podává lékař Dr. K. Stark, ředitel ústavu pomatených u Eslink ve Virtembersku. Vypravuje rozmluvu jedné chorobné v témže ústavě, kterážto jakoby v jednom dechu vyprávěla: „Ich heisse Marie, ich bin die Himmelskönigin — ihr Sohn wurde gekreuzigt — auf Golgatha — Golgatha — Olga — ich bin die Königin Olga — ich bin du!“ Zřejmě tu pozorovati zákon sdružování ideí a sice podlé kontrastu jakož i obdoby ve zvuku slov.

silcovy, a kdožby při pohledu na hamižnou lhostejnost, s jakovou mnohdykráte mysl flegmatikova se nese k záležitostem duchovním sebe vznešenéjším a pro celek důležitějším, nepřipomenul si strastný obraz, s jakým se v čarovábných jinak krajinách alpských při pohledu na blbce, čili tak zvané kretiny potkáváme! Často jen krok přes hranice zdravého duševního rozvoje — a již otvírají se brány blázince pro ubohé nešťastníky!

Duševěda opírá se k vysvětlení veškerých zjevův ducha o dva základné principy. Buď totiž béře se ojasnění záhadných objevův duševních ze zákonův, na nichžto spočívá vzájemné na se působení těla čili blížeji soustavy nervové a duše; tato část duševědy obdržela výtečnými badáními Fechnerovými v novější době příslušného názvu psychofysiky. Odtud jmenovitě vysvětlují se tak zvané pocity co představy elementární, jakéž prostředkem smyslův duše vnímá z nevyvážného pokladu vůkolního světa; na základě pak pocitův těchto u každého jednotlivce zvláštních a různých vypíná se veškerá budova života duševního. V tajemné skrýši duše své chová každý z nás zvláštní svůj svět duševní; neníť nám více třeba státi ve přímém úvazku se světem zevnějším, a přece chováme již ve vnitru svém co věrné odliky zevnějška obrazy veškerého předmětenstva, a tyto obrazy, ty představy, jichž jsme byli během svého života nastřádali v duši naší, proměňují se stále co luzný kaleidoskop v nové vždy útvary, s nimiž vyvinují se tu libí a útěšní, tamto nemilí a strastní citové, z nichž pak, když se jich ukojení aneb odvrácení tuhé namítají překážky, probuzují se v dalším rozvoji mnohočetné snahy a žádosti, jež teprv dovršení svého nalezají v činu odhodlaném a zevnější svět přetvořujícím. A v této vzájemné působnosti představ, citův a snah, v zákonech, ze vzájemné této činnosti plynoucích, leží druhý základní princip k objasnění zjevův duševních.

Oba tyto principy budou nám ozářující pochodní ohledně chorobných zjevův duševních. Člověk, jsa souborem těla a duše, upoután jest i v životě duševním dojmy zevnějšího předmětenstva, kteréž pak i zhoubně doražeti mohou přímě na soustavu nervovou, dále pak i na úkony duševné. Zkušenost dosvědčuje, že choroby duševné vznik svůj berou z úhony, jakovou utrpěl mozek buď zevnějším úrazem aneb následkem nervových nemocí; ba u valného jich počtu dokázati lze náklonnost k nim zděděnou. Lékař opatrováním na mysli chorých v oboru tom velkých zkušeností nabyvší,

Dr. Ricker, dosvědčuje, že mezi 425 takovouto chorobou sklíčenými u 144, tedy téměř u třetiny veškerých případův mohlo dokázati se, že podobných chorob pozorovati bylo v nejbližším jich příbuzenstvu.

Avšak mohou choroby duševní vzniknouti následkem nepříznivých a i na tělo zhoubně dorážejících dojmův psychických. Takýmto způsobem rozvinula se choroba duševní u básníka Mik. Lenaua, při němž nebylo lze dokázati, žeby prvé zárodky nešťastného stavu byly tkvěly v podobné chorobě rodičův neb příbuzných jeho. Povahy jsa melancholické miloval již co chlapec samotu. Hry jeho v mladistvém věku projevovaly vážnou planoucí obrazotvornost sklánějící se k dumání náboženskému. Čilý duch roztoužil se po odhalení hlubokých a tajemných záhad života lidského; avšak ani život, ani věda, ani příroda neposkytovala rozechvělé a rozbouřené mysli upokojivých odpovědí. Touha po blaženějším útvaru společenském hnala ohnivého muže za ócean atlantský; velikolepé zjevy panenské té země naplňují fantasii jeho vznešenými a trudnými obrazy; ale ideal života tam nenalezl. S rozbolestnělou útrobou navracuje se opět do Europy. Mysl jeho badavá ponořuje se v mystické soustavy gnostikův, jak mnohé z nich myšlenky vylíčil v básních svých jmenovitě v Albigensích. Obracuje pořádek svého života, noc v den, libuje sobě v ohnivých, rozněcujících nápojích, v dráždivých pokrmech. Proti výlučné činnosti fantasie takto násilně rozdrážděné není žádné protiváhy nějakým praktickým povoláním. Ač dobývá svými básněmi všeobecné slávy, nepostačuje to bezmírné jeho ctižádosti. K tomu dotkly se tak citlivé mysli mnohé nehody hned od prvého mládí. Bděl po mnohá léta v ušlechtilé péči synovské u lože matky své, jižto náruživě byl miloval a kterouž smrt mu záhy odnímá. Konečně domnívá se, že nalezne míru ve kruhu rodinném; zasnoubil se s nevěstou, o kteréž domýšlí se, že jest bohatá; záhy seznal klam svůj, nejtrapnější úzkostlivost zmocnila se duše bolem již zcela zkrvácené; pod tímto návalem rozporův vnitřních klesá konečně i tělo, již dříve mnohými chorobami ztýrané, strašlivý výbuch hněvem rozbouřené krve zasazuje poslední ránu rozdrážděným nervům — a vyplňuje se, co básník sám byl v bolestné předtuše předzvídal: „Znáš historii o Faetonu a slunečných komoních, v propast jej uvrhších. My básníci jsme takýmito fantastickými vozkami, kteří snadno mohou svými vlastními

myšlenkami býti potřeni.“ [1]) Ve příkladu tomto z novější doby vidíme takměř v živé konkretnosti veškeren vznik a postup šílenství. Podobný rozvoj musel podati i Shakespeare; vymáhá to zajisté sama podstata poesie dramatické, kterážto neobírá sobě za úlohu vyprávění znamenité nějaké události, vynořené ze šera minulosti, alebrž veškeren děj i hlavní i s mimotními okolnostmi rozvinuje v živé přítomnosti před zrakoma našima, jak postupuje od doby k době, až dospěje buď ku strastnému buď ku příznivému ukončení. A tu hle obdivovati se jest věhlasu Shakespearovu, žeť nám hned z počátku svého dramatu uvádí krále povahy prudké z doby, ve které spanilé světlo křesťanství nebylo dosud zasvitlo, kdež veškery vášně a náruživosti projevují se v prvotném bezměrném žáru. Neb to jest u Shakespearea všeho pozoru hodno, že při veškerých dramatech dovede vyvoliti i *půdu*, příslušnou vášním, jakými zmítán jest hlavní ten neb onen hrdina. Při doličování planoucích citův a žhoucích náruživostí lásky, řevnivosti manželské (jako v dramatech: Romeo a Julie, Othelo a p.) vede nás k čarovábným luhům italským, do podnebí, v němž podobné vášně rodí se a planou horoucnějším plápolem, než v krajinách pásma zádumčivého. A právě v dumavý melancholický sever putujeme s básníkem, chtícím vylíčiti nám skeptickou, v sobě rozpadlou, mezi touhou po velikém činu a opět chabou vůlí stále rozechvělou povahu Hamletovu. I v Learu ocitujeme se v mlhavých krajinách severních na půdě britanské, světlem vyšší kultury, světlem křesťanstva dosud neozářené. Neline tam dosud mír se kříže; vše rozvinuje se v prvotné síle a divokosti. Poznal Shakespeare jasně, jak velice na ducha působí půda, kde byl jednotlivec uzřel světlo života vezdejšího. Není divu, že na této půdě a v takýchto okolnostech vyrůstá povaha, jaková jest povaha krále Leara. Pravý to opak povahy Hamletovy, od něhož pochází bezutěšný výrok, že svědomí činí z nás zbabělce. Lear hned v prvých scenách uvádí se co stařec sice, ale co kmet bujaré ještě, téměř mladistvé síly a odvahy.

[1]) Zanímavo jest, co ohledem mozku dotčeného chorého básníka, dosvědčuje zpráva lékařův, jenž pak pytevným nožem skoumali jeho tělo. Vypravějí totiž, že obyčejná váha mozku mužského obnáší $3\frac{1}{2}$ libry; u Lenaua že vymizely dvě sedminy jeho; a že toto vymizení dá se vysvětliti rozčilenou často bezmírně obrazotvorností básníkovou, dlouhým bděním, pitím mnoho kávy silné, k čemuž ovšem přidružily se později zevnější péče o chléb vezdejší. Viděti tu patrně zhoubný vliv duševných dojmův na úkony tělesné, jmenovitě na soustavu nervovou.

Obyčejným během nastupuje ve stáří rozvaha, vnitřní mír, hlubší všech náhledův ustálenost; vše jinak u Leara... U něho žene myšlenka myšlenku, vůle a čin, úmysl a provedení jeho sledují se rychlostí blesku; rozbouřená mysl neohlíží se po důsledcích plachých činův. Rozkazujícím, prudkým hlasem volá:

Sprovoď sem pány z Francie a z Burgundu, Glostře!

a nečekaje na jich příchod, křičí již:

Podejte mapu sem!

A ihned projevuje úmysl svůj, učiněný v prvém návalu myšlenek beze všeho rozmyslu:

Vězte, že jsme
rozdělili ve tři své království;
a že jest nezvratný náš úmysl,
starost a péče svrci se svých let
a mladším svěřit silám. —

Okamžitý rozmar, okamžité rozechvění mysli rozhoduje při věcech nejdůležitějších, jakovým jest nepředložený plán ještě za živa při dosti veliké jarotě sil (přichází z lovu, ze zaměstknání pro starce dosti namáhavého) vzdáti se trůnu. Jedva v něm myšlenka byla vznikla, ihned plane ve skutek ji uvesti. Mírná, rozmyšlená odpověď ušlechtilé Kordelie (I, 1):

— — Až já se vdám,
pak muž, jenž přijme v ruce své můj slib,
půl vezme lásky, péče, povinnosti mé.
Ba nikdy se jak sestry nezasnoubím,
Bych milovala pouze otce svého!

aniž sličná a dvorná řeč krále francouzského, aniž šetrné domlouvání Kentovo, vše to nemůže ho přivésti více k moudřejší rozvaze.

Nesmíme plaché počínání toto míti za nějakou svévoli despotickou; ležíť to ve veškeré povaze, jakou nám v průzračné důslednosti mistrnou rukou básník vyličuje. Znala ji dobře i ošemetná Goneril, řkouc o svém otci (I, 1), žeť nejlepší, nejzdravější jeho leta bývala nakvašena, že tudyž v nejlepších svých letech býval povahy prudké a ohnivé. A i v tomto ohledu jest líčení Shakespeareovo mistrné a všestranně odůvodněné; neboť právě takého zvolil krále, jenž po dlouhá leta *neobmezenou* vedl vládu v krajích severních, při nížto v jakémkoliv sebe pošetilejším úmyslu žádného nenalezal odporu a tak uvykl po myšlence projádřené již ihned viděti čin, její uskutečnění. Na takovéto dráze rozvinouti se musí mohutnější *sebecit*; všechno pak, čímž tento sebecit ve svých prudkých pro-

jevech se uráží, popouzí ku probuzení a propuknutí zpurné vášnivosti, kterouž pak zatemňuje se co neproniknutelnou rouškou zdravý úsudek, rozum chabne a nepředložení činové následují, vůle však příliš jest vášní ochromena, než aby s dostatečnou silou podobným výbuchům opříti se mohla. Vše to nám zračito bývá ve hněvu, jenž právě záleží v uražení našeho sebecitu. I v tomto ohledu okázal se Shakespeare co hluboký psycholog. U sebe byl dávno již Lear ustanovil, že nejvalnější část svého dědictví odevzdá nejmladší své dceři; nicméně žádá vůči veškerého dvořanstva zvláštní výrok neobmezené její oddanosti a lásky; a když na otázku otcovu (I, 1):

Co tobě říci lze, bys třetinu
žirnější vzala než tvé sestry? Mluv!

Kordelie jednoduše odpovídá: Nic, otče můj! tu sebe cítě uražena v dotčeném sebecitu prostými těmi slovy dceřinými, ve zpurném hněvu k ní volá:

Cože, Kordelie? oprav slova svá,
ať nezmaří tvé štěstí!

a prvotná jeho k nejlepší dceři láska rykem obracuje se beze všech podstatných důvodův v nejkrutější zášť. V tomto svém přepiatém sebecitu vidí se nemile dotknuta sebe uctivější řečí Kentovou, a rozdrážděn volá:

Luk napnut — jeho šípu ty se chraň!

ba v rozbouřené vášnivosti jmenuje ho odbujcem a vyhání z celého království! Tu pak již naznačena prvá doba šílenství, učiněn prvý k němu krok, a to s tím důraznější jistotou, že Lear, zvyknuv na obmezené vladaření, nepřipouští přimíšení se myšlenek, ježto by byly s to napraviti ztemnělý jeho úsudek. Dobře to poznává sám Kent, řka (I., 1):

Kent, buď nezpůsobným,
kdy blázní Lear!

Ve stálém styku se zevnějškem, se společností lidskou, dospíváme na cestě povolné ku poznání sebe, tříbíme své náhledy, a tím i v tužších rozporech života svého, i při krutějších pohromách neztrácíme ihned vnitřní rovnováhu. Vše se to jinak má u Leara. Prchlá a náruživá jeho povaha postrádá takéhoto sebe poznání, pročež každý odpor v životě usiluje rozluštiti a rozpoltiti násilně jako mečem Aleksandrovým; tím však dále nepřichází i ku poznání druhých. Při takémto zamútění pravých o sobě názorův domnívá se, že mu při jeho posavadní povaze budeť lze jakoby mžikem odložiti svou panovitost a po rozdělení své říše mezi dcery své Regan

a Goneril vpraviti se pak ihned v nové tím vzniklé poměry. Marně k němu volá upřímný Kent: „Což bys chtěl činit, starče?“ Odtud dále vyplývá blud jeho ohledem druhých lidí, i jemu nejbližších. Pokrytské lichocení a potměšilou oddanost dotčených dvou dcer má za upřímnou, pravou lásku; prostou, právě dětinnou mysl spanilé Kordelie považuje za nedostatek dětinné útulnosti, a přímou mysl Kentovu nazývá bezvěrectvím. Jednostrannost úsudku tohoto ohledem lidí musela při povaze Learově k tak mohutnému dostoupiti vlivu, že byv Lear od prvé své dcery zrádně opuštěn, nepřichází ještě ku poznání pravé lásky dcery své Kordelie, nobrž připomíná sobě dceru Regan, neméně jak Goneril ošemetnou (I, 4):

Hrom a peklo!
Sedlejte koně mé, svolejte čeleď.
Odrodilá! překážet tobě nechci,
ještě mně dcera zbývá;

a opět na jiném místě (I, 4):

— — Vždyť ještě dceru mám,
která je ještě hodna, laskava;
zvědouc to o tobě, ti nehty svými
rozdrápe vlčí tvář tvou.

Marně šašek na jeho blud ho upomíná (I, 5); „uhlídáš, tvá druhá dcera podobně s tebou naloží.“ Lidé, jenž stále kochali se v nezkaleném štěstí, nepřipouštějí sobě ni možnost nějakého svízele, jímž by mohli stýráni býti. Tak i Lear nechce tomu věřiti, žeby se mohlo státi, jak rytíř mu napovídá, žeby jeho Výsost nepotkávala se více s navyklou láskou a uctivostí, žeby se v tom ohledě směl projevovati znamenitý úbyt zdvořilosti (I, 4); tím méně se zná vpraviti v možnost, žeby se mu zpronevěřily dítky jeho. Vším tím naznačil Shakespeare v úsečných ovšem rysech mistrným štětcem řekli bychom propravu k šílenství, a hlubokou známost duše dosvědčil i dále tím, že ukazuje, jak Lear začíná sobě vědom býti upadání svého v bláznovství. Jestiť to zkušeností dosvědčeno, že nešťastníci takoví drahně před úplným vypuknutím duševní choroby temné o tom chovají tušení v úzkostlivé své mysli. Tak vzdychá Lear ku konci prvého jednání (I, 5): „Ó nedej, bych se zbláznil — jen ne zbláznit, milosrdné nebe! Zachovej mne v míře; nechtěl bych bláznit!“ Ješto však bláznovství, před jehož konečným vypuknutím chvěje se dráždivá mysl Learova, pozůstává co do své

podstaty v neladu, v nesrovnalosti jednotlivcově se zevnějšími poměry, a že jest jak výsledkem tak i dosvědčením ustáleného rozpoltění jednotlivcova s vůkolím jeho; musí nutným během bláznovství takéto objeviti se u Leara, jenž krutým dobré své dcery od sebe odstrčením a nepovážlivým zavržením moudré rady Kentovy v odporné sobě vstoupil poměry, anižby měl dostatečné odvahy zvítěziti nad nimi.

Zkušenost a na ní založené badání psychiatrické dosvědčují jednohlasně, že duševní choroba není výsledkem jediné jenom rány, mysli jednotlivcovy rozrývavým bolem se dotekší, alebrž souhrnem různých i zevnějších, a i v *těle* původ svůj majících příčin, ač tolikéž zjevno jest, že přikvačením *jedné* pak hluboké pohromy zrychlí se vypuknutí její, jak jsme to svrchu jasně dolíčili ze života nešťastného básníka Lenaua. Ba i podlé zvláštních a různých dob historických berou na sebe nemoce tyto rovněž i zvláštní formy; chorobný byl převrhlý despotism císařův římských, jakož i zuřivý fanatism domnělých opravcův ve francouzské revoluci, a i sběsilých socialistův pařížské komuny v době naší. Vybuchnutí choroby této až k šílenství následovalo jmenovitě v prvé francouzské revoluci po usmrcení krále Ludvíka XVI., kdežto hrůzoplodná tato událost na mnohé citlivější jednotlivce takýmto zhoubným působila důrazem, že podlé vypravování Lamartineova do šílenství upadše, se střech se vrhali na kamení, aneb ve vlnách Sekvany žádoucí smrt sobě vyhledali. Tak i u Leara přidružily se k povaze plaché a prchlivé i strastné okolnosti zevnější. Nepředložené a nemoudré jeho jednání přivodí za sebou zlé a bezutěšné, pohromné následky, zevnější tísně, vnitřní nad tím lítost; potřeba tu jedné často rozhodné rány na duši i na tělo, a šílenství a v dalším postupu samo sběsilství razí sobě cestu krokem nezastavitelným. I vše to mistrně nám ve svém Learu vylíčil Shakespeare. Řada pohrom vrhá se jako sesoustředěnou silou na zpupnou druhdy hruď Learovu. Posla jeho Kenta vrhají v klády, a při vyprávění o tomto znectění významně volá Lear (II, 4): „O jak ta křeč se vzhůru k srdci dme! Zádušilosti tíseň! Dolů s tebou lítosti vzpíravá! — Tvůj byt jest dole!“ Ale i druhá dcera Regan odstrkuje otce od přístřeší svého, místo sto sluhův, jak bylo počátečně umluveno, chce připustiti jen pět a dvacet, ba nezdárná dcera volá konečně (II, 4):

— — — Otče, slyšte!
Nač třeba pět a dvacet, deset, pět
k obsluze v domě, kde dvakráte tolik
má rozkaz sloužit vám?

Tu již nemůže více udržeti vnitřní rovnováhu; lítost, msta, hněv vybuřují se jako v jednom rozbolestněném ryku (II, 4):

Tu vizte, bohové, chudého starce
v stáří a žalu, dvakrát zmařena.
Vy-li jste poštvali srdce těch dcer
na otce jich, o nesnižte mne tak,
abych to krotce nesl; božským hněvem
mne nadchněte, ať slzy, ženská zbraň
mé mužské líce nezmočí!
O šašku, já se zblázním!

Jaké to moře rozbouřených citův, rozuzděných vášní: lítost nad zavržením věrné Kordelie; rozlícenost nad zrádnou nevděčností ostatních dvou dcer; starost o přístí budoucnost; až do hlubin duše se vnořující bolest nad urážkami od vlastní krve nad ním neobmezeným dosud panovníkem zpáchanými; osupná na to mstychtivost — vše to jako jedním rázem vrývá se v útrobu jeho; a veškery tyto vášně jsou asthenické, ochabující, otravující každé sebe menší zpružení se vůle. A v době této, kde divou směsicí citův a vášní až do dna rozechvívá se duše Learova, uvádí ho Shakespeare v divou poušť, kde zuří rozkacení živlové, lítá bouře ve slepém vzteku, kde výšlehy žhoucího blesku, sršící hrom, burácení jekotného vichru ve zdrcujících akkordech souhlasí s rozlícenou bouří v nitru Learově. Podobného, veškerou naší útrobou otřásajícího zjevu nepodáno dosud nikde v nějakém dramatu. A při tom strašlivém ječení vichřice a hromu pekelné zrovna vychrlení kletby, mstivosti, úšklebkův, rouhání, divého stenání (III, 2):

Vysopti břich! srš ohni, dešti lej!
Dešť, vítr, oheň nejsou dcery mé!
Vám krutost nevyčítám živlové!
vám nikdy království jsem nerozdal — — —
Však otrockými sluhy zovu vás,
že výše počatý metáte boj
ve spolku se záhubnýma dcerama
na vetchou, bílou hlavu, jak ta má!
Ó, ó to k nebi volá!

Ve hrůzných těchto slovích naznačuje sám hlavní ránu, kteráž vrazila mu až k samému srdci, nevděk svých dcer, v němžto právem

vidí porušení veškerého řádu ve světě, a o němž na jiném místě (IV, 6) důrazněji ještě dokládá:

— — Jsem neštěstí pravý syn,
Naložte se mnou dobře, dám vám plat.
Opatřte ranhojiče, nebť jsem r a n ě n
n a m o z k u s v é m!

Na dvě okolnosti třeba tu nám poukázati, v jichž použití jeví se opětně dalekosáhlý um Shakespearův. Dovedl Leara v postupném rozvoji choré mysli až ke stupni, kdež mu mizí vědomí vlastní osobnosti a následuje rozpoltění téhož vědomí jakoby ve dvé „já“. A právě v tomto rozdvojení vnitřním jeví se vrchol blouznění. Jsouť ovšem doby při zdravém jinak rozvoji duševním, kdežto vědomí osobnosti naší, našeho já, na čas zdá se býti přitlumeno. Tak přihází se při básníku, zvláštní měrou při básníku dramatickém, jenž, aby charakterové jím nakreslení dosáhli co největší objektivnosti, při jich kreslení musí se vyosobiti; ponořiv se v poměry a časové okolnosti, z nichž částečně vyrůstají hrdinové dramatičtí musí vyzouti se takměř ze svého vlastního „já“; avšak snadno se opětně vpraví ve vlastní osobnost svou, příslušnou apercepcí jasně ji oddělujíc od každé jiné osoby. Tak i při delším hloubání, zavilého problematu rozluštování na čas jakoby vymizelo vědomí osobního já; podobně i ve vnitřních mravních bojích rozkolísává se jednotlivec ve dvojí já, jak dosvědčuje a stýská sobě Göthův Faust: že dvě duše přebývají ve hrudi jeho, z nichž jedna povznáší ho k nivám vyššího světa, druhá pak vrhá v dusné nížiny zemské. Avšak dokud se tyto jednotlivé bytby i na čas rozpoltěné doby opět vzájemně pronikají a v souhlas se zevnějším světem uvádějí, neníť se nějakého zblouznění a s pravé cesty odšinutí nikterak obávati. Blízek ale jest takéhoto blouznění již ten, jenž záludným obrazům, jakéž mu roznícená obrazotvornost před zraky staví, skutečnost připisuje a v mamech těchto s oblibou se kochá, jakoby i herec v podobném tonul nebezpečenství, kdyby jal se osobu, jižto na divadle představuje, se sebou samým stotožňovati, aniž s to jsa, sebe od toho, jejž představuje, rozeznávati a odlučovati.

Podobné přitlumení vlastního já objevuje se větší neb menší měrou v každé vášni; chorobou však duševní stává se teprv tehdy, když totéž rozpoltění a zatemnění vlastní osobnosti ustáluje se v duši jako dvojí střed nastupuje a když takto zhoubným vlivem *tělesným* nové já vzniká, tak že pravé já jest pak člověku takovému

cizí, nový jemu na to život počíná, nová abychom tak řekli biografie rozvinuje se.

I jestiť to v Learu jedna z nejpohnutlivějších scen, kde bývalý tento hrdý samovládce, setkav se s Edgarem za pomatence přestrojeným (III, 4) stírá se sebe všeliký zevnější lesk a maje se druhdy každým coulem za krále při pohledu na Edgara volá: „Ejhle člověk! Prohledněte si ho dobře. Červíkovi nejsi dlužen hedbáví, ani zvěři kůži, ani ovci vlnu, ani civetce vonidla. Ha, z nás tři jsou přetvářeni, *ty sám jsi věcí o sobě*! Pryč s vámi přímětky půjčené! Pojďte, rozepněte mne tu!“ S podivuhodnou mistrností uvádí Shakespeare hrdinu svého hned při setkání se s nevděčnou Goneritou (I, 4) zatonulého v pochybenství ohledně svého já: „Zná mne tu někdo? Nastojte! *To není Lear*! Chodí Lear takto? Mluví takto? Kde nechal oči své? Buďto jeho rozum chábne, neb smyslové jeho jsou ve mdlobě pohříženi. Spím-li nebo bdím? Ha, zajisté tomu není tak. Kdo z vás mi říci může, *kdo jsem?*“ A i šašek o něco dříve upozorňuje svého pána na dvojí toto já, na rozdíl mezi trpkým a sladkým bláznem.

Dotknouti se nám jest druhé ještě okolnosti, při nížto nemenší měrou jeví se hloub důmyslu Shakespearova. V Edgaru, od svého otce Glostera zavrženém, jak Kordelie odpuzena byla od Leara, staví nám blázna vedle Leara blázna; v čemž jest hluboká pravda psychologická. Pozíráním na jevy choré mysli, stálejším obcováním s takýmito zbloudilci jako bezděky svrháni býváme v touž duševní propasť. Tak i kdo po delší dobu pozírá v tichou hladinu vln, cítí se jakýmsi tajemným kouzlem upoutána ku klidným těm pramenům. Göthe to přelíbezně dolíčil v baladě své o rybáři a o panně vodní. S Edgarem srůstá pak v nerozlučné přátelství tím více, že domnívá se ve svém přeludu, že i Edgarovi přebídný ten stav, v jakémž se s ním v čas bouře setkává nevděčné a zrádné dcery připravily, tak že i přehroznou kletbu na ně svolává (III, 4): „Mor všechen, vise ve vzduchu rozpiatém nad hříchy lidstva, poraž dcery tvé!“ I nelzeť toho čísti bez hlubokého mysli roztklivční, jak ztýraný ten král nedbaje ani útěšných řečí Glosterových touží jen po společnosti svého spolustradatele (III, 4): „Dříve nech mne promluviti s tím filosofem“, a opět: „Jen slovo s tím učeným Thebanem!“ „Ó pohovte, vzácný filosofe, provoďte mne!“ „Jen s ním chci držeti, se svým filosofem!“ „Pojďte, dobrý Athéňane!“

Pohledneme-li úhrnečně na veškeren dosavádní duševní rozvoj krále Leara, shledáme snadně, že nejhlubší střed jeho duše, k němuž veškery ostatní myšlenky, city i snahy gravitují stálým směrem, jest bezměrná láska ke svým dětem; odtud pak na jevě jest, že i při jeho šíleném horování musí i pomysl utkvělý, idea fixní čili ustálená, točiti se silou popřední okolo bodu tohoto. Seznav černý nevděk dvou dcer svých, tak žhoucí láskou milovaných, tak hojnou štědrotou obdařených, klesá pak v úplné šílenství a nevděk ten opakuje se stále ve všech řečech jeho. Zdá se někdy, jakoby se ve svém přespřílišném kvílení mírnil a ke Kentu dí tonem úpěnlivě prosebným (III, 2): „Chci býti vzorem vší trpělivosti a již ani nehlesnout!“; a vstupuje do chatrče, kdež uprostřed rozkacené bouře nějaký aspoň nalezá útulek, mluví se šaškem dosti klidně:

— — Kdež jest to stlání druhu můj? — —
Pojď ke své chyšce. Šašku nebohý,
můj hochu, jeden kout mám v srdci svém,
jenž nosí pro tě ještě žel!

Avšak rána, kterouž dotknuto srdce jeho, kterouž co nejtklivěji uraženy city jeho co vladaře i co otce, jest příliš veliká, vrazila se již chorobně v jeho tělo, dotkla se, jak sám vyznává, samého mozku. A i v tom jeví se nedostižná mistrnost líčení Shakespearova, že nepřipouští, aby král Lear na strašlivém tom rozcestí, kdež šílenství posunuje se až k výbuchům zběsilosti, klesal v pouhou těžkomyslnost, ponořoval se v melancholické dumání, jak přechod ten ve šílenství utvářuje se při povahách slabých a ochabělé vůle. Dramatický charakter musí býti důsledně proveden, jako z jedné litiny ukován. Lear posud vylíčen nám co muž povahy prchlé, prudké, mohutné vůle a energie, ihned k činům přecházející. Nemůže tudyž i chorobné přerušení duševní rovnováhy při takémto charakteru vzíti na sebe ráz asthenický, alebrž nutným státi se podnětem ku podnikům přepiatým, k činům vášnivým. Šílenost přejíti musí v jinou chorobu duševní, jižto jsme byli názvem zběsilosti naznačili.

Stálým vnitřním rozčilením béře ujmu i tolikéž veškerá soustava nervová; při zběsilosti jmenovitě stojí v popředí pronikavější činnost tak zvaných motorních nervův, kterážto zajisté činnost projevuje se u takýchto chorobných v čilejším pohybování, ve skákání, tančení, sem tam těkání, v prudší řeči, ve křiku, ba

i v pustém hulákání, v urychlenějším měnění se tváře a mimických projevův. Člověk takýto klesá opětně ke stavu dítěcímu, ba k instinktivnímu živoření zvířete. Co pak do činnosti duševní vyšinuje se přede vším *vůle* k mimořádnému ruchu, odtud vzniká zvýšenější samocit, neobyčejně rozdrážděná a zmohutnělá energie, přílišné a bezměrné sebe přeceňování. Zvýšený tento vnitřní život, rozdmychovaný neustále vnitřním rozčilením, usiluje vystoupiti i ve zevnějšek, veškery žádosti i snahy nabývají neobyčejné bujarosti, řádí beze vší uzdy, jakou obyčejná rozvážlivá skytá apercepce, a vlekou bezděky člověka k jednání překotnému, ráznému, avšak nerozvážlivému, zhusta i zhoubnému a vše, co se zdá býti překážkou, zpupnou silou porážejícímu.

Popis takého přestrastného stavu trefně podáváKordelie (IV, 4),

— — Teď právě viděn byl
Jsa pomaten jak moře zmítané,
hlasitě prozpěvuje bujným věnčen
jsa zemědýmem, pýrem, lopuchem,
a bolehlavem, žahavkami, jilkem atd.

Totéž dotvrzuje tklivá scena (III, 6), kde soud koná nad svými nezdárnými dcerami: „Buď vykonáno — hned je pozvu k soudu“ a kde ke stolici mluví co k domnělé dceři Goneril v řeči pomatené:

— — A tam je druhá, jejíž supný zrak
vám svědčí, z jaké látky srdce její.
Chopte se jí! — Zbraň, meče, oheň, zbraň!
Podplacení tribuni! — Křivý soudce,
proč's jí dal uklouznouti? —

Vida ve svém blouznění utíkati dceru svou, běží za ní, a opět ihned ve své rozjitřené fantasii, jakoby viděl její psy před sebou aškuje s nimi („ti malí psíkové, a všickni, Střehoun, Lapaj i Běla, viz, na mne štěkají“), a tu opět zaměstknává se s oděvem ubohého Edgara, jejž přijímá do počtu svých sto rytířův (III, 6): „avšak kroj vašeho oděvu nehrubě se mi líbí;“ a na to hned vrhá se v chorobné nedočkavosti na lůžko („tak, tak, tak — vzítra *ráno* budem *večeřet*, tak, tak, tak“)!

V jiné sceně (IV, 6) těká po poli, ověnčuje se a odívá květinami, dává vojenský zavdávek, jímá se chytnouti myšku, vrhá nepříteli železnou rukavici, a hned na to stojí na stráži, tázaje se o heslo okolojdoucích. Jaká to divná směsice křižujících se představ! Ký div, že při takémto pustém zmítání nejrůznějších myšlenek ná-

sledují kvapní k bolu i ke smíchu povzbuzující skutkové. Při pohledu na domnělého poběhlíka Edgara téměř nahého trhá i Lear šatstvo se sebe, a když ušlechtilý Gloster prosí, aby mu dal zlíbati ruku, odpovídá Lear (IV, 6): „Dřív utru ji, neb smrtelností páchne!“ Tuť ovšem *vyniká*, jak sám dí, příroda nad uměním!“ Avšak při veškeré té zmatenici vnitřní a v nejhroznějších výbuchách zběsilosti táhne se co červená nit zdrcující myšlenka o nevděku dítek; ta vždy a opětně se v rozbouřené mysli navracuje, zdravý úsudek přitlumuje a k nejzdivočilejším i výrokům i skutkům podněcuje.

Jest to bolestnou zkušeností ztvrzeno, že jako v horkých nemocech při divě rozvolněné obrazotvornosti tak i v blouznění a v šílenství právě často nejčistší duše lákány bývají k nejnestoudnějším obrazům, v chorobě své řeči pronášejíce, o nichž právem domníváno se, žeby nikdy nebyly mohly utkvěti v mysli tak nevinné. I na tuto zvláštnost v počínání si šílenců nezapomněl genialní básník; z tohoto stanoviska zajisté pohlížeti dlužno na řeči a výkřiky zpustlou vilností oddychující (IV, 6): „Muž ten buď přijat na milost. Tvůj zločin? Byl cizoložstvo . . . rozbujni se vilnosti!“ atd.

Tolikéž ze zkušenosti povšechně známo jest, že i nejhorš a nejchorobnější blázni, šílenci, ba i zběsilci projevujíť i uprostřed nejrozháranější bouře citův a myšlenek někdy pravý úsudek, zdravý vtip, ostrou bez ostychu satyru. Takéto míjivé doby, kde zdá se, jakoby navracoval se bývalý rozum, jmenuje věda *jasná okamžení* (lucida intervalla). Zvláště hluboce dotýkají se čtenáře u Leara doby, kdy jeví ve svých řečech temnou touchu svého šílenství, ba i upamatování na okamžik, kdež duševní choroba vrazila se jako rozrývavým klínem i do těla, jako jmenovitě, kde dí ke Glosterovi (IV, 6): „Ha, Goneril! — — — Když jednou padal déšť a mne promočil, když se zdvihl vítr a mne promrazil, když *hromobití nestichlo k mému rozkazu*: tu jsem je poznal, tu jsem je proskoumal — nemám obrany proti zimnici!“ Tak mluví uprostřed blouznění o obyčejné prodajnosti soudcův (IV, 6): „Obalte v *zlato hřích*, a mocný meč spravedlnosti mdle se o něj zláme“! a na knihu Jobovu upamatujeme se čtouce slova pronešená z úst Learových (IV, 6):

> Ty víš, když poprvé lapáme vzduch,
> Že křičíme a pláčem. — — —
> Přišedše na svět pláčem, že jsme přišli
> na toto velké bláznův divadlo!

A tak podobně i na jiných místech v šílenství svém mnohé hluboké vynáší pravdy.

A jak zmateni jsou mezí sebou a různi ti pomyslové, tak střídají se stálou změnou i nejrozmanitější citové rozháranou útrobou Learovou; radost i smutek, prudkost i lhostejnost, zlomyslná úskočnost i dobrodušná věrnost, úzkostlivá bázlivost i veselá důvěra, nenasytná žádostivost a i uspokojená klidnost. Z počátku jsou bolestní citové, zniklí při dosvědčené zrádě vlastních dítek, prudší, bouřlivější, roznícenější; avšak později v úplné shodě se zákony duševědnými následkem zmírňující apercepce pomalu blednou, ochabují a na místo citův počátečně trpkých, bolem veškeru hruď pronikajících nastupují měrou téměř výhradní citové veselí a rozradostnění. Ba právě v poslední sceně, kde se Lear co blázen objevuje, vychází zasypán pestrým kvítím, a i své šediny ověnčuje květinami. Avšak právě v tom vrcholí zbuzení soustrasti a Shakespeare mistrnou rukou naznačil tím dobu v šílenství Learově nejtklivější, spatřit bídu lidskou, nejhlubší člověka úpadek slávou ověnčený (IV, 6):

„Chci švarně jako ženich umřít. Co?
chci býti vesel! Pojďte, já jsem král."

Nemenšího obdivu při vyličování těchto citův jest i ta okolnost, že ve pravé důslednosti s veškerou povahou Learovu nad nimi všemi vrch drží mohútný *sebecit*, v němž i uprostřed nejtrpčích pohrom volá: „Já, každým coulem král!" A když šlechtic, odeslaný od šlechetné Kordelie, „jež snímá s přírody obecnou klatbu, kterouž dvě dcery otce jsou stížily," k němu přichází, pln radosti že se mu zdařilo nalezti jej, tu ihned zmáhá se v něm úzkostlivost, že odeslání to pro krále není dosti slušné (IV, 6): „Není tu výplaty? jak v zajetí?" A když pak tentýž šlechtic králem vznešeným ho nazývá, „jehož my posloucháme," tu skáče radostí, tak že při tomto strastném pohledu šlechtic tato dojemná slova pronáší, „Přežalný pohled v sprostém chuďasu, leč v králi nevýslovný."

Shakespeare neodhaluje nám ve svém králi Learu jenom strastiplné divadlo choroby duševní od prvých prokmitův blouznění až ke hrůzoplodným výbuchům zběsilosti v podivuhodné všech jednotlivých zjevův posloupnosti; onť podává nám i útěšný obraz takéhoto zmatence uzdravení. To jest ovšem vzácné velmi a řídké. Jako žalnému choroby duševní propuknutí předcházejí stále bezsenné noci; tak objevuje se před uzdravením takýchto churavcův klidný spánek, postupem času vždy častější a hlubší. Procitnuvše ze bla-

hého takého spánku počínají se zbloudilci takoví pomalu orientovati, kde jsou, jak sem přišli a t. d. Dřívější ochromující rozčilení ustává; jasná okamžení častěji přicházejí: bludné náhledy ve světle ozářené skutečnosti se opravují. Veškery tyto doby mistrně vylíčil Shakespeare. S útlocitou Kordelií přichází lékař, jenž ve spánek uvedl nešťastného krále, tento pak moudrou úvahou lékařovou mezi tím, když byl ve spaní dlel, v čerstvý obléčen šat. Na spánek ten muselo následovati klidné mysli ztišení, jak bouří rozčeřená hladina mořská jen pomalu vlny k tichému navracuje klidu; při probuzení z tuhého spánku (IV, 7 „on dlouho spal“) zaznívá dle rozkazu lékařova líbezná, rozbouřené city ukolébající hudba; a když král se konečně probudil, tu Kordelie, dobře znající pýchu jeho královskou, s právě dětinnou obezřelostí jmenuje ho svým královským pánem (IV, 7):

Jak jest teď mému královskému pánu?
Kterak se cítí Vaše Vznešenost?

Avšak při prvém tomto probuzení nemůže se ihned ve všechny okolnosti vpraviti; „o dalek, dalek posud rozum jeho“; lékař pak napomíná na chvíli ušetřiti jej. A jako dovršuje se blouznění tím že člověk není více s to, své vlastní „já“ rozeznati a od druhého odlišiti; tak i návrat k duševnímu zdraví musí podmíněn býti opětným seznáním své vlastní osobnosti, což podivuhodným důmyslem naznačil Shakespeare ve slovech Learových (IV, 7):

Kdež jsem to byl? Kde jsem? — Denní tu svit!
Jsem hrozně pomaten. Pošel bych žalem,
jiného vida v stavu svém. Podivno!
Přisáhať nechci, že to ruce mé.
Uhlídám! — cítím jehly píchnutí.

A i na tu okolnost musím tu připomenouti, že jako dospíváme ku vědomí své zvláštní osobnosti, svého já, prostředkem těla nám jen vlastního a u sprostého lidu vědomí toto od těla ani dále neposunuje se; tak i návrat ze zblouznění Learova počíná uznáváním vlastního svého těla: „To ruce *mé*, cítím jehly píchnutí.“ Než prosíme své čtenáře, aby celou tu tklivou scenu, na nižto Shakespeare tak libé květy své poesie byl vylinul, opětně a opětně sobě probírali, aby spolu pocítili nevýslovnou radost po nevýslovném žalu, anaž leží pro Kordelii ve slovích otcových (IV, 7): „O nesmějte se mi: jakož stár jsem, tu paní soudím být mým dítětem Kordelií!“ a pro otce ve výroku dceřinu: „Ach ano, jsem, tou jsem!“

Rozradovavše se s Learem a s ušlechtilou jeho dcerou z návratu bývalého zdraví otcova musímeť rozlitostniti se k nejvyššímu vrcholu soustrasti z konečného tragického osudu jeho. Nelze s výkřiky z rozkrvácené útroby v posledním žalu se deroucími (kvělte, kvělte atd., V, 3) co do tragické strázně ničeho porovnati v literatuře světové, leč snad úpěnlivé stenání od závistných bohův ke skále přikovaného Promethea Aischylova. Chce Lear žíti i ve vězení, než se svou milovanou Kordelií (V, 3):

> My dva jak ptáci v kletce budem zpívat.
> Kdy ty mne poprosíš za požehnání,
> já kleče vyprosím tvé odpuštění.
> Tak budem žít a modlit se a zpívat
> a žvatlat staré pohádky a zlatým
> se těšit motýlkům!“

A hle, místo radosti této ve svém stáří musí, jemuž zrak teprv poznovu navrácen, patřiti na mrtvolu svého jedině mu věrného dítěte, pekelnou zradou padoucha Edmunda oběšeného; tu obnovuje se rána srdce jeho v prudčím než druhdy bolu; tuto ránu však nelze ztýranému otci překonati více, nezbývá nic, leč aby puklo žalem i srdce jeho a on klesl u mrtvoly dítěte svého.

Tak nám veliký duch Shakespearův vytknul obraz duševní choroby nedostížným štětcem; všechny jednotlivé rysy, jakými obraz tento vylíčen, souhlasí úplně s výsledky nejnovějších badání vědeckých. Vše v tomto nesmrtelném dramatu zdá se býti s největší hloub promyšleno, a přece vše opět vyrůstá jakoby instinktivně tvořivou silou. V tom však tkví pravý odznak každého velikého klasického díla. Zbývá̌ť nám po duševědném ještě éstetický jeho rozbor.

(Dokončení.)

O skladbě české vůbec a užívání genitivu zvlášť

rozjímá Vojtěch Kotšmích.

Kdokoli porovná spisovný jazyk český, jak se nám ve spisech novějších spisovatelů jeví, s oním, jehož užívali prví buditelé vědomí národního koncem předešlého a počátkem nynějšího století, nemůže zneuznati, že učiněn značný pokrok co se týče formálné dokonalosti. Co bylo za oněch dob pouhým zbožným přáním, totiž oživiti zas v úplném jeho tvaru i skladu jazyk oné doby, kterou tehdejší pěstitelé literatury české ve své nadšenosti dobou

zlatou nazvali, to u nejednoho ze spisovatelů novějších shledáváme uskutečněno s takou dokonalostí, jakou sobě dle změněných poměrů vůbec pomysliti můžeme.

Bylo by také s podivením, aby národ, který se může honositi hojnou literaturou alespoň s nějaké stránky dokonalou z doby starší, dědictvím tím pohrdnouti a na základech zúplna nových budovati chtěl. Shledáváme zajisté i u jiných národů, že se snaží živoucí svůj jazyk z písemných památek dřívějších věků obohatiti, osvěžiti a takořka *znárodniti* a všecko to, co během časů nenárodního do něho se vloudilo, znenáhla vymýtiti. Tak i sami Francouzové, ač jazyk jejich jest co do podstaty „metamorfósovaná latina“ (Mätzner, Französische Gramm. p. 48), za novějších dob z veliké části provedli a posud provádějí purifikaci čili očištění tohoto svého jazyka, zbavujíce jej těch latinských živlů, které v dřívějších dobách proti ústrojí jazyka francouzského do něho vneseny a nahromaděny byly, a nahrazujíce je výtvory domorodými, ač větším dílem ovšem také na základě latiny vzniklými, jak je starofrancouzské památky poskytují.

Podobně náš spisovný jazyk od nechutných Pohliád (grammatika Pohlova vydána mezi l. 1756—85 čtyrykrát!) až po „Dějiny národu českého“ jeví nepřetržité pásmo proměn, které, ač nikoli všecky lze skutečnými opravami uznávati, v celosti znamenitým pokrokem se býti jeví.

Možno tedy říci, že novočeský spisovný jazyk jest nápodobení jazyka XVI. a XVII. století a možno tedy v jistém smyslu dokonalost jazyka některého novějšího spisovatele měřiti dle toho, jak dalece dovedl nápodobiti jazyk tak řečené zlaté doby.

Nápodobení buďsi to čehokoli může býti dvojí: buďto *empirické*, nebo *theorétické.*

Když někdo se vzorem, jejž nápodobiti chce, prakticky se víc neb méně dokonale obeznámí a pak u nápodobení vzoru svého všecky spozorované zvláštnosti co možná ve skutek uvádí, v případech pochybných zas jen u vzoru samého poučení hledaje, musíme o něm říci, že nápodobuje *empiricky.*

Kdo naopak nepřestává, abych tak řekl, na poznání pouhého zevnějška svého vzoru, nýbrž snaží se vniknouti v pravou jeho podstatu, abstrahuje zákony na něm se jevící, utvoří si z nich pevnou soustavu a dle tohoto dokonalejšího poznání nápodobuje, ten se opírá o *theorii* a nápodobuje *theorétický.*

Ve všech oborech lidského činění obojí tento spůsob nápodobování pozorovati lze, a jakož z povahy lidské snadno uhodnouti, prvý z nich mnohem častěji a šířeji než druhý. Abych pomlčel o zaměstnáních více mechanických (řemeslech atd.), jichžto vykonavatelé u nás ještě z veliké části všecko theorétizování o svém předmětu ku své veliké škodě zavrhují, připomenu jen takové „latiníky“ a „řeky“, kteří dovedou dosti pěkně nápodobiti Ovidia nebo Theokrita, znajíce při tom z theorie těch jazyků vůbec a zvláštností oněch básníkův o málo víc než nic. Poněkud jinak bývá u napodobitelů latiny Cicerónské, kterým jest theorie již mnohem větší měrou potřebná.

Ač samo sebou patrno, který z obou spůsobů nápodobování je dokonalejší, nelze přece bez žádného z nich se obejíti. Máť každý své dobré i špatné stránky. Empirický spůsob má tu vadu, že je takořka slepý, drže se otrocky svého vzoru a nevěda si porady, kde ten ho opustí; kdežto *theorétický* má v odtažených zákonech své pevné ředidlo, spravuje se *duchem* svého vzoru, ne mrtvou látkou. Naopak zas nelze upříti, že pouhá theorie nemůže nedokonalou myslí lidskou ani tak zevrubně ustanovena, ani tak všestranně pochopena býti, aby v každém konkrétném případě ihned to poskytla, čeho třeba, kdežto empirikovi hotová látka takořka sama pod ruku jde.

Tážeme-li se, kterého z obou spůsobů naši dokonalí i nedokonalí napodobitelé Bratří, Veleslavínů a Komenských se přidržují, shledáváme, že prvního mnohem víc než druhého a mnohem víc nežli žádoucno. „Čtěte Veleslavína“, „čtěte Komenského“ zaznívalo zvláště před několika desítiletími. Mládež uposlechla. „Tak nepsal Veleslavín“ zaznívá zvlášť nyní, a to namnoze s přídavky prozrazujícími rozkvašenost podobnou té, kterou druhdy nesnášenliví sektáři navzájem se kaceřovali. Není to čirá empirie? Či má všecko naše myšlení přikrojeno býti dle *historické* prosy Veleslavínovy? Jungmann alespoň, jehož zajisté nikdo nebude viniti z neznalosti naší literatury střednodobé, a to tím méně, poněvadž všecko to, co se k nějaké theorii jazyka oné doby povznáší, víc neb méně o jeho excerpta podaná ve „Slovníku“ se opírá, rozhodně se ozval proti té straně spisovatelů českých, která „sobě jistou dobu minulosti, ráčivši ji zlatým věkem nazvati, za nejvrchnější a nejdokonalejší obraz všeho psaní vystavila a nesnášenlivě i urputně má se k těm, kteří jen o vlas od vedoucí tam cesty se uchylují, byť to

i s napravením a uhlazením té veliké silnice díti se mělo. Oni prý všecku literaturu i ve zpěvích i v nevázané řeči v ouzké meze lohu skoro jediného historického těsnají, pro strach, aby se od výborných Veleslavínů a Komenských neušinuli raději ničeho nepíšíce, k čemu by těchto klassický jazyk nestačoval. Od nich nelze čekati, aby nám českou logiku, fysiku, metafysiku podali, neb chrám jiných vyšších vědomostí kdy otevřeli, nemohouce klíčů k tomu ve svém Veleslavínovi nalézti. Jakkoli ale tito starověrci literaturu v pokroku jejím nemálo zdržují, a ji jako Niobu v nepohnutedlný kámen obrátiti usilují: předce však, kdyby se jim toliko, čehož ovšem dalecí jsou, podařilo, Veleslavínů a Komenských v pravdi dostihnouti, zapříti nelze, že by vždy tak ještě veliký národu a literatuře jeho užitek přinášeli. Neměl by český národ spisů ve třídě soustavných věd a vyššího básnictví, ale historickými a z prosta poučujícími knihami by oplývati mohl." (Hlasové o potřebě jednoty spis. jazyka atd. str. 53 a 54). — „Já však", dokládá k tomu Hattala (Počátečné skupiny souhlásek československých. Zvláštní otisk z Akt kr. č. spol. nauk. V Praze 1870. str. 10 pozn. 2.)· „pochybuji ode dávna i o tom, pokládaje to ...... za věc psychologicky nemožnou, aby člověk našeho věku zcela tak myslel a mluvil jako lidé, kteří třemi stoletími před námi žili."

Praveno-li na počátku toho článku, že novější spisovný jazyk se již přiblížil formálné dokonalosti Veleslavínovské, jak dalece to právě možná, sluší tomu rozuměti právě jen v ten smysl, že již máme značný počet spisovatelů, kteří, ať vědomě, ať víc neb méně névědomě se přidržují spůsobů mluvení XVI. a XVII. věku. Zasluhují-li tito alespoň část té chvály, které se jim ve výroku Jungmannově výše uvedeném problématickým spůsobem dostává, musíme zas na druhé straně s politováním viděti, jak přemnozí jiní, ač zajisté upřímnou snahou vedeni jsouce, ani na toto stanovisko čiré, ale přec úspěšné empirie se nepovznesli, nýbrž za napodobovateli prvého druhu kráčejíce, tomu, co u nich dobrého, namnoze neporozuměli, jednotlivé pak a to naprosto chybné zvláštnosti jejich jako nějaký drahocenný poklad sobě osvojili, z něhož co možná pro svůj sloh těžiti hledí. Jaká zkáza jazyku od takových spisovatelů pochází, vylíčil živými barvami ctěný můj kolléga Bartoš v časopise tomto (1871 str. 84 sld.). Od nového „Brusu" lze vším právem nadíti se důkladného vyléčení tohoto neduhu, pročež já v této úvaze se spisovateli toho druhu zvláště se zabývati nehodlám.

Jest na jevě, že vady a nedostatky jazykové netoliko u spisovatelů posledně dotčených, nýbrž i u oněch lepších, vyplývají z nedostatečnosti theorie posavad u nás panující. Ta věda totiž, která se zpytováním jazyka zanáší, může dobře připodobněna býti přírodovědě neb některému jejímu oddílu, na příklad botanice. Prvý stupeň rostlinovědy je *sbírání* a rozeznávání rostlin dle druhů a rodů, druhý *roztřiďování* směřující k soustavnému přehledu; třetí *badání* o podstatě, původu atd. [1]) Podobně v jazykozpytu zapotřebí nejdříve látku snášeti, k čemuž zapotřebí veliké vytrvalosti a zvláštní bedlivosti u pozorování sebe jemnějších odstínů; snesenou látku dlužno pak pořádati v dokonalý soustavný celek, a konečně je možno pátrati po pravé podstatě a původu zjevů jazykových, čili po tom jak jeden z druhého se vyvíjel a odkud as ten, který je prvotný, vzat jest.

Nuž, na který stupeň dokročilo zpytování *našeho* jazyka? Sotva kdo bude tvrditi, že by se nenalézalo již na třetím; ano ještě na prvém zbývá dosti práce. Rozumí se ostatně, že v oboru jazykovědy zrovna tak jako v oboru přírodovědy nižší stupeň nesmí zanedbán býti, když dosaženo vyššího: sběratel musí vždy ještě pátrati po nových předmětech a poskytovati sestavovateli a vlastnímu badateli vždy novou látku. Je toho již i za tou příčinou třeba, poněvadž jen tak možno znenáhla odstraňovati chyby a omyly, jichžto člověk následkem přirozené křehkosti nikdy úplně vystříhati se nedovede.

Kromě toho neodpovídá postup poznání našeho (jak na místě v poznámce uvedeném se doličuje) ve všech podrobnostech oněm třem stupňům, ubíraje se někdy směrem právě opačným, tak že směry ty všelijak se proplétají a jeden druhým ponapravován býti musí. Vůbec ale má se věc přece tak, jak nahoře pověděno, a tu nebude as pochybeno, postavíme-li náš domácí jazykozpyt na stupeň druhý.

Abych předešel všelikému nedorozumění, podotýkám, že dle mého mínění *jazyk*, jakožto soubor útvarů *zvukových* sloužící k projevování *myšlenek*, poskytuje pozorovateli hlavně jen *dvě* stránky: *zvukovou* a myšlénkovou, kteroužto poslední ohledně jednotlivých

---

[1]) Srv. Časop. Mus. kr. č. 1869 „O jazykozpytě a přírodozpytě". Rozjímá M. Hattala. Zvláště str. 348. Z citátu M. Müllera tam uvedeného vzal jsem základ tohoto připodobnění.

částí lze i *významovou* nazvati. Stránkou zvukovou, která, jak se zdá, hlavně na zvláštnostech pouze fysiologických spočívá (ač i tu vliv ducha samočinného zneuznávati nelze), zanáší se hlavně *zvukosloví*; a co se toho týče, to povzneseno jest pracemi P. J. Šafaříka a mého velectěného učitele, prof. Hattaly, na takový stupeň dokonalosti, že by žádoucno bylo, aby dotyčné práce jejich netoliko ode všech za dokonalé uznávány, *nýbrž také opravdu čteny byly* (čemuž nezdá se nasvědčovati poznámka 2) ve výše uvedeném spise o počátečných skupeninách etc. na str. 40, ani ta, ku které tam poukázáno a která se Šafaříka týče). — Stránce myšlénkové či významové věnováno několik odvětví jazykozpytu, dělících se dle toho, přihlíží-li se k myšlence slovy pronešené co celku (větě), nebo k významu jejích částí (slov), a to zas buď k významu hotových slov, buď k významu těch živlů, které ve sloučení se slovy (vlastně kmeny) poměr jejich k celé myšlence stanoví. Odvětví naznačené tu na druhém místě má, pokud se týče *lexikografie* čili pokud zůstává státi na prvém ze tří uvedených stupňů, u nás výtečného a v každém ohledu vzorného zástupce Jungmanna. K vyšším stupňům se však odvětví to navzdor tak výbornému základu posud nepovzneslo. — Odvětví první čili *větosloví* a třetí čili *sémasiologie*, ač patrně tak od sebe rozdílná, posud zahrnuty bývají společným názvem *„skladby“*, kterážto okolnost sama sebou již prozrazuje nedokonalost theorie. Při *větosloví* nelze o nějakém vrcholi dokonalosti mluviti ani u nás ani jinde, poněvadž toto odvětví ještě nejméně vybaveno jest z logických skřipců filosofické školy Beckerovské, která vůbec usilovala látku jazykovou vtěsnati ve vymyšlené logické kátegorie. O *sémasiologii* pojednává nejobšírněji Zikmund, pokud totiž jeho „Skladba“ jest vlastně sémasiologie. Na jakém stupni dokonalosti „Skladba“ ta se nalezá, ukázal nestranně i důkladně Dr. B. Jedlička (v Kroku 1864 čili sv. I. str. 45 a 116). Uznávať milerád všecky dobré stránky její, chválí obzvláště (na str. 121) hojnost výborného materiálu (kterážto domnělá přednost se však ve zvláštním světle jeví na str. 30. pozn. 1. výše uvedeného spisu Hattalova); výsledek ale je ten, že (dle str. 49) *„zpracování materiálu* p. Zikmundem *nijak ku předu nepostoupilo*, a že nástupce p. Zikmundův na poli syntaktickém zcela ab ovo musí začíti a jen při sbírání příkladův že podpory nalezne ve spisu jeho“. — Neboť (str. 121) „že směrem špatným kráčel, nepravé methody užíval, nástupcům svým chybnou cestu ukázal: toť chyba jeho.“

To dostačí k doložení toho, co výše praveno o nedostatečnosti theorie posavad u nás panující. Z této nedostatečnosti vyplývá dle mého domnění také ta jednostrannost mimochodem již zmíněná a slovy Jungmannovými pokáraná, totiž obmezování se na jazyk věku XVI. a XVII. Kdo pojímá skladbu vědecky, nemůže nepřijíti k přesvědčení, že (dle Jedličkovy úvahy str. 46) „skladba jest plodem i majetkem *celého* národa, v němž jedině v celosti a ryzosti své jest k nalezení; jsouc naskrze duchem národním podmíněna, objevuje duševní život národa tak nepopíratelně, že odtud lze bezpečně — a to jest nejvyšší úloha vědecké skladby, dobrou část národní psychologie a logiky vyslediti; proto podlehajíc proměnám podlehá jim, pokud a poněvadž mění se duch národní; proto kazí se a hyne jedině z úpadku ducha národního, proto kdožkoliv chtí ze skladby vypátrati ducha národního, nesmí na jednu toliko dobu se obmeziti, nýbrž jazyk *od prvopočátku až na nejnovější časy* proskoumati“. — Kdo touží po skladbě vědecké, byť i jazyk jisté minulé doby uznával za *normu* pro užívání praktické, nemůže upírati důležitost a platnost jednak době nejstarší známé, jednak době přítomné, jinými slovy: platnost nejstarších památek (rukopisu Zelenohorského a Kralodvorského) a platnost obecné mluvy. Musí připustiti, že najmě takové střednodobé spůsoby mluvení, jimžto se nejen mluva nejstarších památek, ale i zdravý rozum příčí, přeze všecku úctu ku střední době nikterak nezasluhují, aby za vzorné považovány byly.

Hodlaje k tomu, co jsem tu všeobecně naznačil, jako na vysvětlení připojiti skrovný příspěvek k české skladbě, nemohu opominouti, abych dle svého nejlepšího svědomí nevyznal, jak krušno, ať nedím nemožno to pro nás, kteří jsme povoláni, vyučovati na středních školách, pouštěti se do podrobného badání vyžadujícího nepoměrně více času, než my mu věnovati můžeme. Nával žáctva, nynější požadavky na methodu a při tom počet vyučovacích hodin spíš větší než menší — ty a jiné okolnosti nech laskavě uváží, komu by se zdálo málo toho, co z těchto kruhů vychází. Než, — k věci.

Popatříme-li na nauku o některém pádu, jak se nám obyčejně podává, musíme mimovolně se tázati: *Kolik pak jest vlastně*

genitivů, dativů, akkusativů atd.? Tak shledáváme, abychom při genitivu zůstali, zvláštní genitiv místa, a zase genitiv příčiny (tam konkrétnost, tu největší abstraktnost); genitiv odluky a zas gen. cíle (může-li býti větší protiva?); genitiv času, látky, majitele, jakosti, celku atd. A to vše má býti jeden pád? Ne dosti na tom: shledáváme, že tytéž úkony přičítají se částečně také jiným pádům, a toto zabíhání jednoho pádu v obor přičítaný obyčejně pádu jinému stane se tím nápadnějším, porovnáme-li užívání jich v rozličných jazycích. Soudný pozorovatel nemůže ubrániti se otázce: Který jest prvotní význam jednotlivých pádů, z něhož ostatní snad během času se vyvinuly?

O rozřešení otázky té mnozí rozličnými spůsoby se pokoušeli. Tolik jest nepochybno, že mnohem více se přiblížili pravdě ti, kteří majíce na zřeteli převládající za nejstarších dob smyslnost, původní význam v názorech konkrétných hledají, nežli ti, kteří vše z jakýchsi abstrakcí odvozují. Není však věc ta tak jednoduchá, že by se rozhodnouti dala spůsobem nyní namnoze oblíbeným, t. j. přidělením každému pádu nějakého určitého významu *místního.* Jest sice pravdě nejpodobnější, že prvotně pády označovaly *místo*; ale že by právě jeden označoval východiště, druhý průchodiště, třetí cíl atd. tomu odporuje již i ta okolnost, že na příklad genitiv označuje všecky tři poměry právě jmenované zároveň, jakož ukazuje řecké *ἄγειν νήσου* (přivésti z ostrova Soph. Phil. 612), *βαίνειν πεδίοιο* (kráčeti rovinou Hom.), a *ἀκοντίζειν τινός* (mrštiti po někom).

Ostojí tedy sic *lokálná* theorie pádův, ale nikoli v tom smyslu, že by každému pádu přináležel prvotně jistý určitý význam místní, nýbrž toliko povšechně. „Kdo se nechce dopustiti chybného závěru v kruh, ten nebude toho významu, kterého pád nabyl znenáhla užíváním, v něm hledati od prvopočátku; tvoření pádů potahovati sluší k *tvoření slov*; ono bylo původně s ním totožným, a teprv později se od něho odtrhlo, když hledáno smyslných znaků na vynešení nových rozdílů a nových poměrů.“ (A. Ludwig v Kroku r. II. 1865 str. 69.) — Slovozpyt totiž čím dál tím jasněji ukazuje, že to, co jsme zvykli nazývati příponami neb dokonce jen koncovkami, byla prvotně samostatná slova a teprv dlouhým zvykem sloučila se s těmi slovy, s nimižto nejvíce spojována bývala (tak u slovesa přípony osobné mi, si, ti atd. nejsou než zájmena osobná, nyn. já, ty, on či ten, atd.) Přípony pádův jsou taktéž zvláštní, obyčejně až k nepoznání otrlá slůvka významu ukazovacího a sice

poukazující k místu. Těch jemných rozdílů, jakých my nyní netoliko pomocí pádů než i předložkami a rozličnými opisy dosahujeme, z prvopočátku zajisté nebylo činěno; spojení kmene s některým slůvkem místo značícím muselo dostačiti k naznačení přerozmanitých vztahů, a vzájemnému dorozumění nenapomáhalo kromě živosti tehdejší mluvy, jevící se as ve sprovázejících posuňcích a zvláštním pestrém přízvuku, nic jiného než „nutná souvislost věcí, jakáž slyšícímu známá byla. Slyšící státi se musel členem kruhu, v němž věc označená k označení se družila, musil znáti obor, o němž řeč byla. Kde takové podmínky nedostávalo se, tam nebývalo dorozumění a nebývá ho dosud.“ (Ludwig tamtéž str. 70).[1])

Pátrajíce tedy po prvotném významě genitivu musíme již předkem vzdáti se náděje, že se nám podaří nalézti jakožto takový naznačování nějakého zcela určitého poměru (jak se obyčejně za to má, směru „odkud“) a spokojiti se s významem méně určitým, povšechným a proto s přerozličnými skutečnými poměry srovnatelným. Soudíce dle veškerých případů, v nichžto se netoliko u nás, nýbrž i v příbuzných jazycích genitivu užívá, můžeme se ustanoviti na tom, že prvotný význam genitivu byl asi nejpodobnější tomu, co nyní pronášíme předložkami **při** a **na**. Cokoli genitiv v rozličném spojení jiného označovati se zdá, to nemůžeme přičítati významu genitivu samého, nýbrž oné nutné souvislosti, o které nahoře praveno, že byla jednou z nejhlavnějších pomůcek dorozumění. Sloveso pak ať si označuje *klid* ať *ruch*, vždy se genitivem jen povšechně naznačuje místo, jehožto se činnost (stav) slovesa nějak týká s nímžto v jakémsi spojení jest; zevrubnější pojmutí zůstaveno jest domyslu. Tak zajisté genitiv při slovese existenci znamenajícím

---

[1]) Zajímavo, co týž spisovatel na doklad toho svého výroku uvádí, že totiž při s l o ž e n i n á c h posavad jednotlivým částem dle souvislosti přerozličně rozumíme, ač to nijak naznačeno není: i g n i v o m u s ten kdo soptí oheň, i g n o p o t e n s kdo mocný jest o h n ě m, i g n i g e n a kdo se zrodil z o h n ě, i g n i c o l o r kdo má barvu o h n ě či ohňovou atd. — S tím porovnati možno přehojně složeniny německé, v nichžto jedno a totéž slovo v přerozličných poměrech se jeví: Strohhut, Strohhalm, Strohmarkt, strohgelb atd. K tomu, co tam praveno o nenáhlém splynutí dvou slov původně samostatných zanedbáním p ř í z v u k u jednoho z nich, dodávám co se mi mimochodem naskytlo, že t. Dolnorakušané ve složených jmenech zeměpisných kladou přízvuk na obě části, a sice na druhou silnější, říkajíce Weissen-Brúnn, Florids-Dórf, Jedler-Sée, Schön-Brúnn atd. U těch tedy splynutí to ještě není vykonáno.

(„býti“) znamenal asi právě to co naše nynější *při*; základ to nynějšího gen. *přísudkového.* Hortus est Luculli, anebo (co Zikm. uvádí ze Švéd.) ta 'poduška byla Martina — znamenalo jen: zahrada jest při Lukullovi (srov. lat. penes), a poduška byla při M. A poněvadž se právem domýšleti lze, že prvotně slovesa tak abstraktného jaké jest „býti“ ani nebylo, bylo spojení jako hortus Luculli již větou; když pak srostlo v jeden pojem, stal se genitiv pouhým *přívlastkem.* V obojí ten případ vnesen během času nejobyčejněji význam poměru possessivního (ač nikoli vždy), ačkoli v genitivu samém nespočívá a tedy jen velmi nevlastně o genitivu majitele či *possessivném* mluviti lze. Tento spůsob užívání genitivu k naznačení osoby nebo věci, k nížto něco přináleží, *jest ze všech nejrozšířenější* (vyjmouc snad genitiv záporu a částečnosti v naší moderní veleslavínštině), což platí zvlášť o genitivě přívlastkovém, mnohem menší měrou o přísudkovém (ač i toho příklady tím jsou hojnější, čím dál do minulosti nahlédneme, kdežto na př. němčina nová ho téměř ani nezná, srv. ten dům jest mé sestry — das haus *gehört* meiner schwester); a tuť jest zajisté *velmi nápadné, že tento prastarý a ze všech nejhojnější druh genitivu z oblíbené theorie,* dle níž genitiv má značiti prvotně směr „odkud?“ *nikterák se vyložiti nedá,* což jest makavým důkazem její nedostatečnosti.

Velmi blízký jest genitiv *předmětný* (milování bližního, amor patriae atd.) Význam genitivu je tu vlastně týž jako při „hortus Luculli“; toliko *souvislosť* musí poučiti, že v některých případech je osoba nebo věc, k nížto něco přináleží, zároveň trpnou čili že jakási činnosť na ni přechází.

Přičinil-li se genitiv k slovesu označujícímu poklid či trvání na nějakém místě, naznačoval patrně právě to místo, *kde* se něco v poklidu nalézá. Takového čistého *genitivu místa* u nás není; ovšem ale v jiných jazycích, na př. v řečtině (srv. Hom. Il. 9, 219 a j.), ač velmi pořídku, jednak proto, že genitivu přiděleno veliké množství jiných funkcí, jednak za příčinou potřeby zevrubnějšího označení, kterého se dosáhlo lépe zvláštním pádem („lokálem“) a dále předložkami. Podobně se věc má s gen. při slovesech pohybu, majícím pak značiti *prostor*, jímžto se pohyb děje (Hom Il. 6, 38 a j.)

Nehodlaje, a na ten čas ani nemoha podati podrobný výklad genetického vývoje užívání genitivu (a to z příčin na počátku tohoto oddělení dotčených), obmezím se jen na některé poznámky a poku-

sím se při některých odvětvích obrátiti příklady vážené z nejstarších památek proti panující u nás theorii i praxi, pokud se týče genitivu.

Tak připomínám dále jen zkrátka, že na témže lokálném základě spočívá gen. *jakosti* (přívlastkový i přísudkový), při čemžto lze pozorovati poměr právě opačný gen. majitele (srv.: to jest statek tohoto muže — gen. poss.; to jest muž velikého bohatství — gen. qual.; vypovídáť se tu o člověku, že on jaksi přináleží k bohatství, že jest *při* bohatství atd.):

dále gen. *času*, odpovídající úplně genitivu *místa* již vyhynulému. Kromě známých příkladů (jako: téhož času a p.) zájímavý jest v Alexd. (Výb. I. 1107,34) dvakrát *léta* ktvú osenie.

Na témže názoru lokálném jako genitiv při slovesech znamenajících trvání nebo meškání atd. zakládá se gen. při slovesech *dotýkání* a *dosahování*. Že však předmět, s kterým jest děj slovesa v jakémsi spojení, nemusí býti vždy pojímán jakožto *místo*, kde se činnosť slovesa jeví, čili že genitiv není nutný ukazuje báseň rukop. Kr. Ludiše a Lub. (Výb. I. 42,8) ruče zde *meče* dobysta. Tu navzdor slovesu dobyti, které jindy a také v téže básni (ibd. 40, 24) se pojí s genitivem (na zmíněném místě *mečí* gen. dual.), položen patrný *akkusativ* (dualis nebo plur.; o něco níže: *mečema* máchasta.) Že ostatně u sloves dosažení znamenajících také předložky v užívání jsou, dokládá i Zikmund (str. 161. Srv. Výb. I. 22, 29 jest nám dokročiti *na* se miesto, oproti 29, 10 dostúpichu *mýta*). Z toho tedy vychází na jevo, že *sloveso samo o sobě nemůže býti dostatečným důvodem pro kladení jistého pádu*, čili že není správné, jak se obyčejně říká, že sloveso „žádá jistého pádu“; důvod ten musí spočívati ve významu pádu samého, dotyčně v tom spůsobu, jak jazyk (čili speciálně řečeno: jak mluvící podmět) danou okolnosť pojímá. Jediný pak onen příklad z RKr. musí každému, kdo o pravosti památky té nepochybuje a ryzosť jazyka jejího uznává, dostatečným býti svědectvím, že se v *jazyku českém při slovesech dosažení* (a nadto s předložkou **do** složených) ten předmět, s nímžto děj slovesa v jakémsi (místním) spojení jest, a který proto obyčejně v genitivě stává, i jakožto vlastní tak řečený *předmět* pojímati a v *akkusativ* klásti mohl. To na zřeteli majíce nebudeme již na četné případy kladení akkusativu při podobných slovesech na př. dostati v nynější obecné mluvě tak pohrdlivě pohlížeti jako to výluční klassicisté činívají.

Podobně dlužno pojímati genitiv při slovesech, která znamenají ne sice dosažení, ale snahu po něm, t. j. při *slovesech žádosti, očekávání a potřeby.* Poněvadž ale genitiv u sloves stojí vlastně, jak již vyloženo, toliko za tou příčinou, že se myslí děj jaksi souvislý s předmětem (srv. dotýkati se něčeho), u těchto pak sloves, poněvadž jsou pouhými desiderativy oproti předešle uvedeným slovesům dotýkání a dosahování: jest na jěvě, že tu o jakési bezprostředné souvislosti děje s předmětem jen velmi nevlastně lze mluviti (čeho sobě žádám, toho se obyčejně ještě nemohu dotýkati) Odtud pochází ten úkaz, že tu genitiv není obyčejným, nýbrž že se i jiné vazby připouštějí (akk., předl.). *Nejstarší naše památky stojí rozhodně při akkusativu.* Tak jediný případ Libušina soudu sem spadající má akk. a to ještě navzdor záporu (Výb. I. 6,3 nechvalno nám v Němciech iskať pravdu.) V RKr. našel jsem 8 případů sem náležitých, a mezi nimi toliko 1 s genitivem (V. I. 49,4 tomu v Tatarech milosti ždáti), ostatně větším dílem s akk. (v míře válku múdro ždáti — očekáváše je Vlaslav — nic doždati nemožech — 49,14 ot Boha nám milosť ždáti chvalno (tak totiž se mi zdá potřebno opraviti místo : na milosť.) Ve 2 případech nelze apodikticky rozhodnouti, zda to gen. či akk. (44, 23 cháma ždáchu, a 46, 2 milosrdie prosí), v jednom pak jest předložka (53, 23 na milého ždaje.) Dále v jediném případě, kde položeno sloveso *stříci*, stojí při něm *akk.* (44, 10 střežechu dráhu). — *Autorita nejstarších památek musí tedy býti dostatečnou ohradou proti přílišnému genitivování doby Veleslavínovské při slovesech toho druhu* a tím více *proti výlučnosti, s jakou se za našich časů užívání to za vzor vystavuje.* — Jak spůsobilí jsou ostatně zbožňovatelé Veleslavínovi přijměti ty, kteří výhradně u nich poučení hledají, k nevázanému užívání genitivu, viděti na příklad z té okolnosti, že mezi slovesa, o nichžto právě řeč byla, Zikmund čítá také slovesa „pozbývání“ (str. 126); při podrobnějším pak výčtu neuvádí ze sloves toho významu žádné jiné než právě „pozbývati“, a také mezi příklady ani jednoho není, ve kterém by kromě „pozbývati“ nějaké jiné sloveso téhož významu se nalézalo. Z pravidla daného však by každý musel usouditi, že vůbec při všech slovesech pozbývání, tedy také při „ztratiti, utratiti“ atd. dlužno šmahem klásti genitivy. — Takých případů je mnoho.

Když v dalším vývoji poměr tak řečený possessivný přenesen jest na věci, vznikl především gen. kolikosti. Genitiv tu ovšem

sám nevyznačuje pražádnou kolikost, nýbrž jakýs větší celek stejnorodý, látku, *k nížto něco náleží.* (Srv. zrno obilí — zrno náležité k obilí, oproti zrnu, které snad náleží k písku — zrno písku.) Že však gen. toho užíváno zvláště při výrazech jakousi kolikost neb míru znamenajících, nazván odtud gen. kolikosti (quantitatis). — Takým celkem, k němuž něco náleží, může býti též *souhrn* věcí stejnorodých, z čehož vzniká gen. *partitivus.*

Podstatného rozdílu tu není. V obojím případě vyrozumívá se jakási přináležitost něčeho jakožto části k jinému jakožto celku. Dle toho možno názvem gen. partitivného zahrnouti v širším smyslu také gen. kolikosti A to je ten druh genitivu, který během času v jazyku našem tak úžasné a v účinku svém zhoubné rozsáhlosti nabyl.

Z té podivuhodné jemnosti jazyka slovanského, že v něm totiž *možno* předmět činnosti buď prostě označiti jakožto předmět (t. j. příměřeným k tomu pádem akkusativem), buď hleděti zároveň k tomu, že toliko k jedné jeho části činnost se vztahuje a užívati o něm genitivu partitivného bez nějakého jména, k němuž by tento takořka se přiklonil, učiněn časem nesnesitelný skřipec genitivný, jenž volnému myšlení největší násilí činí. Užívání genitivu partitivného učiněno pravidlem u nepřehledného množství sloves (srv. Zikm. Skl. str. 143—158 a j.) a to nejen u všech sloves kladných, při nichžto se jakés částečné toliko pojímání předmětu mysleti dá, nýbrž nad to u všech záporných.

Tak má (dle Zikm. p. 149) genitiv státi „při časoslovech s předložkou *po* složených .... když činnost jich k nějaké částce aneb ku každé, jedné po druhé, tudy oddílně se vztahuje.“ Příklady tam podané musí vzbuditi domnění, že jen genitiv tu je na svém místě, a odchylky zmíněné v poznámce jsou právě jen nepatrné odchylky. „*Podejte ruky* hospodinu.“ „*Pozdvihl* hlasu svého.“ „Ta věc i železných myslí *pohnouti* může.“ Srovnej naproti tomu v RK. (Výb. 29, 11) *podachu* si kolem pravé rucě; (14,18) tamo si *podámy* rucě; (14, 36) *podasta* si přesilně rucě; (33, 13:) *pozdviže* junoše hlavu; (44,12) *pobrachu* zbožie; (46,21) *poplenichu* vše; (34,19) vše v hradě *pobi.* (37,14) *poplaši* zvěř (46,28) *potlačiti* chtějú dušu našu; (49,32) *povyšny*; (50,1) *potři* nepřátely; (20,26) *pohané* Neklan kněz; (13,13) *pohýbal* Vyšehrad i vše vlasti, takto ty mě i všu bratř; (19,12) hadlivě ny *pozývá*; (20,6) vše *potře* jeho zloba krutá; (21,1) *podáše* věrnú ruku atd. Zkrátka v Rkr. není ani jediného pří-

kladu, aby při slovesech s *po* složených stál genitiv! (14,27 kdaž *hada potřieti* chceši — bezpochyby také nebude genitiv). — Tak dále nalezáme v Rk. (42,4) *zkusi* Lubor *chrabrosť* moju, ač zajisté u všech sloves zakoušení a pod. gen. part. velmi snadno pochopitelný a také skutečně zhusta užívaný jest. — (48,4) máti božia *dodáše* jim *chrabrosť*, ač by tu každý novější spisovatel byl položil genitiv (zajímavo pro otázku, mohl-li Rk. za nové doby vzniknouti.) — LS. (Výb. 1,9) „*pochválichu pravdu* po zákonu — odporuje přímo pravidlu Zikmundovu (str. 149) — (ibd. 3,10) *pogubi* saň *ľutu*.

U sloves pomocných *počnu* a *jmu* s infinitivem klade Zikmund vazbu s genitivem na prvé, akk. teprv na druhé místo, kdežto nejstarší památky neposkytují ani jediného příkladu *genitivu*: LS. (4,11) je sje tako *slovo* govořiti; (4,19) je sje glasy čislem přeglědati; — Rk. (48,17) již sje jechu *náspy* rozkotati; (51,25) je sje děva kyticu loviti atd.

Co se týče *genitivu záporu*, bylo by velmi žádoucno, aby se na zřeteli mělo, že je to vlastně gen. partitivný, z čehož plyne 1) že genitiv ten má své meze, čili že kromě zápornosti věty musí ještě býti jiná příčina, má-li gen. ten státi; 2) že i tam, kde příčina ta platnosť má, dlužno rozeznati, *co* vlastně v genitiv položeno býti má. — Ad 2) mělo by se šetřiti toho, že v genitiv se klade toliko *a)* předmět sloves *přechodných*, jsou-li záporná, tedy gen. místo akk. (a ne místo jiného pádu!). *b)* podmět sloves existence, jsou-li záporná (ne ale podmět kteréhokoli záporného slovesa!) Srv. kako bych jaz vody nemútila (mútiti *vodu*;) nenié pérce, nenié blánky (*blánka* jest). — Ad 1) dlužno podotknouti, že kladení genitivu záporu v nejstarších památkách poskytuje značné odchylky od pozdějšího užívání. Uvážíme-li je blíže, shleďáme v nich oproti pozdější šabloně povšímnutíhodnou významnosť. Akkusativ totiž zůstává státi navzdor záporu: *a*) když se míní předmět *individuálně* určitý (tak že by v jazycích užívajících rodového člene, stál člen určitý). LS. (6,3) nechvalno nám iskať pravdu (das recht, nicht: recht überhaupt); Rk. (22,37) ež nepálí oběť (t. tu jistou, povinnou); (54,27) kamének nenadjidech; — *b)* když substantivum je gram. přísudkem: Rk. (54,34) nenié vezdy *jaro* (srv. je teplo — není teplo).

Kdyby se šetřilo těchto mezí, měli bychom v gen. záporu vazbu vyrážející jemný odstín myšlenkový takou krátkostí jak to

sotva kterému jinému jazyku možno; srv. nenašel sem kamének (t. j. ten, který jsem ztratil) a nenašel sem kaménku (vůbec žádného). Možnosť kladení gen. part. dle logických požadavků byla by pak jazyku našemu ozdobou a nikoli břemenem, jakož vidno z Rk. (51,18) nabierá *vody*, Ev. J. (9,3) pusti *vody* v umyvadlo, a j., kteréhožto jemného odstínu v žádném jazyku dostihnouti nelze. Kdyby však se učinilo pravidlem, že předmět sloves *nabrati* a *pustiti* nesmí státi v jiném pádě než v gen., tu by nejen jemný ten rozdíl byl setřen, nýbrž nadto stanovena vazba příčící se vší té logičnosti, co se jí v mluvě objevuje.

Označuje-li genitiv prvotně místo, jehož se činnosť slovesa jaksi týče, jak nahoře položeno, pochopí se odtud snadno také to veliké odvětví užívání genitivu, jehožto společnou známkou jest význam „odkud." V genitivě samém význam ten nikterak nespočívá; avšak u sloves znamenajících jakési vzdalování, odlučování atd. pojata jest ta spojitosť, která se mezi činností slovesa a předmětem nejprvé vůbec místně (t. genitivem) pronášela, během času jakožto odlučování atd. Srv. Gl. Zl. dřeva radi Adam *raja* bysť izsělen; Leg. Prok. (201,36) mněť jesť toho světa s-níti atd. Tu a jinde, poněvadž ve slovese leží význam vzdalování, pojat genit. jakožto *gen. odluky*.

I tento druh gen. nabyl veliké rozsáhlosti, což se však částečně vysvětluje tím, že náš slovanský gen. jest, jak Hattala dokázal (Mus. 1857 a 1858 O ablativě), po většině vlastně ablativ, kterémužto pádu jak se zdá již prvotně příslušel význam odluky.

Avšak ani tu nezůstalo bez přílišností. — Na gen. odluky spočívá totiž gen. pojímaný ve smyslu *příčinném* (uleče sje *mlata* = uleknutí vychází tu od mlatu; *jich* bojé sje ptactvo = od nich jde hrůza na ptactvo atd. ano i: Rk. (49,20) zastyďte se *takých řečí*, kdežto nyní toliko osoba se klade v gen.: styděti se někoho. — Takový má (dle Zkm. str. 130 sld.) státi též při slovese *záviděti*; avšak jediný příklad Rk. má akk.: (44,9) záviděchu bohactvo. Příkladem tím, poněvadž jest z nejstarších památek samojediný, opět se vyvrací pravidlo a nasvědčuje se vazbě obecné mluvy rovnající se latinské: invidere alicui aliquid.

Na těchto poznámkách mohu přestati, poněvadž mi nešlo o úplné vylíčení užívání genitivu, nýbrž o *poopravení theorie syntaktické na základě nejstarších a v každém ohledu vzorných památek.*

Výsledek poznámek těch lze takto v jedno shrnouti:

1. Nynější užívání genitivu je namnoze bezuzdné.

2. Bezuzdností tou jsou vinny namnoze grammatiky samy, buď že zaujímají stanovisko chybné obmezujíce se na jedinou dobu „klassickou," buď že chybnou stylizací k nesprávnostem svádějí.

3. Nejhlavnější případy, kdy za nynější doby se genitivu (dle grammatik) přílišně užívá, jsou:

a) po slovesech složených s předl. *do* —.
b) po slovesech žádosti a p.
c) po slovesech složených s předl. *po* —.
d) ve větách záporných.
e) po slovesech pomocných *počnu* a *jmu* se.

Úžasno by bylo, vypočísti chybné spůsoby, jakými se ho i proti znění grammatik užívá. Tak na př. v jedné nejnovější, namnoze toužebně očekávané knize se čte: „uchem nevzniká jiného pocitu než atd. Kdo nevzniká? Co nevzniká?!!

Můj úmysl byl, obrátiti zřetel k syntaktické stránce nejstarších a nejvzácnějších našich památek a postaviti je jakožto *nepřekonané vzory* naproti věku Veleslavínskému latinou prosáklému. — Nemůžeť nikdo rozumný sice pomýšleti na to, abychom i co se tvarosloví a zvukosloví týče dali výhost věku „zlatému;" ale co se týče skladby, ve které se dle všeobecného mínění **duch jazyka** zračí, dlužno uznati, že původcové zpěvů Kralodvorských a Libušina soudu byli *lepší Čechové* než spisovatelé „klassické doby," a že živoucí mluva lidu také nějakého povšimnutí zasluhuje.

O přílišném genitivování starších spisovatelů vyslovil se i Hattala (Srovn. Mluvn. 1857 str. 37), „že se zdá, jako by se v tom více smyšlenými než skutečnými pravidly byli spravovali." — Co se pak týče obecné mluvy, jest pozoruhodno, co sděluje ct. můj kollega Bartoš v časopise tomto (na str. 86 dole) o mluvě moravských Slováků a Valachů, že t. genitivů při slovech složených s předl. *po*, *při*, *na* atd. dokonce neznají.

Národní pověry a obyčeje v okolí Rožnovském na Moravě.

Sebral B. M. Kulda.

(Pokračování.)

3. Hody.

Hody čili posvícení slaví se také v okolí Rožnovském, ač nyní s menším hlukem jak před léty, kda od neděle až do čtvrtka trvávaly. Včil jsou hody toliko v neděli, a je-li ještě v pondělí a v úterý hodový v krčmě muzika, jsou již hody oslaveny.

V sobotu před nedělí hodovou posílají se přátelům v okolí *zvance* t. j. hodové koláče s přáním, aby přátelé k posilateli na hody přišli. Tam jest hostina přátelská, po které se jde do kostela na požehnání, načež buď se podívají k muzice na chasu tančící, buď opět v domě hostitele pojídají a popíjí dotud, pokud hody trvají, někdy i dva, tři dni. Nyní pak obyčejně již na večer v neděli se rozcházejí.

Žebráci o hodech po celé vesnici podávají jedni druhým dvéře, vyprošujíce sobě zásobu na kolik dní pro celé rodiny své.

Děvčata nikdy neopomíjí milovníkům svým na hody voničku z rozmarýnu ozdobenou pentličkami a třaslavkami[1]) zaopatřiti, kterouž chlapík na klobouku maje zastrčenou do kostela jde a pyšně si vykračuje.

Před každými hody se mnoho rozmarýnu rozprodá.

4. Pobaba.

Pod názvem *pobaba* panoval a posud ještě v okolí Rožnovském leckde se vyskytá obyčej u Valachů moravských, že sobě vzájemně při rozličných pracích vypomáhají. Potřebuje-li někdo na chalupu vozit dříví, požíť zboží (obilí), sklidiť louku atd., obejde sousedy a prosí, aby se mu v jistý den na pobabu sešli. Načež v určitý den z každého domu nejméně jeden dělník neb jedna dělnice najíti se dá. Tato dobrovolná robota z přátelské úslužnosti bezplatně se vykonává. Avšak hospodář zaopatří k večeři jídlo a pivo. Přivede-li po skončené práci dělníky své s hudbou zvučnou s pole do domu svého, k veliké cti a chvále mu to slouží.

Po skončené večeři, při kteréž starostlivá gazděna dělníkům všemožně posloužiti se snáží, položí před každého vdolek čili bábu a gazda sklenku kořalky postaví. Potom se mládež při hudbě veselí a tančí.

---

*) Třaslavky jsou malé dělané pozlacené perličky nebo plátky pozlátkové a v nich hebounké třaslavé drátky.

Obyčej ten bylby zajisté zahynul jako jiní chvalitební oyčejové, kdyby jej byli fojtové a větší rolníci při svých mnohých polních pracích každoročně tu onde neobnovovali.

Odkud pochází jméno *pobaba?* Rodák Rožnovský myslí buď odtud, že se na takou dobrovolnou a vyptanou robotu obyčejně z každé chalupy po jedné babě posílá, buď odtud, že každému dělníkovi gazděna po večeři po krajíci báby (buchty) dává. K prvému vysvětlení podotknouti dlužno, že netoliko Valaši moravští, ale všickni horáci bývalého panství Ukvaldského a Frýdeckého svým ženám říkají baby, což ale nynější Valašky nerády slýchají.

5. Záležitosti milostné.

V okolí Rožnovském má se za to, že devaterník, když se v jeho odvaru ženská devět razů (devětkrát) umyje, učiní ji vzácnou a přivábí jí mnoho milenců.

Když pak přítelkyně přítelkyni devaterník zaplete do lelíku, aby o tom nevěděla, bude pořád k tanci brána a o muzice velmi vzácna.

Také rostlinu v okolí Rožnovskou *rváčem* zvanou mají děvčata ráda. Rostlina ta rostouc táhne se jako provázky. Které děvče ji má, za tou chodí chlapci, ale bývá v tom domě ráda bitka či rvačka. — Je-li rostlina ta v hospodě, hned se tam rvou, odtud prý jméno rostliny té.

Kdo chce přilákati k sobě milence nebo milenku, nechť chytne zelenou žábu a dá ji do nového hrnce. Hrnec s tou žabou ať zahrne do kopence mravenčího, a nechá ho tak uzavřený 24 hodin v kopenci. Po 24 hodinách není ze žáby nic více než kostky, a sice háček, vidlička a pohrabáček. Tyto přirozené kostěné nástroje nechť vezme z hrnce a hrnec roztříská. Píchne-li potom chlapík děvu (nebo děva chlapíka) tím háčkem nebo tou vidličkou, musí za ním (za ní) chodiť, kdyby jak bylo; i kdyby ji (jej) uvázali, musí se utrhnouť a přijíť. Kdyby však později hoch své děvě nebyl nakloněn, odvrátí ji pohrabáčkem, kutáčkem čili hřebelkou od sebe. Děva taktéž učiniti může milenci svému, má-li tyto kouzelné nástroje.

Náruživou touženbnost po milenci nebo po milence nazývají v okolí Rožnovském tesknicemi. Tesknice mohou se, komu libo, způsobiti rozličnými čarami; taktéž od nich pomoci lze.

Jistá děvčice, jsouc nemocna, prosila ženu (vypravovatelku samu), aby jí zašla k jisté staré babě do Pasek, která prý se dobře zná v čarách. Žena tam zašla, ale stará baba nechtěla nic povídať; až jí slíbila desítku (desetník), teprv pravila, aby děvčice, mající tesknice za mužským učarované, sezula střevíc z pravé nohy, aby seškrabala s podpatku hlínu a dala ji do střevice. Potom aby šla na lávku a přes hlavu aby přehodila hlínu ze střevice do vody; pak ale aby se již nazpátek neohlídala — tak že na mužského zapomene, ba že se jí zo-

škliví. Děvčice to udělala a hned jí odpadla chuť a vícekrát na něj nepohlédla. Čímby se tomu mužskému za jeho čarování mohlo uškoditi, baba jí nechtěla říci.

Velmi důležité jsou v oboru lásky **ostudiny**. Ostudiny je ohyzdná vyraženina na tváři a na rukou, i po celém těle. Když děvče dřívějšímu milenci dalo výbost a jiného sobě oblíbilo, první, aby ji sokovi svému zostudil, zavdá jí v nějakém nápoji prášek, kterýž vypivši děvčice vyraženinu čili ostudiny dostane.

Ženská, kteráž takového prostředku k zostuzení mužského upotřebila, pokládala se za čarodějnici.

Zostuzený si však může také sám pomoci, když tomu rozumí. Můžeť i samé čarodějnici podobně posloužiti a ostudiny na ni vrátiti. Před východem slunce jde pod koryto mlýnské, kde voda padá, kterou hází rukama nazpátek přes hlavu. Tím se od strupů očistí a vrátí je na tu osobu, co jej zostudila. Ona pak již sobě od nich nepomůže.

6. Obyčeje a pověry svatby se týkající.

V domě nevěsty, nežli po mnohých řečech otec i matka, nebo na jejich místě poručník udělí snoubencům požehnání, dává nevěsta svému ženichovi a družičky svým mládencům rozmarýny, kteréž tito na rukávě nebo na klobouku bílou neb červenou pentlí přivázané mají. Po svatbě vsadí se takový proutek rozmarýnový do země. Jestli se přijme (ujme a roste), znamená, že budou míti snoubenci v manželství štěstí; naopak ale neštěstí.

Čím více družiček má nevěsta na svatbě, tím větší sláva. Kolik družiček, tolik mládenců též musí býti.

Když kněz novomanžely před oltářem oddává, nevěsta stoupá ženichovi na nohu. Podaří-li se jí to, domnívá se, že bude muži poroučeť.

Při obědě přináší družba na talíři krajíc chleba, a chodě kolem stolu přiměřenou řečí hosti žádá, aby něco na čepec neb na povíják nevěstě darovali. Každý z hostí peněžitý dárek do krajíčku vstrčí.

Nejhlavnějším jídlem na svatbách v okolí Rožnovském bývá žitná (pšeničná) krupice aneb zapečená prosná kaše. Když to neb ono z těchto dvou jídel družba na stůl nese, přichodí do jizby kuchařka majíc ruce povázané a nesouc skořepiny (střepy) z hrnců, několik polámaných vařeček a škrláků, načež družba praví: „Vzácní páni svatebníci! Nejvzácnější jidlo dává se na stůl, totiž žitná krupice (nebo: zapečená prosná kaše), při které sobě kuchařky ruky opařily, hrnce a mísy roztloukly, vařečky a škrláky polámaly. Protož žádají za svou službu a škodu nějakou maličkou náhradu, aby si mohly na opařené ruky masť zaopatřiti, a na místo potřepaných (roztlučených) náčiní nových nakoupiti. Prosím, račte jejich žádosť vyslyšeť a potom požívejte daru Božího!“

Při stolování pijí hosté dle libosti na své útraty.

Po jídle položí hospodyň před každého hostě vdolek na výslužku, kterýž sobě každý do šátku zavine. Potom všickni povstanou, pomodlí se a rozejdou se do domův svých.

Ode dne svatebního chodí nevěsta jako za svobodna v lelíku až do příští neděle. V neděli jest čepení. Ráno toho dne sejdou se k tomu konci nevěstou pozvané ženy do domu jejích rodičů. Po snídání vypletou ženy nevěstě přípletek (pentli, kterou svobodné nosí) z lelíku, kteréž nevěsta rozdá sestrám a svobodným kamarádkám svým; vlasy jí rozčesají a okolo hlavy ovinou a pak čepec na hlavu dají. Potom každá z přítomných žen k nevěstě přistoupí, něco jí na šatech poupraví a nějaký dárek buď na penězích buď něco jiného do ruky vstrčí. — Nyní zavolají ženicha, a představí mu ustrojenou mladou ženu jeho řkouce: „Hleď, aby to vždycky tak měla spravené, jak to má včil!“ — Tím mu přikazují, aby ji nikdy v přenáhlení za vlasy netahal a s ní zle nenakládal. — Po tomto národním obyčeji, který se čepením jmenuje, berou se přítomné ženy s očepenou mladou ženou v průvodu mladého manžela a dvou družbů do kostela na mši svatou. Na cestě do kostela nese družba nevěstiny modlitební knížky, kteréž jí na prahu kostelním odevzdá.

Před časy chodila chudobná nevěsta brzy po sdavkách po svých známých a příbuzných v dědině prosíc o nějaký dárek na novosedlí. *)

Nevěsta, přijdouc poprvé do domu ženichova, uchopí se kamen, aby v novém příbytku přivykla a vyjdouc na dvůr pohlédne na oblohu a v kuchyni do komína, aby měla modro- a černooké děti.

Připadne-li na den veselí svatebního nějaký pohřeb, jest se obávati, že jeden z novomanželů brzo umře. Má-li pohřeb ženská, los ten nevěstu očekává; a má-li pohřeb mužský, ženicha.

7. Křest a poloha (kout).

O ženě, která slehne, praví se, že přišla do polohy, jako jinde do kouta.

Dítky, jež bez křestu svatého umírají a zvláště taková nebožátka, jež bezbožné nemanželské matky (závitky) puzené nevčasným studem a zlým duchem, aby před světem za poctivé považovány byly, hned při prvém světla Božího spatření zahubily, (proto zahubenčata), na tom místě na němž zahubeny a pochovány byly, plakávají. Táže-li se jich kdo: „Co potřebuji já?“ odpovídají: „Ty nepotřebuješ, ale já potřebuji; má mama mi ani košilky nedala. — Donese-li se na to místo košilka, není tam již více toho pláče slyšeti.

Dítě, které se dlouho neokřestí, bude míti veliké oči. Onoť si toužebností po svatém křestu oči rozkouká.

Šestinedělka nesmí vycházeti z jizby a z domu. (Viz o tom články: Věštice a Mora.)

---

*) Novosedlí (paraferna, parafernalia) věno, co se nevěstě mimo výpravu dává.

Šestinedělka, když jde na úvod, pozve všecky ženy, kteréž jí do kouta poslaly báby, pečeně a t. d. nejen s sebou do kostela ale i k hostině, na úvodky.

Šestinedělka, kdyby před úvodem vyšla pod šíré nebe, byla by příčinou, žeby kroupy škodily polnímu osení.

Žena těhotná, chodí-li prostovlasá, anebo kdyby psa neb kočku kopla, nedonosí plodu.

Koně, vezou-li těhotnou ženu, velice se potí.

Když vlastní matka dítě prutem bije, pobité místo zarostá slaninou.

Dítěti, jemuž rostou vlasy vzhůru a ne dolů, na čele skřítek líže.

Dítě metlou (pometlem) bité usychá. Odtud též se odvodí, že cikánku ničím spíše ze stavení nevyženeš, jako pometlem.

Dítě-li se něčeho lekne, n. p. žida, psa a t. d., aby mu lek neškodil, musí se ustříhnouti z toho, čeho se dítě leklo, vlasy, jimiž se dítě polekané okouří a spálený oškvarek se mu dá vypiť.

Překročíš-li malé dítě, neporoste.

Když se dítě ve spánku směje, nebuď je, neboť vidí anděla svého.

Když dítě ponejprv vřed (božec) zatne, má se na něm košilka roztrhnouť a dolů po vodě pustiť.

Dítě, aby pozbylo súchoty (souchotiny), má se koupati se psem nebo s kočkou, jak to pohlaví dítěte nese, ve vodě nabrané z devíti studní. — Aneb má se z devíti míst vyptati (vyprositi) mouky, z té se má upéci mrvaň (koláč), přes který se musí dítě souchotivé převléci, a pak se mrvaň zanese na křížový chodník. — Anebo se vykopají dva hrobečky, jeden pro zdraví — a druhý po súchoty. Potom někdo jiný má dítě nemocné do jednoho z těch hrobků položiti a kleče u něho „Otčenáš a Zdráva's Maria“ se pomodliti. Jest-li je položil do hrobku pro zdraví, v krátkosti vyžije; ale jestli je položil do hrobečku pro súchoty, víc mu k spomožení není.

8. Nemoci a smrt.

Některý člověk má od narození zlé oči. Takému člověku jest všecko divné, a když na něco pohlédne, všeckno uřkne.

Od uřknutí jest velmi těžko dobytek zachrániti, neboť se to i nevinně státi může. Poněvadž pak každého člověka oči jistým časem dobytku uškoditi mohou, když naň žádostivě pohlédnou, proto vešlo v obyčej, že nikdo, přijda do domu nebo do chléva, kde něco nového spatří, neopomine říci: „Bez úroku neuroku!“

Když se dobytek ponejprv na pastvu vyhání, aby mu úrok neuškodil, má se mu dáti do ocasu kousek červeného sukna; anebo stelivem, na němž předními nohami stojí, má se mu převézti, počna od nosu až na kříž.

Když jest dobytče uřknuté, dá se mu užívati odvar z úročnice.

Aby někdo někomu jidla neuřknul, má, nežli jísti začne, kousek hoditi psovi nebo kočce.

Za léky, aby pomohly, nemá se děkovati.

Nemocný, užije-li sedm léků, nevyžije.

Kdo má v očích vlčí mlhu (tma vlčí jest neduh oční, hebetudo oculorum, Nachtnebel) má jíť mezi černý dobytek a praviť: „Ksu, hu, mám v očích vlčí mlhu!“, a hned ji ztratí.

Koho v pátek zima zemele, zřídka kdy ozdravne.

Kdo má zimnici (psinu), nesmí se strojiť ani do kostela chodiť, sicby jím tím více lomcovala.

Zimnice jest 99 druhů. — Jistý myslivec, když svůj revír obchodil, jsa chůzí unaven, sedl si pod tlustou jedli, nacpal si tabáku a kouřil. Najednou zdálo se mu, že slyší v jedli mluviť. Poslouchá — a v skutku v duté jedli rozličné hlasy slyšel. Nemohl pochopiť, co to? Bedlivě pozoroval, chtě aspoň z řečí poznati, kdo se v té dutině usadil? Ale jak se zhrozil, když vyrozuměl, že hlasové v jedli rozmlouvající zimnicím náležejí! Zimnice jest 99 druhů a všechny v té jedli shromáždily se do sněmu a vykládaly sobě vespolek, jak se která měla, jak dlouho a jak silno nemocným třepala, čím ji hostili, co jí chutnalo a co odporné bylo a t. d. Až ta nejposlednější pravila, že dnes na oběd půjde ke zdejšímu myslivci a při první lžíci polévky že ho navštíví. „Ale, doložila, ten se mne tak lehko nezhostí!“ Myslivec, jak je vyposlouchal, potichounku vstal, a zarmoucený se ubíral domů, rozmýšleje, jakby se nemilé návštěvě vyhnouti mohl — Přijda domů zavolal ženu z kuchyně a ptal se jí, má-li nějaké plátno? Žena přisvědčila, že má. — „No tož, kázal manžel, milá ženičko, sedni, a honem mi udělej míšek, coby se zadrhovať mohl!“ — Žena se ptá: „Co pak tě napadá, vždyť víš, že právě včil oběd vařím!“ — Muž poroučí: „Nech všeho tak, a šij míšek, neboť ho honem potřebuju. Až ho ušiješ, můžeš oběd dohotoviť.“ — Stalo se, jak žádal. Žena mu míšek ušila, a pak šla oběd hotovit. Jak přinesla mísu s polévkou, myslivec se pomodlil, vzal míšek, nabral lžíci polévky, vlil ji do míšku, honem zadrhnul a zadrhnutý míšek na stěnu pověsil. Ale sotva ho tam pověsil, už to míškem třepalo, a to každý den v tu hodinu.

Myslivec byl rád, že se zimnice tak lehko sprostil a myslil si: „Nechť si v míšku jak chce mele, když jen já mám od ní pokoj!“ — Trvalo to tři čtvrtě roku. Zimnici již omrzelo v míšku vězeť, proto myslivce prosila, aby ji z něho vypustil. Ale myslivec to spíš neučinil, až se mu zimnice zavázala, že ho svou návštěvou nikdy více obtěžovati se neopováží.

Léky proti zimnici. 1. Vezme se s devíti osyk devět listů, ty se usuší, na prášek utrou, do půl žejdlíka kořalky se vsypou, osm hodin se nechají rozležeť, a pak se to vypije; po čemž do razu zimnice přestane.

2. Chyť kreta (krtka), ale do holé ruky ho neber, na nohách pazourky mu odřež, dej do nepotřebovaného střepu (krbanky), usuš na ohni, utři na prášek, vsyp do kořalky, nechej to rozležeť a pak vypij. Zimnice přestane.

3. Když znamenáš, že na tě zimnice jde, utrhni se sebe svitek (chomáček) vlasů a kousek ze šatů, v nichž právě oblečen jsi. Pak ty nebo někdo jiný vyvrtej dírku v bílé vrbě, vstrč do ní věci jmenované, a pak hlubovým klínkem to zahlob. Jda domů musíš se neobhlídať, ani kdyby na tě něco volalo, nesmíš se ohlašovať. Vykonáš-li to jak náleží, zimnice přestane.

4. Nasbírej sedmdesátsedm kaménkův v kolejích, kde kola chodí; když tě má zimnice podpadať, vyjdi pod nebe, říkej za každým kaménkem „Otčenáš a Zdráva's Maria," a hoď ho přes hlavu. Až všecky kaménky vyjdou, říkej naposledy 5 Otčenášů, 5 Zdráva's Maria a Věřím v Boha.

5. Na lžíci napiš tříkrálovou křidou tato slova: „Et verbum caro factum est!" a tři křížky, nalej na to svěcené vody a rozetři ta slova. Když zimnice popadá, dej to onomu člověku vypiti, a nechať 3krát Otčenáš, 3krát Zdráva's Maria a Věřím v Boha říká.

6. Vezmi 9 vršků čekanky, tři hlávky hromotřesku a tři pepře; to se na drobno rozkrájí, v kořalce 24 hodin se močí, a pak se dá nemocnému vypiť.

7. Vezmi kořen křenu, očisť ho, nakrájej z něho 72 kousky, natýkej je na niť, dej na krk na holé tělo; když to uschne, můžeš zas jiné spraviti, a zimnice přestane.

Na ptačím peří člověk těžko umírá.

Když někdo zemře v okolí Rožnovském, na požádání sejdou se do domu toho zpěváci, a modlí se u mrtvoly hodinky za mrtvé notou chorální, začež se jim skrovná svačina dává.

Dokud jest mrtvola v domě, nevykonává se žádná práce.

Vykládá se v lidu, že před věky dávali mrtvému peníze pod hlavu, aby mohl jakési převozné zaplatiť.

Když mrtvolu v rakvi o pohřbu z domu vynášejí, dotknou se jí třikráte prahů síňových, aby požehnání zemřelého v domě zůstalo.

Když rakev se nakládá na vůz v místech od hřbitova vzdálených, třikrát se koňmi potrhne a pak se teprv jede.

Sláma, na níž nebožtík pokonal (skonal), se spálí.

(Dokončení).

Dějiny Moravy. Sestavil Dr. B. Dudík.

Pomocí slav. výb. zem. markrabství Moravského. Díl I., seš. 1. V Praze 1872. Nákladem B. Tempského.

V úvaze své o dílu V. „Mährens allgem. Geschichte" p. historiografem moravským roku tohoto vydaném projevili jsme v sešitu předešlém spolu přání, aby dílo to vycházelo i v jazyku českém: jest nám tudíž nemalým potěšením, když již v sešitu tomto zaznamenati můžeme, že přání naše došlo svého uskutečnění. My

vítáme práci páně Dudíkovu zvlášť za tou příčinou, ješto ona jest první velké dílo, v němž se nám vypisují příběhy Moravy v jazyku českém, neboť co až do doby naší na Moravě psáno o dějinách a místopisu země této, podáváno po většině v jazyku německém.

Z dějin páně Dudíkových vyšel až posud toliko jeden sešit, v němž se nám vypisují nejstarší zprávy o vlasti naší, od panství Keltů až po knížete Mojmíra. Přihlédáli se k mluvě, v níž nám p. spisovatel zvěstuje dávné osudy Moravy, nelze upříti, že mu záleželo i na tom, aby dílo jeho dostalo se čtenářům v řeči správné a předmětu přiměřené. Ač v sešitu tomto téměř napořád převádí p. spisovatel dílo své německé na jazyk český, předce nezamýšlí i dále pokračovati toliko v překladu, nébrž míní mnohé části zcela přeměniti a poklesky, které se mu vloudili do díla německého, opraviti; praví́ť totiž v ohledu tom v předmluvě: „Každou důvodnou opravu přijali jsme zvláště s upřímným vděkem pro toto české vydání dějin Moravských, kteréž tedy ne za pouhý překlad, nýbrž na mnohých místech za nové vzdělání jejich chce býti považováno. Toť platí především o určení hlavního sídla Moravy za doby Mojmírovcův, totiž o Velehradě.“

Přestáváme takto toliko na ohlášení tohoto v písemnictví českém důležitého díla. Až nám bude možno nahlédnouti do obsahu příštích sešitů, neopomineme položiti do listů těchto o něm rozbor podrobnější. Zatím přejeme dílu páně Dudíkovu, aby se těšilo z hojného šíření a rovněž aby i přispělo k mocnějšímu probuzení lásky k vlasti.

—t.

Studie o Shakespearovi.

Od K. Šmídka.

Lear.

II.

Ve starých Athénách koná se plesná slavnost ku poctě Dionysa jarobujnou révou ověnčeného. Z rozličných útrob zaznívají po veškerých ulicích výkřiky: Evoe! Evoe! Io! Konečně ubírají se četní davové (neboť veškera Hellas odeslala k oslavení boha dárce hroznův blahodějných své zástupce) k ohromnému divadlu Bakchovu, kdež v provození mistrných her kynul vrchol radosti krasocitnému Hellénovi. Tu již na orchestře ozdobené pozvedala se co oltář posvátná thymele, okolo kteréž velebný chor se svými zbožnými strofami a protistrofami pohyboval se v souladných rytmech, provázen jsa lahodnými zvuky milovděké flétny neb spanilé lyry. Více než třicet tisíc divákův čekalo tu s roznícenou útrobou, se zbožnou roztoužeností, až objeví se herec na povýšeném kothurnu, v rouchu skvostném, pestrobarevném, aby ve slavnostně prodloužených hlaholech hlásal o bojích rekovných héroův a zvěstoval neodvratnou vůli věkožizných bohův. Událo se to snad jenom jedenkráte ve povšechném dějstvu, že básníkové mohli pozírati na provedení svých nesmrtelných děl před obecenstvem tak ohromným, tak stejnou měrou vesměs vzdělaným a pro uznání krásy tak hluboce dojemným. Se zbožnou tolikéž myslí co ze chrámu odcházeli Řekové z divadla svého a dlouho ještě v uchu zaznívala vážná slova, jimiž chor končí vyprávění strastiplného osudu krále Edipa:

> **„Za šťastna pokládán nikdo býť nemůž tu,**
> **Jenž se posledních nedočkal ještě dnů na pouti své!“**

Postupmež v duchu o mnoho věků ku předu. Ocitáme se v hlavním městě říše anglické, v době, kdy mohutné království toto právě bylo přečkalo krvolačné půtky a války náboženské, a kdy

v rozbouřených myslech zachvívaly ještě živé upomínky na strastný a tragický konec tří královen, Anny Boleynovy, Kateřiny Howardovy, Johanny Grayovy, kde i nádherná a labužnická Maria Stuartovna sklonila spanilou svou hlavu pod sekyrou smrtonosnou, kdy záletník její romantický Babington a soudruhové jeho sdíleli krvavý osud se zbožňovanou milostnicí svou. Mocným žezlem vládla nad říší ze všech těch bojův k vysoké slávě a moci se povznášející „panenská“ králová, žárlivá a závistivá Alžběta. V útrobách doznívaly poslední ještě povzdechy pronásledovaných a dohasínaly plameny náboženské zášti a msty. V době této otevřeny společnou snahou dvou mužův, našeho Shakespeara a druha jeho Burbadgea r. 1595 brány nového divadla. Dáno mu významné jméno: „Globe“ (světová koule). Herkules postaven nad ním, co významuplný obraz nesoucí světovou kouli na ramenou svých. A desky tyto znamenati měly svět, a Shakespeare byl tím rekem, na jehož mohutných ramenou spočívaly! Ale jak nepatrná a jednoduchá byla veškera ta stavba, tak nepatrná, jakové bývaly divadelní stavby ku provození duchovních her ve středověku, tak zvaných mysterií, odkudž moderní dramatická poesie prvý svůj vznik vzala, jakož i tragédie řecká spočívala na základech náboženských, na dotčených slavnostech Bakchových. A přece bylo divadlo Shakespearem a společníkem jeho založené nejskvostnější mezi všemi ostatními divadly Londýnskými. Nebyloť tam jako u útlocitných Řekův hlavním bohům zasvěcených oltářův, odkud libovonné kadidlo zhůru se vznášelo; nebyloť lepotvárných soch, drahoskvoucích rouch a pestrých průvodův a bakchanalií; aniž pak tam sestupovali v nádherných, bělohřívými komoni vedených vozech milostní bohové a bohyně dolů k ubohým smrtelníkům a opět zpátky vzhůru ke slunečnému, blaholibému Olympu. Bylať to sprostá téměř bouda, zdělaná ze dřevěných desk, tak zvaný parterre pod šírým nebem, beze vší ochrany proti svízelům slotného povětří; vůkol této prostory táhlo se několik řad krytých loží; tolikéž dosti bídně bylo upraveno i samo jeviště s vedlejšími oblekárnami, beze všeliké architektonické ozdoby a okrasy, ba i bez oken na stranách zvenčích. Opona nepozvedala se vzhůru, ale rozhrnovala se uprostřed. Tolikéž nebylo malovaných zástěn, domů, hor, měst; to vše musela sobě přikouzliti živá obrazotvornost divákův. Obyčejně oznamováno na černé desce jméno místa, jakéž sobě diváci představiti museli. Živými barvami popisuje tehdejší divadlo Filip Sidney, ve své „apologii básnictví“

dokládaje: „Při nejvalnějším počtu divadelních kusův máme Asii na jedné a Afriku na druhé straně a nad to ještě tolik jiných mimotních říší, že herec pokaždé musí oznámiti, kde se nachází. Objevují se tři paní květiny sbírajíce — tu hle musíme míti dějiště za zahradu. Ale ihned na to slyšíme o ztroskotání lodi na témže místě. Museli by nás pokárati, kdybychom je neměli za skálu v moři. Objeví se pak na témž místě strašlivý netvor v plamenu a v kouři; i musejí diváci míti je za jeskyni. Mezi tím přihrnou se dvoje vojska, představená čtyřmi meči a štíty, a kdož by byl takým nevzdělancem, aby na témž místě nespatřil bojiště?“ Znal tyto vady ovšem výborně sám Shakespeare, avšak podává nejdůstojnější jich ospravedlnění ve prologu ku „Jindřichu V.“ v těchto ušlechtilých slovích:

— — — „Odpusťte však drazí,
Že mdlý, nevzlétající duch má smělost
tak velké věci představovat na tom
nehodném lešení: osáhne tato
kohoutí jáma nivy francké? můžem
v tom O ze dřeva městnat jen ty helmy,
jichžto u Azincourta vzduch se lekal?
Odpusťte! vždyť pak křivé znaménko
na malém místě může platit milion;
protož i nám, velkého počtu nulám
dovolte vládnout vaší obraznosti!
Představte si, že v kruhu těchto zdí
jsme opjali dvě mocné monarchie,
jichž čela vyvstalá jen na sražení
od sebe dělí hrozný, děsný ocean.
Doplňte v duchu svém náš nedostatek;
znásobte tisíckrát jednoho muže,
a utvořte si vymyšlené vojsko;
bude-li o koních řeč, myslete si
že vidíte jak pyšná kopyta
svá do vnímavé půdy vtiskují;
vy nám musíte v mysli krále zdobit,
sem tam je vodit, časy přeskakovat,
a skutky mnoha reků klásti v jednu
sypací hodinu.“ — — —

A jaké bylo to obecenstvo, k němuž tak dojemně mluví veliký básník? bylo tak souměrně a tak povšechně vzděláno, jak jsme to byli dosvědčili o vysoce nadaném a souměrně vzdělaném národu hellenském?

Diváci doby Shakespearovy nehonosili se ovšem přílišnou kritickou vzdělaností; nepozastavovali se nad tím, aniž se horšili vidouce, jestliže Koriolán neb César nenosili togu podle správných předpisův římských, aneb jestli objevil se v dobách starořímských bubeník na jevišti s vířícím bubnem. Při tom však dobře znali oceniti pravdivé líčení dramatických charakterův ze hlubokých vnitřních pohnutek a s upřímným souhlasem provázeli spravedlivou pokutu, jakou neuprositelná Nemesis uvaluje na ničemníky vysoko či nízko postavené. Bylot to pokolení silnějších než naše a zdravějších nervů, otrlejších citův, kteréž ovšem příliš nízko vážilo často cenu života lidského, a vyrostlé uprostřed prudkých a vášnivých bojův nemělo pochvílí ku duchamornému, ochabujícímu sentimentalnímu dumání, uprostřed bojův díme, jakými byly mezi jinými boje mezi bílou a červenou růží, kdež pokolení tu v rozsápaném vzteku vraždila sebe až do vzájemného vyhubení! Dotýkáme se těchto věcí i tou příčinou, abychom poněkud vysvětlili a i omluvili mnohé hrubé výroky a rčení i u Shakespeara neobyčejnou u nás nehoráznosti ba i surovostí urážející každou mysl ušlechtilejší, jak toho dosti četná dosvědčení nalezáme i v králi Learu. A v takové hle chatrné boudě a před takýmto obecenstvem provozoval Shakespeare[1]) svá dramata, kterážto stkvíti se budou co nesmrtelné památníky tvůrčího genia lidského. Avšak neunavnou a vytrvalou snahou vypěstoval sobě totéž obecenstvo až k té výši, s nížto pak vnořovalo se s oblibou stále rostoucí v tajuplné hlubiny duchového života oněch vyvýšených postav, jež před jeho žasnoucíma zrakoma

[1]) Shakespeare nesložil svých dramat, aby především uveřejněny byly tiskem, alebrž popřední měrou aby provozovány byly na jevišti. On sám byl hercem, podlé zpráv jeho souvrstevníkův hercem výborným; ba jak to v tehdejší době ve zvyku bývalo zúčastňoval se v témže dramatu i ve víceru menších úloh. V Hamletu hrál úlohu ducha. Nejslavnějším hercem v jeho společnosti byl svrchu již jmenovaný Richard Burbadge (zemř. 1619, tři letá po úmrtí Shakespearovu). Soudobníci jeho vyprávějí o něm v elegii na jeho smrt, že „činil básníky, neboť že ti to měl Burbadga ku pronášení svých veršův, to naplňovalo jich ducha nebeským vytržením.“ Malé jsa postavy, byl nicméně „oku krásou, uchu hudbou.“ Nikdy neodcházel bez hlučné pochvaly z jeviště; každému kusu on teprv vdechl duši a život. V Shakespearových dramatech míval nejtěžší úlohy: Hamleta, Richarda III., Shylocka, prince i krále Jindřicha V., Romea, Bruta, Othella, Leara, Makbetha, Perikla a Koriolana; v komických úlohách nevystupoval.

vykouzloval co z nevyberného pokladu básnický duch Shakespearův. Co však s velikány řeckého dramatu měl společného, byla na mnoze ta výhoda, že látku ke svým nepřekonaným hrám ve valné jich části čerpal buď z dějin právě minulých, v paměti i vrstevníků živě utkvělých, buď z pramenův národních pověstí a báchorek stálou svěžestí řinoucích. Mythy, na jichž základě podivuhodným právě plastickým souladem sosnovány tragédie starohellenské, byly národu řeckému povšechně známy, tvoříce podstatnou část veškeré jeho náuky náboženské; lid řecký ve svých divadlech shromážděný očekával se zbožnou zajisté napnutostí jich opětné abychom řekli novuzrození geniem básnickým a jich v živé konkretnosti na divadle provození.

Podobně obral sobě i Shakespeare ze šera dávné minulosti látku ku svému králi Learu.[1]) Potřebí jest, několika aspoň slovy naznačiti hlavní rysy téže pověsti, jak ji byl Shakespeare nalezl v kronice Holinshedově, abychom pak tím zřejměji přesvědčili se o tvořivé síle básnického genia jeho.

Dle podání dotčeného kronikáře Holinsheda měla veškerá říše teprv po smrti Learově rozděliti se mezi vévody z Kornwallu a z Albanie. Avšak vévodové zpírali se tak dlouho čekati; povstavše ve společném odboji proti Learovi vzali mu násilně jeho zemi a usnesli se, dávati mu ročitý příspěvek, avšak tento průběhem času tak zmírnili a uskrovnili, že mu konečně jen jediného sluhu ponechati umluvili se. Dcera Learova, Cordilla, byla provdala se do Gallie za jednoho ze dvanácti králův, jenž v době, kde „Joas panoval v Judstvu," vládli nad Francouzskem. Tam ku své dceři vzal ztýraný král své útočiště. Cordilla seznavši bezpraví na otci zpá-

---

[1]) S úplnou určitostí možno dosvědčiti, že toto veliké drama složeno byol mezi r. 1603 a 1606, tudyž v době, kde Shakespeare stál na výsluní své tvůrčí síly a umělecké zkušenosti. Mohlo teprv povstati po r. 1603, poněvadž jména ďáblův (IV.), jichž Edgar ve svém ovšem tvářeném bláznění vzývá, vzata jsou z pamfletu, teprv r. 1603 pod názvem „Popish Impostures (klamy kněžourské) vydaného. Před r. 1606; neboť při vřadění téhož kusu v kněhkupecký rejstřík londýnský podotýká se zřejmě, že „král Lear" provozován byl přede dvorem o vánocích r. 1606. Pověst, jížto básník náš použil, patřila k nejoblíbenějším látkám téhož věku; Shahespeare čerpal ji z kroniky Holinshedovy, avšak ve formě ještě velmi sprosté a jednoduché, bez tragického ukončení; jedná o vypovězení, o šťastném zpětuvedení krále Leara. Historii o Glosterovi, jižto s osudem krále Leara tak umělecky sloučil, čerpal z „Arkadie" Sidneyovy.

chané vystrojí válečné lodě s četným družstvem, aby Lear pomstu vzal nad zpupnými odbojníky. Lear odebral se pak se svým zetěm, se svou dcerou a s valným vojskem nazpět do Anglie, a zvítěziv v kruté bitvě nad oběma zetěma ujímá se opětně vlády, a jsa po té ještě na živě po dvě leta zůstavuje říši své dceři Cordille. Toť jednoduchý běh událostí, jak jej sděluje dotčená kronika, jenž však pod tvořivým štětcem veleducha Shakespearova podstatným se podrobiti musel změnám, aby na základě týchže událostí zbudila se v útrobách divákův i čtenářův důrazem co možná nejpronikavějším čistá strázeň tragická.

V osnovu týchže událostí vetkal Shakespeare s podivuhodnou zručností co nejúžeji druhý nad to příběh o Glosterovi z „Arkadie“ Sidneyovy. Dle tohoto vypravování uposlechl jistý král paflagonský žalob pobočného syna svého proti řádnému svému synu, přinutiv tohoto, aby v útěku spásu hledal a život svůj uchránil. Zrádný ten syn odměňuje se lehkověrnému otci, že ho olupuje, oslepuje a vyvrhuje v bídu a svízele. Avšak odpuzený otcem syn pravý ujímá se nešťastného otce, jest mu vůdcem, ba i život mu zachoval, chtějícímu vrhnutím se s vysoké skály ukončiti dny strastiplného živobytí svého. Avšak i tato látka dosti značné změny vzala v dramatě Shakespearově. Z paflagonského krále v pověsti učiněn man britanský; i u Sydneye chce vylézti král na vrch skály, syn pak jeho ani zdánlivě nechce ho uposlechnouti, aby otce tam zavedl, kdežto Edgar Shakespearův, od otce oslepeného ovšem nepoznaný, ihned plní vůli otce svého, ba i v jedné z nejdojemnějších scén téhož dramatu téměř pohrává sobě se zoufalstvím starého, nad životem svým omrzelého starce (IV., 6).

Edgar (stranou). Že s jeho zoufalstvím provádím hru,
jen proto činím, bych je vyhojil.

Již pak potřeba, abychom než se pustíme v samý éstétický rozbor dotčeného dramatu, podali ve stručném nárysu hlavní jeho obsah. Stárnoucí král, chtěje i poslední leta svého života dosud nijakými trudnými pohromami nesklíčeného ve libém ztráviti klidu, ustanovil u sebe veškeru svou říši postoupiti svým třem dcerám a jich manželům. Za tím úmyslem svolává na svém dvoře veřejnou schůzi a projevuje tu jakoby ve svévolném rozmaru, že při rozhodnutí, jak velikou část tétéž své říše každé ze svých dcer by přiřknouti měl, obmýšlí se říditi podlé vroucnosti a dvorské lahodnosti, s jakovou dotčené dcery lásku dětinnou mu projeví. Kordelie,

nejmladší dcera, jižto ve svém nitru nejvíce miluje, nechtíc se sníižiti ku zrádné sobecké lži ztrácí tím lásku otce svého a s ní i žírnou část dědictví. Ve své zaslepené zarputilosti i k tomu svoluje otec, aby ze své otčiny odešla do cizí vlasti s cizím mužem, králem to franckým, jenž při své šlechetné mysli a hlubší známosti lidí zná úplně oceniti výtečné vlastnosti zapuzené dcery. Kletba otcova jest jediným věnem jejím. Avšak tatáž kletba způsobem zajisté hrůzyplodným záhy padá na hlavu téhož, jenž ji byl v bezúvažném rozkvašení nad milou dcerou svou vyřkl. Obě starší sestry Goneril a Regan, provdané za vévody Albanského a Kornwallského, proměňují tvářenou počátečně úslužnost a dětinnou lásku v mrazivou chladnost, pak v zjevné otcem svým pohrdání a konečně v nejbezcitnější jeho od sebe odvržení. Surové toto shrzení otcem tak laskavým a štědrým dotýká se nejen samých hlubin jeho srdce ale i — rozumu; vyhnán bezohlednou svévolí ze svého vlastnictví a jedva ve kvapném útěku ušed vražedlným útokům svých dítek, stává se ve svém blouznění a dále ve své malomocné zběsilosti královský ten kmet na osamotnělé poušti uprostřed divě rozkácených živlův předmětem nejtklivější tragické soustrasti. Avšak vedle strastných těchto příběhů táhnou se v těsném úvazku dorývavé události v životě stejného stradatele; i Gloster stená a svíjí se jako král Lear stejnou měrou pod rozdrcujícími ranami tragického osudu. Jako Lear svou dceru, byltě i věrný králův sluha, Gloster, ve plachém rozmaru odpudil od sebe dobrého svého syna Edgara, dav se proti němu v lehkovážném strachu popuditi a rozdrážditi úlisnými slovy závistivého a divou téměř ctižádostí rozlíceného Edmunda. A jako u krále Leara bezúvažná pýcha a hrdá samolibost, tak i u jeho vasala Glostera setkává se lehkomyslná slabost s nejútrapnější pokutou. Že Gloster vstoupil v tajná dorozumění a v tajné úvazky s cizinou, to vše vyzradil tentýž potměšilý zlosyn Edmund, jenž dříve tak svůdnými slovy dovedl rozdmýchati a rozpoutati v útrobě Glosterově popudlivou a hněvivou jeho žehravost proti ušlechtilému synu Edgarovi. Společným téhož neřestníka úsilím s taktéž neřestnými dvěma dcerami Learovými podaří se konečně, zajmouti a spoutati ubohého Glostera, a něžnější ještě z obou těch netvorův, mladší sestra Regan tupí, haní a mučí bezbranného starce a s ďábelskou zálibou kochá se v útrapách spoutaného hrdiny. A je-li už těmito svízeli obou hrdin a neřestmi jich katanův až do hlubin rozbouřena mysl naše; objevuje se teprv před okem nemilosrdně dosud

rozdrážděným dvojí divadlo nejnáramnější tragiky. Tu na jedné straně úpí krvácející otec, jemuž byl v divém vzteku rozběsilý Kornwallský vyrval oči „z pohostinských lící;“ vedeť ho velkodušný syn, jejž přechvatná prchlivost vlastního otce byla uvrhla v propast nejhlubší bídy; ze druhé strany král stíhaný a pronásledovaný od vlastních dítek, svržený v závratný zmatek rozumu, lomcovaný bezmocnou konečně zběsilostí, provázen ochranou jedině mu věrného mana Kenta, jehož byl dříve zahnal od sebe v návalu rozuzděné vášně. Ovšem mírní se poněkud tragické rozčilení tím, že veleduch Shakespearův uvádí dotčené zlosyny a neřestnice v takové mezi sebou zapletené poměry, že všichni tímtéž rozníceni jsouce a podpalováni sobeckým záštím vespolně sebe trápí a trýzní; se zláště pak uspokojivým zadostučiněním sledujeme zkázonosnou prokmitající lásku obou těch vzteklic k témuž muži, jehož genialní zlosynství jim mohutnou převahou imponuje, kdežto jemu ničím vlastně nejsou leč holými nástroji k ukojení sobeckých snah tou měrou, jako všichni ostatní lidé svůdnému jeho vlivu podrobení. Tolikéž usmiřuje se poněkud roznícená mysl, patříc, jak jeden ze sluhův v zámku Glosterově ve spravedlivé nevoli nad ukrutenstvím, jakéž zpáchána na bezbranném starci, smrtelně byl ranil knížecího jeho kata, rozlíceného Kornwalla (III, 7); ba se vnitřní zálibou pozorujeme, jak nezdárné dcery Learovy ve vzájemné své řevnivosti samy sobě splétají břitký prut pokuty příslušné za jich mrzké jednání. Ale co Kordelie? dítě to velkodušné! a nyní objevující se nad to přestálými útrapami a svízeli se září zvláště dojemné velebnosti! Rozhodla se konečně, sebrati ve Francii četné voje a táhnouti rykem ku pomoci stýranému otci a sklíčené vlasti; při všech těchto svých podnikách vedena jest pohnutkami nejčistšími, ba hotova i život položiti za oběť na oltář lásky dětinné a vlastenecké. A hle! konečný osud rozhoduje proti ní. Vojsko její na hlavu poraženo; ona pak zajata, ve vězení uvržena, a zde uprostřed tmavých zdí umírá smrtí nejpotupnější, kdežto by odklad několik jenom minut byl uchránil drahocenný život všem ke cti a pokoji a blahu, nejvíce pak otci, jenž útěšným se svou dcerou obcováním opět k sobě přichází ze své dosavadní duševní tuposti. Avšak náhlé toto oslnění duchového jeho zraku zdá se jen následovati, aby opětně s úplným vědomím seznal propastnou hloub svého provinění, aby oči jeho nabyvše prvotné zdravoty při prvém vzhledu popatřily na mrtvolu zardouseného dítěte, a touto ranou zdrcen úplně aby v nej-

rozrývavějším bolu zahynul i on! A co Edmund, pravý to opak ušlechtilé mučenice? V bezlítostném téměř a nezkroceném vzdoru padají záletnice jeho Regan a Goneril; a on, nejhorší mezi všemi, umírá tolikéž, ale v mužném boji se šlechetným Edgarem s úplným, hrdopyšným vědomím genialní své síly a s triumfujícím výkřikem:

byltˇ Edmund přece milován (V, 3.)!

A ku konci divé této směsice zuřivých vášní, při tom pak probleskův nejidealnějších citův a zámyslův, nad nimiž nicméně vítězí satanská téměř zloba, kmitá slabounká záře utěšenějšího světélka; Alban a Edgar ujímají se otěží opuštěného státu, i aspoň v temné dáli ohlašuje se růžovější budoucnost ve slovích, antickou lepotou na nás dorážejících:

Nejstarší nejvíc nes'; nám co jsme mladší
k tak mnohým strastem život nepostačí!

Čtenáři naši, pozorným zrakem sledujíce běh událostí ve dramatě Shakespearově o Learu námi nyní ve stručném obrysu naznačených, budou se udiveni s námi tázati: lze-li pak s dobrým rozsudkem přičiniti k dotčenému dramatu dosavadní krasovědnou theorii o tragédii? či nutno-li dotyčné pojmy proměniti, rozšířiti či zúžiti? Rozvažujmež to nestranně, okem ničím nepředpojatým.

Úsečněji a hlouběji nevyřkl snad žáden vznik a podstatu toho, co jmenujeme *tragickým*, jako Aischylos ve svých Choephorech: „Kdo jednal, musí trpěti.“ Prvý čin stává se příčinou druhého, a tento opětně podnětem jiného, a jako nit s nití spřádá se v usjednocenou tkaninu, tak vplétají se jednotliví činové neodolatelným zákonem v jednu osnovu Jako vlna stíhá vlnu, tak pádí nutným během událost za událostí, čin za činem s následky svými neodvratnými. Zákon tento, jejž bychom jmenovali zákonem příčinnosti, kausality, panujícím i ve světě mravném, naznačili Řekové slovem *εἱμαρμένη*, *osudem*, jemuž však nejenom lidé, alebrž sami jich bohové a heroové byli podrobeni. Zeus béře mstu na Kronovi pro Urana; Herakles opustiv nevěrně manželku svou umírá v šílenosti a v plamenech jejího svadebního roucha osudným jedem napuštěného. Neníť zajisté zákon tento, jímž nad bohy i lidstvem vládne osud nemilosrdně a beze všech zmírňujících ohledův a to od pokolení k pokolení, pouhou nutností, *ἀνάγκη*, jak obyčejně bludně domníváno se, alebrž v témže neodvratném osudu splývá souladně a nerozlučně nutnost i *spravedlnost.* Tolikéž není tentýž osud ně-

jakým snad *bohem*, aneb pouhou nějakou personifikací, alebrž *zákonem*, vznášejícím se stejnou měrou nad lidmi i nad bohy v nedostížné výši.

Odkud ale druhý odstavec v dotčené propovědi Aischylově, že kdo jednal, *musí trpěti?* Každý z nás jest stranný, jest jen míjivou *dobou* v rozvoji *celku*, a jednotlivec co takový nemůže se udržeti na vždy v souladu s vesmírem. Vina jednotlivcova v tom právě tkví, že se hrdopyšně honosí býti celkem, v marnivé vychloubavosti vzpírá se proti celku a tím v konečnou vrhá se záhubu. A pročež tetelí se všude, kdekoliv tluče srdce lidské, ve velebných úvalech tajuplného Hindostanu, jakož i v dalekosáhlých písčinách afrických, v útrobách jeho hluboký cit dávné praviny; a podobně zjevuje se ve všech mythech, i v ideách nejdřevnějšího pohanství touha po smíru a ustáleném klidu.[1]) Jednotlivé *já* chce bez oběti býti bohem! Eritis sicuti Deus! I nemineme se zajisté s pravdou, podstatu tragického ve dvou slovích projadřujíce: jest to *velikolepost* či *veleba egoismu*; v něm však leží i původ všelikých útrap.

Nejdojemnějším prototypem takového egoismu v básnictví antickém jest nám Aischylův *Prometheys*, v němž nazírati dlužno nejenom jednotlivce mohutnou silou proti závistivému osudu bojujícího, alebrž obraz veškerého bezčetnými ranami sklíčeného člověčenstva. Prometheys vědom sobě jsa vnitřní síly a odvahy, roztoužen výhradně po blahu lidstva, vzdoruje ve překotném přepychu proti samým bohům, nad ně se pohrdlivou snahou vypínaje a žádnou

---

[1]) Jedna z nejdojemnějších v ohledu tom pověstí jest pověst o posvátném grálu, v níž obzvláště kochal se středověk, kterážto zajisté slila se v půvabnou jednotu z různých pohanských i křesťanských myšlenek. Nejpronikavěji zrcadlí se ve velikém eposu Eschenbachově v Parcivalu, o tomto řekli bychom Faustu středověkém. Nelze nám na tomto místě sříci se radosti, abychom neuvedli přehluboká o témže předmětě slova básníka Lenaua (Savonarola):

„Die Künste der Hellenen kannten
Nicht den Erlöser und sein Licht,
Drum scherzten sie so gern und nannten
Des Schmerzes tiefsten Abgrund nicht.

Dass sie am Schmerz den sie zu trösten
Nicht wusste, mild vorüberführt,
Erkenn' ich als der Zauber grössten,
Womit uns die Antike rührt.“

vyšší nad sebe moc nechtěje uznati a jí se podrobiti; a tuto hrdou vzdorovitost ukazuje nemoha jinak hrdinnou lhostejností ve strádání uvalených naň útrap a bolestí. Marně mu zvěstuje Hermes hroznou kletbu Zevovu; Prometheys dlí nepohnut jako skála, ku kteréž vůlí bohův přikován jest, odpovídaje těmito velebnými slovy:

Dávno jsem o tom poselství věděl,
jímž tu hřmotí; než trpět hanebně
od soka nijak k potupě soku.
Pročež metejž si na mne v plamenných
ohně kotoučích blesků svých střely!
Zachvěj se aether
hromem a vířením větrů divokých;
základem země u samých kořenů
vichřice zatřas, —
velvlní moře hukotem zuřivým
valiž se dráhou nebeských hvězd, —
v černou Tartaru propast uvrhniž,
rozdrť toto mé tělo, divokým
vírem osudu schvácené:
mne přece nemůže usmrtiť.[1])

Podobnou vzdorovitostí proti samému božství vyniká tolikéž, abychom uvedli i příklad z novověkého básnictví, *Byronova* metafysická báseň: „Kain.“ Synavý jed pochybenství hlodá na samé hloubi duše Kainovy. Hned z počátku prvého jednání, když Adam otec jeho napomíná k modlení, k díkůčinění bohu, volá Kain s bezohlednou zarputilostí:[2])

„Nemusím umřít?“ A k rodičům pak dí:
„A proč
jste netrhali s stromu života?
Pak byste mohli vzdorovat Mu.“

A tato myšlenka *smrti* vine se jako červená nit veškerým tím duchaplným dramatem; onať původem jest Kainovy stále rozrývané hloubavosti a neustupného až ke konci vzdoru jeho proti bohu; neboť pročby měl trpěti za vinu jiných?

A to jest život! Lopota! — a proč
se já mám lopotit? že otec můj
si nemoh' místa v ráji udržet?

---

[1]) Viz „Prometheys. Tragédie Aischylova, přeložil V. Nebeský. V Praze 1862,“ na str. 74.

[2]) Viz: Kain, dramatická báseň lorda Byrona, přeložil Josef Durdík, v Praze, 1871.

Co já v tom konal? — Já byl narozen,
Já nechtěl narodit se, nemiluju
ten stav, v nějž narozením vpraven jsem!

Ba ještě pronikavěji objevuje se ohlas bolu, jenž zachvívá i veškerenstvem, v těchto zoufalých slovích Kainových k Adě:

O malý Enoch můj,
a jeho žvatlající sestra! Kdybych
jen moh' je tušit šťastnými, pak rád
bych zpola zapomněl. — — — — —
Strom vědění a hříchu
si obrali a nespokojeni
s tou vlastní bědou zplodili mne, tebe,
těch několik, co jsou, a nesčetné
a nesčetné roje milionův
co teprv budou, aby zdědili
muk po věky jim nahromaděných!
A já být otcem takých bytostí!
Tvá krása, láska tvá — slast, láska moje,
vše co v svých dětech, v sobě milujem,
jen vede je i nás skrze mnoho let
zla, útrap — neb málo let, však přec
jen bídy, mžikem blaha přervané
k smrti — té neznané!"

A vodí-li v druhém jednání Kaina Lucifer, jenž nesmí stotožňovati se snad s Mefistofelem v Göthově Faustu, neb jest sličný anděl, tolikéž jako Kain v titanském vzdoru brojící proti bohu, jejž má jen za tyranna, za tvůrce světův proto, „aby věčnost činil méně obtížnou své hrozné jsoucnosti a s nikým nesdílné samotě," vodí-li ho veškerými těmi nesmírnými prostorami všehomíra; nečiní to za jinou příčinou, leč aby objevil užaslému Kainovi, že nejenom na té malitké, bídné zemi, nobrž v oborech vyšších, u tvorův nad ty ubohé pozemčany vznešenějších, že ve vesmíru vládne tentýž osud silou nemilosrdnou: *bol a smrt!* A proti takémuto tvůrci zpírá se hlodavé pochybenství v zjevnou zpouru a vrcholí v rouhavých těchto slovích Kainových (II. jedn. 2. výj.):

„Proklet buď,
kdo život vynašel, jenž vede k smrti,
či rmutný trupel ten, jenž maje život,
ho nemůž' držet, musí pustit jej —
i pro nevinné!" —

A nejpronikavější tragický zjev jest pak v 3. jednání, kteréž co do hloubi citův a básnického půvabu patří k nejladnějším vý-

plodům Musy Byronovy, když vlastníma žasnoucíma zrakoma patřiti musí Kain na *prvou* smrt, na smrt to vlastního bratra Abela a způsobenou vlastní rukou zločinnou! I nevíme, jestli bychom mohli uvésti podobný příklad rozrývavého bolu jako ten, jenž leží ve hrůzovelebném ryku chotě Kainovy, Zilly:

„Otče! Matko! Ado! Sem
sem pojďte blíže! Smrt je ve světě!

Kain.

A kdo ji přiveď sem? — Já, jenž tak z hloubi
jmě Smrti v zášti mám, že myšlenka
už otrávila celý život můj,
dřív než jsem poznati moh' smrti vzhled."

Zmínili jsme se o obou těchto výplodech dramatické Musy něco obšírněji, poněvadž i obecenstvu našemu československému ve výborných překladech staly se přístupnějšími. Avšak podobnou vypínavou hrdost a zpupnou vzdorovitost *jednotlivcovu* proti *vesmíru*, nalezáme co pravý odznak tragičnosti ve všech jiných klasických dramatech ze staré i z novější doby. Podobné zpupnosti dopuští se Edip Sofoklův, vynášeje co bůh, co zosobněná Nemesis neuprosný soud nad Lajem; hlavní rekyně ve Faustu Göthovu povznáší rozechvělý *cit* lásky se všemi jeho výstřednostmi a sběckými příkaly k výhradnímu, téměř absolutnímu panování, roztesknělá volajíc: „kde on není, všude jest mi hrob, a zhořčen mi veškeren svět"; avšak i Faust sám prohřešuje se tím, že stranný *rozum* jednotlivcův pozdvihnouti usiluje ku závratné výši *absolutnosti*, chtěje obejmouti vesmír vědoucností svou povždy jen strannou a různými nad to vášněmi zatemnělou.

Tímto však hrdým sebe přeceňováním, vyvyšováním sebe co jednotlivce k vrcholu absolutnosti, v čemž tkví pravá a hlavní jeho vina, sraziti se musí v rozpor čili v *konflikt* s vyšší touto mocí a podstoupiti s ní boj ovšem nerovný. V takýto svůdný boj s bohy vrhá se Prometheys; Klytémnéstra, jež povznesla lásku k dítěti nad lásku ku svému choti; Agamemnon, jenž zapřev city lásky otcovské roztoužil se výhradní snahou po slávě; podobně i Orest, Elektra, Antigone, city útroby své ku výhradnímu panování povztýčivší proti citům stejnou měrou oprávněným — všichni vrhají se v závratnou propast rozporův s vyššími mocmi a se vlastním nitrem.

Kde ale tkví moment tento tragičnosti u našeho krále *Leara?* Rovně též jako při uvedených nyní recích ve zpupné jeho mysli,

v nížto přeceňuje vlastní sílu a malomocnou pak snahou zpírá se proti věkověčným zákonům všehomíra. V hrdosti své, jakéž byl takměř již přivykl co neobmezený samovládce dlouhým panováním, domnívá se, že mocným kynutím královské vůle bude mu lze zvítěziti i nad nezměnnými zákony, podle nichž v útrobě lidské jen *svobodně* probouzejí se ušlechtilí citové lásky, a jenom kde svobodnou rozvahou jako libovonné kvítí byli vypučeli ze hlubin duše, že i déle v neumorné svěžesti potrvávají k taktéž ušlechtilým skutkům podněcujíce. Lear však v hrdopyšném svém bludu má za to, že city dětinné lásky *vymoci* lze násilnickou svévolí a k takto vynuceným, pokryteckým projevům téže přítulnosti dětinné připoutává rozdělení své říše. Takto zpírá a prohřešuje se proti věčným zákonům, chvějícím ve vesmíru nezměnnou nutností. Avšak ještě více. V bezměrném svých sil přeceňování vzdav se ve prospěch svých nezdárných dcer všech svých statkův a práv vladařských trvá v šalebném ještě domnění, že mu i příště bude lze panovati a v moci královské libovolně kochati se, ač byl v nerozvážném, ba již blouznivém chvatu a rozmarném rozčilení odpudil od sebe všechny, andělskou Kordelii a šlechetného Kenta, právě ty, v jichž obětovnou věrnost, bezzištnou oddanost a nezměnnou lásku mohl pevně důvěřovati. A tak zajisté i Lear egoism svůj povznáší ku svrchovanému vrcholu zpupnosti a uráží tím pověčné zákony, na nichž spočívá bohem určený rozvoj člověčenstva.

Důraz tragičnosti u krále Leara stává se mohutnějším i pronikavějším okolnostmi času, v němž se charakter téhož samovládce rozvíjí. „Jsouť zajisté lidé," jak dí Edmund v našem dramatě, „jen odtisk doby; srdce citlivé se k meči nehodí" (V, 3). A tentýž potměšilý, avšak duchaplný Edmund líčí dobu tu v rozmluvě se svým bratrem co strastné vyplnění dávného proroctví rysy úsečnými, jakovými uměl štětec Juvenalův nakresliti dobu císařů římských (I, 2): „Ubezpečuji tě, že události, o kterých tam psáno, nešťastným osudem se již oznamují, jakož jest nepřirozený poměr mezi dítětem a rodičemi, úmor, drahota, rozlučování starých přátelství, rozdvojení v říši, hrozby a proklínání krále a šlechty, nedůvodná nedůvěra, vyobcování přátel, vojska rozdrobení, zrušení manželstev a bůh ví co všecko!" I starý Gloster naznačuje podobně živými barvami v rozmluvě s týmž Edmundem ráz téže doby, zvěstovaný podle mínění jeho zatměním na slunci a na měsíci (I, 2). „Láska chladne, přátelství se rozpadává, bratří se sváří; v městech zpoury, v kra-

jích různice, v palácích zrada a mezi otcem a synem svazky strhány.“ Bolestné doklady ku pravdivosti tohoto trpkého výroku svého nalezl ovšem ubohý Gloster přehojnou měrou ve vlastním domě. V takýchto rozbouřených a ve všech základech rozkolísaných dobách bují veškery náruživosti v nezkroceném vzteku. Ohledněmež se po celém tom skupení osob jednajících v různých a sobě odporných směrech okolo krále Leara, co popředního hrdiny našeho dramatu!

Nejbližší jsou otci ovšem dcery jeho. Rozjímejmež dříve o posupné povaze starších dvou sester, aby tím dojemnější září zaskvěla se před námi andělská postava nejmladší, ušlechtilé to Kordelie. Řídil se zajisté Shakespeare v líčení dramatických charakterův zákonem, jenž proniká veškeren obor krasovědy, zákonem to *kontrastu* čili protivy. Avšak i povaha dotčených dvou starších sester není naznačena podle jednotvárného kadlubu, alebrž mistrnou rukou vytčeny tu zvláštní odstíny v obapolném jich obrazu. Obraz tento musel básníkem vykreslen býti s šetrnější pílí, poněvadž právě tyto obě dcery, vynikající stejně oslepující krásou. jako oslepujícím zločinstvím, jsou v dramatě našem popředními pružinami blouznivého rozechvění a rozdrcujícího rozporu ve vnitru Learově. Šašek, jenž s příměskem trpké ironie Gonerilu jmenuje „krásnou šlechtičnou“ (I, 4), dí ovšem v rozmluvě s Learem, že „obě podobny sobě jsou jako pouchle jablku, a že se od sebe tak liší jako pouchle od pouchlete“ (I, 5); avšak pozorlivé oko nalezá dosti značných, jich od sebe různících stránek v jich mravní povaze. Starší, vášnivá Goneril, jest odvážnější, samostatnější, ve svých záměrech vymýslivější, ku prvému činu odhodlanější nežli Regan, kteráž se dává od ní svésti a popuditi ke všelikým ošemetnostem i krutým mrzkostem, avšak v úchvatu mysli k činům jedenkráte roznícená žene se přes všelikou míru, ba v ukrutnostech pak přehánějíc samu starší svou sestru. Pohrdavější rozhorčenost vyvírá se z rozbouřené útroby Learovy proti starší dceři, jižto sám vévoda Albanský jmenuje „zlatým hadem“, a nad níž hořekuje útrapami sklíčený otec:

> Supíc na mne jazykem svým uštkla
> na způsob zmije mne až do srdce!

Měl zajisté otec k nářkům takýmto veškeru příčinu. Neboť Goneril, dobře předzvídajíc, že i jim, dcerám starším, podobných bude zakoušeti výstupkův od otce vrtkavého, jakým bylo odpuzení Kordelie a vyobcování Kentovo, pobouzí sestru k obapolné ostra-

žitosti, aby ubránily se spojenými silami proti bezuzdné svévolnosti otcově a končí pak odhodlaným výrokem: „Musíme něco učinit, a sice za tepla!“ (I, 1). V zámku tolikéž starší sestry vznikají prvé sváry a neshody s otcem, tam zosnují se prvé nitky krutého a bezohledného pronásledování, dráždění a mučení ošáleného starce; Goneril odesýlá sestře ošemetný list s poučením, s jakou zlomyslnou nešetrností by se chovati měla, přijímajíc otce pod přístřeší své. Otec má mladší dceru Regan za útlocitnější i vlídnější, domnívaje se, že tato „lépe zná hlas přírody a svazky dětinné, dvornosti skutky, vděku povinnost“ (II, 4), než starší Goneril s tou svou „vlčí tváří“ (I, 4), a s tím divokým, „hrdým hledem“ (II, 4). Avšak v tom velice se mýlí neobezřelý a předpojatý otec. Co do surovosti a nevděčnosti ničeho jedna druhé nezadává; ba mladší objevuje se nad starší v mnohém ohledu krutější, protivnější a zlomyslnější. Hned ve prvé scéně usiluje ve projevu dětinné lásky úlisnějšími a vybroušenějšími slovy nad ostatní sestry vynikati; a když otec vypuzený od zrádné Gonerily útočiště béře ku pohostinství mladší dcery a na mysl jí uvádí, že obdařil ji půlí svého království, odpovídá Regan (II, 4) zpupným, odsekavým slovem:

K závěrku, pane!

A kdežto starší domlouvá otci, aby se spokojil menším počtem komonstva,

„nač třeba pětadvacet, deset, pět
k obsluze v domě, kde dvakrát tolik
má rozkaz sloužit vám?“

dí rozhodným, hrdým slovem Regan:

„nač j e d e n třeba?“ (II, 4).

I s ošklivostí odvracuje se zrak od té ošemetnice, když ve svém rozlíceném vzteku vousy rve ze brady Glosterovy a ze zadu probodá sluhu, jenž ve spravedlivé nevoli byl skolil jejího chotě co pomstění, že tu svévolně porušeno posvátné právo hostinství, aneb když rekovného Kenta s chladným ukrutenstvím přikazuje v klády uvrhnouti, a starého Glostera zraku pozbaviti (III, 7).

Jak jsme byli svrchu sestavení protiv, světla i stínu, boje a míru jmenovali všeobecným zákonem ve veškerém oboru umělectví, tak panuje s podobnou všeobecností, popřední však měrou, v básnictví epickém a dramatickém, *zákon odůvodňování* čili motivování jednotlivých činův u vynikajících hrdin. I v ohledě tomto prokazuje se Shakespeare nedostižným mistrem. Výbuchy zlomyslné obou

sester vášně k otci i k manželům neprobleskují ihned v úplném vše vůkol sžírajícím žáru, alebrž pozorujeme u vyličování zločinných jejích skutkův zdařile vytknuté stupňování od chladného přijetí dobrého otce ku mrazivé lhostejnosti, odtud pak již ke zpurnějším svárům a od rozepří zlomyslně oběma zosnovaných ku zjevnému odbojnictví. Ovšem vyrůstají veškeří charakterové částečně i z okolností časových a z podmínek samou již přírodou v tu neb onu osobnost vnořených; avšak činové jejich nesmějí býti holými výsledky vládnoucí plaché náhody, nobrž výkvětem vnitřních pohnutek a podnětův, ač mnozí krasovědci v *mimotných* jenom událostech jakési právo náhodě přiřknouti se jímají i v básnictví dramatickém. Prvé ovšem podněty k neřestnému obou těch dcer jednání tkví ve vychování, jakéž se jim bylo dostalo v rodinném domě pod vládou více svévolného a vrtkavého než opatrného a klidného otce. Nátlakem takéhoto vychování, kdež vládne neobmezená vůle otcova, vyrůstá nejčastěji v dítkách potměšilé pokrytství; city sebe oprávněnější násilně se ukrývají a toužebně očekává se okamžik, kde bude lze zbaviti se trapných těchto okovův a svobodně pak rozvázati ústa ve službě stálého šálení uzamykaná. Tak se bylo událo i u obou dcer Leàrových. Radují se a jásají, že konečně se byly octly na svobodné půdě po dlouhých létech trýznění a pokryteckého sebe přemáhání; myšlenky, citové, podniky dosud v útrobě násilně utlumované prorážejí mohutným výbleskem na venek a obě zpírají se zuby nehty, užívajíce veškerých sebe potupnějších prostředkův, aby jenom nedostali se opětně pod nenáviděné jho otcovo. Ve hroznějším ještě světle objevuje se démonická jich povaha v jednání ke svým manželům; i v těchto poměrech platí o nich potupný výrok, že nejsou „hodny prachu, jejž vítr jim metá v tvář.“ Obě zahořely stejně horoucím plápolem láskou k Edmundovi, jenž stává se bezděčným jejích neřestí odplatitelem; jen že při tom Goneril četnější počet zločinův uvalila na spustlou duši svou, ovšem tolikéž i souhrnem nepříznivých pro ni okolností. Ukojení divé její náruživosti překážejí i sestra Regan i choť, vévoda Albanský; sestry zbavuje se otrávením; krutý zámysl zbaviti se i manžela, nepotkává se se žádoucím zdarem. I rozplápolení jizlivé této vášně k cizímu muži u starší sestry rozvinuje se postupně. Hned z počátku (I, 4) ukazuje nelibost s jednáním a veškerou povahou chotě svého:

— — — Ne, ne, pane!
Tu jemnou vlídnost a ten způsob váš
ač nezatracuji, — leč odpusťte,
víc tupen býváte pro bezumnost,
než veleben pro vlídnost škodlivou.

Z této nelibosti jakož i z vědomí, že ho důmyslem překonává, že jí vlastně „zákonové, příkazy přináležejí,“ vyrůstá dále chladná k němu lhostejnost, jizlivé hanění dobrých jeho vlastností, až dospívá ku zločinnému zámyslu ze světa ho sprovoditi. Regan jest v ohledu tom v něco příznivějším osvětlení, avšak což nesmíme zamlčeti ne tak pobudkami z vnitra pochodícími, jako více šťastnou náhodou, že ztratila usmrcením svého manžela, dříve než se byla zasnoubila svůdníku Edmundovi. Onať mstí zavraždění chotě svého probodnutím sluhy, jenž téhož zločinu na manželu se byl dopustil. Goneril by sluhu svého raději podplatila, aby jejího chotě zavraždil; a kdežto Regan co vdova plane žhoucí vášní k Edmundovi, hárá tato láskou k témuž nešlechetníku ještě za živobytí svého manžela. Opět však co do žhoucí hříšné vilnosti a odtud vzniklé zločinné odvážnosti uchopiti se lsti, úkladův, ba samé vraždy, aby jen dospěly k ukojení svých rozbujněných chtíčův rovny sobě jsou tou měrou, že Lear (IV, 6) při zpomínce na jich úlisné i zločinné jednání („říkaly i *ano* i *ne* ke všemu co jsem pravil“) pronáší kletbu nad veškerým pohlavím ženským, kteráž co do hořkosti i bezohlednosti výrokův jedva kdy byla překonána:

Vidíte onu upejpavou dámu,
jejížto tvář ve klíně věští led,
jež v larvě ctnosti očka odvrací
chlipnosti jméno sotva zaslechnouc?
A předc nemá ni tchoř ni klisna řujná
bujnější po ní žádosti! atd.

Nezměnnou až ke konci věrnost k Learu stradateli chová dobrák *Kent*, jako stín s rovnou povždy oddaností ho provázeje od jednoho zastavení ke druhému na křížové jeho cestě. Vysmívá se mu šašek, že proti všem pravidlům samospasné oportunity drží se člověka, ze přízně vyšlého, od něhož v ješitném přechvatu byl vypuzen, a dává mu svou čapku (I, 4), že „neumí věšet pláštík, odkud vítr věje.“ Avšak tím vším nedává se dobrodušný man Learův ve své oddanosti ku králi nikterak mýliti, ba na zpurná slova králova klidně a mužně odpovídá (I, 1):

Kent buď nezpůsobným
kdy blázní Lear!
Čest
buď neohrožena, kdy velebnost
v nerozum upadá!

I on má mnoho z popudlivosti a nakvašenosti pána svého; pravdu pronáší příliš drsnatými a příkrými slovy a tím hned na počátku tragédie upadá v nemilost rozzlostněného panovníka svého; a i vévoda Kornwallský nazývá upřímnost jeho ovšem až někdy do tvrdé nešetrnosti zabíhající, „drzou hrubostí" (II, 2), jmenovitě ve výstupu s Osvaldem, správcem to domu vévodkyně Goneril a povolným nástrojem všech padoušských piklův, jenž nad to činí svou jizlivou podlízavostí a krutou ješitností pravou protivu přímé povahy Kentovy. Jarou a bodrou mysl zachovává v nejcitlivějších trudech; lehkovážný ten humor neopouští ho i do trlice položeného (II, 2) a sebe sám nejtrefněji charakterisuje, doloživ v rozmluvě s Learem, že proti Osvaldovi ihned „tasil meč, mužsky víc než s rozvahou" (II, 4). Nicméně pojí se v milé shodě s takouto někdy až hrubou drsnatostí chladná opatrnost a bystrá ostražitost, zvláště od té doby, co se odhodlal ku vedení všech příslušných podnikův k osvobození svého pána. Nejtenší nitky veškerého spiknutí sbíhají se v opatrných jeho, zároveň pak mohutných rukou. Znalť on dobře nestálou a pánovitou povahu Learovu; předzvídal trapné toho následky, že král v placeném rozčilení se byl sřekl všech práv panovnických i svých statkův, a znal ho, že hned při prvé příležitosti vypukne zpurná jeho mysl v úplném plápolu, jak mile přiřčení mu sluhové budou se k němu míti nedosti dvorně a úslužně. S pronikavou úvahou přemítá všechny k vyvedení svého plánu příznivé okolnosti, pozoruje panující všude nespokojenost s přílišnou přísností nové vlády, neušla pozorlivého jeho zraku vzniklá nesvornost mezi oběma vévody z Albanu a z Kornwallu, patrna mu jest úplná nespolehlivost jich sluhův, jenžto se dávají upotřebovati za vyzvědače na prospěch Francie. Co anděl strážce, jenž vše uvede v pravou míru a shodu, září mu v dáli ušlechtilá Kordelie; k ní při všech svých podnikách zraky své upírá co k nejvydatnější pomocnici. Avšak dále prozírá ve své zlobě ještě nad Kenta ostražitější Goneril; zdařilo se úkladům jejím uvesti opět svornost mezi oba šlechtické rody, z nichž jeden po zavraždění vévody z Kornwallu representován jest Edmundem, jenž se ve vypuklé válce

Francií objevuje co hrdinný a výtečný vojevůdce. O spojené úsilís tak obratných a účinných sil ztroskotává se dobře jinak promyšlený plán Kentův k osvobození i krále i říše; místo k vítězství vede Kordelii i krále ke smrti společné. Tím vidí úlohu svou neblaze ovšem ukončenou; noví vládařové pobízejí ho ku přijetí služby v upokojené říši; k *novým* vládařům nechce *starý* sluha přistoupiti. S podobně stálou věrností provází i šašek pána svého. Mohli bychom i o něm užiti slov našeho Máchy: „lehký na tváři smích, hluboký v srdci žal.“ Šprými svými usiluje všemožně rozjasniti zakaboněnou oblohu ve tváři svého krále; viděti, že kdežto tvář se usmívá, oko zalévá se slzou soustrastnou. Avšak jako Kent tak i on zabíhá často, hned v prvých scénách za meze příslušné ku králi šetrnosti, ba v bouřlivé té noci dráždí více nevčasnými svými a někdy příliš trpkými šprými rozbolestněnou mysl vypuzeného starce, kdežto by ji měl mírniti a zaceliti krvácející rány hrudi Learovy. Nesmíme ovšem zapomenouti, že při takémto doličování veden byl Shakespeare hlavně ohledy éstétickými, aby mysl posluchačův nemusela se stálou napnutostí utkvívati při těch nad míru děsných výbuchách blouznivé rozběsilosti Learovy.

Již Aristoteles přísně požaduje v rozvoji každého dramatu trojí jednotu: jednotu děje, času a místa. S přílišnou zajisté úzkoprsostí až k výstřednostem drželi se téhož pravidla popředně francouzští dramatikové doby tak zvané klasické: Racine, oba Corneillové, a i Voltaire, kterýžto poslední nevražil na Shakespeara pro nedbání téhož pravidla tak osupilou měrou, že jedno z nejvýtečnějších dramat téhož veleducha, Hamleta, neostýchal se nazvati výplodem „spilého divocha.“ Již pak Lessing ve své „Hamburské dramaturgii“ opřel se veškerým důrazem kritického ducha svého proti výstřednému zachovávání dotčené náuky Aristotelovy, v jakém sobě na újmu pravé poesie libovali dramatikové francouzští, ráznými důvody obhajuje počínání si Shakespearovo. S náhledy těmito souhlasil úplně Göthe ve svém mládí, překonav ve prvotinném dramatu „Götz von Berlichingen“ co do bezladnosti ohledně času a místa samého mistra Shakespeara; v pozdějších dobách odšinul se, ač nikoliv ke zdaru plodův svých dramatických, od tohoto vzoru mladistvého věku svého. Avšak i ti, již připouštěli, že dějiny v dramatě mohou rozpřádati se, ač nikoliv bezměrně, v různých dobách i na různých místech, kamž snadno jich sleduje hravý let fantasie; žádají nicméně přísné zachování *jednoty ohledem na*

děj. A jakž? tu v našem dramatě o králi Learu nalezáme dvojí samostatně se pohybující děj, jenž v rovně žalný osud se splétá u obou hrdin u Leara i u *Glostera?* Avšak právě tím, že oba ty děje obapolně v sebe vnikají, sebe na vzájem docelují a doplňují a v libý takměř samorostlý soulad splývají, dosvědčil vyšší svou genialnost v jich mistrném dolíčování básník náš. Přestrastné události, jakými v míře právě hrůzyplodné stýrán v naší tragédii se spatřuje dům panovnický, nabyti musejí jak u čtenáře tak u diváka tím značitější pravděpodobnosti, vidíme-li, že se v podobné strašlivosti opětují i u podřízených manův; nad to pak vniká Gloster svazky, jimiž ve stálém sjednocení trvá s Kordelií i s nespokojenci v říši, tak důrazně a rozhodně v osnovu veškerých dějin jako Kent; ba bez jeho syna Edmunda nebyloby tu vykonatele výroku neuprosné Nemesis na zrádných dcerách Learových. Ač má Gloster v charakteru svém mnohé se svým panovníkem styčnosti, přece různí se od něho v nenepatrných věcech. Veškery rozměry v líčení charakteru Learova jsou kolosalní, u Glostera nepřesahují nikde obyčejnou míru. Jak Lear Kordelii, dceru právě zdárnou, tak odpuzuje Gloster právě upřímně mu oddaného syna Edgara, jenom že oba to činí z jinakých podnětův; u Leara vládne při krutém tom jednání přepjatý rozmar, plachý, chorobný vrtoch, u Glostera přechvatný, neodůvodněný strach. Oba teprv v bídě a v ohromném žalu prozírají ku pravé ušlechtilé povaze tam dcery, tu syna; teprv v okovech náramného vlastního neštěstí poznávají oba, co jim ovšem nepřitanulo na um, dokud oba žili v přepychu a v rozkoších, že svět tento pln jest trudův a bezčetnými sklíčen pohromami; v citu takovém volá Lear (III, 4):

Ó málo posud
jsem si to brával k srdci. Zhoj se pýcho!
jdi, uč se cítit, co ti chudí cítí,
bys nadbytek svůj na ně sesypala,
a bohův spravedlnost obhájila!

A podobně tklivými slovy volá i Gloster k Edgarovi (IV, 2):

Tu vezmi měšec, jenž si rukou nebes
byl těžce zkoušen: že já bídným jsem,
je tobě k štěstí. Nebesa! tak čiňte!
Nechť pocítí boháč rozkošný,
jenž řádu vašemu se rouhá, vaši moc,
již nechce vidět, že ji sám necítí.

Tak budou výstřednosti vyrovnány,
dost bude každému.

Avšak kdežto Lear zcela důsledně podle povahy své zuří v bezměrném vzteku, plány tvoří na plány, ba ve „přesličné lsti rádby („bijte, zabijte, neživte, zabijte!“) zástup koní dal plstí podkovat“ (IV, 6) proti vrahům svým: zůstává při všech těch krutě nemilosrdných ranách osudu Gloster malomocným, bázlivým, ocitujo se ihned v bezčinném zoufalství, štítí se úzkostlivě všeho pomýšlení na mstu, ba raději vložilby vražedlnou ruku na vlastní život, nežby rovnou měrou odvětil tryznitelům svým. Srdce jeho zůstává ve všech okolnostech zmítaného života povždy čisto a šlechetno. Rozrývavý bol nad nevděkem, lítost, rozbouřená mstivost, chorá malomocnost stupňuje a vrcholí u královského jeho pána v šílenství a v divé rozběsilosti: Gloster jedva zmáhá se ku pouhému ždání, zblázniti se a takto na jedenkráte pozbaviti se traplivého vědomí svých muk a svého žíravého žalu. Dvakráte ochraňuje ho vděčný syn od prohlubně zoufalství, v nižto jižjiž chvátá uvrhnouti se, poprvé když chtěl spadnouti „se strašné výšky křídové skály“ (IV, 6), a po druhé, když obdržev strastnou zvěst, že král podlehl, byv zajat i s dcerou svou, nechce se dáti na útěk podle rady Edgarovy:

Ni o krok dále,
i tuto, příteli, můž člověk hnít (V, 2)!

alebrž s bezbrannýma prsoma očekávati usiluje příchod nepřítele. Nezměnnou láskou oddán jest až ke konci králi svému. Právě šlechetná tato mysl uvádí ho v záhubu a vrhá v ruce téhož ošemetníka Edmunda, jenž dříve byl zneužil jeho lehkověrnosti, aby dobře promyslenou lstí vyrval drahého syna z náručí otcova. A právě ten, jenž vyniká dobrotou srdce a veskrz ušlechtilou snahou podstoupiti musí trest tak mimořádné krutosti, jakový byl kdy zamihnul v tvořivé fantasii básníkově. Výstup (III, 7), kde Glostera v jeho vlastním pohostinném domě škůdcové násilnou rukou svazují, kde v ďábelském téměř rozvzteklení Regan za bradu ho rve a surovec Kornwall zprvu jedno oko se zkamenělou hrudí mu vyráží, pak byv sám poraněn od rozhorleného sluhy nicméně i druhé oko mu vyraziv, je pak na zemi vrhá, patří k nejtraplivějším a nejnesnesitelnějším scénám veškeré tragické poesie; i souhlasíme se všemi kritiky požadujícími, aby celý zjev tento přese vši míru i sebe otuženější nervy rozdrážďující vykonán byl za jevištěm, ač i tu k obhájení našeho básníka doložiti můžeme, že uvedením neznámého

a bezejmenného sluhy, jenž ihned mstí hrozný ten zločin na Glosterovi, Kornwallem zpáchaný, aspoň poněkud zadost učiněna pověčným zákonům spravedlnosti a takto v něčem zmírněna vznikající nevole nad veškerým takýmto mrzkým i surovým jednáním. A v tomto hrůzyplodném zmrzačení poznává ač přepozdě, jak se ohledem na svého Edgara přenáhlil, a jak přenáhlení toto nelze více napraviti; teprv v ochromující své bídě dospívá jako Lear ku vědomí o běhu záležitostí tohoto světa, jež těmito strašlivými slovy projádřuje (IV, 1):

> **Čím mouchy hochům bujným, jsme my bohům,**
> **ti pro svůj žert nás smrtí!**

Laskavým vyobcovaného svého syna obelstěním jedva z nebezpečí života vysvobozen vleče se ve stálých útrapách dále; a jak u Leara, tak i v útrobě jeho mana vrou v chaotickém návalu nejpříkřejší vášně, stud, radost, lítost, jásavé překvapení při setkání se s královem a při seznání syna svého. Lehkověrnost a chabá muže nehodná bázlivost tresce se podobnou měrou u Glostera jako přepych a slabost marnivosti u Leara. A tu již mohutným, nevyhladitelným písmem chce básník vrýti v pamět naši tu pravdu, že svět zevnější a vítězství v něm přináležejí jenom rázné, bystrým umem vedené vůli a odhodlané činoplodné *síle*, a nikoliv i sebe oprávněnějšímu *citu*, a že úmysl rozhoduje ovšem nad vnitřní cenou činu nikoliv povždy i nad zevnějšími jeho úspěchy.

Po otci, povahy více plaché a chabé, následujž syn *Edgar*, vůle odhodlané, pevné a rázné, při tom pak patřičnou ostražitostí vedené. Má ohledem otce stejnou s Kordelií úlohu; jest osvoboditelem i mstitelem ztýraného otce svého. I on odpuzen jako Kordelie v přechmatu bázlivé lehkověrnosti od krbu domácího; jen že při tomto vyobcování nalezáme jiné motivování; onoť tkví v povšechně rozkolísaných a ve hloubi rozjitřených poměrech veškeré té doby, pod jichž zhoubným nátlakem úpí i rodina Glosterova; Edgar padá jako obět drzé pomluvy Edmundem nalíčené. Nejchvalnější o jeho povaze svědectví dává sám týž Edmund (I, 2):

> **Bratr poctivý,**
> **jenž od přírody tak je dalek křivdy**
> **že sám jí netuší; jehož počestnost**
> **sprostáckou lesť má osedlá!**

A právě za touto „sprostáckou svou poctivostí“ upadá v nalíčenou pro něj past Edmundovu. Avšak při této poctivosti i ráznosti není

bez klidné rozvážlivosti, zejmena když se jedná o zachránění otce svého; tímto pak klidem, moudrou rozvahou činí libý a usmiřující kontrast oproti vášnivým a v prchlivém chvatu zhoubně jednajícím osobám našeho dramatu. Klidnou tuto lahodnost zdědil po otci, ale pojí s ní obratnou mysl a jarou činnost. Avšak veškeré jeho jednání povznáší se k dojemnější mravní výši, když přijav na sebe přetvářku tak zvaných Bedlamských žebrákův (II, 3), za doby Shakespearovy ve fantastickém oděvu sem tam po zemi se toulajících a co blázni se tvářících, nečiní to k ochránění vlastního života, nobrž pro spásu druhých sobě přemilých osob; tklivě na útrobu naši působí ušlechtilý jeho výrok (III, 6):

> Trpí-li vyšší nás co my trpíme,
> tu snáze již se s nouzí spřátelíme!
> Proč by mne síly k strasti nestačilo,
> když co mne tíží, krále utlačilo.
> On dětmi, otcem zhuben já.

A strádaje sám v pravé obětovnosti všechny svízele se všech stran jizlivě naň dorážející neustává napomínati k trpělivosti, umí čekati, až dojde příhodná k rozhodným činům doba a slova, jež k otci pronáší (V, 2):

> Třeba vyčkat
> jak příchodu, tak též i odchodu.
> D o z r á t j e s t v š e c k o!

důstojna jsou pravého hlubokomyslného státníka, za jakéhož jej ku konci vévoda Albanský v novém státě povyšuje. Při tom trpělivém všech pohrom strádání vzdálen jest všeliké choré sentimentalnosti; dorażen větší ranou a seznav při setkání se s otcem veškeru propast potměšilého k němu jednání bratra Edmunda neklesá v bezčinné zádumčivé zoufalství jako jeho otec Gloster, ale k mohutnějším jenom projevům zpruží se tím síla jeho. Hned při svém prvém výstupu vypravuje co zmatenec, jakých mu nebezpečí s mužnou odvahou bylo podstoupiti (III, 4), jak „ho zlý duch proháněl ohněm a plameny a vírem, bahnem a kalužinou;“ když pak později správce Gonerilin a spiklenec její, ošemetný Osvald, aby dosáhl jidášskou odplatu za uklizení „slepého starce“ od neřestné Regan stanovenou (IV, 5), tasí meč, aby Glostera zhubil (IV, 6), osvobozuje ho silná ruka Edmundova za sedláka převlečeného; nejtklivější pak moment svého života vyličuje Edgar sám, jak byl „před půl hodinou, žádav otce za požehnání,“ vyprávěl od počátku svou pouť (V, 3):

než běda! srdce jeho zdrásané
ach! tuze slabé, snésti zápas ten
dvou krajných vášní, hoře s radostí
usmívajíc se puklo!

A tu od mrtvoly otce svého, ač ponořen v hluboký bol, nikoliv jím ve své obětovné činnosti zdrcen, chvátá k boji s původem všech svých strastí, s Edmundem, z něhož co slavný vítěz vychází (V, 3). Tvářené jeho šílenství použil Shakespeare při své přespřílišné nevšímavosti historických anachronismův, jichž se i v jiných dramatech svých tytýž dopouští, k tomu, aby podle záliby svého věku zasadil několik protestantských ran jesuitům, zaklinačům ďábelstvím posedlých a p., jako k. p. v jedn. III, 4, a na jiných místech:

pátrám, kterak lze
oblouzet ďabla a vyhánět červy,

chtěje takouto měrou londýnské publikum podle tehdejší chuti pobaviti.

V milé shodě druží se k ušlechtilému tomu obrazu Edgarovu tolikéž rozvážný a stejně mužný *vévoda Albanský*, jehož Shakespeare kreslí co protivu *vévody Kornwallského*, jenž jest povahy více popudlivé a rozkvašené, ba surové. I nemáme s vévodou Kornwallským od sluhů zavražděným mnoho soustrasti, byťby básník zmírňujících okolností přičinil v líčení charakteru jeho. Kornwall uvedl dříve než sama Regan, Edmunda škůdce do hradu královského; pln krutosti žízní jen po pomstě; pomstiti se plane na Kentovi, jejž vrhá v klády, pak na Glosterovi, jejž, zrušiv všeliké pohostinství, oslepuje. Kornwall dá se úplně vésti rozmarnými rozkazy své ženy, kdežto rozvážný Albanský, kde toho třeba, mužným úsilím opírá se zhoubným snahám manželky své Gonerily. On jest jediný v celém dramatě, jenž umí ovládati sebe, a „ruce nesvoluje, aby poslouchala krve;“ a když vévoda tento Albanský ve společnosti s Kentem naslouchají dojemnému vypravování Edgarovu, jenž právě byl zvítězil nad škůdcem všech, tu volá Albanský překonán všemi těmi dojmy, závratně téměř nejvnitřnější útroby se dotýkajícími (V, 3):

víc kormoutlivějšího víš-li, ustaň!
neboť jsem brzo blízek rozestání,
těch věcí doslechaje!

Tu padá i v pustou duši umírajícího Edmunda paprslek lidskosti a míru, ovšem také i usmíření v roztklivěné mysli posluchačův!

Jak peklo různí se od nebe, takýmito příkrými protivami jsou charakterové *Edmunda* a *Kordelie*, jichž vylíčení jsme na konec sobě zůstavili. V Edmundu spojil veleduch Shakespearův démonickou povahu i Richarda III. i Jaga. Onť zajisté v sobě sjednocuje vnitřní nevoli a rozhorčenost, jako Richard nad svou zevnější ohyzdností, tak Edmund nad svým nekalým rodem, s chladným rozmyslem ošemetného Jaga, téhož úskočnost u vyhledávání jakýchkoliv prostředkův, lze-li jenom jimi dosíci žádoucího cíle. Veškeren jeho zjev probouzí k rozluštění záhady o poměru krásy ku mravnosti, v čemž se byl pokusil i Gutzkow v prvotném svém dramatu: Nero. Od přírody nadán jest levoboček tento Glosterův formami tak ladnými, jest takové krásy, že budí žhoucí vášeň dvou žen tou měrou, že jedna z nich z horoucí, neukrotilné touhy po výhradném milování téhož, jenž mimo sebe žádného nemiluje, vraždí svého manžela, otravuje sestru a konečně vraždu páše na sobě samé, tak že Edmund umíraje volá (V, 3): „Byl jsem zaslíben oběma; my tři teď snoubíme se jedním okamžením.“ Svrchovaná krása záleží ovšem v bezvýminečné souladnosti a všech částek i poměrův lahodné souměrnosti, a v ohledě tomto nemůž počínání zločinné, v rozpor uvádějící vnitro naše, byťby i jevilo se ve formách sebe kolosálnějších a velkolepějších, pravou a trvanlivou zálibu buditi. Avšak i ze druhé strany upříti nelze, že s jakýms estétickým interesem aspoň provázíme výroky i činné projevy genialního nešlechetníka; ta bezohledná drzost, ta bezkrotná síla, to odvážné soběctví, ta řekli bychom až hrůzná, příšerná důslednost až ke smrti nám imponuje, nás pozdvihuje; že ale všech těch mohutných prostředkův užito jen k činům zlým a překotným, to nás pokořuje, snižuje a tu hle jsou zárodky tak zvaných smíšených citův, v nichž útroba naše tak mileráda sobě pokochává. A takovéto soběctví v největší potenci objevuje se nám v Edmundu. Monolog při jeho vystoupení (I, 2) jest vyznáním víry, jemuž věren zůstává až do smrti beze všech výčitek, beze vší lítosti, beze všeho otalování:

Tys p ř í r o d o mou bohyní! Své služby
tvým zákonům jsem věnoval. Proč měl bych
já trpět m r a v u trýzeň vyděditi
se nechaje národní svévoli?
Že o dvanáct neb čtrnáct měsícův
jsem bratra pozdnější? Proč pankart a proč podlý?
Když tělo mé tak pěkně složeno,

tak svoboden můj duch, můj tvar tak sličen,
jak plod počestné paní!

Jmenem pak této přírody, ježto v „boji o bytí" silnějšímu právo skytá proti slabšímu, jež ho byla v přehojném obihu nadala všemi půvaby i těla i ducha, prohlašuje sobec ten společnosti a mravu, jenž ho co plod nemanželský za povrhel považuje, válku na život i na smrt. Jest v něm nejenom zobrazen, alebrž do podrobna proveden a jakoby ztělesněn moderný kult zevního úspěchu, náboženství holého soběctví, pouhé oportunity; a sobecký tento pud jednotlivcův, podporovaný mohutnou vůlí a rázností žádných prostředkův se nelekající postupuje v něm k neumornému odboji vedenému proti všelikým zákonům společnosti přirozeným právem lva neb tygra, kdekoliv a kdykoliv zákonové tito zpřičují se hamižným zámyslům jeho aneb křižují sobecké jeho zájmy. Vším pohrává, všeho užívá, vším pohrdá a vše odhazuje, když je byl použil a využil ku prospěchu svému. Mnozí mírniti usilují žíravou zločinnost charakteru tohoto tím, že prý lpí na něm skvrna bezmanželského rodu, a že i sám otec neostýchá se hanlivými slovy o něm se projádřiti hned v počátečním rozhovoru s Kentem (I, 1): „Jeho vychování měl jsem na péči. Tolikráte jsem se nazardíval, uznávaje ho za svého, že jsem již nyní otužen." Avšak doložiti dlužno, že slova tato pronáší Gloster ku svému příteli více v žertu, jak ze spojitosti celé té rozmluvy jasně vysvítá; sdílí pak Edmund nad to úplnou a i s Edgarem rovnou lásku otcovu. A i bohaté nadání, jakým nade všemi, s nimiž ho osud ve spojení uvádí (vyjma jediného Edgara, jenž mu ohledem duchových i tělesných vloh roven jest), mohloby ho i s otcem i se společností smířiti. Onť ale naopak mstí se na společnosti a to právě na újmu a úkor těch, jenž všemi silami namáhají se společenské jeho postavení mu usnadniti, zmírniti a ve světě důstojně ho povýšiti. Ješitnou pomluvou olupuje ušlechtilého bratra o lásku otcovu, ujímá mu veškeren statek, ba což více, veškeru naději, vrhá ho v bezčetné svízele; a Edgar má to jen své neoblomné pružnosti duchové i tělesné děkovati, že ve všech těch krutých bojech se živly, s bídou, s nitrem svým neklesá v konečnou záhubu. A co ještě více. Jsa beze vší víry i pověry béře odpovědnost za veškery činy své jen *na sebe* a vysmívá se těm, kteří trpké svého jednání následky uvrhují na slepé vládnutí leckteré planety, „slunce, měsíce, hvězd, jakobychom byli zlosyny z *nutnosti*, třeštilci dopuštěním nebes, šelmami, zloději, prorádci ne-

vyhnutelnou mocí oblohy a vším, v čemkoli zlí jsme, z božského ponuknutí“ (I, 2)! Konečně přepočítávají se přece takovíto charakterové ve svou jedině sílu se důvěřující a o sobě jen jednající. Býváť to často na pohled nepatrná okolnost, někdy i pouze maně a náhodně přikvačilý případ, na nějž neberou patřičného ohledu, a jenž pak splétá okolo nich síť, z nížto nemohou se vytrhnouti více. Náruživost, jak jest z jedné strany bystrá a pronikavá, jest takoutéž měrou i slepá a předpojatá. Edmund upadá v touž jámu, jakouž byl ve své chladné zlomyslnosti připravil otci; list, jenž Oswald, v krvavém s Edgarem zápasu klesnuv, tomuto odevzdává (IV, 6), odestírá dosavadní roušku se všech tajných piklův a úkladův s Gonerilou strojených a svrhuje ho v propast v tom právě okamžení, když co oslavený vítěz navracuje se z bojiště. Dosáhnuv nejvyššího vrcholu klesá pádem tím sráznějším, čím výše se vyšinul v dosažení ctižádostivých plánův svých. Že před svou smrtí projevuje okamžitou lítost a nařizuje, aby se nesplnil rozkaz jeho, jímž připravena byla potupná smrt Kordelii, nemáť do sebe veliké ceny; seznáváť zajisté sobecký Edmund, že mu nyní z usmrcení dcery Learovy dosud na živě pozůstalé žádného více nevykvétá prospěchu. Poslední hrůzyplné události v Evropě sběhlé dosvědčují, že i v naší době není nemálo podobných Edmundovi charakterův, důsledných ne v dobrém, nobrž důsledných až do smrti v zločinu!

Co anděl klidu a co *oběť smírná* vznáší se nade všemi dosavadními postavami sličná *Kordelie,* pravá to madona našeho dramatu. Jeví-li se ve hlasu lidském nejvěrněji odlik duše lidské, tu podal umírající otec o ní nejpravdivější charakteristiku (V, 3):

— — Jemný byl hlas její,
libý a tichý — krásný to dar ženy.

Nevidíme jí od prvého jednání (I, 1), až teprv ve 4. výstupu jednání čtvrtého na dějišti; nicméně co vyšší duch strážný obletuje neustále láskou svou obětovnou až ku poslednímu povzdechu svého ztýraného otce, jenž ve zrádné nevděčnosti dvou starších sester všemi strastmi pykati musí za bezpraví, jehož se byl ve své přenáhlenosti dopustil na nejmladší, a „osten tento mu protíná mysl jedem“ (IV, 3). Ovívá veškeru její osobnost nádech vyšší, již k nebesům se vznášející veleby[1]) a luzné mlčenlivosti, neboť „víc

[1]) Známý humoristický spisovatel německý Lichtenberg vypravuje, že za své doby, kde se na Londýnském divadle co nejslavnější herec skvěl

než jazyk můj, dí o sobě sama, má láska váží." (I, 1). Schází jí hladké to umění, jímž vynikají starší její sestry, mluviti bez záměru, v nabubřelých frásích; „co míní, to koná než poví" (I, 1). V lásce této ryzé i činné podniká vše, aby otce přivedla opět k sobě i ve starou jeho říši. Ve stálém setrvává styku s Kentem a dozvídá se zároveň všeho, cokoliv se děje, oč se usiluje ohledně starého krále. Při čtení listův, jichž z daleké otčiny o trapném stavě zmořeného otce dostává, odhaluje se v úplné kráse veškerá čistá duše její. Uslyševši, jak Lear uprostřed zhluboka se valících hromův a mžikoletných bleskův na slámě s bídnou sběří musel noclehovati, tu volá v bolně roztklivěné soustrasti (IV, 7):

— — pes vraha mého
mne kousnuvší bylby té noci stál
při krbu mém!

Při čtení listu Kentova „skápla slza bohatá jí na tvář líbeznou, ne však ku hněvu; alebrž žal a strpení jsou válčily, kteréby nejluzněji ji měly krášliti," a krásnější nad svit slunce při dešti byly slzy a úsměv její (IV, 3):" ten úsměch blažený na kyprém rtu

nezdál se vědět, jací hosté v jejích
očích se lesknou, krápajíce z nich
jak perly z demantův.

Při těchto slzách soustrastných netrvá v zármutku, jenžby marně svíral útrobu její, než pružná vůle schopuje se tím k odhodlanějším jenom činům, jichž popředním a výhradním podnětem jest láska dětinná; jedinou myšlenkou, jež zachvívá vznešenou hrudí její, jest: otec a jeho zachování. A tohoto vznešeného motivu jest sobě úplně vědoma. K lékaři volá, aby vše učinil, cokoliv lidská moudrost můž učiniti k navrácení otci mysli zloupené; „dám tomu skvostvy své, kdo pomůže" (IV, 4). A k poslovi, jenž jí děsnou přináší zvěst, že britská moc rychle táhne k ležení franckému, dí v horování (IV, 4):

Garrick, provozovanou viděl úlohu Kordelie tehdejší herečkou Mrs. Barry, kteráž prý byla nadána krásou, jež patří ku třídě svatých, jemné nevinnosti a lahody, tak málo satyrická jako heroická. O scéně, kdež Lear dospěvší jemně pečlivou snahou své Kordelie ku bývalému rozumu klečí před ní, za odpuštění ji prose, dokládá tentýž Lichtenberg, že zpomínku na tento jedenkráte pozorovaný výstup vyhladiti jenom lze se životem jeho.

— — O můj drahý otče!
jen pro tvé blaho všecko podnikám,
pro něž i mocný Frank nad smutkem mým
a pláčem úsilným se ustrnul.
Ctilačný pych nevypnul naši zbraň,
leč láska, čistá láska jen a právo
svaté starého otce našeho.

A při takémto z nejčistších podnětův prýštícím sobě počínání rozhoduje konečně osud proti ní; a když ku konci otec jedva duchového zraku nabyvší klesá k mrtvole svého zardouseného dítěte a svými bolestnými ryky zatřásá samým tím „stropem nebes“ (V, 3): kdožby tu nesouhlasil s výkřikem Kentovým: „To-liž je konec předpovídaný?“ Otázka tato vede nás bezděky k rozboru ještě o tom, v jakém poměru jest *tragická vina* ke smíru v *katastrofě?*

Pravili jsme svrchu, že podstata tragické viny spadá ve výlučnost jednoho směru, jedné snahy, jedné vášně proti stejně oprávněnému směru druhému, proti stejně mravnému citu druhému, popředně pak v bezměrné, byť sebe vznešenější soběctví a v onu vypínavost proti pověčným zákonům veškerenstva, jižto staří byli jmenem *ὕβϱις* trefně poznačili. Avšak každá vina vyžaduje pokutu, *trest*, ve trestu pak tkví a vane *smír*. *Moira* starých, neuprositelný to a nemilosrdně každého viníka stíhající zákon odplaty, takovéto spletení činův i dějin, že z viny nutným během následuje pokuta, stává se takto *Nemesí* jak v životě jednotlivcův tak i v dějstvu celých národův. Nelze upříti, že proviněním tragického hrdiny sebe nepatrnějším (jako k. p. u Antigony) zmírňuje se poněkud břitkost a tvrdá osupnost *osudu*, jenž děje s železnou převahou opanoval v antických tragédiích. Čím žhavější nalezáme u téhož hrdiny horování pro myšlenky, jimiž často veškerý věk svůj v idealním letu předbíhá, čím mohutnější a soustředěnější u něho spatřujeme napnutí veškerých sil k dosažení horoucích byť i- stranných snah; tím sráznější, avšak i velikolepější jest jeho úpadek, při tom i hlubší a pronikavější soustrast naše s konečným jeho osudem.

Rozdíl mezi antickou a novověkou tragédií naznačuje se obyčejně tím tvrzením, že u starých panuje více neodvratná moc *osudu*, u novověkých pružná *samovolná činnosť* jednotlivcův; tam že jest v popředí *situace*, tuto *charakter*. „Hvězdy tvoje jsou ve vnitru,“ dí Schiller ve svém Wallensteinu, toť heslo moderného dramatu; žádný neujde osudu svému, platí za pravidlo v dramatu antickém.

Osud u starých vládne nad jednotlivci co moc *zevnější*, u moderních co moc *uvnitř* se rozvinující a v konečnou pokutu splétající v nerozlučném úvazku s pohnutkami a s činy téhož jednotlivce. Že důležitá stránka, jakovouž se antická tragédie liší od moderní, rozborem tímto dosti jasně jest vytčena, neupíráme; avšak nejhlubší mezi oběma rozliky není tím ještě postíženo. My máme za to a v tomto svém náhledu posíleni jsme badaním nesmrtelných děl Shakespearových, že i v moderní tragédií musí v popředí staveno býti doličování mravního řádu světového větší zajisté měrou než oslavování jednotlivého hrdiny. Rozdíl pak mezi oběma, mezi starou a novodobnou tragédií v tom nazíráme, že básník moderní nesmí tyto dvě veličiny různě *vedle* sebe postaviti, alebrž obapolné sil těchto působení v těsném úvazku naznačiti a vykresliti. Světový ten řád z počátku tragédie jest jakoby temnou rouškou zahalen a přitlumen; osoby na jevišti vystupující jednají v důslednosti se svými zvláštními povahami a ve zvláštních poměrech časových, tím pak v dalším běhu vzájemně sebe pronikají ve svých zájmech se křižujíce, a takto probleskuje v dalším postupu dějův s větší při každé scéně zračitostí vláda osudu počátečně jakoby zakrytého a v katastrofě konečně v úplném světle se objevujícího. Takto svoboda a nutnost smířena v souladnou jednotu. Pozorujeme to v tragédiích Shakespearových, jakož i ve výtečných dramatech Schillerových; i tomuto co do historické tragédie dosud v Němcích nepřekonanému jich básníku se zdařilo, smířiti ladně dotčené obě příkré protivy, svobodu jednotlivcovu a vyšší vládu řádu světového. Jsouť zajisté mnohé okolnosti při našem jednání, zvláštnost veškeré naší povahy, tvar naší letory, styky s lidmi často proti vůli naší, ba veškery různé poměry doby, ve kteréž právě žíti každému z nás usouzeno, ježto důrazem neodolatného osudu vnikají v osnovu veškerých činův našich. Ke všechněm těmto okolnostem prozíral ve svém králi Learu nevyrovnaný genius Shakespearův; vyličujeť tu dobu v nejhlubších základech rozrušenou; vášně vystupují tu ve příslušné s takovou dobou harmonii v rozměrech kolosalních; v rodinách zeje prohlubeň nejrozdrážděnějších svárův; sestry brojí proti sestrám, děti proti rodičům a rodiče proti dětem; manželé proti manželům; a všechny tyto jakoby v jednom ohnisku okolo krále Leara sesoustředěné činy objevují se podle trefného výroku Schlegelova „co veliká zpoura ve mravním světě; obraz ten rozvinuje se před námi obrovsky, vzbu-

zuje zděšení jako domněnka, žeby tělesa nebeská mohla druhdy odšinouti se ode svých pro věky vykázaných dráh.“

Podle těchto činův a provinění řídí se v dramatu našem i hrůzný všech jich úpadek a konečná pokuta. Trestu podobnou měrou veškerou naší útrobou až přespříliš otřasajícího, jakovým jest násilnické a kruté oslepení Glosterovo, nepodal Shakespeare v jiném svých dramat. Ovšem nejděsnějším způsobem muselať se ta pokuta objeviti při králi samém, onať vrcholí zajisté v tom momentu, když ve třesoucích rukou nese mrtvolu dítěte svého; avšak jemný a prozíravý takt našeho básníka uvaliti uměl již i dříve neméně hlubokou tragickou trýzeň na svého hrdinu, jako v nejdojemnějším podle našeho úsudku výstupu, kdež Lear uprostřed vzteku rozkacené bouře, zastíněn již hustou tmou rozumu, vidí před sebou ubohého Edgara, a kdež tentýž, jenž druhdy vládl co Jupiter tonans, obklopován dvornými úlisníky, poznává v témž Edgaru jakoby zosobněnou veškerou bídu a strast, jakáž stená v člověčenstvu, sám stírá se sebe veškeren lesk (III, 4), uzřev v Edgarovi „věc samu o sobě, člověka nuzného, nahého, všech vypůjčených přímětkův prázného,“ tak že králi druhdy tak zpupnému a hrdému honosícímu se: já každým coulem král — nyní útrapami očištěnému a zpokořenému zvolati jest: i já každým coulem jen člověk — jako ten ubohý Edgar s tělem obnaženým! Tak hle v ponížení pravé tu povýšení, v pokutě smíření! O pokutách, s nimiž se potkává strastný osud ostatních v našem dramatě jednajících osob, zmínili jsme se obšírněji při jednotlivém líčení jich charakterův. Jenom ohledně přetrpkého osudu nejušlechtilejší mezi všemi osobami, ohledně Kordelie, vázne kritika dosavadních vykladačův Shakespearových. Ve svých krásovědných názorech o dramatickém básnictví dokládají, že má-li se v tragédii odůvodniti smrt tragického hrdiny, musí lpěti na něm vina, kteráž pak nikterak nesmí býti v rovném poměru s pokutou, ježto by tentýž hrdina nebyl jinak s to zbuditi pravou čistou soustrast v útrobě naší. [1]) Avšak i nejostřejším brejlím ne-

---

[1]) Na dosvědčení výroku našeho budiž tu uveden jen jeden doklad, rozbor totiž prof. Rob. Zimmermanna o tragičnosti (Ueber das Tragische und die Tragoedie, Wien 1856, na str. 20.): „Tragisch nennen wir überhaupt jenes unglückliche Geschick, das, obgleich verschuldet, doch nach menschlichem Massstab mit dieser Verschuldung im Missverhältniss ist, eben desshalb unser Mitleid sowohl wie unsere Furcht vor den vergeltenden Mächten erweckt, uns zugleich aber durch die

zdařuje se vysliditi nějakou vinu a skvrnu v čistém obraze naší Kordelie. Mnozí kritikové Shakespearovi, mezi nimi i Gervinus (II, 209 a násl.), vytýkají, že prý má Kordelie hned při prvém zjevu cosi do sebe trpkého a drsného, že ve své pyšné zatvrzelosti otaluje a zpěčuje se několika výmluvnými a planoucími slovy projádřiti lásku svou slabému otci, takéhoto výroku toužebně želajícímu. Nepříme toho, že i pravá, upřímná, ze samého vnitru vypryskující láska, ne jen ta šalebná a pouze zevní u dvou starších sester můž býti mnohomluvnou bez újmy své vniternosti; avšak při Kordelii jest hned prvotné naladění veškeré její *povahy* u Shakespeara takové, že podobnou mnohomluvnost odmítá od sebe naprosto. Kordelie mnohomluvná, prostořeká, v nalíčených, zdobných slovích sobě libující není více Kordelií Shakespearovou, kteráž sama o sobě dí, že „jí schází to hladké umění mluviť bez záměru.“ A přičiňuje-li se jakožto její vada i to, že s cizími vojsky ubírá se do své otčiny, aby vysvobodila otce svého, musímeť odvětiti, že vina tohoto jednání slušně spadá na toho, jenž Kordelii byl vehnal v konflikt takýto, jejž jí jinak nebylo možno rozluštiti; a nejednala-li při vpádu cizích těch vojsk s příslušnou ostražitostí, jak tolikéž namítá Gervinus, dostatečně ji omluviti můžeme tím, že veškera její hruď naplněna jest jediným citem, jedinou snahou: vysvoboditi svého otce, a tudyž z duševědných důvodův nemožno, aby se zabývala mimotními myšlenkami a nástrahami. Mnozí krasovědcové, aby smířili domnělou „poetickou“ spravedlnost s pozemskou, navrhují, aby se změnila strašlivá ta poslední scéna a proměnila se na ten způsob, že by Kordelie buď mrtva klesla na bojišti neb s Edgarem vsedla na stolec královský, uprázněný svého otce smrtí. Že by však vše to provedlo se proti jinak zjevným úmyslům Shakespearovým, ba i na ujmu tragické strázně i soustrasti, nechceme šíře dokládati a jenom doložiti, že i v případu tomto zřejmě dosvědčen jest výrok náš, podle něhož každá samovolně bez patřičného ohledu k jednotlivým dílům uměleckým utvořená theorie zamotati se musí konečně do nesnází, z nichž nelze vybřednouti, leč

Einsicht, dass die Vergeltungsmacht eine gerechte, und die Strafe mit der Schuld nach göttlichem Massstabe im richtigen Verhältnisse steht, über uns selbst erhebt und zur freiwilligen Ergebung und zu schonender Ehrfurcht vor dem Rathschlusse des Schicksals ermuthigt.“

opuštěním podobných libovolně slátaných nauk.[1]) Myť pak trváme, žeť netřeba podobného rozdílu činiti mezi poetickou a pozemskou spravedlností, alebrž rozšířiti dlužno vůbec pojem o tragickém. Tragédie jest nám dramatické vylíčení nevýslovného bolu a žalu, pod jehož neodvratným jařmem úpí a stená veškeré pokolení lidské, jest nám dramatické (míníme tím vystavení dějův v *přítomnosti* naproti epice, kteráž jich vyličuje podlé *minulosti*) zobrazení života lidského ze *strastné* jeho stránky, kdež místo dobra a práva vítězí často i lest a zloba, s úšklebnou ironií rozhoduje i holá náhoda (jako by k. p. v našem dramatě opozdění se o několik jenom minut bylo zachránilo život Kordelie) a upadá v záhubu nevinný (Kordelie), triumfuje zločinec. Básník v tragédii, jakoby nám říci chtěl: až posud vzdálena jest přítomnost od dosažení idealu dobra, krásy a pravdy; až dosud usiluje v marném často boji poctivec silou podobnou i Titanům přivésti vnitřní své přesvědčení, právo a spravedlnost ku platnosti; až dosud namáhají se celí národové marně napnutím veškerých sil zachovati a pojistiti sobě odvěká svá práva proti rozličným úskokům a proti zjevnému násilí; tak hle, dosud nevítězí právo, nevítězí spravedlnost, alebrž lest a násilí; nevítězí ti, již nesou vysoko vztyčený prapor poctivosti a ušlechtilosti, alebrž ti, již v padoušském pokoření klaní se modle pouhého úspěchu a sobeckého zisku! Toť hle život jednotlivcův! toť hle život celých národův![2]) A právě v uznání, že tomu tak, leží

---

[1]) Tolikéž i prof. Zimmermann neví sobě rady s Kordelií, nemoha ji ovšem vměstnati v kadlub svrchu uvedeného výměru o tragickém. Promluviv dosti povrchně o vině Learově a Glosterové dí pak o Kordelii doslovně takto (str. 200 a 201 l. c.): „Cordelias aber, des r e i n e n O p f e r s unblutiger Tod ist die letzte grausame Strafe, die den unglücklichen Vater trifft. Die Strafe ist kolossal gegen die unverhältnissmässige Verschuldung." To je všechno, co o ní vysvětluje! Jak těžko uchrániti tu názor o tragickém, u něhož, aby odůvodněn byl úpad tragického hrdiny, předpokládá se vina, a tuhle klesá potupnou smrtí obět č i s t á.

[2]) V úplném s námi souhlasu, dokud nám vědomo, vystavuje pojem o tragédii známý filosof A r t h u r S c h o p p e n h a u e r, u něhož ovšem tyto náhledy rozvinuly se ze samé podstaty veškeré jeho soustavy. „Věcí o sobě" jest mu v ů l e, kteráž jest mu kořenem všeho, všech zjevův, veškeré působnosti i u bezživotných těles; je-li vůle kořenem, jest mu i n t e l e k t korunou, vůle jest pravou podstatou člověka, intelekt jest jen vědomím; aneb abychom to snad srozumitelněji vyřkli, vůle jest u Schoppenhauera to, čím byla u Schellinga natura n a t u r a n s, intelekt jen akcidencí vůle, co činnost mozku. Objevením této vůle jest

pro každého hlubšího ducha nejenom bol soustrastný, alebrž i klidná odevzdanost ve vyšší nám nevyzpytatelné řízení. Nevinně trpí, nevinně umírá naše Kordelie; jmenovaliť jsme ji vším právem obětí *smírnou*; onať trpí, onať umírá za vinu otcovu, jako trpěl, jako umíral Ludvík XVI. na stínadle za provinění zpupných, labužnických, prostopášných svých předchůdcův. A co obět smírnou vyžaduje dějstvo obět právě *nevinnou* a tím vtiská se duchu lidskému pečeť nejvznešenějšího a právě tragického hrdinství; tak i Kordelie nevinná objevuje se nám ku konci co vyšší září oslněná mučenice lásky dětinné.

Avšak namítá se nám tuto, má-li se zrušiti rozdíl mezi poetickou a pozemskou spravedlností v tragédii, lze-li pak ji vystaviti co dílo umělecké, jehož pravá podstata tkví v idealisování skutečnosti? Nechceme ani k tomu poukázati, že vystavováním obrazu, jenž nikdy se nepotkává ni v životě jednotlivcův ni v dějstvu veškerém s úplnou pravdou, nedostihlby nikdy básník ku zářivé výši ideálu; ba my dokázali jasně, že právě kde nevinná obět klesá pro svou víru neb pro svou ctnost, pod nátlakem drzé lsti neb mrzkého násilí, objevuje se v takéto oběti nejsvrchovanější oslava ducha a nepřekonatelné síly jeho. Též i na tu okolnost všechen důraz obrátiti musíme, že básník dramatický má nad to sobě zvláštní úlohu k vykonání. Je-li lad popředním znamením pravé krásy, musíť se podle zákona tohoto říditi tolikéž i básník při skládání děl svých. Každé drama musí zajisté býti co úplné sestavení a provedení děje, ve přítomnosti před našima očima v živém a neustálém postupu se rozpřádajícího, celistvým těsně sčlánkovaným *organismem*; vše nepodstatné, jen mimotné ze živého takéhoto a v sobě uzavřeného celku budiž vymítěno; podněty, pobídky jednotlivých činů a všech jich příčinný mezi sebou úvazek budiž jakoby průzračnou jasnotou plasticky ozřejmen. Ze vnitřního takéhoto souladu musí vyplynouti s jakousi téměř nutností

---

i naše tělo; každé vůli vrozeno jest soběctví, jež přebíhá meze zachování sebe (der Bejahung des Willens) až i na ujmu a zničení druhých. Z tétéž vůle pryštějí se i veškery náruživosti, v nichž tkví i pramen všech strastí. Negace této vůle jest u Schoppenhauera základem veliké mravnosti, což jmenuje „Quetiv des Willens" a na roveň staví s nirvanou Buddhistův. Líčením strašlivé stránky našeho života má se zbuditi tento duch resignace, odvrácení se vůle od života: a i za touto příčinou jest mu tragédie vrcholením všeho básnictví.

rozvrh jednotlivých momentův, jichž obyčejně patero počítáno, ač jich sloučiti lze i v třech ba i v jednom jednání, kdežto dramatika indická čítá i více než pět aktů, sedm (jako v Sakuntale Kalidasově) i jedenáct, v nerovném obyčejně počtu. Nutné tyto v dramatickém rozvoji momenty naznačují se: exposicí, zauzlením, krisí, peripetií a katastrofou. Zbývá nám ku konci, pohlednouti i z tohoto stanoviska k naší tragédii o králi Learovi. *Exposice* čili vyložení *v 1. jednání* má nás seznámiti aspoň částečně s povahami jednajících osob, s poměry té neb oné doby, v níž hrdinové dramatičtí vystupují, jako k. p. Göthe ve svém Egmontu velmi zdařile hned v prvém výstupu nás uvádí v živé styky a v politický rozruch mezi občany tehdejší nábožensky i politicky rozechvělé doby. Shakespeare měl ve svém králi Learu nesnadnější a zavilejší úlohu. Musí totiž dvojí děj rozpřádati v souladném postupu; avšak i v tom ukázal a osvědčil se co nepřekonatelný mistr. Z patera scén prvého jednání věnovány jsou čtyry osudu Learovu co hrdinovi popřednímu, jedna pak osudu Glosterovu co jeho podřízenci. Prvá scéna obeznamuje nás v povšechných rysech s povahou Learovou i jeho dcer a obou vévod Kornwalského i Albanského; druhá pak uvádí nás v rodinu Glosterovu a kreslí povahu i obou jeho synův Edmunda i Edgara. Ve třech následujících scénách posunuje se osud Learův s děsným chvatem ku předu, pošetilost jeho v posuzování dcer vzrůstá očividně; právě ušlechtilou odpuzuje, a ku starším potměšilým sklání se láskou nepředloženou; avšak již duní v temné dáli prvé rány bouře, jižto sobě svým pychem a svou plachostí připravuje, ve třetí a čtvrté scéně již připravuje se u Gonerily bezohledné jeho pronásledování a týrání; avšak aby nesklesla hned hluboce v zármutku mysl naše, kmitají prvé růžové průsvity útěchy a pomoci v rázné odhodlanosti Kentově, v upřímném byť i drsnými často šprými zahaleném soucitu šaškově a v naději na pomoc od vzdálené Kordelie.

Zavíjení uzlu a mohútnější takto posunutí veškerého dramatického děje jest úlohou *2. jednání.* I v našem dramatu splítá se osud Learův i Glosterův v těsnější vždy klubko, tak že tu i Gloster, tolikéž i co Lear dozrávaje ve své pošetilosti souměrnými kroky sleduje stále krále svého, a tu již v tomto druhém jednání ze všech jeho scén vždy střídavě jedna zanáší se osudy jednoho z obou popředních stradatelův. Kdežto v první scéně Gloster potměšilým pokrytcem Edmundem záští jsa rozlícen proti Edgarovi

„shání se po lotrovi", jest v 2. scéně strádati Learovi bolestné a tím trpčejší týrání i u druhé dcery Regan, poněvadž domníval se o ní, že by měla útlejší srdce než Goneril a že mu blaze bude pod jejím pohostinným přístřeším.

Ve třetí sceně potuluje se od krbu i od srdce otcovského vypuzený Edgar v divé poušti, bera na sebe ze zoufalství avšak v zámyslu pomoci otci svému škrabošku žebrákův blouznivých, kdežto v 4. výjevu připravuje se mrzké Learem jednání i v domě druhé dcery Regan a surového vévody Kornwallského. Pozorujeme tu osud Learův ve stálém stupňování; výbuchy blížící se bouře zdvojnásobňují se, blouznění jižjiž vyrůstá v divé šílenství. Gloster nestrádá s králem stejnou měrou, avšak Lear nalezá svého spolustradatele v synu Glosterovu, jenž tak jak on těká a bloudí opuštěn v osamotnělé poušti. Spojení obou spřízněných dějův nabývá těsnějšího i zevního zuzlení tím, že Regan povolává Edmunda ku provedení posupných svých zámyslův na svůj dvůr, čím nejenom strádání z jedné, alebrž i zloba ze druhé strany ostřejšího nabývají ostnu.

Vzájemné jednajících osob rozpory vrcholí ve *3. jednání*, kdež dospívají k tak zvané *krisi* čili k *rozhodě*, jakovou jest k. p. v Schillerově Marii Štuartovně setkání se obou královen na zámku Fothernigayském. Jestiť jednaní toto třetí povždy soustředištěm dějin veškerého dramatu; než však v našem dramatě vypuká vichřice ta v úplném děsném hlomozu, utužuje genius Shakespearův hruď naši ku překonání všech těch rozdrcujících dojmův tím, že v 1. scéně zaznívají zmírňující akkordy vystoupením dobrodušného i rázného Kenta, jenž šlechtice do Francie odesýlá ke Kordelii aby jí podal zprávu o vzniklých rozepřích mezi oběma vévodama, a spolu aby chystalo se ve Francii vojsko ku vpádu do Anglicka. Kdežto ve 2. výjevu Lear ocítá se u průvodu svého šaška na poušti v blouznění a šílení, zjevuje v 3. scéně Gloster Edmundovi, žeť již přistálo vojsko francouzské ku břehům anglickým. Zprávou touto zvýšil Gloster vlastní nebezpečenství; neb již uzavřel u sebe nešlechetník Edmund prozraditi to vévodovi Kornwallskému a zničením otce zvýšiti sebe. Při pohledu na Edgara přetvářeného šílence vypuká uprostřed rozvzteklených živlův v 4. scéně šílenství Learovo v úplné síle, v 5. zrazuje Edmund otce, v 6. vedou pravé šílenství Learovo, přetvářené Edgarovo a smíšený s tím rozuzděný

humor šaškův hrůzný rej, až ve výstupu 7. dovrší se děsná pustota těchto dějův v strašlivém oslepení Glosterově.

Přihází se častěji, že na nebi rmutnými mraky zakaboněném a divou vichřicí zmítaném protrhnou se ve vzdálí černé ty mraky a uprostřed rozkacených výbuchů vichru i hromu probleskuje náhle klidná modřina, útěšný blankyt. Tak pozorovati v nejkrásnějších symfoniích Beethovenových, že uprostřed mohutného víření zvukův, vyluzených ze všech současně nástrojův, pojedenkráte z této zdánlivé směsice a bouře, jakoby ze zdálí zaznívá tón míru a útěchy, a takto rozechvělou útrobu znenáhla tiší, ukonejšuje a ustáluje. Podobný dojem činí na nás přechod ze třetího ve *4. jednání* v dramatu našem, v němž vytčena má býti už Aristotelem takto pojmenovaná *peripetie* čili *obrat* v dějstvu dramatickém. V počátku doráží ovšem na hruď naši bolestnějším než dříve důrazem utrpení Glosterovo, postavené vedle strádání Learova; v první scéně dá se Gloster voditi synem svým Edgarem, jehož dosud byl nepoznal, na křídovou skálu, aby odtud svrhl se do propasti, druhá scéna vede nás do zámku vévody Albanského, kde řevnivost Gonerilina připravuje nový zločin, milovník obou sester táhne do boje proti Learovi a proti Kordelii; třetí pak a čtvrtý výstup seznamuje nás s trpkými zprávami. Nicméně počíná rozrušená útroba již oddychovati, rozčeřená hladina se utišovati, již vznáší se světlo nebeské, zvuk klidu a útěchy se ozývá, ušlechtilá mučenice Kordelie se objevuje, vévoda Albanský náhledy své o všech těch spletených záležitostech zbystřiv přechází ku straně Learově (ve sc. 2.); ve vnitru našem upevňuje se přesvědčení, že zlo ztráví se samo sebou a boly strádajících žeť ukončí se žádoucí smrtí. Nákresy bolu při zprávách Kentových, jakým stisněno jest srdce Kordelie, a jak zjevy ty soustrastné popisuje Kentovi šlechtic (ve sc. 3.), upomínají na štětec Rafaelův. Slovy, jež pronáší Kordelie k lékařovi (v sc. 4.), a v nichž chvěje láska dětinná v nejvroucnějším plápolu, posilněni jsme a utuženi ku překonání nových vnitřních rozruchův. V 6. scéně pojí se věci strašlivé i útěšné; vidíme tu, jak scházejí se Lear i Gloster, a jak tento seznav v přetvářeném bláznu odpuzeného svého syna i od *vnitřní* rány jest vyhojen, a byťby zatřáslo se nitro hlubokou soustrastí, vidouc dva otce vedle sebe ztýrané, oba rukou dětí svých, mírní se ihned v něčem žal tento, pozorujeme-li, že zabitím Oswalda, jenž měl zavražditi Glostera osvobozen jest a zachován i *fysicky* drahý otec rukou syna svého

věrného. Edgar vyšinul se tu na stejnou výši s Kordelií; jsou to dvě hvězdy, každá z nich svým vlastním zářící světlem. Nejdojemnější, a jakoby nádechem nejsličnější lyriky proniknuta, jest scéna sedmá, kde Lear probouzí se k novému životu v rukou své milované Kordelie.

Přechod ze čtvrtého ku *5. jednání* čili ku *katastrofě* bývá často kluzkou dráhou i pro obratnějšího básníka. Musíť diváci až do úplného dějův rozhodnutí udržáni býti ve stálé napnutosti, což se Schillerovi méně podařilo v Marii Stuartovně, kdež ke konci 4. jednání již s úplnou jistotou předzvídáme strastný konec nešťastné králové, tak že básník 5. jednání vyplniti nucena se viděl lyrickým téměř vyličováním zpovědi a loučení se tétéž královny skotské; děj nepostupuje více chvatem dramatickým. Pravý toho opak máme ve králi Learu; tu napnutost naše se stejnou živostí a ve stálém stupňování dějův uchvácena až ke hrůznému konci, jenž sám nás ještě překvapuje a ve strnutí uvozuje. V 1. výstupu zvěstuje zbrojení se k bitvě, že záhy následovati bude konečné rozhodnutí, avšak i tu mírní se rozbouření citové zprávou, že vévoda Albanský úplně se naklonil ku straně Learově a že jen brojí a žehrá proti tomu, že cizí vojsko povoláno proti Anglii; v listu, jejž Edgar odesýlá, tušíme, že se blíží i spravedlivá odplata pro největšího a nejsvůdnějšího neřestníka v dramatě našem, pro Edmunda, jenž právě kuje nový zločin proti Learovi a proti Kordelii. Ve krátké 2. scéně podává Edgar zvěst o nešťastném pro Leara výsledku svedené bitvy a přičiňuje naučení, jakby bylo se nyní chovati otci, jenž se odvažuje obrátiti se proti nepříteli ve svém oslepení; nesetkáváme se pak s ním více. Třetí obsáhlá scéna rozpadá se na tré skupin: Lear a Kordelie vedeni do vězení, kdež mezi sebou vedou rozhovory oddychující nejčistší a nejutěšenější láskou, obraz to hluboce tklivý, jenž právě trefně tu umístěn, abychom přestrašlivý konec, poslední katastrofu, snadněji usmířili v rozbouřeném nitru; pak následuje souboj Edmunda s Edgarem, smrt Edmundova, kterýžto trest nemáme jenom za zcela zasloužený, alebrž jenž se zdá malým býti proti velikému provinění, a tím opět poráží se svrchu dotčená theorie, žeť vina v tragédii má býti menší než pokuta; na to pak naslouchati nám jest traplivou zvěst o otrávení Regan vlastní sestrou Gonerilou, kteráž samovraždou končí; konečně zhasíná při nejbolestnějším dojmu i nejzářnější světlo našeho dramatu, Kordelie, a s ní zhasíná i Lear, a i o Glosterovi dozvídáme se totéž. Oběma star-

cům jest smrt želaným dobrodiním. A jako po chumli rachotících hromův objevuje se na mrakověnci duha míru, tak končí i naše drama průsvitem nadějným, že ze všech těchto ssutin uvnitř rozbouřené společnosti rozbřeskne jitřenka nového a stálého blaha v obnovené říši, jak i Schiller dokončuje veliké své drama o Vilému Tellovi odhrnutím záclony z dalné budoucnosti, kdež v neskaleném lesku zářiti bude nad lidstvem trojhvězdí svobody, rovnosti a bratrství. Stane-li se pak takto kdy na světě?

List český šlechtičny polské Hasiliny z Řitonic, daný r. 1500 Konradovi Celtesovi.

Podává A. V. Šembera.

Od spisovatelů polských i českých v novější době ukázáno jest, kteraké obliby došel v Polsku jazyk český od XIV. až do XVI. století, stana se tu na čas diplomatickým jazykem dvorským a šlechty vzdělané. Po založení vysokých škol Pražských přicházeli Poláci na študie do Prahy a přinášeli domů známost jazyka českého tehda pilně vzdělávaného; v rozbrojích husitských jezdili zase Čechové na učení do Krakova, s husitstvím šířil se jazyk český také ve Velkopolsku a Litvě a nalezal tam mnoho milovníkův. Velkokníže Litevský Svidrigajlo psal r. 1431 válečníkům českým po česku; králové Polští Vladislav Jagelončík (zmř. 1444) a Kazimír vydávali od sebe listy české; také v jednáních státních mezi dvorem polským a českým užíváno jazyka českého, na př. od poslancův polských za krále Jiřího v Praze a po vymření Jagajlovcův opět od pánů českých ve Varšavě. Taktéž psávali páni čeští do Polska nejednou česky, zejména Vilem z Pernšteina a Jindřich z Rožmberka králi Zikmundovi. V knížetstvích Zátorském a Osvětímském, náležejících ke koruně České, stala se čeština jazykem jednacím, jakž listy rodu Myškovského, dané mezi r. 1480—1560, v archivech tamějších posud památku toho chovají, v knížetstvích pak slezských Opolském, Ratibořském a Těšínském jednalo se o sněmích a soudech až do XVI. století vesměs česky.

Domýšleti se lze, když sobě jazyk český zjednal takto průchod u dvoru královského v dopisování a v kancelářích, že také vnikl

v život společenský; skutečně touží Lukáš Gornicki, Polák upřímný, ve svém spise „Dvořanín Polský“, r. 1565 vydaném, velice na to, že někteří šlechticové polští příliš sobě v češtině libují, an dí: „že Polák, třeba nebyl v Čechách, jen když za hranice slezské přijede, jinak mluviti nechce, nežli po česku, ale jak prý!“

Jasné však svědectví, jaké rozšířenosti jazyk český ve společnostech šlechtických i učených v Polsku došel, zachovalo se nám v listě šlechtičny polské, Hasiliny z Řitonic, daném v Krakově r. 1500 básníku latinskému a profesorovi Vídenskému Konradovi Celtesovi.

Tento pověstný humanista a literární dobrodruh svého času (narozen r. 1459 ve Wipfelde nad Mohanem a nazýván po rodičích Pickel, t. j. Dláto) studoval na několika universitách v Němcích a byl v Normberce od císaře Fridricha III. za básníka korunován, načež r. 1488 odebral se do Krakova, aby tu pod slovútným profesorem Brudzewskim, učitelem Koperníkovým, oddal se studiím matematickým a hvězdářským. Za svého dlouholetého přebývání v Krakově, kdež se od Bernarda Vilického (Viliscus) také řeči polské učil, zahořel láskou k jisté mladé paní, zvané nepravým jménem „Hasilina z Řitonic“, jíž ke cti složil několik písní a elegií latinských a dle níž nazval první knihu svých písní milostných „Hasilina“. Roku 1490 odjel z Krakova do Budína okolkem na Olomouc a Prahu, v kterýchž městech navštívil básníky latinské Augustina Kaesebrodta a Bohuslava z Lobkovic a zdržev se nedlouho v Budíně vrátil se na Vídeň a Řezno do Normberka. L. 1491 přijel opět do Prahy, chtěje tu déle meškati, ale pustiv uzdu vtipu svému v několika jizlivých epigramech na Čechy, v nichž se posmíval jejich požívání pod obojí a některým obyčejům národním, popudil obyvatelstvo tím spůsobem proti sobě, že náhle Prahu opustiti musil, a v září téhož roku byl již zase v Normberce. Potom stal se profesorem ve Vídni na koleji básnické od cís. Maximiliána zřízené. Tu ustáliv se konečně vysílal v obecnost básně své milostné a jiné, mezi nimiž také ty, v nichž opěval lásku svou k polské šlechtičně Hasilině. I stalo se, že jeden mladý učenec polský přinesl tyto básně z Vídně do Krakova a v jedné společnosti polské, v níž byla také neznámá jemu šlechtična Hasilina z Řitonic, je čítal a z latiny česky vykládal. Hasilina, uražena nešetrností lehkovážného Celtisa, jenž milkování své s ní bez obalu u

veřejnost uvedl, napsala mu psaní níže položené, trpkými výčitkami oplývající, nám pak v dvojí příčině památné, jednak že psáno jest od polské šlechtičny německému učenci po česku, jednak že z něho jde na jevo, jak velice toho času byla čeština v Krakově v obyčeji, když magister polský v *polské společnosti* latinské básně *jazykem českým* vysvětloval.

Zníť psaní Hasilinino takto:[1])

Hasilina z Rzytonicz a Nakepsstaynie Doctorowy Celtisowy skladately, niekdy przitely memu etc.

Gest przieslowy, ze mlade sstieniatka tepu, aby wieczi[2]) tiem sie kaly. Newim, komu gyz gest wierziti, poniewadz ty, kterzyz gsu sprawczy, doctorzi, magistrati a Vczytele giuich a vczi ge czti a mrawy nasledowati a take zachowawati wdiecznost proti tiem, od kterych gsu wzaly dobrodyni, a sami zachowawati zanedbawagy. Jakoz y ty pane doctorze sy geden takowy, a wiess sam dobrze, ze gest wohisdno, kdyz kdo koho wczem vczy a sam toho zanedbawa naplniti. A protož znay to, czožt nyni pissy, gestlis dobrze vczinil proti mnie, bud tiem sam sudczem. Nebt kdyz gsy w Krakowie byl, vkazalat sem (tobě) dobrodyni a przatelstwij wedle me moznosti, yakoz pak y tebe tayno nenie etc. Wiedieti dawam, ze woneda przyſſel do Krakowa mistr geden polak z Wiednij, ktery ſie take widawal za skladatele; ten gest przebywal vtzneho hospodarze; y byla ſem ya powolana k ſwaczinie ktomu iſtemu hospodarzi, a w tem kwaſu, yakoz pak geſt woby-czey, wzdyczky ſie na nowyni ptati na czyziech lidech, hospodarz gest byl vczinil zmiňku a ptagicze ſie mistra, czoſu zalidi ty skladatele a czym ſie wobchody. Mistr odpowiediel a rzekl, ze pyſſy czoz ſie kdy mezy kraly, kniezaty, pany a mezi gynemy lidmy przyhody, a poniewadz hospodarz yako nevczeny nerozugmiel tiem wiezem, zadal geſt toho mistra, aby gemu vkazal, yakym wobiczegem ty wieczy skladagij. Tehdy mistr wzal kniessky a czetl latinie, a potom czesky wykladal prawicz, ze nieiaky doctor Celtis, weliky ſkladatel, když gesstie

[1]) Věrně dle souvěkého přípisu v knize: Libri epistolarum et carminum Sodalitatis literarum ad Conradum Celtem. Ab anno 1491—1595, v c. k. dvorské bibliotece Vídenské, č 3448. Tiskem vydal je s překladem německým J. Aschbach v rozpravě: „Die früheren Wanderjahre des Conrad Celtes. Wien 1869.

[2]) větší.

w Krakowie byl, gmiel nieiaku fregirzku a milu, wo ktere ty wieczy fkladal, y gmenowal gmeno me wtiech kniezkach czaftokrat, a powiediel wffeczko, czoz fie mezy nim a geho czelussem[1]) dalo, yakzto mezy tiemi, kterzyz su sie welmi milowali. Ale hospodarz any zadny temu neporozugmiel, ze to fkladanie womnie bylo, a tiem fem byla rada; ale nepochibug, ze fem byla velmi truchlywa a smutna, a sediela sem yakozto mezy zywym vhlym, nebt ta fwaczyna, acz byla nedluha, zdala my fie dobrzie czely rok; y protoz pane doctorze, wieff dobrze, kdyz gfme fie rozluczyli fpolu, yak sy byl wdieczen toho dobrodyni a przatelstwy, kterezt fem pak wiernie przala a vkazala, y slybils my, ze to wffeczko mam wffym dobrym vzijti. Ale gynacz fie promienilo, nebt gyz za wieru newieru a za mu weliku lasku gied dawaz, kdyz tak womnie pijffess, any ty na mu cznost any na twu sie rozpomenefs. Y prosim ya tebe, acz gefftie ktera gifkrzyczka lafky kemnie wtobie gest a mu czest wochraniti chczeff, neb zagiste wieff a znaff muog rod wysoky, gefto by mnie y mym przatelom kwelike neczti bylo, aby to fkladanie, kterez womnie vczinil, potupil a zawrhl; yakoz pak tu wieru wffdy k tobè gmam, ze gynacze nevczinifs a na mu lafku a dobrodyni fie rozpomeneff; a tu lafku, kteraz mezy nami byla a przatelftwij aby to za wdiecznost przijgial, gefftot sem zadnemu zywemu na tomto switie kromie tobie nevkazala. Gyni lide przygialiby akowu wiecz za wdiecznost weliku a mlczeliby ktomu. Ale ty, czoz rozvmym, netoliko pyffeff neb fkladaz wodemnie, ale take fpywaff a ualautnie y na krzyedle husli hrageff. Przeftan, przeftan doctorze toho, a myfl, czoz fi mnie a tobie powinnowati. Dan w Crakowie Anno feculari 1500.

---

[1]) Celus z polského całuś znamená libačku či milenku.

Národní pověry a obyčeje v okolí Rožnovském na Moravě.

Sebral B. M. Kulda.

(Dokončení.)

VII. Hry v okolí Rožnovském.

Hry nejen k obveselení a zábavě, než i pro tělocvik sloužiti mají. Úlohu těžkou nebo směšnou při hrách obyčejně jeden ze společníků na sebe vzíti musí; ješto pak se jí hráči nerádi dobrovolně podrobují, rozhoduje se obyčejně čítáním čili losem. Čítání se děje odříkáváním po většině směšných, nezřídka i nesrozumitelných rýmovaných průpovědí, z nichž tuto několik po sobě klademe.

1. Já mám krávu, kráva mně dá mléko — mléko dám kočce — kočka mi dá myš — myš dám havířovi — havíř mně dá peníze — peníze dám pekařovi — pekař mně dá chleb — chleb dám žebrákovi — žebrák mně dá: zaplať Pán Bůh — Pán Bůh mně dá nebe.

2. Hopsa! Hopsa! dáme koňům ovsa — a hříbatům otavy — pojedeme do Prahy. — Co tam budem dělati? — Zlato, stříbro lámati. — Komu je budem dávať? — Rektorové dcerce — ona vije věnce — věnec leží pod prahem — zamazaný tvarohem — kdo ten věnec dobude — ten dcerušku míť bude.

2. Prší, prší jalovec — ztratila jsem pět ovec — a šestého berana — se zlatýma rohama — kdo ty rohy najde — čtyry míle zajde — Kačenka je našla — čtyry míle zašla. — Skoč Kačenko do vody — pro červené jahody. — Což bych já tam skákala — sukničku si máchala — kdež pak bych ji sušila? — U stařenky v koutku — na tom zlatém proutku.

4. Letěl zajíc přes oboru — polámal si zadní nohu — liška mu ji sešívala — veverka se posmívala — co ty se máš posmívati — však ty nemáš kouska gatí — černá hus, bílá hus — a ty Jane Kyliane — z pozadveří dus.

5. U pána kmotra — zavírají okna — na kolečka cin cin — a na zvonek bam.

6. Jeden, dva, tři — my jsme bratří — byl tu jeden mezi námi — co zaváněl kalinami — kopal rudu, křen — bude chytať třebas toťky ten.

7. Jeden, dva, tři, čtyry, pět, šest, sedum, osum, devět, deset, jedeń — jeden — jedenáct — a ty bratře, chytej nás. (Čítání toho užívá se obyčejně při hře na ťapku.)

8. Andantinus — já mám raka týnus — já jsem viděl vlka — jak stál u rybníka — já jsem po něm házel — on mně šišky sázel — když se paří na kamenci — vystupují krakověnci — kra, kra ubohá — kady voda nemohla — kač, kač, čtyry okna ven.

9. Had leze z díry — veze s sebou knihy — jehlice, metlice — červená stolice — kač, kač, čtyry okna ven.

10. Sedí cvrček na bařině — šije boty Kateřině — Kateřina se raduje — že ty boty si obuje — boty spadly s kolka — zabily pacholka — pacholkovi zvonili — starou babu honili — stará baba spíchá — jako husa dýchá — vrť se babo vrť — dám ti hrachu čtvrť — co se baba navrtěla — zrnka hrachu neviděla.

Aby byl při hře pořádek, užívá se čítání nadzmíněného takto: Hráči se postaví do kola, a jeden stoje uprostřed, začne některou slohu z uvedených průpovědí odříkávati a při každém slově nebo při každé slabice podle taktu na jednoho z hráčů seřaděných ukáže; na koho poslední slovo padne, vystoupí z kola a musí vykonávati úlohu buď směšnou, buď těžkou, jak to povaha hry vyžaduje.

1. Hra na mžik.

Na koho padne los, musí mžikať, t. j. musí sobě oči zakryť nebo zavázať, aby nic neviděl. Při tom praví: „Jeden, dva, tři, čtyry, pět — je-li skrytý nebo ne — budu hledať nechť je jak chce.“ — Když to tři- nebo vícekrát řekne, (jak se vyjednalo) odkryje si oči a jde ostatní hráče hledat, kteří se zatím, co on mžikal, poskrývali. Když některého najde, běží oba dva na to místo, kde mžikal. Doběhne-li tam spíš ten, kdo mžikal, zvolá: „Sekúra, zapleštěný!“ a tak vyhrál jednoho. Doběhne-li však skrytý spíš na to místo, zvolá: „Sekúra, vykoupený!“ a ten, co mžikal, nevyhrál nic. Tak se ve hře pokračuje, až ten, co mžiká, všecky skryté najde. Onen, kteréhož naposledy při sekúře zapleštil, musí místo něho mžikat, když se hra poznovu začíná, tento však skrývá se zase s ostatními. Byl-li však neobratný a žádného-li nezapleštil, musí poznovu mžikať.

2. Hra na slepou babu.

Hru tuto hrávají na přístvách přástevnice i přástevníci, když byla děvčata uložené potáče napředla. Hráči se postaví do kola, a losuje se čítáním a odříkáváním některé slohy; na koho padl los, tomu se zaváží oči šátkem, a jmenuje se slepou babou. Slepou babu zavedou ke dveřím a dávají jí otázky: Ot. „Slepá babo, kde je klička?“ — Slepá baba chmatá po dveřích, až najde kličku, potom odpovídá: „Tuť.“ — Ot. „Co v té kličce?“ — Odp. „Putna.“ — Ot. „Co v té putně?“ — Odp. „Voda.“ — Ot. Co v té vodě?“ — Odp. „Klubko!“ — Ot. „Co v tom klubku?“ — Odp. „Jehla!“ — Ot. „A v té jehle?“ — Odp. „Nit!“ — Tazatel: „Slepá babo, chyť!“ —.

Pak se všickni od slepé baby po tichoučku vzdálí, a ona dosud s očima zavázanýma choditʼ musí, pokud některého ze spoluhráčů nechytne, načež chycený neb chycená slepou babou se stane. Tak se pořád pokračuje, pokud se jiná hra nezvolí. Aby slepá baba k úrazu

nepřišla aneb škody neučinila, když se k nebezpečnému předmětu blíží, volají spoluhráči: „Oheň!“ nebo: „Pálí!“, načež se slepá baba toho předmětu chrání.

3. Hra na škrbal.*)

Účastníci hry se postaví do kola, a počítáním se rozhodne, kdo první jsa v kole má škrbal chytati. Jak to rozhodnuto, zasednou si všickni do kola, druh vedle druha, majíce kolena vyvýšena tak, aby každý mohl pohodlně pod nimi škrbal sousedovi svému pošoupnouti. Jeden ze sedících totiž vezme škrbal, klepne jím pod kolenoma svýma na zemi a pošoupne nebo pohodí jej sousedovi, ten ho pod kolenoma svýma chytí, klepne jím též o zemi na znamení, že jest u něho, ale hodí ho zase v největší rychlosti dále, a tak škrbal se hází do kola pořád dále. Ten, co jest v prostředku, běhá, slyše klepnutí od hráče k hráči a snaží se škrbal uloviti. Podaří-li se mu to, ten, u něhož škrbal chytil, musí vstáti, do kola jíti, a škrbal loviti; první chytač pak sedne si mezi hráče na jeho místo. Tak se pořád ve hře pokračuje. Jsou-li hráči obratní, musí lovec velice pozor dávati a čerstvě se otáčeti, aby škrbal ulovil; jinak by dlouho úlohu chytače konati musel.

4. Hra na zlatý prsten.

Několik děvčat posadíce se na lavici, ruce na klín složí sepjaté, jako když se modlíme. Jedna z nich majíc též tak ruce složené a mezi dlaněmi prstének, vloží ruce své v ruce nejkrajnějšího děvčete, a dělá, jakoby jí prstének mezi dlaně pustiť chtěla řkouc: „Tobě tulím!“ Přijdouc k druhé opět se tváří, že jí prsten v dlaně pouští a praví: „Tobě dám!“ Jdouc ke třetí rovněž tak činí, pravíc: „Tobě prsten!“ Čtvrté prsten dávajíc, mluví: „Tobě dlaň!“ Takto mluvíc pokračuje, až všecky děvčata pořídí, při čemž některé skutečně prsten mezi dlaně pustí. Krom děvčat těch jsou ještě dvě hadačky, kteréž ten čas po straně stojí, až se všecko uspořádá. Potom jedna z nich přijdouc postaví se naproti děvčatům, načež ta, co prsten rozdávala řekne: „Hádej, hádej, hadačko!“ Hadačka odvětí: „Já bych rada hádala, zlatý prsten dostala, za harasem, za tarasem, ruče zlatý prsten daj sem!“ — Včil otevře dlaně toho děvčete, na něž hádá, že má prten. Uhodla-li, sedne na místo její, a ona se místo ní hadačkou stane; neuhodne-li, musí odejíť. Načež přijde hadačka druhá, a tak se mluví a ve hře pokračuje, pokud libo.

---

*) Škrbal, škarpal, škrambal, škarbala: kus kůže pod nohou místo podešvu, také staré, roztrhané střevíce.

5. Hra na ptáky.

Několik dítek posadí se do řady, a jedno z nich ptáčníkem nazvané, každému pošeptá do ucha jméno nějakého ptáka. Zatím jest v jednom koutě světnice chlapec, jenž anděla a v druhém koutě jiný, jenž ďábla představuje. Když všem jméno nějakého ptáka pošeptáno, přijde chlapec anděl a praví: „Cin, cin! — Ptáčník: „Kdo to? — Anděl: „Anděl!“ — Ptáčník: „Co chtěl?“ — Anděl: „Barvy!“ — Ptáčník: „Jaké?“ — Anděl: „Máte-li tu pěnkavu?“ — Uhodnul-li, t. j. má-li skutečně některé dítko jméno pěnkavy, dítě to hned povstane, a anděl si je dovede do nebe, totiž do svého kouta; pak-li neuhodl anděl, musí odejíť s nepořízenou, a místo něho přikulhá ďábel a praví: „Bam, bam!“ — Ptáčník: „Kdo to? — Babel*): „Babel!“ — Ptáčník: „Co chtěl?“ — Babel: „Barvy! — Ptáčník: „Jaké?“ — Babel: „Máte-li tu vránu?“ — Jest-li uhodl chlapce vranou jmenovaného, vezme jej s sebou do svého kouta; neuhodl-li musí odejíť s nepořízenou, a zas přijde anděl; který když odejde, přijde babel, a tak se potud střídají, až všecky dítky mající jména ptáků uhodnou a poberou. Potom teprv, líbí-li se jim, poznovu hru začnou.

6. Hra na čertovu báni.

Chlapci položí čepici na zem, a kolem ní skáčí za ruce se chytajíce. Dotkne-li se jí některý z nich ve skoku nohou, musí odejíť na stranu, a ostatní dotud skákají, až jenom dva ostanou. Tito dva jdou stranou a dají si potají jména. Jeden se jmenuje andělem a druhý ďáblem. Potom se vrátí a postaví se po různu, a hned k nim ostatní chlapci se sběhnou. Ti, co se postaví kolem anděla, slují anděly, a kteří přistoupí k ďáblovi, od něho název berou po čas hry. Potom se andělové rozstoupí ve dvě řady a ukroutí si šátky v pešky.**) Ďáblové pak mezi nimi musejí druh za druhem pětkrát nebo vícekrát zhůru dolů pobíhati, při čemž jich andělové pešky svými po zadech bijí.

7. Hra na ťapku.

Čítáním se rozhoduje, kdo má býti ťapkačem čili ťapkou. Všickni odběhnou toho, na nějž byl los padl, a v obmezené vzdálenosti se mu opatrně vyhýbají. Ťapka však se všemožně vynasnažuje, aby některého ze spoluhráčů ťapnouť***) mohl. Povede-li se mu to, zavolá ho jménem, aby všickni hráči věděli, kdo má ťapku, načež se jemu dotud vyhýbají, dokud ji některému ze spoluhráčů nevrátí. Na ten způsob pokračuje se ve hře do vůle hráčů.

---

*) Dítě, majíc jméno ďábla v ošklivosti, říká místo ďábel — babel.

**) Pešek jest šátek skroucený na způsob býkovce čili tataru.

***) Ťapnouti t. j. ruku na někoho vložiti, tknouti se někoho, tepnouti někoho, odtud ťapka a ťapkač.

8. Hra na zámek.

Ten, na nějž los padl, vystoupne si na sťaté dřevo aneb na nějaké jiné povýšené místo. Spoluhráči přibíhají z předu i ze zadu, v pravo i v levo, a vyskakují na to místo, na němž on stojí; anebo, nemožno-li vyskočiti, aspoň na to místo nohy kladou, volajíce: „Tuť jsem ti na zámku — uder mne kyjankú!“ Ten, co na zvýšeném místě stojí, snaží se, některého z hráčů rukou nebo peškem ťapnouti. Poštěstí-li se mu to, ťapnutý musí vystoupiti na jeho místo, a on jde mezi ostatní hráče, a tak se do vůle ve hře pokračuje. Ke hře této potřebí jest veliké obratnosti.

9. Hra na Korytánka.

Několik dítek se na zem posadí, a jeden nebo jedna chodí okolo nich a zpívá:

„Poskoč, poskoč, korytánku,
Pojď za námi, markytánku,*)
Málo nás, málo nás,
Pojď Vašíčku**) mezi nás!

Načež dítě jmenované vstane, jde za ním, a zas tak oba dva zpívají, a zase jiného z chlapců sedících volají Tak se pokračuje, až všickni na zemi sedící jsou vyvoláni. Potom se všickni chytí za ruce, a točíce se do kola zpívají:

„Kolo, kolo mlýnské,
Stojí za tři rýnské,
Kolo se nám zatočilo —
Zatočilo — čáp!

Při slově čáp zase všickni na zem sednou, a je-li libo, zase na způsob vypsaný hra se opakuje.

10. Hra na žalobníka.

Kolik hráčů tolik cedulek; avšak jenom pět z nich jest popsaných. Na 1. psáno jest fojt; na 2. desátník; na 3. soused; na 4. žalobník; na 5. zloděj. Hráči sobě cedulky táhnou, potají se na ně podívají, ale jenom fojt a desátník se svým důstojenstvím se ohlásí. Fojt zasedne na stolici, a desátník s peškem (skrouceným šátkem) stojí vedle něho. Načež předstoupí žalobník před fojta a praví: „Pane fojte, přišel jsem k Vám na žalobu!“ — Fojt: „Na jakou?“ — Žalobník: „Vaši lidé mi ukradli zlatou krávu!“ — Fojt: „Zač ta kráva stojí?“ — Žalobník: „Za sto zla-

*) Děvčata zpívají: „Poskoč, poskoč, Korytánko,
Pojď za námi, markytánko.“

**) Tu se volá některý z chlapců neb děvčat sedících tak, aby vyšlo jméno trojslabičné: „Karlíčku, Františku, Honzíku, Jozífku (Pepíčku), Kačenko, Liduško, Petruško, Voršilko atd. jak se děti jmenují. Též příjmenem mohou se děti volati.

tých!" — Fojt: „*Můžete-li vy to na mého poddaného dokázat?*" — Žalobník: „*Mohu!*" — Fojt: „*Ukažte mi ho!*" — Žalobník ukáže na toho spoluhráče, o kterém hádá, že má cedulku se zlodějem. Ukázaný nebo jmenovaný hráč vystoupí a ukáže fojtovi svou cedulku. Jest-li žalobník uhodl, káže fojt desátníkovi, aby zlodějovi peškem dal jistý počet ran. Jest-li žalobník neuhodl, rozkáže fojt desátníkovi, aby žalobníkovi jistý počet ran dal za *potípanou**) Pak se cedulky zase dají do čepice, a znova se táhne i pokračuje.

II. Hra na blechu.

Chlapci udělají si podlouhlý důlek, přes který na příč položi se *blecha*, t j. kolík as na píď dlouhý a na obou koncích ve hrot přiřezaný. Hůlkou se blecha odhodí. To činí chlapec za chlapcem, co ke hře náležejí. Který blechu nejdál odhodí z důlku hůlkou, ten potom započne hru; ostatní chytají a to způsobem tímto: Hráč položí si blechu přes důlek a odhodí ji hůlkou v tu stranu, kde ostatní hráči čekají, a hned na místo odhozené blechy položí svou hůlku na příč přes důlek. Kdo z chlapců blechu zachytil, hodí ji z toho místa, kde ji chytil nebo ze země zdvihl, k důlku na hůlku položenou; dotkne-li se blecha hůlky, hráč musí jíť dolů chytat a ten, co blechou udeřil do hůlky, jde hrát opět tím způsobem. Nedotkne-li se blecha hozená hůlky přes důlek položené, hráč klepá po třikrát na jeden konec blechy, a jak vyskočí, hledí ji v letu lepnouti, aby daleko odlítla. Když ji tak třikrát klepl a ve výskoku odrazil, změří se její vzdálenost podle hůlky. Před početím hry totiž vyjedná se, na kolik hůlek budou hráti; na 40, 60, 100, 200, 500 atd. Hráč tak dlouho po sobě lepá, až některý blechu chytne. Tak se pokračuje, až někdo umluvený počet hůlek, 40 nebo třebas i 500 dohromady udělá. Kdo to dovedl, odhodí blechu z důlku hůlkou co nejdál může a ostatní hráči druh za druhem musí až k bleše na jedné noze doskákať a ji o jedné noze donésti. Kolikrát si odpočine, nebo kolikrát přestoupne na druhou nohu, tolik ran peškem dostane od hráče.

---

*) Za *potípanou* t. j. za nařknutí. *Potípati* vlastně tolik co *pokáleti*, *pošpiniti*, u Rožnova vůbec *nařknouti*.

Na povšimnutí.

Až posud srovnával se obsah těchto listů po většině s programem do ročníku I. (str. 48) položeným; avšak za příčinou přání s mnohých stran projeveného, aby se v listech těchto ve větší míře upustilo od formy vědecké, vyhledávané svrchu zmíněným programem, přistoupil v poslední době Výbor Matice Moravské k změně programu, kterouž by se vyhovělo onomu přání. Uvádíme tudíž přátelům těchto listů v známost, že pro obsah příštích sešitů budou nám vedle článků rázu vědeckého i práce z kteréhokoliv odvětví ve formě volnější, mají-li slušný reálný podklad, vítanými příspěvky. Lze se nadíti, že touto změnou programu učiní se netoliko po vůli většině čtenářstva, než že prostrannějším tímto směrem poskytne se i většímu počtu spisovatelů příležitost, přispívati svými prácemi k obohacení obsahu těchto listů. Ohledem na příspěvky slušící obsahem svým do historie vlastenské poslouží mimo delší rozpravy i také krátké úryvky hledící k nějakému předmětu z dějin vzdělanosti, ze starého místopisu a p. Každou i sebe menší zprávu z tohoto oboru vložíme s radostí do těchto listů.

V Brně 1. dubna 1872. Redakce.

Omyly tiskové.

Na	str.	98	v řádku	19.	shora	místo	klatky	čti	klatby.
„	„	124	„	3.	„	„	lohu	„	slohu.
„	„	124	„	11.	„	„	pravdi	„	pravdě.
„	„	125	„	16.	„	„	nenalézalo	čti	nalézalo.
„	„	136	„	1.	zdola	„	naznají	„	neznají.

Tiskem Josefa Šnaidra v Brně. — Nákl. Mat. Mor.

